૧૫૮ શ્રીઅભયકુમાર મંત્રીશ્વરનું
જીવનચરિત્ર, ભાગ ૨જો

આ ભાષાન્તર વાંચી મને ઘણો આનંદ થયો છે. મૂળ સાથે મેં કેટલોક ભાગ મેળવી જોયો છે. ભાષાન્તર શુદ્ધ અને સરલ છે અને એની ભાષાશૈલી વાંચવા જેવી છે. આ મહાકાવ્યમાંથી વાચકને આનંદની સાથે ઘણો નીતિબોધ મળે એમ છે. ભાષાન્તરકાર રા. મોતીચંદ આદિએ ભાષાન્તર એવી સ્વાભાવિક ભાષામાં કર્યું છે કે સાધારણ રીતે ભાષાન્તરનો ભાસ થાય છે તેવું આ નથી એ એનો વિશેષ ગુણ છે. પૂર્વપીઠિકામાં તેમજ પરિશિષ્ટમાં ભાષાન્તરકારે સાધારણ વાચકવર્ગને માટે ઉપયોગી નોંધ આપી છે. મૂળ ગ્રન્થકાર શ્રીમાન્ ચંદ્રતિલકનું મહાકાવ્ય સુંદર છે. તે કારણ છે અને તેથી ઉત્તમ જ ભાષાન્તરદ્વારા સૌને રસિક બનાવ્યું છે. આવા સુંદર મહાકાવ્યને સરલ ગુજરાતી ભાષામાં વાંચકો આગળ મૂકી રા. મોતીચંદે ગુર્જર સાહિત્યની સારી સેવા બજાવી છે. પુસ્તક ઉત્તેજનને પાત્ર છે.

સુરત,
૨૩-૧-૨૬

કમળાશંકર પ્રાણશંકર ત્રિવેદી

In all times and places, the :ro has been worshipped. It will ever be so. We all ove great men: love, venerate and bow submissive lfore great men. Ah, does not every true man feel thare is himself made bigger by doing reverence to whats really above him? No nobler or more blesssd fellug wells in man's heart.

સર્વ સ્થળે અને સર્વ કાળે વીર :ો પૂજાયા છે. હમ્મેશાં બન્યા કરશે પણ એમજ. આપણે સર્વેએ વીરપુરૂષોને ચ્હાઇએ છીએ, એટલુંજ નહિં પણ એમના તરફ પૂજ્યબુદ્ધિ દર્શાવીએ છીએ અને એમને સવિનય નમન કરીએ છી (કારણકે) શું પ્રત્યેક મનુષ્યને એમ નથી લાગતુ કે જે પુરૂષ પોતાના કરતાં નિઃસંશય શ્રેષ્ઠ છે તેનો સત્કાર કરવાથી પોતેજ શ્રે બને છે? આવા ઉત્તમ પુરૂષોના સત્કાર કરતાં કોઇ વિશેષ સુખપ્રદ ઉદાર લાગણી મનુષ્યના અન્તઃકરણમાં હોઇ શકે નહીં.

૬૧ શ્રી અભયકુમાર મંત્રીશ્વરનું જીવનચરિત્ર, ભાગ બીજો

આ ભાષાન્તર વાંચી મને ઘણો આનંદ થયો છે. મૂળ સાથે મેં કેટલોક ભાગ મેળવી જોયો છે. ભાષાન્તર શુદ્ધ અને સરલ છે એ એની પ્રશંસા લાયક ખુબી છે આ મહા કાવ્યમાંથી વાચકને આનંદની સાથે ઘણો નીતિબોધ મળે એમ છે ભાષાન્તરકાર રા. મોતીચંદ ઓધવજીએ ભાષાન્તર એવી પ્રાસાદિક ભાષામાં કર્યું છે કે સાધારણ રીતે ભાષાન્તરો ક્લિષ્ટ હોય છે તેવું આ નથી એ એનો વિશેષ ગુણ છે. ફુટનોટમાં તેમજ પરિશિષ્ટમાં ભાષાન્તરકારે સાધારણ વાચકવર્ગને માટે ઉપયોગી નોંધ આપી છે. મૂળ ગ્રન્થકાર શ્રીમાન્ ચંદ્રતિલકનું મહાકાવ્ય સુંદર છે. તે સરલ છે પણ તેમાં ઉપમા ને અર્થાન્તરન્યાસ સુંદર રીતે આપ્યાં આવે છે આવા સુંદર મહાકાવ્યને સરલ ગુજરાતી ભાષામાં વાચકો માટે મૂકી રા. મોતીચંદે ગુર્જર સાહિત્યની સારી સેવા બજાવી છે પુસ્તક ઉત્તેજનને પાત્ર છે

સુરત
૨૩-૧-૨૬

કમળાશંકર પ્રાણશંકર ત્રિવેદી

श्री सागरानन्दगुरूपदेशाद्, यो जैन साहित्य विकासनाय।
तदीयकोशेऽर्पितवान् धनंस्वं, सोऽयं सुधीः श्रेष्ठि नगीनचन्द्रः ॥१॥



શેઠ નગીનભાઈ મંછુભાઈ ઝવેરી સુરત

જન્મ વિક્રમ ૧૯૧૪
વૈશાખ કૃષ્ણ ૩

સ્વર્ગવાસ વિક્રમ ૧૯૭૭
કાર્તિક શુક્લ ૧૦

Lakshmi Art Bombay 8

નચા નિર્દોષ આનન્દે હૃદય મુજ ઝીલતું છન્દે,
મહારાજા તણાં રાજ્યો સમું સુખ કે' તું શાને દે
ધરા નિજ બાળને અર્પે સરવ સંસારના સુખ જે—
તથા સે'જે વિના યત્ને મળ્યાં સંસારનાં સુખ જે— ૧

બધાં છોને હીલે લાવો, હીલે ધ્યાવો તથાપિ ના
શકે મારાં મને જતયા—સુખોથી તુલના કો ત્યાં;
અધિકારી જનોનાં વિભવોથી હીન છું, તો યે
કહિ અભ્યર્થના ઈચ્છે ન શાણું ચિત્ત મારૂં એ. ૨

ચહું હું નિસ્પૃહી વૃત્તિ, મને હમ્મેશ છે તૃપ્તિ;
નથી બીજો કદિ આલમ્બ, મ્હારા માનસે ના દમ્ભ;
ત્યજી મર્યાદ ના કો દિ ઉચિતતાને દૂરે મૂકી;
(છું) જીવનનિર્વાહને અર્થે અપેક્ષિત વસ્તુનો યોગી. ૩

નહિ ગર્વિષ્ટ શાસનને સહ્યું મેં હીનતા દાખી;
કશું જો ન્યૂન છે મુજને, પૂરે મન તેહ વેગેથી;
આહા ! આવા મને પ્રેર્યો સુખે ધૈર્યો વિચારૂં છું—
" મહારાજાતણાં રાજ્યો સમું સુખ શું ન પામું હું " ? ૪

બહોળી છે સમૃદ્ધિ—તે અતિ ઉદ્વેગકારી જો;
ત્વરાએ જે ચઢે છે તે પડે છે શીઘ્ર ધારી જો;
નિરાહારે પીડાતા તે દુઃખી જેવાં દુઃખી તેવાં
અતિ આહાર લેનારાં; સમજ દૃષ્ટાન્ત આ લેવાં. ૫

છિપાવ્યો આસનો ઉંચો, અપત્યારો હજારોશા;
દબાવ્યા દુષ્ટ હૈવે તોય, નીહાળે નેત્ર મારાં ના ?
ઉપાર્જ્યાં દ્રવ્ય આયાસે, વળી રક્ષ્યા ભયે આશે—
રહ્યા જન એહ અભ્યાસે; નહિં મુજ દીલ તે ત્હારો. ૬

LIBRAR

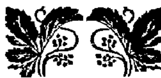
બીજાનાં દુઃખને દેખી હસું ના, ના કરૂં રોખી;
બીજાનાં સુખને દેખી બ્રહાઉં ના અસૂયાથી.
સમુદ્રે નાવને જળનાં તરંગો તો ઉછાળે છે,
ન માનસનાવને મારાં ઉપાધિ કોઇ કાળે છે. ૭

નથી દુશ્મન મારે કો, પછી શી ભીતિ મારે કો';
નથી કો મિત્ર મારે તો, જશું ક્યાં ગીત ત્યારે સો;
ન ગર્હું જીન્દગાની આ, ભરીને દુઃખના ભરથી;
ન સ્પર્હું જીન્દગાની આ, ડરીને મૃત્યુના ડરથી. ૮

સમૃદ્ધિશાળી યાચે જો ! અકિંચન–હું ન યાચું કો;
છતે દ્રવ્યે દરિદ્રી ઓ, વિના એ હું ધનેશ અહો !
જુઓ એ દીન, હું અર્થેશ; કો' માગે ભલે; આપું,
નથી ત્યાં કાંઇ, મારે ત્યાં બધું; તે મ્લાનિ હું કાપું. ૯

કશું મારૂં હવે તે રૂહો, નથી શોધે બીજે જાવું,
ચહું સન્તોષની ભૂમિ, નથી લોભાદ્રિએ જાવું.
દુઃખે યે ધૈર્યને ધારી વૃથા શ્રમ હું ન કરનારો,
ગણું આ શાન્ત માનસનો ખજાનો ક્યાં ન મળનારો. ૧૦

(એક અંગ્રેજ કવિ ' સર એડવર્ડ ડાયરના ' ના
એક કાવ્યપરથી અનુવાદિત)



પ્રસ્તાવના-બીજી આવૃત્તિની

LIBRARY

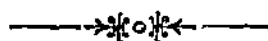
વાચકવર્ગ સમક્ષ આ ભાષાન્તરની બીજી આવૃત્તિ મૂકતા નિવેદન કરવાની રજા લઉં છુ કે પ્રથમ આવૃત્તિ પછી ઘણે કાળે પણ આ બીજી આવૃત્તિ તૈયાર કરવામા પ્રથમની ભાષા આદિકમા કહિંક કહિંક અધિક સરલતાવાળી શૈલી અને અન્ય ગ્રન્થોમાથી મળી આવેલા સામાન્ય વિચાર દર્શક ટીકાઓની લગભગ આઠ ફારમ જેટલા પરિશિષ્ટરૂપ વૃદ્ધિ થયેલી જોઇ મને અવિશેષ આનન્દ થયો છે

આ ભાષાન્તર માટે અનેક વિદ્વાનોએ દર્શાવેલા અપૂર્વ સતોષ અને સદવિચારોથી હુ અનુગૃહીત થયો છુ અને વર્તમાનપત્રો આદિકના માનવતા સમ્પાદકોએ એનું અનુકૂળ વિવેચન કીધુ છે તે માટે એમનો આભાર માનું છુ

આ ભાષાન્તરની પ્રથમ આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ થતા સર પ્રભાશકર દલપત્તરામ પટ્ટણી, કે સી આઇ ઇ, જેઓશ્રી વિદ્યાવિલાસી હોઇ ગ્રન્થકારોને ઉત્તેજન આપતા આવેલા છે-એમના તરફથી મળેલા આશ્રય માટે એમનો માનપૂર્વક ઉપકાર માનું છુ અને શ્રીયુત કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી, એમ એ , એલએલ બી -એમણે આપેલી કિમતી સલાહ માટે અને પ્રોફેસર રા બ કમળાશકર પ્રાણશકર ત્રિવેદી-એમણે કૃપા કરીને ભાષાન્તર મૂળ સાથે સરખાવી એને માટે પોતાનો સન્તોષ જણાવી મને કૃતાર્થ કર્યો છે તે માટે તેમનો પણ અતિશય આભારી છુ

ભાવનગર.
વિ. સ. ૧૯૮૫ ની ચૈત્રી પૂર્ણિમા. } મોતીચંદ ઓધવજી.

પ્રસ્તાવના—પ્રથમ આવૃત્તિની



શિશુ ! જગતમાં જન્મી, તત્ક્ષણ રડતું વસ્ત્ર વિનાનું તું,
માતાપિતા—ઉત્સંગે બેઠું—દેખી સર્વ કોઈ હસતું. ૧
જીવ[1] જીવન તું એવું, દીર્ઘ મૃત્યુ—નિદ્રાને વશ થાતાં
તું પોતે જા હસતું, મેલી તુજનો સાથ સકળ રડતો. ૨

(એક અંગ્રેજ કવિ.)

એક સંસ્કૃત વિદ્વાને

" धर्मे तत्परता मुखे मधुरता दाने समुत्साहिता
मित्रेऽवंचकता गुरौ विनयिता चित्तेऽतिगम्भीरता ।
आचारे शुचिता गुणे रसिकता शास्त्रेऽतिविज्ञानिता
रूपे सुन्दरता प्रभौ भजनिता सत्स्वेव संदृश्यते ॥ "

આ શ્લોકમાં ગણાવેલાં લક્ષણોથી ઉપયુક્ત એવા ઉત્તમ પુરૂષોનાં સમગ્ર જીવન અત્યન્ત ઉપયોગી છે. એઓ વિદ્યમાન છતે એમના પ્રત્યક્ષ નિરૂપણથી, અને એઓ નામશેષ થયે, એમનાં શ્રવણ—મનનથી વ્યવહાર અને પરમાર્થ—ઉભયના આદર્શરૂપ બની, આપણું જીવન ઉચ્ચતર કરવામાં એ સહાયભૂત થાય છે. કારણ કે, પૂર્વાવસ્થામાં, (કદાચિત્) પ્રતિકુળતારૂપી સરિતાને ઓળંગવા માટે સ્વાશ્રયરૂપી પૂલ બાંધી. ઉત્તરાવસ્થામાં, શુદ્ધ બુદ્ધિ અને ઉદાર અન્તઃકરણને સહાયક બનાવી, રાગ અને દ્વેષને કટ્ટા શત્રુ ગણી, દૂરતઃ ત્યજી દઈ, જન મંડળના કલ્યાણને અર્થે અને ગુણસંતતિની ઉત્પત્તિને અર્થે, પૂર્વાનુભવનો ઉપયોગ એઓ કેવી રીતે કરે છે—એ સર્વનું એમાં નિરૂપણ કરેલું હોય છે.

---

૧ નિર્ગમન કર.

૨ ધર્મને વિષે તત્પરતા, વાણીને વિષે મધુરતા, દાન દેવામાં ઉત્સાહ, મિત્ર પ્રતિ નિષ્કપટતા, ગુરૂપ્રતિ વિનય, ચિત્તની અતિ ગંભીરતા, આચારને વિષે પવિત્રતા, ગુણીજનપર અનુરાગ, શાસ્ત્રનું પરિપૂર્ણ જ્ઞાન, રૂપને વિષે સૌન્દર્ય અને પરમાત્માની ભક્તિ-આ સર્વ ઉત્તમ પુરૂષોમાં દ્રષ્ટિગોચર થાય છે

પૂર્વે ગ્રીસ-રોમ આદિ પાશ્ચમાત્ય દેશોના ઇતિહાસકારોએ પોતાના સમકાલીન કે પૂર્વકાલીન મહાપુરૂષોના વૃત્તાન્ત લખી એમના નામ અમર કરવાનો યોગ્ય પ્રયાસ કર્યો છે, તેમ વર્તમાન સમયના ચરિત્ર નિરૂપકો પણ પોતાની ઇષ્ટ વ્યક્તિને અમર કરવાની અન્તઃકરણની લાગણી, અને મુખ્યત્વે કરીને એ વ્યક્તિના કીર્તિકથનદ્વારા સમુદાયની ઉન્નતિનો પરિપૂર્ણ વિશ્વાસ-એ ઉભય વિચારથી નામાંકિત પુરૂષોને જગ પ્રસિદ્ધ કરે છે

જ્યારે આમ છે ત્યારે જે મહાપુરૂષે એક વખતે (૧) પોતાની વક્તૃત્વશક્તિથી, (૨) અત્યન્ત ગહન સિદ્ધાન્તોને વિકસિત કરનારા પોતાના સામર્થ્યથી, (૩) મનોજ્ઞ, દુષ્પ્રેક્ષ્ય (dazzling) અને સર્વાંશે યુક્તિમત્ પ્રમાણોને ગ્રહણ કરી લેનારા પોતાના વિચારબળથી અને (૪) વિશાળ આશયો તથા અસ્ખલિત પુરૂષાર્થથી, અત્યન્ત વ્યગ્રતાએ આકુળ છતા પણ નિષ્કલંક અને બહુદેશી દક્ષતાએ પૂર્ણ—કાર્યભાર વહન કરનાર રાજ્યનીતિજ્ઞ અમાત્ય તરીકે, ક્વચિત્ નમીને તો ક્વચિત્ નમાવીને દીર્ઘ દૃષ્ટિ પહોંચાડી દરેક કાર્ય કર્યું છે વળી સ્વતંત્ર સત્તા વિના પણ પ્રધાનપદનું નિર્વહણ કરી, શાસન અને સાધુતાના સમીલનથી પોતાના પૂર્ણ મહત્વની છાપ પાડી ઉત્તમ પ્રકારની નિપુણતા સિદ્ધ કરી આપી છે, તથા રાજકુળમા બનતા અનેક વિરોધવાળા પ્રસંગો શમાવવારૂપ આયાસમય દરજ્જો બજાવતા, પ્રપંચ કરવામા પ્રવીણ અને કાવતરા કરવામા કુશળ કહેવાતા પોલીસ ખાતાની અગત્યભૂત માગ્ફાડ કર્યા વિના પણ વિજયપ પરાઓ મેળવી અત્યન્ત અભિનન્દનીય ચાતુર્ય દર્શાવ્યુ છે, એટલુંજ નહીં પણ ઉત્તમ પ્રકારની કાર્યશક્તિ, અંગીકૃત કાર્યમા અખંડિત ઉત્સાહ અને દેશકાળને અનુસરતા વર્તનવડે, પોતાની કીર્તિને અમર અને અજરપદ પ્રાપ્ત કરાવ્યું છે – એવા એ શાસ્ત્રપ્રસિદ્ધ નરરત્નનુ જીવનચરિત્ર જનસમાજની ઐહિક તેમજ આમુષ્મિક ઉન્નતિનુ ઉત્તમ સાધન રૂપ થશે —એવી ધારણાથી આ [1]અભયકુમાર

---

૧ અભયકુમાર મંત્રીની બુદ્ધિ કુશળતા [illegible] ૧૫ [illegible] વર્ષો [illegible] પુનરમાં [illegible] અનેક [illegible] સૂચક [illegible] એક [illegible] અભયકુમારની [illegible] ૧૪

મંત્રીશ્વરનું જીવનચરિત્ર મૂળ સંસ્કૃતમાંથી ગુજરાતીમાં લખી પ્રસિદ્ધિમાં મૂકવાનો યોગ આવ્યો છે.

બીજું આ કાવ્યને વિષે કર્તા —કવિ ઉપાધ્યાયે અનેક અતિ ઉપયોગી વિષયોનો અનુપમ સંગ્રહ કર્યો છે ધર્મનું યથાર્થ સ્વરૂપ, તત્વનો મતપૂર્વક નિર્ણય, સ્વર્ગનરકાદિકના સુખદુઃખનો તાદૃશ ચિતાર, પ્રાસંગિક ઉત્તમ સ્ત્રીપુરુષોની ન્હાની મ્હોટી ઉપકથાઓ તથા સર્વથી અધિક કેવળી ભગવંતનો, સંસારી જીવને ઉપકાર કરનારો ઉપદેશ—ઇત્યાદિ પ્રકરણોના પ્રસ્ફોટનને યોગે જાણે વૈરાગ્યરસના પ્રવાહની નદીઓ વહેતી કરી છે, તો એવા અમૂલ્ય અમૃતમય ઝરણાંમાંથી સર્વ વિવેકી જનો યથારુચિ પાન કરે એ પણ આ પ્રયાસનો એક હેતુ છે.

વળી ગ્રંથકારે આ ગ્રંથમાં ધર્મના અધિકારની સાથે પ્રસ્તુત મંત્રીશ્વરની બુદ્ધિકળાના દૃષ્ટાંતો અને ચમત્કારી કાર્યોની નોંધ લેતાં, ઉત્તમ કવિત્વશક્તિદર્શક ઉચ્ચ કલ્પનાઓ તથા પ્રૌઢ પણ સરલ શબ્દશૈલી સહિત સ્થળે સ્થળે ભિન્ન ભિન્ન ઋતુઓના વર્ણન, ગ્રામ નગર-પર્વતાદિ પૃથ્વીના વિભાગોના આબેહુબ ચિત્રો, અતિપ્રેમ હર્ષદર્શક સ્થળોનો મનહર આલેખ—વગેરે અદ્ભુત રસમય વાંચનારાના ચિત્તને આહ્લાદ ઉપજાવનારા વિષયો રૂપી પુષ્પોને અનેક અલંકાર—ચમત્કૃતિ વિવિધ વૃત્ત અને નવનવીન અલંકારો રૂપી દોરીઓ વડે ગુંથીને, આ ગ્રંથરૂપી પુષ્પહારની એવી મનપસંદ રીતે રચના કરી છે કે એ સંસ્કૃત હારનો સંસ્કૃતના અધિકારીઓ એકલાજ ઉપભોગ ન લે પણ ગુર્જરી ભાષાનો વિદ્વદ્વર્ગ સુદ્ધાં એ જુએ—નિરખે—હસ્તને વિષે ગ્રહણ કરે અને હોંશે હોંશે એના પરિમલથી આકર્ષાઈ એને મહાકાળ પોતાના કંઠપ્રદેશને વિષે આરોપણ કરી રાખે—એવી પણ એક મંગળ ઇચ્છાને લીધે ભાષાંતરકર્ત્તા એ પુષ્પહારને—એ મનહર અને નિત્યસુવાસિત હારને ગુર્જર જનમંડળને અર્પણ કરે છે તો સર્વ ગુણજ્ઞ અને મહાનુભાવ આર્યજનો એને સાદર પરિધાન કરશે એવી અભિલાષા રાખવામાં આવે છે.

અભયકુમાર મગધદેશના રાજ્યકર્ત્તા શ્રેણિક મહીપાળનો પુત્ર હતો. યુવરાજ શ્રેણિક પોતાના પિતાની હયાતીમાં એક વખતે પિતાથી રીસાઈને દૂર દેશાંતર જતો રહ્યો તે ત્યાં કોઈ ભદ્રશ્રેષ્ઠીની નન્દા નામે પુત્રી

સાથે એનાં લગ્ન થાય છે. નન્દાને ગર્ભ રહે છે. એવામાં એના પિતા પ્રસેનજિત્ રાજાને પ્રાણહર વ્યાધિ થાય છે અને શ્રેણિક ક્યાં છે એના ઉડતા સમાચાર મળે છે. પિતા પુત્રને બોલાવી લે છે. આજ્ઞાંકિત પુત્ર પણ વૃદ્ધ પિતાનો આદેશ શીરપર ચડાવી એમની સેવામાં હાજર રહેવાને ચાલી નીકળે છે. નન્દાને પોતે કોણ છે એ વિષે એક સમસ્યા આપી જાય છે. તે પણ અભણ નન્દા તો સમજતીજ નથી.

અહીં પ્રસેનજિત્ રાજાનો વ્યાધિ વધી પડવાથી એનું મૃત્યુ નીપજે છે અને યુવરાજ ગાદીનશીન થાય છે.

પાછળ નન્દાને પુત્ર પ્રસવે છે. તે મ્હોટો થાય છે અને પોતાનો પિતા કયાં છે એ સ્વાભાવિક પ્રશ્ન માતાને પુછે છે. માતા પણ શ્રેણિકે જતી વખતે એ આપેલી નિશાની પુત્રને બતાવે છે. વિદ્વાન્ પુત્ર તુરત સમજી જાય છે. પોતે એક રાજપુત્ર છે અને એની માતા એક રાજપત્ની છે એમ જાહેર કરે છે. પછી માતામહની આજ્ઞા લઇ માતાની સાથે પિતાને નગર જવા નીકળે છે.

તે વખતે શ્રેણિકરાજા પોતાના અનેક મન્ત્રીઓમાંના એકને મંત્રીશ્વર —સર્વથી શ્રેષ્ટ મંત્રી—Prime Minister—ની પદવી આપવાને માટે પરીક્ષા લે છે. તે પરીક્ષા સર્વ કોઇને માટે—પ્રજા જનને માટે—કોઈ પણ દેશાન્તરથી આવેલા પ્રવાસીને માટે પણ ખુલ્લી હતી. વય સુધ્ધાંનું પ્રમાણ બાંધ્યું નહોતું. પણ એ પરીક્ષામાં કોઇ ઉતીર્ણ (વિજયી) થતું નથી. આબાળ વૃધ્ધ સર્વ—અધિકારી વર્ગ પણ સર્વ નાસીપાસ થાય છે.

એવામાં મોસાળમાં રહી જે પોતાના અતુલ બુધ્ધિબળ વડે સકળ વિદ્યાનો અભ્યાસ કરી પારંગત થયો છે એવો વિદ્વાન **અભય** ત્યાં આવી પહોચે છે. રાજાની પરીક્ષા વિષે સાંભળી પોતે એક ઉમેદવાર તરીકે બહાર પડે છે અને વયે ન્હાનો પણ ચતુર અભય વિજયી નીવડેછે.

રાજા વિજયી અભયને પોતાની પાસે બોલાવે છે, અને ઓળખાણ નીકળે છે. પિતા પુત્રને ભેટે છે અને મુખ્ય અમાત્યની મુદ્રિકા અર્પણ કરે છે. આમ પુત્ર-અભય પિતા-શ્રેણિકરાજાનો મંત્રી થાય છે.

(અહિં પહેલા સર્ગની સમાપ્તિ થાય છે).

આ પ્રમાણે અમાત્યની પદવી પ્રાપ્ત કરીને અભયકુમાર રાજા, પ્રજા, ઉભયનાં હિતનાં કાર્યો કેવી કુશળતાથી બજાવી આપે છે એ વગેરે પછીના સર્ગોમાં વર્ણવેલું છે.

અભયકુમાર મંત્રીની ખરેખરી રાજનીતિજ્ઞતા તો એજ છે કે પોતે જેનો પુત્ર છે એનો પાછો અમાત્ય પણ પોતેજ છતાં, એકે તરફ સ્વાર્થવૃત્તિથી ન દોરાતાં રાજા—પોતાના પિતા—નું હિત સાચવી જાણે છે અને એજ સમયે પાછો પરમાર્થી એવો એ પ્રજાનાં મન પણ રંજન કરી જાણે છે.

આવા એક નમુનેદાર મંત્રીનું જીવનચરિત્ર પ્રજાને લેશ પણ બોધપ્રદ જણાઈને આવકારદાયક થઈ પડશે તો હું આ મારો પ્રયાસ ફળીભૂત થયેલો સમજીશ; અને આ ચરિત્રનો ઉત્તર ભાગ, જે વિશેષ ચમત્કારી અને ઉપદેશાત્મક હોઈને ઉત્તરાવસ્થાને પ્રાપ્ત થયેલા મનુષ્યોના સ્વભાવતઃ શંકાશીલ હૃદયોના પ્રશ્નોના ઉત્તર આપી સમાધાન કરવામાં એક ગુરૂ કે મહાત્મા યોગી સમાન છે તે પણ,—પ્રજા સન્મુખ મુકવાને ભાગ્યશાળી થઈશ.

છેવટ; આ સંસ્કૃત મહાકાવ્યનું ગુજરાતી ભાષાન્તર મેં મારાથી બન્યું તેટલું શુદ્ધ કર્યું છે, જરૂર જણાઈ ત્યાં ત્યાં ફુટનોટ આપી છે, અને વળી રહી ગયેલી ફુટનોટ, ટીકા વગેરે માટે ગ્રંથને છેવટે પરિશિષ્ટ સુદ્ધાં મુકવા ભૂલ્યો નથી—છતાં " મનુષ્ય માત્ર દોષને પાત્ર છે " તો હું આ મારા પ્રયાસમાં રહી ગયેલી હરકોઈ ભૂલો માટે વાચક વર્ગની ક્ષમા ચાહું છું.

વળી ભાષાન્તર કરતાં શંકા પડેલી ત્યાં, મને સદા શિષ્યદ્રષ્ટિથી નીહાળનાર મારા ગુરૂવર્ય પન્યાસજી શ્રીમદ્ગંભીરવિજયજી મહારાજે, અને મુનિરાજ શ્રી ચારિત્રવિજયજીએ સમાધાન કરેલું છે એ બાબતમાં એઓશ્રીનો અંતઃકરણપૂર્વક ઉપકાર માની આ પ્રસ્તાવના સમાપ્ત કરૂં છું.

ભાવનગર.
અષાડી બીજ.
વિ. સં. ૧૯૬૪.

લી.
ભાષાન્તર કર્તા.



અનુક્રમણિકા.

——o——

દેવ-મનુષ્ય-તિર્યંચની પર્ષદા. ઉદ્યાનપાળકની વધામણી. પ્રભુના અતિશય—શ્રેણિકરાજાની સ્તુતિ. પ્રભુની દેશના—નારકીનુ સ્વરૂપ. મનુષ્યભવનાં દુઃખ. " ઘેર ઘેર માટીના ચૂલા. " શ્રાદ્ધધર્મ-એના અતિચાર. શ્રાદ્ધધર્મ-એના અતિચાર (શરૂ). સમવસરણને વિષે બળિ-એનો પ્રભાવ. મેઘકુમારનો વિરક્તભાવ. વત્સલ માતાનો સત્વવંત પુત્ર. દીક્ષામહોત્સવ. નવદીક્ષિતનું સંક્લિષ્ટ ચિત્ત. પૂર્વભવ-ગ્રીષ્મઋતુનું વર્ણન. વનને વિષે મહાન્ દાવાગ્નિ. તિર્યંચ છતાં પણ દયાની ઓળખાણ. દુષ્કર તપશ્ચર્યા. અભયકુમારનું " ટાઇમ ટેબલ ". બુદ્ધિશાળી મંત્રીશ્વરની ઉત્તમ ભાવના......................પૃષ્ઠ ૧૦૫ થી ૧૫૯ સુધી.

સર્ગ ચોથો: શિશિર ઋતુના સંતાપ શ્રેણિક રાજાની શંકા. "મુંડાવ્યા પછી વાર શો પૂછવો?" એકદંડીઓ મહેલ. રાજારાણી કે દેવદેવી? ચોર પકડવાની યુક્તિ. કરિયાણું સારૂં અવસ્ય ખપનારૂં. પતિવ્રતા પદ્મિનીની પૂર્ણ પ્રતિજ્ઞા. પ્રભાતનો સમય. ચોરનું પકડાવું. શ્રી વીરપ્રભુનું પુનઃ આગમન. " ઘેર બેઠાં ગંગા. " કૌમુદી મહોત્સવ. મન અને મુદ્રા ચોરનાર તસ્કરરાજ. રાજાને રાગ—રાણીને વૈરાગ્ય. લોહખુર ચોર. ચોરપિતાનો ચોરપુત્ર રૌહિણેય. પ્રજાની ફરિયાદ—રાજાનો કોપ. રૌહિણેય પકડાય છે. અભયકુમારની બુદ્ધિનો ઉઠાવ—ઇન્દ્રજાળ કે સ્વપ્ન ? ઠગબાજ ચોરનો છેવટ પશ્ચાત્તાપ. વૈરાગ્ય—શુદ્ધિ .....પૃષ્ઠ ૧૬૧ થી ૨૦૩ સુધી.

સર્ગ પાંચમો: અભયકુમાર—એનો મિત્ર આર્દ્રકુમાર. અનુપમ ભેટ. પૂર્વભવનુ સ્મરણ. મિત્રદર્શનની ઉત્કંઠા. આર્દ્રકકુમાર પ્રત્યેકબુદ્ધ સાધુને વરનારી શ્રીમતીની યોવનાવસ્થા. પિતાનો આગ્રહ—પુત્રની દલીલ. ભાવિની પ્રબળતા—આર્દ્રક મુનિ સંસારી. ગૃહસ્થાશ્રમનાં બાર વર્ષ. "ધર્મની" વ્યાખ્યા. ગોશાળા સાથે વાદવિવાદ. હસ્તીનો " મોક્ષ. " આર્દ્રક મુનિનું મોક્ષગમન. જિનદત્ત શેઠ અને એનું કુટુંબ. લક્ષ્મીનો નાશ—દારિદ્રય. યોગી જેવો જણાતો પુરૂષ. ભૂતનું સ્મરણ—વર્તમાનનું અવલોકન. ધર્મનો પ્રભાવ—પુનઃભાગ્યનો ઉદય. આનંદમાં વિઘ્ન—અમૃતમાં વિષ. દરિદ્રશિરોમણિ વિપ્ર સેડુબક. મૂર્ખશિરોમણિની યાચના. ત્રણ પુત્રોનો પ્રપંચી પિતા વિધાતાની અનુકુળતા—ઠેઠ જ સ્વર્ગ.



श्रीनमः श्रीसर्वज्ञाय ।

અભયકુમાર મંત્રીશ્વરનું જીવન ચરિત્ર.

સર્ગ પહેલો.

आदौ धर्मोपदेष्टारं केवलालोकभास्करम् ।
सुरासुरनतं वन्दे श्रीनाभेयजिनेश्वरम् ॥१॥+
हरयोऽपि नमस्यन्ति येषां पादान् वतानिशम् ।
तेऽन्येप्यजितनाथाद्या जयन्ति जिनकुंजराः ॥ २ ॥
यस्य कान्तिः स्वर्णवर्णोल्लसन्ती चैत्यपादपे ।
स्थिताऽधाद्गरुडस्याभां स वीरः श्रेयसेऽस्तु मे ॥ ३ ॥
स्वस्यासदपि यो वस्तु स्वशिष्येभ्यः किमप्यदात् ।
श्रीगौतमगणेन्द्राय तस्मै लब्धिमते नमः ॥ ४ ॥
श्रीसुधर्मगणाधीशमुख्या दुःप्रसभान्तिमाः ।
निवसन्तु मम स्वान्ते श्रीयुगप्रवरागमाः ॥ ५ ॥

+ આ "અભયકુમાર મંત્રીશ્વરનું જીવન ચરિત" એક મહા કાવ્ય છે; કારણ કે "મહાકાવ્ય"નાં કહેલા સર્વ લક્ષણોથી એ સમેત છે કર્તા કવિ શ્રીચંદ્રતિલક ઉપાધ્યાય आशीर्नमस्क्रिया वस्तुनिर्देशो वाऽपि तन्मुखम् (આશીર્વાદ, નમસ્કાર કે વસ્તુનિર્દેશથી કાવ્યનો પ્રારંભ કરવો જોઈએ) એ વચન પ્રમાણે (એ ત્રણમાંથી એક) नमस्कार રૂપી મંગળથી કાવ્યનો આરંભ કરે છે.

[1]પ્રથમધર્મોપદેશક, [2]કેવળજ્ઞાનરૂપીપ્રકાશવાળા સૂર્ય, અને સુર તેમજ અસુરો જેમને નમન કરે છે એવા શ્રીઋષભદેવ ભગવાનને હું વંદન કરૂં છું ૧

[3]ઇંદ્રો પણ જેમના ચરણને અહર્નિશ નમે છે એવા અજિત નાથ આદિ બીજા જિનવરો પણ જયશાળી વર્તે છે ૨

જેમની દેદિપ્યમાન હેમવર્ણી કાન્તિ [4]અશોકવૃક્ષને વિષે રહી છતી ગરૂડની કાન્તિને ધારણ કરતી [5]હવી એ શ્રીવીરપ્રભુ મારા કલ્યાણને અર્થે હો ૩

જેમણે પોતાની [6]પાસે નહોતી એવી પણ કોઈ અવર્ણ્ય વસ્તુ પોતાના શિષ્યોને આપી હતી એવા [7]લબ્ધિવાળા [8]શ્રીગૌતમગણધરને નમસ્કાર ૪

---

૧ સાધુધર્મ અને શ્રાવકધર્મ એ ઉભય પ્રકારનો ધર્મ લોકોને પહેલો આદિ પ્રભુ શ્રીઋષભદેવેજ બતાવ્યો હતો ૨ આપણા જૈનશાસ્ત્રમાં મતિજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાન અવધિજ્ઞાન મનઃપર્યવજ્ઞાન અને કેવળજ્ઞાન (કૈવલ્ય) એમ ઉત્તરોત્તર પાંચ પ્રકારના જ્ઞાન કહ્યા છે તેમાં કેવળજ્ઞાન–સર્વજ્ઞતા એ સર્વથી ઉંચું છે ૩ બહુ વચન કારણ કે એમની સંખ્યા ૬૪ છે

૪ અશોકવૃક્ષ જિનેશ્વર ભગવંતના આઠ પ્રાતિહાર્યો (ભાથેને સાથે રહે નાગ attendants) માનું એક છે अशोकवृक्ष[1] सुरपुष्पवृष्टि[2] दीव्य ध्वनि[3] श्चामर[4] मासन[5] च। भामडल[6] दुन्दुभि[7] रातपत्र स्यु प्राति हार्याणि जिनेश्वराणाम् ॥ ५ સમવસરણને વિષે શ્રી વીરપ્રભુ દેશના (ઉપદેશ–પ્રતિબોધ) આપતા હોય ત્યારે ઉપર રહેલા અશોકવૃક્ષને વિષે એમના શરીરની સુવર્ણવર્ણી કાન્તિ તેજ–પ્રકાશ પડે માટે વૃક્ષવાસી અને પીતવર્ણના ગરૂડની કાન્તિ સાથે એ (શ્રીમહાવીરની કાન્તિ) ને સરખાવી છે ૬ પોતાની પાસે ન હોતી એવી અવર્ણ્ય વસ્તુ તે કેવળજ્ઞાન એમના નવદીક્ષિત શિષ્યોને એમનાથી પહેલું કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું હતું એમને પછી પ્રાપ્ત થયું હતું ૭ અગમ્ય શક્તિ ચમત્કાર high attainments ગૌતમગણધરની લબ્ધિ માટે કહ્યું છે કે —

એમને પારણે તાપસપારણે ક્ષીર લબ્ધિ (લબ્ધિએ) કરી અખુટ કીધી ૮ ગણ–સમૂહ–શિષ્યોનો સમૂહ ગણધર એને એ શિષ્યોનેવિષે મુખ્ય મહાવીરના મુખ્ય શિષ્ય

જેમને વિષે શ્રી સુધર્માગણધર પ્રથમ થઈ ગયા છે અને દુઃસપ્રભ એ નામના છેલ્લા થશે એવા [૧]યુગપ્રધાનો મારા હૃદયને વિષે વાસ કરો ૫

જ્ઞાન અને ક્રિયાને ચઢવાને વાસ્તે થડરૂપ ચરણ છે જેમને એવા, વળી જેમને હસ્ત એ શાખાઓ છે, આગળીઓ પ્રશાખા છે, નખરૂપ પલ્લવો છે, દંતપંક્તિરૂપ પુષ્પો છે; ઓષ્ઠરૂપી મકરંદ છે, ચક્ષુરૂપી ભ્રમરો છે, કર્ણલતારૂપ સરસ્વતી અને સંયમશ્રીને હિંચકવાના હિંચકા છે, મોક્ષરૂપી ઉત્કૃષ્ટ ફળ છે, અને ભાળ અને નાસિકાવશ રૂપી, સરસ્વતી દેવીએ હિંચકતી વખતે (તે વૃક્ષ ઉપર) સ્થાપન કરેલા અલાબુ અને વીણાદંડ છે,—એવા, [૨]વિબુધોથી સેવાતા, [૩]જંગમ કલ્પવૃક્ષરૂપ શ્રી જિનેશ્વરસૂરીંદ્ર મનવાંછિતને પૂર્ણ કરો [૪]

---

૧ પોતપોતાના યુગ એટલે કાળને વિષે પ્રધાન એટલે શ્રેષ્ઠ=શ્રેષ્ઠ આચાર્યો એવા યુગપ્રધાનોની કુલ સંખ્યા ૨૦૦૪ ની કહી છે

૨ વિબુધો (૧) વિદ્વાન્ યોગી (૨) દેવતાઓ ૩ કલ્પવૃક્ષ સ્થાવર હોય માટે જંગમ મુનિની સાથે સાદ્દશ્ય ન બેસે—એ વિસંવાદિપણું દૂર કરવાને માટે કલ્પવૃક્ષને 'જંગમ' એ વિશેષણ આપ્યું છે ૪ અહિં જિનેશ્વરસૂરિને કલ્પવૃક્ષની સાથે સરખાવ્યા છે કલ્પવૃક્ષને થડ શાખાઓ–પ્રશાખાઓ–પલ્લવો–પુષ્પો–મકરંદ (રસ) અને ભ્રમરો,—તેવાજ સૂરિને ચરણ–હસ્ત–આગળીઓ નખ દંતાવળી (દાંતની હાર)–ઓષ્ઠ અને ચક્ષુ કલ્પવૃક્ષને દેવીઓને હિંચકવાની લતા હોય તેમ અહિં સૂરિને, સરસ્વતીદેવીને અને ચારિત્રલક્ષ્મીદેવીને હિંચકવાને બે કર્ણરૂપી લતાઓ, કલ્પવૃક્ષ ફળ આપે છે એમ મુનિથી–મુનિની દેશના (ધર્મોપદેશ) થી– દેશનાના શ્રવણ–ધારણ–નિદિધ્યાસથી મોક્ષરૂપી ઉત્કૃષ્ટ ફળ પ્રાપ્ત થાય છે આટલા સાદ્દશ્યથી બસ ન હોય તેમ ગ્રંથકર્તા હજુ વિશેષ સાદ્દશ્ય કહે છે સરસ્વતીદેવી વૃક્ષપર ચઢીને હિંચકે ત્યારે પોતાના અલાબુ અને વીણાદંડ (વીણા અને ગજ) વૃક્ષપર મુકે એવું અહિં મુનિના સબંધમાં શું ? તો કહે છે કે–એમનું ભાળ–કપાળ (જે અનાબુસમાન વિસ્તીર્ણ છે) અને નાસિકા વંશ–નાકની દાંડી (જે વીણાદંડ–ગજ જેવી સીધી પાતળી અને અણીદાર છે)

સર્વ વિદ્યારત્નના સાગર, ઉદાર તથા નિર્મળ ચિત્તવાળા અને સર્વ સાધુઓના શિરોમણિ શ્રીવિજયદેવસૂરિને હું નમસ્કાર કરૂં છું,-કે જેમની પાસેથી [1]અર્થગ્રંથિને પ્રાપ્ત કરીને, મંદબુદ્ધિ એવો પણ હું, વણિક્પુત્રની પેઠે જ્ઞાનરૂપી ઋદ્ધિવાળો થાઉં

જેની કૃપારૂપ નિસરણીને પ્રાપ્ત કરીને જડપુરૂષ પણ કવિ પ્રબંધરૂપ મ્હેલપર સુખેથી ચઢી શકે છે એવી, જિનેશ્વર ભગવાનના મુખકમળને વિષે વસનારી, અને ચિંતામણિની પેઠે ઇચ્છિત ફળ આપનારી સરસ્વતીદેવીને હું સ્તવું છું

અનેક અદ્ભુત, શાંત આદિ [2]રસરૂપી નીરના સરોવર તુલ્ય એવું અભયકુમારનું ચરિત્ર હું કહું છું

ચરિત્રારંભ.

જેમ વિમાનોને વિષે ઉડુ વિમાન અને નક્ષત્રોને વિષે ચંદ્રમા પ્રસિદ્ધ છે તેમ દ્વીપોને વિષે શ્રેષ્ઠ જંબુદ્વીપ નામે પ્રસિદ્ધ દ્વીપ છે એમાં [3]સીમાપર્વતથી ભિન્ન થયેલ [4]ભારતાદિ પોળો, વિદેહરૂપી ચૌગ, સુદૃઢ ઉંચા સૂરાલયો [5]વિજયાદિ ચાર દ્વારવાળો કિલ્લો અને સમુદ્રરૂપ ખાઈ હોવાથી એ જાણે એક

---

૧ અર્થગ્રંથિ. (૧) અર્થની ગુંથણી રચના (૨) અર્થ=દ્રવ્ય—ની થેલી

૨ (કાવ્યગ્રંથોમાં) રસ—ભાવ. એ રસ આઠ છે શૃંગાર હાસ્ય કરૂણા-રૌદ્ર-વીર-ભયાનક-બીભત્સ-અદ્ભુત કેટલાક શાંતરસને પણ એક રસ ગણે છે વળી કેટલાએક વાત્સલ્યરસને એમાં ઉમેરીને બધા મળી દશ રસ ગણાવે છે કાવ્યમાં રસ એટલે વસ્તુ કે પૂર્ણ આવેશ (वाक्यं रसात्मकं काव्यम्)

૩ સીમાપર્વત-વર્ષધર પર્વતો એ સાત છે હેમવત મહાહેમવત નિષધ, શિખરી, રૂપી, નીલવંત અને મેરૂ ૪ ભારતાદિ ભરત વગેરે અર્થાત્ ભરત, હેમવત હરિવાસ ઐરવત ઐરણ્યવત રમ્યક્ અને મહાવિદેહ (જે સાત વર્ષ ક્ષેત્રો છે) ૫ જંબુદ્વીપને વિજય આદિ ચાર દરવાજા છે (૧) વિજય (૨) વિજયંત (૩) જયંત અને (૪) અપરાજિત

[1]નગરની શોભાને ધારણ કરે છે. વળી સર્વ દ્વીપોનો એ સ્વામી હોયની એવો છે; કારણ કે મેરૂપર્વતરૂપ એનો અતિ ઉચ્ચ કીર્તિસ્તંભ જણાય છે. વિજયો રૂપ આભૂષણવાળો એવો એ વળી વિજયી નૃપની લક્ષ્મીને ધારણ કરે છે, કારણ કે અન્ય દ્વીપરૂપી રાજાઓ એને પોતાની વચ્ચે રાખીને રહેલા છે. અથવા તો તીર્થંકરની જન્મભૂમિ એવો એ (દ્વીપ) વાણીને ગમ્ય જ નથી, કારણ કે હસ્તીના પગલાંને વિષે સર્વ (ના) પગલાં સમાઇ જાય છે.[2]

એ જંબૂદ્વીપને વિષે ધર્મરૂપી [3]ધાન્યલક્ષ્મીને મેઘસમાન ભરતખંડ નામનો ખંડ છે, તે, સાધુનો ધર્મ જેમ [4]છ વ્રતમાં વ્હેંચાયલો છે તેમ [5]છ ભાગમાં વ્હેંચાયલો છે. [6]એ, લવણ જળના પૂરના આગમનને રૂંધનારા અને (તેથી) વૈતાઢ્યરૂપી સ્થિર પડેલા બાણને સંધાન કરવાને ઇચ્છાતુર એવા જંબૂદ્વીપે, એ લવણસમુદ્રના ઉચ્છેદને અર્થે ખેંચેલું જગતીના કોટરૂપી પીડવાળું અને હિમાદ્રિરૂપી પણછવાળું જાણે એક ધનુષ્ય હોયની એવો દેખાય છે. વળી એ નિઃસંશય વસુંધરારૂપી સ્ત્રીનું લલાટ

---

૧ જંબૂદ્વીપને નગરની ઉપમા આપી ત્યારે જે જે નગરમાં હોય તે બધુ જંબૂદ્વીપમાં પણ જોઇએ (જુઓ) નગરને આસપાસ ખાઇ હોય તેમ જંબૂદ્વીપને આસપાસ વીંટાયલો સમુદ્ર એજ ખાઇ, નગરને પોળો હોય તેમ જંબૂદ્વીપને ભારતાદિ પોળો નગરને બજારો હોય તેમ જંબૂદ્વીપને મહાવિદેહના ૩૨ વિજયોરૂપી બજાર, નગરને કોટ હોય તેમ જંબૂદ્વીપને વજ્રમય જગતીનો કોટ, અને નગરમાં દેવમંદિરો (દેરાસરો) હોય તેમ જંબૂદ્વીપમાં દેવમંદિરો (દેવતાઓને રહેવાના સુંદર આવાસ) આવી રહ્યા છે

૨ પગલામાં મ્હોટામાં મ્હોટું પગલું હસ્તીનું. તેમ ભૂમિમાં ઉત્તમમાં ઉત્તમ તીર્થંકરની જન્મભૂમિ, માટે એ ભૂમિનું વિશેષ વર્ણન શું કરવું ? ૩ ધાન્ય ૪ સાધુના છ વ્રત પ્રાણાતિપાતવિરમણ (જીવહિંસા ન કરવી તે), મૃષાવાદ-વિરમણ (અસત્ય ન બોલવું તે), અદત્તાદાનવિરમણ (ચોરી ન કરવી તે), બ્રહ્મચર્ય, પરિગ્રહત્યાગ, (પાસે દ્રવ્ય ન રાખવું તે), રાત્રિભોજનત્યાગ ૫ વૈતાઢ્ય અને હિમાદ્રિ પર્વતોથી તથા ગંગા અને સિન્ધુ નદીઓથી ભરતક્ષેત્રના છ ભાગ પડેલા છે તે આ પ્રમાણે બે સિન્ધુખંડ, બે મધ્યખંડ, બે ગંગાખંડ. એ (ભરતખંડ). ... જાણે એક ધનુષ્ય હોયની......(આમ સંબંધ છે)

છે, કારણ કે એને પણ ગંગા એજ જાણે [1]તિલક. [2]આમ છતાં પણ એને અષ્ટમીના ચંદ્રમાનું સાદૃશ્ય અપાય નહિં, કારણ કે એ ચંદ્રમા તો એના હજારમા ભાગની કળાનો યે ધારણ કરનારો નથી.[3]

આ ભરતખંડમાં મગધ નામનો એક દેશ છે. એ નિશ્ચયે સ્વર્ગનોજ એક વિભાગ હોયની એવો છે કારણ કે એને પામીને પંડિતો અમર થયા છે ત્યાંના સરોવરો માનસસરોવર જેવા છે, નદીઓ સ્વર્ગગંગા તુલ્ય છે, વાવો દેવતાઓની વાવ સમાન છે, અને દ્રહ પદ્મદ્રહ સરખા છે ત્યાં ધાન્યોને (એક વાર) લણી લીધા છતાં પણ, પાપી અને ખળ પુરૂષોએ હરી લીધેલી ભાગ્યવંત પુરૂષોની લક્ષ્મીની પેઠે, પુનઃ પુનઃ ઉત્પન્ન થાય છે શંખની ઉત્પત્તિવાળી એની ભૂમિ લીલા અને વિચિત્ર હરિત નામના સ્વાદિષ્ટ ઘાસને લીધે, મેરૂપર્વતની સુવર્ણના તૃણવાળી ભૂમિકાજ હોયની શું એવી શોભી રહી છે ત્યાં [4]ઘટપૂર દુધ આપનારી હજારો ઉદાર ગાયો જાણે વિન્ધ્યાચળની હાથણીઓ હોયની એમ સ્વેચ્છાએ ફર્યા કરે છે. નારંગ, કદલી, આમ્ર, બીજપૂર[5] આદિથી પૂર્ણ એવા એના વનમાં ફર્યા કરતો માણસ જાણે એક નગરમાં ફરતો હોય તેમ કદિ પણ શ્રમિત

---

૧ લલાટને વિષે તિલક જોઈએ તો ભરતક્ષેત્રરૂપી લલાટને વિષે (લલાટ આકારે વહેતી) ગંગાનદી—એજ (જાણે) તિલક ૨ ભરતક્ષેત્રને લલાટ કહ્યું ત્યારે સર્વ લલાટને અષ્ટમીના ચંદ્રની ઉપમા અપાય છે તેમ એને પણ એ સાદૃશ્ય અપાવું જોઈએ પણ કવિ કહે છે કે એને એ સાદૃશ્ય અપાય નહિ ૩ કવિની આ ઉત્પ્રેક્ષા કળા શબ્દના બે અર્થ ઉપર છે કળા=(૧) ચંદ્રમાની કળા digit (૨) એક જાતનું માપ ભરતખંડ ૧૯ કળાનો એક યોજન એવા ૫૨૬ યોજન અને ૬ કળાનો છે એટલે કે (૫૨૬×૧૯)+૬=૧૦૦૦૦ કળાનો છે અને અષ્ટમીના ચંદ્રમાની તો ૮ જ કળા છે તે ૧૦૦૦૦ કળાનો ૧૦૦૦ મો ભાગ પણ ન થયો ૪ ઘટપૂર=ઘડઘટ=ઘડોઘડો ૫ વનમાં એ બધા નામના વૃક્ષો; નગરમાં એ વૃક્ષોના ફળ બીજપૂર=બીજોરા

થતો નથી. ઉત્તમ રાજ્ય, આરોગ્યતા, સૌભાગ્ય, નિર્ભયતા અને [1]નિરીતત્વ-એ સર્વ સુખના કારણો, ઉત્સુક સ્ત્રી જેમ સુભગ જનને ભજે (ઇચ્છે) તેમ, નિરન્તર એ દેશને ભજતા [2]હતા. પોતપોતાના ફળને આપનારી સર્વે (છયે) ઋતુઓ, સંધિ આદિ ગુણો જેમ ઉત્તમ મહિપતિને ભજે છે તેમ યથાકાળ એને (મગધદેશને) ભજતી હતી [3]

એ દેશમાં, આકાશને વિષે સૂર્ય અને સરોવરને વિષે કમળની જેવું (શોભી રહેલું) જગવિખ્યાત કુશાગ્રપુર નામનું નગર હતું. ત્યાં [4]સંયમ, [5]ગુપ્તિ, [6]સમિતિ અને

---

૧ (૧) અતિવૃષ્ટિ (બહુજ વર્ષાદ) (૨) અનાવૃષ્ટિ (બીલકુલ વર્ષાદ નહિં-દુષ્કાળ) (૩) તીડનો ભય (૪) ઉંદરનો ભય (૫) પોપટનો ભય અને (૬) પરરાજ્યનો ભય એ ૭ 'ઈતિ' કહેવાય છે. (**अतिवृष्टिरनावृष्टिः शलभाः मूषका शुकाः । प्रत्यासन्नाश्च राजानः षडेता ईतयः स्मृता. ॥**) એ ન હોવાપણું એ નિરીતત્વ ' ૨ એટલે કે એ પાચેરાના એ દેશમાં હતા.

૩ સંધિ આદિ (૭) ગુણો (૧) સંધિ (મૈત્રી), (૨) વિગ્રહ (યુદ્ધ), (૩) યાન (લડવા માટે કુચ કરવી તે), (૪) આસન (પડાવ નાખીને રહેવું તે), (૫) દ્વૈધીભાવ (શત્રુને બહારથી મૈત્રીભાવ દર્શાવવો તે-છેતરપીંડી) અને (૬) આશ્રય (શક્તિ ન હોય તો બળવંત ધાર્મિક નૃપનો આશ્રય લેવો તે)-આ ૭ રાજાના ગુણો કહ્યા છે એ ૭ યે ગુણોથી શોભતા રાજાની પેઠે મગધ દેશ પણ ૭ યે ઋતુના અનુકુળપણાથી દીપી રહ્યો હતો

૪ સંયમ (૧) સંજમ-દીક્ષા, એ મુનિઓનેજ હતી, (૨) બંધન-એ કોઇને ન હતુ.

૫ ગુપ્તિ (૧) નિગ્રહ, દાબ (એ ત્રણ પ્રકારે છે-મનગુપ્તિ વચનગુપ્તિ, અને કાયગુપ્તિ)-એ મુનિઓનેજ હતો, (૨) કારાગ્રહ, કારાગ્રહ એટલે બંધીખાનામાં કોઇને જવું પડતુ નહિ (ગુન્હાઇત કૃત્યો કોઈ કરતુ ન હતું તેથી).

૬ સમિતિ=સમ્યક્ પ્રવૃત્તિ moderatioɒ. એના પાચ પ્રકાર છે (૧) ઇર્યાસમિતિ એટલે ચાલવામાં સમ્યક્ પ્રકારે જોઇને ચાલવુ, (૨) ભાષાસમિતિ એટલે વિચારીને બોલવુ, (૩) એષણાસમિતિ એટલે આહારાદિ શુદ્ધ ગ્રહણ કરવો, (૪) આદાનનિક્ષેપસમિતિ એટલે વસ્તુઓ લેતાં મૂકતા જીવજંતુની વિરાધના ન થાય તેમ વર્તવુ, (૫) પરિષ્ઠાપનિકાસમિતિ એટલે શરીરના અનુપકારી મળમૂત્રાદિ જીવરહિત ભૂમિકાએ પરઠવવાં-સ્થાપવાં એ સમિતિ સાધુઓનેજ હતી 'સમિતિ' શબ્દનો બીજો અર્થ 'વરભાવ ' તે (પ્રજામા) કયાંય પણ નહોતો

[1]નિરગારતા મુનિઓનેજ હતી. [2]દંડ પણ કેવળ એમના હસ્તમાં જ દેખાતો. અપત્યપ્રત્યયાભાવ, વિકાર, દ્વંદ્વ, વિગ્રહ, ક્રિયાતિપત્તિ, વિશ્લેષ, વર્ણનાશ, વિપર્યય, નિપાત, આગમબાધ, સોપસર્ગક વિકરણ, ગુરૂ પર અને લઘુ પૂર્વ એ સર્વ વ્યાકરણમાંજ [3]હતાં. ત્યાં નિશ્ચયે નિરન્તર વરૂણદેવની પૂજા થયા કરતી હતી કારણ કે અન્યથા ત્યાં સ્વાદિષ્ટ અને નિર્મળ જળવાળી તળાવડી, વાવ અને કુવાઓ પુષ્કળ ન [4]હોય. તે નગરમાં સર્વ શ્રેષ્ઠિજનો રાજાઓ (જેવા) જ હતા એમાં કંઇ પણ સંશય નથી કારણ કે એઓ પણ દાનમંડપને વિષે દાન આપતા હતા; અન્ય રીતે (એટલે પોતાને ઘેર) નહિં. ત્યાંના લોકો યુગલીઆની પેઠે સ્વદારાસંતુષ્ટ અને અલ્પક્રોધવાળા હતા; અને એમને પુણ્યરૂપી કલ્પદ્રુમથી સર્વ મનવાંછિત પ્રાપ્ત થતાં હતાં. તે (નગર) નાં પુણ્ડરીક કમળ સમાન શ્વેત મહેલો ઉપરની સુવર્ણના કુંભોની પંક્તિ, જાણે એ કમળની અંદરથી બહાર આવી રહેલો સાક્ષાત્

---

૧ મુનિઓજ નિરગાર-અગાર રહિત-ઘર રહિત હતા (કારણકે યોગી જનને પોતાનાં રહેવાનાં ઘર હોતાં નથી); પ્રજાજનમાં કોઇ નિરગાર-ઘર વગરના-આધકના-રખડુ ન્હોતા. ૨ દંડ. (૧) કાંઇનો દંડ-એ ફક્ત મુનિઓનેજ હતો; (૨) શિક્ષા. પ્રજામાં કોઇને શિક્ષા કરવી પડતી નહિં.

૩ અર્થાત્ લોકોમાં-પ્રજાજનમાં, એમાંનું કંઇ પણ હતું નહિં: અપત્ય એટલે પુત્રપુત્ર્યાદિક એનો આધાર-એનો અભાવ ન્હોતો (સૌ સંતતિવાળાં હતાં); નો વિકાર-રહિત હતાં; દ્વંદ્વ-દ્વંદ્વયુદ્ધ એમને કરવું પડતું નહિં; વિગ્રહ-ક્લેશ એમનામાં ન્હોતો; ક્રિયા-નિત્ય કર્મ-નું ઉલ્લંઘન તેઓ કદિ ન કરતા; વિશ્લેષ-વિયોગ-એમનામાં કદિ થતો નહિં; વર્ણ-એક બીજાની માનપ્રતિષ્ઠા-નો ભંગ એઓ કદાપિ કરતા નહિં; વિપર્યય-દુર્ભાગ્ય-વાળું એમનામાં કોઈ ન હતું; નિપાત-અકાળનાશ-કોઇનો થતો નહિં; આગમબાધ એટલે શાસ્ત્રનું ઉલ્લંઘન કોઇ કરતું નહિં; ઉપસર્ગ-દુઃખ-દેનારા વિકરણ-વ્યાધિ ત્યાં હતા નહિં; ગુરૂજન-વડીલ વર્ગ પૂર્વ એટલે પ્રથમ ચાલતા, અને લઘુજન પર એટલે પાછળ રહેતા (ન્હાના મ્હોટાની આમન્યા રાખતા, લોકો વિવેકી હતા). ૪ વરૂણદેવ જળના અધિષ્ઠાયક દેવ હોવાથી એમની પૂજાના બદલામાં લોકોને જળનું હરેક પ્રકારનું સુખ મળેજ.

¹કિંજલ્કનો સમૂહ હોયની એવી શોભી રહી હતી. ત્યાં હરિના ઉદરને વિષે જેમ સર્વ ભુવનો તેમ, પ્રત્યેક દુકાને કપુર આદિ સર્વ કરિયાણાં હતાં. ત્યાં ઉંચી ફરકી રહેલી ધ્વજાઓવાળી ચુનાથી ધોળેલી મનોહર હવેલીઓ દેવતાઓના વિમાન જેવી દીપી રહી હતી.

એ નગરને વિષે, જગતને આનંદ આપનાર, ત્રાસરહિત, અને હારના મુખ્ય મણિ (ચકદા) જેવો પ્રસેનજિત રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેણે વનહસ્તી જેવા ઉન્મત્ત અને અત્યંત બળથી શોભતા એવા પોતાના શત્રુઓ પર વિજય મેળવીને પોતાના નામને સાર્થક કર્યું હતું. તેના કરને વિષે, 'જાણે' આકાશ ગંગાને પોતાના સંગ થકી પવિત્ર કરવાને (આકાશમાં) જતી યમુના નદીજ હોયની એવી ઉંચુ મુખ કરી રહેલી ખડ્ગલતા ઝળહળી રહેતી હતી. તેનો ²હસ્તકમળ અનેક અર્થી જનોના મુખચંદ્રને જોતો છતો પણ કદાપિ સંકોચ પામતો નહીં. આ રાજા વળી સાક્ષાત્ કામદેવજ હતો-કે જેણે વૈરિઓની સ્પર્દ્ધાને લીધે પોતાની વલ્લભા રતિ અને પ્રીતિને સર્વાંગે આશ્લેષ દઇને રાખી હતી. સુંદર આકૃતિને લીધે શોભી રહેલા અને પરસ્ત્રીના સહોદર એવા તે

---

૧ કિંજલ્ક=કમળની અંદરના સૂત્રતંતુ જેવા રેસા (જેમનો રંગ પણ પીળો હોય છે.)

૨ હસ્તકમળ, ચરણકમળ, નયનકમળ આવા આવા કવિજનોના શબ્દો શરીરના તે તે અવયવોનું કમળ સમાન સૌન્દર્ય-કોમળત્વ આદિ દાખવે છે; જો કે એ સમાન ભાવમાં, એએ અવયવો જે ઉપમેય છે, તે, કમળ જે ઉપમાન છે તેના કરતાં, ચઢીયાતાં નથી, બલ્કે ઉતરતાં છે અને કવિજનો તેમને વર્ણનને ખાતરજ માત્ર, સમાન ભાવમાં મૂકે છે. પણ અહિંતો આ કવિ, એવા એક અવયવ-હસ્ત ને સમાન ભાવમાંજ નહિં પરંતુ અધિકતા-શ્રેષ્ઠતામાં લાવી મૂકે છે. હસ્તને કમળ કરતાં અધિક બતાવ્યો છેઃ એમ કહીને કે, સાધારણ કમળ છે તે ચંદ્રમાને જોઇને, અર્થાત્ ચંદ્રમા ઉદય થયે છતે એટલે કે રાત્રીએ, સંકોચાઇ જાય છે, પણ આ (રાજાનો હસ્ત) કમળ તો અનેક (અર્થીજનોનાં મુખ-) ચંદ્ર જોતાં છતાં પણ, અર્થાત્ ગમે તેટલા યાચકો એની પાસે દાન લેવા આવે તોપણ, કદી દાન આપવાથી સંકોચાતો નહીં-પાછો હઠતો નહીં.

રાજાએ **યત્રાકૃતિસ્તત્ર ગુણાઃ** એ વચનને સત્ય કરી બતાવ્યું હતું. જેમ ચંદ્રમાએ શુદ્ધ દક્ષપુત્રીઓને વરીને ઉજ્વળ અંતઃપુર બનાવ્યું હતું તેમ આ મહીપતિએ પણ બીજા રાજાઓની કન્યાઓનું પાણિગ્રહણ કરીને પોતાનું ઉત્તમ અન્તઃપુર કર્યું હતું. પાર્શ્વનાથ ભગવાનના શાસનરૂપી આમ્રવૃક્ષને વિષે શુકસમાન અને સમ્યકત્વ અણુવ્રતનો ધારણહાર એવો એ નરેશ ઉત્તમ ફળવાળા તરૂવર જેવો શોભતો હતો.

એ રાજાને, જેમ ઈંદ્રને શચી-ચંદ્રમાને રોહિણી-અને હરિને લક્ષ્મી, તેમ, ધારણી નામે પટ્ટરાણી હતી. અનેક રાજાઓથી ભોગવાતી,. જડ (ળ) ના સંબંધવાળી, છિદ્રયુક્ત અને પંકિલ, એવી કસ્યપાત્મજા-ધરણીની સાથે, એનાથી વિપરીત ગુણવાળી ધારણીની તુલના થાયજ શી રીતે? બીજું તો એક બાજુએ રહ્યું, માત્ર અધિક માત્રાવાળા પોતાના નામે કરીને પણ તેણે (ધારણીએ) તેને (ધરણીને) જીતી લીધી હતી. શીલરૂપી રત્નાલંકારથી અલંકૃત છે શરીર જેનું એવી એ રાણીના શેષ ગુણો એના સૌભાગ્યની ઉપર મંજરીરૂપ હતા. આમ શુદ્ધ ધર્મને વિષે લીન, એવી એ રાજપત્નીના સર્વ ગુણો, જેમ મૂળ સજીવન હોય તો લતાના પત્ર-પુષ્પ-ફળ ખીલી રહે છે તેમ, સવિશેષ ખીલી રહ્યા હતા.

---

૧. ધરણી એટલે પૃથ્વી યે આ રાજાની સ્ત્રી (કારણ કે રાજાઓ પૃથ્વીપતિ કહેવાય છે) અને આ ધારણી યે આ રાજા (શ્રેણિક)ની સ્ત્રી; પરંતુ ધારણી ધરણી કરતાં સર્વ વાતે અસમાન હતી. ધરણીને અનેક રાજાઓ પતિ, ધારણીને આ એકજ પતિ; ધરણી જડ-ળ ના સંબંધવાળી એટલે કે એને અનેક જડ વસ્તુઓ-પાષાણ-પર્વતાદિની સાથે અને જળની સાથે સંબંધ,-પણ આ ધારણીને તો ફક્ત ચૈતન્ય સાથેજ સંબંધ; ધરણી છિદ્રયુક્ત એટલે અનેક ગુફા-કુવા-ખાણ વગેરે છિદ્રવાળી, પણ ધારણી છિદ્રરહિત એટલે ગમે તેવા ગુપ્તમંત્રને સાચવવાવાળી-ગોપવનારી; ધરણી પંકિલ-કચરા કાદવવાળી-અશુદ્ધ, અને ધારણી અપંકિલ-વિશુદ્ધ; આમ સર્વ ગુણોમાં વિપરીતતા.

આવા નિરન્તર ઉત્તમ ભોગોને ભોગવતા દંપતીને, ઇંદ્ર-ઇન્દ્રાણીને જેમ જયન્ત તેમ, કુલનન્દન શ્રેણિક નામનો પુત્ર થયો. તે દુ:ખીજનોની શ્રેણિને રક્ષણને અર્થે, સુભટોની શ્રેણિને યુદ્ધને અર્થે, અને અર્થીજનોની શ્રેણિને દાનને અર્થે બોલાવશે એમ જાણીનેજ જાણે એના માતપિતાએ એ [1]ત્રણ પ્રકારે વીરના અન્વયવાળું શ્રેણિક નામ પાડયું હોયની ! આ શ્રેણિક કુમાર અખિલ જ્યોતિ:શાસ્ત્રનો પારંગત છતાં પણ નિરન્તર તિથિની ભ્રાન્તિરૂપ મ્હોટી ભૂલ કર્યા કરતો હતો; કારણ કે પારકાના પર્વત સમાન મ્હોટા દોષોને જોતાં છતાં પણ એની જીવ્હા હમેશાં મૌન એકાદશીનું વ્રત આચરતી હતી.[2] શ્રેણિકની પછી બીજા પણ શૂર-ઉદાર-સ્થિર-ધીર-ગંભીર અને રૂપવંત પુત્રો પ્રસેનજિત્ રાજાને થયા, રોહણાચળથી મણિઓ ઉત્પન્ન થાય તેમ.

એકદા આ પ્રસેનજિત્ રાજાને વિચાર થયો કે " [મારે ઘણા પુત્રો છે પરંતુ એમાંના] કયા કુમારમાં શેષનાગની પેઠે પૃથ્વીને ધારણ કરી રાખવાનું ખરૂં સામર્થ્ય છે એ નક્કી કરવાને મારે એમની પરીક્ષા લેવી જોઇએ; અને તે પણ પ્રથમથીજ લઇ મૂકવી જોઇએ, કારણ કે યુદ્ધ સમય આવે ત્યારેજ અશ્વોને ખેલાવીને આધીન કરાતા નથી. (પરંતુ એમને પહેલાંથીજ તૈયાર રાખવા જોઇએ છીએ.) આવો વિચાર કરીને એણે બ્રાહ્મણોના શ્રાદ્ધમાં અપાય છે તેવી રીતે ઘી, ખાંડ અને ખીર પીરસેલી

---

૧ શ્રી વીરપ્રભુની પેઠે ધર્મવીર, યુદ્ધવીર અને દાનવીર. ૨ "મૌન એકાદશી વ્રત આચરવું " એ વાકયના (૧) શાબ્દિક અને (૨) પારમાર્થિક અર્થ ઉપર અહિં કવિની ઉત્પ્રેક્ષા છે. પારકાના દોષ જોતાં છતાં પણ એ નિરન્તર મૌન એકાદશીનું વ્રત આચરતો હતો એટલે કે મૌન રહેતો હતો, એ દોષોને પ્રગટ કરતો નહિં—એ પારમાર્થિક અર્થ. માટે નિરન્તર મૌન એકાદશીનું વ્રત આચરવું એટલે નિત્ય નિત્ય એકાદશીજ સમજીને એનું વ્રત કરવું. હમેશાં એકાદશીજ, જાણે બીજી તિથિઓજ નથી એમ જ્યોતિ:શાસ્ત્રનો પારંગત એવો છતાં પણ, શ્રેણિક સમજતો હોયની એ ઉત્પ્રેક્ષા.

થાળીઓ કુમારોને બોલાવીને જમવા આપી કુમારો સ્વાદથી જમવા લાગ્યા એટલે રાજાએ તેમના તરફ ભૂંડોના ટોળાની માફક, અનેક પહોળાસુખવાળા કૂતરા છોડી મૂકયા એ જોઇને બધા ભયભીત થઇને અર્ધા જમેલા ઉચ્છિષ્ટ મુખે અને ઉચ્છિષ્ટ હાથે ઉઠીને નાસી ગયા ફક્ત શ્રેણિક કુમાર એકલોજ, ભૂતને જેમ બળિના શરાવ આપે તેમ, તેમને ખીરની થાળીઓ આપતો ગયો, અને એ થાળીઓમાથી એ ચાટવા મડ્યા એટલામા પોતે પણ જમી લીધુ

આ જોઇને તો રાજા પોતાને જાણે એક નિધાન હાથ લાગ્યો હોય તેમ હર્ષઘેલો થઇ ગયો અને વિચારવા લાગ્યો " જેમ ગારૂડી લોકો સર્પને થભાવે છે તેમ નિશ્ચયે આ કુમાર શત્રુ ઓને સ્તબ્ધ કરશે, અને પોતાની વહાલી પ્રાણવલ્લભાની પેઠે પૃથ્વીનો ઉપભોગ કરશે પણ આ એક પરીક્ષામા પસાર થયો તોયે એની પુન પણ પરીક્ષા કરવાની આવશ્યકતા છે કારણ કે આ થયુ છે એ કદાચ કાકતાલીય ન્યાયથી થયુ હોય એમ ધારીને એણે વળી સર્વ કુમારોને મુખ બધ કરેલા મીઠાઇના કડીઆ અને સાક્ષાત્ કામદેવના કુભજ હોયની એવા જળના કુભ (ઘડા) આપ્યા સાથે સર્વને જણાવ્યુ કે-વિદ્યાસિદ્ધ પુરૂષોની પેઠે, કડીઆ કે જળકુભની મુદ્રા ઉખેડ્યા શિવાય એ મોદક જમો અને એ જળનુ પાન કરો પણ શ્રેણિક શિવાય બીજા સર્વ મદબુદ્ધિવાળા હોવાથી નહિ જમી શકયા ને નહિ પાણી પી શકયા, કારણ કે ઉપાયને નહિ જાણનારા એવા પુરૂષોની કાર્યસિદ્ધિ કેવી રીતે થાય ? શ્રેણિકે તો પોતાનો કડીઓ હલાવી હલાવીને તેમાથી નીકળેલા મોદકનો ભૂકો ખાવા માડ્યો કારણ કે નિર્મળ બુદ્ધિ કામધેનુ સમાન સર્વ મનવાછિત પૂર્ણ કરનારી છે વળી એણે કુભની ચોતરફ જવવા લાગેલુ પાણી પણ કચોળામા એકઠુ કરી પીધુ બુદ્ધિમાનને વાર શી ?

શ્રેણિક કુમારનું આવું અનુપમ બુદ્ધિબળ જોઇને તો રાજાના અન્તઃકરણમા જે આનન્દ થયો તે તેમા સમાયો પણ નહીં. કારણ કે ચંદ્રમાના ઉદયથી સાગર ઉભરાઇ ઉભરાઇજ જાય છે પુનઃ તે વિચારવા લાગ્યો-આ તો આ પરીક્ષામાયે પૂર્ણ ફતેહમંદ નીવડ્યો, નિશ્ચયે કસોટીથી કસો કે અગ્નિને વિષે આંચ દ્યો પણ સુવર્ણ તો સુવર્ણજ રહેવાનું. (ત્યારે હવે એક છેલ્લામાં છેલ્લુ કરવાનું છે તે કરી લઉં). કર્મશાસ્ત્રને વિષે નિપુણ એવો પુરૂષ જેમ કર્મબંધાદિકને વિચારે તેમ સર્વને વિષે શ્રેષ્ઠ એવું જે મહત્વ-રાજ્યલક્ષણ તે સંબંધી વિચાર મારે કરવો જોઇએ. એમ ધારીને તેણે કુમારોને કહ્યું-જેમ શિષ્યો પોતાના ગુરૂના ચરણ પ્રક્ષાલે તેમ તમે પણ હેમકુભમાં જળ ભરી લાવીને મારા ચરણનું પ્રક્ષાલન કરો. એ સાભળીને અન્ય સર્વ કુમારોએ ભાર વહન કરનાર [મજુર] ની પેઠે પોતપોતાને સ્કંધે કળશ મૂકી લઇ આવીને પિતાના ચરણનુ પ્રક્ષાલન કર્યું. પણ શ્રેણિકે તો પોતાના મિત્ર મંત્રીપુત્રને ખભે કળશ મૂકીને આણ્યો કારણ કે બર્હગ્રહિત એવા પણ બર્હિશિશુની ચેષ્ટા તો બર્હિ જેવીજ હોય[1] તેણે રાજ્યાભિષેક સમયે આદીશ્વરપ્રભુના લક્ષ્મીવંત અને વિબુધાર્ચિત[2] ચરણને યુગલીઆ જેવી રીતે પ્રક્ષાલન કરે તેવી રીતે પિતાના લક્ષ્મીવંત અને વિબુધાર્ચિત[3] ચરણને પ્રક્ષાલન કર્યાં શ્રેણિકનુ આવુ આચરિત જોઇને રાજાએ, અંગને વિષે હર્ષ ઉભરાઇ જવાથી, શીઘ હલાવ્યુ, તે જાણે એ હર્ષને પૂરેપૂરૂ સ્થાન આપવાને [સમાવી દેવાને] જ હોય ની ! વળી તે વિચારવા લાગ્યો " અહો ! ધન્ય છે એના શૌર્યને, એની બુદ્ધિને, અને એના નેતૃત્વને ! એ સર્વ એના અપૂર્વ છે. ત્રણત્રણ વારની પરીક્ષાથી એની યોગ્યતા નિશ્ચયે કરી ચુકી છે. ખરેખર ત્રણવાર બોલીને કરેલું સર્વ નિશ્ચળ થાય છે સર્વ કુમારોમા આ જ રાજ્યલક્ષ્મીને દીપાવનાર થશે, સિન્ધુને

---

૧ બર્હ=(૧) પિચ્છ, કલાપ, (૨) પરિજન, સેવક વર્ગ બર્હિશિશુ= મોરનુ બચ્ચુ ૨ વિબુધ (૧) દેવ-(એમણે પૂજન કરેલા) ૩ વિદ્વાન લોકો-એમનાથી સેવાતા)

થાળીઓ કુમારોને બોલાવીને જમવા આપી. કુમારો સ્વાદેથી જમવા લાગ્યા એટલે રાજાએ તેમના તરફ ભૂંડાના ટોળાની માફક, અનેક પહોળામુખવાળા કુતરા છોડી મૂકયા. એ જોઇને બધા ભયભીત થઇને અર્ધા જમેલા ઉચ્છિષ્ટ મુખે અને ઉચ્છિષ્ટ હાથે ઉઠીને નાસી ગયા. ફક્ત શ્રેણિક કુમાર એકલોજ, ભૂતને જેમ બળિના શરાવ આપે તેમ, તેમને ખીરની થાળીઓ આપતો ગયો, અને એ થાળીઓમાંથી એ ચાટવા મંડ્યા એટલામાં પોતે પણ જમી લીધું.

આ જોઇને તો રાજા પોતાને જાણે એક નિધાન હાથ લાગ્યો હોય તેમ હર્ષઘેલો થઇ ગયો અને વિચારવા લાગ્યો "જેમ ગારૂડી લોકો સર્પને થંભાવે છે તેમ નિશ્ચયે આ કુમાર શત્રુઓને સ્તબ્ધ કરશે, અને પોતાની વહાલી પ્રાણવલ્લભાની પેઠે પૃથ્વીનો ઉપભોગ કરશે. પણ, આ એક પરીક્ષામાં પસાર થયો તોયે એની પુનઃ પણ પરીક્ષા કરવાની આવશ્યકતા છે કારણ કે આ થયું છે એ કદાચ કાકતાલીય ન્યાયથી થયું હોય એમ ધારીને એણે વળી સર્વ કુમારોને મુખ બંધ કરેલા મીઠાઇના કંડીઆ અને સાક્ષાત્ કામદેવના કુંભજ હોયની એવા જળના કુંભ (ઘડા) આપ્યા સાથે સર્વને જણાવ્યું કે-વિદ્યાસિદ્ધ પુરૂષોની પેઠે, કંડીઆ કે જળકુંભની મુદ્રા ઉખેડ્યા શિવાય એ મોદક જમો અને એ જળનું પાન કરો. પણ શ્રેણિક શિવાય બીજા સર્વ મંદબુદ્ધિવાળા હોવાથી નહિ જમી શકયા ને નહિં પાણી પી શકયા, કારણ કે ઉપાયને નહિં જાણનારા એવા પુરૂષોની કાર્યસિદ્ધિ કેવી રીતે થાય ? શ્રેણિકે તો પોતાનો કંડીઓ હલાવી હલાવીને તેમાંથી નીકળેલો મોદકનો ભૂકો ખાવા માંડ્યો કારણ કે નિર્મળ બુદ્ધિ કામધેનુ સમાન સર્વ મનવાંછિત પૂર્ણ કરનારી છે. વળી એણે કુંભની ચોતરફ જવવા લાગેલું પાણી પણ કુચોળામાં એકઠું કરી પીધું. બુદ્ધિમાનને વાર શી ?

શ્રેણિક કુમારનું આવું અનુપમ બુદ્ધિબળ જોઇને; તો રાજાના અન્તઃકરણમાં જે આનન્દ થયો તે તેમાં સમાયો પણ નહીં. કારણ કે ચંદ્રમાના ઉદયથી સાગર ઉભરાઇ ઉભરાઇજ જાય છે. પુનઃ તે વિચારવા લાગ્યો-આ તો આ પરીક્ષામાંયે પૂર્ણ ફતેહમંદ નીવડ્યો; નિશ્ચયે કસોટીથી કસો કે અગ્નિને વિષે આંચ દો પણ સુવર્ણ તો સુવર્ણજ રહેવાનું. (ત્યારે હવે એક છેલ્લામાં છેલ્લું કરવાનું છે તે કરી લઉં). કર્મશાસ્ત્રને વિષે નિપુણ એવો પુરૂષ જેમ કર્મબંધાદિકને વિચારે તેમ સર્વને વિષે શ્રેષ્ઠ એવું જે મહત્વ-રાજ્યલક્ષણ તે સંબંધી વિચાર મારે કરવો જોઇએ. એમ ધારીને તેણે કુમારોને કહ્યું-જેમ શિષ્યો પોતાના ગુરૂના ચરણ પ્રક્ષાલે તેમ તમે પણ હેમકુંભમાં જળ ભરી લાવીને મારા ચરણનું પ્રક્ષાલન કરો. એ સાંભળીને અન્ય સર્વ કુમારોએ ભાર વહન કરનાર [મજુર] ની પેઠે પોતપોતાને સ્કંધે કળશ મૂકી લઇ આવીને પિતાના ચરણનું પ્રક્ષાલન કર્યું. પણ શ્રેણિકે તો પોતાના મિત્ર મંત્રીપુત્રને ખભે કળશ મૂકીને આણ્યો કારણ કે બર્હરહિત એવા પણ બર્હિશિશુની ચેષ્ટા તો બર્હિ જેવીજ હોય.[1] તેણે રાજ્યાભિષેક સમયે આદીશ્વરપ્રભુના લક્ષ્મીવંત અને વિબુધાર્ચિત[2] ચરણને યુગલીઆ જેવી રીતે પ્રક્ષાલન કરે તેવી રીતે પિતાના લક્ષ્મીવંત અને વિબુધાર્ચિત[3] ચરણને પ્રક્ષાલન કર્યા. શ્રેણિકનું આવું આચરિત જોઇને રાજાએ, અંગને વિષે હર્ષ ઉભરાઇ જવાથી, શીષ હલાવ્યું; તે જાણે એ હર્ષને પૂરેપૂરૂં સ્થાન આપવાને [સમાવી દેવાને] જ હોયની ! વળી તે વિચારવા લાગ્યો " અહો ! ધન્ય છે એના શૌર્યને, એની બુદ્ધિને, અને એના નેતૃત્વને ! એ સર્વ એનાં અપૂર્વ છે. ત્રણત્રણ વારની પરીક્ષાથી એની યોગ્યતા નિશ્ચયે ઠરી ચુકી છે. ખરેખર ત્રણવાર બોલીને કરેલું સર્વ નિશ્ચળ થાય છે. સર્વ કુમારોમાં આ જ રાજ્યલક્ષ્મીને દીપાવનાર થશે; સિન્ધુને

---

૧. બર્હ=(૧) પિચ્છ, કલાપ; (૨) પરિજન, સેવક વર્ગ. બર્હિશિશુ= મોરનું બચ્ચું. ૨. વિબુધ (૧) દેવ-(એમણે પૂજન કરેલા) ૩. વિદ્વાન લોકો-એમનાથી સેવાતા).

વિષે મણિ તો પુષ્કળ છે પણ હરિનું ભૂષણ તો કૌસ્તુભમણિ-જ થયું છે.

હવે એ નગરને વિષે, સ્ત્રીના અંતઃકરણથકી ગુહ્ય વાતની જેમ, લોકોના ઘર થકી, સાધારણ રીતે અગ્નિ શીઘ્રપણે પ્રગટી ઉઠતો. તે પરથી રાજાએ પટહ વજડાવીને અમારીઘોષણાની પેઠે સાદ પડાવ્યો કે જેના ઘરમાંથી, રાફડામાંથી સર્પ નીકળે તેમ અગ્નિ સળગી ઉઠશે તેને સભામાંથી કુષ્ઠિની જેમ, નગરમાંથી બહાર કાઢવામાં આવશે. આમ વાત થયા પછી એક માણસના ઘરમાં એ નિરંકુશ અગ્નિ પ્રદીપ્ત થયાથી એને, સ્વર્ગમાંથી સંગમક [1]દેવની જેમ, નગર બહાર કાઢી મૂકવામાં આવ્યો.

અન્યદા રાજાના પોતાના મહેલને વિષે, રસોઇ કરનારાઓના પ્રમાદને લીધે અગ્નિ લાગ્યો. (અહો આ વિશ્વને વિષે દુર્જન અને અગ્નિ બન્ને સરખા છે.) શત્રુઓના યુદ્ધની જેમ અગ્નિ વૃદ્ધિ પામ્યે છતે રાજાએ સુભટોની જેમ, કુમારોને આજ્ઞા કરી કે 'હે વત્સો, આમાંથી હસ્તિ આદિ ગમે તે વસ્તુ જે લઇ લેશે તે તેની છે કારણ કે બુડતામાંથી ગમે તે પ્રકારે ઉદ્ધાર કરવો સારો છે. એ સાંભળીને કોઇએ અશ્વ, તો કોઇએ હસ્તી; કોઇએ મોતીનો સમૂહ તો કોઇએ કુંડળો; કોઇએ કંઠના આભૂષણો, તો કોઇએ એકાવળી હાર; કોઇએ બાજુબંધ, તો કોઇએ સુંદર મુકુટ; કોઇએ ચકચકતા કંકણ, તો કોઇએ માણિક્યનો સમૂહ; કોઇએ સુવર્ણ તો કોઇએ સોનૈયા; કોઇએ રૂપાના ઢગલા તો કોઇએ નેપાળની કસ્તુરી, [એમ સૌ કોઇએ પોતપોતાને મનગમતી વસ્તુઓ] લીધી. વળી કોઇએ કેસર કુંકુમ તો અન્યે ચંદનના કટકા; કોઇએ કૃષ્ણાગરૂ તો અન્યોએ અપકવ કપુર; કોઇએ યક્ષકર્દમ[2] તો

---

૧. શ્રી મહાવીરપ્રભુને છદ્મસ્થ અવસ્થામાં ઉપસર્ગ કરનાર દેવ.
૨. કુંકુમ, અગરૂ, કસ્તુરી, કપુર અને ચંદન-એટલા સુગંધી પદાર્થોનો યક્ષકર્દમ બને છે.

કોઇએ ઉત્તમ ગુલાલ, તો કોઇએ ઉંચું એવું નિશાન [મુખ્ય ધ્વજ] એમ લોભને લીધે સૌએ જે જે હાથમાં આવ્યું એ લીધું. કારણ કે ઇચ્છા પ્રમાણે લેવાનું ઠર્યા પછી કોણ પાછું વાળીને જુએ ? પણ શ્રેણિકે તો, પોતાને પ્રાસ થનારી રાજ્યલક્ષ્મીનું સત્યંકાર[1] હોયની એવી રાજાઓના ચિન્હરૂપ ઢક્કા[2] ગ્રહણ કરી. એ જોઇ અન્ય કુમારો તો સામસામા તાળી દઇ હસવા લાગ્યા " અરે! જુઓ તો ખરા, આણે આ ભાંભિકને[3] ઉચિત શું ગ્રહણ કર્યું ? " પિતાએ પણ પૂછયું-આ તેં શું કર્યું ? આવે વખતે એક બાળક પણ પુષ્કળ દ્રવ્ય લઇ લે. પણ શ્રેણિકે અંજલિ જોડી ઉત્તર આપ્યો-પિતાજી, આ જે મેં લીધું છે તે વિજયનું ચિન્હ છે; અને રાજાને, વિજય એજ સર્વસ્વ છે; માટે એ [ઢક્કા] મહાધન [પુષ્કળ દ્રવ્ય] કેમ ન કહેવાય ? હે સ્વામી, રાજાઓને દિગ્યાત્રાના આરંભમાં શંખના ધ્વનિની પેઠે આના જ શબ્દથી મંગળિક થાય છે. જેણે રણક્ષેત્રને વિષે એનું રક્ષણ કર્યું તે વિજયી થયો સમજવો, અને જેણે એ ગુમાવી તે પરાજય પામ્યો સમજી લેવો. માટે આ ઢક્કાનું તો રાજાઓએ પોતાની પત્ની અને કીર્તિની પેઠે સર્વ પ્રયત્નથી રક્ષણ કરવું જોઇએ.

શ્રેણિકનાં આવાં વચન સાંભળીને, મેઘની ઘોર ગર્જનાથી વિદૂરપર્વતની ભૂમિ રત્નાંકુરોથી છવાઇ જાય તેમ, રાજા રોમાંચથી ભરાઇ ગયો; ને વિચારવા લાગ્યો-અહો ! આનું વાક્ચાતુર્ય અપૂર્વ છે; હું માનું છું કે દેવગુરુ-બૃહસ્પતિની પણ એવા પ્રકારની વાણી નહિ હોય. અહો ! એ બાળક છતાં પણ એનો કોઇ અવર્ણ્ય ઉદાર આશય જણાય છે; કારણ કે સિંહના બચ્ચાંનો હસ્તીને જીતવાનો જ મનોરથ હોય છે; લઘુ એવા પણ દીપકને અંધકારના સમૂહનું આશન[4] કરવાની રૂચિ થાય છે; અમૃતના

૧. બ્હાનું advance payment. ૨. ડંકો-ભંભા ૩. ભભાવાળો.
૪ ખાઇ જવાની-અર્થાત્-નાશ કરવાની.

એક બિંદુને પણ સર્વ વ્યાધિઓનો નાશ કરવાની ઇચ્છા હોય છે. આમ વિચારી રાજાએ શ્રેણિકને, અદ્ભુત પરાક્રમ કરી આવેલા સુભટને બિરૂદ[1] આપે તેમ, ભંભાસાર[2] એવું નામ આપ્યું.

પછી એકદા રાજાને "જેના ઘરમાંથી અગ્નિ પ્રકટી નીકળશે તેને નગર બહાર કાઢી મુકવામાં આવશે" એવી પોતાની કરાવેલી ઉદ્‌ઘોષણા[3] યાદ આવી. કારણ કે સત્પુરૂષોને સ્મૃતિ સમીપ રહેલી હોય છે. એને વિચાર થયો કે જો હું મારા બોલ્યાનો અમલ મારા ઉપર નહિં કરૂં તો પછી "પારકાનેજ શિખામણ દેવાય" એમ કહેવાશે; કારણ કે જે વૈદ્ય પોતાનાંની ચિકિત્સા નથી કરી શકતો, તે પારકાની તો કયાંથીજ કરી શકે? માટે આ નગરની બહાર આવાસ લઇને[4] હું મારી પ્રતિજ્ઞાને સત્ય કરૂં, કારણ કે સજ્જનોની પ્રતિજ્ઞા મિથ્યા હોય નહિં. રામચરિત્રને વિષે પણ સંભળાય છે કે રામ પિતાની પ્રતિજ્ઞાને સત્ય કરવાને રાજ્યનો ત્યાગ કરીને વનમાં ગયા હતા. પણ અહો! બહાર રહેવા જવાની પ્રતિજ્ઞાવાળા મારામાં અને એમનામાં મેરૂ અને સરસવ જેટલું અન્તર છે. આ પ્રમાણે સદ્‌બુદ્ધિથી વિચાર કરીને બૃહસ્પતિની વિદ્વત્તાવાળા રાજાએ દિગ્‌વિજયને વિષેજ હોયની એમ નગરની બહાર પડાવ નખાવ્યો. તે વખતે છાવણીમાં ફરતા લોકો માહોમાહે સંલાપ કરવા લાગ્યા–અરે! તું કયાં જાય છે? [ઉત્તર] મિત્ર, હું રાજગૃહે [રાજાને આવાસે] જાઉં છું, એ પરથી મહીપતિએ ત્યાં નગર વસાવી એનું નામ રાજગૃહ પાડયું. એની આસપાસ વળી એક કિલ્લો ચણાવ્યો અને ખાઇ ખોદાવી. વળી સુંદર દેવમંદિરો, ઉત્તમ બજારો તથા બાળકોને માટે પાઠશાળાઓ, રમ્ય હવેલીઓ, કુવા, તળાવ, વાવ અને બગીચા વગેરે પણ તેમાં કરાવ્યા. રાજા પોતે સુદ્ધાં ત્યાં રહેવા લાગ્યો તેથી અનુક્રમે એ નગર પણ કુશાગ્રપુરની જેવું થઈ પડયું; કારણ કે જ્યાં સૂર્ય ત્યાં દિવસ.

૧. ઇલકાબ ૨ ભંભા એજ છે દ્રવ્ય જેનું . ઢંઢેરો ૪. પડાવ નાખીને.

આ વખતે રાજાને વળી ચિન્તા થઇ કે 'જો હું વસ્ત્રાલંકાર વગેરેથી શ્રેણિકનું સન્માન કરીશ તો અન્ય સર્વે કુમારો એને રાજ્યયોગ્ય માનીને એનું અશુભ કરશે; કારણ કે શુભગ્રહ [પણ] વખતે ઘણા ક્રૂર ગ્રહ થકી પરાભવ પામે છે. માટે હું એના પ્રતિ અનાદર અને બીજાઓ પ્રતિ આદર બતાવું; કારણ કે બુદ્ધિમાન્ પુરૂષોએ કાળને યોગ્ય કાર્ય કરવું જોઇએ.' એમ વિચારીને એણે સર્વ કુમારોને, પોતાની માનીતી રાણીઓના પુત્રો હોયની તેમ પૃથક્ પૃથક્ દેશો વ્હેંચી આપ્યા. પણ શ્રેણિકને અણમાનીતીના પુત્રની જેમ કંઇ પણ આપ્યું નહિં—એમ ધારીને કે એને તો [આખું) રાજ્ય મળવાનું છે. નિઃસંશય સંત પુરૂષો દીર્ઘદર્શી હોય છે. આવું જોઇને શ્રેણિક વિચાર કરવા લાગ્યો—હું નિત્ય વિનયી રહ્યા છતાં મારા પિતા પણ આમ વર્તે છે તો શું હું એમનો પુત્ર નથી? જો અન્ય કોઇ ગમે તેવો સામર્થ્યવાન્ પુરૂષ મારો પરાભવ કરે તો, એને તો હું (ધોળે) દિવસે તારા દેખાડી દઉં. પણ આ તો મને જન્મ આપી મ્હોટો કરનાર મારા ગુરૂજન ઠર્યા એટલે મારે શું કરવું? કારણ કે જેઓ આપણા પૂજ્ય હોય એમને કોપાવવા નહિં એવી નીતિ છે. મારા જેવા–તાતનો પરાભવ પામેલા–ને લોકોને વિષે પ્રતિષ્ઠા દુર્લભ છે; કારણ કે જે ઘરને વિષે હલકો પડયો એને વાયુ પણ બહાર કાઢી મૂકે છે. આધિ, વ્યાધિ, તૃષ્ણા, ક્ષુધા, વનવાસ, ધનહીનતા, ભિક્ષા, જરા, અન્ધત્વ, વન્ધ્યત્વ, દુઃખ અને શત્રુ એ સારાં; પણ અપમાન સહન કરવું એ વિષકન્યાની પેઠે બીલકુલ સારૂં નથી માની પુરૂષોને સામાન્ય પરાભવ પણ દુઃસહ હોય છે માટે મારા જેવા પરાભવ પામેલાએ વિદેશગમન કરવું શ્રેય છે; સંધ્યાકાળે મંદપ્રતાપવાળા સૂર્યની જેમ.

એમ વિચારીને માન એજ જેનું સર્વસ્વ છે એવો તે (શ્રેણિકકુમાર) વનમાંથી સિંહ નીકળે તેમ, નગરમાંથી નીસરીજઇને વેણાતટ નગરે ગયો. ત્યાં એણે જંગમ લક્ષ્મીજ હોયની એવા ઉત્તમ વસ્ત્રાભરણ અને સુગંધી વિલેપન યુક્ત સ્વરૂપવંત જનોને

આનન્દ પામ્યો; કારણ કે સુંદર વસ્તુઓ જોવાથી કોને પ્રમોદ ન થાય ? (ફરતાં ફરતાં) શ્રેણિકે એક દુકાને વિશાળ ઉંચી બેઠકપર બેઠેલા તે નગરના અધિષ્ઠાયક દેવતા હોયની એવા ભદ્ર નામના શ્રેષ્ઠીને દીઠા. એ શેઠ આકૃતિએ સૌમ્ય હતા; અવસ્થાએ વૃદ્ધ હતા; અને શરીરે સુંદર અને ભાગ્યશાળી હતા; તથા એમની મૂછ અને શીખના વાળ લાંબા વધેલા હતા. ભદ્રમૂર્તિ શ્રેણિક તો એમનો ઉદયશીલ પુત્ર હોયની તેમ એ શેઠની કરિયાણાથી ભરેલી દુકાન ઉપર જઇને બેઠો.

એ દિવસે નગરને વિષે ઉત્સવ હોવાથી, શિષ્યોથી ગુરૂ વ્યાકુળ થઇ જાય તેમ, શેઠ ઘરાકોથી વ્યાકુળ થઇ ગયા હતા. કોઇ ઉત્તમ વર્ણવાળા[1] લક્ષણની જેવું કપુર માગતા હતા, તો કોઇ તાપને નાશ કરવાવાળું સદાગમ[2] જેવું ચંદન માગતા હતા. કોઇ અર્થનીતિ જેવી અર્થસારા[3] કસ્તુરી, તો કોઇ રંગને[4] આપનારૂં, તર્કશાસ્ત્ર જેવું તીક્ષ્ણ કુંકુમ માગતા હતા. કોઇ સ્ફુરાયમાન વાસવાળા,[5] નિર્દોષ[6] ધર્મગ્રંથો જેવા સુગંધી પદાર્થો માગતા હતા, તો કોઇ સંવેગના[7] ગ્રંથોની જેમ દ્રવ્યયોગથી[8] બનાવેલું દ્રવ્ય માગતા હતા. કોઇ મહાકાવ્યની જેવી સ્વચ્છ[9] અને ચૂર્ણ[10] થઇ શકે તેવી ખાંડ માગતા હતા, તો કોઇ અલંકારની પંક્તિ જેવી સરસ[11] સાકર માગતા હતા (આ અવસરે)

૧. ઉત્તમ વર્ણવાળું=ઉત્તમ રંગવાળું (કપુર), અર્થાત્ બહુજ શ્વેત કપુર. ઉત્તમ વર્ણવાળું (લક્ષણ)=ઉત્તમ અક્ષરોએ યુક્ત એવું લક્ષણ ૨. સદ્ આગમ=શ્રેષ્ઠશાસ્ત્ર (બાહ્ય) તાપનો નાશ કરનાર ચંદન, અને (અન્તર) તાપનો નાશ કરનાર સદાગમ ૩. (૧) મનહર (કસ્તુરી), (૨) અર્થ-દ્રવ્ય-ની સારભૂત (અર્થનીતિ) ૪. રંગ (૧) રંગ colour (૨) આનન્દ. ૫. વાસ (૧) ગંધ (૨) સંસ્કાર ૬ નિર્દોષ (૧) દોષ વિનાના (ગ્રંથો , (૨) દોષ= જીવજંતુ આદિ દોષ-રહિત (પદાર્થો) ૭ સંવેગ-વૈરાગ્ય-ના ગ્રંથો ૮. દ્રવ્ય યોગથી [૧] દ્રવ્યાનુયોગના વિચારથી (ઉત્પન્ન થતા સંવેગના ગ્રંથો), (૨) અમુક અમુક દ્રવ્યો (ચીજો) ના યોગ-મેળવણી-થી (તૈયાર કરવામાં આવેલું રૂપ-દ્રવ્યવિશેષ). ૯. (૧) શીઘ્ર સમજાય તેવું (૨) શ્વેત ૧૦. (૧) પદચ્છેદ થઇ શકે તેવું (૨) ભાગી શકે તેવી. ૧૧ [૧] રસ-મીઠાશ-વાળી (સાકર). (૨) કાવ્યમાં શૃંગાર આદિ રસ આવે છે તે રસ-વાળી અલંકાર-કાવ્યાલંકાર

જેમ વિકરણ, પ્રત્યય અને પ્રકૃતિના વાચ્ય અર્થને વિષે સહાય કરે છે તેમ શ્રેણિક પડિકા વાળી આપવામાં શેઠને સહાય આપવા લાગ્યો. એટલે બહુ દ્રવ્ય કમાવાથી શેઠને ઘણો હર્ષ થયો; કારણ કે વણિકજન, દુકાનપર જે લાભ થાય છે તેને પુત્રલાભ કરતાં પણ વિશેષ ગણે છે. એ બોલ્યો-આજે મને આ (શ્રેણિક) ના પ્રભાવથી અલ્પકાળમાં આખા વર્ષ જેટલો લાભ થયોછે. વળી જાણે આજે પ્રભાતે મારી પુત્રીનું પાણિગ્રહણ કરતો જે રત્નાકર સમાન પુરૂષ મેં સ્વપ્નને વિષે જોયો હતો તે નિઃસંશય આ જ છે. કારણ કે પ્રભાતનું સ્વપ્ન, પ્રભાતની મેઘગર્જના અને પ્રભાતની સ્મૃતિ એ સર્વ સર્વદા ફળદાયી હોય છે. આવા રામ જેવા નરમણિ અને ઉત્તમ સ્વામીને પામનારી મારી પુત્રી નંદાના પણ જનકનંદના સીતા જેવાં ધન્યભાગ્ય સમજવાં. વળી અમારા જેવા સંબંધીઓ પણ ભાગ્યશાળી ઠર્યા કે પુત્રીને આવો પતિ મેળવ્યો; કારણ કે રૂપ અને શીલ ગુણોએ યુક્ત જમાઇ મળવો ખરેખર દુર્લભ છે. પુત્રીને અર્થે સ્વામીની શોધમાં ઘેરઘેર ભમતા પિતાને, રાત્રીને સમયે શેઠીઆઓના ચરણનું મર્દન કરતા વણિકપુત્રની જેમ, બહુ દુઃખ સહન કરવું પડે છે. પાત્રને વિષે સદ્ગુરૂની વિદ્યાની જેમ, કોઇ ઘણા ભાગ્યશાળીનીજ કન્યા ઉત્તમ ગુણયુક્ત સ્વામીને વિષે પ્રતિષ્ઠિત થાય છે.

આવો વિચાર કરીને તે ઉદાર આશયવાળો શેઠ કુમારને પુછવા લાગ્યો (કારણ કે કૃપણતાના ગુણવાળાઓને આવી સ્તુતિ. કરવી બહુ ગમે છે)-જેવી રીતે દેવતાઓનેજ સેવ્ય એવું પારિજાત રૂક્મિણીને પ્રાપ્ત થયું હતું તેવી રીતે તું કયા ભાગ્યશાળીને ત્યાં અતિથિ થયો છે ? કુમારે કહ્યું-હે તાત, લક્ષ્મીવંત પિતાનો પુત્ર પિતાના ઘર શિવાય બીજે કયાંય જાય ખરો ?

કુમારનાં આવાં વચન સાંભળીને, અશોકવૃક્ષપર જેમ પુષ્પો ઊગી નીકળે તે પ્રમાણે, શેઠને શરીરે હર્ષનાં રોમાંચ ખડાં થયાં. એણે કહ્યું-મારાં મહદ્ભાગ્ય ! મેં પૂર્વે પૂણ્ય કર્યો હશે ! કે તમે મારા અતિથિ થયા; કારણ કે પુણ્યરહિત પ્રાણીઓને

કૃષ્ણ[1] ચિત્રાવેલની પ્રાપ્તિ હોયજ નહિં. જો તમે મારે ઘેર પધારશો તો હું સમજીશ જે હું પૂરો પુણ્યશાળી છું કારણ કે પુણ્યનો ઉદય થાય છે ત્યારેજ ગુરૂ[2] લગ્નને[3] પૂર્ણ દૃષ્ટિથી જુએ છે. તમે મારે ત્યાં પગલાં કરશો તો હું પવિત્ર થઇશ, કારણ કે સરસ્વતી નદી પોતાના નીરથી સર્વ પાપપ્રદેશને પવિત્ર કરે છે.

આમ કહી શેઠ શ્રેણિકકુમારને પોતાની સાથે ઘેર તેડી ગયો. શેઠના ઘરને નાના પ્રકારની શાળા-ઓરડા-પ્રશાળ વગેરે હતાં; સેંકડો સાદા સ્તંભ હતા; ચુનાએ ધોળેલી ભીંતો હતી; અને નગરને જોવાના એના ચક્ષુઓ હોયની એવા, ચારે દિશામાં ગવાક્ષો આવી રહ્યા હતા. ત્યાં કોઇ સ્થાને ખાંડ તો કોઇ સ્થાને સોપારીના ઢગલા પડેલા હતા. કોઇ જગ્યાએ ઉત્તમ મજીઠ તો અન્યત્ર નાળિયેરના સમૂહ દેખાતા હતા. એક સ્થળે એલચી, લવીંગ, કક્કોલ અને જાયફળ હતાં તો બીજે સ્થળે ચંદન, કપુર, કેસર, કસ્તુરી વગેરે હતાં. કોઇ સ્થળે સુંદર વર્ણવાળું, સુવર્ણ, તો કોઇ સ્થળે કંઇક રક્ત એવું તામ્ર પડયું હતું. એક ઓરડામાં મુક્તાફળ-પ્રવાળા ઇત્યાદિ હતાં તો બીજામાં રૂપાના પાટ દ્રષ્ટિએ પડતા હતા. કયાંઇક રેશમી વસ્ત્રોના ગંજને ગંજ તો કયાંઇક કલમ-શાલ આદિ ધાન્યોના ઢગલા પડ્યા હતા.

ઘેર લઇ જઇને શેઠે કુમારને રોમ-ત્વચા-માંસ-અસ્થિ આદિને સુખ ઉપજાવવામાં કુશળ એવા પોતાના મર્દન કરનારા સેવકો પાસે શતપાક તેલનું મર્દન કરાવ્યું. પછી એક જણે એને ઉષ્ણજળથી સ્નાન કરાવી વસ્ત્ર પહેરાવ્યાં; કારણ કે કયો વિચક્ષણ પુરૂષ ચિન્તારત્નને પ્રાપ્ત કરીને એનો આદર ન કરે? ત્યાર પછી એને સન્માન સહિત સર્વકામગુણવાળું ભોજન કરાવ્યુ અને સ્નેહથીજ હોયની એમ ચંદન તથા કપુરનું વિલેપન કરાવી શેઠે પોતાને હાથે પાંચસુગંધિયુક્ત એવું તાંબુલ આપ્યું.

---

૧. કાળી ચિત્રાવેલી નામની વેલ (વલ્લી) આવતી કહેવાય છે તેના ઉપર જો કોઇ ખાલી વાસણ આદિ મુકવામાં આવે તો તે વાસણ જે પદાર્થનું હોય તે પદાર્થે રેખાં અસાધ્ જાય છે એમ લોકોક્તિ કહેછે. ૨. ગુરૂ (૧) બૃહસ્પતિ (૨) મ્હોટા પુરૂષ. ૩. લગ્ન (૧) (જ્યોતિષમાં) લગ્ન કુંડળી (૨) સંસર્ગમાં આવેલા.

ખરેખર ભોગી પુરૂષોને સર્વ અવસ્થાને વિષે ભોગ પાસે જ હોય છે. આ પ્રમાણે શેઠના ઘરમાં શ્રેણિકે પોતાનાજ ઘરની જેમ રહેતાં ઘણા દિવસ સુખમાં નિર્ગમન કર્યા.

એક દિવસે શેઠે ભાગ્યના ભાજન એવા શ્રેણિકને કહ્યું-જેમ નળરાજા દમયન્તીને વર્યા હતા તેમ તમે પણ મારી પુત્રીનું પાણિગ્રહણ કરો. એ સાંભળી નિસ્પૃહશિરોમણિ એવા શ્રેણિકે ઉત્તર આપ્યો-હે તાત, તમે મારૂં કુળ જાણ્યા શિવાય મને કેવી રીતે કન્યા આપશો? એક નિર્ધન માણસ પણ વરનું કુળ જાણ્યા પછીજ એને કન્યા આપે છે, તો તમારા જેવા યુક્તાયુક્તનો વિચાર કરવાવાળા સમૃદ્ધિવંતની તો વાતજ શી? તમે એક વત્સળ પિતા થઇને તમારી સગી પુત્રીને આ પ્રમાણે શા માટે કુવામાં નાખવાનું કરોછો? શેઠે એ પરથી કહ્યું-હે શ્રેણિક, મુનિને વિષે જેમ જ્ઞાનાદિક તેમ વરને વિષે કુળ-રૂપ તથા વિભૂતિ જોવાયજ છે. દાડમ ગાયનું દુધ અને ચંદ્રમાના કિરણો સમાન નિર્મળ એવા તમારા ગુણોથી મેં તમારૂં કુળ પ્રથમથીજ જાણ્યું છે; કારણ કે રૂપ પ્રમાણેજ ફળમાં રસ હોય છે. તમારી વિભૂતિ પણ મેં આ તમારા શરીરની કાંતિથી જાણી લીધી છે; કારણ કે મૂળને વિષે સરસતા વિના તરૂમાં લીલાશ હોયજ નહિં. વળી તમારૂં રૂપ તો મકરધ્વજને પણ જીતે એવું છે એ તો પ્રત્યક્ષજ છે. માટે લક્ષ્મીને જેમ શ્રીકૃષ્ણ, તેમ મારી પુત્રીને તમે જ યોગ્ય ભર્તા છો. હે કુમાર, જગતને વિષે ચંદ્રમા જેવા જે તમે-એમનો હું આ નિર્મળ જ્યોત્સનાની સાથે સંબંધ કરાવું છું તેમાં તમે શાનો ઉપાલંભ આપોછો? વળી તમે અહીં આવ્યા તેની આગલી રાત્રીએ સ્વપ્નને વિષે મેં કોઇ રત્નાકર સદૃશ પુરૂષને મારી પુત્રીનુ પાણિગ્રહણ કરતા જોયો છે. માટે આ તમને દૈવજ આપે છે; એમાં હું તો માત્ર સાક્ષીભૂત છું-જેવી રીતે હવે પછી પાણિગ્રહણ સમયે અગ્નિ સાક્ષીભૂત થશે તેમ.

આ બધું સાંભળી, નમી જવાનો છે સ્વભાવ જેનો એવા શ્રેણિકકુમારે ભદ્રશ્રેષ્ઠીનું વચન સ્વીકાર્યું. કારણ કે મ્હોટા પુરૂષો પોતાના મતની જેમ, પરની પ્રાર્થનાનો, ભંગ કરતા નથી.

શ્રેણિકકુમારે હા કહી એટલે ભદ્રશેઠે ક્ષણમાત્રમાં વિવાહની સામગ્રી તૈયાર કરાવી; કારણ કે મ્હોટા લોકોનાં કાર્ય એમના બોલ્યા પહેલાંજ થાય છે. સર્વ સ્વજન સંબંધીઓએ એકત્ર મળીને ભોજનમંડપ નાંખ્યો કારણ કે ઉદ્યમીના મનને ભોજનની સામગ્રી કશી ગણત્રીમાં નથી. પછી શ્વેતશાળ, ઘીના બનાવેલાં નવીન વડાં, ખાંડના ખાજાં, તળેલી પુરીઓ, મધુર ઘોળ આદિ પકવાનો રસોઇઆ પાસે તૈયાર કરાવી શેઠે સકળ વર્ગને જમાડ્યા, અને તેમને ચંદનાદિથી વિલેપન કરી પાન સોપારી આપ્યાં; કારણ કે સારૂં કહેવરાવવાની ઇચ્છાવાળા ગૃહસ્થોને આ બધું કરવું ઘટેજ છે.

ત્યારપછી દાસીઓએ નંદાને દશાયુક્ત ઉજ્વળ વસ્ત્ર પહેરાવી ચંદનનું વિલેપન કરી, આભૂષણ સાથે પુષ્પમાળા પણ આરોપણ કરાવી, માતૃગૃહ (માયરા)માં આણી. ત્યાં તે કુલદેવીને નમીને સામી ઉભી રહી. શ્રેણિકકુમાર પણ કેસરાદિનું વિલેપન તથા ઉત્તમ વસ્ત્રો ધારણ કરી, જંગમ કલ્પવૃક્ષ હોયની એવો જણાતો, દેવીના ભવન પ્રત્યે આવ્યો. ત્યાં નન્દાને હર્ષથી નિહાળી એ રાજપુત્ર શૃંગારરસમાં ડુબતો ચિત્તને વિષે વિચારવા લાગ્યોઃ—અહો ! આના રક્ત ઉજ્વળ ચરણ કેવા શોભે છે ! નિશ્ચયે એનાથી પરાજય પામીનેજ જાણે પદ્મકમળે જળદુર્ગ[1]નો આશ્રય લીધો હોયની ! આના મુખની સાથે સ્પર્ધા કરવાથી પોતાને અપરાધી ગણી, આની આરાધનાને અર્થેજ જાણે ચંદ્રમા નખના મિષે આના ચરણમાં પડ્યો જણાય છે. દિગ્યાત્રાર્થે પડાવ નાખી રહેલા ભગવાન કામદેવના પટમંદિરમાંના[2] ચાર મહાન્ સ્તંભોમાંથી એક સરલ જોડલું પ્રચ્છન્નપણે અહિં આવીને રહ્યું હોયની એવી દેખાતી આની એ જંઘાઓ મારાં ચક્ષુને અત્યંત આનન્દ પ્રાપ્ત કરાવે છે. અહો ! આના ગોળ અને વિશાળ ઉરૂ મારા ચિત્તને વિષે રમ્યા કરે છે. એમનાથીજ પરાભવ પામીને કદલીવૃક્ષો જાણે વનમાં જતાં રહ્યાં હોયની ! આના વિશાળ,

---

૧ જળરૂપી કિલ્લો. ૨ તંબુ

કોમળ અને સુંદર નિતમ્બો કામદેવની જાણે અભ્યાસભૂમિ હોયની ! એનું ઉદર કૃશતાને પામેલું છે તે જાણે ઉપર રહેલા વક્ષોજના ભારને વહન કરવાથીજ હોયની ! આલાનસ્તંભનું ઉન્મૂલન કરીને તથા શૃંખલાને ત્રોડી નાંખીને, કામદેવરૂપી ગજ નિશ્ચયે આના જ શરીરરૂપી નગરને વિષે ફર્યા કરે છે; કારણ કે અન્યથા ગંભીર નાભિના મિષે વિવર અને રોમરાજિના મિષે લોહશૃંખલા અહીં હોય કયાંથી ! મારા નેત્રને કામણરૂપ આના પુષ્ટ અને ઉન્નત સ્તન જોઇનેજ જાણે કુંભસ્થળો હસ્તીને શરણે ગયા હોયની ! સરલ અંગુલિઓરૂપી પલ્લવવાળી એની રમ્ય ભુજાઓ સ્ત્રીપુરૂષના મનનાં અભીષ્ટને પૂર્ણ કરવાવાળી જાણે કલ્પ લતાઓ હોયની ! આનો રેખાવાળો અને શંખ સમાન ગોળાકાર, કંઠરૂપી કંદલ નિશ્ચયે વદન રૂપી કમળનાં નાળનાં વિભ્રમને[1] ધારણ કરે છે. આના કાન્તિમાન્ અને નિરન્તર ગોળ એવા મુખથી પરાજય પામીનેજ ચંદ્રમા જાણે શૂન્યભાવને ધારણ કરતો હોયની ! વિદ્રુમને પણ કનિષ્ઠ ગણતો આનો અધરોષ્ઠ તે જાણે, હૃદયમાં નહિં સમાવાથી મુખરંધ્ર થકો બહાર નીકળી ગયેલો મારા પરનો તેણીનો રાગ[2] જ હોયની ! દાંતની બે ઉજ્વળ પંક્તિને ધારણ કરતી આ બાળા, એને કોઇએ રત્ન ધારીને બે કુંદપુષ્પની માળાથી એની પૂજા કરી હોયની એવી દેખાય છે ! જેમ વાદ કરનારા એવા બે વાદીઓની મધ્યસ્થ[3] સભા હોય તેમ આના બે નેત્રોની મધ્યસ્થ આની સરલ નાસિકા (વિરાજી રહી) છે. પરાભવ પામેલા પરાભવ પામેલાની સાથે મૈત્રી બાંધે છે એ વાત સત્ય છે કારણકે એના નેત્રથી જાણે, પરાભવ પામેલા નીલપદ્મ ચંદ્રમાના પક્ષમાં ગયા છે[4] ! તમાલપત્રના સમાન અને સ્નિગ્ધ વાળવાળા એનાં ભવાં, જાણે એનાં નેત્રોએ કમળો પર મેળવેલા વિજયને પાટે વીરપટ્ટ[5] બાંધ્યા હોયની

૧ શોભા. ૨ રાગ (૧) સ્નેહ (૨) રંગ ૩ મધ્યસ્થ. [૧] કોઇનો પણ પક્ષ કર્યા વિના મધ્યસ્થ રહીને ફેંસલો આપનાર Umpire. (૨) વચ્ચે. ૪—અને એથીજ જાણે ચંદ્રમામાં કલંક છે ! ૫ વિજયી વીરોને આપવામાં આવતા પટ્ટા

એવાં છે. એના સ્કંધપર રહેલા મનહર કર્ણદ્વય જાણે યુવાન પુરૂષોના અસ્થિર ચિત્તને બાંધી લેવાને તૈયાર કરેલી પાશ હોયની ! વળી પત્રવાળી[1] આની ભાળસ્થળી[2], કામદેવે કર્મને પરિણામે મનુષ્યદેશને પ્રાપ્ત કરાવેલી તેની શાળાજ હોયની ! અહો ! આ નંદા ચરણથી મુખપર્યન્ત લાવણ્યરસથી[3] ભરેલી છે; અન્યથા કેશના મિષે રહેલા આ દુર્વાંકુરો અહિં હોય નહીં ! નિશ્ચયે આને ગૌરીની સમાન કેવળ સુવર્ણના પરમાણુઓથી નિર્માણ કરેલી અથવા હેમકૂટ પર્વત થકી આકૃષ્ટ કરેલી હોયની !

શ્રેણિક કુમાર આ પ્રમાણે ચિન્તવન કરતો હતો એવામાં, સિદ્ધાન્તનો પાઠ કરતા સાધુને પોણી પોરસી[4] થાય તેમ લગ્નવેળા થઇ. એટલે જકાત લેનારો અધિકારી જેમ વ્યાપારીનો કર (જકાત) લે તેમ શ્રેણિક કુમારે હર્ષ સહિત નન્દાનો કર ગ્રહણ કર્યો. વેદિકાની પાસે આવીને એ પતિપત્નીએ, માગશર માસની પ્રથમ તિથિએ રોહિણી ને શશી જેમ મેરૂપર્વતની પ્રદક્ષિણા કરે તેમ, અગ્નિની પ્રદક્ષિણા કરી. કરમોચનને વખતે શ્રેષ્ઠીએ અશ્વાદિકનું દાન કર્યું કારણ કે ઉદાર પુરૂષોનું નિત્ય આવુંજ આચરણ હોય છે. આ હસ્તમેળાપ પુષ્કળ દ્રવ્યના વ્યયને લીધે બહુજ પ્રશંસાપાત્ર થયો; કારણ કે ઘણો કસુંબો નાખવાથી વસ્ત્રને વિષે પણ રાગ (રંગ) થાય છે.

આ વખતે શ્રેણિકને વિચાર થયો કે-મારા પિતાએ કરેલું મારૂં અપમાન પણ મારા ઉદયને અર્થે થયું: મસ્તકપર ફોલ્લો તો થયો પણ એથી ચક્ષુને શીતતા મળી. અહો ! પૂજ્યવર્ગે કરેલું અપમાન સારૂં, પણ નીચ જનોએ કરેલો સતકાર સારો નથી; આરોગ્યથી થતી કૃશતા સારી, પણ વાયુથી ઉત્પન્ન થતું પીનત્વ સારૂં નથી.

શ્રેણિકસંબંધી આ સર્વ વૃત્તાન્ત એના પિતા પ્રસેનજિત્ રાજાએ જાણ્યો કારણ કે અન્ય લોકો તો પોતાનાંજ નેત્રથી જુએ

---

૧ પીળી કાઢેલી. ૨ કપાળ. ૩. (૧) લાવણ્ય રસ અને [૨] લાવણ્યરૂપી જળ. જ્યાં દુર્વાંકુરો હોય ત્યાં રસ (જળ) હોયજ; અહીં (નંદામાં) (કેશરૂપી) દુર્વાંકુરો છે, માટે એનામાં રસ (લાવણ્ય) છે. ૪ સાધુની અમુક ક્રિયાને ... છે

છે પરંતુ રાજાઓ તો પારકાં નેત્રથી (ચરપુરૂષોથી) પણ જુએ છે.

હવે શ્રેણિકકુમાર નન્દાની સાથે ઉત્તમ ભોગ ભોગવતો દોગન્દુક[1] જાતિના દેવોની પેઠે કાળ નિર્ગમન કરે છે એવામાં એકદા સુખમાં નિદ્રાવશ થયેલી નન્દાની કુક્ષિને વિષે, પદ્મિનીને[2] વિષે કલહંસની જેમ, કોઇ પુણ્યનિધિ જીવ અવતર્યો. એટલે શય્યાને વિષે સૂતેલી એવી તેણીએ (નિદ્રામાંજ) પ્રભાતને સમયે ચારે દિશાઓના મદોન્મત્ત નાગો (દિઙ્નાગો) ને જીતીને યશના પિણ્ડ પ્રાપ્ત કર્યા હોયની એવા ચાર ઉદાર દન્તૂશળને ધારણ કરતો; ગર્ભનું અતિ સૂક્ષ્મદર્શીપણું જણાવતો હોયની એમ લોકોને અભયદાનને અર્થે જેણે પોતાની શુંઢ ઉંચી રાખી છે એવો; પંખા જેવા નિરન્તર હાલ્યા કરતા એવા પોતાના કર્ણોએ કરીને જાણે [નંદાની] ભવિષ્યમાં થનારી દુરવસ્થાને જણાવતો હોયની એવો; ઉદારતા આદિ ગુણોએ કરીને જાણે બંદિજનરૂપ મુખર ભ્રમરોને દાન આપતો હોયની એવો; શ્વેત વર્ણવાળો, ઐરાવણ જેવો ગજરાજ પોતાના મુખમાં પ્રવેશ કરતો જોયો. એટલે જાગી જઇને શીઘ્રપણે પલંગથી ઉતરી, હર્ષાતુર બનેલી તે, જંગમ રાજ્યલક્ષ્મીજ હોયની એમ પતિની પાસે ગઇ. ત્યાં આમ્રવૃક્ષના અંકુરો ખાવાને લીધે સ્ફુટ છે કંઠ જેનો એવી કોકિલાની જેવી મધુર વાણીવડે નન્દાએ હસ્તીના સ્વપ્નની વાત સ્વામીને નિવેદન કરી, ને પૂછ્યું-હે સ્વામી, ઉત્તમ શુકન જેવા આ મારા સ્વપ્નથી મને શું ફળ પ્રાપ્ત થશે ? એ સાંભળી, સુતસામ્રાજ્યના લાભની પેઠે અદ્વૈત આનન્દને ધારણ કરતા શ્રેણિકકુમારે પોતાની બુદ્ધિને અનુસારે એ સ્વપ્નનું ફળ કહ્યું:-હે પ્રિયે તને સર્વલક્ષણસંપૂર્ણ અને વિવિધ બુદ્ધિમાં બૃહસ્પતિ સમાન પુત્ર થશે; ઋક્મિણીને પ્રદ્યુમ્ન થયો હતો તેમ "દેવગુરૂના પ્રસાદથી અને આપના પુણ્ય-ઉદયથી મને એમ થાઓ" એમ કહીને નન્દાએ ગુરૂની શિક્ષાની જેમ સ્વામીનાથના વચનનો સ્વીકાર કર્યો; અને, જેમ નિર્ધન પુરૂષ દેવતાએ આપેલું ચિન્તામણિ (રત્ન) ગાઠે બાંધી

---

૧. નિરન્તર ભોગવિલાસની લાલસાવાળા દેવો ૨ કમળ પુષ્પોથી ભરેલી તળાવડી.

કે તેમ એણે તેના શકુનની ગાંઠ બાંધી લીધી. પછી તે એક સાધ્વી જેમ પોતાના ચારિત્રનું યથાયોગ્ય રીતે પાલન કરે તેમ, પોતાના ગર્ભનું,-નહિં અતિ સ્નિગ્ધ કે નહિં અતિ કઠોર, અતિ ઉષ્ણ પણ નહિં તેમ અતિ શીત પણ નહિ, અતિ કટુ પણ નહિં તેમ અતિ લવણ પણ નહિં, નહિં તીખા કે નહિં મોળા, નહિ અપકવ કે નહિં અતિ કષાયવાળા, નહિં અતિ આમ્લ કે નહિં અતિ મધુર, દેશ-કાળ-વયને અનુસરતા, ગર્ભને પોષનારા, અનવદ્ય અને મિત આહારથી પોષણ કરવા લાગી

આ સમયે કુશાગ્રપુરનગરને વિષે, અભવ્ય[1]ની જેમ પ્રસેનજિત્ રાજાને કુશળ વૈદ્યોથી પણ અસાધ્ય એવો કોઇ વ્યાધિ થયો. વ્યાધિને અસાધ્ય જાણીને, રાજાએ મૂર્તિમાન્ ક્ષાત્રધર્મ જેવા શ્રેણિકને તેડી લાવવા ઉંટવાળાઓને મોકલ્યા. એ માણસો મૌન ધારણ કરી રહેલી, મનના જેવા વેગવાળી, પીતવર્ણી, દુર્બળમુખવાળી, લઘુકર્ણી, કોટનેવિષે લટકતી આળાવાળી, ચરણનેવિષે શબ્દકરતા નૂપુરવાળી, ઘુઘરમાળથી શોભતી સાંઢણીઓપર આરૂઢ થઇને બેણાતટનગરે આવી પહોચ્યા. અસ્થિર કાન, બલિષ્ટ સ્કંધ, કુચા જેવી લાંબી ચોટલી અને પદ્મપત્ર સમાન વિશાળ નેત્રોવાળા, એ-રાજાના સદા વિશ્વાસુ ગૌરવર્ણા-સેવકોને દૂરથીજ જોઇને શ્રેણિક અતિ આનન્દ પામ્યો: પોતાના દેશના અવર માણસોને પણ બહુ કાળે જોવાથી હર્ષ થાય છે તો પોતાનાજ માણસોને જોવાથી તો વિશેષજ થાય. એઓ આવીને કુમારને ચરણે પડ્યા અને કુમારે એમની પીઠપર હસ્ત મૂક્યો: કારણ કે ઉચિત કરવામાં સત્પુરુષો કદાપિ ભૂલ કરતા નથી.

પછી-મારા વિશ્વપાલક પૂજ્યપાદ પિતાશ્રી પોતે ખુશીમાં છે? મારા પુત્રસ્નેહથી પૂર્ણ માતાજી સારાં છે? મારી અપર માતાઓ પણ સારી પેઠે છે કે? મારા વડીલ ભાઇઓ અને ન્હાના બંધુઓ પણ આનંદમાં છે કે? મારાં બીજા મમતાળુ સંબંધીઓ પણ કુશળ છે કે? રાજ્યકાર્યને કરનારા એવા પ્રધાનો

---

૧ સામગ્રીનો સદ્ભાવ છતાં પણ મોક્ષ જેને ન મળી શકે એવો (પ્રાણી).

પણ ખુશીમાં છે કે ? બૃહસ્પતિની બુદ્ધિવાળા અમાત્યો પણ સારા છે કે ? સદ્‌ગુણોથી શોભતો એવો સકળ પરિગ્રહ[૧] પણ સારી પેઠે છે કે ? પુજ્ય વડીલે નિરન્તર લાડ લડાવેલ એવા નગરવાસિજનો પણ આનંદમાં વર્ત્તે છે કે ? પૂજ્યપિતાએ પાલન કરાતા સર્વ માંડળિક રાજાઓ પણ કુશળ છે કે ? આવા આવા પ્રશ્નો શ્રેણિકકુમારે ગુરુભક્તિને લીધે એમને પૂછયાઃ અથવા તિરસ્કાર પામતાં છતાં પણ ભક્ત તો ભક્ત જ રહે છે; કલ્યાણકારીને વિષે સર્વ કલ્યાણમય જ હોય છે. સેવકોએ ઉત્તર આપ્યો, હે સ્વામિ, વિજયશાળી એવા આપના પિતાના પ્રભાવથી સર્વત્ર કુશળ પ્રવર્તે છે; સૂર્યનો ઉદય થયે અન્ધકાર કેવું ? પણ એક વિજ્ઞાપના કરવાની છે. આ " વિજ્ઞાપના કરવાની છે " એ શબ્દોથી ધીરશિરોમણિ એવા કુમારનું મન પણ, આકાશને વિષે વિદ્યુત્ ઝબકે તેમ, સહસા કંપાયમાન થયું. એટલે તેમણે કુમારને એકાન્તમાં રાજાને વ્યાધિ થયાના સમાચાર કહ્યા અને એના ઔષધ તરીકે પોતે તેને તેડવા આવ્યા છે એમ જણાવ્યું.

આવા કર્ણને વિષે વિષસમાન સમાચાર સાંભળીને શ્રેણિકકુમાર બહુ વિષાદ પામ્યો; કારણકે ખાંડ ચાવતાં આ માંહે કાંકરો આવ્યા જેવું થયું. " અહો ! મારા જેવા મંદભાગ્ય પુત્રે તાતસેવા પણ તજી દીધી ! નિષ્ફળ વૃક્ષની પેઠે મારા દિવસો પણ અફળ ગયા ! સામગ્રી પામ્યા છતાં પણ મારા જેવો ગુરૂકર્મી[૨] પ્રાણી ગુરૂજનની સેવા કરી શકયો નહિં ! અથવા તો પુજ્યપિતાનું નિત્ય સ્મરણ કર્યા કરવાથી હું એવો નથી ઠરતો એમ મારૂં અન્તઃકરણ સાક્ષી પૂરે છે. પણ હવે ચિંતા કરવી રહેવા દઇ મારે પિતાનું વચન માન્ય કરવુંઃ કારણકે વ્યાધિગ્રસ્ત અવસ્થાને માટે લાંબો વિચાર કરવો શોભતો નથી. જ્યારે મારા પિતા અતિ માંદગીને વશ છે ત્યારે મારાથી મોડું કેમ જવાય ? ગાડી અટકી પડ્યા પછી વિનાયક (વિઘ્ન દૂર કરનાર) ગણપતિ શું કરે ?

---

૧ પરિવાર. ૨ ઘણાં કર્મવાળા-ભારેકર્મી.

આમ વિચાર કરી પિતાસમાન શ્વશુર-શ્રેષ્ઠીની આજ્ઞા માગી શ્રેણિકકુમાર, હંસ હંસીની પાસે જાય તેમ, નન્દા પાસે ગયો. ત્યાં જઇ વક્તાઓને વિષે શિરોમણિ એવો એ બોલ્યો-હે પ્રિયા, હે સદ્ધર્મચારિણી, મારા પિતાએ મને તેડાવ્યો છે માટે હું અહિંથી જાઉંછું. જેને લીધે લોકો તને બીજના ચંદ્રમાની પેઠે નમે છે એવા તારા શીલવ્રતનું તું તારી જાતની પેઠેજ રક્ષણ કરવામાં નિરન્તર યત્નવતી રહેજે. કારણકે એ શીલ કુળની ઉન્નતિ કરવાવાળું, વિપત્તિનો નાશ કરવાવાળું અને (સર્વ કોઇનું) કલ્યાણ કરવાવાળું પરમભૂષણરૂપ છે. મારે વધારે શું કહેવું ? એવું વર્તન રાખજે કે જેથી બન્ને લોક અને બન્ને કુળ ઉજ્વળ રહે. તારા જેવી અદ્વિતીય ગુણોવાળી સ્ત્રીને મારે શિખામણ આપવી એ ચંદ્રમાને ઉજ્વળ કરવાનો પ્રયત્ન કરવા જેવું છે. આમ કુમારે નન્દાને અમૃત સમાન કોમળ વાણીથી બોધ આપ્યો. કારણકે અન્ય સ્થળે મૃદુતા રાખવી કહી છે તો સ્ત્રીઓને વિષે મૃદુતા રાખવી (જોઇએ) એમાં તો શુંજ કહેવું ? પછી **पाण्डुरकुड्या गोपाला वयं राजगृहे पुरे** એવા ઉત્તમ મંત્રના બીજ સમાન અક્ષરો લખીને એણે નન્દાને અર્પણ કર્યા એટલે નન્દાએ કહ્યું-હે સ્વામિ, તમારો માર્ગ વિપત્તિરૂપ દધિને મન્થન કરનારો થાઓ; અને તમને સંપત્તિ પ્રાપ્ત થાઓ.

પછી મૂર્તિમાન્ શુભ ભવિતવ્યતા હોયની એવી સાંઢણી ઉપર આરૂઢ થઇને, પોતાનાં પુણ્ય હોયની એવા ઉંટવાળાઓની સંગાથે તેણે રાજગૃહ નગર પ્રત્યે પ્રયાણ કર્યું. માર્ગને વિષે સંસારીજીવની પેઠે અખંડ પ્રયાણ કરતો એવો કુમાર ભોજન કરતો ત્યાં પણ બીલકુલ ખોટી થતો નહિં. તેના મસ્તકપર વૃક્ષો, સ્ત્રીજન "લાજ"[1] નો વર્ષાદ વરસાવે તેમ, પુષ્પનો વર્ષાદ વરસાવવા લાગ્યા; રસવાળાં પક્વ ફળોની, ભવિષ્યમાં રાજા થનારા એવા એને જાણે ભેટ આપવા લાગ્યા; મન્દ વાયુથી હાલતા રક્તપલ્લવોરૂપી કરવડે, "તને રાજ્ય મળવાનું

---

[1] એ નામનું એક જાતનું ધાન્ય

છે માટે શીઘ્ર ગમન કર " એમ જાણે અભિનય કરવા લાગ્યા; અને પ્રચંડ પવનથી હાલેલી-માટે જાણે નમન કરતી હોય એવી-શાખાઓવડે (રૂપમાં) કામદેવને જીતનાર એવા કુમારને જાણે વંદન કરવા લાગ્યાં. આ બધો ઉપચાર એમણે જાણે એમ ધારીને કર્યો કે " આપણે આ આપણા જન્મદાતાની ભૂમિને વિષે વસીએ છીએ માટે જાણે એ એમને કર આપો. "

(વાટ પૂરી થઇ અને ઇચ્છિત સ્થળે આવી પહોચ્યા) એટલે નગરને વિષે પ્રવેશ કરતાં એને મયૂર-નકુળ-શ્વાન-ચાષપક્ષી-વૃષભ-શુક અને ખંજનપક્ષી-એ સર્વ જમણાં ઉતર્યાં; અને કુંભ-છત્ર-અશ્વતુરી[1] અને ઉન્નત સૂંઢવાળો ગર્જના કરતો હાથી-એ સર્વ ઉત્તમ રાજ્યલક્ષ્મીનાં મુખો હોયની તેમ એની સન્મુખ આવ્યાં. આવાં ઉત્તમ મંગળિકસૂચક શકુનો સહિત તે, ભવ્ય પ્રાણી જિનેશ્વરના શાસનને પામે તેમ, પિતાના મ્હેલ પ્રત્યે પાંચ્યો (મ્હેલે પહોંચ્યો); અને વિમળ[2] જેમ અપ્રમત્તગુણસ્થાને ચઢે તેમ, તે અનુક્રમે એ મ્હેલને સાતમે માળે ચઢ્યો. ત્યાં એને પિતાના દર્શન થતી વખતે પોતે પૂર્વે કદિ નહિં અનુભવેલો એવો હર્ષ થયો પણ પાસે ગયો એટલે એમને વ્યાધિગ્રસ્ત જોઇ વિષાદ પામ્યો, લોકો રાહુથી ગ્રસ્ત એવા સૂર્યને જોઇને વિષાદ પામે છે તેમ આમ એકે કાળેજ હર્ષવિષાદથી જેનું મન પુરાઇ ગયુ છે એવો શ્રેણિક શિષ્યની પેઠે ઘણેકાળે ગુરૂજનને[3] ચરણે પડ્યો; એટલે નરેન્દ્રે પ્રમોદ સહિત તેના મસ્તકપર પોતાનો હસ્ત સ્થાપ્યો, તે જાણે દશમ[4] દ્વાર દ્વારા પોતાના ભુજબળનું તેને (કુમારને) વિષે સંક્રમણ કરાવતો હોયની !

પછી પિતા પ્રસેનજિત રાજાએ પુત્ર-શ્રેણિકકુમાર પ્રત્યે કહ્યું-હે પુત્ર, ધર્મકાર્યને અર્થેજ હોયની એવી ત્વરાથી તું અહિં આવ્યો એ તેં બહુ યોગ્ય કર્યું, કારણ કે મારે તારા દર્શન થયાં. હે બન્ધુવત્સળ પુત્ર ! તારો મેળાપ થયો એજ કહી આપે છે કે

---

૧ એક જાતનુ વાજિત્ર ૨ વિમળ એવો આત્મા ૩ ગુરૂજન. [૧] અધ્યાપક [૨] વડીલ ૪ મસ્તક યોગના દશ દ્વાર ક્યાં છે.

ચામિકની[1] પેઠે મારી પ્રજાનાં ભાગ્ય હજુ જાગ્રત છે. હે પુત્ર, પરાભવ પામ્યા છતાં પણ ગુરૂજન પ્રતિ, વિકાર ન જણાવતાં, તું સુશિષ્યની પેઠે ભક્તિમાન્ રહ્યો એથી તું મારો પુત્ર જણાઇ આવે છે. અગર જો પુત્રની સ્તુતિ ન કરવી જોઇએ તોપણ હું કરૂં છું, કારણ કે તારા ઉપર મારી અકૃપા છતાં પણ તેં મારી આજ્ઞાને મસ્તકપર ધારણ કરીજ.

ગર્જના કરીને મેઘ રહી જાય તેમ, આ પ્રમાણે ભૂપતિ બોલી રહ્યા પછી, મયૂરની પેઠે[2] શ્રેણિક હર્ષથી ગદ્ગદ્ કંઠે કહેવા લાગ્યો-હે તાત, મને વિકાર રહિત ક્યાં ભાળ્યો ? અને મારી ભક્તિ પણ શી દીઠી ? હું તો માનભંગ સમજીને મારી (બાલ-) બુદ્ધિ અનુસાર ક્ષણવારમાં દેશાન્તર જતો રહ્યો. મારે વિષે ગુણનું આરોપણ, એ છીપને વિષે રૂપાના આરોપણ જેવું છે; ગુરૂજનનો પ્રબળ પક્ષપાત એજ આમાં કારણભૂત છે. જ્યાં સ્વામિની ઉજ્વળ દૃષ્ટિ પડે છે ત્યાં ગુણ હોય છે એમ કહે છે એ સત્ય છે, કારણ કે એ સ્વયમેવ દેખાય છે, પ્રત્યક્ષ છે.

આ પ્રમાણે પોતાની લઘુતાના વચનો કહીને શ્રેણિક મૌન રહ્યો; કારણકે ગુરૂજનની આગળ અધિક ભાષણ શોભતું નથી. પુનઃ ભૂપતિએ કહ્યું-હે વત્સ, તારા પિતાનું રાજ્ય તું હવે ગ્રહણ કર. કર્મરોગથી પીડાતા અમે તો હવે આત્મસાધન કરીશું.

પણ પુત્રે કહ્યું-હે તાત, હું તો પાળાની જેમ નિરન્તર, આપના સમાન ચિરંજીવી પિતાના ચરણની સેવા કરીશ. આપ યાવચ્ચંદ્રદિવાકરૌ સામ્રાજ્ય ભોગવો. આપનો વ્યાધિ છે તે, મણિનો મેલ વહ્નિથી દૂર થાય છે તેમ, ધર્મકાર્યથી દૂર થશે.

એ સાંભળી પિતાએ કહ્યું-મારા કુળમંદીરના દીપક ! કલ્પવૃક્ષની પેઠે સર્વ અવસ્થાને વિષે સેવવા યોગ્ય એવો જે ધર્મ તેતો મારે સેવવોજ છે; ને રાજ્ય પાત્રને વિષે અર્પવું છે. માટે હવે તું કંઇ પણ બોલ તો તને મારા સોગન છે.

(આમ પુત્રને શપથ આપી બોલતો બંધ કરી) પ્રસેનજિત

---

૧ પહેરેગીર. ૨ મેઘની ગર્જના પછી મયૂરની કેકા, તેમ.

રાજાએ એના અભિષેકનેઅર્થે સામગ્રી તૈયાર કરાવવા માંડી; એક સૂરિ પોતાના શિષ્યને સૂરિપદ આપતી વખતે કરાવે તેમ. સુવર્ણ સમાન કાન્તિવાળા શ્રેણિકને સુવર્ણના સિંહાસન ઉપર બેસાડ્યો-તે વખતે એ અન્ય મેરૂ પર્વત હોયની એવો શોભવા લાગ્યો. પૂર્વ દિશાનેવિષે રાજા પોતે અને અન્ય ત્રણે દિશાઓમાં સામન્તો હસ્તનેવિષે સુવર્ણના જળકુંભો લઇને ઉભા રહ્યા તે વખતે એઓ ગજદંતની[૨] જેવા શોભવા લાગ્યા. મેઘ જેમ ગિરિના શિખરપર અભિષેક કરે તેમ એમણે કુમારને અભિષેક કર્યો; અને રાજાએ રૂપાના કચોળામાં ચન્દન મંગાવી એના ભાલપ્રદેશપર પોતાને હાથે તિલક વિસ્તાર્યું-કર્યું-તે જાણે "તું પણ આમ નિરન્તર વિસ્તાર પામ" એમ સૂચવન કરવાને હોયની! પછી, શિષ્યને શિક્ષાપાઠ આપીને ગુરૂ નમે તેમ રાજાએ પુત્રને નમન કર્યું; કારણકે સત્પુરૂષો ઉત્તમ પ્રકારે વર્ણવેલા ન્યાયને દીપાવવામાં સદા તત્પર રહે છે. પછી સામન્ત આદિ અન્ય જનોએ પણ એને સાધુની જેમ નમન કર્યું; કારણકે મહંત પુરૂષોએ પાડેલો માર્ગ અન્ય જનોને દુષ્કર રહેતો નથી (સરલ થઇ જાય છે). કુળની વડીલ સ્ત્રીઓએ પણ, નિર્બળ શત્રુઓપર બાણનો વર્ષાદ વરસાવવામાં આવે છે તેમ, એના મસ્તકપર દહીં, દૂર્વા અને અક્ષતની વૃષ્ટિ કરી.

પછી કૃતકૃત્ય એવો પ્રસેનજિત્ રાજા સૂરિની જેમ, નવા રાજાને, રાજાને યોગ્ય એવી શિક્ષા આપવા લાગ્યો:—હે મહા સામન્તોના અધિપતિ, ચિરકાળ પર્યન્ત રાજ્ય કરવાની ઇચ્છાવાળા તારા જેવા રાજપુત્રે પદાતિ[૧] સૈન્યને પોતાના સમાન ગણવું; કારણકે એના વિના, મહા કાર્ય સાધવું હોય તે સધાતું નથી. અને વાડ વિના વૃક્ષની રક્ષા થતી નથી તેમ એના વિના શરીરની રક્ષા પણ થતી નથી. વળી સર્વ મંત્રીપ્રમુખ અધિકારીઓને એવી રીતે રાખવા કે જેથી એઓ કદાપિ પણ ઉદાસીન થઇને કાર્યની ઉપેક્ષા કરે નહિં. હે પૃથ્વીપતિ, આમ

---

૧ પાળા-પગે ચાલતું સૈન્ય ૨ ચાર દિશાઓમાં ચાર ગજદંત પર્વતો આવેલા છે તે.

કરીને તારે તારી પ્રજાનું તારી પોતાની સંતતિની પેઠે પાલન કરવું; તે એવી રીતે કે એને તારા પૂર્વજોનું સ્મરણ કરવું પડે નહિં. કોઠાર અને કોશ પણ તેમને જ હોય છે કે જેઓ પોતાની પ્રજાનું પાલન કરે છે; કારણકે દહીં વિના માખણની આશા રાખવી વ્યર્થ છે. (વળી તારે) ધર્મ-સિદ્ધિને અર્થે સર્વ તપસ્વિઓની રક્ષા કરવી; અને જીવિતવ્યને અર્થે બીજા અંગોની રક્ષા કરતાં, મસ્તકની રક્ષા સવિશેષ કરવી. હે સજ્જન, તારે એવી પ્રવૃત્તિ રાખવી કે જેથી કલ્પદ્રુમની પેઠે તને સર્વ ન્યાયશાલી પુરૂષોરૂપ તરૂવરોની મધ્યે પ્રથમ પંક્તિ પ્રાપ્ત થાય.

પિતાના આ સર્વ આદેશને, શ્રેણિકે અંજલિ જોડી, મેઘજળને ગ્રહણ કરતા ચાતકની પેઠે, પડતાં પૂર્વેજ ગ્રહણ કર્યો.

પુત્રની પછી. સામન્ત આદિ પરિગ્રહને પણ, પ્રસેનજિત્ રાજાએ શિક્ષાવચન કહ્યાં (કારણકે બન્ને પક્ષને શિખામણ દેવી એજ ખરી શિખામણ કહેવાય છે) :—

આટલા દિવસ પર્યન્ત મેં તમને પુત્રપેરે પાળ્યા છે; તમને કદાપિ પુષ્પનો પ્રહાર પણ કર્યો નથી; તો હવે આ [1]કુવલયાનન્દ [2]તમોભેદી અને [3]કળાનિધિ કુમાર નક્ષત્રોનો જેમ ચંદ્ર તેમ, તમારો સ્વામી થયો છે તેની સાથે નમે, અદ્યાપિ પર્યન્ત મારી સાથે વર્તતા હતા તેવીજ રીતે, વર્તજો; કારણકે મેં શિશુના દોષોની પેઠે તમારા દોષ પણ કદિ ગણ્યા નથી. તમારે એના શાસનનું ઉલ્લંઘન કરવું નહિં; કારણકે પ્રચંડ શાસનવાળો એ, સૂર્ય અન્ધકારને સહન કરતો નથી તેમ, તમારા અપરાધને સહન કરશે નહિં. માટે એની ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તી તમારે એની દેવની જેમ આરાધના કરવી; અને કાર્યસાધક એવી એની આજ્ઞાને [4]શેષાની જેમ મસ્તકે ધારણ કરવી.

---

૧ ૧—૨—૩ આ ત્રણે વિશેષણો કુમારને માટે તેમજ ચંદ્રમાના પણ છે. કુમારની સાથે લેતાં [૧] પૃથ્વીરૂપી વલયને આનન્દ આપનાર (૨) અજ્ઞાન રૂપી તમઃ—અન્ધકાર—ને ભેદનાર (૩) કળા—પુરૂષની ૭૨ કળા—નો નિધાન ચંદ્રમાની સાથે લે (૧) કુવલય—કમળ—ને આનન્દ આપનાર—વિકસાવનાર [૨] અન્ધકારને હણનાર ૩ (ચંદ્રમાની) ૧૬ કળા કહેવાય છે તેનો નિધાન ૪ દેવ આગળ નૈવેદ્ય—બ આદિમાંથી વહેંચવામાં આવે છે તે શેષ—કે જે પવિત્ર ગણાય છે.

રાજાની શિક્ષાને પરિજનવર્ગે પણ પોતાની શોભા હોય તેમ ગ્રહણ કરી; (કારણ કે) એવો કોણ હોય કે જે મુખને વિષે પ્રવેશ કરતા અમૃતને આડો હાથ દઇને નિષેધ કરે ?

આ વખતે વિપ્રોએ મંત્ર ભણવા માંડ્યા, બંદિજનો વિજયના માંગલિક બોલવા લાગ્યા, વાજિંત્રો ઉંચે સ્વરે વાગવા લાગ્યા અને પ્રમદાઓ નૃત્ય કરવા લાગી. પ્રજાજનો મદોન્મત્ત હસ્તીઓ, નાનાવિધ તુરંગમો, તેજસ્વી રત્નો, સુવર્ણ, પાણીદાર મુકતાફળ, હાર-કેયૂર-ગ્રૈવેયક[1]-માળા આદિ વિવિધ અંગોના આભૂષણો, નાના પ્રકારના શસ્ત્ર-વસ્ત્ર-પત્ર-પુષ્પ-ફળો અને અ-ક્ષત[2] અક્ષતપાત્રો આદિની ભેટ ધરવા આવવા લાગ્યા; કારણકે પુત્રના ઉત્સવે આવક હસ્તને વિષે રહેલી (હાજર-તૈયાર) જ છે. આ અભિષેક-મહોત્સવમાં બંદીવાનોને છોડી મુકવામાં આવ્યા; પણ એ કંઇ આશ્ચર્ય નહોતું; પ્રાણીઓને કર્મરૂપી ગુપ્તિથી છોડવવા એજ આશ્ચર્ય. વળી ઘેરઘેર અને હટ્ટેહટ્ટે તોરણો અને ઉંચી કુસુંબાની ધ્વજાઓ બાંધવામાં આવી અને નાટ્યારંભ થવા લાગ્યા. એથી આ નગરી સ્વર્ગપુરી સમાન શોભવા લાગી.

અનુક્રમે ઇહલોક સંબંધી સર્વ પાપોની નિન્દા કરતા, અને સુકૃતોની પ્રશંસા કરતા પ્રસેનજિત્ રાજાએ મરણ સમયે ચાર[4] શરણ અંગીકાર કર્યો. પછી વર્તમાન[5] તીર્થના પ્રભુ પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું સ્મરણ કરતો એ રાજા સ્વર્ગે ગયો; કારણકે એના જેવા ઉત્તમ-દ્રષ્ટિ જીવો સ્વર્ગેજ જાય છે.

પછી શ્રેણિકનરપતિ, સદ્ગુરૂ શિષ્યોને આપે તેમ, ગંધહસ્તીઓને ઉત્તમ પ્રકારનું શિક્ષણ આપવામાં; કોઇ કોઇ વાર વક્ષમુખ-વિશાળ છાતી-પુષ્ટ અંગોપાંગ-સ્નિગ્ધ રોમરાજિ-સુંદર કાન-અને-ઉન્નત સ્કંધ-વાળા અશ્વોને ખેલાવવામાં; કદાચિત્ વિદ્વજ્જનો સાથે ગોષ્ઠીસુખમાં તો અન્ય વખતે ધર્મકાર્યો આચરવામાં; કોઇ વખત પદ્મિની-સ્ત્રીઓની સાથે વિવિધ ભોગવિલાસ

---

૧ કંઠના આભૂષણ. ૨ અખંડ. ૩ આવરણ. ૪ અરિહંત-સિદ્ધ-સાધુ અને કેવળીપ્રણીત ધર્મ-એમ ચાર. ૫ તે સમયે વર્તતું.

ભોગવવામાં તો કોઇ વખત સામ-ભેદ-દંડ આદિ ઉપાયોથી શત્રુઓને વશ કરવામાં;-આમ ધર્મ-અર્થ અને કામને વિષે યથાકાળ પરાયણ રહેતો, પૃથ્વીને શેષનાગની પેઠે વિધિવત્ ધારણ કરવા લાગ્યો.

અહિં વેણાતટ નગરમાં, મેઘમાળાને[૧] વિષે રહેલા ચંદ્રમાની કાન્તિની પેઠે, નન્દાને, ગર્ભના ચિન્હો પ્રકટ દેખાવા લાગ્યા: તેનાં અંગો સર્વ ઢીલાં પડી જવા લાગ્યાં (કારણ કે મહાપુરૂષનો સંપર્ક થયે છતે કોણ સ્તબ્ધપણાનો[૨] ત્યાગ નથી કરતું ?) તેનાં મુખ અને લોચન ફીકાં પડી ગયાં (કારણકે શરદૃઋતુ આવ્યે મેઘસમૂહ શું અભ્રક+ સમાન શ્વેત નથી થતો ?); તેનાં કુચકુંભ પણ " આના (આ નન્દાના) ગર્ભમાં રહેલા પુરૂષરત્નને આપણું અન્તઃર્ગતબળ કંઇ પણ સહાય કરી શકતું નથી " એવા જાણે વિષાદને લીધેજ હોયની તેમ, મુખને વિષે અતિશય શ્યામતા,[૩] અને અન્યસર્વત્ર ફીકાશ ધારણ કરવા લાગ્યા. વિજયી રાજાના રાજ્યની પેઠે, એનું વિકાર[૪] રહિત ઉદર વળિના[૫] ભગ કરીને વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યું. એની ગતિ જે મૂળે મંદ તો હતીજ તે હવે વિશેષ મંદ થઇ: મ્હોટા માણસથી સમાક્રાન્ત[૬] થયે છતે (જરાએ) હલી કે ચલી શકવું એજ આશ્ચર્ય છે. એને આળસ બહુ થતું હતું એ જાણે બાળક ક્ષમાશીલ થશે એમ સૂચવતું હતુ; વળી એના દક્ષિણ અંગની ગુરૂતા[૭] અનુમાન કરાવતી હતી કે ગર્ભમાં પુત્ર છે. ઉષ્ણતા થશે તો ગર્ભને દુઃખ થશે માટે એના સુખને અર્થે શીતવાયુ ગ્રહણ કરવાને માટેજ

---

૧ મેઘનીમાળા અર્થાત્ વાદળાં. ૨ અક્કડપણુ. + અબરખ.

૩ ગર્ભવતી સ્રીના સ્તન મુખ-ડીટડી-ની આસપાસ શ્યામ થઇ જાય છે. ૪ આ વિશેષણ સાભિપ્રાય છે વિકાર-વ્યાધિ-રહિત વ્યાધિને લીધે ઘણાને ઉદર વૃદ્ધિ પામે છે, પણ આ તો વ્યાધિ વિના વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યુ. ૫ વળિ=વાટા, પેટ ઉપર વાટા પડે છે તે ગર્ભવતીનું ઉદર વધે એટલે એ વળિનો ભગ થાય. વળી મટી જાય ૬ મ્હોટા માણસ પાસે હોય ત્યારે સામું માણસ ચબાઇ જાય છે; તેમ નન્દાની પાસે (=ગર્ભમાં) મહાપુરૂષ હોવાથી જાણે મંદગતિ થઇ ૭ દક્ષિણ અગ ભારે હોય છે તો ગર્ભમાં પુત્ર, અને વામ અગ ભારે હોય છે તો, પુત્રી હોય છે એમ કહે છે.

હોયની એમ એને વારંવાર બગાસાં આવવા લાગ્યાં. વળી હવે નન્દાને વિશેષ લજ્જા આવવા લાગીઃ અથવાતો ગુણવાનની[૧] સંગતિમાં ગુણની[૨] વૃદ્ધિ થાય એ યોગ્યજ છે. બહારથી પણ એનું રૂપ અતિ ખીલી નીકળ્યું: મણિનાયોગથી મુદ્રિકાનું પણ એવુંજ સૌન્દર્ય જણાય છે.

અનેકઉત્તમગુણયુક્ત ગર્ભનું વિધિ પ્રમાણે પાલન કરતાં નન્દાને ત્રીજે માસે દોહદ[૮] ઉત્પન્ન થયો કે, હું હસ્તીપર આરૂઢ થઈને, નગરને વિષે સર્વત્ર અમારિઘોષણા સંભળાવું; અને કલ્પવૃક્ષપર રહેલી (એની) લતાની પેઠે દીન-અનાથ જનોના મનોરથ પૂરૂં. અન્તઃકરણને વિષે પ્રમોદ પામતી નન્દાએ એ પોતાનો દોહદ પિતાને સંભળાવ્યો; કારણકે ન કહી શકાય એવું હોય તે પણ ગુરૂજનને અવશ્ય કહેવું જોઇએ, તો આવી વાત કહેવી એમાં શું ? નન્દાનો દોહદ સમજીને ભદ્રશ્રેષ્ઠિને હર્ષ થયો કે "નિશ્ચયે એના ગર્ભને વિષે કોઇ ઉત્તમ જીવ છે; કારણ કે ઉદરને વિષે જેવું ભોજન હોય છે તેવોજ ઉદ્ગાર આવે છે. માટે હું ત્વરાએ પુત્રીના દોહદ પૂર્ણ કરૂં; કેમકે દોહદ[૯] પૂર્યા વિના તરૂ પણ ફળતા નથી.

આમ વિચાર કરીને નન્દાનો પિતા રત્નોનો થાળ ભરીને રાજા પાસે ગયો; કારણ કે અન્ય વખતે પણ રાજાની પાસે રિક્તહસ્તે જવું કહ્યું નથી તો આવે વખતે તો કહેવુંજ શું ? ભેટ મૂકીને ભદ્રશ્રેષ્ઠિએ અંજલિ જોડી નમન કરીને વિજ્ઞાપના કરી કે "હે દેવ, એક મહીપતિની પત્નીની પેઠે, મારી પુત્રીને હસ્તીપર બેસવા આદિનો મનોરથ થયો છે આપના પ્રસાદે મેં લક્ષ્મી તો ઉપાર્જન કરી છે, પણ નિર્ભાગીની પેઠે અમારા જેવા વણિકજનને એવો મનોરથ પૂરવાનું સામર્થ્ય કયાંથી હોય ! માટે

---

૧ ગુણવાન, (અહિં) ગર્ભ. ૨ ગુણ, (અહિં) લાજ.

૮ દોહદ=ગર્ભવતી સ્ત્રીની ઇચ્છા. ૯ કવિઓ કહે છે કે તરૂઓને પણ કળિઓ ફુટવાને સમયે દોહદ થાય છે; જેમકે અશોકવૃક્ષ યુવતીસ્ત્રી ચરણ પ્રહાર કરે છે ત્યારે પુષ્પ ધારણ કરે છે, બકુલ વૃક્ષ એના મુખમાંથી મદિરાનો છંટકાવ પામે છે ત્યારે વિકસ્વર થાય છે; પ્રિયંગુ એના શરીરના સ્પર્શથી-ઇત્યાદિ.

હે સ્વામી, કૃપા કરીને સેવકને હસ્તી પ્રમુખ આપો; કેમકે આશ્રિતવર્ગપર સ્વામી વત્સળભાવ રાખેજ છે " પછી રાજાએ શેઠે ધરેલા ભેટના થાળમાંથી શેષા માત્ર લીધી; કારણ કે કીર્તિરૂપી સ્ત્રીને વિષે લુબ્ધ એવા રાજાઓને નિસ્પૃહતા જ પ્રિય હોય છે.[1] એણે હર્ષ સહિત શેઠને કહ્યું-વણિક્‌શિરોમણિ ભદ્રશેઠ, મારે તારા કરતાં કંઇ પણ અધિક નથી. મારૂં ધન તે તારૂંજ છે, મારી જે જે વસ્તુઓ-પાણીદાર મુક્તાફળો, આભૂષણો પ્રમુખ તારા ઉપયોગમાં આવી શોભાભૂત થતી હોય તેને કૃતકૃત્ય જાણવી: અથવાતો અહિં સર્વ તારૂંજ છે; એનો તું યથેચ્છ ઉપયોગ કર. અમે તો કોટવાળની પેઠે આ વસ્તુઓની કેવળ ચોકી કરવાવાળા છીએ. શેઠે કહ્યું-સ્વામી, આપ મહારાજા કહોછો તે યથાર્થજ છે કારણ કે કલ્પવૃક્ષ પણ કદાપિ પોતાને માટે ફળ ધારણ કરતું નથી. આપના પ્રસાદથી આજે મારૂં મનોરાજ્ય પૂર્ણ થયું છે; કારણ કે રત્નાકરનો સેવક કદિ મણિ વિનાનો રહે ? પછી રાજાએ શેઠને પોતાને હાથે તાંબૂલ આપ્યું: ખરે ! મનના ગૌરવ સહિત અપાય એજ આપ્યું કહેવાય છે.

રાજાએ તુરત પોતાના અધિકારી વર્ગને " તમે આદર સહિત મધ્યે રહીને શેઠનું કાર્ય શોભાવી આપો " એમ આજ્ઞા કરી એટલે શેઠ ' આપની મહા કૃપા થઇ ' એમ કહી નમન કરી રાજાના પ્રતિબિમ્બો હોયની એવા અધિકારીઓને સાથે લઇ ઘેર ગયો. ત્યાં એમણે છત્ર પ્રમુખને ક્ષણ માત્રમાં યોગ્ય યોગ્ય સ્થાને ગોઠવી દીધાં. સોનું અને વળી સુગંધી-એનો કોણ ન આદર કરે ? હસ્તિપર બેઠેલી નન્દા, શૈશવાવસ્થામાં રમતી વખતે, [2]સહોદર એવા ઐરાવત પર બેઠેલી લક્ષ્મી જેવી શોભવા લાગી. એના મસ્તકપર રહેલું છત્ર, ઐરાવણ અને લક્ષ્મીને સહોદરની ભ્રાન્તિથી મળવા આવેલું ચંદ્રબિમ્બ હોયની એવું શોભવા લાગ્યું. એને વીંજાતા શ્વેત ચામરો છત્રરૂપી ચંદ્રમાના કિરણોનો

૧ રાજાઓ પરાનાજ ભુખ્યા હોય છે એમ કહે છે. ૨ ઐરાવત, લક્ષ્મી, ચન્દ્ર, ઇત્યાદિ ચૌદ રત્નો સમુદ્રમાંથી નીકળ્યાં કહેવાય છે, માટે એમનું એકજ ઉત્પત્તિસ્થાન એથી એઓ સહોદર કહેવાય

સમૂહ હોયની એવા વિરાજવા લાગ્યા. માથે શ્વેત મેઘ આવી રહ્યો હોય એવા ગિરિવર ઉપર એક સુવર્ણની કમળિનીને, ઘડીમાં આવતા ને ઘડીમાં પાછા ઉડી જતા એવા કલહંસવાળું કમળ હોય, તો તે કમળની, હસ્તી પર બેઠેલી અને શ્વેત છત્રને ધારણ કરતી નન્દાના-હાલતા ચામરથી વીંજાતા-મુખને ઉપમા આપી શકાય. પછી સુંદર વસ્ત્રાભરણથી વિભૂષિત એવી નન્દાએ વિરતિની[1] પેઠે સર્વ જન્તુઓને અભય આપી, ચિન્તામણિની પેઠે અનાથ-દીન-પંગુ-અન્ધ-વ્યાધિગ્રસ્ત આદિના મનોરથોને પૂર્ણ કરી ચૌટા-ચોક વગેરેમાં ફરી, મેઘમાળાની જેમ દાન આપીને લોકોને શાન્ત કર્યા.

આ પ્રમાણે ભદ્રશેઠે નન્દાના મનોરથ પૂર્ણ કર્યા. દક્ષિણ કર ઉદાર થયે છતે[2] કયા કાર્ય સિદ્ધ નથી થતાં ?

હવે ગૂઢગર્ભા નન્દા, પોતાના મનોરથ પૂર્ણ થયે, દુર્વહ એવા ગર્ભભારને, પૃથિવી અમૂલ્ય નિધાનને ધારણ કરે તેમ, આનન્દ સહિત વહન કરવા લાગી પોતાના આત્માની પેઠે અત્યન્ત સુખમા ગર્ભને પાલન કરતાં નવ માસને સાડાઆઠ દિવસ વ્યતિક્રમ્યા, તે વખતે દિશાઓ નિર્મળ થયે છતે, વાયુ અનુકુળ થયે છતે, મહીતળ પુષ્કળ ધાન્યસમૃદ્ધિથી ભરાઇ ગયે છતે, જ્યારે સર્વ ઉત્તમ ગ્રહો કેન્દ્રાદિસ્થાનમાં હતા અને ગુરૂ સુખસ્થાનને વિષે હતો એવા ઉભયકુળને લાભપ્રદ ઉત્તમ સમયે, પરમ ઉત્કૃષ્ટ વૈભવની વચ્ચે, પૂર્વદિશા રવિમંડળને પ્રસવે તેમ, નન્દાએ, અતિ સુખશાન્તિથી, પ્રસરતી કાન્તિવાળા પુત્રને જન્મ આપ્યો

તે વખતે, અત્યન્ત પરિશ્રમને લીધે સરીજતી નીવીને વામ હસ્તવડે ગ્રહણ કરી રાખતી, ઉતરી જતા ઉત્તરીય વસ્ત્રને દક્ષિણ હસ્તવડે મસ્તકપર લઇ લેતી, ક્રીડારથને જોતરેલા બળદની પેઠે અતિશય હાફતી, અને નિતમ્બ તથા વક્ષોજના ભારને લીધે પદે પદે સ્ખલના પામતી પ્રિયંકરા નામની દાસી શીઘ્ર શ્રેષ્ઠીની પાસે

---

૧ સર્વ સાવદ્યથી વિરમેલા-સર્વ નિન્દ્ય વ્યાપાર ત્યજેલા-સાધુ મુનિ.
૨. અર્થાત દાન આપવાથી આપનારો હાથ એ દક્ષિણ હાથ છે.

પહોંચી; અથવા લાભ થતો હોય તો કોણ ત્વરા નથી કરતું ? શ્રેષ્ઠીની પાસે જઇ એણે વધામણી આપી કે, "હે તાત, આપની પુત્રી નન્દાને દેવકુમાર તુલ્ય પુત્રનો પ્રસવ થયો છે." એ સાંભળીને શેઠે એને પોતે પહેરેલાં મુદ્રિકા આદિ તથા એક સુવર્ણની જીભિકા[1] આપ્યાં; કારણ કે ઉદાર પુરૂષો પ્રિયભાષણ કરનારને શું નથી આપતા ? વળી હર્ષને લીધે શેઠે એને દાસપણામાંથી પણ મુક્ત કરી; અથવા તો પુણ્યવંત પુરૂષોનો જન્મ કોના અભ્યુદયને માટે નથી થતો ? પછી, આ બાળક અગ્રેસર થઇને ધર્મધુરાને ધારણ કરશે તથા દુષ્કર્મરૂપી ધાન્યોને સાફ કરી નાંખશે એમ સૂચવનારા, ખડીથી ચિત્રેલા, જયસ્તંભ અને મુશલ, સૂતિકાગૃહના દ્વારની દક્ષિણ અને વામ બાજુએ મુકવામાં આવ્યા. બન્ધુઓ ઘેર નાના પ્રકારના તોરણ બાંધી સુંદર વસ્ત્રાભરણ પહેરવા લાગ્યા. વાજિંત્રોના નાદ થવા લાગ્યા; સૌભાગ્યવંતી સ્ત્રીઓ નૃત્ય કરવા લાગી, ગવૈયા ગીત ગાવા લાગ્યા, અક્ષતના પાત્રો આવવા લાગ્યા અને ગોળધાણા વહેંચાવા લાગ્યા. સુંદરીઓનાં ગૌરવર્ણા મુખ પિંજરિત-સુવર્ણવર્ણા થયાં અને ભાલને વિષે સાક્ષાત્ રાગ[2] હોયની એવા કુંકુમના સ્તબકો[3] રચાયાં. વળી આ બાળની પાસે, મંગળિકને અર્થે લાલ કસુંબાવાળું અને આમ્રવૃક્ષના પાંદડાંએ યુક્ત એવું દર્પણ ધરવામાં આવ્યું તે જાણે, મસ્તકે લાલ ફટકો બાંધીને પોતાના ભ્રાતા કલ્પવૃક્ષના અગ્રજ એવા પત્રો સહિત ચંદ્રમા, બૃહસ્પતિને પણ જીતનારા એવા આ બાળકની પાસે વિદ્યા શીખવા આવેલો હોયની શું એમ દેખાવા લાગ્યું.[4]

---

૧ જીભ છલવતી હર્ષના સમાચાર આપ્યા માટે સુવર્ણની બનાવેલી જીભ (એટલે જીભના ઘાટનો સુવર્ણના પત્રાનો કટકો) આપ્યો.

૨ રાગ (૧) સ્નેહ. (૨) રંગ. ૩ આડ; પીળ, ફુંદણા (?) ૪ લાલ વસ્ત્ર અને લીલા પત્રોએ યુક્ત એવું દર્પણ કહ્યું છે; તો ચંદ્રમા સાથે દર્પણનું સાદૃશ્ય લાવવા માટે ચંદ્રમામાં પણ એવા વિશેષણો જોઇએ, તેટલા માટે કવિએ ચંદ્રમાને "લાલ ફટકા યુક્ત" અને '(કલ્પવૃક્ષના).લીલા પત્રોની સંગાથે આવેલો" ચિતર્યો છે.

એવામાં એક મ્હોટા શિષ્યના હાથમાં, જગતની મંદતાનું ઉન્મૂલન કરવાને અર્થે જ જાણે હોયની એમ, એક દંડ આપી, મૂળાક્ષરોનો પાઠ કરતા નિશાળીઆઓને સાથે લઈ, ઉપાધ્યાયો[1] ભદ્રશેઠને ઘેર આવવા લાગ્યા; તે જાણે બાળક-અભયકુમારની સદ્બુદ્ધિનું સેવન કરવાને અર્થે હોયની ! એ ઉપાધ્યાયોનો, શેઠે પણ વસ્ત્રતાંબૂલ આદિથી સત્કાર કર્યો; તે જાણે કુમારને ભણાવવાને માટે આગળથી એમની નિમણુક કરી હોયની ! પછી શેઠે નિશાળીઆઓનાં મસ્તક ધોવરાવ્યાં અને ગોળ વ્હેંચ્યો; તે જાણે એટલા માટે કે એ મળાક્ષરો બોલતા એ વિદ્યાર્થીઓ એ થકી મધુર અને સ્નિગ્ધ થાય. વળી ભાણેજના જન્મનો શેઠે વર્ધનક[2] પણ કર્યો; પણ આમ-વૃદ્ધિને વિષે વળી વર્ધનક[3]-એ ખરેખર આશ્ચર્ય થયું.

જન્મને ત્રીજે દિવસે બાળકને ચંદ્ર-સૂર્યનાં દર્શન કરાવ્યાં તે એટલા વાસ્તે કે સૌમ્ય અને દિપ્ત એવા એ બાળને જોઈ એઓ પણ ગર્વરહિત થાય.[4] છઠ્ઠે દિવસે એના સ્વજનોએ ધર્મજાગરણ કર્યું એ એમ બતાવવાને કે એમ કરવાથી એ બાળક નિત્ય જાગ્રત રહેશે. વળી એમણે દશમે દિવસે સૂતકશુદ્ધિ કરી કારણકે વિચક્ષણ જનો લોકધર્મની સ્થિતિને ઉલ્લંઘન કરતા નથી. બારમે દિવસે સર્વ બાંધવોને એકઠા કરીને વિવિધ પ્રકારના ઉત્તમ ભોજન જમાડી તેમની સમક્ષ ભદ્રશ્રેષ્ઠિએ, ગુરૂ જેમ સર્વ સંઘની સમક્ષ શિષ્યનું નામ પાડે તેમ પોતાના દોહિતાનું નામ પાડયું: " એ ગર્ભમાં હતો ત્યારે એની માતાને અભયદાન દેવાનો મનોરથ થયો હતો તેથી એનું અભયકુમાર એવું ગુણવાળું નામ થાઓ. નામ પાડીને ઘેરઘેર કંસારની

---

૧ મહેતાજીઓ ૨ જન્મ-મહોત્સવ ૩ આ શબ્દના બે અર્થ થાય છે. બીજો અર્થ 'વૃદ્ધિ' છે. અહિં આ બીજો અર્થ લેવો: વૃધ્ધિને વિષે વૃધ્ધિ-એ આશ્ચર્ય.

૪ ચંદ્રમામાં "સૌમ્ય" (શાન્તપણું) છે અને સૂર્યમાં "દીપ્તિ" (તેજસ્વીપણું) છે; એમ એ બેઉને પોતપોતાના ગુણોને લીધે 'ગર્વ' થાય. પણ આ બાળકમાં એ બેઉ ગુણો જોઈને એ ઉભય ગર્વ રહિત થાય.

લાણી મોકલવામાં આવી; કારણકે મુખ મીઠાં ન કરાવે તો એનું નામ પણ કોણ જાણે ?

હવે પાંચ ધાવમાતાઓથી પાલન કરાતો કુમાર, પાંચ સમિતિએ કરીને શુદ્ધ એવા સાધુના ચારિત્રની પેઠે રાત્રિદિવસ વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. લાલનપાલનમાં ઉછરતો એવો એ અભયકુમાર બાળક, જેમ ઉત્તમ રત્ન ચતુર ઝવેરીઓના હાથમાં ફરે તેમ એકબીજા બાન્ધવોના હાથમાં ફરવા લાગ્યો. લોકો એ સ્વરૂપવાન્ કુમારના અંગ ચુંબન કરવા લાગ્યા તે જાણે એના શરીરના કુંદપુષ્પસમાન ઉજ્વળ ગુણોને ગ્રહણ કરવાની ઇચ્છાને લીધેજ હોયની. શરીરે અને કાન્તિએ સિતપક્ષના ચંદ્રમાની સમાન વૃદ્ધિ પામતો એ કુમાર પાંચ વર્ષનો થયો એટલે પુષ્યનક્ષત્રમાં ઉજ્વળ પંચમી ને ગુરુવારને ઉત્તમ દિવસે એને એની માતાના પિતાએ નિશાળે બેસાડયો. તે વખતે સ્વજનોએ, અભ્યાસ કરવાના મનવાળા એ અભયને, એની પાસે વ્રત કરાવતા હોયની એમ, શ્વેતવસ્ત્ર[1] પહેરાવ્યાં. વળી એના છત્રાકાર મસ્તકની ઉપર શોભાને અર્થે કુસુમનો મુકુટ પહેરાવવામાં આવ્યો કારણ કે પુષ્પને હમેશા ઉચ્ચ જ સ્થાન મળે છે એના કંઠપ્રદેશને વિષે પણ કુસુમની માળા નાખવામાં આવી, તે જાણે એના હૃદયમાં રહેલી ઉત્પત્તિકી પ્રમુખ બુદ્ધિઓની પૂજાને અર્થેજ હોયની ! વળી સકળ વિશ્વના ભૂષણરૂપ એવા એ કુમારને આભૂષણ પણ પહેરાવવામાં આવ્યા; કારણ કે સુવર્ણની મુદ્રિકા હોય તેમાં પણ મણિ બેસારે છે. પછી એને એક ઉત્તમ અશ્વપર બેસારવામાં આવ્યો પણ એમાં કાંઇ પણ આશ્ચર્ય નહોતું કારણ કે થોડા સમયમાં તો એ હસ્તીપર પણ બેસવાનો છે. વળી એના મસ્તકપર રમ્ય ને શોભાયમાન છત્ર પણ ધરવામાં આવ્યું તે જાણે પાદવડે સ્પર્શ કરતા સૂર્યથી એને દૂષણ ન લાગે એટલા માટેજ હોયની ?

---

૧ વ્રતવાળા માણસો શ્વેત વસ્ત્રો ધારણ કરે છે એવો રિવાજ છે, કારણકે શ્વેત સિવાયના બીજા વર્ણ ઇન્દ્રિયોને સતેજ કરવાવાળા છે, (જે વ્રતિને ન જોઇએ)

પછી બારે પ્રકારના વાજિંત્રોના મંજુલ સ્વરની વચ્ચે, ગીત ગાતી સુંદર સ્ત્રીઓ સહિત, અને એકત્ર થયેલા નિશાળીઆઓની સંગાથે, પ્રજ્ઞાવિશાળા ભવ્યપુરૂષને શ્રીજિનાગમ પાસે લઇ ગઇ હતી[1] તેમ શ્રેષ્ઠી અભયને ઉપાધ્યાયને ઘેર લઇ ચાલ્યા. ત્યાં અભયે સરસ્વતીદેવીને ભક્તિ સહિત નૈવેદ્યવડે પૂજીને નમન કર્યું; કારણ કે એનીજ કૃપાથી શ્રુતસાગર તરી શકાય છે. પછી એ ઉપાધ્યાયની પૂજા કરી નમીને એમની પાસે બેઠો; કારણ કે એક પદ શિખવનાર ગુરૂ પૂજવા યોગ્ય છે તો શાસ્ત્ર શિખવનાર હોય એમાં શું આશ્ચર્ય ? (શિષ્ય પાસે બેઠો એટલે) ગુરૂએ પોતે એને મૂળાક્ષરોની વાચના આપી કારણકે પૂર્વે શ્રીકૃષ્ણ જેવા નિશાળીઆ ગુરૂને કલ્પદ્રુમ જેવા થઇ પડ્યા હતા. પછી નિશાળીઆઓને ખાવાની વસ્તુઓથી ભરેલા ખડીઆ પ્રમુખ આપ્યા; કારણકે સર્વ કોઇને પોતપોતાને લાયકની વસ્તુઓની ઇચ્છા હોય છે.

આ પ્રમાણે જેનું નિશાળગરણું કરવામાં આવ્યું એવો શ્રેણિકપુત્ર અભયકુમાર, શય્યામાંથી ઉઠીને, ન્હાનું બાળક માતા પાસે જાય તેમ, નિશાળે જવા લાગ્યો. વિનયી, રસિક અને બુદ્ધિવંત એવો એ પ્રેરણા વિનાજ શીખવા લાગ્યો, કારણ કે કળાપ પૂરવામાં મયૂરને બીજાના ઉપદેશની જરૂર પડતી નથી પછી તે એકસરખા, ભરેલા, ગોળ અને છૂટા છૂટા અક્ષરો પાટીપર પોતાને હાથે લખવા મંડ્યો.

વળી અનધ્યાયને દિવસે તે કેઇ વખતે વેષ કાઢવાની, તો કોઇ વખતે ગેડીદડાની, એક વાર ચોપાટની તો બીજી વાર ઘોડા ઘોડાની, આજે એક પગે ચાલવાની તો કાલે વર્તુળાકારે ફરવાની, કોઇ વખત ભમરડાની તો બીજી વખત કોડીઓની-એવી એવી રમતો પોતાના સમાનવયનાં નિશાળીઆઓની સાથે રમવા લાગ્યો: અહો બાળકોનો સ્વભાવ કેવો દુરતિક્રમ છે ? આઠમે વર્ષે તો એણે, દર્પણ પદાર્થોને ગ્રહણ કરે તેમ, લેખનથી તે પક્ષીઓના રૂદન સમજવા સુધીની બ્હોતેર કળા ગ્રહણ કરી લીધી.

૧ જુઓ, ઉપમિત ભવપ્રપંચ કથા. એમાં કહેલી અમુક વાતને ઉદ્દેશીને આ કહ્યું છે.

એકદા અભયને કોઇ બાળક સાથે કલહ થયો; કારણકે સોબત છે તેજ પ્રાયઃ દ્વેષ કરાવનારી છે. પેલાએ કહ્યું-અભય, તને પાંચ અક્ષર આવડ્યા ત્યાં તો અનાજના કણથી ઉંદર જ જેમ, તેમ તું તને મ્હોટો થઇ ગયો માને છે! તું બુદ્ધિમાં બૃહસ્પતિ તુલ્યછો તો, શિવના પિતાની જેમ તું તારા પિતાને પણ જાણતો નથી-એનું તું શું કહીશ ? અભયે કહ્યું-ભાઇઓ, મારા પિતા ભદ્રશ્રેષ્ઠી છે કે જેઓ સૂર્યની જેમ સકળ ભુવનને વિષે પ્રસિદ્ધ છે. એ સાંભળીને એક જણે કહ્યું-હે માતૃપુત્રક, એ તો તારી માતાના પિતા છે; પણ સત્ય છે-તું બાળક હોવાથી તારા માતામહને તારા પિતા સમજે છે. એમાં શું આશ્ચર્ય કે બાળકો કિંચિત્ પણ સુખ મીઠું કરાવે એમનાજ થાય છે; જેમકે શ્વાન. એ સાંભળીને સંશય ઉત્પન્ન થવાથી, અભયે જઇને માતાને પૂછયું-હે માતા, મારા પિતા કોણ છે તે કહે નન્દાએ ઉત્તર આપ્યો-જેમ બુધનો પિતા ચંદ્ર છે તેમ તારાપર વ્હાલ રાખનાર ભદ્રશ્રેષ્ઠી તારા પિતા છે પણ વાચાળ અભય બોલી ઉઠ્યો-માતા, એ તો તારા પિતા છે; માટે શુરૂ શિષ્યને કહે તેમ, આ વાતનું તું મને રહસ્ય કહે અથવા તો તેં આ બુધ અને ચંન્દ્રમાનું દૃષ્ટાન્ત આપ્યું તે સમાનનાને લીધે તું નિશ્ચે આ વાતનું પ્રતિપાદન કરેજ છે, કારણકે જીવ્હા છે તે સત્ય બોલનારી છે. માટે જેમ [પુત્ર એવો] બુધ મંડળને વિષે રહે છે અને (પિતા-) ચંદ્રમા અન્ય દેશને વિષે ફર્યા કરે છે; તેમ હું આ ભદ્રશ્રેષ્ઠીના ઘરમાં છુ, પણ મારા પિતા તો દેશાન્તરને વિષે છે. એ પછી નન્દાએ નેત્રમા અશ્રુ સહિત ગદ્ગદ્ વાણીએ ઉત્તર આપ્યો-કોઇ[1] સાક્ષાત્ દેવકુમાર

૧ આશ્ચર્ય છે કે ભદ્રશ્રેષ્ઠી, લગ્ન સમયે પણ, નન્દાના પાણિગ્રહણ કરનારનું નામ ઠામ સુધ્ધાં જાણવાની તકલીફ લેતા નથી-એટલુંજ નહિ પરન્તુ જમાઇ થઇ પોતાનાજ ઘરમાં રહીને નન્દાને ગર્ભવતી મુકીને જાય છે ત્યારે પણ એને વિષે કંઈ પણ પૃચ્છા થઇ હોય એવુ કવિ જણાવતા નથી વળી જેમા શુ છે તે પત્ની જાણતી સુદ્ધા નથી એવો એક કાગળનો કટકો આપી જતા, પતિ જાણે પોતાનુ સર્વસ્વ ગર્ભવતી પત્નીને આપીને સંતોષ પમાડી પોતાની ફરજ અદા

જેવા દેશાન્તરથી અહિં આવ્યા હતા એમની સાથે મારાં લગ્ન થયાં; પણ કેટલોક કાળ વ્યતીત થયા પછી, તું ગર્ભને વિષે હતો તે વખતે કેટલાક ઉંટવાળા આવ્યા તેમની સાથે ગુપ્ત વાતચિત કરીને તારા પિતા તત્કાળ અહિંથી ગયા છેઃ કારણકે નિર્ભાગી જનની પાસે ચિંતામણિ કેટલોક કાળ રહે? આ સાંભળી અભયે પૂછયું-હે માતા, મારા પિતા અહિંથી ગયા ત્યારે તને કંઇ નિધાન જેવું આપતા ગયા છે? નંદાએ ઉત્તર આપ્યો-આ એક પત્ર આપતા ગયા છે પરન્તુ હું એનો ભાવાર્થ જાણતી નથી; કારણકે સ્ત્રીઓનો બુદ્ધિવૈભવ કેટલો હોય?

એણે એમ કહી અભયના હાથમાં પત્ર આપ્યો; અભયે તે વાંચ્યો એટલે તુરત તેનો હાર્દ સમજી જઇને હર્ષ પામ્યો ને માતાને કહેવા લાગ્યો-માતાજી, મારી વધામણી છેઃ મારા પિતાજી રાજગૃહ નગરના રાજા છે. જો! **पाण्डुरकुड्डी** એટલે શ્વેત ભીંત, અર્થાત્ શ્વેત ભીંતવાળા મ્હેલ; અને **गोपालाः** એટલે પૃથિવીપાલ-રાજાઃ કારણકે **गो** શબ્દ પૃથિવીવાચક છે. આ સાંભળીને નન્દા તો બહુ વિસ્મય પામી કે અહો ! આ ન્હાનો બાળક છતાં એની બુદ્ધિ અસાધારણ છે. અથવા એવા પિતાના પુત્રને વિષે શું અસંભવિત છે? શાળના બીજ થકી નિરંતર શાળના અંકુર જ ઉત્પન્ન થાય છે.

પછી નીતિશાસ્ત્રને વિષે નિપુણ એવો અભય કહેવા લાગ્યો હે માતાજી, હવે આપણે આ સુંદર એવા પણ તારા પિતાના ઘરમાં રહેવું યુક્ત નથી. કારણ કે સ્ત્રીને, કુમારી હોય ત્યારે પિતા, યૌવનને વિષે સ્વામી, અને વૃદ્ધવયે પુત્ર પરમ

કરી સંતોષ પામે છે, ત્યારે પત્ની, તે કાગળ મળ્યો એટલે બસ, બધું મળ્યું એમ સમજીને સંતોષ પામી રહે છે. ન પૂછ્યું નામ, ન પૂછ્યું ઠામ, નથી પૂછતી કે ક્યારે પાછા આવશો વગેરે? વળી પોતાને સ્થાને ગયા પછી તો ગર્ભવતી સ્ત્રીને મુકી આવેલાને એ વાત સ્મરણમાંથી જતીજ રહે છે;' ત્યાંસુધી કે પુત્ર મ્હોટો થઇ પોતાની પાસે આવે છે ત્યાંસુધી. કવિ આ વાતનો કોણ જાણે કેમ ઇસારો સરખો કરતા નથી?

શરણ છે આમ છે માટે બીજી સ્ત્રીઓ સુદ્ધાં પિતાને ઘેર રહે નહીં, તો રાજાની સ્ત્રી તો શા માટે ત્યાં રહે? શતમૂલ્ય મણિની રક્ષા કરવી જોઇએ તો લક્ષમૂલ્ય મણિની કરવી પડે એમાં તો કહેવુંજ શું? માટે મારા માતામહના ઘર થકી હવે આપણે મારા પિતાને ઘેર જવું જોઇએ એ વાતની નન્દાએ હા કહી એટલે અભયે શ્રેષ્ઠી પાસે જઇ લલાટનેવિષે અંજલિ રાખી નમન કરી વિજ્ઞાપના કરી (કારણકે વિનય તો કુલપરંપરાગત હોય છે)-મારા પિતા તો રાજા છે માટે અમને હવે એમને ત્યાં મોકલો; કારણકે વત્સલ એવો દૌહિત્ર પણ મોસાળમાં રહેતો નથી. મોસાળ રહેનારાઓના પિતાનું નામ પણ જાય છે, તો એમ પિતાના નામનો નાશ કરનારા હલકા જનોનું જીવિત જ શા કામનું છે? કારણકે

उत्तमाः स्वगुणैः ख्याता मध्यमाश्च पितुर्गुणैः ।
अधमा मातुलैः ख्याताः श्वशुरैश्चाधमाधमाः ॥
વળી ततोऽधमतरा ज्ञेया ये ख्याता भगिनीसुता ।
जामात्रा ये पुनः ख्याता स्तन्नामापि न गृह्यते ॥

ભદ્રશ્રેષ્ઠીને તો આવાં કર્ણભેદી વચનો શ્રવણ કરીને બહુ દુખ થયું, કારણકે પ્રિયજનનો વિયોગ સ્નેહીજન સહન કરી શકતા નથી. એમણે બેઉને મોકલવાની મહાપ્રયાસે હા કહી, કારણકે એકલા દુધને છોડી દેતાં દુખ થાય છે તો સાથે વળી સાકરને કેમ ત્યજાય?

પછી એમને મોકલવાને અર્થે ભદ્રશ્રેષ્ઠીએ બહુ ઉત્તમ પ્રકારની સામગ્રી તૈયાર કરાવી, કારણકે કંઈપણ (દ્રવ્યભરણ-વગેરે) લીધા વિના જનારી પુત્રી સાસરામાં આદરસત્કાર પામતી નથી. માતાએ પણ પુત્રીને શિખામણ દીધી કે-હે પુત્રી, સાસરે જઇને તું સાસુની ભક્તિ કરજે, કારણ કે ત્યાં એજ માતા તુલ્ય છે, સપત્નીની સાથે બ્હેનની જેમ વર્તજે, કારણકે કદી ગર્વથી આ [illegible] વળી નાથ પતિની તું દેવતુલ્ય સેવા કરજે, કારણકે નીતિશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે

કે સ્ત્રીઓને પતિ એજ ગુરૂ છે. બીજું એ કે એ તારા હાથમાં હશે તો બીજાઓ તારો પરાભવ નહિં કરી શકે; જો ! તીક્ષ્ણ એવા પણ તીર બખ્તરે કરીને યુક્ત એવા શરીરપર શું કરી શકે છે ?

કલ્યાણી નન્દાએ પણ આ પ્રમાણે માતપિતાએ આપેલી શિખામણ ગ્રહણ કરી; કારણ કે એ પોતાને ઇષ્ટ હતું અને વળી વૈદ્યે બતાવ્યું. વળી અભયને પણ એમણે કહ્યું-તું નિરંતર તારા માતપિતાના વચનને અનુસરીને ચાલજે, કારણકે એઓ તારા આ લોકના ગુરૂ છે. વળી હે વત્સ, તારી પ્રજાનો તારા પર સ્નેહ થાય એમ વર્તજે. જો એમ કરીશ તો જ તારા પિતાની પેઠે તને પણ રાજ્ય મળશે. નિરન્તર આનન્દમાં મગ્ન એવો તું મારૂં ઘર ત્યજી જાય છે, તો હવે ચંદ્રવિનાના આકાશની પેઠે તે કેમ શોભશે ? બન્ધુવિનાના મારા જેવા અતિ નિર્ભાગીને હવે તારા વિયોગને લીધે દિશાઓ શૂન્ય લાગશે. વધારે શું કહું ? તારા પિતાને ઘેર જઇને અમને ભૂલી ન જતો (સંભારજે); કારણકે સ્વર્ગે ગયેલાઓ પ્રાયઃ પાછળનાને સંભારતા નથી. પછી અભયે કહ્યું-હે તાત, સૂર્યના કિરણથી જેમ આકાશ તેમ આપના જેવા મારા પૂજ્યપાદ પિતામહથી આ ઘર બહુ શોભે છે. આપના સર્વત્ર વ્યાપી રહેલા નિર્મળ ગુણો છતાં દિશાઓ કેવી રીતે શૂન્ય લાગશે ? નિર્મળ ગુણવાળો પટ તો શૂન્ય નથી લાગતો. આપના ઉપકારો તો, સ્તંભને વિષે કોતરેલા અક્ષરોની પેઠે, મારા હૃદયને વિષે નિરન્તર સ્થાપેલા છે; છતાં જો હું આપનું વિસ્મરણ કરૂં તો હું કેવો કહેવાઉં ? વળી આપ-વડીલે મને જે, પિતાની ભક્તિ કરજે ઇત્યાદિ, આદેશ કર્યો તે હું નિરન્તર પાળીશ કારણકે એવો કોણ હોય કે જે છતે કાને, મણિકુંડળ મળે તે ન પહેરી લે ?

પછી શ્રેષ્ઠીએ અભય સહિત નન્દાને પુષ્કળ વૈભવ સાથે વિદાય કરી; કારણ કે ગુણવાન્ પ્રજાને કોણ અલ્પ આપવાની ઇચ્છા કરે ? જેમ સર્વ કર્મ ક્ષીણ થયે જીવ સ્વર્ગથી શિવવાસ

પામે છે તેમ ગામ-નગર આદિ ઓળંગતા ઓળંગતા માતા અને પુત્ર રાજગૃહ નગરે પહોંચ્યા. ત્યાં અભયે માતાને પરિવાર સહિત ઉદ્યાનને વિષે રાખી ત્યાં તે જાણે ઋતુઓથી યુક્ત એવી સાક્ષાત્ વનદેવી હોયની એમ શોભવા લાગી. પછી પોતે માર્કંડ ઋષિ જેમ વિશ્વની સ્થિતિનું અવલોકન કરવાને હરિની કુક્ષિને વિષે પેઠા હતા તેમ, નગરવૃત્તાન્ત નિહાળવાને અંદર પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં તેણે કથા કહેનારા વ્યાસની કથામાંજ હોયની એમ ઘણા માણસોને એક સ્થળે એકઠા થયેલા જોયા. એટલે એણે ટોળામાંના એકને પૂછયું-આ સમાજ અહિં કેમ મળી છે ? શું અહિં ગોળ વહેંચાય છે ? પેલાએ ઉત્તર આપ્યો-તું વત્સ, ગોળને સારીરીતે ઓળખતો જણાય છે; પરંતુ અહીં તો એવું વ્હેંચાય છે કે જેની દેવતાઓ પણ ઇચ્છા કરે. કારણ કે વાત એમ બની છે કે--

શ્રેણિકરાજાએ, વિદ્વત્તાવાળા પંડિતો શાસ્ત્રને પ્રાપ્ત કરે તેમ ચારસોનેનવાણું મંત્રિઓ તો પ્રાપ્ત કર્યા છે; પણ એ હવે બૃહસ્પતિનો પણ પરાજય કરે એવા કોઇ શ્રેષ્ઠ નરને તેમનો અગ્રેસર સ્થાપવાને ઇચ્છે છે. એટલા માટે એવા નરવીરની પરીક્ષાને અર્થે રાજાએ પોતાની મુદ્રિકાને, ભૂમિને વિષે નિધાનની પેઠે, અહિં એક શુષ્ક કુવાને વિષે નાખી છે; અને પોતાના સેવકજનોને એવો આદેશ કર્યો છે કે-જે વીરપુરૂષ કુવાના તટપર રહીનેજ, લોહચુંબકમણિ લોહને આકર્ષે તેમ, પોતાના હાથવતી એ અંગુઠીને ગ્રહણ કરશે એને હું એના એ બુદ્ધિકૌશલ્યને ખરીદનારી મુખ્યઅમાત્યની પદવી આપીશ, અર્દ્ધરાજ્ય આપીશ અને વળી મારી પુત્રી પણ પરણાવીશ; અથવા તો એવા પુરૂષરત્નને જેટલું આપીએ એટલું ઓછું છે.

આ સાંભળીને અભયને કૌતુહલ ઉત્પન્ન થયું તેથી તે, એક આખલો જેમ ગાયના વાડાને વિષે પ્રવેશ કરે તેમ એ માણસોના ટોળામાં પેઠો; ને કહેવા લાગ્યો-અરે ભાઇઓ, તમે એ અંગુઠીને કેમ નથી લઇ લેતા ? એ કાર્ય અશક્ય નથી. તમે

કેમ ચિંતામાં પડ્યા છો ? લોકોએ ઉત્તર આપ્યો-વત્સ, અમે તો દર્પણને વિષે પ્રતિબિમ્બરૂપે રહેલા મુખની જેવી એ અંગુઠીને ગ્રહણ કરવાને અસમર્થ છીએ એટલે અભયે પુછ્યું-કોઇ પરદેશી પણ એ લઇ શકે ખરો ? તેને ઉત્તર મળ્યો-ભાઇ, એમાં શું ? ગાયો વાળે તે અર્જુન.૧ "અનેક દેશોમાં ફરેલા, વયોવૃદ્ધ, શાસ્ત્રપારંગત અને વળી પળી સુદ્ધાં આવેલા એવા અમારા જેવામાં પણ તે ગ્રહણ કરવાનું સામર્થ્ય નથી તો આ ઉત્કંઠાવાળો છતાં પણ લઘુ બાળક જેવો એ કેવી રીતે લઇ શકશે ? ઉંચે હોવાથી દુષ્પ્રાપ્ય એવા ફળને વામન નર કેવી રીતે પહોંચી શકશે ? અથવા તો જેવું એના મુખનું તેજ છે એવી એનામાં કળા પણ હશે; કારણ કે ચંદ્રમાને વિષે પણ જે કાન્તિનો સમૂહ રહેલો છે એ એની કળાઓને લીધેજ છે." લોકો આ પ્રમાણે વિચાર કરે છે એવામાં તો અભયકુમારે સેવકો પાસે તાજું ગોમય મંગાવ્યું અને એ પેલી મુદ્રિકાપર ફેંક્યું, તેથી સજ્જનને વિષે ઉપકારની જેમ, મુદ્રિકા ગોમયને વિષે ચોંટી ગઇ. પછી એ ગોમયને સૂકવી નાંખવાને માટે એક ઘાસનો પૂળો મંગાવી સળગાવીને માંહે નાંખ્યોઃ ખરું છે કે સમયે ઉષ્ણનો પણ ખપ પડે છે. પછી એણે પાસે રહેલા એક જળભરેલા કુવામાંથી નીકવાટે જળ અણાવી આ ખાલી કુવાને ભરાવી નખાવ્યો. એટલે, જેમ સ્ત્રીના ચિત્તને રાજી કર્યાથી ગુહ્યવાત પણ તેના (હૃદયમાંથી) મુખ પાસે આવે છે તેમ પેલું સુકાઇ ગયેલું ગોમય કુવામાંથી ઉપર તરી આવ્યું. તે અભયે લઇ તેમાંથી અંગુઠી કાઢી લીધી, તે જાણે અસાર થકી પણ સાર વસ્તુને ગ્રહણ કરી લેવી એ નીતિના સ્મરણ થકીજ હોયની !

લોકો તો નેત્ર વિકાસી રહ્યા અને મસ્તક ધુણાવવા લાગ્યા વળી એમનાં હૃદય પણ આલેખાઇ ગયા. એઓ વિચારવા લાગ્યા-આપણા જેવા વયોવૃદ્ધથી પણ ન બની શક્યું એવું દુષ્કર કાર્ય, શૈશવાવસ્થાને વિષે ધનુષ્ય ચઢાવનાર રામની પેઠે

૧ અત્યારે આપણામાં આને મળતી એવી કહેવત છે કે "ગાયો વાળે તે ગોવાળ"

આ ન્હાના બાળકે કર્યું; અથવા તો લઘુ પણ સદ્દગુણિ નર સર્વ કાર્યને સાધે છે; કારણકે એક દીપક છે તે પોતાની નાનીશી શિખાથી આખા ઘરને શું નથી પ્રકાશિત કરતો ? ન્હાનું સરખું વજ્ર પણ પર્વતોને નથી ભેદી શકતું ? અડદના દાણા જેવડું ચિન્તારત્ન પણ શું મનવાંછિત નથી પૂરતું ? વયે વૃદ્ધ પણ જ્ઞાનવિહીન એવા જનો જ કંઇ પણ પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી; કારણ કે મ્હોટા તો ડુંગરા યે છે.

લોકો આમ વિચારે છે એવામાં રાજસેવકો હર્ષમાં ને હર્ષમાં રાજા પાસે ગયા ને તેને વિજ્ઞાપના કરવા લાગ્યા-હે રાજન્, વનથકી વીર પુરૂષની જેમ, કોઇ એક વિદેશી બાળ અહીં આવી ચઢ્યો છે તેણે, સર્પના દરમાંથી મણિ ગ્રહણ કરનાર સાહસિક નરની પેઠે, પોતાની બુદ્ધિના પ્રભાવે, લોકોની સમક્ષ મુદ્રિકાને બહાર કાઢી છે. એ સાંભળીને નરપતિએ એ બાળક (અભય) ને ત્વરાથી બોલાવી મંગાવ્યો; કારણકે એવા ન્હાના બાળવીરને જોયા વિના એક ક્ષણ જાય છે તે પણ પ્રહર જેવો લાગે છે. અભય પણ આવીને પરમ ભક્તિ સહિત પિતાને ચરણે નમ્યો; કારણકે અન્ય જનો પણ રાજપુત્રોના વિનય જોઇને એનું દૃષ્ટાંત લે છે. રાજાએ તેને પોતાના પુત્રની જેમ આલિંગન દીધું, અથવા તો નેત્રો, જાતિસ્મરણજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું હોય તેમ, નહિં જોયેલી એવી પણ પોતાની વસ્તુને ઓળખી કાઢે છે. ઉદયાચળની ઉપર રહેલા ચંદ્રમાની સામે જો બુધનો ગ્રહ હોય તો તેની સિંહાસનપર બેઠેલા રાજાની સન્મુખ રહેલા અભયને ઉપમા આપી શકાય[૧] પછી રાજાએ તેને પૂછ્યું-હે બુદ્ધિમાન્, તમે ક્યા સ્થાનને તમારી ગેરહાજરીથી, ચંદ્રમાએ ત્યજી દીધેલા આકાશદેશની દશાને પમાડયું છે ? એ સાભળીને, મથન કરાતા સમુદ્રના જેવા ગંભીર નાદથી અભય બોલ્યો-હું વેણાતટથી આવ્યો છું; પણ આપે

---

૧. અર્થાત્, સિંહાસન પર બેઠેલા રાજાની સન્મુખ રહેલો અભયકુમાર, જાણે ઉદયાચળ પર રહેલા ચંદ્રમાની સન્મુખ બુધનો ગ્રહ જ હોયની !

જે "ચંદ્રમાએ ત્યજી દીધેલ"-ઇત્યાદિ કહ્યું, એ કેવી રીતે ? કારણ કે હું અહીં આવ્યો છું છતાં એ નગર તો જેવું ને તેવુંજ છે. રત્નાકરમાંથી એક શંખ ગયો તો તેથી તેનું શું ઘટી ગયું ? ખદ્યોત એટલે પતંગીઆના જતા રહેવાથી આકાશની શોભા કિંચિતમાત્ર ન્યૂન થતી નથી.

અહો ! શી આના વચનની વિચિત્રતા છે ? આમ વિચાર કરતા શ્રેણિકરાજાએ તેને પૂછયું-હે ભદ્રમુખ, તું ત્યાંના ભદ્રશ્રેષ્ઠીને ઓળખે છે ? કુમારે કહ્યું-હા નાથ, હું તેને સારી રીતે ઓળખું છું; કારણકે આપની સંગાથે હમણાં થયો તેવો મારે એમની સાથે બહુ સમાગમ છે. અન્ય ભદ્રહસ્તી જેવા એ ભદ્રશ્રેષ્ઠીનું કલ્યાણ થાઓ કે જેના કર થકી નિરંતર દાનનો[1] ઝરો વહ્યા કરે છે. વળી રાજાએ પૂછયું-તેને નંદા નામની પુત્રી છે તે પૂર્વે ગર્ભવતી હતી તેને શું અવતર્યું ? તેના ઉત્તરમાં અભયે કહ્યું-મહારાજ, "કમલિની પદ્મને જન્મ આપે તેમ એણે એક પુત્રને જન્મ આપ્યો છે." વળી "એનું કેવું રૂપ છે? એના શા સમાચાર છે ? એ બાળકનું નામ શું ?" આવા આવા પ્રશ્નોના ઉત્તર પણ અભયકુમારે સ્પષ્ટ રીતે આપ્યા કે-હે ધરણીના[2] ઇંદ્ર, શરીરે-રૂપે-આચરણે તથા વયે એ મ્હારા જેવોજ છે. વળી લોકોને આકૃતિએ આકૃતિએ ભેદ માલમ પડે છે; પણ મ્હારી ને તેની આકૃતિમાં તો તલ માત્રનો પણ તફાવત નથી. વળી હે રાજન્, રણક્ષેત્રને વિષે તમે તમારૂં તીક્ષ્ણ ખડ્ગ ખેંચીને ઉભા રહો તે વખતે તમારો નિર્બળ શત્રુ કંઠને વિષે કુહાડો લઇને તમારી પાસે શું માગે છે ? રાજાએ ઉત્તર આપ્યો-અભય માગે. એટલે અભયે કહ્યું-ત્યારે તમે એજ એનું નામ છે એમ જાણજો. વળી તમને કહું છું કે કોઈ બે મિત્ર હોય તેમના તો ચિત્ત પણ વખતે જુદાં હોય, પણ મારૂં ને તેનું તો શરીર સુદ્ધા એક છે." આવી એની વક્રોક્તિથી રાજાએ નિશ્ચયપર આવીને કહ્યું ત્યારે એ નિઃસંશય તુંજ છે;

---

1. દાન (૧) (હસ્તીના સંબંધમાં) મદ; (૨) દાન આપવું તે.
2. ધરણી-પૃથ્વી

નહિંતો આમ કહે નહીં. એટલે લજ્જાથી નીચું જોઇ અભયે કહ્યું-આપ પૂજ્યપાદ કહોછો તેમજ છે." એટલે તો જાણે आत्मा वै जायते पुत्रः એ વાક્ય પ્રમાણે આત્મા અને પુત્રનું ઐક્ય સૂચવતો હોય તેમ મહીપાળે તેને દૃઢ આલિંગન દીધું, અને પર્વત જેમ પોતાની ગુફાને વિષે સિંહના બાળને રાખે તેમ તેણે લક્ષ્મીના રંગમંડપરૂપ પોતાના ઉત્સંગને વિષે તેને બેસાડ્યો. વળી તે તેનું મસ્તક પણ વારંવાર સુંઘવા લાગ્યો તે જાણે તેની સુગંધ પોતે લેવાને અથવા પોતાની તેને આપવાને ઇચ્છતો હોય એટલા માટેજ હોયની ! શ્રેણિકરાજાએ વળી હર્ષના આંસુઓથી પુત્ર—અભયકુમારને ન્હવરાવી દીધો તે જાણે તેના શરીરરૂપી ક્ષેત્રને વિષે ઉત્પન્ન થયેલ બુદ્ધિના અંકુરોને છંટકાવ કરવાને અર્થેજ હોયની ! એ વખતે હર્ષ પામેલા મહીપતિના ઉત્સંગરૂપી આકાશને વિષે ચંદ્રમા સમાન શોભી રહેલા, સૌંદર્યવડે કામદેવ ઉપર પણ વિજય મેળવનાર રાજકુમાર અભયના મિલનથી, ઇંદ્રપુત્ર જયંતના આગમનથી જેમ દેવસભાને વિષે આનંદ ફેલાય તેમ, રાજલોકને વિષે આનંદ આનંદ વર્તાઇ રહ્યો.



સર્ગ ૨ જો.

શ્રેણિકરાજા કુમારના પ્રત્યેક અંગે દૃષ્ટિ ફેરવતો મનથી ચિત્રાઇ, આળેખાઇ જતો, યોગીજન યોગવડે પરમાત્માનુ સ્વરૂપ દૃષ્ટિગોચર કરે તેમ, તેનુ રૂપ નિહાળવા લાગ્યો –અહો ! આના ચરણતલ રક્ત, મૃદુ, સ્નિગ્ધ અને અવક્ર છે, તથા ચંદ્રમા–વજ્ર–આદિત્ય–શંખ–અંકુશ પદ્મ–અશ્વ–દર્પણ અને હસ્તીના ચિન્હોથી યુક્ત છે, આના રક્ત, તેજસ્વી, ગોળ, ઉંચા અને વિશાળ નખ જાણે દિશાઓના દર્પણ હોયની એવા છે ચરણ કાચબાની સમાન ઉન્નત, સ્નિગ્ધ, માંસલ, શ્લિષ્ટ, એક સરખા અને કમળ જેવા (કોમળ) છે, ગુલ્ફ ઉત્તમ મણિની સમાન ન્હાના છે; જાનુ ગૂઢ છે અને જંઘા સરલ છે, આના મૃદુ અને વિશાળ ઉરૂ કદળીસ્તંભ જેવા ગૌરવર્ણા છે કટિભાગ વિશાળ સુવર્ણના ફલક સમાન છે નાભિ દક્ષિણ આવર્તવાળી અને કૂપસદૃશ ગંભીર છે ઉદર મૃગપતિ સિંહના જેવુ છે, સત્ત્વ સર્વ પ્રાણીઓને આશ્ચર્ય પમાડનારૂં છે આનુ ઉરસ્થળ પ્રતોળી એટલે પોળના દ્વાર જેવું વિસ્તીર્ણ અને શ્રી કૃષ્ણવાસુદેવ (ના ઉરસ્થળ) ની પેઠે કેશના ગુચ્છને ધારણ કરનારૂ છે, આનુ પૃષ્ટ વિશાલ છે, તે રાજ્યની ચિંતાથી ખિન્ન થયેલા મારા જેવાને જાણે પૃષ્ટપટ્ટ[1] (સહાયક) જેવુ લાગે છે આના બાહુ સરલ અને જાનુપર્યન્ત દીર્ઘ છે તે જાણે આકાશને ગ્રહણ કરવાને ઇચ્છતા હોયની ! આના હસ્ત કઠિન છે, તથા કમળોના મર્દનથી જ હોયની એમ રક્તવર્ણા અને ઉત્તમ રેખાવાળા છે આના સ્કંધ સામ્રાજ્યની અને મંત્રિપણાની ધુરાને વહન કરવાને વૃષભના સ્કંધ જેવા (બલિષ્ટ) છે આનાં કંઠ ઉપર કંબૂની[2] પેઠે ત્રણ રેખાઓ છે તેથી કંઠના ચાર વિભાગ જણાય છે તે જાણે ચાર વિદ્યાઓને સુખે કરીને રહેવાને માટે જ હોયની ! બિંબફળ સમાન કાન્તિવાળા આના ઓઠ જાણે નગરજનોનો સાક્ષાત્ અનુરાગ

---

૧ પુઠ્ઠ ૨ શખ

હોયની (એવા શોભે છે)! આના શ્વેત અને દૃઢ એવા બત્રીશે દાંત જાણે પુરૂષના (બત્રીશે) લક્ષણો હોયની એવા છે. આની જિવ્હા કંઇક રક્તવર્ણી અને સ્પષ્ટ છે, કમળસમાન કાંતિવાળું તાળુ શૂરાતનને સૂચવનારૂં છે; કપોળયુગળ, જાણે મૃદુવાણી અને લક્ષ્મીને સુખે વિશ્રામ લેવાને ઓશીકા જ હોયની એવા છે. આની નાસિકા દીર્ઘ, ઉંચી અને સરલ છે તે જાણે બુદ્ધિના વિજયથી પ્રાપ્ત થયેલી કીર્તિની યષ્ટિ[1] હોયની! આના નીલવર્ણા કમળ-પુષ્પ જેવાં નેત્રો જાણે બન્ને લોકને જોવાથી જ હોયની એમ પ્રફુલિત (થયેલાં) છે. વળી આની ભ્રકુટી, પુણ્યરૂપી કણના સમૂહથી પૂર્ણ એવા ક્ષેત્રને વિષે પાપરૂપી કાક-પક્ષીઓનો નિષેધ કરવાને સુંદર નાસિકારૂપી વંશની ઉપર, ભાલની ઉર્ધ્વ રેખાના મિષથી, ખેંચાતી છે પણછ જેની એવું, શરયુક્ત ધનુષ્ય હોયની શું (એવી શોભે છે)! આના હીંચાની[2] સમાન આકૃતિવાળા, રચનાવિશેષને લીધે રમ્ય તથા સ્કંધ પર્યન્ત આવીને વિશ્રાન્ત થયેલા કર્ણ, જાણે બુદ્ધિના, ત્યાં આવીને ક્રીડા કરી રહેલા વિમર્શ અને પ્રકર્ષ નામના ભ્રાતૃસુત (ભત્રિજા) હોયની એવા છે! વળી આના નેત્રો છે તે તો જાણે કમળ જ છે, મુખ જાણે નવીન ચંદ્રમા છે, અને સ્નિગ્ધ અંજન સમાન શ્યામ એવા કેશ છે તે તો જાણે સ્ત્રીઓનાં મનને બાંધી લેવાને પાશ સમાન છે. આના મસ્તક પર વાળના ગુચ્છ દક્ષિણ દિશા તરફ વળેલા છે એ પણ એને અનુકુળ છે, પણ એમાં કંઇ આશ્ચર્ય નથી કારણ કે દક્ષિણ એટલે દક્ષ જનોને આખી પૃથ્વી દક્ષિણ એટલે અનુકુળ જ હેય છે. એણે ગતિથી રાજહંસોને[3] જીની લીધા છે તો એ મંત્રશક્તિથી પણ રાજહંસોને[4] જીતી લેશે એમાં કંઇ આશ્ચર્ય નથી. વળી આ બુદ્ધિમન્ કુમારે પોતાના સ્વરથી, જળભર્યા ભાદ્રપદના મેઘને જીત્યા છે એ પણ યુક્ત જ છે[5] વળી આ જે ઉંચી પદવીની ઇચ્છા રાખે છે તે નિશ્ચયે ઉર્ધ્વદર્શી છે. અથવા તો

---

૧ લાકડી ૨ હિંચકો ૩ એ નામના પક્ષીઓ ૪ ઉત્તમ રાજા ૫ એ મેઘનો સ્વર ગભીર છે. પણ આ કુમારનો તો એથી વધારે ગભીર છે.

એનું જે જે અંગ હું જોઉં છું તે તે મને સુંદર અને લોકોત્તર લાગે છે. શું વિધાતાએ સામુદ્રિક શાસ્ત્ર જોઇને એમાં કહેલાં લક્ષણોએ યુક્ત આને સરજ્યો છે ? અથવા તો આને જ જોઇને એનો સાર જાણી લઇ પછી સામુદ્રિક શાસ્ત્ર રચ્યું હશે ? "

આ પ્રમાણે હર્ષસહિત કુમારના અંગોનું નિરૂપણ કરી, રાજાએ એને પૂછયું-મારા કુળરૂપી આકાશના સૂર્ય હાલ તારી માતા કયાં છે ? અભયે ઉત્તર આપ્યો-હે તાત, આપના અગણિતગુણયુક્ત ચરણકમળનું હંસીની પેઠે નિત્ય સ્મરણ કરતી મારી માતા નગરની બહાર ઉદ્યાનમાં છે. આ સાંભળીને રાજાએ, કુમારને આગળ રાખીને નન્દાને નગરને વિષે પ્રવેશ કરાવવાનો સેવકજનોને આદેશ કર્યો; અને પોતે પણ પાછળ ગયો; કારણકે રાગી પુરૂષ શું નથી કરતો ? પછી પવિત્ર શીલના પાત્રરૂપ એવી નન્દા હર્ષમાં અંગપર ઉત્તમ વસ્ત્રાભૂષણ સજવા લાગી પણ એને અભયે વારી (અહો ! માતાને પુત્રનાં શિક્ષાવચન પણ સારા માટે છે); કારણકે પતિ પરદેશ હોય ત્યારે સ્ત્રીઓએ એવાં વસ્ત્રાભરણ ધારણ કરવા યોગ્ય નથી : સૂર્ય અન્ય દ્વિપમાં હોય ત્યારે કમલિની પણ વિકસ્વર થતી નથી. એટલે વિચારને વિષે બન્ધુસમાન એવા પુત્રનાં વચન સાંભળીને નન્દા પૂર્વના જ વેષમાં રહી : કારણકે ડાહ્યા માણસોએ બાળકોનાં પણ હિતકારક સાર વાકય ઔષધિની પેઠે અવશ્ય ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે.

રાજાએ આવીને ઢીલાં પડી ગયેલા કંકણવાળી, નેત્રને વિષે અંજન વિનાની અને મલિન વસ્ત્રમાં રહેલી નન્દાને જોઇ તો એ એને અલ્પ જળમાં ઉગેલી એક કમળિની જેવી લાગી. એણે પછી નન્દાને કહ્યું-અહો ! તારાં અંગ દુર્બળ થઇ ગયાં છે : અથવા તો એમાં કંઈ આશ્ચર્ય નથી કારણકે સતીનું ચરિત્ર સાધ્વી જેવું હોય છે-એમ કહીને ચિંતાતુર નન્દાને યોગ્ય રીતે આનન્દ આપવા લાગ્યો. પછી એણે હર્ષમાં દુકાને દુકાને કસુંબાની ધ્વજાઓથી અને રસ્તે રસ્તે ઉત્તમ તોરણો બંધાવીને નગર શણગારાવ્યું. આગળ પુત્ર ને પાછળ ઉત્તમ વસ્ત્રાભુષણ પહેરીને

સતી નન્દાએ હસ્તી ઉપર બેસીને નગરને વિષે પ્રવેશ કર્યો; જયન્ત સહિત ઇન્દ્રાણી પ્રવેશ કરે તેમ. તે વખતે વાયુને લીધે હાલતી ધ્વજાઓથી દુકાનોની પંક્તિઓ, પુત્ર સહિત પ્રવેશ કરતી નન્દાના જાણે લુણ ઉતારતી હોયની એમ દેખાવા લાગી; અને અત્યન્ત રૂપવતી નન્દાને અને તેના પુત્રને જોઇને લોકોની દૃષ્ટિ જાણે થંભાઇ ગઇ હોય એમ નિશ્ચળ થઇ ગઇ. વળી કૌતુક જોવાને ઉત્સુક એવી સ્ત્રીઓને વિષે આવી આવી ચેષ્ટાઓ થઈ રહીઃ કોઇ એકાવળી હારને સ્થળે વિચિત્ર મણિ અને સુવર્ણની મેખલા પહેરવા લાગી, અને કોઇ કુંડળની જગ્યાએ કંકણ પહેરવા લાગી. કોઇ સ્ત્રીઓએ બાજુબંધ પડતા મુકીને ઉતાવળમાં ને ઉતાવળમાં હાથે નૂપુર પહેર્યાં અને કોઇએ તો કુતૂહળ જોવાના આવેશમાં એકને બદલે બીજું વસ્ત્ર પહેરી લીધું. કોઇએ તો બિલાડીના બચ્ચાંને પોતાનું બાળક ધારી કેડમાં બેસાડી લીધું; કોઇએ કોળના બચ્ચાંને તો કોઇએ કપિલાસુત જેવા વાનરને અને કોઇએ તો વળી ભુંડના બચ્ચાંને તેડી લીધું ! તેથી સખી સખીઓમાં હસાહસ થઇ રહી કે અહો ! આતો નવાંનવાં બાળકો લાવી. અહો ! સમાન વસ્તુઓને વિષે હમેશાં ભૂલ થાય છે.

આ પ્રમાણે હસવા સરખા વેષની ચેષ્ટાઓ કરતી સ્ત્રીઓ ઘરની બહાર નીકળીને રસ્તે રસ્તે ઉભી રહી નન્દાને અને એના પુત્રને જોઇ હર્ષવડે કહેવા લાગીઃ-નિશ્ચયે આણે પૂર્વભવને વિષે સુપાત્રદાન દીધું હશે, નિષ્કલંક શીલ પાળ્યું હશે, દુષ્કર તપ કર્યું હશે અને ધર્મરૂપી પૃથ્વીને વિષે કુશળતારૂપી બીજ વાવ્યું હશે એને લીધેજ એ આવા ઉત્તમ પુત્રની જનની અને આવા શ્રેણિકનૃપ જેવા મહાન્ રાજાની સ્ત્રી થઇ છે. દેવાંગનાઓથી પણ અધિક એનું લાવણ્ય છે, અન્યજનોને વિષે ન જ હોય એવું એનું રૂપ છે અને સર્વ જગત્ કરતાં ઉત્કૃષ્ટ એનું ગાંભીર્ય છે કે જે એને સર્વાંગે વ્યાપી રહ્યું છે. કાંચનની કાન્તિને હરી લેનારૂં એવું એનું શૌર્ય છે; અંગની પ્રિયતાનું એજ ધુર્ય એવું એનું માધુર્ય છે. વળી સર્વ લોકો એનું નામ

જાણે છે-એને ઓળખે છે (એવું એનું આદેયનામકર્મ છે) આમ એક સ્રીને વિષે જેજે આકર્ષણ કરનારા ગુણો જોઇએ તે આ (નન્દા) માં છે. વળી અહો ! આ સ્રીજનને વિષે શિરોમણિ એવી નન્દાએ, વિદુરપર્વતની ભૂમિ વૈદુર્ય મણિને જન્મ આપે તેમ, આ દેવકુમાર તુલ્ય અને સદ્‌ગુણોના એકજ સ્થાનરૂપ પુત્રને જન્મ આપ્યો છે. આ શ્રેષ્ઠીપુત્રી સર્વ સૌભાગ્યવતી સ્રીઓને વિષે શ્રેષ્ઠ છે કારણકે એને આવો ભૂપતિ પતિ મળ્યો છે; અને વળી રત્નોને પ્રસવનારી નારીઓને વિષે પણ એ મુખ્ય છે, કેમકે આવો અભયકુમાર જેવો એને પુત્ર થયો છે. વિધાતા પ્રસન્ન થાય ને આપણનેય એવું મળે !

નગરની સ્રીઓનો આવો આવો સંલાપ સાંભળતી (છતાં) અભિમાન રહિત એવી નન્દાને રાજાએ, નગરજનોના નાદ અને પ્રતિનાદથી પૂરાઇ ગયેલા દિગંતોની વચ્ચે, મ્હોટા ઉત્સવ સહિત નગરને વિષે પ્રવેશ કરાવ્યો. એટલે એણે પણ પુત્ર સહિત રાજમહેલમાં આવી સાસુઓને મસ્તક નમાવીને પ્રણામ કર્યા; કારણકે ઉત્કૃષ્ટ લક્ષ્મીને વિષે લીન એવા પણ કુલીન જનો પોતાના માર્ગનું ઉલ્લંઘન કરતા નથી. સાસુઓએ બહુ માન સહિત આશિષ આપી કે-હે વત્સે, તું યાવચ્ચંદ્રદિવાકરો તારા ભર્તાના સૌભાગ્યરૂપ થા, સૌભાગ્યવતી રહે, પુત્રવતી થા અને વિજય પામ; અને વત્સ અભય, તું પણ એક હસ્તી પોતાના યૂથનું અધિપતિપણું પામે તેમ રાજ્યનું આધિપત્ય પામ, અને ચિરંજીવી થા; સાથે વળી વૃદ્ધા માતાની એ પણ આશિષ છે કે સર્વ સમૃદ્ધિને વિષે તને સંતતિની પણ વૃદ્ધિ થાઓ.

પછી શ્રેણિકનૃપતિએ અનેકગુણવતી નન્દાને પટ્ટરાણીને પદે સ્થાપી. આ પ્રમાણે રૂપવતી અને ઉત્તમ કુળને વિષે જન્મેલી નન્દા શ્રેણિકની મુખ્ય રાણી થઇ અને વીરપુરુષની માતા થઇ.

હવે શ્રેણિકનૃપતિને કોઇ વિદ્યાધરાધિપતિની સાથે પરમ મિત્રતા હતી, પરન્તુ એ, સિંહની સાથે શિયાળની મૈત્રી જેવું હતું; માટે એને દૃઢ કરવાને એણે પોતાની બ્હેન સુસેનાને

એને વેરે પરણાવી હતી. (કારણ કે વૃક્ષોની આર્દ્રતા પણ જળ આદિથી એની સેવા કર્યા શિવાય દીર્ઘકાળ પર્યન્ત ટકતી નથી.) પછી શ્રેણિકે પોતાના બનેવીને કહ્યું-મારી બ્હેન સુસેનાને તમે સારી પેઠે સાચવજો. સ્વપ્નને વિષે પણ એને દુભવશો નહિં. આ સુસેનાને તો, મેં તમારા વિષે ધારણ કરેલી સાક્ષાત્ મૈત્રી જ સમજજો. વિદ્યાધરે પણ એનાં વચન અંગીકાર કર્યાં; કારણ કે સત્પુરૂષોની મૈત્રી ઉભયપક્ષને શોભાવનારી હોય છે. પછી વિચિત્ર લીલા અને વિનયના એક ધામરૂપ એવી સુસેનાને વિદ્યાધર વિમાનમા બેસાડીને પોતાને સ્થાને લઇ ગયો ત્યાં સૌભાગ્ય, મિષ્ટવચન અને સુંદરરૂપ વગેરે ગુણોને લીધે એ એની માનિતી થઇ પડી. કારણકે પુત્રીને વાસ્તે જમાઇને ઘણું કહેવામાં આવે છે પણ એની પ્રાર્થના તો એના ગુણોને લીધેજ થાય છે[1] પછી એણે બીજી સ્રીઓમા નહિં દેખાતા એવા એના ગુણોને લીધે, હર્ષ પામી એને પટ્ટરાણી સ્થાપી; કારણકે વિદ્વાન્ કૃતજ્ઞ પુરૂષો નિરન્તર ગુણોને અનુરૂપ જ પદવી આપે છે.

હવે પતિની સાથે ધર્મ, અર્થ અને કામ સંબંધી વિષયોને અનુભવતી સુસેનાને કેટલેક કાળે, તલાવડીને વિષે કમલિની ઉત્પન્ન થાય તેમ, એક પુત્રી થઇ. પણ સુસેનાપર પોતાના સ્વામીનો અત્યંત રાગ અંતઃપુરની બીજી રાણીઓ સહન કરી શકી નહિં. પણ તેથી તો ઉલટો આ રાજપુત્રીએ એને એવી રીતે રાખ્યો કે બીજી રાણીઓ એની સાથે ભાષણ સરખું ન કરી શકે. એટલે-હવે આપણે શું કરવું-એ વિચારમાં પડેલી એવી એ બીજીઓ બોલી-અહો ! આપણા જેવી આકાશગામી વિદ્યાધરોના વંશને વિષે જન્મ પામેલી સ્રીઓનો એણે પરાભવ કર્યો છે; એ દીન કાગડી સરખીએ રાજહંસીના મસ્તકપર પગ મૂકયો છે. ઉગ્રવિષવાળા સર્પને ગ્રહણ કરવાની ઈચ્છા સારી, પારકાના સ્થાનને વિષે નિરન્તર ભિક્ષા પણ સારી, પોતાના કરતા નીચ

૧ અર્થાત્ એનામા ગુણ હોય તોજ એનો સ્વામી એના ગુણથી આકર્ષાઇ એની પ્રાર્થના કરતો આવે

પુરૂષોનો વચનપ્રહાર પણ સારો, અન્ન ને જળનાં સાંસાં પણ સારાં, વસ્ત્રાભૂષણ રહિત શરીર પણ સારૂં, અને ભયંકર અટવીને વિષે વાસ હોય તે પણ સારો; પણ સપત્ની-જે-શોક્ય-તેનાથી પરાભવ પામવો એ સારૂં નથી. માટે આ શોક્યરૂપી વ્યાધિનો, તે[1] પુત્રજન્મરૂપે વૃદ્ધિ પામે તે અગાઉ, ઉચ્છેદ કરવો યોગ્ય છે. નહિં તો પાછળથી એ અપ[2] શબ્દની પેઠે અનેક યુક્તિઓ કરતાં છતાં પણ અસાધ્ય થશે. વૃક્ષ પણ જો એના મૂળ બહુ ઉંડાં ગયા હોય તો ઉખેડી નાખવું મુશ્કેલ પડે છે; બાહુલ્યપણા[3]ની સ્થિતિવાળી મોહનીય કર્મની ગ્રંથિને ભવ્યપુરૂષો પણ ભેદી શકતા નથી.

આવો વિચાર કરીને એ નિર્દય રાણીઓએ સુસેનાને વિષ કે એવું કંઇ દઇને પ્રાણ લીધા; અથવા કલહ એજ છે અગ્રેસર જેમાં એવા શોક્યના વેરને માટે શું શું કરવા યોગ્ય નથી? આ શોક્યનું આવું વિષમ ચરિત્ર જોઇને વિદ્યાધરે વિચાર્યું કે કામાતુર પ્રાણીઓ અન્યભવનો નહિં વિચાર કરીને આવાં પાપાચરણ કરે છે (કારણ કે) મહામોહને વશ થઇને આ સ્ત્રીઓએ માતંગીની પેઠે નિર્દય કાર્ય કર્યું છે; અથવા તો જે પ્રાણી કામદેવથી પરાભવ પામ્યો તે પ્રાણી સર્વથી પરાભવ પામ્યો સમજવો. હવે મારે સુસેનાની પુત્રીને રક્ષાને અર્થે શ્રેણિકને સોંપી દેવી યોગ્ય છે કારણ કે વિવેકશૂન્ય પ્રાણીઓ વૈરિની સંતતિપર પણ વેર રાખે છે. આમ ધારીને એણે એ કન્યા શ્રેણિકને સોંપી, એમ કહીને કે, હે રાજન્, આ તારી ભાણેજનું કુશળપણે રક્ષણ કરજે.

હવે શ્રેણિકનરપતિના મંદિરને વિષે રહેતી એ કન્યા મેરૂપર્વત ઉપરની કલ્પલતાની પેઠે વૃદ્ધિ પામવા લાગી એટલે રાજાએ વિચાર કર્યો-મારી પુત્રી તો અભયને કલ્પે નહીં માટે આ

---

૧. વ્યાધિ કહેવાની મતલબ એ છે કે સુસેનાને પુત્રપ્રાપ્તિ થાય એ પહેલાં એના પ્રાણ લેવા જોઇએ. ૨ સંસ્કૃતમાં અપ શબ્દ છે તે અવ્યય હોવાથી એનાં રૂપ ન થાય એટલે એ 'અસાધ્ય' કહેવાય છે.

૩ બીજાં બધાં કર્મોની સ્થિતિથી મોહનીય કર્મની સ્થિતિ વધારે છે.

મારી બ્હેન સુસેનાની પુત્રી જે અકથ્ય રૂપગુણનો ભંડાર છે તેને એને વેરે આપું; કારણ કે અનુરૂપ સ્વરૂપવાન્ જોડાંનો વિવાહ યોજવાથી નિઃશંસય મારી કીર્તિ ગવાશે. એમ વિચારીને તેણે નિરંતર શાસ્ત્રના પરિચયવાળા જ્યોતિષીને વિવાહલગ્ન પૂછ્યું તો તેણે નિમેષમાત્ર વિચાર કરીને રાજાને કહ્યું:-રાજન્, આ વખતે ઉત્તમ વૃષ લગ્ન છે કેમકે એમાં મુખ્ય સ્થાને બૃહસ્પતિ છે, બીજા સ્થાનમાં ચંદ્રમા છે અને શનિ તથા રાહુ ત્રીજે છે. ચોથા સ્થાનને વિષે શુક્ર છે; મંગળ છઠ્ઠે સ્થાને છે અને બુધ દશમે સ્થાને છે. વળી સૂર્ય એકાદશ સ્થાને છે. માટે એ સર્વ હર્ષ-સંપત્તિ-આરોગ્ય અને પુત્રવૃદ્ધિના કારણભૂત છે. એ સાંભળીને મહીપતિએ એ કુલગુરૂનું વસ્ત્રાદિથી સન્માન કરી તેને વિસર્જન કર્યો; કારણ કે વિદ્યા-એ સર્વકોઇને પૂજ્ય છે.

પછી નરપતિશ્રેણિકના આદેશથી તેના પ્રધાનો વિવાહની સકળ સામગ્રી કરાવવામાં પડ્યાઃ-ગૃહોને લીંપાવીને ચુનાથી ધોળાવ્યાં; ને તેમનાં દ્વારે લીલા તોરણો અને નાના પ્રકારના ઉલ્લોચ બંધાવ્યા; ત્રિલોકને આશ્ચર્યકારી એવા ચિત્રો કલાવાન્ કારીગરો પાસે ચિત્રાવ્યાં અને અનેક ઉત્તમ વસ્ત્રો, તથા નાગવલ્લી સોપારી આદિ વસ્તુઓ ખરીદી. સોની લોકો ઉત્તમ મણિબદ્ધ સુવર્ણનાં આભૂષણો ઘડવા લાગ્યા; માળીલોકો સુગંધીપુષ્પોની માળા ગુંથવા લાગ્યા; અને નગરવાસિજનો પણ ઉત્તમ વસ્ત્રાભરણ સજવા લાગ્યા. વળી તેગને આમંત્રણ કરીને મંડપને વિષે ઉત્તમ આસનોપર બેસારીને મ્હોટા થાળો તેમને પીરસવામાં આવ્યા. તેમાં અખોડ, ખજુર, નાળિએર, આમ્રફળ, રાયણ, દાડિમ, જંબીર, રંભાફળ, નાગરંગ વગેરે ફળ; વાલુક, કુષ્માંડ, કપિથ્થ, સૂંઠ, હરડે આદિના બનાવેલા પ્રલેહ; અનેક શાક, વડાં, નવાં આમ્રફળ તથા પરિપકવં આંબલીની બનાવેલી ચટણીઓ, સુગંધી શાળનો બનાવેલો ઘૃતથી તૃપ્ત કરેલો અને સુવર્ણના જેવા વર્ણનો બિરંજ, અત્યંત સુવાસિત મોદક તથા ખાંડના ખાજાં, અને દુઃખ દૂર કરી સુખને આપનારી સુખડી કપૂરની વાસવાળા ઘૃતથી પૂર્ણ એવા ઉત્તમ પુડલા; ગરમ દુધની ક્ષીર અને સાથે

મીઠી લાપશી, વળી સ્વાદીષ્ટ કઢી તથા કઢીના ઘોળ,-વગેરે વગેરેથી તેમને તૃપ્ત કરી ચંદનના લેપ ચર્ચી તાંબૂલ આપવામા આવ્યા એ નાગરિકજનો પણ આવો આદરસત્કાર પામીને વિચારવા લાગ્યા કે-આપણા આ મહારાજાના મહેલમા તો આપણને જાણે સદાયે પર્વદિવસો જ વર્તાય છે વળી ત્યા તો અશનના પાત્રો આવ્યા, ઉત્તમ વસ્ત્રાભરણ સજીને નારીઓ નૃત્ય કરવા લાગી અને મધુર કંઠવાળા ભાટ, ચારણ અને વામનજનો ઉત્તમ ગીત ગાવા લાગ્યા વળી સેવકજનો અન્ય સર્વ કાર્યો સમાપ્ત કરીને ક્ષણવારમા ઉત્તમ મંડપ રચવા લાગ્યા તેને વિષે અંતરાશમાના મેઘ જેવા નાના પ્રકારના સુંદર ઉલેચ બાંધી દીધા અને વચ્ચે મુક્તાફળની માળાઓ લટકાવી દીધી, તે જાણે મહીપતિની કીર્તિ ઉચે (સ્વર્ગમા) જવાને પ્રવૃત થઇ હોયની તેમ શોભવા લાગી તેની ચારે બાજુએ મણિના સમૂહથી વિરાજિત એવા તોરણો પણ બાંધી દીધા, અને સ્તંભે સ્તંભે સુંદર વસ્ત્રાલંકારવાળી અને સ્વરૂપવાન પુતળીઓ મુકી દીધી, તે જાણે કદિ ન જોયેલો એવો પાણિગ્રહણનો પ્રસંગ નીરખવાને આકાશમાથી દેવીઓ ઉતરી આવી હોયની એવી શોભવા લાગી આસપાસ વંદનમાળા એટલે તોરણોને સ્થળે નીલવર્ણના આમ્રતરુના પત્રોની માળા ગોઠવી દીધી, તે જાણે મંડપને વિષે ગવાતા ધવળમંગળનો અભ્યાસ કરવાને પોપટની પંક્તિઓ આવી હોયની એવી વિરાજી રહી મંદમંદ પવનથી હાલતી ધ્વજાઓ અને તે ઉપર રહેલી ઘુઘરીઓ અનુક્રમે વિવાહિની સ્ત્રીઓની ગેરહાજરીમા જાણે હર્ષથી નૃત્ય કરતી હોય તથા ગીત ગાતી હોય તેમ જણાવા લાગી વળી એ મહાન મંડપની ઉપર અત્યન્ત કાન્તિમાન સુવર્ણના કુંભો ચળકાટ મારવા લાગ્યા, કારણકે વધુના પ્રવેશને સમયે શુભ શકુનને અર્થે એવા પૂર્ણ કુંભો મુકવામા આવે છે પછી ધારાકુસુમનો છંટકાવ કરીને ભૂમિ ઉપર પુષ્પો વેરવામા આવ્યા, તેથી તે (ભૂમિ) જાણે અભયકુમારનો વિવાહ સાભળીને હર્ષાશ્રુથી ભીંજાઇ ગઇ હોયની અને રોમાંચના પૂરાઇ ગઇ હોયની એવી જણાવા

લાગી. ચોતરફ લીલા વાંસ બાંધી લઈને, તેમની વચ્ચે અત્યંત ગોળ, ધવળ તથા સુંદર વેદીના કળશની ચાર હાર (ચોરી) ગોઠવવામાં આવી. (અહિં, કળશની હારનો આશ્રય લઈને વાંસ રહ્યા, તે ઉપર કવિ ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે કે) વૃત્ત [સ્થિર] અને અવદાત [પવિત્ર, નિષ્કલંક] એવી વસ્તુનો કોણ આશ્રય લે ?

વળી ત્યાં સ્ત્રીઓ પણ આ અવસરે અત્યંત હર્ષમાં આવી જઈને પરસ્પર ઉત્સાહ વધારતી પોતપોતાના કાર્યને વિષે અતિ ત્વરા કરતી કહેવા લાગી-હે કપૂરિ, તું અહિં કપૂર લાવ; હે ચંદનિ, તું ચંદન ઘસી કાઢ; હે ચટા, તું મુકુટોને અહિં આગળ લાવ; હે પુષ્પપંક્તિ, તું પુષ્પની માળાઓ લઈ આવ; અલી સ્થીતિશ્રી, જા, અપૂર્વ દુર્વા-દધિના પિંડ સદૃશ ચંદન-તથા અક્ષત એવા ચોખાને, વરને અર્ઘ આપવાને માટે એક સુંદર અમૂલ્ય થાળને વિષે તૈયાર કરીને મૂક; અલી રક્ષે, તું પણ જલદી ઉત્તમ કેસર અને કુકુંમ પુષ્કળ તૈયાર કર, કે જેથી સ્ત્રીઓના સીમંતદેશ (સેંથા) પાસે રમ્ય સ્તબક રચાય; બ્હેન ચતુરા, જા તું પણ દ્વારઆગળ, જાતિવંત મુક્તાફળોનો એક મનહર સાથિઓ રચી કાઢ; સખિ ગોમટે, તેં વેદિમધ્યે ગોમયનો ગોમુખ બનાવીને તૈયાર રાખ્યો છે કે ? અલી આચારવિજ્ઞે, તેં વરને બેસવાની મંચિકા, અને ચરણને વિષે ધારણ કરવાની પાદુકા અહિં આણી રાખી કે ? તમે કોમળ કંઠને ધારણ કરનારી બ્હેનો, ચાલો ધવળમંગળ ગાઓ અને તમારી એ કળાને સફળ કરો; અલી વસ્તિનિ, જા કસ્તુરી ઉતાર, કારણ કે બ્હેનના (કન્યાના) ઉજ્વળ કપોળસ્થળપર, અશેષ વિશ્વજનના નેત્રને આકર્ષવાને યંત્ર સમાન એવી પત્રવલ્લી (પીળ) કાઢવી છે. અલી ચંડિ, તું કેમ આમ દીનની જેમ બેઠી છે ? અલી પદ્મા, હજુ તું કેમ નિદ્રામાં છો ? અલી કપોલવાદિનિ ચપલા, તું આજ તારૂં વિસ્તારવાળું ભાષણ પડતું મૂક, અલી ગૌરવર્ણી ગૌરી, તું નિરાંતે પુનઃ પુનઃ શરીરને જળવડે પ્રક્ષાલન કર્યા કરે છે તો તેમાં તને એટલીબધી વાર લાગી છે કે લગ્નનો અવસર થઈ ગયો તેની પણ તને ખબર પડતી નથી.

આમ બોલીને સ્ત્રીજનો અતિ હર્ષ સહિત પરસ્પર ઉત્સાહ વધારતી બહુ ઝડપથી પોતપોતાનાં કાર્યો કરવા લાગી; કારણકે એમને એક બીજાને કામ કરતી જોઇને બહુ આનંદ ઉપજે છે. તે વખતે મધુર કંઠવાળી સ્ત્રીઓ પૂરતાનમાં ધવળમંગળ ગાવા લાગી અને બીજી સન્નારીઓ સુસેનાની પુત્રીને પીઠિકા ઉપર બેસારીને ઉત્તમ તેલવડે અભ્યંગ કરવા લાગી. પછી કોમળ હસ્તવાળી સ્ત્રીઓએ તેને સર્વાંગે પીઠી ચોળી. ત્યાર પછી બીજી શેષ વિધિ કરવાને અર્થે તેને એકાન્તે લઇ જઇ એક ઉંચી માંચી આણી ચારે ખૂણે સુસ્ત્રીઓએ રંજની પુતળીઓ મૂકી; અને કન્યાને હર્ષસહિત ઉત્તમ કસુંબાના વસ્ત્ર પહેરાવ્યાં. પછી રતિ અને પ્રીતિના જેવી રૂપવતી એ વિદ્યાધરપુત્રીને એ માંચી ઉપર બેસારી ઉત્તમ વસ્ત્રવાળી સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીઓએ તર્જનીવડે તિલક કર્યાં. પછી તરાકના કાંતેલા, કસુંબા જેવા લાલ સૂત્રનો તેના દક્ષિણ અને વામ જાનુએ સ્પર્શ કરાવ્યો; એ પ્રમાણે તેને વર્ણકમાં[1] નાંખી, ને પછી તેની ઉદ્વવર્ણક કરવા માંડી તે આ પ્રમાણે:-

તેને સ્નાન કરવાના આસન ઉપર બેસારીને સુવર્ણના કુંભમાંથી જળસ્નાન કરાવ્યું; અને તેના ભીના કોમળ શરીરને રૂંવાટાવાળા વસ્ત્રવડે લુછી કોરૂ કર્યું, જળથી ભરેલા કેશને પણ વળ દઇદઇને નીચોવ્યા તેમાંથી મુક્તાફળ જેવાં જળબિંદુઓ ટપકવા લાગ્યા, તે જાણે ગાયના સ્તનમાંથી નીકળતી ક્ષીરની ધારાજ હોયની ! પછી એના કેશપાશને સુવાસિત કરવાને અર્થે સુગંધી ધૂપ વડે ધૂપ કર્યો; લાક્ષારસવડે હાથપગ રંગ્યા અને અંગે કેસરનો લેપ કર્યો. બન્ને ગાલ ઉપર કામદેવના યશવર્ણન જેવી સુંદર પીળ કાઢી અને નેત્રમાં અંજન આંજ્યું. આમ પ્રત્યેક અંગે અનંગને તીવ્ર કર્યો. તેના લલાટને વિષે ઉત્તમ ચંદનનુ તિલક કરવામાં આવ્યું તે જાણે અષ્ટમીના ચંદ્રમાના ભ્રમથી ત્યાં આર્દ્રા (નક્ષત્ર આવ્યું હોયની, અથવા મંત્રીશ્વર (અભયકુમાર) ની (થનારી) પત્ની પાસેથી બુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવાને ઇંદ્રનો મંત્રી

---

૧ વર્ણક=પીઠી. વર્ણકમાં નાખી=પીઠીઆની કરી.

(બૃહસ્પતિ) આવ્યો હોયની ! વળી તેમણે પ્રસરી રહેલી સુવાસ વાળો અને પુષ્પથી ગર્ભિત એવો એનો અંબોડો રચ્યો, કે જેને વિષે, તપશ્ચર્યા કરતો સ્વેચ્છાચારી કામદેવ જાણે વાસ કરતો હોયની ! ત્યાર૫છી ચક્ષુને એકદમ સ્થિર કરનાર અર્થાત્ અત્યંત મનોહર એવાં ઉજ્વળ વસ્ત્રો તેને પહેરાવ્યાં, અને મસ્તકપર પુષ્પનો મુકુટ બાંધ્યો કારણકે શીષ એ સર્વ ગાત્રોમાં પ્રધાન છે વળી કર્ણને વિષે પણ દાસીજનોએ શોભાને અર્થે આભૂષણ પહેરાવ્યાં, કારણકે જનસમૂહને અન્ય શ્રુતિ (વેદ) પણ પૂજ્ય છે તો પોતાની શ્રુતિ [શ્રવણ-કાન] પૂજ્ય હોય તેમાં તો શું કહેવું ? વળી તેમણે એના કાનના નીચલા ચાપકાને વિષે, સ્કંધ ઉપર વિશ્રામ લેઈ ઝુલતાં, કુંડળ પહેરાવ્યાં તે જાણે તેના મુખ રૂપ ચંદ્રમાના ભ્રમથી જો ત્યાં રાહુ આવે એને ભય પમાડવાને વાસ્તે બે ચક્રો [રાખ્યાં] હોયની ! ત્રણ રેખાએ યુક્ત એવા એના કંઠને વિષે પણ તેમણે સુવર્ણની કંઠી પહેરાવી એ પણ ઠીક કર્યું કારણકે શંખ ઉપર વિજય મેળવવાથી યશ પામેલા એ કંઠને એવું આભૂષણ જોઈએ. સ્વચ્છ અને પાણીદાર મુક્તાફળોનો નાભિ સુધી લટકતો હાર એના હૃદયને વિષે વિરાજવા લાગ્યો, તે જાણે એના નાભિકુપમાં રહેલા લાવણ્યજળને કાઢવાને ઘટીયંત્ર[1] માંડેલું હોયની (એવો લાગતો હતો) ! તેના ગૌરવર્ણા બાહુને વિષે રહેલા, હેમમય ઇંદ્રનીલમણિજડિત, કેયૂર ઉત્કૃષ્ટપુષ્પની વાસથી નવા પદ્મનાલની ભ્રાન્તિએ કરીને, આવીને લાગેલા મધુકરોની પંક્તિ હોયની એવા દીપી રહ્યા હતા વળી એ સ્ત્રીઓએ એના હસ્તને વિષે મુક્તાફળજડિત સુવર્ણના ઉત્તમ કંકણના મિષે ચરણ અને હસ્તકનાં કમળોની સામે વીરપટ્ટ બાંધ્યો હોયની ! તેની સર્વ આંગળીઓને વિષે સારી રીતે બાંધેલી વજ્રની મુદ્રિકાઓ પહેરાવી તે જાણે કામદશાથી વિરક્ત રહેવા વિધિરૂપી રાજા પાસેથી તેણે મેળવેલાં મુદ્રા અથવા લેખ હોયની ! એના કટિપ્રદેશને વિષે મણિની મેખલા પહેરાવી તે

---

1 રેંટ.

જાણે કામદેવરૂપી હસ્તીને બાંધવાને વાસ્તે સાંકળ હોયની ! વળી તેના ચરણને વિષે નૂપુર પહેરાવ્યાં તે જાણે પદ્માદેવી [લક્ષ્મી] નો પરાજય કરીને તેની પાસેથી લઇ લીધેલાં હોયની (એવાં શોભતાં હતાં). મુક્તાફળ અને હીરાઓથી અંકિત એવી સુવર્ણની અંગુઠીઓ એના ચરણની આંગળીઓમાં પહેરાવવામાં આવી તેથી જાણે એમણે (આંગળીઓએ) દશે દિશાઓની લક્ષ્મીના કોશાલયને વિષે પ્રવેશ કર્યો હોયની એવી શોભવા લાગી. આ પ્રમાણે એને દેવકન્યાની પેઠે યથાસ્થાને યોગ્ય આભૂષણો પહેરાવીને દાસીજનોએ, તેડીને સુરાલય (સ્વર્ગ) તુલ્ય માતૃગૃહ (માયરા) માં આણી.

અહિં નન્દાપુત્ર અભયકુમાર પણ સર્વ મંગળકાર્ય પૂર્ણ કરીને વરને યોગ્ય એવાં વસ્ત્ર સજી અશ્વપર આરૂઢ થઇને પોતાના ઘરથી બહાર નીકળ્યો. તેની પાછળ પેહેરેગીરો ચાલતા હતા; મયૂરપિચ્છનું છત્ર તેનાપર ધરવામાં આવ્યું હતું; ચામર વિંજાતાં હતાં; અને ભાટલોકો ઉંચા ઉંચા હાથ કરીને મંગળ ગાન ગાતા હતા. સર્વ માંગળિક શ્લોક મ્હોટે સાદે બોલાવાથી સ્ફુરાયમાન થતો તેનો તારસ્વર પૃથ્વીની કુક્ષિને વિષે ભરાઇ જતો હતો. મૃદંગ-વીણા-ઉત્તમ વેણુ આદિના શબ્દોની સંગાથે પ્રમદાઓનો નૃત્ય થઇ રહ્યો હતો પાછળ બેહેલી બ્હેન અન્યજનોના દૃષ્ટિદોષનું નિવારણ કરવાને ભાઇના લવણ ઉતારતી હતી. એમ અનેક અનુકુળ શકુનો સહિત વરરાજા મંડપના દ્વાર આગળ આવી પહોંચ્યા.

ત્યાં અશ્વપરથી નીચે ઉતરી સર્વ રીતભાતના જ્ઞાનવાળો અભયકુમાર દૃષ્ટિમાંથી અમૃત વર્ષાવતો ક્ષણવાર ઉભો રહ્યો. એટલે એક સ્ત્રીએ આવીને દુર્વાનું પાત્ર-મુસળ-યુગ (ધોંસરૂં) અને મંથા (રવૈયો) ત્યાં આણીને મૂક્યા. વળી બીજી આવીને, જેમાં અગ્નિ અને લવણ હોવાથી તડતડ અવાજ થયા કરતો હતો એવાં સંપુટાકારે બાંધેલા સરાવ મુકી ગઇ, કેમકે આવું કામ કરવામાં વડીલ સ્ત્રીઓજ પ્રગલ્ભ હોય છે. પછી “ હે મૃગના જેવા નેત્રવાળી

(વેવાણું) ! યોગ્ય એવા આ વરરાજાને અર્ઘ આપ; (રંગનો) છંટકાવ કર; શ્વેત દુર્વા-દધિ-ચંદન વગેરે ચતુરાઇ સહિત થાળમાંથી ફેંક. આ ઉત્તમ વેષવાળો મ્હોટો વરરાજા તારા આંગણામાં નમીને પડદામાં ઉભો છે; તેને તું જો; એ તે કામદેવ છે કે દેવકુમાર છે ? પુષ્પ અને ચંદન શુષ્ક થઇ જાય છે માટે સાસુ, હવે વરરાજાને ખોટી ન કરો. ” આવા ગીત સાંભળીને, સાસુપદને ધારણ કરનારી પ્રમદા હતી તે હર્ષસહિત ઉભી થઇ. યુગ-મંથા અને મુશલસહિત વરરાજાને અર્ઘ આપીને-ક્ષણમાં છંટકાવ કરીને-ત્રણવાર અક્ષતથી વધાવ્યો. પછી રાજકુમારે પેલા શરાવના સંપુટને એકદમ વામપગે કરીને ચુરી નાંખ્યું એટલે ગળાને વિષે રહેલા એના ઉદ્ભટ અને ઘટ્ટવસ્ત્ર (ખેસ)ના છેડાએ ખેંચીને એને વધુ પાસે લઇ ગયા. ત્યાં, તેને વિદ્યાધરની પુત્રીની સન્મુખ આસન ઉપર બેસાડ્યો. પછી વરવધુને હસ્તે ઉત્તમ મદનફળ (મીંઢાળ) બાંધ્યા. એ વખતે, જેના માતપિતા અને સાસુસસરા હયાત હતા એવી એક સૌભાગ્યવતી પ્રમદાએ અશ્વત્થ અને શમી વૃક્ષની ત્વચાને તત્ક્ષણ પીસીને તેનો લેપ બનાવીને વધુના કરમાં આપ્યો. પછી સાક્ષાત ભાગ્ય જેવું અત્યુત્તમ લગ્ન આવ્યું કે તરત બ્રાહ્મણે ભાજનના શબ્દની સાથે વરવધુનો હસ્તમેળાપ કરાવ્યો. “ હવે પછી સૌ ભાગ્યવંત એવા તમો દંપતીનું સદા ઐક્યજ જળવાઇ રહો ” એમ સૂચવતી હોયની એમ વરરાજાની મુદ્રિકા વધુના હસ્તમાં રહેલા લેપને વિષે નાંખી. પછી તારામેલક સમયે વરવધુ બન્ને અનિમેષ નેત્રે એક બીજા સામું જોવા લાગ્યા; જેવી રીતે જન્મભવન અને કલત્રભવનને વિષે રહેલા (ગ્રહો), અથવા કર્મભવન અને સુખભવનને વિષે રહેલા ગ્રહો એક બીજા સામું જુએ છે તેવી રીતે. પછી ક્ષણવારમાં સર્વ વિધિને વિષે પ્રવીણ એવા વિપ્રે વરવધુના વસ્ત્રોના છેડા[1] બાંધ્યા; તે જાણે તે વખતે હસ્તમેળાપ થયો

---

૧. છેડાછેડી બાંધી જ્યોતિષની કુંડળીમાં બારભવન હોય છે તન, ધન, પ્રાણી, સુખ, સુત, શત્રુ, સ્ત્રી, મૃત્યુ, ભાગ્ય, કર્મ, લાભ અને ખર્ચ. આ બાર ભવનમાં જન્મભવન અને કલત્રભવન સામસામાં આવેલાં છે; તેમજ કર્મભવન અને સુખભવન પણ સામસામાં આવેલાં છે.

જોઇને હર્ષમાં આવીને બન્ને પોતાની મેળે મળ્યા હોયની ! ત્યાર પછી અભયકુમારે સદ્દગુણોનું એકજ સ્થાન એવી વધુની સાથે વેદિકાને વિષે પ્રવેશ કર્યો, જેવી રીતે સંસારીજીવ ભવ્ય એવી ભવિતવ્યતાને પામીને નરયોનિને વિષે પ્રવેશ કરે તેમ. પછી "ધ્યાનરૂપી અગ્નિને વિષે કર્મરૂપી ધાન્યને આ પ્રમાણે પ્રક્ષેપવા (ખપાવી નાખવા)" એમ બોલી બ્રાહ્મણે મંત્રોચ્ચાર સહિત અગ્નિને વિષે સાત ધાન્ય નાંખ્યા-ફેંક્યા તેથી અગ્નિ પ્રજ્વલિત થયો એટલે કુમારે વધુ સહિત તેની પ્રદક્ષિણા કરી. તે વખતે તે દેદીપ્યમાન મેરૂપર્વતની પ્રદક્ષિણા કરનાર છાયાયુક્ત સૂર્યજ હોયની એવો શોભી રહ્યો ! ચારે મંડળને વિષે ફરતી વખતે તેણે ઉત્તમ હસ્તી, અશ્વ ઇત્યાદિ મેળવ્યા. અથવા તો ફરીફરીને મેળવ્યું એમાં આશ્ચર્ય શું ? એ તો હવે બેઠાંબેઠાંજ અનેક મંડળો (દેશો)માંથી ઘણી ઘણી ભેટ મેળવશે. અગ્નિની સાક્ષીવાળા ચોથા મંડળમાં ફરતી વખતે, વરરાજા પાસેથી બક્ષિસ લેવા, એના સાળાએ એનો પાદાંગુષ્ઠ-અંગુઠો ઝાલી રાખ્યો; જેવી રીતે અમાસનો ચંદ્રમા સૂર્યના પાદ[1] ઝાલી રાખે છે તેમ. એટલે રાજકુમારને તેના માણસો કહેવા લાગ્યા-દીન, દુઃખી, દયાનાસ્થાન, અને તમારા ચરણકમળે લાગેલા એવા આ ગરીબને કંઇ આપીને સંતોષ પમાડો. તે પરથી બાળક એવા કુમારે પણ તેને ધાર્યાથી પણ અધિક ધન આપ્યું; કારણ કે ન્હાનો સરખો કુવો પણ માણસને યથેચ્છ જળ આપેજ છે. કરમોચન સમયે કુમારને અસંખ્ય દ્રવ્ય આપવામાં આવ્યું કારણકે કર[2] મૂકાવવો એ રાજાઓનો કીર્તિયુક્ત શાશ્વત ધર્મ છે. જે વખતે કરમોચન કરવામાં આવ્યો તેજ વખતે બ્રાહ્મણે વસ્ત્રના છેડા પણ છોડ્યા.[3] કારણ કે એકજ યોગે થયેલ કાર્યોની પ્રવૃત્તિ કે નિવૃત્તિ સાથેજ થવી જોઇએ. પછી "સ્રીજન તો સર્વ જગતની પાછળ લાગેલજ છે" એવું સૂચવતો હોયની, એમ વરરાજા (અભયકુમાર) વધુને પાછળ બેસારીને આગળ પોતે ગિરિસમાન અશ્વપર આરૂઢ થયો. જનસમૂહને વિષે આનન્દ અને

---

૧ કિરણ ૨. અહિં, કર=વેરો Tax ૩ છેડાછેડી છોડી.

કલ્યાણ પ્રવર્તી રહ્યાં, મંગળિક શ્લોકોના નાદથી દિશાઓ પૂરાઇ ગઇ અને દંપતી વરરાજાના મંદિર પાસે આવી પહોંચ્યા. ત્યાં લગ્નના હર્ષમાં લોકો વરવધુના અશ્વને આદર સહિત ખેલાવવા કુદાવવા લાગ્યા. કારણ કે સ્તરીખેલનકુર્દન[1] આદિ પ્રાયે શૃંગારવિધિને વિષે રહસ્યભૂત છે. જનની સર્વ સ્ત્રીઓ હવે ગીત નૃત્યાદિકની સમાપ્તિ કરવાને છેવટે યથેચ્છ નૃત્ય કરવા લાગી; અને ગીત ગાઇને કામદેવને જગાડવા લાગી પછી સર્વ વિઘ્નને દૂર કરનારી એવી ઉત્તમ મંગળવિધિ કરી રાજકુમારે પ્રિયા સહિત સ્વસ્થચિત્તે કૈલાસ જેવા આવાસને વિષે પ્રવેશ કર્યો વિવાહ પૂર્ણ થયે શ્રેણિકનરપતિએ પુત્ર-અભયકુમારને અર્ધ રાજ્ય અને મંત્રિપદવી અર્પણ કરી, અથવા તો શ્રેષ્ઠ વૃષભ-બળદને પ્રાપ્ત કરીને કયો વિચક્ષણ જન તેનાપર ભાર ન નાંખે ? પછી રાજાએ કુમારને આજ પ્રમાણે બીજી રાજપુત્રીઓ પણ પરણાવી કારણ કે સાધારણ મનુષ્યો પણ બે ત્રણ સ્ત્રીઓ પરણે છે તો તેમનો અધિપતિ જે રાજા તે પરણે તેમાં તો શું કહેવું ?

પછી અભયકુમારે પોતાના પ્રતિપક્ષિઓપર વિજય મેળવવા માંડ્યોઃ કેટલાક ગર્વિષ્ટ હતા તેમને સામ પ્રયોગથી જીત્યા, કેટલાએકને ક્ષમા આપીને પોતાના કરી લીધા, બીજાઓ લોભી હતા તેમને ભેટ આપીને નમાવ્યા; વળી કેટલાક અભિમાની હતા તેમને નમ્રપણે હરાવ્યા; જેઓ અવિશ્વાસુ હતા તેમનો ભેદથી પરાજય કર્યો, બીલકુલ વિરૂદ્ધ હતા તેમને ઋજુપણે, અને જેઓ બલવાન્ હતા તેમને શિક્ષા કરીને જીતી લીધા, સંતોષ થકી મુનિ લોભને જીતે તેમ. ગુરૂજનપર અતિભક્તિવાળો કુમાર પોતાને પિતાનો એક પદાતિ માત્ર ગણતો; અને લક્ષ્મણ જેમ રામના કાર્ય સાધતો તેમ, પિતાના, ગમે તેવાં અશક્ય કાર્યોને તે નિર્વિલંબે સાધી લેતો.

હવે ઇંદ્રને માતલિ હતો તેમ પ્રસેનજિત્ રાજાને નાગ

---

૧ સ્તરીખેલનકૂર્દન=સ્તરીનું (અશ્વનું) ખેલવું કુદવું વગેરે, અથવા સ્તરી (=શય્યા) ને વિષે ખેલવું કુદવું ઇત્યાદિ

નામનો કામદેવ સમાન રૂપવાન્ સારથિ હતો. તે ગર્વિષ્ટ શત્રુરૂપી વૃક્ષનો ભંગ કરવાને હસ્તી જેવો, અને કલ્યાણ તથા કળાકૌશલ્યના નિવાસસ્થાનરૂપ હતો. વળી તે યુધિષ્ઠિર સમાન સત્યવચની હતો; અને બાંધવજનોપર નિરંતર કરૂણાદૃષ્ટિ રાખતો. તે ઉત્તમ શ્રાવક હતો અને પોતાની સ્ત્રી શિવાય અન્યસ્ત્રીઓને બ્હેન સમાન ગણતો. તેને સુલસા નામની મહાપતિવ્રતા અને સમકિતધારી સ્ત્રી હતી. શરમાળપણું એતો તેનો મ્હોટો સદ્ગુણ હતો. એક દિવસે રાત્રીને અંતે આ નાગસારથિ નીચી દૃષ્ટિ કરી દીર્ઘ નિઃશ્વાસ મૂકી, સદા દરિદ્ર એવા ધનના અર્થી પુરૂષની પેઠે વિચાર કરવા લાગ્યો–" હું પુત્રને ખોળામાં બેસાડીશ, તેને ચુંબન કરીશ, વળી તેનું મસ્તક સુંઘીશ "–આવો જે મારો મનોરથ હતો તે, પુત્ર વિના, અશોકવૃક્ષના પુષ્પની સમાન અફળ રહ્યો. બ્રહ્મચર્ય પણ ન પાળ્યું અને પુત્ર પણ ન થયો. આમ મારે તો કામની વિડંબનાને લીધે ન સધાયો આ લોક, કે ન સધાયો પરલોક. ત્રિશંકુની પેઠે, ન રહ્યો પૃથ્વીપર કે ન ગયો સ્વર્ગમાં. " આવા વિચારમાં રજથી છવાઇ ગયેલા સૂર્યની પેઠે કાન્તિ રહિત થઇ ગયેલા પોતાના પતિને જોઇને સરલ સ્વભાવની સુલસા અંજલિ જોડી કોયલના જેવા મધુર સ્વરે બોલી–હે સ્વામિ, આજે શું સમુદ્ર અગ્નિરૂપ થયો છે, કે કંઈ અશ્વનો વિનાશ થયો છે, કે રાજા આપનાથી પરાઙ્મુખ થયા છે ? અથવા કોઇ અન્ય સ્ત્રી આપના હૃદયમાં છે ? અથવા કંઇ શરીરે પીડા થઇ છે કે જેથી આપ (રાહુથી) ઘેરાયેલા ચંદ્રમા જેવા દીસોછો ? જો એ કહેવા જેવું હોય તો આપ આ દાસીને કહેશો.

શોકસમુદ્રમાં પૂર્ણ ડુબેલો છતાં પણ પ્રિયાનાં આવાં આશ્વાસક વચનો સાંભળી, ચાલતી વખતે ચળકાટ મારતા મણિવાળા નાગ (સર્પ) ની જેવો નાગસારથિ બોલ્યો–પ્રિયે ! તારા જેવી ભક્તિપરાયણ સ્ત્રીની પાસે શું ન કહેવા જેવું હોય ? કહ્યું છે કે " ચિત્તને અનુસરવામાં ચતુર એવી સ્ત્રીને, વિપત્તિને વિષે ઉપકાર કરનાર મિત્રને, ઉત્તમ સેવકજનને અને હૃદય જાણનાર

સ્વામિને આપણું દુઃખ નિવેદન કરીને સુખી થવું. " "હે પ્રિયે ! જેમ તૃષાતુર જન જળની ઇચ્છા કરે છે તેમ હું પુત્રની ઇચ્છા કરૂં છું. કારણ કે મેઘ વિનાની પૃથ્વીની પેઠે પુત્ર વિના કુળની આશા વૃથા છે. " સુલસાએ કહ્યું-હે નાથ, પુનઃ કોઇ કુળવાન્ બાળાઓનું પાણિગ્રહણ કરો; તેમનામાંથી કોઇને તો પુત્ર થશે; કારણકે સામર્થ્ય સંયુક્ત કરનાર કદિ નિરાશ થતો નથી. એ સાંભળી સારથિશિરોમણિ નાગ પણ કહેવા લાગ્યો-હે હરિણાક્ષિ ! તું એ શું બોલી ? આ ભવમાં તો મારે તું એક સ્ત્રી છે તેજ ઠીક, અન્ય કોઇની મારે ઇચ્છા નથી. હે મૃદુઅંગવાળી પ્રિયે, હું તો તારા અંગથીજ ઉત્પન્ન થયેલ કામદેવસમાન પુત્રને યાચું છું, હંસ હંસીના પુત્રનુંજ કામ છે, બાકી એટલે કાકડીના પુત્રને તે શું કરે ? વ્હાલી ! તુંજ સર્વના સારભૂત થા. એમ જાણ કે હું ચંદ્રમા અને તું મારી ચંદ્રિકા છે; માટે નિરન્તર એવો ઉપાય યોજ કે જેથી મનકામના સિદ્ધ થાય. સ્વામીનાં આવાં વચનો શ્રવણ કરીને સુલસા નમીને બોલી-પ્રાણપતિ, ઉપાય તો અનેક છે; પણ ખરો ઉપાય તો એક સદ્ધર્મ જ છે, જળને નિર્મળ કરનાર ફક્ત એક અગસ્ત્યજ હતા. એ ધર્મ ધનના અર્થીને ધન આપે છે, પુત્રના અર્થીને પ્રયાસ લઇ તેનુ કાર્ય કરી આપે છે; ભોગોપભોગની ઇચ્છાવાળાઓને પણ તૃપ્ત કરે છે, અને પાપરૂપી પર્વતને ભેદવામાં વજ્રનું કામ કરે છે. વળી એ મુમુક્ષુજનને મોક્ષસુખ આપે છે, અને સ્વર્ગના અર્થીને સ્વર્ગનું સુખ આપે છે. અશેષ ભુવનનાં કોઇ પણ એવું કાર્ય નથી કે જે ધર્મથી સાધ્ય ન થાય. માટે હે આર્યપુત્ર, હું તે ધર્મ આદરીશ, તેજ કોઇ વખત ફળીભૂત થશે; કારણકે ઉપાય આદરનારા મનુષ્યોને સુખે કરીને મન-વાંછિત સિદ્ધ થાય છે

ત્યારપછી સુલસા (અન્ય આભૂષણોનો ત્યાગ કરીને) ફક્ત અલ્પ મુક્તાફળની માળા પહેરવા લાગી, પાપકાર્યના યોગથી દૂર રહેવા લાગી; આચંબિલ એટલે ફક્ત એક વખત મોળું ભોજન કરવા લાગી અને ફક્ત કુસુંબના વસ્ત્ર પહેરવા લાગી, અખંડ

શીલવ્રત પાળવા લાગી; વૈરાગ્યનાં શાસ્ત્રો વાંચવા લાગી; અને જાણે ચારિત્ર લેવાને ઇચ્છાતુર હોય તેમ તે શાસ્ત્રોની પૂર્ણ રીતે તૂલના કરવા લાગી.

એ વખતે મહાવિસ્તારવંત એવા લક્ષવિમાનોવાળા સૌધર્મ દેવલોકને વિષે અનેક સામાનિક લોકપાળોનો સુધર્મા નામે સ્વામી દેવતાઓનો ઇંદ્ર હતો. તેણે એકદા સભાને વિષે સિંહાસનપરથી આ સુલસાની અતિહર્ષ સહિત પ્રશંસા કરી કે–ભરતક્ષેત્રની ભૂમિને વિષે હાલ સુલસા શ્રાવિકા જેવી અન્ય કોઇ સ્ત્રી શ્રાવિકાના ગુણનું અનુપાળન કરનારી નથી: ચિંતામણિની રેખા કોઇ સ્થળે અથવા કોઇ સમયે શેષ મણિઓ પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. કોઇ મનુષ્ય, ખેચર, દેવ કે દાનવ એને ધર્મથી ચલિત કરવાને શક્તિમાન નથી. તો અન્ય હીન જન તો શું જ કરી શકે ? એ સાંભળીને સભામાં બેઠેલો એક દેવ અતિશયે ભરાઈ કહેવા લાગ્યો–અહો ! ઇંદ્ર પણ બંદિજનની પેઠે એક માત્ર સ્ત્રીની કેવી પ્રશંસા કરે છે ? નિશ્ચયે આ તો અનીતિ થાય છે. "એ સ્ત્રીને ચળાવવાને કોઇનામાં શકિત નથી" એમ તે કહે છે તે આપણને હલકા પાડનારા વચનો કહે છે; અથવા તો–મને કોણ નિષેધ કરનાર છે–એવી મ્હોટાઇના બળને લીધે એ એમ બોલે છે. કારણકે એવું સ્વામિત્વ સર્વ કોઇને બહુ રૂચે છે–કે જેને વિષે પોતાને કોની સંગતિ છે એ કહેવું પડતું નથી; પોતાના મનમાં આવે તેમ વર્તાય છે; અને અપયશનો જરા પણ ભય નથી. માટે હું હમણાંજ જઇને તેનું સાહસ ભેદી નાંખીને એ સુલસાને ચળાવી આવું છું. વાયુ જોસબંધ વાય છે ત્યારે વૃક્ષનામૂળ સુદ્ધાં હલી જાય છે તો આકડાનું રૂ તો શાનુંજ નિશ્ચળ રહે ?

એવો નિશ્ચય કરીને સાધુનો વેષ લઈ તે દેવતા સુલસાને ઘેર જઇ ત્રણવાર નિસ્સિહિ કહી ઉભો રહ્યો; કારણકે ધૂર્તપુરૂષોનું છળ આવુંજ શાન્ત અને ભપકાવાળું હોય છે. સાધુને જોઇને ધર્મ ઉપર મજીઠના રાગ (રંગ) કરતાં પણ અધિક રાગવાળી સુલસા પ્રફુલ્લિત વદને હર્ષાશ્રુ વર્ષાવતી આનન્દના

સમુદ્રમાં ડુબી જતી ઉભી થઇને તેમને નમી. પછી તેણે ભાવ સહિત તેમને પૂછ્યું-હે ભગવન્, આપનું આગમન શા કારણથી થયું છે? દેવસાધુએ ઉત્તર આપ્યો-ભદ્રે, એક ગુણવાન્ સાધુ રોગથી પીડાય છે તેને માટે વૈદ્યલોકોએ શુદ્ધ પરિપકવ લક્ષપાક તેલ બનાવ્યું છે; માટે હું તેની ભિક્ષાને અર્થે તારી પાસે આવ્યો છું; કારણકે મુનિઓને શ્રાવકજનોજ ભિક્ષાનાસ્થાન છે. તે સાંભળી અતિહર્ષ પામી સુલસા બોલી-એ તેલ અને બીજું પણ આપને જે જોઇએ તે આપ ગ્રહણ કરો. જે સાધુના ઉપયોગમાં આવે તેજ ધન્ય છે; અન્ય સર્વ તો રાનનાં પુષ્પની જેવાં વૃથા છે. આ પૃથ્વીપર આજે જ મારો જન્મ થયો સમજાયું કારણકે આજે તમે મારી પાસે (વસ્તુને માટે) પ્રાર્થના કરવા આવ્યા છો. કુષ્માંડવલ્લીને[1] કલ્પવલ્લીની બક્ષિસ ક્યાંથી હોય? એમ કહી તે ઘરમાંથી તેલનો ઘડો લઇને આવી. પણ તુરત તે દેવની શક્તિથી ભૂમિ ઉપર પડી ગયો અને ભાંગી ગયો, પણ શ્રેષ્ઠસત્વયુક્ત એવું તેનું (સુલસાનું) મન ભાંગ્યું નહીં. બીજો ઘડો આણ્યો તે પણ તેજ પ્રમાણે ફુટી ગયો; પણ તેનો આત્મા લેશમાત્ર વિષાદ ન પામ્યો; નહિંતો તેનું નામ ચતુર્થ સંઘ (શ્રાવિકાઓ)ને વિષે સૌથી પ્રથમ (લેવાય છે તે) ન લેવાત. ત્રીજો ઘડો લાવી તો તે પણ ભાંગ્યો તથાપિ ચિત્તને વિષે પણ તેણે શાપ ઉચાર્યો નહીં. પણ હવે પોતે સાધુની પ્રાર્થના પૂર્ણ કરવાને બેનસીબ થઇ તેથી પોતાના આત્માની અંત નિંદા કરવા લાગી "સુપાત્રને ખપની યોગ્ય સામગ્રી મારી પાસે હોવા છતાં પણ તેનો કેવી રીતે સહસા એકસામટો નાશ થયો? માટે હુંજ નિશ્ચયે અપુણ્યરાશિવાળી ઠરી; અથવા તો અભાગ્યના મુખમાં કુષ્માંડ ફળ સમાયજ ક્યાંથી?" પેલા દેવતાએ પણ તેની આવી શ્રદ્ધા અને મેરૂ સમાન નિશ્ચળ સ્વભાવ જોઇને, પોતાની ઉત્તમ કાન્તિવાળું રૂપ જાહેર કર્યું, જેમ ઇંદ્રે ભરત ચક્રવર્તી પાસે પોતાનો અંગુઠો (જાહેર) કર્યો હતો તેમ

---

૧ કુષ્માંડ એક હલકી જાતનો વેલો થાય છે કલ્પવલ્લી=કલ્પવૃક્ષની લતા. સુલસા કહે છે કે મારા જેવી કુષ્માંડવલ્લીને કલ્પવૃક્ષની બક્ષીસ ક્યાંથી?

આમ પોતાના મૂળ રૂપમાં પ્રસિદ્ધ થઇને તે દેવ કહેવા લાગ્યો-હે કલ્યાણિ, સુરલોકને વિષે ઇંદ્રે તારી પ્રશંસા કરી; પણ દૂરભવ્ય જન જિનેશ્વરની વાણીને જેમ માને નહિં તેમ મારા જેવા મૂર્ખશિરોમણિએ એ વાત સત્ય માની નહિં. હું સૌધર્મકલ્પનો નિવાસી દેવ છું. જેવી રીતે સનત્કુમારની ધર્મને વિષે પરીક્ષા કરવાને પૂર્વે બે દેવતા આવ્યા હતા, તેવી રીતે હું પણ ધર્મશીલને વિષે તારી પરીક્ષા કરવાને પૃથ્વી ઉપર આવ્યો છું. હે ઉત્તમ શ્રાવિકા, દેવલોકના અધિપતિએ કહી હતી તે કરતાં પણ તું અધિક છો. કારણ કે સુવર્ણની શલાકાની જેમ તું છેદ-તાપ-અને કસને વિષે પૂર્ણ નીવડી છો. હે સુશ્રાવિકા, તું સદ્ગુણોની એક ભૂમિરૂપ છો, તથાપિ તારામાં એક પરમ દોષ છે કે તેં તારી ક્ષીરસમાન ઉજ્વળ કીર્તિવડે સૌધર્મદેવલોકને શ્વેત બનાવી દીધું છે, તો હવે "એ દેવલોકને વિષે વિમાનો પાંચવર્ણના છે" એવું જે જિનેંદ્રનું વચન છે તેને દેવતાઓનો સમાજ કેવી રીતે માનશે, કારણકે તેઓ સાક્ષાત્ તેમને ઉજ્વળ દેખે છે. હે સમ્યકત્વરત્નના નિધાનની ભૂમિરૂપ પવિત્રાંગી સુલસા, હું તને શું આપી શકું એમ છું? તોપણ કંઇક માગ કે જેથી દેવદર્શન નિષ્ફળ ન જાય. તે સાંભળીને સુલસા સ્વામીના સંતોષને અર્થે કહેવા લાગી-નથી મારે દ્રવ્યની ખામી, કે નથી મારે કામભોગની જરૂર, કે નથી મારે નિશ્ચળ એવા ધર્મની અપૂર્ણતા; મારે ફક્ત દેવીની પેઠે એક પુત્રની ખામી છે. લક્ષ્મીથી ભરપૂર એવું છતાં પણ મારૂં ઘર, પુત્રવિના, પીલતાં છતાં રસ ન નીકળે એવા ઇક્ષુદંડ જેવું નીરસ, અને કાકપક્ષીના શબ્દ જેવું ફીકકું જણાય છે. માટે હે દેવ, જો તમે સંતુષ્ટ થયા છો એ સત્યજ હોય તો, મારા કર્મબંધનો હેતુ નિકાચિત ન હોય તો મને પુત્ર આપો; કારણ કે નિકાચિત કર્મબંધ હોય છે ત્યાંતો જિનેશ્વર ભગવાન પણ કંઇ કરી શકતા નથી, તો બીજા તો કયાંથીજ કરી શકે? પણ એ દેવતાએ સુલસાને પુત્રનો અભાવ જોઇને એને બત્રીશ ગોળી આપી, અને કહ્યું કે "આ ગોળીઓ તું અનુક્રમે ખાજે;

તને બત્રીશ પુત્ર થશે. હવે તારે જ્યારે જ્યારે જરૂર પડે ત્યારે મને સ્મરણ કરવો; હું પુનઃ આવીશ." એમ કહીને તે અન્તર્ધાન થઇ ગયો. ખરૂં કહ્યું છે કે દેવતાઓને જો સત્વથી જીત્યા હોય તો તેઓ કિંકર કરતાં પણ અધિક થાય છે.

હવે સુલસા મનમાં વિતર્ક કરવા લાગી-જો હું આ ગોળીઓ અનુક્રમે ખાઇશ તો ઇષ્ટ એવા પણ બાળકોની અશુચિ નિરંતર કોણ દૂર કરશે ? માટે હું એ સર્વ ગોળીઓ એક સાથેજ ખાઇ જાઉં; જેથી મારે એક પણ બત્રીશલક્ષણયુક્ત પુત્ર થશે; અને એકજપુત્રવાળી સિંહણ શું સુખમાં નથી રહેતી ?" (રહેજ છે). એવો નિશ્ચય કરીને સુલસા એ સર્વ ગોળીઓ એકજકાળે ખાઇ ગઇ: ખરૂં છે કે પ્રાણીઓને બુદ્ધિ અને ચેષ્ટા નિરન્તર કર્મને અનુસારેજ થાય છે. હવે સુલસા એકજ વખતે બત્રીશે ગોળીઓ ખાઇ ગઇ તેથી તેને બત્રીશ ગર્ભ રહ્યા; દેવતાઓએ સ્પષ્ટ વચન કહ્યાં હોય તોપણ પ્રાણી વિપરીત ચાલે છે એ આશ્ચર્ય પણ અહિં જોયું ! કૃશઉદરવાળી સુલસા, સ્વભાવથીજ વજ્ર સમાન ગુરૂ એવા ગર્ભને વહન કરવાને અસમર્થ થઇ. કારણ કે મૃદુ એવી સહકારની શાખા પાકીને તૈયાર થયેલા આમ્રફળને ધારણ કરી શકતી નથી. પણ ઉપાયની જાણ એવી સુલસાએ પેલા દેવતાને હૃદયમાં ધારીને કાયોત્સર્ગ કર્યો; કારણકે સંપત્તિ આપવાને જે સમર્થ છે તે વિપત્તિનો નાશ કરવાને કેમ શકિતમાન ન હોય ? સ્મરણ કર્યાની સાથેજ તે એ ઉત્તમ શ્રાવિકાની પાસે આવ્યો; પણ એમાં કાંઇ વિચિત્ર નહોતું કારણકે મહાન્ પુરૂષો પોતાની પ્રતિજ્ઞા પાળવામાં એક્ક હોય છે. તેણે આવીને કહ્યું-હે ધર્મશીલ સુલસા, તેં મને હમણાં શા માટે યાદ કર્યો ? આપણે સમાન ધર્મના છીએ; માટે તારા બંધુને કહેતી હો તેમ મને કહે. તે સાંભળીને તેણે પણ પોતે સર્વ ગોળી એક સાથે ખાઇ ગયાની વાત તેની આગળ કહી સંભળાવી; કારણકે બાળક પણ રૂદન વિના સ્તનપાન પામતું નથી. દેવતાએ એ સાંભળી કહ્યું-તું એ સર્વ એક સાથે ખાઇ ગઇ તે તેં ઠીક ન કર્યું.

એમ કરવાથી તને એટલીજ સંખ્યામાં ગર્ભ રહ્યા છે; કારણકે જેટલા બીજ હોય તેટલા અંકુરો ઉત્પન્ન થાય છે. તને પુત્રો થશે તે બત્રીશે ગુણશાલી થશે; પણ એમનું સર્વનું આયુષ્ય સરખું થશે; અથવા તો ભાવિ વસ્તુ બનવાની હોય તેજ બને છે. હું તારી પીડા દૂર કરીશ, તું વિષાદ કરીશ નહિં," એમ તેને સમજાવીને દેવતા સ્વર્ગમાં ગયો. સુલસા પણ વ્યથા દૂર થવાથી, વિદેહભૂમિ ઊંચાઊંચા વિજયોને ધારણ કરે છે તેમ ગર્ભને ધારણ કરવા લાગી. પૂર્ણ માસે અને દિવસે, એણે પ્રશસ્તસમયે અને ઉત્તમ મુહૂર્તે, કમલિની પદ્મોને જન્મ આપે તેમ, બત્રીશ શ્રેષ્ઠ અને ગુણવાન્ પુત્રોને નિર્વિઘ્ને જન્મ આપ્યો.

તે વખતે સારથિશિરોમણિ નાગશ્રાવકે પણ વધામણી લાવનારને સારી રીતે સંતોષ્યા. સંતતિ નથી હોતી તેને એક પણ પુત્ર અવતરે તે પ્રીતિદાયક થઇ પડે છે તો આને આ બત્રીશ વિશેષ હર્ષ આપે જ. પિતાના નેત્રને અમૃત સમાન એવા એ પુત્રોનું ધાત્રીઓ પરિપાલન કરવા લાગી; એમનું શરીર રૂપ અને સૌભાગ્યથી શોભવા લાગ્યું; અને એઓ રાજપુત્રોની જેમ વયે વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યા. અંક—શીર્ષ—ખભા—ચરણ—પૃષ્ટ—અને ભુજા, એમ સર્વ અંગે વળગેલા પુત્રોથી નાગસારથિ, ફળના ભારથી લચી ગયેલા ઊંચા ઉદુંબર વૃક્ષ સમાન શોભવા લાગ્યો. વળી તે વારંવાર તેમના ચુંબન-આલિંગન વગેરેથી પોતાના મનોરથો પૂર્ણ કરવા લાગ્યો; અથવા તો ભાગ્યવાન્જનને આ લોકની લક્ષ્મી તો હોયજ, પણ પરલોક સંબંધી લક્ષ્મી યે તેને હસ્તને વિષે છે. અનુક્રમે સર્વે પુત્રો સમાન વયના હોઈ અશેષ કળાને વિષે નિપુણ થયા; અને રાજહંસનું અન્ય હંસો અનુગમન કરે તેમ તેઓ શ્રેણિકરાજાનું અનુગમન કરવા લાગ્યા; તથા રાજ્યલક્ષ્મીના સ્વામી શ્રેણિકમહીપતિનું સારથિપદ બજાવવા લાગ્યા; કારણકે પુત્રો પિતાના ક્રમથી ચાલ્યા આવતા પદનું પરિપાલન કરેજ છે.

આ વખતે, મેરૂપર્વતની ઉપર જેમ અમરાવતી નગરી છે

તેવી રીતે મધ્યખંડને વિષે એક વિશાળ અને પૃથ્વીના તિલકભૂત વૈશાલિકા નામની નગરી હતી. દક્ષિણદિશાને પૂરી નાંખતી તે કુબેર જેવા અનેક શ્રેષ્ઠીઓથી ઉભરાઇ ગઇ હતી અને આકાશ સુધી પહોંચતા સુધાસમાન ઉજ્જવળ દેવમંદિરોને લીધે જાણે અલકાપુરીને હસી કાઢતી હતી. વિદ્વજ્જનના અંતઃકરણની પેઠે તેના બજારો ભિન્નભિન્ન પ્રકારના રસ, સૂત્ર અને નાના પ્રકારના અર્થથી ભરપૂર હતા. તર્કશાસ્ત્રની પેઠે તેમાં અનેક જાતિઓ હતી અને ફળનો નિર્ણય કરવાને તર્કસહિત ન્યાયનો ઉપયોગ થતો હતો. વળી, તેને વિષે, સ્ત્રી-પુરુષ-હસ્તી-અશ્વ-મયૂર-હંસ સરોવર-કમળપુષ્પો વગેરેનાં ચિત્રામણવાળા નાનાપ્રકારના ગવાક્ષો, ચુનાથી ધોળેલા-પુતળીવાળા-સેંકડો સ્તંભોવાળી અતિવિશાળ શાળાઓ, અને નિર્મળ, સ્વાદિષ્ટ તથા સુગંધિ જળવાળી પરબો ચિરકાળ પર્યન્ત જોઇને પાન્થજનો, યુવાનપુરુષો સ્વરૂપવાન તરૂણીને જોઇને જ જેમ-તેમ, પોતાના ઘર તરફ જવાની ઇચ્છા કરતા નહોતા.

એ નગરીમાં હૈહયકુળનો ચેટક નામે મહીપતિ રાજ્ય કરતો હતો; જેના ગર્વરૂપી સર્પે તેના શત્રુગણને દંશ દીધાં હતા. પોતે સૂર્યની સમાન તેજરૂપી લક્ષ્મીનું ધામ હતો; અને તેનો ચંદ્રમા સમાન ઉજ્જવળ યશ સમસ્ત જગતને શ્વેત બનાવી દેતો હતો છતાં તેના શત્રુઓના મુખપર તો કાળાશ પાથરી દેતો હતો એ એક વિચિત્રતા હતી ! પણ વિધાતાની પ્રતિકુળતા દુઃખદાયક જ છે. તેની લોકોત્તર ખડ્ગલતા તેના શત્રુઓની સ્ત્રીઓનાં ખારાં અને કંઇક ઉષ્ણ નેત્રજળથી સિંચાતાં છતાં, સ્વાદિષ્ટ અને શીત ફળને આપતી હતી ! નીતિમાન્ એવો એ રાજા જેમ અન્ય જનોના અપરાધ સહન કરતો નહીં તેમ પોતાના દોષ પણ સહન કરતો નહીં: જે પોતાની પથીનું જાગરણ કરે નહીં તે બીજાની પથીને દિવસે તો શાનોજ જાગૃત રહે ? યાચકોને નિરન્તર દાન આપનારો એનો દક્ષિણ કર કદાપિ પરાઙ્મુખ થતો નહીં, પણ શત્રુને પૃષ્ઠભાગે બાણ આપવામાં

નામની કન્યાને ઉજજયિની નગરીના સ્વામી પ્રદ્યોતનામના નરપતિ વેરે પરણાવી, અને જ્યેષ્ઠાને શ્રીમાન્ મહાવીર તીર્થંકરના મ્હોટાભાઇ નંદિવર્દ્ધનને દીધી. બાકીની બે સુજયેષ્ઠા અને ચેલ્લણા કુમારી રહી. અંગે ઉત્તમ વસ્ત્રાલંકાર ધારણ કરીને તે બન્ને હસ્તને વિષે પોથીઓ રાખી ફરવા લાગી અને માંહોમાંહે એકબીજાથી શ્રેષ્ઠ હોવાનું અભિમાન કરવાને લીધે જાણે સરસ્વતી અને લક્ષ્મી હોય એવી જણાવા લાગી. જવું-આવવું-બેસવું-ચૈત્યપૂજા કરવી-પ્રતિક્રમણ કરવાં, એવાં એવાં જેમનાં મુખ્ય કૃત્યો છે એવી તે ઉભય બાળાઓ એકબીજાની પ્રતિબિંબ હોયની તેમ નિત્ય સાથેજ રહીને કલા ગ્રહણ કરવા લાગી.

એકદા, હુંસીઓથી ભરેલા એવા સરોવરને વિષે બકી (કાગડી) આવે તેમ, ચેટકરાજાની કુમારીઓના આવાસમાં એક વૃદ્ધ તાપસી આવી. મરૂગ્રામની સભાને વિષે હોયની તેમ, આ કન્યાઓની પાસે તે આ પ્રમાણે કહેવા લાગી-જળશુદ્ધિ એજ ધર્મનું મૂળ છે; તે વિના સર્વ જગત્ બ્રાન્તિમાં પડ્યું છે. જુઓ ! કોઇ હસ્તને વિષે દંડ ધારણ કરી તેલીની જેવાં મલિન વસ્ત્ર પહેરી, કેશલુંચન કરાવીને ક્લેશ પામે છે; તો બીજાઓ, ઘેલા માણસની પેઠે ઉભા ઉભા ભોજન લેછે અને નગ્ન રહી સંતાતા ફરે છે. કેટલાએક પોતાના શરીરને ખરની પેઠે ભસ્મવાળું કરે છે અને જટાનો વૃથા ભાર વહન કરે છે; તો બીજાઓ સ્ત્રીઓની જેવું કટીવસ્ત્ર પહેરી ગોવાળની જેમ ગાયો ચાર્યા કરે છે. કેટલાએક વળી અન્નના અર્થે હસ્તને વિષે ભાંગેલા માટીના પાત્રને લઇને રાંકની જેમ આથડતા ફરે છે પણ એ સર્વની જલશુદ્ધિવિનાની ચેષ્ટાઓ ફોતરાં ખાંડવા જેવી (વૃથા) છે.

એ સર્વ સાંભળીને, શાસ્ત્રને વિષે તીક્ષ્ણ બુદ્ધિવાળી સુજ્યેષ્ઠાએ તેને કહ્યું-અરે તાપસી, તું સ્મશાનને વિષે ભૂલી પડી છે ! તને આ વાયુ થયું છે કે ઘેલી બની ગઇછો ? અથવા તને સન્નિપાત થયો છે કે અલિષ્ટ ગ્રહોએ તારૂં ગ્રહણ કર્યું છે ?

તને કોઇએ ઠગી છે અથવા વૃદ્ધાવસ્થાને લીધે તું કંઇ ચળી ગઇ છે ? કે જેથી તું આવી વિપરીત વાત સમજાવે છે ? તું " જલશુદ્ધિ એજ ધર્મ " એમ જે કહે છે તે સત્ય નથી. શુદ્ધિ તો પાંચ પ્રકારે છે-પ્રથમ દયાશુદ્ધિ, બીજી સત્યવચનશુદ્ધિ, અને ત્રીજી તપઃશુદ્ધિ છે; ચોથી શુદ્ધિ પોતાની ઇંદ્રિયો ઉપર વિજય મેળવવો એ છે; અને જળશુદ્ધિ તો છેલ્લી છે. પહેલી ચાર શુદ્ધિ વિના જળશુદ્ધિ ગમે એવી રીતે કરે તોપણ પાપરૂપી પંકથી લેપાયલો આત્મા મદ્યના પાત્રની જેમ શુદ્ધ થતોજ નથી. હે દુષ્ટ બુદ્ધિવાળી ! જો જળને વિષે પડી તેને ખુબ મંથન કરવાથીજ ધર્મ સધાતો હોય તો તો જળમાંજ રહેનારા શિશુમાર-મત્સ્ય-બક આદિ પ્રાણીઓ સૌથી પ્રથમ સ્વર્ગે જાય. જો જળથીજ પરલોકસિદ્ધિ થાય છે તો તેં આવો દંભરૂપ પાખંડ કેમ આદર્યો ? દેડકીની પેઠે નદીના જળમાં તું કેમ નથી પડી રહેતી ? પવિત્ર અને માનયુક્ત જળથી શુદ્ધિ કરી જિનોપદિષ્ટ માર્ગને વિષે પ્રવર્તનાર પ્રાણીઓજ સંસારસાગરને તરી જાય છે; પણ તારા જેવા પ્રાણીઓ તો બીજાઓને સાથે લઇને ડુબે છે.

એ સાંભળીને તાપસીમાં તો ઉત્તર આપવાનું સામર્થ્ય રહ્યું નહીં, તેનું ચિત્ત વિલક્ષ બની ગયું અને તેણે મૌન ધારણ કર્યું: કારણકે જગતને વિષે સૂર્યની પ્રભા સ્ફુરાયમાન થાય એટલે પતંગીઆની કાન્તિને ક્યાંથી અવકાશ મળે ? પછી પોતાની સ્વામિનીના મતનો વિજય થયો તેથી હર્ષ પામેલી અંતઃપુરની દાસીઓ શોર મચાવી મૂકી પરસ્પર તાળી દેવા લાગી, અને ન્હાનાં બાળકો કોઇ ઘેલી થઇ ગયેલી સ્ત્રીને હસે તેમ, મ્હોટેથી તેનો ઉપહાસ કરવા લાગી; એટલુંજ નહિં, પણ, એમ થવાથી નિસ્તેજ થઇ ગયેલા મુખવાળી તે તાપસીને સાપણની જેમ કંઠેથી પકડીને બહાર કાઢી મૂકી અને બિચારી દુઃખી તો હતી તેને વળી વધારે દુઃખી કરવાને ચુંટવા માંડી (પડ્યા ઉપર પાટુનો માર પડ્યો). આમ થવાથી તે વિચારવા લાગી-અહો ! આમણે પણ મારો તિરસ્કાર કર્યો ? રાજાની આવી વિદ્વાન

ગણાતી. પુત્રીએ મને શામાટે આ પ્રમાણે કાઢી મૂકાવી ? પોતે વિદ્વાન છે માટે મારા જેવી ભોળા સ્વભાવ વાળીને તો તે કશા લેખામાં ગણુની નથી; માટે જો હું એને શિક્ષા ન કરૂં તો ભિક્ષા શિવાય હું કંઇ જાણુતીજ નથી (એમ સમજવું.) પણ એને કયે પ્રકારે સારી રીતે શિક્ષા અપાય ? હા, સમજાયું. એને અનેક સપત્નીઓને વિષે નાખું; કારણકે સ્ત્રીઓને એ મ્હોટું દુઃખ છે." એમ વિચારીને એણે એક છબિ આળેખનારીની પેઠે તે રાજકુમારીનું રૂપ એક પટપર આળેખી લીધું.

પછી વિધાતાના સર્વ નિર્માણના સારરૂપ એવા એ રૂપને તેણે જઇને શ્રેણિકરાજાને બતાવ્યું એ મહીપાળ પણ પટમાં ચિત્રેલી આકૃતિને નિહાળીને અન્ય સર્વ સ્ત્રીસમાજને વિરૂપજ ધારવા લાગ્યો, અને તેને વિષેજ એકતાન થઇ વારંવાર શીર્ષ ધુણાવતો ચિત્તને વિષે સંતોષ પામવા લાગ્યોઃ-સ્નિગ્ધ અને ભ્રમર સમાન નીલ એવો જે એનો કેશપાશ છે તે જાણે તેણીએ પોતાના સ્વરવડે મયૂરને જીતીને, તેની પાસેથી, સુભગ સ્ત્રીઓના અભિમાનરૂપી વિષને ઉતારવાને, આગ્રહ કરીને, તેનો કલાપ લઇ લીધો હોયની (એવો સુંદર જણાય છે) ! એના અત્યન્ત ગોળ મુખને જોઇને, પૂર્ણિમાનો ચંદ્રમા તો એવી રીતે ભગ્ન થઇ ગયો છે કે કથંચિત્ બહુલપક્ષ પામીને પણ તે દિવસે દિવસે કૃશ થતો જાય છે. એના નવનીત અને રૂ સમાન સુકોમળ બાહુ જાનુપર્યન્ત પહોચેલાં છે, તે જાણે, પરાજય પામવાથી પલાયન થઇ જતી રતિ અને પ્રીતિને કેશવતી પકડી લેવાનેજ હોયની ! આણે નિશ્ચયે કોઇ બે લોકની સ્ત્રીઓપર વિજય મેળવ્યો જણાય છે; નહિં તો પ્રજાપતિ પાસેથી એને પુષ્ટ પયોધરને મિષે બે સુવર્ણ-કુંભ શેના મળે ? અહો ! એના અતિકૃશ એવા ઉદરે પણ ત્રણ રેખા પ્રાપ્ત કરી છે ! પણ એમાં આશ્ચર્ય નથી; કારણકે આ લોકમાં સ્થુલતાથી કંઇ પણ મળતું નથી; મધ્યસ્થતા એજ અભ્યુદયનો હેતુ છે. આનો અપ્રતિમ નિતમ્બભાગ કોઈ ખરેખર મૃદુ-વિશાલ-અને ઉન્નત છે, નિશ્ચયે એજ સ્થળરૂપી

ગ પર રહીને કામદેવરૂપી ભિલ્લ નિરન્તર યુવાનોને (બાણવતી) વેંધે છે ! નિરન્તર ફળદાયી અને અતિ સત્વવાળા એવા એના રૂને, સારરહિતમધ્યભાગવાળા અને એકજવાર અલ્પફળને આપનારા એવા કદલીવૃક્ષની ઉપમા કેવી રીતે અપાય ? જ્યાં સુધી મા સ્ત્રીના વિશાલ નેત્રો અને મૃદુ તથા સરલ જંઘા જોઇ નથી ત્યાં સુધી હરિણીઓ ભલે હર્ષમાં પોતાના પુચ્છ હલાવે અને આકાશને વિષે કૂદકા મારે ! વળી એના રક્ત અને અતિશય કાન્તિવડે સંવર્મિત[1]-એવા ચરણોને યુદ્ધ કરવા ઉતરેલા જોઇનેજ જાણે એના શત્રુ કમળો જળદુર્ગને વિષે પેસી ગયા હોયની ! (અહો ! એમનો યુદ્ધનો ભય હજુ પણ ગયો નથી !). આમ એનું રૂપ અવર્ણ્ય છે, એનું સૌન્દર્ય અમાનુષ છે, અને એનું લાવણ્ય અપૂર્વ છે ! અથવા તો આનામાં સર્વ કંઇ લોકોત્તર જ છે (આ લોકમાં ન હોય તેવું છે). ત્રણે જગત્‌ને વિષે, મહાન સ્ત્રીમંડળને ઉત્પન્ન કરતા વિધાતાનું શિલ્પ અહિંજ (આ રૂપમાં જ) પરાકાષ્ટાએ પહોંચ્યું છે; જેવી રીતે વારંવાર યોગસાધના કરવાથી યોગીનું નિર્મળ જ્ઞાન પરાકાષ્ટાએ પહોંચે એમ.

આ પ્રમાણે, વૃદ્ધા તાપસીએ આણેલા પટ્ટમાં ચિત્રેલુંરૂપ ધારી ધારીને નિહાળી રહી શ્રેણિકરાજા તેને પુછવા લાગ્યો– આ તારી છબિ કોની છે ? લાવણ્ય અને સૌભાગ્યના નિધિરૂપ એવી આ મૃગાક્ષી કોઇ ઉત્તમ કવિએ કલ્પેલી મહાકથા જેવી કલ્પના છે કે રામકથા જેવી સત્યવાત છે ? પેલીએ ઉત્તર આપ્યો–હે નૃપતિશિરોમણિ શ્રેણિકમહારાજા, એ જેવી છે તેવી જ આળેખવાનું તો કોઇમાં સમર્થ નથી. વિધાતાના હસ્તથી પણ તે [2]ઘુણાક્ષરન્યાયે જ આવું રૂપ પામીને બ્હાર પડી છે. એ સાંભળી સવિશેષ રાગ ઉત્પન્ન થવાથી રાજાએ પુનઃ પૂછ્યું–જેમ શચી (ઇંદ્રાણી) સ્વર્ગને અલંકૃત કરે છે તેમ આ મનોહર નારી તેના ચરણકમળ વડે કઇ નગરીને અલંકૃત કરે છે ? તથા સીતાનો જેમ જનક તેમ એનો કોણ પિતા છે ? વળી અસંખ્ય પુણ્યના ભાજન

1. કાન્તિરૂપી બખ્તરમાં સન્નદ્ધ થયેલા 2 અજાણતાં.

એવા કોઇ નરે એનો કર ગ્રહણ કરેલો છે કે નહિં? એટલે એ તાપસી સદ્ય સ્ફુરાયમાન અને તાર સ્વરે હર્ષ સહિત કહેવા લાગી-હે નરેંદ્ર, એ નામે અને ગુણે 'સુજ્યેષ્ઠા' એવા નામથી જગતને વિષે વિખ્યાત છે. મહામૂલ્યવાન મણિથી સુવર્ણની મુદ્રા શોભી ઉઠે છે તેમ એનાથી વૈશાલિકા નામની નગરી દીપી રહી છે; અને અમૃતનો જેમ ક્ષીરસમુદ્ર જનક છે તેમ એનો ચેટકનૃપતિ જનક છે. એ હજુ કુમારી છે, તેજ બહુ સારૂં છે; પણ લક્ષ્મી જેવી એ સ્ત્રીનો હવે ક્યા પુરૂષોત્તમની સાથે સંબંધ થશે તે હું જાણતી નથી; કારણકે વિધાતાની વૃત્તિ અન્ય કોઇને આધીન નથી. જો તમે એનો કર નહિં પ્રાપ્ત કરો તો તમે જે પૃથ્વીનો કર ગ્રહણ કરોછો તે વૃથા છે; કારણકે એનું ફળ-જે વિષયોપભોગ-તે સ્ત્રીથીજ છે; અને સ્ત્રી જોઇએ તો આ સ્ત્રી જ શ્રેષ્ઠ છે. હે રાજન્, તમારૂં રાજ્ય લક્ષ્મીથી પૂર્ણ છે; પણ જ્યાં સુધી સુજ્યેષ્ઠા નથી ત્યાંસુધી ઘૃતની ધારા વિનાના ભોજનની પેઠે, તે સર્વ સ્વાદ રહિત છે." પછી શ્રેણિકરાજાએ તેને વસ્ત્રાદિથી સંતોષી વિસર્જન કરી: કારણકે જેવો તેવો માણસ પણ ઇચ્છિત અર્થ નિવેદન કરનારની ભક્તિ કરે છે તો પૃથ્વીનો સ્વામી કરે તેમાં તો શું કહેવું?

હવે, એ તાપસી ગયા પછી રાજાએ પોતાના અંગીભૂત એવા એક ચતુર દૂતને ચેટકરાજાની પાસે મોકલ્યો; કારણકે પ્રયોજનના અર્થી જનો ઉપાય તો કરે છે; પણ સિદ્ધિ થવી ન થવી એ દૈવાધીન છે. તે દૂત શ્રેણિકભૂપતિના મનની સાથે વિશાલાનગરીમાં જઇ ત્યાંના રાજાને નમન કરી શ્રેણિકરાજાનો સંદેશો યથાવત્ કહેવા લાગ્યો: કારણકે દૂતનો ધર્મ સ્ફુટ રીતે એવોજ છે. દૂતે કહ્યું-હે નરેંદ્ર, અમારો શ્રેણિકમહીપતિ આપની પાસે ગૌરવ સહિત આપની કન્યા સુજ્યેષ્ઠાની માગણી કરે છે: અથવા સર્વ રાજાઓનો ચિરકાળથી અદરાયેલો એજ માર્ગ છે. શ્રેણિકનરપતિ સમાન વિશ્વનો એકવીર, ભાગ્યવાન અને ધૈર્યવાન્ વર મળતો હોય તો પછી શું અધૂરૂં રહ્યું? કારણકે

કન્યાજન છે તેને જેને તેને આપવી તો પડશેજ. હે મહારાજા, જળયુક્ત મેઘને વિષે ઝબકારા કરતી વિદ્યુત જેવી શોભે છે તેવીજ આ આપની કન્યા શ્રેણિકરાજાના સંબંધથી શોભશે. માટે આ સંબંધ બહુ ઉચિત છે.

એ સાંભળીને ચેટકરાજાએ કહ્યું-હે દૂત, તારો સ્વામી વાહીકગોત્રનો છતાં હૈહયવંશની કન્યાની યાચના કરે છે તો તે પોતાને (-ની જાતને) ભૂલી ગયો જણાય છે; કારણકે લીંબડાને વૃક્ષે કલ્પલતા શોભે ખરી ? પદ્મરાગમણિ રૂપાની મુદ્રિકાને વિષે શોભે ખરૂં ? માટે તારા સ્વામીના ગુણનું વર્ણન હવે બંધ કર; તેના કુળ ઉપરથી જ તેના ગુણ જણાઇ આવે છે. માટે હું મારી પુત્રી આપવાનો નથી; જે પગે તું આવ્યો છે તે પગે જ પાછો ચાલ્યો જા. આવું સાંભળીને એ દૂત, (કંઇપણ વૃદ્ધિ કર્યા શિવાય) પોતાનું મૂળ દ્રવ્ય લઇને વણિક્પુત્ર જાય તેવી રીતે, જેવો આવ્યો હતો તેવો પાછો ગયો. તેની પાસેથી નિષેધની વાત સાંભળીને મગધાધિપતિ વિષાદ પામ્યો; કહ્યું છે કે એકેક આશા સારી; એક સામટી પચાસ નહિં સારી.

એ વખતે હાથમાંથી એક અમૂલ્ય મણિ ગુમાવનાર પુરૂષની પેઠે અતિ વિષાદમાં પડેલા પિતાને જોઇને અભયકુમારે નમન કરીને પૂછ્યું-હે તાત, આપનું મુખકમળ આજે કેમ નિસ્તેજ જણાય છે ? પિતાએ તેપરથી કહ્યું-હે પુત્ર, ચેટકરાજા પ્રણી પ્રાર્થના કર્યા છતાં પણ પોતાની કન્યા આપવાની ના કહે છે; જેના હાથમાં એ જશે તે વિજયી સમજવો. એ સાંભળી અભયકુમારે કહ્યું-પિતાજી, એમાં ખેદ શા વાસ્તે કરોછો ? હજુ તો હું બેઠાછું; તો કલ્પવૃક્ષ સમાન એવા આપની કૃપાથી, આપના ઇચ્છિતની શીઘ્રપણે સિદ્ધિ થશે એવા પ્રયત્ન હું કરીશ. એમ કહી સર્વ કળાઓના નિધિ અને આકાશરૂપી વિમાનને વિષે સૂર્ય સમાન એવા અભયે પોતે સદ્ય એક પટને વિષે પિતાની યથાસ્વરૂપ છબિ આળેખી. પછી ગુરૂજનના કાર્યને અર્થે ઉપાય શોધનારા પુત્રે, પોતે કોઇ સ્થળે પૂર્વે જોયેલા ગુટિકાના

પ્રયોગથી પોતાનો સ્વર અને વર્ણ બદલ્યો; કારણકે વૃત્તિને સારી રીતે ગુપ્ત રાખ્યાથીજ કાર્યસિદ્ધિ થાય છે. પછી એ વણિકનો વેષ લઇને વૈશાલિકા નગરીએ ગયો; કારણકે એવો આચાર પાળ્યા વિના સામા માણસને બરાબર છેતરી શકાતા નથી. બુદ્ધિસાગર રાજપુત્રે ત્યાં રાજાના અંતઃપુરની પડોશમાંજ એક દુકાન લીધી; કારણકે લોકને વિષે પણ, લોહચુંબક મણિ દૂર રહીને કદિ પણ લોહને આકર્ષણ કરી શકતું નથી. તે દુકાને અંતઃપુરની દાસીઓ જે કંઇ વસ્તુ લેવા આવે તે એમને ઓછી ઓછી આપવા લાગ્યો. અથવા તો દાનરૂપી જળવડે સિંચાવાથી માણસોની બુદ્ધિરૂપી કલ્પલતા ફળદાયક થાય છે વળી જ્યારે જ્યારે પેલી દાસીઓ ત્યાં કંઇ લેવાને આવે ત્યારે અભયકુમાર પેલી ભૂપતિની છબિની મહા આદરસહિત પૂજા કરે; અથવા તો હરકોઇ હેરાને વિષે એવા મ્હોટા પુરૂષોની ધૂર્તચેષ્ટા ખીલી જ નીકળે છે. એ જોઇ પેલી દાસીઓએ પૂછ્યું-શેઠ, તમે હમેશાં દેવના જેવી ભક્તિથી આ કોની પૂજા કરો છો ? અભયે કહ્યું-ભાગ્યશાળી એવા આ મારા સ્વામી શ્રેણિકરાજા છે. એટલે પેલીઓએ તે છબી જોવા લીધી અને જોઇને કહેવા લાગી-અહો ! આનુ રૂપ કામદેવને પણ જીતી લે એવું છે. એનો વર્ણ સુવર્ણને પણ નિસ્તેજ કરી નાંખે એવો છે. અહો ! એનું પુણ્ય અને લાવણ્ય અગણિત છે. અભયે કહ્યું-બાઇઓ, એ જેવા રૂપવંત છે એના એકસોમે અંશે પણ આ છબિમાં આલેખાયા નથી. વિધાતા પણ એને કાકતાલીયન્યાયથી (અણધાર્યો) આવા બનાવીને વિસ્મિત થયા છે. એમણે પોતાના શૌર્યગુણવડે સિંહનો પરાજય કર્યો છે, અવર્ણ્ય એવા મહોન્મત્ત સ્વભાવે કરીને નાગને નિસ્તેજ કરી નાખ્યો છે, ગાંભીર્ય ગુણવડે મહાસાગરની કીર્તિ હરી લીધી છે, અને ધૈર્યગુણવડે, હેમાદ્રિ-મેરૂપર્વતપર પણ વિજય મેળવ્યો છે *વધારે શું કહું ? જાણે જગત્ને વિષે જે જે સદ્ગુણો છે તે* સર્વેએ એકસામટો એનામાં વાસ કર્યો છે, જેવી રીતે

સૂર્ય-ચંદ્ર-નક્ષત્ર-ગ્રહ અને તારાઓ સર્વ સાથે આકાશને વિષે વાસ કરી રહ્યા છે તેમ.

આ બધું જોઇ તથા સાંભળીને દાસીઓએ સુજયેષ્ઠા પાસે જઇને કહ્યું-હે સ્વામિની, એક વણિક્શ્રેષ્ઠીની પાસે અમે એક પટમાં આળેખેલું પુરૂષનું રૂપ જોયું તેવું રૂપ ભૂતકાળને વિષે નહોતું-ભવિષ્યને વિષે પણ થવાનું નથી. તે સાંભળીને ચેટકરાજપુત્રીને તે રૂપ જોવાની તીવ્ર અભિલાષા થઈ; કારણકે એવી વયે એવી અપૂર્વદ્રષ્ટ વસ્તુ જોવાને કોનું મન ઉત્સુક ન થાય ? એટલે તેણે પોતાની સખી સમાન એવી એક મુખ્ય દાસીને તે લઇ આવવાનું કહ્યું; કારણકે ગુહ્યવાત જેની તેની પાસે કહેવાય નહીં. તે દાસી પણ રાજપુત્ર પાસે જઇને ચિત્રપટની યાચના કરવા લાગી-મારી બાઇને એ જોવાની બહુ ઈચ્છા થઇ છે; કારણ કે જોવા લાયક વસ્તુને જોવી એજ નેત્રો પામ્યાનું ફળ છે, પણ મગધ રાજપુત્રે કહ્યું-ભદ્રે, હું તે આપી શકતો નથી; કારણકે તમે સર્વ એકઠી થઇને એની અવજ્ઞા કરો; અને વળી મારૂં સર્વસ્વ એજ છે. દાસીએ કહ્યું-તમારી બ્હેન હોય ત્યાં કદિપણ એવું થાય ? હું જાતિએ દાસી છું, પણ કર્મે દાસી નથી; માટે ભાઇ, કૃપા કરીને એ મને ઝટ આપો. હે દાક્ષિણ્યના સમુદ્ર, ક્વચિત્ કોઇ સ્થળે તમે મને આટલી બધી વાચાળ થઈને બોલતાં જોઇ છે ? માટે હું મારી બાઇની પાસે ખરી ઠરૂં એમ કરો. અભયે પણ વળી એને કહ્યું-જો એમજ હોય તો તું આ ભલે લઇ જા; હું એ અન્ય કોઈને નથી આપતો; પણ તારા જેવા યોગ્ય જનને આપવામાં મને કંઇ અડચણ નથી. દાસી પણ એ લઇ હર્ષ પામતી પોતાની બાઇ પાસે ગઇ અને તેને એ ચિત્રપટ આપ્યું. તે જોઇ સુજયેષ્ઠા પોતે તેની સાથે સ્પર્દ્ધા કરતી હોયની તેમ, આળેખાઈ ગઇ. નિશ્ચયે, દૃષ્ટિએ કોઈ ઉત્તમ ગુરૂની પાસે શ્રદ્ધાપૂર્વક કામણનો અભ્યાસ કર્યો છે; નહિં તો બીજી ઇંદ્રિયરૂપી પત્નીઓને મૂકીને ચિત્તરૂપી પતિ એને વિષે (એ દૃષ્ટિને વિષે) કેમ લીન થાય ? પછી એ ગુપ્તરીતે દાસીને

કહેવા લાગી-તિલોત્તમા જેમ દેવતાઓના સ્વામી ઇંદ્રને વરી હતી, તેમ હું પણ આ સૌભાગ્યવંત, રૂપવાન્ અને લાવણ્યના સાગર એવા મહીપતિને વરીને મારો જન્મ સફળ કરીશ. તોપણ જો દૈવયોગે હું એમનો કર ગ્રહણ કરવાને ભાગ્યશાળી નહિં નીવડું, તો હું ભોગ સર્વે ભોગિની ભોગની જેમ દૂર કરીશ.[1] માટે જો તને મારા ઉપર સ્વામિભાવનું મમત્વ હોય તો તું તેનો ઉપાય ચિંતવ. અથવા તો એ વણિક્શ્રેષ્ઠી પોતેજ એનો ખરો ઉપાય જાણતો હશે અને કરશે; કારણકે આપણી સાથે એનો સંબંધ ઉદય પામતો છે; અને ઉદય પામતો સૂર્ય પણ પ્રકાશ આપેજ છે. આ પરથી દાસી વણિક્શ્રેષ્ઠીના વેષમાં રહેલા અભયકુમાર પાસે ગઈ અને તેને કહેવા લાગી-જેમ રૂકિમણીનો વિષ્ણુ ઉપર રાગ બંધાયો હતો તેમ મારી બાઇનો આપના રાજા તરફ રાગ બંધાયો છે અને તેની પત્ની થવાને ઇચ્છેછે. માટે આપ અમારૂં એટલું કાર્ય કરો; અને એ મારી બાઇ પણ એ રાજાને પતિ તરીકે મેળવીને આનંદ પામો. એટલે અભયકુમારે કહ્યું-એ તારૂં કહેવું યોગ્ય છે; કારણકે મુક્તા (મોતી) તો સુવર્ણના કુંડળને વિષેજ (જડાયેલું) શોભે છે. પણ અહિં આપણે દૃઢ પ્રતિજ્ઞા કરવી જોઇશે; કે જેથી આપણું કાર્ય કુશળતાથી પરિપૂર્ણ થાય; જો આદરીને ત્યજી દઇએ તો નિશ્ચયે આત્મહાનિ થાય અને વળી સર્વ લોકો ઉપહાસ કરે હું એક ઉત્તમ સુરંગ ખોદાવીશ, અને તે માર્ગે નૃપતિને પ્રવેશ કરાવીશ; અને તારી સ્વામિની એમને રથમાં બેઠેલા જોઇને, પદ્મિની સૂર્યને જોઇને વિકાસ પામે તેમ, વિકાસ પામશે. તે તેમને જોશે કે તરત, ચિત્રને અનુસારે, પહેલેજ ક્ષણે ઓળખી કાઢશે; એટલે પછી તેણે, મયૂરી દેવતાઓના મહેલના શિખરપર ચઢી જાય તેમ, શીઘ્રપણે રથને વિષે બેસી જવું. એમ કહીને અભયકુમારે તે દાસીને સંકેત આપ્યો કે-પુણ્યોદય એવા અમારા રાજા પોતે અહીં અમુક દિવસે-અમુક પહોરે અને અમુક ક્ષણે આવશે. આ સર્વ વાત દાસી રાજકુમારીને નિવેદન કરી આવી

---

૧ સર્વે ભોગોપભોગ ભોગિ-સર્પ-ની ભોગ-ફણાની જેમ દૂર રાખીશ.

ને અભયકુમારને કહેવા લાગી–આપનું વચનજ અમને પ્રમાણ છે; કારણકે અનેક ચિત્તથી કાર્યસિદ્ધિ થતી નથી. પછી અભયકુમારે શ્રેણિકભુપતિને સમાચાર કહેવરાવ્યા કે "ચેટકરાજાએ જેનો નિષેધ કર્યો હતો તેને હું લાવ્યો છું." પછી રાજપુત્રે પોતાના માણસો પાસે ત્વરાથી ઉત્તમ સુરંગ ખોદાવ્યો; કારણકે અન્યજનોને જે કાર્યમાં મહિના ને મહિના થાય તે કાર્ય રાજાઓને તેટલા દિવસમાં થાય છે.

તે દિવસથી નિત્ય મગધાધિપતિ શ્રેણિકમહિપાળનું સ્મરણ કરતી ચેટકરાજપુત્રી સુજ્યેષ્ઠા, રાત્રીને વિષે ચક્રવાક અને ચક્રવાકી પીડાય તેમ, તાપે પીડાવા લાગી. હિમ–હાર–ચંદ્રમાના કિરણો–કમળપુષ્પો–મૃણાલના તંતુઓ–ઉત્તમ ચંદનનોલેપ–ચંદ્રચૂર્ણથી ઘર્ષણ–એવા એવા શીતઉપચારોથી તો એને ઉલટો વિશેષ દાહ થવા લાગ્યો; જેમ રસજ્વરથી પીડાતાને થાય તેમ. રાત્રિએ કે દિવસે, શયનનેવિષે કે બહારના ગૃહનેવિષે, અન્ય સ્ત્રીઓના સાથમાં કે એકલાં રહેવાથી પણ તેને ક્ષણ માત્ર ચેન પડતું નહીં; કારણકે કામકૃતવિકાર દુઃખદાયક છે. પેલી દાસી તેને સમજાવવા લાગી–બાઇ સાહેબ, ધીરા થાઓ, મોહ ત્યજી દ્યો; આપણી મનકામના સિદ્ધ થશે–એમ હું માનું છું, કારણકે એ વણિક્શ્રેષ્ઠી વિશ્વાસપાત્ર દેખાતો હતો. હે સ્વામિની, આપ ઉત્તમ વિચારવાળા રાજપુત્રી છો, વિદ્વાન્ છો; તમારે વિયોગી સ્ત્રીની ચેષ્ટા બતાવવી એ સારૂં નથી. કારણકે કાર્ય ગુપ્ત રાખવું છે તેને એ પ્રકાશમાં લાવી દેશે. આવું દાસીનું સુયુક્તિવાળું વચન સાંભળીને સુજ્યેષ્ઠા પુનઃ પોતાના મૂળભાવ (સ્વભાવ) તરફ વળી, કારણકે અમૃતવલ્લી શુષ્ક થઈ ગઇ હોય તોપણ પુનઃ જળથી સિંચાય તો પાછી તાજી થાય છે.

હવે કુમારે રાજાને સંકેતને દિવસે પહોંચાય એવી રીતે બોલાવ્યા. એટલે એ પણ ત્યાંથી મનને વેગે ચાલ્યો; અથવા તો સ્વાર્થને વિષે ત્વરા કોણ નથી કરતું ? સુલસાના પુત્રો જેવા પાછળ ચાલનારા અંગરક્ષકો સહિત માર્ગને વિષે પ્રયાણ

કરતા શ્રેણિકરાજાને જોઇનેજ જાણે દિગ્પાળો દશ દિશાને વિષે જતા રહ્યા છે ! એ બત્રીશે જણને સાથે લઇને વીરરૂપ એવા એ ભૂપતિએ સુરંગને વિષે પ્રવેશ કર્યો; તે જાણે વ્યંતર દેવાધિપતિઓનો પરાજય કરીને તેમને સ્થાને એમને [એ બત્રીશ સુલસાપુત્રોને] સ્થાપવાને અર્થેજ હોયની ! ક્ષણમાત્રમાં, સંકેત કરી રાખેલે સમયે, રાજગૃહનગરીનો સ્વામી [શ્રેણિક] સુરંગના મુખ પાસે પહોંચ્યો; જેવી રીતે ચૈત્રમાસની પૂર્ણિમાએ પદ્મદ્રહને વિષે સુવર્ણનું કમલ આવે છે તેવી રીતે. તેને જોઇને ચેટકરાજપુત્રી ચિત્રના અનુસારે સારી રીતે ઓળખી, ચકોરી ચંદ્રબિંબને જોઇને હર્ષ પામે તેમ, અત્યંત હર્ષ પામી કહેવા લાગી–પટને વિષે જેવું રૂપ મેં જોયું હતું તેથી આ રેખામાત્ર પણ ન્યૂન નથી; કારણકે હવે એ, એક બિંબના, દર્પણને વિષે પડેલા પ્રતિબિમ્બની પેઠે, પ્રત્યક્ષ દેખાય છે. હવે આ વખતે સુજ્યેષ્ઠાએ પોતાની સર્વ હકીકત યથાવત્ ચેલ્લણાને નિવેદન કરી; કારણકે પોતાની પરમસખીથકી જ્યારે રહસ્ય ગોપવવું ન જોઇએ, ત્યારે સહોદરા બ્હેન થકી તો શામાટે જ ગોપવવું ? એટલે ચેલ્લણાએ તેને કહ્યું–જો એમ હોયતો હું પણ તારી સાથે આવીશ; અહિં જેમ આટલા દિવસ સાથેજ નિર્ગમન કર્યા છે તેમ હવે પછી પણ થાઓ; કારણકે ભારંડ પક્ષીના જોડલાં કદિપણ જુદાં પડતા નથી. એ સાંભળી અંગે હર્ષથી રોમાંચિત થતી સુજ્યેષ્ઠા ચેલ્લણાને કહેવા લાગી–તેં આ વિચાર કર્યો તે તારી બ્હેન પરત્વે (અર્થાત્ મારી પરત્વે) બહુ સારો વિચાર કર્યો છે; ચિત્રા અને સ્વાતિનો એક સાથે ઉદય થાય એ શું ઈચ્છવા યોગ્ય નથી ? પછી તે (સુજ્યેષ્ઠા) ચેલ્લણાને રથમાં બેસારીને પોતે પોતાનાં આભરણ લેવા ગઇ; કારણકે મહાન્ જનો ન્હાના બન્ધુને સુખી કરીને પછીજ પોતાના કાર્યનો આરંભ કરે છે. એ વખતે નાગસારથિના પુત્રો રાજાને કહેવા લાગ્યા–હે દેવ, શત્રુના સ્થાન કરતાં વિષ સારૂં; માટે સર્પના ધામ જેવા આ સ્થળને વિષે વધારે વખત રહેવું સારૂં નથી. વળી, આ કુમારિકા

પણ રથને વિષે આવીને બેઠી છે; માટે મહારાજ, હવે ચાલો આપણા નગર પ્રત્યે જઈએ; કારણકે સુજ્ઞજન, કાર્યસિદ્ધિ થયે છતે, વૈરિજનને ફાવવાનો પ્રસંગ આપતા નથી. તે સાંભળી શ્રેણિકરાય પણ, રથમાં સુજયેષ્ઠાજ બેઠી છે એમ માની, સમુદ્રના તટ થકી જળનો પ્રવાહ પાછો વળે તેમ, સુરંગના મુખથકી પાછો વળી જે માર્ગે આવ્યો હતો તે માર્ગે ચાલી નીકળ્યો. એટલામાં રત્નાભૂષણોનો કરંડિઓ લઇને સુજ્યેષ્ઠા આવી. પણ તેણીએ, પૃથિવીને વિષે ગુમ થઇ ગયેલા નિધાનની પેઠે, ત્યાં મગધનાથને જોયા નહીં તેથી હૃદયને વિષે બહુ વિષાદ પામી અને બોલી-પતિને અર્થે ઉપાય મેં કર્યો; પણ તે, રામનું સ્વપ્ન ભરત ને ફળ્યું તેમ, ચેલ્લણાને ફળ્યો. મને આવા ઉત્તમ પતિનો યોગ ન થયો તો નહિં; પણ ઉલટો બ્હેનનો વિયોગ થયો: નિર્ભાગી વણિકજનને લાભ થવો તો બાજુએ રહે પણ ઉલટી મૂળ દ્રવ્ય (મુડી) માં હાનિ થાય-એના જેવુંજ મારે થયું. આમ વિચાર કરી ન્હાની બ્હેનના વિરહના દુઃખે દુઃખી થઇ એણે પોકાર કર્યો-સમુદ્રના મંથનસમયે દૈત્યો સુધાને (અમૃતને) લઈને જતા રહ્યા હતા તેમ શત્રુઓ ચેલ્લણાને હરી જાય છે. એ સાંભળી બખ્તર ધારણ કરી તૈયાર થતા ચેટકનરપતિને પ્રણામ કરી, તેનો વીરંગક નામનો સારથિ કહેવા લાગ્યો-હજુ હું વિદ્યમાન છતે આપને આ કાર્યને વિષે ઉપાધિ કેવી ? હે દેવ, મને આજ્ઞા કરો એટલે હું ક્ષણમાત્રમાં શત્રુઓનો પરાભવ કરીને તેમની પાસેથી રાજકન્યાને પાછી લઇ આવું; અથવા તો જાતિવંત સેવકપુરૂષોનો આ ધર્મજ છે. ભૂપતિએ આજ્ઞા આપી એટલે જાણે મહા કૃપા થઇ હોય એમ ચિત્તને વિષે હર્ષ પામતા સારથિએ, મૃગાધિરાજ સિંહ હિમગિરિની ગુહાને વિષે પ્રવેશ કરે તેમ, સહસા સુરંગને વિષે પ્રવેશ કર્યો કવચથી સજ્જ થયેલા એ અસહ્ય બાહુવીર્યવાળા મહારથી વીરંગક સારથિએ ત્યાં, સિંહ હસ્તીના બાળકોની સાથે યુદ્ધ કરે તેમ, નાગસારથિના પુત્રોની સાથે યુદ્ધ કર્યું. "મારો

સ્વામી એક બાણવતી એક શત્રુને હણી શકે છે માટે હું તેનાથી અધિક કરી બનાવી તેને સંતોષ આપું" એમ માની તેણે તે બત્રીશેને એક સાથે હણ્યા. સુરંગ પહોળી નહોતી તેથી તે [જવાનો માર્ગ કરવાને વાસ્તે] તેમના રથોને તેમાંથી બહાર કાઢવા રહ્યો એટલામાં તો મગધનાથ શ્રેણિકરાજા બહુ દૂર પહોચી ગયો; કારણકે અતિ વેગવાળા અશ્વોની સહાયથી જતાં શાની વાર લાગે ? ઇચ્છિત મનોરથ સિદ્ધ થયો નહિં તોપણ વીરંગક હવે નિર્વિલંબે પાછો વળ્યો; કારણકે ભૂમિપર રહીને વામન પુરૂષ કદાપિ પોતાના હાથવડે તાળવૃક્ષના ફળને ગ્રહણ કરી શકે નહિં. તેણે આવીને ચેટકરાજાને નિવેદન કર્યું કે તેના સર્વ રથિકોને મેં હણ્યા છે; પરન્તુ શત્રુ રાજકુમારીને બહુ દૂર લઇ ગયો માટે શું કરીએ ? હવે આપણે આકાશને વિષે પ્રહાર કરવા જેવું છે. રાજાને સમકાળે, પુત્રીના હરણથી વિષાદ અને શત્રુવર્ગના સંહારથી હર્ષ થયો.

હવે સુજ્યેષ્ઠાને તો અહિં, મહામુનિરાજો પણ જેની ઇચ્છા કરે છે એવી, વૈરાગ્યદશા પ્રાપ્ત થઇ. અહો ! એ સત્ય છે કે ભવ્યપ્રાણીઓ એક નિમિત્તમાત્રે કરીને સદ્ય પરમબોધ પ્રાપ્ત કરે છે. " આપણા જેવા વિષયાસક્ત પ્રાણીઓ, આદિ–મધ્ય–અથવા અવસાનને વિષે, સુરાપાન કરનારા અને ઘેલાઓની પેઠે બહુબહુ પ્રકારની વિડંબના પામે છે. જો વિષયભોગને વિષે કંઇ પણ લાભ હોય તો, તેનો પરિત્યાગ કરવામાં તો તેનાથી સાઠહજાર ગણો લાભ છે." આમ વિચાર કરીને તે સુજ્યેષ્ઠા ગાઢ તપશ્ચર્યા કરવા લાગી. તે પ્રાણીઓને જ ધન્ય છે, તે પ્રાણીઓજ કૃતકૃત્ય છે, તેઓજ દેવતુલ્ય છે, તેઓજ નિર્મળ છે કે જેઓ બાલ્યાવસ્થાથીજ બ્રહ્મચર્યનું, દ્રવ્યની પેઠે પાલન કરે છે. પછી તેણે કૌમારાવસ્થાને વિષે જ રાજીમતીની પેઠે રાજ્યલક્ષ્મીનો ત્યાગ કરી તુરતજ દીક્ષા લેવાનો વિચાર કર્યો; કારણકે ધર્મની અતિ ત્વરિત છે. પછી તેણીએ એ પોતાની ઇચ્છા પિતાને પ્રણામ કરીને નિવેદન કરી; કારણકે વિજ્ઞાનશાળી જનોએ

કંઇ પણ કાર્ય પોતાની જ ઇચ્છાનુસાર ન કરવું જોઇએ; તો પછી દીક્ષાના સંબંધમાં તો શું જ કહેવું ? કારાગૃહ સમાન આ સંસારમાં રહેવારૂપ પાશથી, હું બંદિજનની પેઠે કંટાળી ગઇ છું; માટે હું આપની કૃપાથી, અચિંત્ય ચિંતારત્નના જેવી દીક્ષાને ગ્રહણ કરીશ. તે સાંભળીને રાજાએ કહ્યું-ઉત્કૃષ્ટ એવા જ્યેષ્ઠપદ (મોક્ષ)ની અભિલાષાને લીધે, 'સુજ્યેષ્ઠા' એવા યથાર્થ નામને ધારણ કરનારી તારા જેવી પુત્રીથી મને ઘણો હર્ષ થાય છે. બાલ્યાવસ્થાને વિષે જ ઉત્તમ ચારિત્રની ઇચ્છા કરનારી એવી તું મારી સર્વ પુત્રીઓને વિષે, કુળના આભૂષણરૂપ છો. અથવા તો, વંશલતાઓ ઘણી હોય છે, પણ પ્રાસાદને શોભાવનારી કોઇ વિરલજ દેખાય છે. પછી રાજકુમારીએ ચંદના નામની મહત્તરી સાધ્વીની સમીપે મહા આડંબર સહિત પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરી; કારણકે હંસી તો કમલિનીને વિષેજ ક્રીડા કરે છે.

હવે અહિં રથને વિષે, જેને ખબર નથી પડી એવો શ્રેણિકરાજા તો ચેલ્લણા પ્રતિ પોતાની રાણીની સમાન આદરસત્કાર બતાવતો, તેને વિષેજ એકચિત્ત થયો છતો, મંત્રાક્ષરો ઉચ્ચારતો હોયની એમ વારવાર 'સુજ્યેષ્ઠા' 'સુજ્યેષ્ઠા' એમ બોલવા લાગ્યો. એટલે ચેલ્લણાએ કહ્યું-હે રાજન્, હું સુજ્યેષ્ઠા નથી; હું તેની બ્હેન ચેલ્લણા છું; સુજ્યેષ્ઠા ન આવી પહોંચી એ અમારા કે મારા ભાગ્યનેજ દોષ છે. રાજાએ તેને સમજાવી-હે મૃગાક્ષી, તુંજ મારે મન સુજ્યેષ્ઠા છો તું એનાથી કોઇરીતે હીન નથી; કારણકે ચંદ્રમાની કોઈ પણ કળા બીજીથી ઉતરતી નથી. પણ ચેલ્લણા તો આવો પતિ મળવાથી હર્ષિત થઇ, ને તે સાથેજ, અત્યંત દુઃસહ એવા બ્હેનના વિયોગથી ખિન્ન થઇ; કારણકે સંસારનું સુખ એકજ રંગનું ન હોતાં ભિન્ન ભિન્ન રંગનું હોય છે. જેને લાભની સાથે હાનિ પણ થઇ છે એવો શ્રેણિકરાજા પણ થોડા દિવસમાં પોતાને નગરે પહોંચ્યોઃ નદીનાં જળથી પૂરાતા પણ વાડવાગ્નિવાળા સમુદ્રને વિષે કદિ પણ તૃપ્તિ હોયજ નહીં. બુદ્ધિસાગર અભયકુમાર પણ શ્રેણિકરાજાની

પાછળ ત્વરિત આવી પહોચ્યો; કારણકે વિદ્વાન્ પુરૂષો તીર્થને વિષે જઇને ફળજ ગ્રહણ કરીને આવતા રહે છે, ત્યાં સ્થિરવાસ કરીને વસતા નથી. પછી મહાઉદાર પ્રકૃતિવાળા **નરેશ્વરે** રાજપુત્રી ચેલ્લણાની સાથે ગાંધર્વવિધિએ વિવાહ કર્યો; કારણકે આવી રીતે પતિપત્ની થએલાઓને વિસ્તાર શોભે નહિં.

પછી અભયને સાથે લઇ જઇ શ્રેણિકરાજાએ નાગસારથિને અને તેની સ્ત્રીને તેમના પુત્રનું સર્વ સ્વરૂપ માંડમાંડ કહી સંભળાવ્યું; કારણ કે સત્પુરૂષો વ્યથાકારી વચન મહા દુઃખે ઉચરે છે. પોતાના પુત્રોની એવી, કર્ણને વિષે વિષસમાન હકીકત સાંભળીને તેઓ વિલાપ અને રૂદન કરવા લાગ્યા; કારણકે મહાપ્રયાસે પ્રાપ્ત કરેલા પુત્રોનો એક સાથે વિયોગ થાય તે અત્યંત દુઃસહ છે. " અરે નિર્દય, પાપી કૃતાંત (કાળ, યમ) ! તું પારકું સુખ જોઇ શકતો નથી; અમને આવી રીતે, એક પ્રવહણની પેઠે, દુઃખસમુદ્રમાં શા માટે ફેંકી દે ? અરે ! અમારા નિર્દોષ પુત્રોને એક સાથે અકાળે હરી જનારા દુરાચારી કાળ ! જેવી રીતે સહસ્રઘાતી વિષ સર્વ વિષોને વિષે, તેમ તું સર્વ ખલપુરૂષોને વિષે અગ્રેસર પદવી ધારણ છે પણ કદાચિત્ તારૂં કહેવું એમ હોય કે મારા પુત્રોએ તારો કંઇ અપરાધ કર્યો છે, તો, હું પૂછું છું કે સર્વેએ તો નથી કર્યો ને ? કારણકે આ અખિલ વિશ્વ (પૃથ્વીપરના તમામ માણસો) ક્યાંય દુર્દાન્ત[1] હોય એ ઘટતું નથી. વળી કદાપિ તું એમ કહીશ કે [સર્વેએ અપરાધ નથી કર્યો પણ) થોડા એ (તારો અપરાધ કર્યો હતો), તો (હું કહું છે કે) હે કર્મચાંડાળ, તેં સર્વના પ્રાણ લઇને, આ લોકમાં, તારો સમવર્તિભાવ[2] અગ્નિના સમવર્તિભાવની જેમ પૂર્ણપણે સત્ય કરી આપ્યો છે. અથવા તો, તું તો રાંક છો, તારો લેશમાત્ર દોષ નથી; એતો અમારા ક્ષીણ ભાગ્યનોજ દોષ, કે ગુણનો[3] નાશ થવાથી હારમાંથી મુક્તાફળ જતાં રહે તેમ અમારા પુત્રો અમારા હાથમાંથી જતા રહ્યા. અથવા તો,

૧. ઉદ્દત ૨ નિષ્પક્ષપાતીપણું. ૩ ગુણ=(૧) પુણ્યરૂપી ગુણ, (૨) દોરી.

દેવતાએ પ્રથમથીજ કહ્યું હતું કે-તારે પુત્રો થશે તે સર્વ સમાન આયુષ્યવાળા થશે; અને તેવા યોગના વશે થયું પણ .તેમજ; કારણકે દેવતાનું વચન વૃથા થતું નથી. ”

આ પ્રમાણે ગાઢ વિલાપ કરતા જોઇને તેમને, બુદ્ધિમાન્ અભયે વૈરાગ્યયુક્ત મધુર વચનોએ કરીને સમજાવ્યા: અથવા અભય જેવો રાજપુત્ર કયા વિષયમાં અપૂર્ણ હોય ? તેણે કહ્યુ-વનહસ્તીના કર્ણની પેઠે અસ્થિર સ્વભાવવાળા આ સર્વ લોકને વિષે, જેઓ સારાસારના વિવેકવાળા છે તેઓ કદાપિ શોક કરતા નથી; કારણકે એ (શોક) ક્રોધની પેઠે પુરૂષાર્થનો શત્રુ છે. અગ્નિનો ઉપાય જળ છે; વ્યાધિનો ઉપાય ચિકિત્સા છે, શત્રુનો ઉપાય શસ્ત્રાદિ છે; વિષનો ઉપાય મંત્ર છે-એમ સર્વકોઇ વસ્તુઓનો ઉપાય છે; પરન્તુ આ નિરંકુશ એવા મૃત્યુનો ઉપાય નથી. જન્મની સાથે મૃત્યુ પણ છે; તરૂણાવસ્થાની સાથે વૃદ્ધાવસ્થા પણ લાગેલીજ છે; ઉદયની સાથે અસ્ત પણ હોય છે; અને પુત્રાદિનો યોગ એ વિયોગનું કારણ પણ છે (યોગ ન થયો હોત તો વિયોગ થાતજ કોનો ?). શરીર નિરન્તર અનેક રોગોથી યુક્ત છે; દારિદ્રયના ભયને લીધે, લક્ષ્મી પણ દુ:ખદાયક છે; સ્નિગ્ધ એવા પણ મિત્રો ક્ષણમાં શત્રુરૂપ થાય છે; માટે જેમને નિરન્તર શત્રુઓનું દુ:ખ છે એવી આ સર્વ વસ્તુઓને ધિક્કાર છે ! વળી વીરજનના મુકુટ જેવા તમે બન્ને સાધારણ માણસની પેઠે અતિ શોક કરશો તો પછી ધૈર્યગુણ કોનો આશ્રય કરીને રહેશે ? કારણકે દુ:ખને વિષે સહનશીલતા એજ ખરૂં ધૈર્ય છે. વાયુ નથી વાતો ત્યાં સુધી રૂના ઢગલામાં અને પર્વતમા કંઇ ભેદ જણાતો નથી; દુ:ખ આવી પડે ત્યારેજ પુરૂષોનુ સત્વાસત્વ જણાઇ આવે છે. અન્ય જનોએ પણ શોક કરવો જોઇતો નથી; તો આપના જેવાઓની તો વાતજ શી ? કારણકે વિવેકરૂપી આભૂષણથી અલંકૃત એવા પંડિતજનોને તો ઓમ્ (થયું તે ખરૂં) એજ ખરૂં છે. તમારા પુત્રો સુરંગમાં કયાંથી ગયા ! શત્રુને તેમની તેજ વખતે કયાંથી ખબર પડી ! અને તેમનો એક સાથે કયાંથી નાશ થયો ! અથવા તો આ ભવિતવ્યતા અન્યથા થતી નથી. મરવાનોજ જેમણે નિશ્ચય

કરેલો હતો એવા તમારા સુધીર પુત્રોનો શોક કરવો જ ન જોઇએ. અથવા તો સ્વામીના કાર્યને વિષે જેઓ પોતાના જીવિતને અર્પણ ન કરે તેઓને શું સેવક ગણવા ? આવાં આવાં વચનો કહીને કુમારે તેમના શોકનો પરિહાર કર્યો; કારણકે મંત્રવિજ્ઞ પુરુષ ઉત્કૃષ્ટમંત્રનો પ્રયોગ કરે ત્યાં વિષ કેટલો કાળ ટકી રહે ? પછી રાજા તેમની સાથે આદર સહિત સંભાષણ કરી સ્વસ્થાનકે ગયો; કારણકે જેમના પુત્રોએ તેના ઉપર આવો ઉપકાર કર્યો તેમને આટલો પણ લાભ ન હોય ? અનુક્રમે જન્માન્તરને વિષે ઉપાર્જન કરેલા પુણ્યકર્મને લીધે જેની સર્વ મનકામના સિદ્ધ થતી હતી એવો એ રાજા, હરિ જેમ લક્ષ્મીની સંગાથે તેમ, ચેલ્લણાની સંગાથે સુખ ભોગવવા લાગ્યો.

હવે, આ જ ખંડને વિષે વસંતપુર નામના નગરમાં પૂર્વે જિતશત્રુ નામનો રાજા હતો. તેણે મ્હોટા, ગર્વવાળા, બળવાન્ અને દુષ્ટ શત્રુઓને જીતીને પોતાના નામને યથાર્થ કર્યું હતું. એ રાજાને અમરસુંદરી નામની રાણી હતી, જેનાથી ભય પામીને જ જાણે અમરસુંદરી (દેવીઓ) સ્વર્ગને વિષે જતી રહી હતી ! એમ કે આપણું રૂપ તો એણે હરી લીધું છે, રખે વળી આપણી અનિમેષતા[1] પણ લઇ જશે ! આ દંપતીને સુમંગળ નામનો પુત્ર હતો તે જાણે એકદમ નવીન મંગળ હોયની એવો હતો; કારણકે એ આકૃતિએ જેમ ભવ્ય હતો તેમ એનામાં મૂળથીજ રાજયોગ[2] પણ હતોઃ એના મસ્તકપર ઉત્તમ છત્રનું ચિન્હ હતું; એનું મુખ પૂર્ણિમાના ચંદ્ર જેવું હતું; નેત્ર વિશાળ હતાં; કર્ણ લાંબા હતા, નાસિકા સરલ અને ઉંચી હતી; અને દંતશ્રેણિ કુંદપુષ્પની જેવી અતિઉજ્જવળ હતી. વળી એના ઓષ્ઠબિંબ, ચરણ અને હસ્તકમળ કંઈક રક્ત હતા; કંઠપ્રદેશ વર્તુળાકારે ગોળ હતો, અંસ વૃષભની જેવા ઉન્નત હતા; બાહુ જાનુપર્યન્ત

---

૧ દેવતા અનિમેષચક્ષુવાળા હોયછે એટલે કે એમના ચક્ષુ નિમેષ-રહિત હોય છે-મટકુ મારતા નથી એવો જે એમના ચક્ષુનો ગુણ તે અનિમેષતા.

૨ એવાં ચિન્હો કે જેનાથી યુક્ત એવો માણસ ભવિષ્યમાં રાજા થશે એમ કહેવાય છે.

લાંબા હતા; વક્ષઃસ્થળ કપાટસદશ[1] હતું; પૃષ્ટભાગ વિસ્તીર્ણ હતો અને મધ્યભાગ (કટિભાગ) કૃશ હતો. એટલુંજ નહિં પણ એની નાભિ ગંભીર હતી; ઉરૂ કદલીસ્તંભ જેવા હતા; જાનુ અલક્ષ્ય[2] હતા; જંઘા હસ્તીની સૂંઢ જેવી હતી; અને ચરણયુગ પુષ્ટ અને કુર્મોન્નત[3] હતા. વધારે શું કહીએ ? એનાં સર્વ અંગ સુંદર હતાં.

આ જ નગરને વિષે એનીજ વયનો સેનક નામનો મંત્રીપુત્ર હતો; તે, દૌભાર્ગ્યનાપાત્ર અગ્નિશર્માની પેઠે, અશુભ લક્ષણોનો ભંડાર હતોઃ એનું મસ્તક ત્રિકોણાકાર હતું; એના કેશ અગ્નિસમાન પીળાવર્ણના હતા; નેત્ર માર્જારનાં જેવાં અને કર્ણ મૂષકના જેવા હતા. એના ઓષ્ઠ અને કંઠ લાંબા હતા; નાસિકા બેઠેલી હતી; અને દાંત ભુંડીની પેઠે મુખ થકી બહાર નીકળતા હતા. એના ખભા બેસી ગયેલા હતા; બાહુ બહુ ટુંકા હતા; વક્ષઃસ્થળ સાંકડું હતું, ઉદર ગણેશના જેવું (મ્હોટું) હતુંઃ ઉરૂ બહુ હ્રસ્વ હતા; જાનુ સ્પુટપણે દેખાતા હતા; જંઘા વક્ર હતી અને ચરણ સૂપડા જેવા હતા ત્રિક-ચતુષ્ક-રાજમાર્ગ-દેવમંદિર કે વનમાં-જ્યાં જ્યાં તે જોવામા આવતો ત્યાં ત્યાં, પોતાના રૂપનો અભિમાની સુમંગળરાજપુત્ર એની હાંસી કરતો; એના મસ્તક ઉપર ત્રણ ટકોરા કરી એનો હાથ મરડીને એને ધપ્પા મારતો, કારણકે તરૂણજનોને વિવેક ક્યાંથી હોય ? આવી કદર્થના પામવાથી સેનકને અત્યંત દુઃખ લાગતું; કારણકે વૈરી શસ્ત્ર સહન થાય, પણ નિષ્કારણ વિડંબના સહન ન થાય. આમ અનેકવાર પરાભવ પામવાથી તેને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો ! પણ એ આશ્ચર્યજનક હતું; કારણકે વૈરાગ્યનું કારણ પ્રાપ્ત થયા છતા પણ વૈરાગ્ય પામવો એ સુલભ નથી. તે વિચારવા લાગ્યો-નિશ્ચયે મેં પૂર્વભવને વિષે મુનિઓનો અથવા સતી સ્ત્રીઓનો ઉપહાસ કર્યો હશે; અન્યથા, પક્ષીઓને વિષે જેમ વાયસ તેમ હું જનસમુદાયને વિષે વિરૂપ અને દુઃર્ભગ ક્યાંથી થયો ? માટે મેં કોઇ એવા

---

૧ દ્વાર જેવું (વિસ્તીર્ણ) ૨ જણાય નહીં એવા. ૩ કાચબા જેવા-વચ્ચેથી ઉંચા.

પ્રકારનો કર્મબંધ કર્યો હશે કે એથી ઉપાર્જન કરેલાં દૌર્ભાગ્ય આદિથી, રજસમૂહથી ચંદ્રબિંબની પેઠે, મારૂં ક્ષીર–અને–હિમ સમાન ઉજ્જવળ કુળ ઢંકાઇ ગયું. માટે હવે હું કોઇ એવા પ્રકારના ઉગ્ર સુકૃત્ય આચરૂં કે જેથી મારાં પૂર્વભવનાં પાપકર્મોનો નાશ થાય. એમ વિચારીને તે, શરીરમાંથી આત્મા ચાલી નીકળે એમ, સ્વજન અને સ્વનગરનો ત્યાગ કરીને ચાલી નીકળ્યો.

કેટલાએક દિવસ વ્યતીત થયા પછી સુમંગળના પિતા જિતશત્રુએ તેને મહાવૈભવ સહિત પોતાને પદે આરોપણ કર્યો; કારણકે પિતાનો પુત્રપ્રતિ એવો ધર્મ છે. એ સુમંગળે પણ ગાદી ઉપર આવીને, ગ્રીષ્મઋતુના મધ્યાન્હકાળના સૂર્યના જેવા અતિ ઉગ્ર પ્રતાપવડે અનેક મહીપતિઓને વશ કર્યા; કારણકે સિંહનો પુત્ર સિંહ જ હોય છે.

હવે પેલો સેનક કે જેણે તાપસી દીક્ષા ગ્રહણ કરી હતી તે હર્ષ સહિત પોતાને કૃતકૃત્ય માનતો હતો; કારણકે અન્યજનો પણ સ્વબુદ્ધિએ ધર્મ તો કરે છે, પણ તેવા પ્રકારની કદર્થનાથી પરાભવ પામેલાઓ એ વિશેષ પ્રકારે કરે છે. એકદા એને પોતાના દૌર્ભાગ્યનું સ્મરણ થવાથી વૈરાગ્યયુક્ત થઈ એણે પોતાના ગુરૂની પાસે ઉષ્ટ્રિકાભિગ્રહ[1] કર્યો: કહ્યું છે કે ઓછા જ્ઞાનવાળાને, બોધ કષ્ટને અર્થે છે. એકદા પૃથ્વીપર વિચરતો એ તપસ્વી રાગને વશે પુનઃ વસંતપુરે આવ્યો: અહો લોકોને ધિક્કાર છે કે પરાભવ પામ્યા છતાં પણ પુનઃ પોતાની જન્મભૂમિપ્રત્યે ઉત્કંઠા રાખે છે! તપસ્વીને જોઇને નગરના સર્વ લોકો ભક્તિસહિત તેની પૂજા કરવા લાગ્યા; કારણકે આ તપશ્ચર્યા જ જગતને વિષે પૂજ્ય છે, તો તેને આદરવાવાળો શા માટે આદર ન પામે? "કયા કારણે વિરાગ પામી તેં ગૃહનો ત્યાગ કરી આવી કષ્ટદાયક તપશ્ચર્યા આદરી છે" એમ પ્રશ્ન પૂછતા લોકોને કુરૂપમંત્રીપુત્રે પણ ઉત્તર આપ્યો કે–આ તમારા રાજાએ કુમારાવસ્થામાં મારો

---

૧. ઉષ્ટ્રિકાભિગ્રહ. ઉંટપર બેસવું આકરૂં પડે છે તેવો આકરો માસમાસના ઉપવાસનો અભિગ્રહ

પરાભવ કર્યો હતો તેથી મને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો છે. તેણે લોકોને આ વાત હતી તેવી કહી; કારણકે સત્ય વચન જ તપને અનુકુળ છે. પછી કર્ણપરંપરાએ એ વાત રાજાને કાને પહોંચી; કારણકે નૈયાયિક આદિ મતોને વિષે શબ્દ 'વીચિતરંગ' નામના ન્યાયે ગમન કરે છે. સુમંગળ રાજા તો એ વાત સાંભળતાં જ મહા વિષાદ પામ્યો; અથવા તો મહાન્ પુરૂષો પોતાના અપરાધને શલ્યથકી પણ વધારે માને છે એ યુક્ત જ છે. પછી એણે તપસ્વી પાસે જઇ ભક્તિસહિત નમન કરી એની ક્ષમા માગી કે-અજ્ઞાનભાવથી મેં આપનો જે અપરાધ કર્યોછે તેની, પિતા પુત્રને આપે તેમ, આપે મને ક્ષમા આપવી. એ સાંભળીને શાંતચિત્તવાળા તપસ્વીએ કહ્યું-હે નરેંદ્ર, તારા જેવા ગુરૂની મારાથી ભક્તિ તો કાંઇ થાય એમ નથી-તો શું ક્ષમા પણ નહિં આપી શકાય? હું ક્ષમા કરૂંછું. કારણકે આ મારી તપસ્યાનો તું હેતુરૂપ છો અને એ તપસ્યા સંસારસમુદ્રના સેતુરૂપ છે, અને દુઃખપરંપરારૂપી દાવાનળને શાન્ત કરવામાં તથા કલ્યાણરૂપી લત્તાને ઉત્પન્ન કરવામાં મેઘરૂપ છે. પછી "આવા પાત્રને આપેલું દાન મહા ફળદાયક થાય છે" એમ ધારીને રાજાએ એ તપસ્વીને પારણાને વાસ્તે નિમંત્રણ કર્યું; કારણકે અક્ષભક્તિ તો કૃપણ જનોની હોય છે. હવે જો કે એ લોકોને રાજપિંડ ખપે નહિ, તોપણ પોતે બહુ પ્રસન્ન થયો હતો તેથી તેણે રાજાનુ વચન માન્ય કર્યું; કારણકે તપસ્વિજનો દાક્ષિણ્યગુણવાળા હોય છે. પછી રાજા તેને નમીને તથા તેની આશિષ્ ગ્રહણ કરીને સ્વસ્થાનકે ગયો.

તપસ્વી પણ માસક્ષપણ પૂર્ણ થયે રાજાના મહેલના દ્વાર પાસે ગયો. કારણકે મુનિઓ સત્યપ્રતિજ્ઞાવાળા હોય છે. તે વખતે રાજાને મહા શિરોબાધા થયેલી હોવાથી કોઇને અંદર પ્રવેશ કરવા દેતા નહોતા, તેથી તપસ્વી ચિત્તને વિષે લેશમાત્ર પણ ઉદ્વિગ્ન થયા વિના હર્ષ સહિતજ પાછો વળ્યો, કારણકે તપોધનોને (તપસ્વીઓને), તપશ્ચર્યા એજ વૃદ્ધિને અર્થે છે. જો પહેલેજ ગૃહે પારણા ન થાય તો પાહેલાની ઉપરજ બીજુ માસક્ષપણ કરવું"

એવા પોતાના અભિગ્રહને લીધે તપસ્વી આ વખતે પૂર્વની જેમ માસક્ષપણ કરીને રહ્યા; કારણકે સત્વવંત જનો સત્વનો ત્યાગ કરતા નથી. આ દ્વિતીયમાસક્ષપણને સમયે તેણે 'આ લોકો ક્ષુધા કેવી રીતે સહન કરતા હશે ' એવો પ્રશ્ન પૂછનારને નહિં જોવાને ઈચ્છતો હોય તેમ, અધોમુખ મુદ્રિકા ધારણ કરી. બીજે દિવસે સારૂં થયું ત્યારે રાજાને પારણાની વાત યાદ આવી એટલે જઈને નમન કરીને તેણે મુનિ પાસે ક્ષમા માગી; કારણકે તપસ્વીજન ભક્તિથીજ રીઝે છે. તેણે કહ્યું-હે મુનીશ્વર, મારા જેવા પાપીજને આપને નિમંત્રણ કરીને, બાળકની જેમ આમ બહુ છેતર્યા છે; આપને અન્ય સ્થળે પણ પારણા થયું નહીં. અહો ! મારા જેવા પાપીજનોનું આવુંજ કૃત્ય હોય છે ! જેવી રીતે લક્ષ્યવસ્તુને ભેદવામા પ્રવૃત્ત થયેલો અચતુર ધનુર્ધારી પહેલોજ પોતાનો હસ્ત ભાંગે છે; તેવીજ રીતે ધર્મને મિષે પાપ ઉપાર્જન કરનારા મારા જેવા નિર્ભાગ્યશિરોમણિને થયું છે. હે સ્વામિ, હવે હું યોગ્ય ન કહેવાઉં, તથાપિ, ગંગાનદીનું પૂર જેમ મધ્યદેશને પવિત્ર કરે છે તેમ, આપે પધારીને મારા આંગણાને પવિત્ર કરવું. મુનિએ કહ્યું-હે નરેશ્વર, ખેદ ન કર; એ દોષ તો પ્રમાદથી થયેલ છે; તારા ભાવ કિંચિતમાત્ર દૂષિત નથી; હું તારી ઈચ્છા પૂર્ણ કરીશ;" અથવા તો મહંત પુરૂષો પરમાર્થમાં તો સર્વદા તત્પર જ હોય છે. પછી રાજા મુનિને નમીને ઘેર ગયો, ને પારણાના દિવસની રાહ જોતાં બીજો માસ માંડમાંડ વ્યતિક્રમ્યો; કારણકે ઉત્સુક-ચિન્તાતુર માણસોને દિવસ લાંબાલાંબા લાગે છે. પણ પુનઃ પણ રાજા અસ્વસ્થ હોવાથી એ દુર્બળ થઇ ગયેલા તપસ્વીને પૂર્વની પેઠેજ પાછા જવું પડયું; કારણકે એવા પુરૂષોને પણ લાભના ઉદય વિના ભિક્ષા સુદ્ધાં મળતી નથી. પછી રાજાએ એને ત્રીજી વખતે પણ ગૌરવ સહિત નિમંત્રણ કર્યું; અને એણે પણ એ સ્વીકાર્યું; કારણકે કોઇની પ્રાર્થનાનો જેવા તેવા કારણથી ભંગ ન કરવો જોઇએ. જ્યારે અવધિ પૂર્ણ થયે એ તાપસ ભિક્ષાને અર્થે ગયો ત્યારે તો ભૂપતિને પુત્રજન્મના હર્ષમાં પારણાની વાત પણ

સ્મરણમાં નહોતી; કારણકે સુખમાં તેમજ દુઃખમાં પ્રમાદ એક સરખો થાય છે. હવે તો આ વખતે ચે ભિક્ષા નહિં મળવાથી એ ક્ષુધાને લીધે અતિ કૃશ થઇ ગયેલો હોવાથી રાજા ઉપર અતિ ક્રોધે ભરાયો; કારણકે અત્યંત ઘર્ષણથી, ચંદનના કાષ્ટમાંથી પણ અગ્નિ ઉત્પન્ન થાય છે. કહ્યું છે કે-મુસાફરી જેવી વૃદ્ધાવસ્થા નથી; દારિદ્રય જેવો પરાભવ નથી; મૃત્યુ સમાન ભય નથી; અને ક્ષુધા સમાન વેદના નથી. પછી એ તપસ્વી, કૃપણ પુરૂષના ઘરથકીજ જેમ, તેમ રાજાના આવાસથી પાછો વળીને, ખિન્ન થતો પોતાને સ્થાને ગયો; અને વિચારવા લાગ્યો-આ રાજા નામેજ સુમંગળ છે; પણ એના મંગળના ગ્રહના જેવાં ફળ હોવાથી એ કુમંગળ છે. મેં ત્રણત્રણવાર એની પ્રાર્થના સ્વીકારી તોપણ એ કુટિલે મને ભિક્ષા આપી નહિં, એ એની ધૃષ્ટતા જ (ઉદ્ધતસ્વભાવ જ) સમજવી; કારણકે ત્રીજી વાર ઉડી જતી વખતે તો પક્ષી પણ પકડી લઇ શકાય છે. અથવા તો શ્વાનના પૂચ્છને નળીને વિષે નાંખો તો પણ એ પોતાનો વક્રભાવ છોડતી નથી; અને લીંબડાના વૃક્ષને (પાણીને બદલે) દુધ પાઓ તોપણ તે મધુર થતું નથી. તે પોતે રાત્રિદિવસ સુખમાં પાણી આવે એવાં મિષ્ટાન્નપાન જમે છે તેથી, વંધ્યા સગર્ભાની પીડા ન જાણે તેમ, પોતે બીજાનું દુઃખ જાણતો નથી. એણે મને વારંવાર આમંત્રણ કરી કરીને આ પ્રમાણે ક્ષુધાએ મારી નાખ્યો; હવે જીવીશ ત્યાં સુધી એને ત્યાં નહિં જાઉં; હવે [1]ગંગદત્ત પુનઃ કુપને વિષે નહિં આવે. ક્રોધને લીધે જેનાં ભાવચક્ષુ જતાં રહ્યાં છે એવા એ તપસ્વીએ કુગતિનું હેતુભૂત એવું નિદાન (નિયાણું) કર્યું કે " હું એનો વધ કરનારો થાઉં; " અથવા તો નિર્બળ પુરૂષો નિષ્કરૂણ હોય છે. અહો ! એણે નિષ્પ્રયોજન કષ્ટ વેઠયું ! એણે તપશ્ચર્યાજ શા માટે કરી ? અથવા તો બાળતપસ્વીનું પુણ્ય પાપના

---

૧ પંચતંત્રમાં ગંગદત્ત દેડકાની એક વાર્તા છે તેને ઉદ્દેશીને આ કહ્યું છે. ગંગદત્ત પણ એમ છેતરાઇ ગયો હતો તેથી તે છેવટ બોલ્યો હતો કે न गंगदत्तः पुनरेति कूपम् ।

અનુબંધને અર્થે થાય છે. નિરભિમાની રાજાને પશ્ચાત્તાપ તો ઘણો થયો; પણ લજ્જાને લીધે, એ તપસ્વીની ક્ષમા માગવાને હવે ચોથીવાર આવ્યો નહીં; કારણકે લજ્જા કુલીનજનોને સદા નીચું જોવરાવે છે.

હવે કેટલેક કાળે એ તપસ્વી મૃત્યુ પામીને અલ્પર્દ્ધિક વ્યંતર થયો; પણ આવા ક્રોધાતુર મનવાળા તપસ્વીઓને મન તો એ પણ બહુ છે. સુમંગળરાજાએ પણ નિરન્તર રાજ્યનું પરિપાલન કરી પર્યન્તકાળે તે સર્વ તૃણની પેઠે ત્યજી દઇને તાપસી દીક્ષા ગ્રહણ કરી; કારણકે સંતજનો ભોગને વિષે સદાકાળ લુબ્ધ રહેતા નથી. પછી એ (રાજા) ત્યાં પણ પોતાનો તાપસાચાર સારી રીતે પાળી, વિશુદ્ધલેશ્યા સહિત આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને સત્પુરૂષોની ગતિ (સદ્ગતિ) ને પામ્યો; તે જાણે વૈરના અનુબંધનો નાશ કરવાને જ હોયની ! અનુક્રમે એ સુમંગળનો જીવ ત્યાંથી ચ્યવીને શ્રેણિકરાજા થયો; એણે રાજ્યલક્ષ્મીને બહુ લાડ લડાવ્યાં હતાં તેથી જ જાણે એ લક્ષ્મી અહીં પણ એની સાથેને સાથે જ રહી. કેટલેક સમયે એ સેનકતાપસનો જીવ ચ્યવીને ચેટકરાજપુત્રી ચેલ્લણાની કુક્ષિને વિષે પુત્રપણે અવતર્યો. હવે એ બન્ને જીવના પૂર્વભવના વેરને લીધે જ, એ તાપસનો જીવ હજુતો ગર્ભને વિષે હતો ત્યાંજ ચેલ્લણાને પતિનું માંસ ખાવાનો મહા ભયંકર દોહદ ઉત્પન્ન થયો, તે જાણે તેના હૃદયને વિષે શાકિનીમંત્રે પ્રવેશ કર્યાથી હોયની ? પણ ચેલ્લણા ચિંતાતુર છતાં પણ પોતાનો એ દોહદ કોઇને કહી શકી નહીં; કારણકે આવી ભયંકર વાત વગર પૂછયે પતિરૂપ દેવતાને કેમ કહેવાય ? વળી, જળથી સારી રીતે સિંચાતા-એવા પણ કોટરને વિષે ગુપ્ત રહેલા અગ્નિવાળા વૃક્ષની શાખા જેમ શુષ્ક થઇ જાય છે; તેવી રીતે રાણી, ઉત્તમ પ્રકારના ભોજન લેતી છતાં પણ, પોતાનો એ દોહદ પૂર્ણ નહિં થવાથી, શરીરે સુકાવા લાગી પાપ વહોરી લઇને પણ તેણે નાના પ્રકારના ગર્ભપાતનના ઉપાયો કરી જોયા; તથાપિ ગર્ભપાત થઇ શકયો નહિં, કારણકે, જેનો હજુ

આરંભ થયો નથી એવું આયુષ્ય ક્ષયને યોગ્ય નથી. એવામાં રાજાએજ તેને પૂછયું-હે દેવિ, તું કૃષ્ણ પક્ષને વિષે ચંદ્રમાની કળાની પેઠે શરીરે કેમ ક્ષીણ થતી જાયછે? શું તારૂં કંઇ કાર્ય સંપાદન થતું નથી? અથવા કોઇએ તારી આજ્ઞા ખંડિત કરી છે? શું કંઇ દુષ્ટ સ્વપ્નપરંપરા તારા જોવામાં આવી છે? અથવા કંઈ અપશકુન થયાં છે? અથવા શરીરે કંઇ પીડા ઉત્પન્ન થઇ છે? હે સર્વાંગસુંદર, જેવું હોય તેવું સ્ફુટપણે કહીદે. એ સાંભળી ચેલ્લણાએ, પોતાની કુક્ષિને વિષે રહેલા ગર્ભને વિષે પોતાનો શ્વાસ આસક્ત થઇ ગયો હોયની એમ ઉંડો નિશ્વાસ મૂકી રાજાને પોતાની ઇચ્છા વિરૂદ્ધ પોતાનું સ્વરૂપ કહી બતાવ્યું; કારણકે કહ્યાથીજ પ્રતીકાર (ઉપાય) થાય છે. રાજાએ કહ્યું-હે સુભગા, હું તારો મનોરથ સદ્ય પૂર્ણ કરીશ; કારણકે વસ્તુ દૂર હોય તેને યે લાવી આપું; તો આતો મારા શરીરમાંજ છે તેથી પ્રાપ્ત થઇ ચુકી સમજ. આ પ્રમાણે એના ચિત્તને ઉલ્લાસ પમાડીને, શ્રેણિકરાજાએ અભયકુમાર પાસે જઇને એના દોહદની વાત કહી; કારણકે છીંક જતી રહે ત્યારે સૂર્યની સામે નજર કરવી પડે છે. પછી અભયકુમારે કહ્યું-હે તાત, હું હમણાં જ એની ઇચ્છા પૂર્ણ કરૂંછું: નિશ્ચયે બુદ્ધિમાન જનોની દૃષ્ટિને વિષે આવી વાત કઠિન લાગતી નથી. પછી રાજપુત્રે પોતાના માણસો પાસે સસલાનું માંસ મંગાવ્યું; કારણકે દારૂણ અવસ્થાને પ્રાપ્ત થયેલા માણસને, અપવાદ શું ઉત્સર્ગ કરતાં બળવાન્ નથી? (અપવાદ સેવવો જ પડે છે.)

પછી રાજાને ચત્તા સુવરાવીને, અભયકુમારે તેના ઉદર ઉપર એ માંસ મૂક્યું; કારણકે કાર્ય એવી રીતે કરવું જોઇએ કે જીવિતની હાનિ ન થાય તેમ યષ્ટિનો ભંગ પણ ન થાય. પછી એક તીક્ષ્ણ છરી લઇને તેનું અંગ કાપતો હોય એમ બતાવવા લાગ્યો; અને રાજા પણ મુખ થકી સીત્કાર કરવા લાગ્યો; કારણકે માયા વિના સામો માણસ ખરૂં માનતો નથી. ભૂપતિએ એ માંસ ચેલ્લણાને મોકલાવ્યું, અને એણે પણ પતિના આદેશથી એ એકાન્તે ખાધું; કારણકે મ્હોટા માણસોને પણ કુનીતિ

શોભતી નથી. એ વખતે તેને સ્વામીનું સ્મરણ થતાં હૃદય કંપવા લાગ્યું; અને વળી ક્ષણવાર પછી ગર્ભનું સ્મરણ થયું એટલે ચિત્તને વિષે ઉલ્લાસ થયો; કારણકે પ્રાણીને દ્વેષ અને રાગ એ બન્ને એક સાથે થતા નથી.

આમ ચેલ્લણાનો દોહદ તો પૂર્ણ થયો પણ એ "પતિનો ઘાત કરનારી મારા જેવી સ્ત્રીને ધિક્કાર છે"! એમ કહી કહીને પોતાની નિન્દા કરવા લાગી; કારણકે કંઇ કારણવશે પાપકાર્ય કર્યા પછી પણ સુવાસનાવાળા પ્રાણીઓને તો અતિ પશ્ચાત્તાપ થાય છે. પછી, નિશાસમયે પૂર્ણ ચંદ્ર જેમ કમલિનીને ઉલ્લાસ પમાડવાને પોતાનું પૂર્ણ રૂપ બતાવે છે, તેવી રીતે રાજા તરતજ એ રાણીના મનનું સમાધાન કરવાને અર્થે તેને પોતાની અક્ષત કાયા બતાવવા ગયો; અને તેને કહેવા લાગ્યો કે-હે સૌભાગ્યવતી, સંરોહિણી ઔષધીના પ્રયોગથી મને તેજ વખતે ક્ષણમાત્રમાં આરામ થયો છે; કારણકે ઔષધીઓનો પ્રભાવ અવર્ણ્ય છે ચેલ્લણા પણ પોતાના પ્રાણપ્રિય પતિને નિરાબાધ જોઇને ઉચ્છ્વાસ પામી; કારણકે પોતાના સ્નેહીજનને-આપત્તિ તરીને પાર ગયેલા-જોઇને કોને હર્ષ ન થાય?

પછી ચેલ્લણાએ નવમાસ અને સાડાઆઠ દિવસ નિર્વિઘ્ને નિર્ગમન કરીને હાથણી [1]કલભરત્નને જન્મ આપે તેમ સર્વ અંગે સંપૂર્ણ એવા પુત્રને જન્મ આપ્યો. રાણીએ તેને તેના પિતાનો મહાશત્રુ જાણીને તેજ વખતે દાસીને કહ્યું-આને તું કોઇ સ્થાને જઇને મૂકી આવ; કારણકે શરીરમાં ઉત્પન્ન થયેલો છતાં પણ દુઃખ દેનારો એવો 'વાળો' દૂર કરવા યોગ્ય નથી? દાસી પણ એને, જાણે વનદેવતાઓની ક્રીડાને અર્થેજ હોયની એમ, અશોકવાટિકાને વિષે મૂકી આવી. પણ તે પાછી વળી તે વખતે દૈવયોગે રાજાએ તેને પૂછ્યું-ભદ્રે, તું ક્યાં જઇ આવી? તેણે કહ્યું-હું રાણીના આગ્રહથી બાળકને મૂકવા (ત્યજીદેવા) ગઇ હતી; કારણકે જેનું અન્ન ખાતા હોઇએ તેનો આદેશ ઉઠાવવો

---

૧ કલભ એટલે હાથીનું બચ્ચું.

પડે છે; પછી તે શુભ હોય વા અશુભ હોય. એ સાંભળી માર્જાર પ્રમુખ જાનવરોથી એનો નાશ થશે એવી શંકાએ, ત્વરિત પગલે રાજા ત્યાં ગયો અને પુત્રને બન્ને હાથે ઉપાડી લીધો; કારણકે પિતાને પુત્રપર અપ્રતિમ સ્નેહ હોય છે. પછી રાણી પાસે આવીને તેણે કહ્યું-હે સુજ્ઞ અને વિવેકશાળી કુલીન રાણી-મ્લેચ્છજનોની સ્ત્રીઓ પણ ન કરે એવું આ કુકર્મ તેં શું કર્યું ? જેને આપણા જેવું જ્ઞાન નથી એવી તિર્યંચની સ્ત્રી પણ, બહુ પુત્રવાળી હોય તોયે પોતાના ઔરસ પુત્રને ત્યજી દેતી નથી; તો હારા જેવી માનુષીથી તો કેમ ત્યજી દેવાય ? જનસમૂહને પૂજ્ય એવું રાજ્ય મળી શકે, અવિનાશી એવો રાજાનો અનુગ્રહ પણ પ્રાપ્ત કરી શકાય, સૌભાગ્યલક્ષ્મીના જેવી તેજોમય લક્ષ્મી પણ મળી શકે, કામદેવ સમાન સ્વરૂપ પણ મળી શકે, નિરાબાધ એવી કળાઓનો સમૂહ પણ પ્રાપ્ત થઇ શકે, રોગોપદ્રવરહિત સર્વ ભોગ પણ પ્રાપ્ત થઇ શકે; અને શત્રુઓને દુઃખ દેનારી એવી ઉજ્જ્વળ કીર્તિ પણ પ્રાપ્ત થઇ શકે; પણ પુત્રરત્ન તો ક્યાંઇથી પણ મળી શકે નહિં. એને વાસ્તે તો સ્ત્રીઓ રાત્રિદિવસ દુર્ગા પ્રમુખ દેવીઓનું પૂજન કરે છે, વૃક્ષનાં મૂળ ઘસીઘસીને પીએ છે, ભુજાએ રક્ષાપોટલી તથા કડાં બાંધે છે, અને અનેક જ્યોતિષીઓને પોતાના ગ્રહ કેવા છે તે વિષે પ્રશ્ન કરે છે; ને તેં તો તને પ્રાપ્ત થયેલા એવા આ તનુજને, પુણ્યહીન જન ચિંતારત્નને ત્યજી દે તેમ ત્યજી દીધો ! રાણીએ એ બધું સાંભળીને ઉત્તર આપ્યો-હે સ્વામિ, આપ જે કહોછો તે સર્વ સત્ય છે, પરન્તુ આપને આ, ઉગ્રસેન રાજાને કંસ થયો હતો તેમ, પુત્રરૂપ એક મહાન્ શત્રુ ઉત્પન્ન થયો છે; નહીં તો, એ ગર્ભમાં આવ્યો ત્યારે મને આવો મહા ઘોર દોહદ કેમ થાય ? માણસના ઉદરમાં લેશ પણ લસણ જાય છે ત્યારે શું અતિ દુર્ગન્ધ નથી ઉત્પન્ન થતી ? પણ રાજા તો પુત્રપર સ્નેહાળુ હોવાથી બોલ્યો-હે હરિણાક્ષી, ભલે વૈરી નીવડે તોપણ એ પુત્ર છે; કારણકે પુત્ર કુપુત્ર થાય પણ માતા કુમાતા ન થાય, અહો ! તું વિચક્ષણ થઇને, આમ હારા પહેલા જ

બાળકનો ત્યાગ કરે છે, તો કુશના અગ્રભાગની ઉપર રહેલા જળબિન્દુઓની—પેઠે હારાં શેષ બાળકો કેવી રીતે સ્થિર (સ્થીતિમાન્-હયાત) રહેશે ? ચેલ્લણાને પોતાને એ રૂચિકર નહોતો છતાં ફક્ત રાજાની આજ્ઞાથી એણે એને વધાવી લીધો; કારણકે સતી સ્ત્રીઓથી કદિ પણ પતિની આજ્ઞાનો ભંગ થાય ? ચન્દ્રમાના દ્રવ જેવી પોતાની કાન્તિવડે એ બાળકે અશોકવાટિકાને વિષે ઉદ્યોત કરી મૂકયો હતો તેથી રાજાએ એનું 'અશોકચંદ્ર' એવું નામ પાડયું. પણ બાગમાં કુકડાએ તેની એક કનિષ્ટ આંગળી કરડી હતી તેની પીડાને લીધે તે બહુ રૂદન કરવા લાગ્યો; છતાં તેને જ્યાં ફેંકી દીધો હતો ત્યાં એ આટલાથી જ (જીવતો) બચ્યો એ જ આશ્ચર્ય હતું. રાજા તેની એ આંગળીને પોતાના મુખને વિષે રાખવા લાગ્યો તેથી તેની ઉષ્માથી એને સુખ થયું. પછી જ્યારે તેનો વ્રણ રૂઝાઇ ગયો ત્યારે આંગળી કૂણિત (ટુંકી) થયેલી દેખાઇ; તેથી તેના સમાનવયના ગોઠીઆઓએ મળીને તેનું કૂણિત નામ પાડયું. કારણકે એઓ મશ્કરીમાં (ઘણીવાર) એવું અપનામ (ખરાબ નામ) પાડે છે.

અનુક્રમે રાણીએ, પૂર્વ દિશા જેવી રીતે પર્વદિવસે બે પુષ્પદંતોને જન્મ આપે છે તેવી રીતે, હલ્લ અને વિહલ્લ નામના બે તેજસ્વી અને કાન્તિના નિધાનરૂપ પુત્રોને જન્મ આપ્યો. ચેલ્લણાની કુક્ષિથી જન્મ પામેલા એ ત્રણ કુમારો પિતાને સુખરૂપ થઇ પડ્યા; અને કલહ-કપટનો સર્વથા ત્યાગ કરીને નગરને વિષે ફરતા છતા, શ્રી ત્રિકુટ પર્વતની ભૂમિપરના ઉંચા શિખરોની પેઠે વિરાજવા લાગ્યા.

તેજોમય ભામંડળ સમાન શોભતા શ્રેણિકનરેશ્વર જેવા પિતાને પ્રમોદરૂપી સંપત્તિને આપનાર-તથા એમને અને એમની પર્વત સમાન ઉચ્ચ પ્રતિજ્ઞાઓને સફળ કરનાર-અને સર્વ દૂષણોનો વૈરિ-દાક્ષિણ્યવાન્-નિર્ભય અભયકુમાર, પોતાના અશોકચંદ્ર પ્રમુખ ભાઇઓની સાથે રહીને લક્ષ્મણ-ભરત-અને શત્રુઘ્નથી સંયુક્ત રામચંદ્ર જ હોયની એવો શોભવા લાગ્યો.

સર્ગ ૩ જો.

પછી શ્રેણિકરાજાએ ધારિણી નામે એક સદ્‌ગુણના ભંડારરૂપ એવી નવી રાણી આણી; કારણકે હસ્તીને શું એક જ હાથણી હોય ? તેના રૂપવાન્–સૌંદર્યવાન્ અને સૌભાગ્યવાન્ શરીરને વિષે ક્યાંઇપણ એકે અલક્ષણ નહોતું; અથવા તો શંખને વિષે કાળાશ હોયજ નહીં. સતીશિરોમણી એ ધારિણી પોતાના અમૂલ્ય અને પવિત્ર એવા શીલરત્નનું રક્ષણ કરવાને નિશ્ચયે લજ્જારૂપી રક્ષિકાને[1] ધારણ કરતી હતી. એ પતિવ્રતા સ્ત્રી કમલિનીની જેમ પોતાના પતિરૂપ ચંદ્રમાના મુખ શિવાય અન્ય કોઇનું મુખ જોતી નહિં. બાલ્યાવસ્થાને વિષે દુધ પીવાથી એની રસના મધુર થઇ હોયની, તેથીજ જાણે એ કદિ પણ કડવાં વચન ઉચ્ચરતી નહિં ! એણે નિશ્ચયે કોઈ શ્રેષ્ઠ અધ્યાપકની પાસે દાનનો અભ્યાસ કર્યો હશે; નહિંતો અર્થીજનોને દાન આપતાં એનો હાથ કેમ ન થાકી જાય ? સૂર્યને જેમ દિવસરૂપી લક્ષ્મીની સાથે, તેમ રાજાને એની સાથે ઉત્તમ પ્રકારના ભોગ ભોગવતાં કેટલોક કાળ વ્યતીત થયો.

એકદા પાછલી રાત્રીએ, પંચવર્ણના સુગંધી દ્રવ્યોથી સુવાસિત થયેલા કુસુમના સમૂહવાળા, અને ધુપથી બહેકી રહેલા આવાસભવનને વિષે, નાના પ્રકારનાં મણિ સુવર્ણ અને રૂપાથી જડેલા–હંસનાવાળના સમૂહથી સંપુર્ણ–ઉત્તમ પટ્ટતૂલીથી[2] વિરાજતા–પાંગથે અને મસ્તકને સ્થાને મૂકેલા ઓશીકાથી શોભી રહેલા–બહુ મૂલ્યવાન્ અને નવનીત સમાન મૃદુ એવા પ્રચ્છદપટ[3]વાળા–ગાલ રહે તે સ્થાને સુદર ગાલમસૂરીઆંથી યુક્ત–ઉપર જડી લીધેલા ઉલ્લોચથી દીપતા–મધ્યભાગે જરા નમેલા–ગંગાના પુલિનપ્રદેશ[4] જેવા–અને જાણે દેવશય્યાજ હોયની એવા જણાતા પલંગને વિષે સૂતેલી એ ધારિણીદેવીએ સ્વપ્નને વિષે, નંદાની પેઠે, એક ઉંચા–મદઝરતા–ચાર દંતૂશળવાળા અને ઉજ્જવળ વર્ણના હસ્તીને (પોતાના) મુખને વિષે પ્રવેશ કરતો

---

૧ રાખડી ૨ સૂતરની પાટી (?) ૩ ચાદર. ૪ રેતીવાળા કીનારો.

જોયો. સૂર્યના દર્શનથી ઉત્ફુલ્લ પત્રોવાળી પદ્મિનીની જેમ, એ સ્વપ્ન જોઇને પ્રફુલ્લિત થયાં છે નેત્રો જેનાં એવી એ મહાદેવી તરતજ જાગી; કારણકે એવા જનોને નિદ્રા અલ્પ હોય છે. જાગીને, ગતિને વિષે હંસીનો પરાજય કરનારી એ રાણી રાજા પાસે ગઇ, અને તેને કોમળ વચનોથી જગાડ્યો; કારણકે સ્રીઓને તો મૃદુતાજ શોભે છે. પછી પતિને તેણે કહ્યું-હે સ્વામિન્, મેં હમણાં સ્વપ્નમાં હસ્તી જોયો, તો વૃક્ષની જેમ એનું શું ફળ થશે? વર્ષાઋતુને વિષે મેઘજળની વૃષ્ટિથી કદમ્બવૃક્ષ અંકુર ધારણ કરે તેમ આ વાત સાંભળી હર્ષ પામી રોમાંચ ધારણ કરતો શ્રેણિકરાજા કહેવા લાગ્યો-" હે પ્રિયે, તેં સ્વપ્નને વિષે ગજરાજ જોયો તેથી નિશ્ચયે કુંતીએ જેમ ભીમને જન્મ આપ્યો હતો તેમ તું, એક કુળદીપક-કુળરત્ન-કુળને વિષે મુકુટ સમાન, કુલપર્વત સમાન અને કુળને વૃદ્ધિ પમાડનાર, તથા હસ્તી સમાન બળ અને પરાક્રમવાળા એક પુત્રને જન્મ આપીશ." પોતાના પતિના આ શબ્દોને રાણીએ નિશ્ચયે શકુનની ગાંઠના મિષે બાંધી લીધા-એમ કે છુટા રહેશે તો કોઇ એને લઇ જશે. વળી એ બોલી કે આપની કૃપાથી મને અલ્પ સમયમાં એમ થાઓ; કારણ કે ઉત્તમ જનોનું વચન કદિ પણ અન્યથા થતું નથી. પછી રાજાની આજ્ઞા લઇને રાણી પોતાના શયનખંડમાં ગઇ; કારણકે કુળવાન્ સ્રીઓ સર્વ કાર્ય પતિની આજ્ઞા પ્રમાણે કરે છે. સુંદર શકુન બીજા અપશકુનોથીજ જેમ તેમ, આ મારૂં શુભ સ્વપ્ન બીજાં દુઃસ્વપ્નોથી પ્રતિઘાત ન પામે, માટે હું સાધ્વીની પેઠે ધર્મજાગરણ કરૂં કે જેથી મને કુમુદિનીની પેઠે હવે નિદ્રા ન આવે-એમ વિચારીને એણે સખીઓની સાથે સુંદરી-બ્રાહ્મી-નર્મદા-દમયંતી-અંજના-રાજિમતી-સીતા-દ્રૌપદી-નંદા-ઋષિદત્તા-અને મનોરમા પ્રમુખ સતી સ્રીઓની કથા કાઢી. પછી એના ધર્મજાગરણને વધારે શ્રવણ કરવાને અનાતુર હોયની એમ રાત્રી પણ ક્ષણમાં વ્યતીત થઇ.

આ સમયે કાળ નિવેદન કરનારો પુરૂષ ઉંચે સ્વરે બોલવા

લાગ્યો—(કારણકે રાજાનું પ્રચંડશાસન હોય તો પોતાને નિયમિત વખતે કોણ નથી જાગતું ?) " આ કંઇક રક્તમંડળવાળો તેજોનિધિ સૂર્ય આપની પેઠે પોતાનાં સુકોમળ કરવડે ભુવનનું પોષણ કરતો છતો ઉદય પામે છે. કાળરૂપી માળીની પુત્રી જ હોયની એમ આ દિનલક્ષ્મી પણ આપને જોવાને ઉત્સુક બની આપને માટે સૂર્યરૂપ પકવદાડિમ તૈયાર કરી રહી છે. " એ સાંભળીને મગધાધિપતિએ વિચાર્યું—અહો ! આ ચતુર બંદિજન આજ બહુ સરસ પાઠ બોલ્યો; માટે નિશ્ચયે રાણીને કુળનો ઉદય કરનારો પુત્ર થશે; અન્યથા ઉદય સંબંધી કુળનું આવી રીતે સૂચવન થાત નહીં. પછી વ્યાયામ કરીને, સુવાસિત તેલવતી મર્દન કરાવી એણે સુગંધી જળથી સ્નાન કર્યું, અને ચંદનાદિથી વિલેપન કર્યું. પછી દેવપૂજા કરીને, તિલક કરતી વખતે, એણે મસ્તકપર સુવર્ણનો મુકુટ, કર્ણને વિષે ચલાયમાન કુંડળો, ઉરઃસ્થળને વિષે સ્થુળ-નિર્મળ-અને ચળકતા મુક્તાફળનો હાર, અને ભુજાઓને વિષે કેયૂર, એવાં એવાં આભૂષણો, જાણે તે તે સ્થળોના બહુમાનને અર્થેજ હોયની એમ, ધારણ કર્યાં. વળી પ્રકોષ્ટભાગ (પોંચા) ને વિષે સુવર્ણનાં વલય પહેર્યાં, તથા મૃદુતાને અર્થે અંગુલિને પણ મુદ્રિકાને મિષે સુવર્ણથી ભૂષિત કરી. વળી સંપ્રતિ, ભુવનને વિષે એના સમાન અન્ય કોઇ વીરપુરૂષ નથી— એમ બતાવવાને એણે દક્ષિણ ચરણને વિષે વીરવલય ધારણ કર્યું.

એ પ્રમાણે સજ્જ થઇને એ, ઈંદ્ર જેમ સુધર્માને વિષે પધારે તેમ, દેવતા સમાન રૂપવંત મંત્રી અને સામંતોએ શોભાવેલી સભાને વિષે આવીને બેઠા. ત્યાં તેણે સ્વપ્નશાસ્ત્રના પારગામી એવા આઠ સ્વપ્નપાઠકોને બોલાવવાને સેવકોને મોકલ્યા. એટલે એઓ પણ સ્નાન કરી, શરીરે વિલેપન તથા ભાલને વિષે તિલક કરી, મસ્તકને વિષે દધિ-શ્વેત સરસવ-દૂર્વા તથા અખંડ અક્ષત રાખી, શ્વેત વસ્ત્ર પહેરી ફળાદિક લઇ સભાને વિષે આવ્યા; અને એ ફળાદિક રાજાની આગળ ભેટ મૂકીને, એને આશીર્વાદ દઇ, એમને માટે મૂકી રાખેલા પીઠાસનપર બેઠા, એટલે તેઓ મેરૂની સન્મુખ કુલાચલ પર્વતો શોભે તેમ રાજાની સન્મુખ શોભવા લાગ્યા. તે વખતે

ધારિણી રાણી, પણ, હસ્તી-સિંહ-મૃગ-વાઘ-અશ્વ-શુકર-સંબર-મયૂર-ચક્રવાક-અને હંસ વગેરે જેની ઉપર ચિત્રેલાં હતાં, એવા પડદાની પાછળ આવીને બેઠી; કારણકે રાજાની રાણીઓ असूर्यंपश्या કહેવાય છે (પડદામાં રહેવાનો એમનો પ્રસિદ્ધ રિવાજ છે.) રાજાએ સ્વપ્નપાઠકોનો સત્કાર કરીને પૂછયું-આજે રાત્રીને છેલ્લે પહોરે ધારિણીદેવીએ સ્વપ્નને વિષે હસ્તી જોયો તો તે સ્વપ્નનું શું ફળ થશે તે તમે સ્ફુટપણે કહો; કારણકે સૂર્યના કિરણો જ વસ્તુઓનો ઉદ્યોત કરવાને સમર્થ હોય છે. એ પરથી સર્વેએ એકત્ર થઇ શ્રેષ્ઠ રીતે ઉહાપોહ (વિચાર) કરી સદ્ય સ્વપ્નના અર્થને પ્રાપ્ત કર્યો, કારણકે શાસ્ત્રનો અભ્યાસ બહુ ઉત્તમ વસ્તુ છે. પછી એમણે કહ્યું-મહારાજ, સાંભળો. સર્વ સ્વપ્નશાસ્ત્રોને વિષે બહોંતેર સ્વપ્ન કહેવાય છે. તે બહોંતેરમાં ત્રીશ મહાસ્વપ્ન કહેવાય છે. એ કલ્પવૃક્ષની પેઠે મહા ફળદાયક હોય છે. તે ત્રીશમાં વળી સિંહ-હસ્તી-વૃષભ-ચંદ્ર-સૂર્ય-સરોવર-કુંભ-ધ્વજ-સમુદ્ર-પુષ્પની માળા-રત્નોનો સમૂહ-વિમાન-ભવન અને અગ્નિ એ ચૌદ મહાસ્વપ્નો તીર્થંકર અથવા ચક્રવર્તીરાજા ગર્ભને વિષે આવ્યે છતે તેમની માતાઓ દેખે છે. વાસુદેવની માતા એમાંના સાત સ્વપ્ન દેખે છે; બળદેવની માતા ચાર દેખે છે; અને મંડળ એટલે દેશના અધિપતિની માતા એક સ્વપ્ન દેખે છે. માટે ધારિણીદેવી મેરૂપર્વતની ભુમિની પેઠે નંદનને[1] જન્મ આપશે. એ પુણ્યનિધિ શુરવીર પુત્ર નિશ્ચયે રાજ્ય પ્રાપ્ત કરશે; કારણકે ચક્ષુએ જોયેલું ચલિત થાય, પણ શાસ્ત્રરૂપી ચક્ષુએ જોયેલું કદાપિ ચલિત થતું નથી. એ સાંભળીને પછી કલ્પવૃક્ષની બરોબરી કરનારા રાજાએ તેમને નિત્યની આજીવિકા બાંધી આપીને તેમનું દારિદ્રય દૂર કર્યું. કહ્યું છે કે, શેરડીનું ક્ષેત્ર, સમુદ્ર, યોનીનું[2] પોષણ, અને રાજાઓની કૃપા-એટલાં વાનાં ક્ષણમાત્રમાં દારિદ્રય દૂર કરે છે. વળી ગૌરવ સહિત વસ્ત્ર-તાંબુલ પ્રમુખ આપવાવડે રાજાએ તેમનો સત્કાર કર્યો, કારણકે બુદ્ધિ-એ શું કલ્પલતા

---

૧ (૧) નન્દન વન. (૨) પુત્ર. ૨ ઢોરઢાંખર આદિનું.

નથી ? પછી સ્નેહને લીધે રાજાએ પોતે ધારિણીની પાસે જઇને તેમનું કહેલું એને કહી સંભળાવ્યું કારણકે પ્રેમની ગતિજ આવી હોય છે. પછી પુષ્ટિના હેતુરૂપ અને અતિ તેલ વગેરે વસ્તુઓથી રહિત એવા આહારવડે, રાણી ગર્ભનું પોષણ કરવા લાગી; માંદો માણસ પથ્યવડે દેહનું પોષણ કરે તેમ.

હવે સુખે કરીને ગર્ભનું પાલન કરતી રાણીને ત્રીજે માસે અશોકવૃક્ષની જેમ દોહદ ઉત્પન્ન થયો કે, વરસાદ વરસતો હોય-તેની સાથે વીજળીની ગર્જના થઇ રહી હોય-નદીઓ ચાલી રહી હોય-ઝરા વહેતા હોય-પૃથ્વીપર લીલા અંકુરો પથરાઇ ગયા હોય-મયૂરો નૃત્ય કરી રહ્યા હોય-અને દેડકાઓ ડ્રાંઊં ડ્રાંઊં શબ્દ કરી રહ્યા હોય એવે વખતે ઉત્તમ વસ્ત્રાલંકાર ધારણ કરી હું હાથણીની ઉપર બેસીને નગરમાં તથા બહાર વૈભારગિરિ સુધી ફરૂં, મારાપર છત્ર ધરવામાં આવે, ચામર વીંઝાય, સામંતાદિ પરિવાર સહિત રાજા પણ સાથે આવે અને બન્દીજનો ગાયન ગાતા આગળ ચાલે-એમ વર્ષાઋતુની ઉત્તમ શોભાનું હું યથેચ્છ સન્માન કરૂં. પણ આ દોહદ તેને અકાળે ઉત્પન્ન થયો: પ્રાયઃ મનુષ્યો જે દૂર હોય અને જે દુર્લભ હોય તેનીજ વાંછા કરે છે. આવો અકાલીન દોહદ નહિં પૂર્ણ થઇ શકે એવો હોવાથી તે ઉષ્ણ ઋતુની રાત્રીની શ્રેણિની જેમ દિવસે દિવસે ક્ષીણ થવા લાગી. તોપણ તેણે એ વાત કોઇને કહી નહિં; કારણકે મ્હોટા લોકોએ પોતાનું દુષ્કર કાર્ય કોઇની આગળ કહેવું મહા મુશ્કેલ છે. પણ તેની અંગિત દાસીઓએ એ વાત રાજાને જણાવી, કારણકે સેવકજનો નિત્ય પોતાના કુલાચારની રક્ષા કરે છે. રાજા તરતજ ધારિણિની પાસે ગયો; કારણકે પ્રિયજન અસ્વસ્થ હોય ત્યારે કોણ ઉતાવળ નથી કરતું ? ત્યાં જઇને તેણે ચેલ્લણાની જેટલાજ પ્રેમથી તેને પૂછયું; કારણકે મહાન્ પુરૂષોને એક વામા (ઓછી) ને બીજી દક્ષિણા (વધતી) એવો કંઈ વિભાગ હોતો નથી. રાણીએ કહ્યું-હે સ્વામિનાથ, મને તક્ષક નાગના મસ્તકના ભૂષણરૂપ ચુડામણિને

ગ્રહણ કરવા જેવો અકાળે મેઘવૃષ્ટિ જોવાનો દોહદ ઉત્પન્ન થયો છે હે આર્યપુત્ર-તે માટેજ હું તે આપની પાસે કહી શકતી નહોતી; કારણકે અસંભાવ્ય ઈચ્છા કરનારાને લોકો ઘેલો (ગાંડો) ગણી કાઢે છે. પણ રાજાએ તેને કહ્યું-હે પ્રિયે, ધીરજ ધર, હું તારો મનોરથ સત્વર પૂર્ણ કરીશ. જેને બૃહસ્પતિ તુલ્ય બુદ્ધિમાન અભયકુમાર જેવો મંત્રી છે તે આવો અવષ્ટંભવાળો (હિમ્મતભર્યો) ઉત્તર કેમ ન આપે ?

રાણીને આ પ્રમાણે ધીરજ આપીને રાજા, કમલિનીને આશ્વાસન આપી સૂર્ય જેમ ગગનને વિષે ચઢે છે તેમ, સભાને વિષે આવીને સિંહાસનપર આરૂઢ થયો. પણ રાણીનો દોહદ સંપૂર્ણ કરવાની ચિંતાને લીધે ઉદાસી એવો એ મહીપતિને ભયભીત પુરૂષની પેઠે દિશાઓ શૂન્યકાર જેવી દેખાવા લાગી. એટલે મહા ચતુર એવા અભયકુમારે નમન કરીને અંજલિ જોડી ભક્તિવડે નમ્રવાણીથી પિતાને વિજ્ઞાપના કરી કે-હે પૂજ્ય પિતા, શું શ્વાનની પેઠે કોઈ રાજા આપણા મંડળમાં ઉપદ્રવ કરે છે ? અથવા અન્ય કોઇ પોતાના જ આત્માનો દુશ્મન એવો આપણી આજ્ઞાને મસ્તકને વિષે માલાની જેમ નથી ધારણ કરતો ? અથવા તો અચિંત્ય ભાગ્યવાળા એવા આપને કંઈ ઇચ્છા પૂર્ણ થતી નથી ? અથવા દુર્જનની જેમ કોઇ વ્યાધિ અધિક પીડા આપે છે ? હે પ્રભુ, આપ, દિવસના ચંદ્રમાની જેમ, નિસ્તેજ થઈ ગયા છો માટે આપના સરલ પુત્રને તેનું કારણ જણાવો. રાજાએ કહ્યું-કારણ મ્હોટું છે; પણ તેં ગણાવ્યાં એમાંનું એકે નથી. તારી માતાને આજ અકાળે મેઘવૃષ્ટિ જોવાનો દોહદ ઉત્પન્ન થયો છે. હે બુદ્ધિનિધાન, તે પૂર્ણ કરવાને તનેજ સંભારવો પડ્યો છે, કારણકે આહારનો કવળ (કોળીઓ) કંઠે રહ્યે છતે જળનેજ શોધવું પડે છે. અભયકુમારે કહ્યું-હે તાત, આપ નિશ્ચિંત રહો; એ કાર્ય કલ્પવૃક્ષની તુલ્ય એવા આપની કૃપાથી હું પૂર્ણ કરીશ.

હવે અભયકુમારને પૂર્વે કોઇ દેવતાની સાથે સમાગમ થયો હતો (કારણકે મનુષ્યને મનુષ્યની મિત્રતા તો સર્વત્ર હોય છે માટે એમાં કંઇ આશ્ચર્ય નહીં) તે પરથી તેણે તે

દેવને ઉદ્દેશીને ધર્મધ્યાન કર્યું–પૌષધશાલાને વિષે જઇ, બ્રહ્મચર્ય વ્રત અંગીકાર કરી દર્ભની શય્યાને વિષે રહી ઉપવાસ કર્યો; કારણકે દેવતાનું આકર્ષણ જેવી તેવી રીતે થતું નથી. એ પ્રકારના એના ધર્મધ્યાનથી ત્રીજે દિવસે એ દેવ સ્વર્ગથકી આવીને પ્રત્યક્ષ થયો; કારણકે આકર્ષણમંત્રથી તો સ્વર્ગની અપ્સરાઓ પણ આકર્ષાઈ આવે છે. એ દેવતાના મુકુટના રત્નોના કિરણજાળથી આકાશને વિષે ઇંદ્રધનુષ્યો રચાયા હતા. એના ચલાયમાન કુંડળો એના ગાલપર સ્પર્શ કરતા લટકતા હતા. એના કંઠને વિષે તાજા પુષ્પોની અત્યંત સુગંધમય માળા રહી ગઇ હતી. એની ભુજાઓને વિષે ઉલ્લસતી કાન્તિવાળા કેયૂર શોભી રહ્યાં હતાં. એના દેદીપ્યમાન પ્રકોષ્ટ (પોંચા) ને વિષે શ્રેષ્ઠ આભરણો ચળકાટ મારતાં હતાં. (વસ્ત્રની ઉપર) કંઠથી જાનુપર્યન્ત હાર લટકી રહ્યો હતો. ચરણને વિષે મણિજડિત સુવર્ણનાં વલયો દીપી રહ્યાં હતાં; અને હાથની આંગળીઓને વિષે પણ અનેક મણિમુદ્રિકાઓ ગ઼હાર આપતી હતી. વળી એણે અતિ મૃદુ અને દિવ્ય દેવદૂષ્ય વસ્ત્રો ધારણ કર્યાં હતા, અને પોતાના દેહની કાન્તિના સમૂહથી બાર બાર સૂર્યોના ઉદ્યોતપર વિજય મેળવ્યો હતો. એના ચરણ ભૂમિતળથી ચારઆંગળપ્રમાણ ઉંચા રહેતા હતા અને એનાં બન્ને નેત્રકમળ નિમેષ-ઉન્મેષથી રહિત હતાં.

એ દેવ અભયકુમારની પાસે પ્રત્યક્ષ થઇ કહેવા લાગ્યો-હે પવિત્ર કુમાર, તેં શામાટે મારૂં સ્મરણ કર્યું છે ? દુષ્કર એવું પણ તારૂં શું કાર્ય કરૂં તે કહે એ સાંભળી અભયકુમારે તેને કહ્યું-હે દેવ, મારાં માતુશ્રીને આજ અકાળે મેઘની વૃષ્ટિ અનુભવવાનો દોહદ ઉત્પન્ન થયો છે. માટે મારા પર સ્નેહ ધરાવતા હો તો તમે એ પૂર્ણ કરો; કારણકે બુદ્ધિમાન્ એવા પણ મનુષ્યોમાં વરસાદ વરસાવવાની શક્તિ હોતી નથી. અથવા તો તમારાં દર્શન થયાં ત્યારથી જ એ પૂર્ણ થયો છે. કારણકે જેને રત્નાકર (રત્નની ખાણ-સાગર) ની જેવા મિત્રો હોય, તેને નિરાશ થવાનું હોય નહિં. એ સાંભળીને દેવતા ' તથાસ્તુ ' એમ કહીને તિરોધાન

થયો, કારણકે દેવતાઓ મનુષ્યલોકને વિષે વિશેષ વખત રહેતા નથી

પછી અભયકુમાર પણ સ્વસ્થ થઈને ઘેર ગયો, અને પારણુ કર્યું અથવા બીજાઓ પણ એમજ (ઇષ્ટસિદ્ધિ થયે છતે જ) ભોજન લે છે પછી દેવના પ્રભાવે કરીને, જાણે ભૂમિ ફાટતી હોયની એમ સહુસા વર્ષાના ચિન્હો ઉત્પન્ન થયા મ્હોટી વડવાઈઓ નીકળવાથી સર્વ તૃણ-વૃક્ષ-લતા પ્રમુખ ધ્યાન ધરીને રહ્યા હોયની એમ સ્થિર થઈ ગયા અને શબ્દ કરતા પણ બંધ થયા વળી લોકો પણ અત્યત તાપથી અતિશય વ્યાકુળ થતા છતા વીંજણાઓથી કઇક સુખ લેવા લાગ્યા " આ સર્વવ્યાપક વિભુ[1] શૂન્ય કેમ છે ? " એમ કોઈએ કહ્યુ હોય તે ઉપરથી જ જાણે આકાશ પદાતિ[2] જેવા મેઘવૃન્દથી સર્વત્ર છવાઈ ગયુ વળી " આપણા જેવા ઉન્નત જનકની સતતિ થઈને આ વારિ (જળ) નીચ તરફ ગમન કરનારૂ થયુ " એવા દુખથી જ હોયની એમ એ મેઘ પણ શ્યામ થઈ ગયા એટલામા તો પૂર્વ તરફનો વાયુ વાવા લાગ્યો અને વૃષ્ટિ થઈ, કારણકે ક્ષિતિના સયોગ વિના બીજમાથી પણ અકુર નીકળતા નથી જેમ જેમ જળની મ્હોટી મ્હોટી ધારા વર્ષવા લાગી તેમ તેમ પથિકજનોના શરીરને વિષે કામના બાણુનો પ્રહાર થવા લાગ્યો પોતાની સ્થૂળધારાવડે પૃથ્વીને ભેદીને એણે અદર પ્રવેશ કર્યો તે, તેને વિષે રહેલી પોતાની શત્રુરૂપ-ઉષ્માનો નિશ્ચયે નાશ કરવાને અર્થેજ હોયની ! વળી વર્ષાઋતુરૂપ રાજાને આકાશ માર્ગે જવાને વાસ્તે આગળ દીપિકા[3] હોયની એમ વીજળી પણ અત્યત ઝબાકા કરવા લાગી, જાણે એજ (વર્ષાઋતુ રૂપ) રાજાના, વાજાના બનાવેલા હોયની એવા સુસ્વર શબ્દો ગ્રીષ્મઋતુરૂપ ભૂપતિનો અને તેની ઉષ્માનો પરાજય કરીને ફાટી જવા લાગ્યા મેઘરૂપી વાજિત્ર વગાડનાર ગર્જનાના મિષ થકી જાણે તે જ અવાજ કરતા હોયની એમ શકા થવા લાગી, નદી અને ઝરાના જળ પરસ્પર સ્પર્ધા કરતા હોયની એમ

---

૧ આકાશ ૨ પગે ચાલનાર (સૈન્ય) ૩ દીવી

પોતાના તેજથી શ્રવણેન્દ્રિયને બ્હેરી કરી નાખતા જોસબંધ વહેવા લાગ્યા. ચાતકપક્ષીઓ પણ બાળકોની પેઠે, લીલાએકરીને ગ્રીવા (ડોક) નમાવી નમાવીને, યથેચ્છપણે મેઘના સ્વચ્છ જળનું પાન કરવા લાગ્યા. દેડકાઓ પણ " અમે જેવી રીતે જળને વિષે રહેવાથી જીવીએ છીએ તેવી રીતે અન્ય કોઇ જીવતું હોય તો કહો " એમ પૂછતા હોયની એમ સ્વરાસહિત શબ્દ કરવા લાગ્યા. વિસ્તારયુક્ત કલાપ-પાંખ-અને-સ્થિરદૃષ્ટિવાળા મયૂરો, નૃત્ય કરનારા પુરૂષોની પેઠે ચરણને બરાબર રીતે મૂકી મૂકીને નાચ કરવા લાગ્યા. અહો ! આચાર અને વર્ણથકી ભિન્ન છતાં પણ નામે કરીને અભિન્ન (સમાન નામવાળાં) હોય છે એવાઓને પરસ્પર ઝટ મિત્રતા બંધાય છે; નહિં તો, બલાહકો (બગલાઓ) બલાહકો (વાદળાંઓ) ની પાસે (આ વખતે) આવ્યાં તે અન્યથા કેમ આવે ? (કારણકે બગલાઓનો આચાર અને વર્ણ વાદળા કરતાં તદ્દન ભિન્ન છે; ફક્ત બન્નેનું ' બલાહક ' એવું નામજ અભિન્ન-સમાન છે). મલિન એવા મેઘાએ વર્ષાવેલું જળ આપણી કાયાનો સ્પર્શ કરે છે એવા ખેદથીજ હોયની એમ પદ્મિનીઓ (પદ્મના છોડવા) જળને વિષે ડુબવા લાગી. હંસપક્ષીઓ પણ જળથકી જન્મ પામેલા બિસતંતુ આદિના વિરહથીજ હોયની એમ અત્યંત વિષાદ પામતા દૂર પ્રવાસે ચાલી નીકળ્યા. (માનસ સરોવરે ગયાં કારણકે વર્ષાઋતુને વિષે તેઓ ત્યાંજ જઈ રહે છે). પૃથ્વી પણ પોપટના પીંછાના રંગ જેવા રંગવાળા ઘાસથી લીલીછમ થઇ ગઇ તે જાણે પોતાના પતિ શ્રેણિકરાજાનું આવું ભાગ્ય જોઇને રોમાંચિત થઇ હોયની ! સિલિન્ધ્ર-અશોક-કુટજ કેતકી અને માલતી પ્રમુખ વનસ્પતિઓને પણ જાણે આવો વિચિત્ર બનાવ જોવાને ચક્ષુ આવ્યાં હોયની એમ, પુષ્પો આવ્યાં. વળી જાણે મેઘજળના છંટકાવને લીધે ઐરાવણ હસ્તીના શરીરપરથી ભૂમિપર ટપકતા તેના અલંકારરૂપ સિંદૂરના બિન્દુઓ હોયની એવા દેખાતા ઇન્દ્રગોપ નામના કીડાઓ સ્થળે સ્થળે દેખાવા લાગ્યા. બાળકો પણ રેતીના દેવમંદિર આદિ

બનાવીને ક્રીડા કરવા લાગ્યા; કારણકે પોતાનો સમય આવ્યેછતે કોણ પોતાના સ્વભાવપર જતું નથી ?

આવે વખતે ધારિણીએ પૂર્વોક્તપ્રકારે વૈભારગિરિની તલાટી આદિ સ્થળોને વિષે ફરીને નંદાનીપેઠે પોતાનો દોહદ પૂર્ણ કર્યો. એ પ્રમાણે અભયકુમારે તેનો મનોરથ પૂર્યો; અથવા તો ચિંતિત વસ્તુને આપનાર તો કલ્પદ્રુમજ હોય છે. જો આવા અભયકુમાર જેવા મંત્રીઓ ઘેરઘેર હોય તો કયા રાજાના મનોરથ અપૂર્ણ રહે ? પણ વન વનને વિષે કાંઇ કલ્પદ્રુમ હોય ? તિથિએ તિથિએ કાંઇ ચંદ્રમા પૂર્ણમંડળમાં દેખાય ? દ્વીપે દ્વીપે લક્ષયોજન વિસ્તારવાળો મેરૂપર્વત હોય ? દરેક સાગરને વિષે ગોક્ષીર સમાન જળ હોય ? અથવા નગરે નગરે તે રાજધાની હોય ? વળી સર્વ નિધાનોને વિષે મણિઓ કદિ હોય ? (અર્થાત્ ન જ હોય).

હવે અત્યંત સુખને વિષે રહેવાથી બહુ પુષ્ટ થયું છે શરીર જેનું એવી ધારિણી, બે પર્વત વચ્ચેની ખીણ હસ્તીને વહન કરે તેમ ઉત્તમ અને વજ્ર સમાન ગુરૂ એવા ગર્ભને વહન કરવા લાગી; છતાં પણ તે ગૂઢગર્ભા હોવાથી, એ, ગંભીર પુરૂષના હૃદયને વિષે રહેલા રહસ્યની પેઠે જણાતો નહોતો. અનુક્રમે હર્ષમાંજ નવમાસ અને સાડાઆઠ દિવસ વ્યતિક્રમ્યે, ગ્રહો ઊચ્ચ લગ્નમાં આવ્યે છતે, શ્રેષ્ઠ તિથિને વિષે, રાણીએ, છીપ મુક્તાફળને જન્મ આપે, તેમ, એક લક્ષણવંત, અને શરીરની કાન્તિથી મહેલને ઉદ્યોતમય કરી મૂકતા, પુત્રને નિર્વિઘ્ને જન્મ આપ્યો. તે દિવસે બહું કરો (હસ્તો) જ હોયની એવા સૂર્યના કરોથી પ્રમાર્જિત થયેલી દિશાઓ સર્વે નિર્મળ દેખાવા લાગી. આકાશે પણ, એ બાળકપર નિર્મળ ઉલ્લોચ (ચંદરવો) બાંધતું હોયની એમ સુંદર કૃષ્ણપટ્ટમય વસ્ત્રને ધારણ કર્યાં. વળી તરતજ જન્મ પામેલા બાળકના, પલ્લવસમાન કોમળ અંગના સ્પર્શથીજ મૃદુતા પામ્યા હોયની એમ પવનો પણ મૃદુપણે વાવા લાગ્યા. એટલામાંતો વૃક્ષને જઇને સ્પર્શ કરી આવવાની ક્રીડામાં પ્રવૃત્ત થયેલા બાળકોની પેઠે સર્વ દાસીઓ રાજાને વધામણી દેવા એકસાથે

દોડી. એઓમાં એક શરીરે બહુ માંસલ હતી તેને પીડા થઇ; કારણકે ચાલવાની શક્તિ ન હોવાથી એ ભૂમિપર માંડમાંડ પગલાં મૂકતી હતી. વળી એક બીજી પણ ચાલવાને અસમર્થ હોવાથી પોતાના અતિપુષ્ટ નિતંબ અને ઉરઃસ્થળને નિન્દવા લાગી. પણ તેજ કારણને લીધે એક ત્રીજી સુકુમાર શરીરવાળી દાસી દોડતી ગઇ. વળી એક અસ્પષ્ટ લોચનવાળી અને ચાલવાને અશક્ત એવી અતિવૃદ્ધ દાસી તો પોતાની વૃદ્ધાવસ્થા ઉપર બહુ કોપાયમાન થઇ. પણ એવી ત્વરિત ગતિના મહા વેગને લીધે હાલતાં છે પયોધર જેનાં એવી એક પ્રિયંવદા નામની દાસી નિતમ્બની સ્ખલનાને પણ નહિં ગણકારીને, શ્વાસ ખાતી, પણ હૃદયને વિષે હર્ષ પામતી, આડેઅવળે માર્ગે જતી અને પોતાની અનેક સખીઓને આનન્દ પમાડતી, સમુદ્રની પાસે નદી પહોંચે તેમ, મગધેશ્વર શ્રેણિકરાજાની પાસે સર્વ કરતાં ક્ષણવાર વહેલી પહોંચી. પુષ્કળ શ્વાસથી હાંફતી હતી છતાં પણ દાન મળવાની આશાએ બોલી-હે પ્રભુ, મારી વધામણી છે, આપનો જય થયો છે, વિશેષ પ્રકારે જય થયો છેઃ ધારિણી દેવીને, રૂપમાં કામદેવનો પણ પરાજય કરે એવો અને અમારા મનોરથને પૂર્ણ કરનારો પુત્ર પ્રસવ્યો છે. એ સાંભળી હર્ષ પામી, રાજાએ "મારાં અંગોપાંગ તો સર્વે હર્ષના રોમાંચરૂપી આભૂષણથી ભૂષિત થયાં છે તો હવે આ અજાગળસ્તન જેવાં આભરણો મારે શા કામનાં છે?" એમ વિચારીનેજ જાણે પોતાના દેહ ઉપરથી (મુકુટ શિવાય) સર્વ અલંકારો ઉતારીને એ વધામણી લાવનાર પ્રિયવંદા દાસીને આપી દીધાં; અને, ઘણાં અપરાધી એવા પણ શ્રીમંતોને કેદખાનાથી મુક્ત કરવામાં આવે છે તેમ, એને દાસીપણાથી મુક્ત કરી અન્ય દાસીઓને પણ રાજાએ યથાયોગ્ય દાન દીધું, કારણકે આશા કરીને આવેલાઓની આશા મહાન્ પુરૂષો પૂર્ણ કરે જ છે.

તેજ વખતે નરપતિ શ્રેણિકમહારાજે વળી સકળ નગરને વિષે ચિત્તને ચમત્કાર પમાડે, એવો સુત-જન્મનો મહોત્સવ કરાવ્યોઃ-કોમળ કંઠવાળી અને રૂપવતી વારાંગનાઓના નૃત્ય

અને ગીત શરૂ થયા; વિદ્યાવંત કળાવિદ્ પુરૂષો વાજિત્ર વગાડવા લાગ્યા; કોયલના સમાન મધુરકંઠવાળી નારીઓ ધવળમંગળ ગાવા લાગી અને દ્વારે દ્વારે તોરણ બંધાયા. વળી નાગરિકજનો અક્ષતના પાત્ર લઇને આવવા લાગ્યા તેમને સામા ગોળ ઘી આપવામાં આવ્યા; દ્રવ્યના ભંડાર છુટા મુકવામાં આવ્યા અને અર્થીજનોને દાન દેવામાં આવ્યું. રાજાની આજ્ઞાથી તોલ અને માપ મ્હોટાં કરવામાં આવ્યાં; અને દાસદાસીઓ હર્ષથી ઉછળવા લાગ્યા. ત્યાં નાના પ્રકારની કુશળતા ધરાવનારા પુરૂષો, નિશાળીઆઓને લઇને મહેતાજીઓ, અને મૂળાક્ષરના જનેતા પંડિતો ચોતરફથી આવવા લાગ્યા. વળી સ્થાને સ્થાને અને ચૌટે ચૌટે દેશાન્તરની લક્ષ્મીના પ્રવેશને અર્થેજ હોયની એમ તળિઆતોરણ ફરકવા લાગ્યાં. વળી હાટની શ્રેણી પણ (ત્યાં ઉડતા લટકતા) કસુંબાના વસ્ત્ર [ધ્વજાઓ] ના મિષથી જાણે આંગળીઓ ઊંચી કરી કરીને " એક અભયકુમાર જ સર્વ મંત્રિઓને વિષે શિરોમણિ છે કે જેણે પોતાની માતાનો નહિં પુરી શકાય એવો મનોરથ પૂર્ણ કર્યો " એમ અન્યોઅન્ય સંવાદ કરતી જણાતી હતી. આ પ્રમાણે તે આખો દિવસ જાણે કલ્યાણમય-સ્વર્ગસુખમય-અને આનંદઆનંદમય થઇ રહ્યો.

પછી ત્રીજે દિવસે નવા જન્મેલા પુત્રને સૂર્ય અને ચંદ્રમાના દર્શન કરાવ્યાં, તે જાણે એટલા માટે કે તે કાન્તિ અને તેજમાં એમના સમાન થાય. વળી છઠ્ઠે દિવસે તેના સ્વજનોએ ધર્મજાગરણ કર્યું; તે જાગરણ [જાગ્રત રહેવાનો સ્વભાવ] ગ્રહણ કરવાને ઇચ્છાતુર એવા એ કુમારની સમક્ષ એ (જાગરણ) ની પ્રશંસા કરતા હોયની એમ. દશમે દિવસે સૂતકની શુદ્ધિ કરવામાં આવી; અથવાતો તીર્થંકરોના જન્મ સમયે પણ એમ કરવાનો કલ્પ (આચાર) હોવાથી તે કરવી ઘટે છે, તો શેષજનોને એમ કરવું જોઇએ એમાં તો શું કહેવું ? પછી બારમે દિવસે સંબંધીજનોને ભોજન જમાડીને રાજાએ પોતે, મુદ્રિકાને વિષે મણિની સ્થાપના કરે તેમ, પુત્રનેવિષે નામની સ્થાપના કરી

(નામ પાડયું). એ ગર્ભમાં હતો ત્યારે એની માતાને મેઘનો દોહદ થયો હતો તેથી એના પિતાએ એનું ' મેઘકુમાર ' એવું ગુણયુક્ત નામ પાડયું.

અનુક્રમે પાંચ પાંચ ધાવમાતાઓના લાલનપાલનથી ઉછરતો મેઘકુમાર, દેવકન્યાઓથી કલ્પવૃક્ષ વૃદ્ધિ પામે તેમ, રાત્રી દિવસ વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો; અને તેનાં બંધુ જનોએ તેનાં ચરણક્રમણ (પગે ચાલવું તે)-કેશવપન-મુંડન-અને નિશાળગરણું આદિ કર્યાં. કુમાર પણ, વહાણ વાયુની સહાયથી સમુદ્રનો પાર પામે, તેમ, બુદ્ધિના ઉત્કર્ષથી સકળકળાનો પાર પામ્યો (સકળકળાને વિષે પ્રવીણ થયો); અને એક ઉત્તમ તરીઓ (તરનાર) જેમ સમુદ્રને તરીને દ્વીપને પ્રાપ્ત કરે તેમ કૌમારાવસ્થાને ઉલ્લંઘીને, તેણે મનોહર એવી યૌવનાવસ્થાને પ્રાપ્ત કરી. એટલે પિતા-શ્રેણિકરાજાએ તેને સમાનકુળને વિષે જન્મેલી, સમાન વયની, સમાનરૂપસૌંદર્યવાળી અને સૌભાગ્યલક્ષ્મીથી વિરાજતી એવી આઠ રાજકન્યાઓની સાથે પાણિગ્રહણ કરાવ્યું; અને પ્રત્યેકવધુને કૈલાસ સમાન ધવળ અને ઉન્નત એવો એકેક રહેવાનો મહેલ તથા એકેક કોટિ રૂપું અને સુવર્ણ આપ્યાં. બીજી પણ તેમને યોગ્ય એવી વસ્તુઓ રાજાએ આપી; અથવા તો રાજવધુઓ આ પ્રમાણે વણિકૂજનની વધુ કરતાં અધિક છે. પછી મેઘકુમાર, શક્રનો સામાનિક દેવતા સ્વર્ગને વિષે અપ્સરાઓની સાથે ભોગવે તેમ, એ આઠે રાજપુત્રીઓની સાથે ભોગવિલાસ અનુભવવા લાગ્યો.

પછી રાજકુમાર પોતાની પ્રિયાઓ સાથે કોઇ કોઈ વખત ' ગૂઢચતુર્થ[1] ' આદિ સમસ્યાઓથી વિનોદ કરવા લાગ્યો:-(કારણ કે વિદ્વાન્ જનની, પ્રિયાઓ સાથે આવીજ ગોષ્ઠી હોય છે). તેની પત્નીઓએ પ્રથમ પૂછયું-હે નાથ,

જેણે પરાભવ કર્યો નિત્ય [2]કામનો છે,
અજ્ઞાન-હસ્તિ-દલને[3] વળી કેસરી[4] જે,

૧ જેનું ચોથું પદ ગૂઢ હોય તે. ૨ કામદેવનો. ૩ અજ્ઞાનરૂપી હસ્તીનો નાશ કરવામાં. ૪ સિંહ (જેવા) છે.

તે સંહરો[1] અયમી[2]ના અઘ[3] નિત્યમેવ,

આ કાવ્યનું ચતુર્થ પાદ ગૂઢ છે તે આપ પૂરો. " આવી, પ્રિયાઓએ 'ગૂઢચતુર્થપાદ' સમસ્યા પૂછી તે લીલામાત્રમાં સમજી જઈને કુમારે પૂર્ણ કરી કે,

શ્રી નાભિરાયસુત આદિજિનેશદેવ.

પતિની આવી ઉત્તમ પાદપૂર્તિ સાંભળી હર્ષ પામી પ્રિયાઓએ કહ્યું-હે નાથ, હવે આપ પૂછો.

એટલે કુમારે પુછયું-

" જન સરવે શું ઇચ્છે, સજ્જિત ચાપે સુભટ શું આરોપે ?
શાનો 'ગૃહ' પર્યાયી, સત્ત્વવાન શું પરને નવ સોંપે[4] ? "

આ 'ચલદ્બિંદુક' સમસ્યા સમજાવો." એટલે રાજકુમારીઓએ પણ ક્ષણવાર વિચાર કરીને કહ્યું-હે આર્યપુત્ર, સમજાયું. આપના પ્રશ્નનો ઉત્તર " શરણગં " એ ચાર અક્ષરના શબ્દમાં આવી જાય છે. વળી પ્રિયાઓનો પૂછવાનો વારો આવ્યો એટલે એમણે પૂછયું:—

અંકુરો ઉપજે શાથી? દેવનું વળી ભોજ્ય શું ?
નારી પતિવ્રતા કેવા સ્વામીને કહો ઇચ્છતી ?
ધ્યાવે તથા મુનીંદ્રો શું સદા તન્મય મન કરી ?
નાથ, દ્યો એહ ચારેનો, એક શબ્દે જ ઉત્તર. ૪

એ સાંભળીને કુમારે તરત જ ઉત્તર આપ્યો-અમૃત.*
વળી પણ તેણે પ્રશ્ન કર્યો:—

" રવિ કો' શું વિસ્તારે પ્રાતઃ સઘળે પ્રકાશને કરતી ?
જિનપતિમુખઅંભોજે કોણ રહે ભવિજનમન ઉપદિશતી ?
નદી ગંગા ઉલ્લંઘી પાર ગયા એ કહો કૃષ્ણ કેવા ?
ચૈત્યરક્ષણે કોને અષ્ટાપદ પર સગરપુત્ર લાવ્યા ? "

---

૧ નાશ કરો. ૨ જેમને પોતાની ઇન્દ્રિયોપર યમ (કાબુ-દાબ) નથી હોતો એવા (પ્રાણીઓ) ના. ૩ પાપ ૪ સર્વે શું ઇચ્છે? शं એટલે સુખ. તૈયાર કરેલા ચાપ ધનુષ્ય પર શું આરોપે? शर=बाण વળી ગૃહ શબ્દ શાનો પર્યાયી છે? शरण નો (शरण શબ્દનો અર્થ 'ગૃહ' પણ થાય છે.) સત્ત્વવાન્ પુરૂષ સામાને શું ન સોંપે? शरणगं એટલે શરણે આવેલ (પ્રાણી).

* અમૃત=(૧) જળ (૨) અમૃત ભોજન (૩) અમર (૪) મોક્ષ.

આ 'વ્યસ્તસમસ્ત' સમસ્યાનો તેની સ્ત્રીઓએ ઉત્તર આપ્યો–ભા [પ્રભા], ગીર (વાણી–સરસ્વતી), રથી (રથવાળા–રથને હાથમા લઈને ગંગાનદી તરી ગયા હતા એ. ભાગીરથી (ગંગાનદી).

વળી સ્ત્રીઓએ પ્રશ્ન કર્યો:—

પ્રિય ! સાગરની પુત્રી કોણ ? કહો વળી મેઘ હોય કેવા ?
ચરણપ્રતિષેધાર્થી પંચાક્ષરથી બન્યા શબ્દ છે કયા ?
સર સુંદર કયું કે'વું ? ધનેશ નર કયો કો' આ જગમાંહિ ?
એ પાંચે પ્રશ્નોનો એક શબ્દમાં ઉત્તર દ્યો સ્વામી.

એ સમસ્યા સાંભળી ક્ષણવાર મનન કરી સમજી જઈ કુમારે એનો ઉત્તર આપ્યો—પદ્માકર. (૧) પદ્મા=લક્ષ્મી, એ સાગર (સમુદ્ર) માંથી નીકળી છે માટે એની પુત્રી કહેવાય છે. (૨) પદ્માકર. પદ્મા એટલે લક્ષ્મી અર્થાત્ દ્રવ્ય–એના આકર (ખાણ) રૂપ. મેઘ દ્રવ્યની ખાણ છે—સર્વ સંપત્તિ મેઘ (–વૃષ્ટિ) ઉપર આધાર રાખે છે. (૩) પદ્માકર=પદ્+મા+કર. આમાં પાંચ અક્ષરો છે એ ચરણને પ્રતિષેધ કરનારા છે. (૪) પદ્માકર=પદ્મ+આકર=કમળ પુષ્પોના સમૂહવાળું. પુષ્કળ કમળો હોય એવું સરોવર સુંદર કહેવાય. (૫) પદ્માકર=પદ્મ+આકર. 'પદ્મ' એ એક મ્હોટી સંખ્યા છે. એટલે એક પદ્મ દ્રવ્યવાળો હોય એ આ પૃથ્વી પર ધનેશ્વર એટલે કુબેર કહેવાય.

કુમારે સમસ્યા પૂરી એટલે એની ઉત્કૃષ્ટ બુદ્ધિની પ્રશંસા એની સ્ત્રીઓએ કરી.

પછી કુમારે સમસ્યા પુછી:—

નીપજાવે કો ધાન્યને ?
ગમનહેતુ કયો હોય ?
નિર્ભય ગૃહ કયું મત્સ્યનું ?
હિમાગમે શું જાય ?

એનો ઉત્તર એની સ્ત્રીઓએ બરાબર વિચાર કરીને આપ્યો:—કંપનદ. [૧] 'કં' એટલે જળ ધાન્યને નીપજાવે છે. [૨] પદ એટલે ચરણ જવા આવવામાં હેતુ એટલે સહાયક છે. [૩] મત્સ્યોનું નિર્ભય સ્થળ 'નદ' એટલે સમુદ્ર છે. [૪] હિમાગમે

એટલે શિયાળામાં કંપ-શીત [થંડી] ને લીધે ધ્રુજવાનું છે.

પછી કુમારની સ્ત્રીઓએ વધારે વિષમ સમસ્યા પૂછી:—

સમર્થાર્થી કયો શબ્દ કો' ?
કંઠતણું શું નામ ?
પત્રવાચિ પદ શું ? કરે
કોણ કણવર્ધન કામ ? ૧

એક નરનાથવિશેષ કયો ?
કયો કો' શબ્દ મધુર ?
નૃપજયહેતુ કોણ ? શો
બુધ્ન-અર્થ લહો ઊર ? ૨

વિષ્ણુ-રોગ-ને તાત-નું-
એક અવ્યયનું નામ
નીકળે આ સમસ્યા થકી.
અન્તિમ 'લ' તણું ઠામ. ૩

ક્ષણમાત્ર વિચાર કરી કુમારે આનો ઉત્તર આપ્યો: અગદજનકબતલં. [૧] 'અલ' શબ્દ સંસ્કૃતમાં સમર્થ અર્થમાં વપરાય છે. [૨] ગલ=કંઠ (ગળું) [૩] દલ=દળ એટલે પત્ર કે પાંદડું. [૪] જળ ધાન્ય નીપજાવે છે. [૫] એક રાજા=નળરાજા. [૬] 'કલ' શબ્દનો અર્થ મધુર થાય છે. [૭] બળ=સૈન્ય. [૮] બુધ્ન એ તળ એટલે તળીઆનું નામ છે. વળી 'અગદ જનકબતલ' માં 'અ' એ 'વિષ્ણુ' નું નામ છે; 'ગદ' એ 'રોગ' નું નામ છે; 'જનક' એટલે 'પિતા' થાય છે; 'બત' એ એક (સંસ્કૃત) અવ્યય છે; અને છેલ્લો અક્ષર 'લ' છે.

કુમારે આમ સમસ્યા પૂરી એટલે એની સ્ત્રીઓ બોલી— અહો ! આપનો મતિવૈભવ બૃહસ્પતિને પણ જીતી લે એવો છે, આપની આ બુદ્ધિ ઉત્કૃષ્ટ-સર્વ કરતાં ચઢે એવી છે-અલૌકિક છે, તેથીજ આપ અમારી વિષમ સમસ્યા સમજી શકયા છો. હવે, હે સ્વામિનાથ, આપ કંઇ વિશેષ વિષમ હોય એવું પુછો

એ પરથી કુમારે પૂછ્યું—

ચતુરાઇ શામાં વસે ?
ક્યાં જન્મોત્સવ થાય
અરિહંત —— પરમેશનો
સુર-સુરઇન્દ્ર મિલાય ? ૧
અતિ પ્રજ્ઞા કયા મનુષ્યમાં ?
ક્યાં કસ્તુરી થાય ?
તત્શીલ-ભાવના અર્થમાં
પ્રત્યયદ્વય કયા રહાય ? ૨
કહો પંખીડાં ક્યાં વસે ?
કયા જળ છે દુર્લભ ?
સ્ત્રીનો કેવા નર વિષે
રમે સદા નિજ અપ્પ ? ૩

આ સમસ્યા સ્ત્રીઓએ બહુ બહુ વિચારી જોઇ પરન્તુ એમનાથી સમજાઇ નહિ એટલે એઓ બોલી-અહો ! આર્યપુત્ર અમારી દુર્લક્ષ્ય એવી પણ સમસ્યા ક્ષણમાત્રમા પૂરી, પરન્તુ અમો સર્વે એકત્ર મળીને પણ આપની સમસ્યા સમજી શકતી નથી. અથવા તો પુષ્કળ નદીઓ એકઠી મળવાથી કંઇ સાગર બનતો નથી, ઘણી દીવી હોય તોપણ તે સૂર્યના પ્રકાશની બરાબર થતી નથી આમ બોલતી બોલતી એઓએ કુમારને કહ્યુ— આર્યપુત્ર, હવે આપના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપ જ આપો.

કુમારે મંદહાસ્ય કરીને ઉત્તર આપ્યો કામેગુરૂરૂતમચારૌ [૧] 'કારૌ' કારૂ એ સસ્કૃત શબ્દનો અર્થ શિલ્પશાસ્ત્ર થાય છે કારો એટલે એવા શિલ્પ-હુન્નર કળાને વિષે જ ચતુરાઇ છે [૨] મેરૌ=મેરૂ પર્વત ઉપર-ભગવાનનો જન્મોત્સવ થાય છે [૩] અતિપ્રજ્ઞા 'ગુરૌ' એટલે ગુરૂને વિષે હોય છે [૪] કસ્તુરી 'રૂરૌ' એટલે રૂરૂ-મૃગને વિષે-મૃગની નાભિમા થાય છે [૫] સસ્કૃત વ્યાકરણમા રૂતૃ પ્રત્યયો તાત્શીલ્ય અર્થમા વપરાય છે [૬] પક્ષીઓ 'તરૌ' એટલે તરૂ પર-વૃક્ષ પર રહે છે [૭]

'મરૌ' એટલે મરૂ ભુમિને વિષે (મારવાડ દેશમાં) જળ બહુ દુષ્પ્રાપ્ય છે-મળતું નથી. [૮] 'ચારૌ' એટલે સુંદર પુરૂષને વિષે સ્ત્રી બહુ મોહ પામે છે-સુંદર પુરૂષને જોઈને એનો અલ્પ-આત્મા મૂઢ બની જાય છે.

. એ પ્રમાણે મેઘકુમાર પ્રેમની શાળારૂપ એવી પોતાની પ્રિયાઓની સંગાથે પ્રશ્નોત્તરાદિએ કરીને સુખમાં કાળ નિર્ગમન કરવા લાગ્યો.

શ્રેણિકરાજાને અનુક્રમે જુદી-જુદી રાણીઓથી નંદિષેણુ-કાળ પ્રમુખ શુરવીર પુત્રો થયા; કારણકે સિંહના પુત્ર સિંહજ હોય છે. તે કૂણિત આદિ સર્વ પુત્રોને તેણે રાજકન્યાઓ પરણાવી. કારણકે પુત્રના સંબંધમાં પિતાના શું ઓછા મનોરથ હોય છે? પછી અભયકુમારે પોતાના ભાઈઓને સાથે લઇને અશ્વખેલન આદિ ક્રીડાઓમાં કેટલાક દિવસ નિર્ગમન કર્યા.

એવામાં એકદા,—જેમણે પોતાના ગુરૂજનના આગ્રહથી ગૃહસ્થાશ્રમને વિષે રહી પછી જ સકળ સામ્રાજ્યને તૃણની પેઠે ત્યજીદઇને પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરી હતી; જેમણે પોતે નિઃસંગ છતાં પણ પોતાનું અર્ધ દેવદૃષ્ય વસ્ત્ર બ્રાહ્મણને આપી દીધું હતું; જેમણે પોતે અનન્ત વીર્યવાળા છતાં પણ મહા મહા ઉપસર્ગો સહન કર્યા હતા; જેમણે સર્વ ઘાતિકર્મનો નાશ કરીને કેવલજ્ઞાનરૂપી લક્ષ્મીને પ્રાપ્ત કરી હતી; વળી જેમની સમીપે દેવતાઓ કિંકરની પેઠે લુંઠન કરતા હતા; જેમનું શરીર સુગંધમય તથા રોમ-પ્રસ્વેદથી રહિત હતું; જેમનું રૂધિર ક્ષીરધારા સમાન, અને માંસ પાંડુર હતું; જેમના આહાર-નીહાર ચર્મચક્ષુવાળાઓને (માનવીઓને) અદૃશ્ય હતા; જેમનો નિઃશ્વાસ સુગંધમય હતો; આવા જન્મની સાથેજ પ્રાપ્ત થયેલા અતિશયોના ધણી, કે જેમના કેશ-રોમ-નખ અને શ્મશ્રુ કદાપિ વૃદ્ધિ ન પામતાં એજ સ્થિતિમાં રહેતા હતા; અને જેઓ, આકાશને વિષે જેમ સૂર્ય, તેમ, પૃથિવીને વિષે અજ્ઞાનરૂપી અંધકારનો નાશ કરતા હતા;—એવા દાક્ષિણ્યનિધિ શ્રી મહાવીરભગવાન્ નાના પ્રકારના નગર-ગ્રામ

આદિથી પૂરાયલી એવી ધરણીને વિષે પોતાની વાણીથી ભવ્યજનોરૂપ કમળોને પ્રબોધ પમાડતા વિચરતા વિચરતા, જાણે શ્રેણિકરાજા વગેરેના ઉત્કૃષ્ટ ભાગ્યોદયથી આકર્ષાઈનેજ હોયની તેમ રાજગૃહ નગરી ભણી આવ્યા. સર્વજ્ઞ એવા શ્રી વીરસ્વામીના ચરણતળે સુવર્ણના કમળો શોભતા હતા; તે જાણે સ્વર્ગગંગાને વિષે પોતાના વાસથી (થયલી) પોતાની જડ (ળ) તાથી મુક્ત થવાને અર્થેજ [તેમના ચરણનો સ્પર્શ કરવાનેજ] આવ્યા હોયની? માર્ગને વિષે ભગવાનને અનુકુળ શકુનો થયા; અથવા તો, ત્રણ લોકના નાથને તો બધુંયે વિશ્વ અનુકુળજ હોય છે. વળી, જાણે પોતાના નિરૂપપણાને બતાવવાને આતુર હોય તેમ મૃદુ પવનો પણ પ્રભુના પૃષ્ટભાગે વાતા હતા. વળી વૃક્ષો પણ જાણે "અમે સ્થાવર હોવાથી આપના વ્યાખ્યાનને વિષે આવી શકવાના નથી" એમ કહીને પ્રભુને માર્ગને વિષેજ પ્રણામ કરતા હતા. કંટકો પણ "આપણે સર્વ ભાવકંટકોને તો ચૂર્ણ કરી નાંખ્યા તો આપણા જેવાની તો વાતજ શી" એમ સમજીનેજ જાણે અધોમુખ થતા હતા. ઉંચે વિસ્તરતી કાન્તિના સમૂહવાળું ધર્મચક્ર પણ જાણે દંડ લઈને ચાલતો પ્રતીહાર હોય તેમ, પ્રભુની આગળ ચાલતું વિરાજતું હતું. વળી "પ્રભુનો અન્તસ્તાપ તો ક્યારનો શમી ગયો છે પણ એમને હવે બાહ્ય તાપ સુદ્ધાં ન રહો" એટલા માટે જ જાણે તેમના મસ્તકપર ત્રણ કાન્તિમાન્ છત્રો શોભી રહ્યાં હતાં. વળી પ્રભુની આગળ ધર્મધ્વજ ચાલતો હતો તેપણ 'ભ્રાતૃ બન્ધુ તો આપના સૌધ [મહેલ] ને વિષે રહેશે' એમ ઘુઘરીઓના શબ્દના મિષથી કહેતો હોયની, અને હાલતા વસ્ત્રને બ્હાને ગેલ કરતો હોયની! વળી (પ્રભુની આગળ) બે શ્વેત ચામરો સુંદર રીતે વીંજાતાં હતા, તે જાણે તેમના યશરૂપી હંસનું જોડલું ક્રીડા કરતું હોયની! વળી પાદપીઠયુક્ત સુંદર આસન પણ પ્રભુની સાથે સાથે આકાશને વિષે ચાલતું હતું, તે જાણે માર્ગને વિષે પ્રભુને વિશ્રામ લેવાને અર્થેજ હોયની! આ પ્રમાણે દેવાધિદેવ એવા શ્રી વીરતીર્થંકર અનેક કોટીબદ્ધ દેવતાઓના પરિવાર સહિત રાજગૃહનગરે સમવસર્યા.

તે સમયે વાયુકુમાર દેવતાઓએ સાક્ષાત્ પોતાની જ રજ [દોષ]ની જેમ, એક યોજન પ્રમાણ ભૂમિમાંથી રજ (કચરો) દૂર કર્યો. પછી મેઘકુમાર દેવતાઓએ જાણે પોતાનાજ પુણ્યરૂપી બીજ વાવવાને અર્થેજ હોયની તેમ તે ભૂમિપર ગંધોદકની મહા વૃષ્ટિ કરી. પછી દેવતાઓએ એ ભૂમિને વિષે રત્ન-માણુ-સુવર્ણ આદિ જડી લીધાં; કારણ કે ઉત્તમ રેખાયુક્ત ચિત્ર પણ ભૂમિ શુદ્ધ ન હોય તો દીપતું નથી. ત્યાર પછી દેવોએ અહીંજ સુગંધના પ્રસારથી સકળ આકાશતળને ભરી મૂકતા પંચવર્ણના વિકસ્વર પુષ્પોની, ડાંખળીઓ નીચે અને પાંખડીઓ ઉપર રહે એમ જાનુપ્રમાણ વૃષ્ટિ કરીઃ નિશ્ચયે સુમન (દેવતા) અનુકુળ છતે સુમન (પુષ્પ)ની એવી વૃષ્ટિ પરત્વે કંઇ વિચિત્રતા નથી. પછી વૈમાનિક દેવતાઓએ પહેલો રત્નમય ગઢ રચ્યો; અથવાતો, પ્રથમ મહાન પુરૂષો જ માર્ગ દર્શાવે છે. પછી જાણે એ રત્નમય ગઢની રક્ષાને અર્થેજ હોયની એમ જ્યોતિષ્ક દેવોએ ક્ષણમાં બીજો સુવર્ણનો પ્રાકાર રચ્યો. વળી "પ્રભુના પ્રસાદથી આનો[1] દુર્વર્ણતાવાદ જતો રહો" એવા આશયથીજ હોયની એમ ભવનપતિ દેવતાઓએ ત્રીજો અને છેલ્લો રૂપ્યમય પ્રાકાર રચ્યો. પછી એ ત્રણે પ્રાકારપર તેમણે મણિ-રત્ન-અને સુવર્ણના કાંગરા રચ્યા, તે જાણે મોહરૂપી ભિલ થકી મનુષ્ય તેમજ તિર્યંચોની રક્ષા કરવાને અર્થેજ હોયની ! પછી, ગીતાર્થ સૂરિઓએ પૂર્વે સૂત્રાનુયોગને વિષે સુખે પ્રવેશ કરવાને દ્વાર રચ્યાં હતાં તેમ, એમણે પૂર્વાદિ ચારે દિશાઓને વિષે, પ્રત્યેક પ્રાકારે પદ્મરાગ-ઈંદ્રનીલ પ્રમુખ સર્વરત્નોમય ચાર ચાર દ્વાર રચ્યાં. વળી વ્યંતર દેવોએ કામદેવનું સંસ્થાન-એવી પુતળીઓ અને છત્રો યુક્ત સર્વ પ્રકારના રત્નમય તોરણો રચ્યાં. પછી દ્વિતીય પ્રાકારને વિષે તેમણે ત્રણ છત્ર-પીઠ-અશોકવૃક્ષ-ચામરો-અને-દેવચ્છંદ એટલાં વનાં રચ્યાં. વળી તેમણે ત્યાં મત્સરરૂપી મશકો [મચ્છર, ડાંસ] થી આણિઓનું રક્ષણ કરવાને અર્થેજ હોયની એમ કાલાગુરૂ-કપુર-

૧ દુર્વર્ણ=રૂપુ. માટે રૂપામાં દુર્વર્ણતા છે. દુર્વર્ણનો બીજો અર્થ ખરાબ વર્ણ-રંગ

આદિથી મિશ્ર એવો ધૂપ કર્યો. એ પ્રમાણે જેને કરવાનું હતું તે સર્વ વ્યન્તર દેવોએ કર્યું; કારણકે એમને અન્ય ગમે તેવો નિયોગ કરવો પડે છે તો આવો સુખકારક (નિયોગ) તો તેઓ કરેજ એમાં તો કહેવાનુંજ શું ?

પછી દેવતાઓથી સંચાર કરાતા કમળપુષ્પોપર ચરણન્યાસ કરતા શ્રી વીરપ્રભુએ પૂર્વદ્વારેથી સમવરણનેવિષે પ્રવેશ કર્યો. પ્રવેશ કરીને એમણે બત્રીશધનુષ્ય પ્રમાણ ઉંચા એવા ચૈત્યવૃક્ષની પ્રદક્ષિણા કરી; કારણકે મહંત પુરૂષો નિત્ય સ્થિતિ [ચાલતા આવતા રિવાજ]નું અનુસરણ કરનારા હોય છે. પછી પૂર્વ દિશા તરફ મુખ કરીને પ્રભુ સિંહાસનપર બિરાજમાન થયા; અને નમસ્તીર્થાય (તીર્થને–ચતુર્વિધ સંઘને નમસ્કાર થાઓ) એમ બોલ્યા; કારણકે જિનેશ્વર ભગવંતને પણ શ્રીસંઘ પૂજ્ય છે. પછી દેવતાઓએ શેષ દિશાઓને વિષે પ્રભુના પ્રભાવથી બિંબ રચ્યાં–તે પ્રભુની જેવાં દેખાવા લાગ્યાં કારણકે દેવતાઓ એ પ્રકારના કાર્યને વિષે સમર્થ હોતા નથી. કારણકે [દૃષ્ટાન્ત તરીકે] સર્વે પણ દેવતાઓ એકઅંગુષ્ઠપ્રમાણ રૂપ કરે તોપણ તે જિનેશ્વરના અંગુષ્ઠની પાસે એક ખાલી અંગારાની પેઠે જણાતુંજ નથી. વળી પ્રભુના દેહના અનિર્બંધપણે પ્રસરતા તેજને લોકો સહન કરી શકશે નહીં એમ ધારીને જ જાણેહોયની તેમ, તેમના [પ્રભુના] પૃષ્ટ ભાગને વિષે તેમણે, દ્વારની પાછળ આગળીઆની જેમ નિત્ય–સેનાને અર્થે ભામંડળની સ્થાપના કરી. પછી એ દેવતાઓએ દુંદુભિનો નાદ કર્યો તે જેમ મ્હોટો મ્હોટો થતો ગયો તેમ તેમ મોહરાજા શોકસહિત પોતાનું શીત્ર કુટવા લાગ્યો!

હવે દેવદુંદુભિનો નાદ થયો એટલે સર્વ કોઇ ભગવાન્‌ના સમવસરણને વિષે આવવા લાગ્યાઃ સાધુઓ–વૈમાનિક દેવીઓ–અને સાધ્વીઓ સર્વે પૂર્વ દિશાના દ્વારે પ્રવેશ કરી પ્રભુની પ્રદક્ષિણા કરી તથા તેમને નમન કરીને અગ્નિકોણમાં બેઠા. જ્યોતિષી, ભવનપતિ તથા વ્યંતર દેવતાઓની અંગનાઓ દક્ષિણદ્વારે પ્રવેશ કરીને નૈઋત્યકોણને વિષે બેઠી. ભવનપતિના દેવતાઓ તથા વ્યન્તર દેવો તથા

જ્યોતિષ્કદેવતાઓ પશ્ચિમ દિશાના દ્વારે પ્રવેશ કરીને પ્રભુને નમીને વાયવ્ય કોણને વિષે બેઠા. વૈમાનિક દેવતાઓ તથા મૃત્યુલોકના નર-નારીઓ હર્ષસહિત ઉત્તર દિશાના દ્વારે પ્રવેશ કરીને ઈશાન કોણને વિષે બેઠા. પછી શ્રી ગૌતમ ગણાધીશ સર્વ કેવલિમહારાજની આગળ અને શ્રીમાન્ વીરપ્રભુની પાસે જ બેઠા; કારણ કે એવોજ શાશ્વતકાળથી નિયમ છે. પછી મહર્દ્ધિદેવતાને આવતા જોઇ સર્વ તેને નમન કરવા લાગ્યા, અને એ બેઠા એટલે, એને નમતા ગયા; કારણ કે લોકને વિષે પણ ઉચિત શોભે છે તો જિનભગવાન્‌ના શાસનને વિષે શોભે એમાં તો કહેવું જ શું. અહો ! ધન્ય છે ત્રણ જગતના સ્વામીના આવા-અવર્ણ્ય-લોકોત્તર પ્રભાવને ! કે જેને લીધે બીજા કોટને વિષે હસ્તિ-અને-સિંહ, ભેંસ-અને-અશ્વ, હરિણ-અને-સિંહ, બિલાડી-અને-ઉંદર, નકુળ-અને-સર્પ પ્રમુખ અન્યત્ર-નિત્ય-મત્સરભાવને ધારણ કરનારા પ્રાણીઓ, પોતાના એ સહજ વૈરનો ત્યાગ કરીને સાથે રહ્યાં ! ત્રીજા પ્રાકારને વિષે સર્વ વાહનો રહ્યાં વળી અહો ! જેમને જિનેશ્વર ભગવાનના દર્શન થાય એવા અભિયોગી[1]ને પણ ધન્ય છે ! સર્વે દેવતાઓ હર્ષથી ગર્જના કરવા લાગ્યા, નાચવા કુદવા લાગ્યા, આળોટવા લાગ્યા, ગાવા લાગ્યા, આનંદ કરવા લાગ્યા, તથા હોંશે હોંશે પ્રભુને વાંદવા લાગ્યા. (એટલામાંતો) જેમ શરીરને વિષે અસંખ્યાત જીવપ્રદેશ સમાયલા છે તેમ યોજન માત્રના માનવાળા સમવસરણને વિષે અસખ્યાત પ્રાણીઓનો સમાવેશ થઇ ગયો.

હવે, અહિં પ્રભુના આગમનથી આ પ્રમાણે હર્ષનાદ થઇ રહ્યો હતો એવામાં તો ઉદ્યાનપાળકે જઇને રાજાને હર્ષની વધામણી આપી કે-હે રાજન્, જેમનો જ્યાં જ્યાં વિહાર થાય છે ત્યાં રોગો સર્વ નષ્ટ થઇ જાય છે; (ભાવરોગ સુદ્ધાં નાશ પામે છે તો બાહ્યરોગનું તો શું જ કહેવું ?) વળી જેમને જોઇને છ ઇતિઓ[2] દૂર થાય છે. છ ભાવશત્રુ ભય પામીને જ હોયની તેમ જતા રહે

૧. સેવકવર્ગ. ૨ જુઓ પૃષ્ટ ૭ માની ફુટનોટ ૧

છે, વાઘ અને બકરીને વૈર રહેતું નથી, અને સંગ્રામ થકી કાયર પુરૂષ જ જેમ તેમ, મરકીનો ઉપદ્રવ પલાયન કરી જાય છે; વળી જેમના આગમનથી દુર્ભિક્ષ અને ક્ષુદ્રકલહ પણ નાસીને કયાં જતા રહે છે તેની ખબર સુદ્ધાં પડતી નથી (અથવા તો સહસ્રકિરણવાળો સૂર્ય ઉદય પામ્યે છતે જડતા અને અંધકાર કયાં સુવી રહે ?), જેમના વીતરાગપણાને લોભાવવાને જ જાણે હોયની એમ પાંચે ઇન્દ્રિયાથી મનરંજક બની જાય છે, અને જેમના નામ શ્રવણથી પણ આપને પરમ આનન્દ ઉત્પન્ન થાય છે એવા, ત્રિશલા રાણીની કૂક્ષીએ જન્મેલા, સિદ્ધાર્થરાજાના પુત્ર શ્રી મહાવીરસ્વામી આવીને ગુણશીલ ચૈત્યે સમવસર્યા છે. હે પ્રભો, તેમના આવવાથી ઉદ્યાનને વિષે સર્વ ઋતુઓ જાણે એમનાં દર્શન કરવાને જ હોયની એમ સમકાળે પ્રાદુર્ભાવ પામી છે. [જુઓ] સર્વ ઋતુઓને વિષે શિરોમણિ એવી વસંતઋતુ આવી હોયની એમ, મૃદુવાયુથી જાણે નૃત્ય કરતી એવી આમ્રવૃક્ષની શાખાને વિષે કોકિલ ગાયન કરી રહ્યા છે. અનેક વિકાસ પામતા કદમ્બર વૃક્ષના પુષ્પોની રેણુને લીધે સૂર્યના કિરણોને જાણે કોમળ કરી નાખતી એવી ગ્રીષ્મઋતુ પણ આવી પહોંચી જણાય છે. કરવતથી જ હોયની એમ કાંટાવાળા કેતકી પુષ્પોથી વિયોગી જનોના હૃદયને ભેદી નાખનારી વર્ષાઋતુ પણ વિકાસ પામવા માંડી છે વળી હે સ્વામિન્, નવીન અને શ્રેષ્ઠ એવાં વિકસ્વર કમળોથી શરદ્ઋતુ પણ જાણે ભગવાન્ વીરસ્વામીની પૂજા કરીને પોતાને કૃતકૃત્ય કરવા આવી છે. કામીજન તુલ્ય હેમન્તઋતુ પણ પોતાના કુન્દપુષ્પોની કળીઓરૂપ નખોથી જાણે દિશારૂપી વધુઓના ઉત્તુંગ વૃક્ષઃસ્થળ ઉપર ક્ષત [નખક્ષત-પ્રહાર] કરવાની ઇચ્છા કરે છે. બે જૂદી જૂદી ઋતુમાં ઉત્પન્ન થનારાં કુન્દ અને સિન્દુવાર પુષ્પો પે આ એક શિશિરઋતુમાં આવ્યા જણાય છે, અથવા તો શિશિરને [થડી પ્રકૃતિવાળાઓને] આખું જગત્ પોતાનું જ છે.

ઉદ્યાનપાલકની એ વધામણી સાંભળીને, રાજા, વસન્તસમયે

આમ્રવૃક્ષ કુસુમોના સમૂહથી પૂરાઇ જાય તેમ, સર્વ અંગે હર્ષના રોમાંચથી પૂરાઈ ગયો. એણે એને પ્રીતિપૂર્વક પુષ્કળ ઇનામ આપ્યું; કારણ કે જિનેશ્વર ભગવાનના ખબર લાવનારને તો રાજ્યનું દાન દેવું એ પણ થોડું છે. પછી સત્વર રાજાએ પ્રભુને વંદન કરવા જવા માટે સર્વ સામગ્રી તૈયાર કરાવી; કારણ કે પૃથ્વીપર આવી ચઢેલા કલ્પદ્રુમના દર્શનને વિષે કોને અભિલાષા થતી નથી? સેવકોએ તત્ક્ષણ હસ્તી-અશ્વ-રથાદિ તૈયાર કર્યા; કારણ કે રાજાની આજ્ઞાથી સર્વ કાંઇ નીપજે છે. પછી જાણે સાક્ષાત્ ઇંદ્રજ હોયની એવો શ્રેણિકનરપતિ સેચનક હસ્તી ઉપર બેસીને અભયકુમાર આદિ પુત્રોના પરિવાર સહિત બહાર નીકળ્યો. અપ્સરા સમાન રૂપસૌંદર્યયુક્ત નારીઓ તેના પર છત્ર ધારણ કરી રહી હતી તથા ચામર વીંજ્યા કરતી હતી. આગળ બુદ્ધપાઠ બોલવામાં ચતુર એવા બન્દિજનો ટોળાબંધ ચાલતા હતા; તથા હાવભાવથી મન હરણ કરતી વારાંગનાઓ નૃત્ય કરી રહી હતી. વળી ભેરી, ભાંકાર આદિ વાજિંત્રોના સ્વરથી આકાશ બ્હેરૂં થઇ ગયું હતું. સાથે ઉત્તમ અશ્વોપર તથા રથોને વિષે મહા સામંતો શોભી રહ્યા હતા; અને ઇંદ્રાણીની સાથે સ્પર્દ્ધા કરનારી પવિત્ર અંતઃપુરની સ્ત્રીઓ પણ આવા શ્રેષ્ઠ પ્રસંગનો લાભ લેવામાં પાછળ પડી નહોતી.

પછી ક્ષણમાં તે નરપતિ સર્વાર્થસિદ્ધિએ જનારો પ્રાણી સિદ્ધશિલાની નજદીક પહોંચે તેમ, સમવસરણની નજીક આવી પહોંચ્યો. ત્યાં પ્રભુના ત્રણ છત્ર દૃષ્ટિએ પડયા કે તુરતજ જ્ઞાનાદિકત્રયી[1] પ્રાપ્ત કરીને ભવ્યપુરૂષ અહંકારથી ઉતરે તેમ, રાજા ગજવરપરથી ઉતર્યો ઉતરીને તે નરપતિ પગે ચાલી- મુક્તિના સાક્ષાત્ દ્વાર જેવા સમવસરણના દ્વાર પાસે આવ્યો. ત્યાં તેણે છત્ર-મુકુટ-ચામરો-ખડ્ગ-પુષ્પ અને તાંબૂલનો ત્યાગ કર્યો; તથા મુખશુદ્ધિ કરી. પછી તેણે એકસાટી ઉત્તરાસંગ નાખીને આદરસહિત સમવસરણને વિષે પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં જિનપતિના

---

૧ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર.

દર્શન થયાં કે તરતજ રાજા અંજલિ જોડીને એકાગ્ર ધ્યાને રહ્યો; કારણકે તે વિના સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ નથી. પછી પરિવાર સહિત તેણે પ્રથમ પ્રાકારને વિષે પ્રવેશ કરી, ત્રણ પ્રકારના દુઃખનો ક્ષય કરવાને અર્થેજ હોયની એમ, અર્હદ્ભગવાનની ત્રણ વખત પ્રદક્ષિણા કરી. ત્યારપછી ભાલપ્રદેશથી ત્રણવાર પૃથ્વીનો સ્પર્શ કરીને (ત્રણવાર ખમાસમણ દઈને) તેણે પ્રભુને વંદન કર્યું તથા હર્ષયુક્ત ચિત્તે તેમની આ પ્રમાણે સ્તવના કરીઃ—

હે પ્રભુ, મારા જેવો વૃદ્ધપુરૂષની જેવી સ્થૂળદૃષ્ટિવાળો પ્રાણી આપના કેટલાક ગુણને જોઇ શકે ? તોપણ હું (આપના) બે ત્રણ (ગુણ) ની તો સ્તુતિ કરીશઃ જન્મોત્સવ સમયનું તમારૂં પરાક્રમ તો મને ચિરકાળ પર્યન્ત વિસ્મય પમાડેછે, કે જે વખતે તમે મેરૂપર્વતને ચલિત કરીને સુરપતિને નિશ્ચલ કરી દીધો હતો ! વળી હે સ્વામિ, તમારા માતપિતાએ મુગ્ધભાવ થકી તમને લેખશાળાને વિષે અભ્યાસાર્થે મોકલ્યા તે ઇંદ્રનું મહદ્ ભાગ્યજ, કારણ કે, અન્યથા, એ (ઇંદ્ર)ના નામ પરથી ऐन्द्र व्याकरण કેવી રીતે નીકળત, અને ભુવનને વિષે કેવી રીતે પસાર પામત ? હે દેવાધિદેવ, તમે કૈમારાવસ્થાને વિષે તમારા બળની પરીક્ષા કરવા આવેલા દેવતાને એક મુષ્ટિના પ્રહારથી નીચો કરી નાંખ્યો હતો તે જાણે તેના ગર્વને હેઠો બેસાડવાને તમે પૂર્વે પુનઃ પુનઃ અભ્યાસ કર્યો હોયની ! વળી હે દીનનાથ, આપના પ્રાણ લેવાને તત્પર થયેલા સંગમક દેવતાપર કોપ કરવો તો દૂર રહ્યો, પણ આપને તો ઉલટી, ગ્રીષ્મ ઋતુને વિષે સમુદ્રના જળની પેઠે, દયા વૃદ્ધિ પામી હે મોક્ષદાયી ભગવાન. સમકિત પ્રાપ્ત કરવાને અર્થે નિત્ય જતા આવતા દેવતાઓથી આપના ચરણકમળ, જનવર્ગથી જનક્ષેત્રની પેઠે, નિરંતર સેવાયા કરે છે. હે જિનેશ્વર, વળી જઘન્ય પદને વિષે પણ આપ કોટિબદ્ધ દેવતાઓથી પરવરેલા રહો છો; અથવા તો આપના સૌભાગ્યની કંઇ ઉપમાજ નથી. હે જિનેન્દ્ર, બીજા તો દૂર રહ્યાં, પણ આ ચૈત્યવૃક્ષ સુદ્ધાં ગુંજારવ કરતા ભ્રમરોએ કરીને સહિત એવાં પોતાનાં પુષ્પરૂપી નેત્રોવડે,

ભુવનને વિષે આપની આવી અદ્ભુત લક્ષ્મીને જોઇને હર્ષ પામી, મન્દ મન્દ વાયુને લીધે હાલતી શાખારૂપી હસ્તોથી જાણે નૃત્ય કરી રહ્યું હોયની એમ જણાય છે!

મગધેશ્વર શ્રેણિકમહારાજે આ પ્રમાણે સકળભુવનને પૂજ્ય એવા જિનભગવાનની સ્તવના કરી. પછી તેણે સર્વ મુનિઓને પણ હર્ષ સહિત વંદન કર્યું; કારણ કે મુમુક્ષુજનને સર્વ સંયમી પૂજ્ય હોય છે. ત્યારપછી એ, વૈમાનિક દેવતાઓ બેઠા હતા તેમની પાછળ, પોતાના સમગ્ર પરીવાર સહિત બેઠો; કારણ કે અધિકથી પણ અધિક હોય છે. વળી અભયકુમાર આદિ કુમારો પણ જિનેશ્વરભગવાનને વંદન કરીને ભૂપતિની પાછળ બેઠા; કારણ કે સુપુત્રો હમેશાં પિતાને અનુસરનારા હોય છે. સામંતો, સચિવવર્ગ, શ્રેષ્ઠિજન અને સાર્થવાહ પ્રમુખ લોકો પણ યથાસ્થાને બેઠા, કારણ કે નીતિ બલવત્તર છે. હવે ત્રણજગતના ગુરૂ એવા શ્રી મહાવીરભગવાને સર્વ કોઇની ભાષાને અનુસરતી અને યોજન પર્યન્ત પ્રસરતી વાણીવડે ધર્મદેશના આપવા માંડીઃ-

આ ચૌગતિ સંસાર દુઃખાર્થીજ પૂર્ણ છે. અમાવાસ્યાની રાત્રીના ચંદ્રમામાં જેમ લેશ પણ પ્રભા હોતી નથી તેમ એ સંસારમાં પણ સુખ લેશ માત્ર નથી. જુઓ કે, ઔદારિક શરીરને વિષે વાત-પિત્ત અને કફ હોય છે તેવી રીતે નરકને વિષે પ્રથમ તો ત્રણ પ્રકારની વેદના છે. સાતે નરકને વિષે સહજ એટલે ક્ષેત્રવેદના છે. અન્યોઅન્ય કૃત વેદના છઠ્ઠી નરક સુધી છે; અને પરમાધાર્મિકકૃત વેદના ત્રીજી નરક સુધી છે. પહેલી ત્રણ નરક પૃથ્વીને વિષે ઉષ્ણ નરકાવાસ છે; ચોથીમાં કેટલાએક ઉષ્ણ અને કેટલાએક શીત છે; અને છેલ્લી ત્રણમાં અતિશીતળ નરકાવાસ છે. જો કોઇ મેરૂપર્વતપ્રમાણ હિમનો પિંડ ઉષ્ણ નરકની પૃથ્વીને વિષે ફેંકે તો તે પિંડ ત્યાં પડતાંની સાથેજ ઓગળી જાય. વળી કોઇ જો એટલાજ પ્રમાણનો અગ્નિથી તપાવેલો લોહનો પિંડ શીતળ નરકની પૃથ્વીને વિષે ફેંકે તો તે તો પડતાંની સાથેજ અતિ શીતળ થઇ જાય છે, એટલુંજ નહિં

પણ, એ નારકીના જીવને જો કોઇ ઉષ્ણ નરકાવાસથી કોઇ પ્રકારે ઉદ્ધાર કરીને ખદિર વૃક્ષના અંગારાથી પૂર્ણ એવા કુંડને વિષે મૂકે તો તે જીવ નિસંશય, જળના કણથી મિશ્ર એવા વાયુને વિષે મનુષ્ય સુખ પામે છે તેમ, પરમ સુખને પામે છે. વળી પણ જો કોઇ, વર્ષાદ જોસબંધ વર્ષતો હોય અને વાયુ શીતળ વાતો હોય એવા પણ શીતળ નરકાવાસથકી કોઇ (નારકીના) જીવને કાઢીને નિરાવરણ પ્રદેશને વિષે લાવીને મૂકે તો તેથી એ જીવને બીલકુલ પવન વગરના પ્રદેશમાં આવવાથી અત્યંત સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. આ નારકીના જીવો ઋણને વશ થઇનેજ હોયની એમ પૂર્વ જન્મના વૈરભાવથી પરસ્પર અરણ્યના પાડાની પેઠે યુદ્ધ કર્યા કરે છે. વળી લોકપાળ યમના[1] અપત્યસ્થાનીય[2] ભવનપતિનિકાયના ક્રૂર મનવાળા પરમાધાર્મિક દેવતાઓ ત્યાં આવી આવીને તેમને, બંદિગૃહના રક્ષકો બંદિખાને નાંખેલા પુરૂષોને દુઃખ દે છે તેમ, સેંકડો પ્રકારે કદર્થના કરે છેઃ તેઓ ઉત્પન્ન થાય છે કે તુરતજ તેમને, સોની લોકો ધાતુની સળીઓને ખેંચે છે તેમ સાંકડા મુખવાળા ઘટીયંત્રોમાં ખેંચી કાઢે છે; વળી કંસે સુલસાના પુત્રોને પછાડ્યા હતા તેમ એમને પગ વચ્ચે લાવીને નિર્દયપણે કઠિન શિલા ઉપર પછાડે છે; સુથાર લોકો લાકડાં ચીરે તેમ તેઓનાં અંગોપાંગ ચીરે છે, અને તેમને ભૂમિપર લોટાવી લોટાવીને વસ્ત્રોની પેઠે મુદ્‌ગરના પ્રહારથી કુટે છે; પત્થરની જેમ તેમના ટુકડા કરે છે અને કરવતથી છેદી નાંખે છે; કણિકની પેઠે પીસે છે અને અડદના દાણાની જેમ દળી નાંખે છે; કુંભનું મુખ બંધ કરીને ધાન્યને રાંધે છે તેમ તેમને રાંધી નાંખે છે અને ચણાની પેઠે તળે છે, તથા રાજા પોતાના સેવકોથી ગાયોના ટોળાંને રૂંધે છે તેમ તેમને રૂંધે છે. ઉષ્ણતાપમાંથી જો તેઓ છાયામાં આવે છે તો શાલ્મલિ વૃક્ષની શાળની પેઠે, તેમના, ખડ્ગ જેવી ધારવાળા પત્રોથી તલતલ જેવડા કડકા કરવામાં આવે છે. અને તોપણ તેમનાં તેવાં કર્મનિયોગને લીધે તેમનાં શરીર

---

૧ સોમ, યમ, વરૂણ અને કુબેર એ ચાર દિશાના ચાર લોકપાળ કહેવાય છે. ૨ પુત્રો જેવા.

પારાની કણીઓની પેઠે તત્ક્ષણ મળી જાય છે (અક્ષત થઈ જાય છે). તૃષાતુર હોઇને જો તેઓ શીતળ, સ્વાદિષ્ટ જળ શોધે છે તો તેમને વૈતરણી નદીના પૂય પ્રમુખ, પદાર્થો પાવામાં આવે છે. વળી પૂર્વનાં પરસ્ત્રીગમનાદિ પાપોનું સ્મરણ કરાવી કરાવીને તેમને, તેમના અતિ રૂદન છતાં પણ, અગ્નિથી તપાવેલી લોહની પુતળીઓનું આલિંગન કરાવે છે. 'આ જીભ્હાએ તમે અસત્ય વાણી બોલતા હતા' એમ કહી કહીને તેમને તેમના બરાડા છતાં અતિ પ્રયાસે, પીગળાવેલું સીસું સુદ્ધાં પાવામાં આવે છે આથી યે તેમનાં દુઃખની સીમા આવતી નથી; 'તમને પારકું માંસ બહુ પ્રિય હતું' એમ કહી કહીને તેમને તેમનુંજ માંસ કોતરી કોતરીને પરાણે ખવરાવવામાં આવે છે. આમ થવાથી જ્યારે તેઓ, 'નાથ, નાથ, રક્ષણ કરો' એમ કરૂણસ્વરે રૂદન કરે છે ત્યારે તેમને કહેવામાં આવે છે કે-હે પાપી જીવો, તમે પણ તમારાથી ભય પામતા એવા નિર્દોષ પ્રાણીઓનો ઘાત કરીને તેમનું માસ ખાતા હતા એ તમે ભૂલી ગયા કે? અથવા તો આ લોકમાં આપણે જેવું પારકાનું ચિંતવીએ છીએ તેવું જ આપણને થાય છે. સ્વયમેવ દુઃખી એવા નારકીના જીવોને આ કદર્થના, અન્ય પામર જીવોને જવરને વિષે હેડકી થાય છે તેવી થાય છે. આવા અસાધારણ દુઃખોમાંથી છુટીને તેઓ બીજા-એકેન્દ્રિયથી માંડીને ચતુરિન્દ્રિય પર્યન્ત ભવ પામે છે, અને અતિ અજ્ઞાનદશાને લીધે, વાદને વિષે કુવાદી જ જેમ, તેમ, સામર્થ્ય રહિત હોઇને અત્યન્ત શિક્ષા પ્રાપ્તિરૂપ ગૃહ (ઘર) પ્રત્યે પામે છે. ત્યાં પણ તેમને કાયસ્થિતિનો અન્ત લાવવાની ઇચ્છાને લીધે જ જાણે ભેદન-છેદ-ઘાત આદિ અનન્ત દુઃખ-પરંપરા ભોગવવી પડે છે. પછી જાણે સ્થાન-અજીર્ણતાને લીધે જ હોયની તેમ તેઓ અનન્ત કાળે એ એકેન્દ્રિયાદિ ભવનો ત્યાગ કરીને પંચેન્દ્રિય પશુ યોનિને વિષે આવે છે ત્યાં પણ તેમને, શેત્રંજની બાજીને વિષે સોગઠીઓને જ જેમ, તેમ, બહુધા, પાશ-તંત્ર-રજ્જુ-જાળ આદિ બન્ધનોથી બાંધે છે, અને શાકિની ઉપર

જેમ સરસવના, તેમ, તેમની ઉપર આર-અંકુશ-ચાબુક-લાકડી પ્રમુખના નિર્દયપણે પ્રહાર કરે છે. વળી દરજી જેમ કાતર વતી વસ્ત્રો કાતરે છે તેમ તેમનાં ગળાં, કંબળ-પૃષ્ટાગ્ર-વૃષણ-શ્રવણ આદિ અંગોને વિષે તેઓ કાપ મૂકે છે. એટલું જ નહિ, પણ, તેમના પર, જિનેશ્વર આદિની આશાતના કરનારા જીવો પર જેમ કર્મનો ભાર તેમ, ભૂખ્યા અને તરસ્યા કંઠ અને પીઠ પર મ્હોટા ભાર ભરવામાં આવે છે વળી જ્યારે તેઓ નવું એવું યૌવન પામે છે ત્યારે નિર્દય લોકો તેમને દમન કરવાની ઇચ્છાથી, ઋણી જનની પાસે જ જેમ, તેમ, તેમની પાસે લાંઘણો કરાવે છે. વળી એમના જેવા નિરાશ્રિતોને પ્રલયકાળના અગ્નિની સમાન જ્વાળાવાળા વહ્નિ વડે, શબ્દ કરતા વેણુની પેઠે, ભસ્મ કરી નાખે છે. એઓ ક્ષુધા અને તૃષાથી પીડાતા તિર્યંચ તો છેજ એવાને વળી લોકો પણ દુઃખ દેછે; કારણકે દૈવ દુર્બળનો જ ઘાતક છે. પછી અત્યંત વેદના સહન કરી કર્મ ખપાવીને ત્યાંથી ચ્યવી તેઓ ઋદ્ધિવાન્ પુરૂષ ગ્રામથકી નગરને વિષે આવે છે તેમ, નરયોનિને વિષે આવે છે. ત્યા પણ ગર્ભવાસને વિષે તેમજ યોનિથકી બ્હાર નિકળતી વખતે (જન્મ સમયે) તેમને જે દુઃખ થાય છે તે મનુષ્યનાં અન્ય સર્વ દુઃખથી પણ અધિક છે. વહ્નિથી તપાવેલી સોયોને શરીરના રોમને વિષે સંભિન્ન કરાવવાથી જે દુઃખ થાય છે તે કરતાં આઠગણું દુઃખ તેમને ગર્ભવાસને વિષે થાય છે; અને યોનિથકી પ્રસવતી વખતે તેમને જે દુઃખ થાય છે તે તો ગર્ભવાસના દુઃખ કરતા અનન્તગણું થાય છે.

હવે મનુષ્યભવને વિષે પણ, બાલ્યાવસ્થાને વિષે દાંત પુટે છે ત્યારે અત્યંત દુઃખ વેઠવું પડે છે; અને કૌમારાવસ્થાને વિષે ક્રીડા પ્રમુખથી દેહક્લેશ અનુભવવા પડે છે. વળી તરૂણાવસ્થાને વિષે તેઓ, પ્રમદાઓના સુંદર લોચનરૂપી લક્ષ્મીને વિલોકવાને, ભ્રમરનાં ટોળાં કુસુમોને વિષે ભમે છે તેમ, સ્થાને સ્થાને ભમ્યા કરે છે તેમની અયોગ્ય વિષયની ઇચ્છા અફળ થાય છે એટલે તો તેઓ, લાક્ષારસ ઝરનારા વૃક્ષોની જેમ દિવસે દિવસે શરીરે ક્ષીણ

થતા જાય છે; વળી કેટલાક યોગ્ય સ્થાનને પામેલા છતાં અવિચારી હોઇને ફળ પ્રાપ્ત કર્યા વિના જ પતંગીઆની પેઠે વિનાશ પામે છે. કહ્યું છે કે, વાણિજ્ય-નૃપતિની સેવા-કૃષિ-અશ્વાદિનું પોષણ-સમુદ્ર પર્યટણ-રોહણાચળની ભૂમિનું ખોદવું-નિરન્તર ધાતુઓને ફુંકવી-રસકુપિકાનો પ્રયોગ-મંત્રતંત્ર-નિમિત્તાદેશ-સમૃદ્ધિવાન્ જનોનો સહવાસ-શસ્ત્રશાસ્ત્રને વિષે કુશળતા-વિચિત્ર એવું ચિત્રજ્ઞાન તથા વ્યાધિની ચિકિત્સા પ્રમુખ વ્યાપારો પુણ્યહીન વ્યાપારીને ફળદાયી થતાં નથી; કારણકે કંકેલિ વૃક્ષને કદાપિ પણ પુષ્પ આવે નહીં. વળી કેટલાક અત્યંત ક્ષુધાના દુઃખથી પીડાતા ઘરના ચારે ખુણામાં ક્રોધી સ્ત્રીના ક્રોધથી નિર્વેદ પામતા છતા મુખ લઇને દૂર દેશાન્તરે જતા રહે છે અને ત્યાં મૃત્યુ પામે છે; અથવા તો દુઃખી જનને કંઇ દુષ્કર નથી. હવે વૃદ્ધાવસ્થાને વિષે તો પ્રાણીને પ્રાયઃ અત્યંત દુઃખ હોય છે; કારણકે કુષ્ટિના શરીરને વિષે તો મક્ષિકા વિશેષે કરીને જાળ બાંધે છે. બુદ્ધિની સાથે શરીર પણ સંકોચ પામે છે, અને ગતિની સંગાથે ચક્ષુઓ પણ નિરન્તર ગળતાં જાય છે. દાંત પણ " આ કેશોએ આપણો શ્વેતગુણ લઇ લીધો " એમ કહીને જાણે રીસાઈ જતા હોયની એમ લજ્જાને આગળ કરીને જતા રહે છે. વૃદ્ધ માણસ " યોવનને વિષે લેશમાત્ર મદ કરવો નહિં " એમ જાણે બોધ આપતો હોયની એમ જાણે ઉપર પડ્યો પડ્યો ખોં ખોં કર્યા કરે છે. વળી જો એ હિતબુદ્ધિથી પુત્રોને શિખામણ આપવા જાય છે તો તેઓ કહે છે કે વૃદ્ધ થયા પણ હજુ મૌન ધારણ કરતા નથી; તમે શ્વાનની પેઠે બસી બસીને નિત્ય અમારા કાન કરડી ખાધા; હવે તો અમે તમારા જેવા પિતાથી લોકોને વિષે લાજી મરીએ છીએ. પુત્રવધુઓ પણ સર્વે, જે શ્વસૂરની કૃપાથી ઉત્તમ સુવર્ણના આભૂષણો પામી હોય છે એ શ્વસૂરની એવી અવસ્થા જોઇ જોઇને, લાજ કાઢવી તે કોરે મૂકીને, ઉલટી તિરસ્કાર સહિત નાક મરડીને મુખ થકી થુંકે છે, સ્ત્રી પણ એને વાસ્તે તુચ્છ જેવું ભોજન બનાવીને

એક જ વાર કાષ્ટપાત્રને વિષે લાવીને એને રંકની પેઠે આપે છે. લૂતા–અતીસાર–કંડુ–ક્ષય–કુષ્ટ–જ્વર આદિ વ્યાધિઓ, જીવડાંઓ કાષ્ટને કરે છે તેમ તેનાં શરીરને નિઃસાર કરી નાંખે છે.

(શ્રી વીરસ્વામી શ્રેણિકરાજા પ્રમુખ સમક્ષ દેશના આપે છે તેમાં ઉપર પ્રમાણે કહીને હવે કહે છે કે) એ પ્રમાણે અમે મનુષ્યભવનાં દુઃખો લેશમાત્ર બતાવ્યાં છે; અથવા તો તલ થકી શ્યામ મરી કેટલાંક ભિન્ન કરી શકાય ? વળી કાચને વિષે જેમ લેશમાત્ર મણિનો ગુણ નથી તેમ અહીં આપણે ધારીએ છીએ તેવું, સ્વર્ગને વિષે પણ ખરેખરૂં સુખ નથી. કારણકે ત્યાં એ અલ્પ વિભૂતિવાળા દેવો અન્ય દેવોની સમૃદ્ધિ જોઇને શોચ કરે છે અને એમની લક્ષ્મીનો નાશ કરવાને વાસ્તે દુર્જનની પેઠે યત્ન કરે છે. વળી વૈદેહી સીતાને રાવણ હરી ગયો હતો તેમ એઓ પણ પારકાની સ્ત્રીને વિષે મોહાન્ધ બનીને તેનું હરણ કરી જાય છે. વળી શક્તિવાળા હોય છે એઓ એવા હરણ કરનારા દેવોને પ્રહારથી જર્જરિત કરે છે અને એમ એમનું સુરપણું જાણે છોડાવીને એમને અંત્ય દશા પ્રતિ પહોચાડે છે. અહિં જેમ એક રાજા એક કુટુમ્બીને તેનું કંઇક દૂષણ કાઢીને તેનું સર્વસ્વ લઇ લે છે તેમ ત્યાં પણ બળવાન્ દેવતાઓ કરે છે. તે વખતે ત્યાં પણ એ હરણ કરનારા શક્તિવાળાની પાસે કનિષ્ટ પદવીના દેવોને તેના ચરણમાં પડી દીનમુખ કરી કરૂણ સ્વરે કહેવું પડે છે કે–હે સ્વામિન્, આ દાસ પર કૃપા કરો; અમે આવો અપરાધ પુનઃ નહિં કરીએ; માટે ક્ષમા કરો; કારણકે મહંત પુરૂષોનો કોપ સામાવાળાના નમન (નમી જવા) સુધી જ હોય છે. વળી એઓ પણ માળાની મ્લાનિ–નિદ્રા–અંગભંગ–ઉદાસીનતા–કલ્પ વૃક્ષનો કંપ–કોપ અને કામની અધિકતા–અને–લજ્જા તથા લક્ષ્મીનો નાશ–એ આદિ ચ્યવનના ચિન્હો જુએ છે ત્યારે રણક્ષેત્રને વિષે કાયર પુરૂષોનાં હૃદયની જેમ એમનાં હૃદય પણ તદ્દન ભિન્ન થઇ જાય છે. તેઓ પૃથ્વી, જળ કે વૃક્ષ–એમાંની કોઇ યોનિને વિષે પોતાની ઉત્પત્તિ થશે એમ જાણીને પોકાર કરી મૂકે છે. "હા !

આવાં સ્વર્ગનાં સુખ ત્યજી દઇને હવે તપાવેલી કુંભીને વિષે નારકીના જીવોની પેઠે અશુચિની ખાણ એવી માનવીની કુક્ષિને વિષે વાસ કરવો પડશે. આજ પર્યન્ત રત્નના સ્તંભો અને મણિની ભૂમિવાળા વિમાનને વિષે રહીને હવે સર્પના બીલથી પૂર્ણ એવી તૃણની કુટીરને વિષે કેવી રીતે રહેવાશે ? દેવાંગનાઓનાં હાહાહૂહૂ એવા આલાપ યુક્ત ઉત્તમ ગીતોનું શ્રવણ કરીને હવે રાસભોનો આરવ કેમ સાંભળી શકાશે ? હા ! આજ પર્યન્ત મુનિનાં પણ મનને હરણ કરનારી એવી રૂપવતી સુરસુંદરીઓને જોયા પછી હવે કોકિલના સમાન શ્યામવર્ણી માતંગી જેવી નીચવર્ણની સ્ત્રીઓને કેમ કરીને જોવાશે ? આજ સુધી મંદારવૃક્ષના પુષ્પના જેવાં દિવ્ય સુગંધી પદાર્થોવડે ઘ્રાણેન્દ્રિયને તૃપ્ત કર્યા પછી,, હવે, મદ્યવાળો મદ્યની ગંધ લે તેમ અશુચિની ગંધ કેમ કરીને લેવાશે ? ચિંતવ્યા માત્રથીજ આવીને ઉભા રહેતા એવા દિવ્ય રસયુક્ત ભોજન ગ્રહણ કર્યા પછી હવે શૂકરની પેઠે દુર્ગંધવાળા આહારની સામુંજ કેમ જોવાશે ? હા ! આજ લગી કામદેવના મંદિરરૂપી કોમળાંગી સુરાંગનાઓને જ આલિંગન દીધું છે, તો હવે કઠોર શરીરવાળી સ્ત્રીઓનાં અંગોનો સ્પર્શ પણ કેવી રીતે થઇ શકશે ?

આ પ્રમાણે હાહાકાર કરતા એ દેવતાઓના હૃદય શતધા (સો કટકામાં) ભેદાઈ જતાં નથી એજ વિચિત્ર છે (તેમનાં એવાં કરૂણ રૂદન પ્રમાણે તો એમ થવુંજ જોઇએ.) આ પ્રમાણે દેવગતિને વિષે પણ સુખ નથીજ. કારણકે ચૂલા સર્વત્ર માટીનાજ હોય છે. માટે એ દુઃખનો ક્ષય કરવાને, સંસારરૂપી સમુદ્રનો પાર પમાડવાને સમર્થ એવો નૌકા સમાન ધર્મ આશ્રય કરવા યોગ્ય છે. એ ધર્મ, લોક અને અલોક એવા (બે) ભેદથી આકાશ જેમ તેમ, મુનિધર્મ અને શ્રાદ્ધધર્મ એવા ભેદે બે પ્રકારનો છે. એમાં મુનિધર્મ ક્ષમા-માનત્યાગ-આર્જવ-લોભનો નિગ્રહ-તપ-સંયમ-સત્યતા-શૌચ-દ્રવ્યવિવર્જન-અને અબ્રહ્મનો ત્યાગ (બ્રહ્મચર્ય

પાલન) એમ દશ પ્રકારે છે; અને બીજો જે શ્રાદ્ધધર્મ તે, પાંચ અણુવ્રતે કરીને, ત્રણ ગુણવ્રતે કરીને અને ચાર શિક્ષાવ્રતે કરીને, બાર પ્રકારે છે. એમાં પ્રાણાતિપાત, મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન અને પરિગ્રહ એ પાંચેનો દેશથી ત્યાગ કરવો એ પાંચ અણુવ્રત. આ પાંચ અણુવ્રતમાંના પહેલા અણુવ્રતમાં, વધ-બંધન-છવિ છેદ-અતિભારારોપણ-તથા ભક્તપાનનો વ્યવચ્છેદ એ અતિચારો છે. વળી કન્યા-ગાય-ભૂમિ સંબંધી અસત્ય બોલવું, પારકી થાપણ ઓળવવી અને કુટસાક્ષી પૂરવી એ પાંચ વિશેષતઃ અસત્ય અને કોઈની ગુપ્ત વાત સહસા ઉઘાડી પાડવી, મૃષા ઉપદેશ દેવો અને કુટલેખ ઉત્પન્ન કરવો એ સર્વ બીજા અણુવ્રતના અતિચારો છે. વળી ખરી વસ્તુને બદલે બીજી એના જેવી બનાવટી વસ્તુ આપવી, ચોરીનો માલ લેવો, ચોરી કરાવવી, વૈરિના રાજ્યમાં જવું અને અસત્ય માન કે તુલા રાખવાં એ સર્વ ત્રીજા અણુવ્રતના અતિચારો છે. હવે ચોથું અણુવ્રત જે અબ્રહ્મવિરતિપણું તેને વિષે શ્રાવક બે પ્રકારનો હોય (૧) પોતાનીજ સ્ત્રીને વિષે સંતોષ માનનારો અથવા (૨) બીજાની સ્ત્રીના ત્યાગવાળો; એણે વિધવા-વેશ્યા-અનંગક્રીડા-કામનો તીવ્રરાગ તથા પરવિવાહન એ સર્વનો ત્યાગ કરવો. (એ ચાર અણુવ્રત સમજાવ્યા પછી હવે પાંચમું કહેવાને માટે પરિગ્રહનો અર્થ કહે છે) ધન-ધાન્ય-ક્ષેત્ર-વસ્તુ-રૂપું-કાંચન-દ્વિઃપાદ-ચતુષ્પાદ અને કુપ્ય (સોના રૂપા શિવાયની બીજી તમામ હલકી ધાતુઓ) એ નવ પ્રકારનો પરિગ્રહ છે. એમાં અનુક્રમે બબ્બેનું બંધન-યોજન-દાન અને ગર્ભાધાન તથા કુપ્યની ભાવથકી વૃદ્ધિ એ પાંચમા અણુવ્રતને વિષે અતિચારો છે.

ચતુર્માસ આદિ પર્યન્ત ઉર્ધ્વ-અધો અને તિર્યગ્ દિગ્માન કરવું એ આદ્ય ગુણવ્રત; એ, તપાવેલા લોહના ગોળા સમાન જે ગૃહસ્થ-એને બહુ ઉત્તમ છે. ઉર્ધ્વ-અધો અને તિર્યક્ માનનું અતિક્રમણ કરવું, વિસ્મૃતિ અને ક્ષેત્રની વૃદ્ધિ કરવી એ પાંચ દિગ્વ્રતના અતિચાર છે હવે અન્ન-કુસુમાદિની પેઠે જે એકજ

વાર ભોગવાય તે ભોગ; અને ગૃહાદિકની પેઠે જેનો અનેકવાર ઉપભોગ લેવાય તે ઉપભોગ. એ ભોગની અને ઉપભોગની, ભુક્તિથી કે કર્મથી પરિમિતિ (પરિમાણ) કરવી એ ' ભોગોપભોગ પરિમાણકૃતિ ' નામનું ગુણવ્રત છે. અજાણ્યા ફળ ફુલ–અનંતકાય–માંસ–મદ્ય–મધ–માખણ–અને રાત્રિભોજન એ સર્વ વર્જવાં. ઉંબર–વડ–અશ્વત્થ તથા પ્લક્ષ એ વૃક્ષોનાં ફળ તથા કૃમિ વ્યાપ્ત ફળ પણ સર્વથા વર્જવાં. સચિત્તનો, સચિત્તથી સંયુક્ત હોય એનો, તથા તુચ્છ ઔષધીઓનો પણ ત્યાગ કરવો અને અપકવ અથવા દુ:પકવ એવાં ભોજ્ય પદાર્થોનો પણ ત્યાગ કરવો. (એ સર્વ ભોગ આશ્રયી અતિચાર જાણવા. હવે ' કર્મથી ' કયા તે કહે છે) ભોગોપભોગ પરિમાણના 'કર્મથી' પંદર અતિચાર છે તે અંગારકર્મ વગેરે છે. ઇંટ પકાવવી તથા કુંભાર–કાંસાકાર–લુહાર–સોની એ સર્વનો વ્યાપાર, ભુંજનારાનો ધંધો, ત્રપુકાર અને તામ્રકારનો વ્યાપાર તથા એ સર્વને અર્થે અંગારા બનાવવાનો વ્યાપાર એ સર્વ કર્મ 'અંગારકર્મ' જાણવાં. પુષ્પપત્ર–કૃત્તાકૃત્ત વન તથા ફળ વેચીને અને કણ પીસીને 'વન રોપીને આજીવન ચલાવવું એ ' વનકર્મ. ' શકટ (ગાડાં) તથા એના નાભિ, ચક્ર આદિ અંગો બનાવી તે વેચી અને હાંકીને વૃત્તિ ચલાવવી એ ' શકટકર્મ. ' ભેંસ–ગાડું–ઉંટ–બળદ–ખચ્ચર આદિવડે પારકા માલને અન્યત્ર ભાડાથી લઇ જવો એ 'ભાટકક્રિયા.' હળ–કોદાળી પ્રમુખ હથીઆરોથી પૃથિવી ખોદવી, અને કઠિન લોહના ટાંકણાવડે પાષાણ ઘડવા એ સર્વ 'સ્ફોટનકર્મ.' ખાણને વિષે જઇ ત્રસ પ્રાણીઓના દંત–કેશ–નખ આદિ લાવવાં અને મોતી–પારા–શંખ–છીપ આદિ ગ્રહણ કરવાં એ ' દંતવિક્રય. ' કસુંભ (કસુંબો) ધાતકી–લાક્ષા- ગળી અને મનઃશિલ વગેરે સંસક્ત (ચીકાશવાળા) પદાર્થોનો વ્યાપાર એ ' લાક્ષાવાણિજ્ય. ' વળી મધુ–મદ્ય–વસા–માંસ–અને નવનીત એ સર્વનો વ્યાપાર ' રસવાણિજ્ય ' કહેવાય છે; ઘૃત અને તેલ આદિ દોષયુક્ત નથી. નર–વૃષભ–હસ્તી–અશ્વ- ઊંટ પ્રમુખનો તથા પક્ષી અને જંતુઓનો વિક્રય તે ' કેશવાણિજ્ય ' કહેવાય છે. વળી જંગમ અને સ્થાવર વિષનો વિક્રય, અને મનઃશિલ–અભ્ર–

હરિતાળ આદિનો વિક્રય એ સર્વનો ' વિષવાણિજ્ય ' માં સમાવેશ થાય છે. યવ-ઇક્ષુ-ગોધૂમ-તલ પ્રમુખને યંત્રને વિષે પીલવાં-પીલાવવાં એ ' યંત્રપીડન ' કહેવાય છે. તથા શોભાને અર્થે નાસિકા વિંધવી-મુષ્કને કાપવું-ગલકંબલ તથા કર્ણને વિષે છેદ પાડવા એ સર્વ ' નિર્લાંછન ક્રિયા ' કહેવાય છે. નવા તૃણની વૃદ્ધિને અર્થે, ધર્મબુદ્ધિએ અથવા વ્યસનથી તૃણને અગ્નિદાન દેવું (સળગાવી મુકવું) એ ' દાવાગ્નિ દાન ' કહેવાય છે. અરઘટ્ટ (રેંટ) આદિ યંત્રોથી સરોવર નદી આદિનું જળ કાઢીને યવ-શાળ આદિને સિંચવા એ ' સરઃશોષ ' (સરોવરનું શોષણ કરવું) કહેવાય છે. ક્રીડાર્થે શ્વાન આદિ પાળવાં તથા દ્રવ્યાર્થે અર્ધ-સાંઢણી-દાસિકા પ્રમુખનું પોષણ કરવું એ સર્વનો ' અસતીપોષણકર્મ ' ને વિષે સમાવેશ થાય છે. આ સર્વ કાર્યોથી, વિવેકહીન નર કર્મ એકઠાં કરે છે તેથી એ ' કર્માદાન ' ને નામે ઓળખાય છે. વળી ચાર પ્રકારનો ' અનર્થદંડ ' કહેવાય છેઃ એ ચાર પ્રકાર અપધ્યાન, કૃપાણાદિનું દાન, પાપનો ઉપદેશ અને પ્રમાદાચરણ-એ પ્રમાણે છે. એ અનર્થ દંડની વિરતિને વિષે (—ના વિરમણને વિષે) કંદર્પ, સંયુક્તાધિકરણતા, મુખરતા, કુચેષ્ટાપણું તથા ભોગનું અતિરિક્તપણું એ અતિચાર છે.

વળી સર્વ સાવદ્ય યોગ ત્યજીને તથા રૌદ્ર અને આર્તધ્યાન દૂર કરીને અંતર્મુહૂર્તાદિ કાળ પર્યન્ત સામ્ય ભાવ રાખવો એ 'સામાયિક વ્રત ' કહેવાય છે. મન વચન અથવા કાયાનો સાવદ્ય વ્યાપાર-ઉપયોગ રહિતપણું અને છેલ્લો અનવસ્થાન એ એના 'અતિચાર' છે. દિગ્વિરતિ વ્રતનો જ દિવસે દિવસે સંક્ષેપ કરતા જવો એને ' દેશાવકાશિક ' કહે છે. પ્રેષણ, આનયન, શબ્દાનુપાત, રૂપાનુપાત, અને પુદ્ગળક્ષેપ-એ એ વ્રતના પાંચ જાતિના અતિચાર છે. અષ્ટમી આદિ તિથિને વિષે અબ્રહ્મનો ત્યાગ, ભોજનનો ત્યાગ, વ્યાપારનો ત્યાગ અને દેહનો અસત્કાર—એમ ચાર પ્રકારે પૌષધવ્રત કહ્યું છે. એને વિષે, અવલોક્યા વિના કે પ્રમાર્જ્યા વિના આદાન, ઉત્સર્ગ કે સંસ્તાર કરવો (સ્થંડિલ પરઠવવું કે સંથારો કરવો), સ્મૃતિ

અને ઉપસ્થાપનાનો અભાવ, તથા અનાદર એ અતિચાર કહ્યા છે. સાધુઓને શુદ્ધ અન્ન-પાન-વસ્ત્ર-પાત્ર-વસતિ આદિનું ગૌરવ સહિત દાન દેવું એ અતિથિ-સંવિભાગ વ્રત કહેવાય છે. એને વિષે સચિત્ત ક્ષેપ-પિહિત ક્ષેપ-પારકાનો વ્યપદેશ-માત્સર્ય, અને કાલાતિક્રમદાન એ અતિચાર છે. જેમ કર્મથી વિમુક્ત એવા જ આત્માના પ્રદેશ શુદ્ધ કહેવાય છે તેમ એ ગણાવ્યા એ પાંચ પાંચ અતિચારોથી રહિત હોય તો જ એ વ્રત વિશુદ્ધ કહેવાય છે.

(શ્રી વીરપ્રભુ કહેછે) આ જે અમે બેઉ પ્રકારનો ધર્મ કહ્યો તેનું મૂળ સમકિત જ છે. જેમકે સમસ્ત પ્રાસાદનું મૂળ પણ પ્રથમ પાયો પૂરવો એ જ છે. એ સમકિત, ચેતન જેમ ચેતનાદિથી ગમ્ય છે તેમ, આત્માના પરિણામ તથા સૂત્રાર્થને વિષે રૂચિથી લક્ષિત હોઇ શમતા આદિથી ગમ્ય છે. એ શમતાદિ સાધુના મહાવ્રતની પેઠે (પ્ર) શમ-સંવેગ-નિર્વેદ-કરૂણા તથા આસ્તિકય એમ પાંચ છે. આ સમ્યકત્વ વળી જેમ મોક્ષમાર્ગ જ્ઞાનાદિ[૧]એ કરીને ત્રણ પ્રકારે છે તેમ, દર્શનમોહનીયના પ્રશમ, ક્ષય અને પ્રશમક્ષય વડે ત્રણ પ્રકારે છે. એ કાજળ આદિથી શ્વેતવસ્ત્ર મલિન થાય છે તેમ, શંકા-કાંક્ષા-વિચિકિત્સા અને મિથ્યાદૃષ્ટિની સંસ્તવનાથી દૂષિત થાય છે, તથા કલ્પવૃક્ષોથી નંદનવન શોભે છે તેમ શાસનને વિષે સ્થિરતા-ઉત્સર્પણા-ભક્તિ અને કુશળતા તથા તીર્થસેવાથી, દીપી નીકળે છે. એ (સમકિત) વિના સકળ અનુષ્ઠાન તુષ (ફોતરા) ના ખંડનની જેમ, હસ્તીના સ્નાનની જેમ, અરણ્યના ગીતની જેમ, કાસવૃક્ષના પુષ્પની જેમ, કૃપણની આગળ પ્રાર્થનાની જેમ, ચક્ષુરહિત જનની આગળ નૃત્યની જેમ, અને બધિરપુરૂષની આગળ ગાયનની જેમ વૃથા છે; અને એનાથી (એ જો હોય છે તો) ક્રિયા સર્વે, ચંદ્રમાથી જેમ રાત્રી, નરેશ્વરથી જેમ રાજ્યલક્ષ્મી તથા સ્વામીથી જેમ પત્ની શોભે છે તેમ અત્યંત શોભી ઉઠે છે માટે એ સમકિત ધારણ

---

૧ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર.

કરનારાઓએ તત્કાળ મોક્ષગતિ પમાડનારો યતિધર્મ આદરવો યોગ્ય છે. પણ જેઓમાં એવી શક્તિ ન હોય તેમણે પરંપરાએ મુક્તિ આપનારો એવો ગૃહસ્થ ધર્મ અંગીકાર કરવો; કારણકે પગથીએ પગથીએ ચઢતા અનુક્રમે મહેલે પહોચાય છે. આમાં પણ જેઓ અશક્ત હોય તેમણે સમ્યકત્વ તો ધારવું જ; કારણકે તે ચિરકાળે પણ સિદ્ધિ પમાડે છે; કેમકે નિધાન પણ ભવિષ્યને વિષે ઉપકાર નથી કરતો શું ?

શ્રી વીરસ્વામી આ પ્રમાણે દેશના દેતા હતા એવે સમયે, દુર્બળ સ્રીઓએ ખાંડેલી અને બલિષ્ટ સ્રીઓએ ઝાટકીને મુકેલી અણિશુદ્ધ ઉત્તમ કલમશાળનો, રાજાના ગૃહને વિષે જ સિદ્ધ થયેલો આઢકપ્રમાણ બળિ પૂર્વ દિશાના દ્વારેથી અંદર આવ્યો. તત્ક્ષણ પ્રભુએ દેશના બંધ કરી. ત્યાં જ દેવતાઓએ ઉત્કટ સુવાસમય ગંધ પદાર્થો ફેંકયા; જાણે કે એ બલિના વેષમાં રહેલા પુણ્યને વશ કરવાને યોગ્ય ચુર્ણજ ફેંકતા હોયની ! (પછી) સ્થીતિ આવીજ છે એમ બતાવતા હોયની એમ એ બળિને ઉછાળવામાં આવ્યા; તેથી દિવસે પણ જાણે આકાશ ક્ષણવાર તારાતારામય થઈ રહ્યું. પછી પાછા તત્ક્ષણ નીચે પડતાં પહેલાં એ બળિમાંથી અર્ધને તો તરીઆ લોકો અગાધ જળને વિષે પડતા મણિ આદિને લઇ લે તેમ વેગથી દેવતાઓ લઇ ગયા. તેના અર્ધ રાજાએ લઇ લીધા અને બાકીના બીજા સામાન્ય જનોએ લીધા; અથવા તો ધર્મમાં તેમજ કર્મમાં કેમવારજ લાભ મળે છે. એ બળિનો એક પણ સિકથ જેના મસ્તક પર પડે તેના છ છ માસના રોગો હોય તે પણ નાશ પામે છે.

ઉપરની શ્રીઅંતિમતીર્થંકરની અત્યુત્તમ દેશનાથી ક્રૂર પ્રાણીઓ પણ પ્રતિબોધ પામ્યા. કારણકે અતિ નિદ્રાળુ જન પણ ભાનુનો ઉદય થયે નથી જાગતો શું ? પછી શ્રેણિકનરપતિએ ત્રિજગદ્ગુરૂ શ્રીવીરપરમાત્માની સમક્ષ મિથ્યાત્વરૂપી વિષનો ત્યાગ કરીને જૈનદર્શનરૂપી અમૃતનો સ્વીકાર કર્યો. હૃદયને વિષે અત્યંત ભાવ ઉત્પન્ન થવાથી અભયકુમારે પણ પ્રભુને ત્રણ

પ્રદક્ષિણા દઇ નમસ્કાર કરીને વિજ્ઞાપના કરી કે–હે જિનેશ્વર, અદ્યાપિ હું ચારિત્ર લેવાને સમર્થ નથી; કારણકે વૃષભથી વહન થઈ શકે એટલો ભાર ધારણ કરવાની ન્હાના વાછરડામાં શક્તિ હોતી નથી. માટે હે સ્વામી, મારા પર કૃપા કરીને મને શ્રાદ્ધ ધર્મ અંગીકાર કરાવો; કારણકે કલ્પદ્રુમ દુર્લભ હોય તેથી શું આમ્રવૃક્ષ પણ અપ્રાપ્ય કહેવાય ? એ પરથી દેવાધિદેવ શ્રીવીર પ્રભુએ તેને યોગ્ય એવો ધર્મ તેને અંગીકાર કરાવ્યો; કારણકે જિનેશ્વર મહારાજા નિત્ય લોકોને અનુરૂપ ધર્મજ ગ્રહણ કરાવે છે.

હવે અભયકુમારે શ્રાદ્ધધર્મ અંગીકાર કર્યા પછી મેઘકુમાર પણ ઉભો થઇને પ્રભુને નમી અંજલિ જોડી ભક્તિકોમળવાણી વડે કહેવા લાગ્યો–હે સ્વામી, જન્મ-જરા–અને મૃત્યુ-રૂપી મત્સ્યોથી સંપૂર્ણ એવા આ ભવસાગરથી નિર્વેદ પામેલા એવા મને દિક્ષારૂપી નૌકા આપો. હું હમણાં મારા માતપિતાની આજ્ઞા માગી લઇને આપના ચરણકમળ સમીપ પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરીને પુષ્પની જેમ મારા જન્મને સફળ કરીશ. શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતે તે પરથી કહ્યું—હે દેવાનુપ્રિય, તારી એ ઇચ્છા નિર્વિઘ્ને પરિપૂર્ણ થાઓ; તારે હવે ક્યાંય પણ પ્રતિબંધન[1] કરવું નહિં. જો તીર્થંકર મહારાજા શૈત્ય, તાપ, ક્ષુધા કે તૃષાના ભયની અવગણના કરીને સતત ધર્મદેશના આપ્યા કરે અને સર્વ આયુષ્ય પણ ત્યાં જ ખપાવે તો પણ વખતે શ્રોતામાંથી કોઇ પણ નિર્વેદ ન પામે (સંસાર ત્યજે નહિં.) પણ ભગવાને તો શરીરનો શ્રમ દૂર કરવાને દેવચ્છન્દનો આશ્રય લીધો. કારણકે એમની પણ કાયાને શ્રમ થાય છે.

હવે પછી શ્રુતકેવળી ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુના પાદપીઠ પર બેસીને દ્વિતીય પૌરૂષીને વિષે દેશના આપી. લોકોને એમના અસંખ્યભવોની યથાપ્રકારે પ્રતિપત્તિ કરાવીને એમણે એમના વિવિધ પ્રકારના સંશયો ટાળ્યા છે, પણ એ કેવળી નથી એમ

---

૧ मा पडिबन्धं करेह । એમ સૂત્રપાઠ છે. પ્રભુને કહેવાની મતલબ એ છે કે 'હવે તું ક્યાંય પણ રાગ કરીશ નહિં.'

છદ્મસ્થોને જાણુ પડી નથી. કારણકે જેના પર જિનેશ્વરનો હાથ હોય તેના વિષે શું શું ન સંભવે ? દેશનાને અંતે રાજા પ્રમુખ સૌ પોતપોતાને સ્થાને ગયા; કારણકે તીર્થંકર મહારાજની આઠ પહોર પર્યન્ત સેવા તો કોઈ (વિરલ-ભાગ્યશાળી) ને જ પ્રાપ્ત થાય છે.

હવે મેઘકુમારે પણ માતા પાસે જઇ ચરણે નમીને વિનય સહિત વિજ્ઞાપના કરી કે હે માતા, હું સુરેન્દ્રોની પરંપરાએ સેવેલા શ્રીજિનપતિના ચરણકમળને નમસ્કાર કરીને તથા તેમના મુખથકી ધર્મદેશના શ્રવણ કરીને આવું છું. તેથી આ વખતે મારૂં અંતઃકરણ ગગનને વિષે ઉંચે આરૂઢ થયેલા ચંદ્રબિંબની પેઠે અત્યંત વિરક્ત[1] થયું છે. માટે તમારી સાહાય્યથી મને એવી રીતે મુક્ત કરો કે હું વ્રત ગ્રહણ કરૂં કારણકે ઉત્તરસાધક વિના સિદ્ધિ થતી નથી. આવું કટુવાકય જેના શ્રવણપથને વિષે પડતું નથી તેને ધન્ય છે એમ જ જાણે કહેતી હોયની, એમ મૂર્છાને મિષે ધારિણી ધરણીપર ઢળી ગઇ. (ધારિણીને મૂર્છા આવી). પછી જળથી લતાનેજ જેમ, તેમ ચંદનનો રસ સિંચવાથી તથા શીતળ પંખાના વાયરાથી તેને સચેતન કરી એટલે તે ગદ્ગદ્ વાણીથી બોલી-નાના પ્રકારની માનતાઓ માની ત્યારે મને તારા જેવો લોકદુર્લભ પુત્ર પ્રાપ્ત થયો છે. હે બન્ધુવત્સલ પુત્ર, સમક્તિ વિના ચારિત્રની જેમ તારા વિના મારૂં જીવિત ક્ષણમાત્રમાં જતું રહેશે. માટે હે માતૃભક્ત, હું જીવું ત્યાં સુધી ગૃહને વિષે રહીને તારી અમૃતકલ્પ દૃષ્ટિથી મારાં અંગોને શીતળતા પમાડ તારી એવીજ ઇચ્છા હોય તો હું ઇન્દુલેખાની પેઠે પરલોક પામું ત્યારે બન્ધન રહિત થયેલા યોગીની જેમ, તારૂં મનવાંછિત પૂર્ણ કરજે. હે પુત્ર, એમ કરવાથી, તું વિજ્ઞ અને કૃતજ્ઞ કહેવાઇશ; કારણકે આ સંબંધમાં વિશ્વસ્વામી શ્રી વીરપ્રભુનું જ પ્રત્યક્ષ દૃષ્ટાન્ત જો. એ સાંભળી મેઘકુમારે કહ્યું-હે માતા, તમારૂં કહેવું સત્ય છે; પણ તમે જે " હું જીવું ત્યાં સુધી " એવું કહ્યું તે એકાન્તનિત્ય અધ્યાત્મ

---

૧ (૧) રાગ વિનાનું-નીરાગી; (૨) (ચંદ્રપક્ષે) વિશેષ રાગવાન્.

વચનની પેઠે ઘટતું નથી. કારણકે સંધ્યાના મેઘના રંગ અને જળના કલ્લોલના બુદ્બુદના જેવા ચપળ જીવિતને વિષે કોનું મૃત્યુ પ્રથમ થશે અને કોનું પછીથી થશે એ જણાતું નથી. વૃદ્ધ હોય તે જીવે છે અને ન્હાના બાળક જતા રહે છે; નીરોગીનું મૃત્યુ થાય છે અને રોગીજનો બેસી રહે છે. માટે હે માતા, ચિત્તને ભારે કરીને તથા આ પુત્રપ્રતિ કરૂણા લાવીને આજ્ઞા આપો; કારણકે બોધિ (સમ્યકત્વ) અતિ દુર્લભ છે. એ સાંભળી ધારિણીએ કહ્યું-હે પ્રિયવત્સ, તારે પ્રકૃષ્ટ રૂપસૌભાગ્ય અને લાવણ્યરસની કુપિકારૂપ, વર્ણ-વય અને ગુણમાં તારા જેવી શોભી રહેલી, તારે વિષે નિત્ય અત્યંત ભક્તિવાળી, શ્રેષ્ઠકુળને વિષે ઉત્પન્ન થયેલી અને ભોગકળાકૌશલ્યને વિષે અતિ ચતુર એવી આઠ આઠ તો સ્ત્રીઓ છે તો તેમની સાથે હમણાં તો દેવતાઓને દુર્લભ એવા ભોગ ભોગવ; પછી તીર્થંકરમહારાજની પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરજે. માતાનાં આવાં આકર્ષક વચનો સાંભળીને પણ મેઘકુમાર અચલિત રહીને બોલ્યો-હે અમ્બા, તમે મને જે મર્ત્યલોકના માનવીના ભોગને અર્થે નિમંત્રણ કરોછો તે ભોગો પણ શરદ્ઋતુના મેઘ અને વિદ્યુતના ચમકારાની જેવાં અસ્થિર છે. રાજ્ય ચરણની રજ સમાન તુચ્છ છે; ભોગોપભોગ મ્હોટા નાગ સમાન ભીષણ છે, મનકામના અનિષ્ટ છે અને વિષયો પર્યન્તે વિષસમાન છે. શુક્ર-શોણિત-મળ-મૂત્ર-શ્લેષ્મ અને પિત્તાદિથી સંભવતા અને સમુદ્રતરગવત્ ચંચળ એવા એ અનિત્ય અને નશ્વર છે. પાપની અનિવાર્ય લતાપરંપરાને મેઘની સમાન પોષનાર સ્ત્રીજન વળી અપવિત્ર પદાર્થોની ઘટિકા (ન્હાના ઘડા) ની જેમ સત્પુરૂષોએ નિન્દવા યોગ્ય છે. કોણ પહેલું જશે અને કોણ પાછળથી જશે એવું નિશ્ચિત જ્ઞાન કોને છે ? માટે એવા હેય વિષયો વિષે રતિ શી ? પુત્રનાં આવાં ચિત્તવેધક વચનો સાંભળીને પણ હારી ન જતાં માતાએ પોતાનો બોધ શરૂ રાખ્યો-હે વ્હાલા, શું તને આવા ઓજસ્વી સ્વર્ણ-રત્નાદિને વિષે તથા વિસ્તારયુક્ત એવા આ સામ્રાજ્યને વિષે વત્સલભાવ નથી

થતો ? તારે તરૂણ સૂર્યનાં જેવાં દેદીપ્યમાન રત્નો છે તથા હંસગર્ભ-ઇન્દ્રપુલક પ્રભૃતિ માણિક્યો છે. હે પુત્ર, તું જેને વાસ્તે તપ કરવાની ઇચ્છા કરે છે તે સર્વ અહિં તારી સન્મુખ જ છે માટે યથેચ્છરીતે પૂર્ણ ભોગ ભોગવી લે; પછી યતિ સન્મુખ વ્રત ગ્રહણ કરજે. આ સાંભળીને, સંસારથી સર્વાંશે ખિન્ન થયેલા મેઘકુમારે માતાને સમજાવ્યા. હે માતા, પરમ અર્થ [મોક્ષ] પ્રાપ્ત કરવાના પ્રયાસને વિષે આસક્ત એવા જનોને ક્ષણભંગુર અર્થોનું શું પ્રયોજન છે ? એવા તુચ્છ અર્થો ક્ષણમાં ચોર-અગ્નિ-દાયાદ-રાજા પ્રમુખને સ્વાધીન થાય છે. જે ઉપાર્જન કરવામાં દુર્બુદ્ધિ લોકો મહા પાપ બાંધે છે, તેનો ત્યાગ કર્યો વિના તેમનાં કર્મ નાશ થતાં નથી અને તેથી તેમને સંસારમાં ભ્રમણજ કરવું પડે છે. જેમ સમુદ્ર ગમે એટલાં જળથી, અને અગ્નિ ગમે એટલા પણ કાષ્ટથી તૃપ્ત થતો નથી તેમ મુગ્ધબુદ્ધિ પુરૂષ પણ લક્ષ્મીથી ક્યારે યે સંતોષ પામતો નથી. અથવા આ કમળપત્રપર રહેલા જળબિન્દુની જેવા ચંચળ અને તુચ્છ જીવિતને વિષે પણ તૃણની પેઠે ક્યાં પ્રતિબંધ છે? એ અર્થ (દ્રવ્ય) કીર્તિ વિસ્તારનાર છે પણ દુર્ગતિનો હેતુભૂત હોઇ વૃથા છે, કારણકે કાનને તોડી નાંખે એવા સુવર્ણે કરીને શું ? વળી શાન્તાત્મા પ્રાણીઓને યૌવન વૃદ્ધાવસ્થા જેવું છે અને વ્યાકુળ ચિત્તવાળાને તો વૃદ્ધાવસ્થા પણ યૌવન સમાન છે. આમ બુદ્ધિશાળી પુત્રના સત્વવંત ઉત્તરથી કંઇક પાછી પડીને ધારિણીમાતા પોતાના છેલ્લા ઉપાયપર આવી-અરે વ્હાલા કુમાર, એ તો સર્વ ખરૂં, પણ તું સુકોમળ છે અને ચારિત્ર દુષ્કર છે કારણકે તારે મેરૂ સમાન અતિ ગુરૂ કઠિન પંચમહાવ્રતો વહન કરવાના છે. તારે રાત્રીભોજનનો ત્યાગ કરવો પડશે. મિત્ર-બંધુ-શરીરને વિષે મમત્વ મૂકવો પડશે; તે વિના છુટકો નથી. ઉદ્‌ગમશુદ્ધ, ઉત્પાદનાશુદ્ધ, ગ્રાસશુદ્ધ અને એષણાશુદ્ધ એવી ભિક્ષા ગ્રહણ કરીને નિભાવ કરવો પડશે; અને લોભમાત્ર ત્યજીદઇને પરિગ્રહ વિના રહેવું પડશે. ત્રણ ગુપ્તિ અને પંચસમિતિ ધારવી પડશે અને માસાદિ પ્રતિમા

તથા દ્રવ્યક્ષેત્ર પ્રમુખ અભિગ્રહ લેવા પડશે. એટલુ જ નહિ પણ જીવિતપર્યન્ત સ્નાન નહિ થાય; શયન ભૂમિપર કરવું પડશે; કેશ અને શ્મશ્રુનો લોચ કરવો પડશે, અને રહેવાનું નિરન્તર ગુરૂકુળને વિષે રાખવું પડશે. ક્ષુધા પ્રમુખ બાવીશ પરીષહો અને ક્ષુદ્ર તિર્યંચ-નર-દેવ પ્રમુખના ઉપસર્ગો સહન કરવા પડશે.' નિરન્તર મહાપ્રયાસ લઇને અઢારસહસ્રશીલાંગ[1] વહન કરવા પડશે, અને જે મળ્યું તે ઉપર નિર્વાહ કરવો પડશે. હે પુત્ર ! તારે દીક્ષા લઇને આ સર્વ લોહના ચણા ચાવવાના છે, તથા રેતીના કોળીઆ ભરવાના છે ! મહાન્ તરંગોને લીધે ભીષણ એવો મહાસાગર ભુજામાત્રથી તરવાનો છે, તથા જેમાં પૂર આવ્યું છે એવી સ્વર્ગગંગાને સામે પૂરે તરવાની છે ! એટલું જ નહિં પણ તીક્ષ્ણ ખડ્ગધારાપર પગ મૂકીને ચાલવાનું છે, તથા પ્રજ્વલિત જ્વાળાવાળા અગ્નિને એકદમ શાંત કરવાના છે; મેરૂ પર્વતને તુલાથી તોળવાનો છે, અને રાગાદિ ભયંકર શત્રુઓનો એકલે હાથે જ પરાજ્ય કરવાનો છે ! ઉપસર્ગયુક્ત પરીષહોને સહન કરવા ઉપરાંત, આડાઅવળા ફર્યા કરતા ચક્રવાળા સ્તંભ ઉપર રહેલી પુતળીને વિંધવાની છે ! દુઃખેથી ઉખેડી શકાય એવા ગૃહમંડપના વાંસને છેદવા એ સહેલું છે, તેમ દીક્ષા લેવી એ પણ સહેલુ છે; પણ તેમાં શીલનો જે ભાર છે તે દુર્વહ છે. માણસો વિશ્રામ લેતા લેતા તો અનેક ભાર વહન કરે છે, પણ આ શીલરક્ષણરૂપ ભાર તો યાવજ્જીવ. વિશ્રાન્તિ વિના વહન કરવાનો છે ! હે સુકુમાર વત્સ, તું દીક્ષા લઇશ એટલે તારે, તેં પૂર્વે નહિ ઉપાડેલી એવી જગતની જયપતાકાને ગ્રહણ કરવાની છે હે પુત્ર, વધારે શું કહું ? આવી આવી અનેકવિધ ઉપમાથી પ્રવ્રજ્યા દુષ્કર છે.

જનનીના એવા એવાં વત્સલતાયુક્ત વચનો સાંભળીને વળી મેઘકુમારે કહ્યુ-હે માતા, તમે જે જે કહોછો તે નિઃસંશય સત્યવાત છે, નહિ તો સર્વ માણસો દીક્ષા લીધા કરત. પણ શ્રી

---

૧ ચારિત્રના અઢારહજાર અંગ છે તેના ધારણ કરનારા મુનિ કહેવાય છે.

જિનેશ્વર ભગવંતે સંસારને વિષે જે દુઃખ ગણાવ્યું તેનો લેશ પણ પ્રવ્રજ્યાને વિષે નથી; કારણકે લવણસમુદ્રમાં જે ખારાશ છે તે મરૂદેશના જળને વિષે કદિ હોય છે શું ? હે માતા, જેમ કાયર પુરૂષને જ સંગ્રામને વિષે પ્રવેશ કરવો દુષ્કર છે, તેમ કામભોગને વિષે જેઓ લંપટ હોય છે તેમને જ ચારિત્ર દુષ્કર છે. શૂરવીર સુભટોને જેવા પ્રહાર તેવા નિર્વેદ પામેલા મોક્ષાભિલાષી જનોને સાધુના આચાર સુખેથી વહન થાય એવા છે.

આ પ્રમાણે મેઘકુમારે સેંકડોબંધ ઉત્તમ પ્રમાણ arguments વડે માતાને સમજાવીને તેની અનુમતિ મેળવી; કારણકે વક્તા પુરૂષોની જીહ્વા કામધેનુની પેઠે મનવાંછિત આપનારી હોય છે. પછી ત્યાંથી તે પિતા–શ્રેણિકરાજા પાસે ગયો અને ત્યાંયે નાના પ્રકારના ઉપાયોવડે તેની અનુજ્ઞા મેળવવાને પ્રયાસ કરવા લાગ્યો એટલે નરપતિએ કહ્યું–હે વત્સ, તું સંસારથી ઉદ્વેગ પામ્યો છે છતાં પણ આ વખતે મારૂં રાજ્ય ગ્રહણ કર. કૃતજ્ઞ પુત્રે પણ એ વાતની હા કહી, કારણકે માતપિતાના ઉપકારનો કોઇ રીતે બદલો વળી શકે તેમ નથી. રાજાએ મેઘકુમારનો પરમોત્સવપૂર્વક રાજ્યાભિષેક કર્યો; અથવાતો એના જેવાને શું શું યોગ્ય નથી ? પછી હર્ષના આવેશમાં તેણે પુત્ર મેઘકુમારને પૂછ્યું–હે વત્સ, કહે હવે તારૂં શું અભીષ્ટ કરૂં ? તે પરથી, દીક્ષા લેવાને ઉત્સુક એવા કુમારે કહ્યું–હે તાત, મને બજારમાંથી કયાંઇથી રજોહરણ–પાત્ર પ્રમુખ આણી આપો; કારણકે તપોરાજ્ય દુર્લભ છે. તે પરથી રાજાએ ચૈત્યગૃહને વિષે અષ્ટાન્હિક મહોત્સવ શરૂ કરાવ્યો, બન્દિજનને મુક્ત કર્યા તથા પ્રાણીમાત્રને માટે અમારિઘોષણા વજડાવી. પછી રાજપુત્ર મેઘકુમાર, રણુરણાટ કરતી અનેક ઘંટાઓના ટંકારરવથી દિશાઓના અન્તરને પૂરી નાખતી, ચારગવાક્ષ તથા સુંદર ઉંચા સ્તંભથી વિરાજતી, સ્થળે સ્થળે ઉલ્લાસ પામતી કાન્તિવાળા કળશોથી શોભી રહેલી, અને શીતળ વાયુથી હાલતી અનેક ધ્વજાઓથી દીપી રહેલી એક વિશાળ શિબિકામાં આરૂઢ થયો તે જાણે એમ

સૂચવતો હોયની કે નિશ્ચયે આ પ્રમાણે જ હું વિમાનને વિષે આરોહણ કરીશ! પછી પૂર્વાચળના શિખરપર રવિ આરૂઢ થાય તેમ તે, તે શિબિકાને વિષે પ્રથમથી મૂકી રાખેલા એવા ઉત્તમ સિંહાસનપર બેઠો; એટલે માણસો એ ઉપાડીને ચાલવા લાગ્યા; અને કુમાર નિશ્ચળ ચિત્તે સમવસરણ ભણી ચાલ્યો. તેણે ઉત્તમ વેષ પહેર્યો હતો; કંઠે પુષ્પનીમાળા રહી ગઇ હતી; શરીરે ચંદનાદિથી વિલેપન કર્યું હતું અને નાના પ્રકારના આભૂષણો પણ ધારણ કર્યાં હતાં. વળી કોઇની નજર ન પડે તેટલા વાસ્તે મહુત્તરા કુળસ્ત્રી હર્ષ સહિત કુમારનાં લૂણ ઉતારતી હતી. ચામરવાળી સ્ત્રીઓ ચામર વીંજતી હતી અને બન્દિજન ઉંચે સ્વરે વિવિધ જયમંગળના પાઠ કરતા હતા. વારાંગનાઓ અનેક સ્વરના ગાયન ગાતી હતી અને હાવભાવ સહિત મનહર નૃત્ય કરતી હતી. વાજિંત્ર વગાડનારા બારે પ્રકારના વાજિંત્રો વગાડતા હતાં અને વિદ્યાર્થી બાળકો પણ ગાતા ગાતા આગળ ચાલતા હતા. આ પ્રમાણે મેઘકુમાર સુવર્ણ-રૂપું વગેરેનું દાન દઇને કલ્પવૃક્ષની પેઠે લોકોના દારિદ્રયને ભેદતો, જનસમૂહને સંસારપરથી વૈરાગ્ય-હર્ષનો ઉદય અને ચિત્તને વિષે વિચિત્ર ચમત્કાર ઉપજાવતો, અને સાથે શાસનની ઉન્નતિ કરતો, પિતા-શ્રેણિક રાજા અને અભયકુમાર પ્રમુખ સહોદરો સહિત સમવસરણની નજદીક આવી પહોંચ્યો. ત્યાં સર્વેએ, હંસપક્ષીઓ માનસસરોવરને વિષે પ્રવેશ કરે તેમ, હર્ષસહિત લક્ષ્મીના ગૃહરૂપ સમવસરણને વિષે પ્રવેશ કર્યો; પ્રવેશ કરીને, મંદરાચળની આસપાસ જેમ તારાગણ તેમ પ્રભુની આસપાસ વીંટળાઇ વળ્યા; અને ફળભારથી વૃક્ષો નમે તેમ વિભુને ભક્તિ સહિત નમવા લાગ્યા. પછી મેઘકુમારના માતપિતાએ પોતાના સર્વ જનવર્ગની સંગાથે ત્રિજગદ્ગુરૂપ્રભુને વિજ્ઞપ્તિ કરી કે-હે સુપ્રભુ, આ અમારી સચિત્ત ભિક્ષાને ગ્રહણ કરો; આપને મુકીને બીજું કયું ઉત્તમ સંપ્રદાન અમને મળશે? એટલે શ્રી વીરપ્રભુ એવા-ગ્રહણ કરીએ. કારણકે શિષ્યો પણ અદત્ત ગ્રહણ કરતા નથી, તો

ગુરૂજન તો શેનાજ ગ્રહણ કરે ? પછી મેઘકુમારે પ્રભુને કહ્યું-હે સ્વામી મારો સત્વર આ સંસાર થકી નિસ્તાર કરો; કારણકે જળનિધિને વિષે ડૂબતો એવો કયો માણસ પ્રવહણને વિષે ચઢી જવાને ઉતાવળો ન થાય ? પછી પ્રભુએ એને સામાયિક સૂત્ર ઉચ્ચરવા પૂર્વક વિધિ સહિત દીક્ષા દીધી; અને શિક્ષા આપી કે-હે મુનિ, તમારે યતના પૂર્વક શયન કરવું, યતના સહિત આસન કરવું, યતના સહિત ઉભા થવું, અને ચાલવું પણ યતના સહિત. વળી આહાર કરવો તથા બોલવું ચાલવું તે પણ યતના પૂર્વક કરવું. પછી ચારિત્ર અંગીકાર કરી હવે સાધુ થયા એવા મેઘકુમારને દેવતાઓ તથા માનવજન વંદન કરવા લાગ્યા; અથવા તો પ્રવ્રજ્યા ત્રણે જગતને પૂજ્ય છે માટે એમાં કંઇ અદ્‌ભૂત નથી. દીક્ષા આપીને પ્રભુએ એ નવીન સાધુને ગણધરને સોંપ્યા; કારણકે રાજા તો આદેશ માત્ર કરે છે, શેષ શિક્ષા તો અધિકારી સેવક વર્ગજ આપે છે.

હવે ગણધરને સોંપાયા પછી મેઘકુમારે સાયંકાળે ગુરૂની સમક્ષ આવશ્યક-સ્વાધ્યાય-વાચના વગેરે કર્યું; કારણકે ક્રિયા સર્વે ગુરૂની સાક્ષિએ કરવી કહી છે. પછી રાત્રીનો દોઢ પ્રહર વીત્યા પછી પ્રવર્તકે (મુખ્ય સાધુએ), ઘર બાંધતી વખતે જગ્યાના ભાગ પાડવામાં આવે છે એમ દરેક સાધુને સંસ્તાર (સંથારા) ને અર્થે ભૂમિના વિભાગ કરી આપ્યા. તેમાં મેઘકુમારને દ્વાર આગળની જગ્યા સંથારા માટે મળી; (કારણકે એક લાકડું પણ ગમે તેવા ન્હાના પણ હાથને લભ્ય છે; ગમે એવી મ્હોટી પણ ચપટીને લભ્ય નથી). એટલે નિરંતર ત્યાંથી તે તે કાર્યને અર્થે જતા આવતા મુનિઓના ચરણથી એને કસુંબાની પેઠે સંઘટ્ટ થવા લાગ્યો (ખુંદાવું પડયું) તેથી કુમુદપુષ્પના સમૂહની પેઠે તેને આખી રાત્રી નિમેષમાત્ર નિદ્રા આવી નહિં; અને કર્મ ઉદય આવવાથી એના મનને વિષે સંક્લેશ ઉત્પન્ન થયો. અહો ! સ્થાનાસ્થાનનો વિચાર નહિં કરનારા એવા કર્મને ધિક્કાર છે ! જ્યારે સકળ કાર્ય નિષ્પન્ન કરવાને સમર્થ એવો હું ગૃહવાસને વિષે હતો ત્યારે તો આ સર્વ મુનિઓ મને એમ કહેતા હતા કે-"ચાલ, મેઘકુમાર, જિનમંદિરે

ચાલ; ત્યાં તું અનન્તફળને આપનારૂં ઉત્તમ સંગીત કરાવજે; અને મુકુંદ-માલતી-જાતિ-કેતકી-રાજચંપક-અને પદ્મ પ્રમુખ પુષ્પોથી ઘણી રચના કરી દેવપૂજન કરજે; તારે નિત્ય જિનમુદ્રાદિથી સંશુદ્ધ એવું પંચશક્રસ્તવાદિક જિનવંદન કરવું યોગ્ય છે. કેમ રાજપુત્ર, તું ક્ષેત્રસમાસાદિ શાસ્ત્ર શીખે છે કે ? બોલ, જે તું વિસ્મૃત થયો હોઇશ તે અમે પોતે તને ગણાવશું. વળી જો તારે અર્થ સહિત શાસ્ત્ર શ્રવણ કરવાની ઇચ્છા હોય તો કહે. અમે તારી પાસે તે સવિસ્તર કહેશું. વળી તું સાધર્મીવાત્સલ્ય કરીશ કે ? " ઇત્યાદિ કહીને, પિતા પુત્રને લડાવે તેમ મને પૂર્વે બહુબહુ લાડ લડાવતા હતા. પણ હમણાં તો એજ તેઓ વિભવ રહિત એવા મને ચરણથી સંઘટ્ટ કરે છે– એ શું ? અથવા તો વિજ્ઞાન; જ્ઞાન, વાકચાતુર્ય, દાક્ષિણ્ય, કરૂણા, ન્યાય, વિનય, સૌભાગ્ય, વૈરાગ્ય, ક્ષમા, શૌર્ય, કુલીનપણું કે શરમાળપણું-એ સર્વ લક્ષ્મી વિના નહિં જેવાં છે. મારી માતા જે એમ કહેતી હતી કે ' ભાઇ, દીક્ષા દુષ્કર છે ' તે ખરૂં કહેતી હતી; પણ જ્યાં સુધી અંદર પ્રવેશ કર્યો ન હોય ત્યાં સુધી શી ખબર પડે ? માટે હવે ક્ષેમ કુશળ પ્રભાત થવા દો, પ્રભાત થશે એટલે હું નિશ્ચયે આ વ્રત પડતું મૂકીશ; કારણ કે હજુ કંઈ મેં બોર (વેચવા) ની[૧] બૂમ પાડી નથી. આ વેશ હું પ્રભુને આપી દઇને મારે ઘેર જતો રહીશ; કારણકે શુલ્કશાળા (એટલે જે માંડવી તે) નું દાણુ જે ભાંગે છે તેનો, તે દાણની વસ્તુ જ દાણવાળાને આપી દેવાથી [ખુશીથી] છુટકો થાય છે. માણસને ચરણે કાંટો વિંધાવાથી માર્ગને વિષે જેવી સ્ખલના થાય છે તેવીજ મોક્ષમાર્ગને વિષે પ્રવૃત્ત એવા મનુષ્યોની સ્ખલના પણ છે. તે દિવસે દીક્ષિત થયેલા આ મેઘકુમારને જે આવો સંક્લેશ થયો તે જાણે નૂતનગૃહને વિષે અગ્નિ ઉત્પન્ન થયો હોયની ! પછી પ્રભાતે સર્વ

---

૧ બોર વેચનાર બહાર રસ્તે " બોર લ્યો બોર " એમ બોલે છે એટલે એ બોર વેચવા નીકળ્યો છે એમ સૌ જાણે છે. પણ મેઘકુમાર કહે છે કે હું તો હજુ બહાર નીકળ્યો નથી, ઉપાશ્રયમાંજ છું. માટે હજુ બગડી ગયું નથી. બહાર નીકળ્યો નથી એથી કોણ જાણે છે કે સાધુ થયો છે ?

સાધુઓની સાથે મેઘકુમાર પણ સમવસરણને વિષે ભગવંતને વંદન કરીને યથાસ્થાને બેઠા. એટલે શ્રી જિનેશ્વરે તેને કહ્યું-હે મેઘકુમાર, તારા ચિત્તને વિષે જે સંકલેશ થયો છે તે આમ્રવૃક્ષમાંથી કટુકફળની ઉત્પત્તિ જેવું થયું છે. તારા જેવા વિવેકીના વ્રતનો ત્યાગ કરવાના પરિણામ યુક્ત નથી, કારણકે ચંદ્રમા થકી અગ્નિનો વર્ષાદ કદિ સંભવે નહિ. ઉત્તમ સાધુઓના ચરણના સંઘટ્ટથી થએલી વ્યથા કેટલીમાત્ર છે ? તે પૂર્વે હસ્તીના ભવને વિષે જે મહાવ્યથા સહન કરી હતી તેનું જ્યારે તને સ્મરણ થશે ત્યારે તેના કરતાં ઘણીએ અધિક સહન કરીશ. સાંભળ -

(એમ કહીને પ્રભુ એને એનો પૂર્વભવ કહે છે) આજ ભારતવર્ષને વિષે વૈતાઢ્ય પર્વતની સમીપની ભૂમિને વિષે ત્રીજા ભવ ઉપર તું એક શ્રેષ્ઠ હસ્તી હતો. એક સહસ્ર હસ્તીનો અધિપતિ હોઈ રાજ્યના સાત અંગોને[1] વિષે પ્રતિષ્ઠિત એવો તું વનચરોએ આપેલા ' સુમેરૂપ્રભ ' એવા નામને ધારણ કરતો હતો. ત્યાં તું વળી અરણ્યો-કુંજ-નદીઓ-તળાવડી પ્રમુખને વિષે હાથણી અને બચ્ચાઓની સાથે નાના પ્રકારની ક્રીડા કરતો હતો. એમ, નાલીઓની સાથે જેમ ગજને તેમ હાથણીઓની સંગાથે તને રતિવિલાસ ભોગવતા કેટલાક દિવસ વ્યતીત થયા. એવામાં એકદા યમની જેવો દારૂણ ગ્રીષ્મસમય આવ્યો. જળ ઉડી જવા લાગ્યા અને દાહ ઉદય પામવા લાગ્યો. એ વખતે એ ગ્રીષ્મઋતુની સાથે મૈત્રીભાવ ધરાવતો તાપ પણ જાણે એને લીધેજ વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. વળી તાપની સાથે મદોન્મત્ત વાયુ પણ પ્રચંડપણે ફુંકવા લાગ્યા. એ પ્રચંડવાયુએ ઉરાડેલી ધૂળને લીધે દશે દિશાઓ ખલપુરુષની વૃત્તિની પેઠે ધૂમ્ર થવા લાગી. વળી એ વખતે સૂર્યના અશ્વો પણ ધૂળથી નેત્રો ભરાઇ જવાને લીધે ત્વરિતપણે ચાલવાને અશક્ત હોવાથી જ જાણે એ કાળ (ઉષ્ણ કાળ) ના દિવસો વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યા અને તેથીજ ક્રૂરતાને

---

૧ સ્વામી-અમાત્ય સુહૃત-કોશ-રાષ્ટ્ર-દુર્ગ અને સૈન્ય-એ સાત રાજ્યના અંગો કહેવાય છે

લીધે યામિની (રાત્રી) ત્રણ યામ (પ્રહર) ની થવા લાગી (તે ત્યારથી આજસુધી પણ એજ પ્રમાણે ત્રિયામા કહેવાય છે) એ સમયે સરિતાઓ પણ કૃશ થવા લાગી તે યે જાણે પોતાના ઉત્પાદક ગિરિવરોના મસ્તક [શિખર] ને વિષે ધુળ પડતી દેખીને જ હોયની શું? સૂર્યના ઉત્તાપને લીધે વળી તલાવડીઓને વિષે પણ જળ ઘટી જવા લાગ્યા, અથવા તો જે કાળને વિષે જેનો બહુ ખપ પડે તેનીજ અછત થાય છે "અરે, પ્રચંડતાપને ઝરનાર ઉષ્ણકાળ, મારી સ્ત્રીઓને તું આમ શુષ્ક કરી નાખે છે તો શું તું દૃષ્ટિએ કંઇ નથી દેખતો? માટે મ્હારે માટે એક સારૂ સ્થાન શોધી કાઢ" એમ નદીપતિ [સમુદ્ર] પણ જાણે પોતાના મ્હોટા કલ્લોલરૂપી ગર્જનાના મિષથી (એ ઉષ્ણ કાળને) કહીને તેને ડુબાવી દેવાને જ હોયની એમ ઉંચા ઉંચા ઉછાળા મારવા લાગ્યો. આ ઉષ્ણ કાળે વળી લીલીછમ લતાઓને તથા ઘાસને પણ સૂકવી નાખ્યું, અથવા તો દુર્બળ પ્રતિ સૌ કોઇ પોતાની શક્તિ બતાવે છે પણ આવો બલિષ્ટ છતાં યે એ (કાળ) વૃક્ષોની છાયાને ટાળવાને સમર્થ થયો નહિ, કારણકે મૂળને વિષે છે જીવન જેનું એવાને યમ પણ કશું કરી શકતો નથી વળી જવાસાને પણ તેણે લીલો ને લીલો જ રાખ્યો કારણકે કૃતઘ્ન હોય એવાને પણ કોઇ કોઇ તો વત્સલ હોય છે જ આ વખતે વળી તાપથી પીડાતા મહિષો અને શુકરો, ગુહાને વિષે જેમ ઘુવડપક્ષીઓ તેમ જળના ખાબોચીઆમાં પડી રહીને આખો દિવસ ગાળવા લાગ્યા શ્વાનો પણ જાણે પ્રાણીઓના જીવિત આદિનું અસ્થૈર્ય બતાવતા હોયની એમ હાંફતા હાંફતા વાર વાર જીવ્હાને હલાવવા લાગ્યા આમ્રફળ પ્રમુખ તથા લીંબડા પ્રમુખના ફળ પણ સૌ સાથે પાક ઉપર આવવા લાગ્યા, કારણકે ઉત્તમ તેમજ જઘન્ય સર્વનો સમય સરખો હોય છે વળી શિરીષ-પાટલ-કદંબ-મલ્લિકા-કેતકી પ્રમુખ વૃક્ષોને પુષ્પ આવવા લાગ્યા, કારણકે પોતાનો દિનમાન ઉદય પામ્યે કોણ નથી ફળતું? ધનવાન લોકો પણ એ વખતે કર્પુરમિશ્રિત

ચંદનના રસના સેવનનું, પુષ્પની માળાઓનું અને સુંદર સ્ત્રીઓની સાથે વિહારનું સુખ મેળવવા લાગ્યા. પણ સુગંધિ, શીતળ અને સ્વાદિષ્ટ જળથી ભરેલી પરબો તો મહંત પુરૂષોની સંપત્તિની. પેઠે સર્વ કોઇના ઉપયોગમાં આવવા લાગી.

આવા ગ્રીષ્મ સમયને વિષે એકદા વનમાં વાંસના પરસ્પર સંઘટ્ટથી, કુટુંબને વિષે જેમ કલહ તેમ મહાન્ દાવાગ્નિ પ્રકટ થયો. તે દાવના ધગ્ ધગ્ શબ્દથી, સિંહનાદથી જેમ હરિણો કંપે તેમ, વનના સમસ્ત પ્રાણીઓ કંપવા લાગ્યાં. માંડ માંડ ફાટે એવા વાંસ ધાણીની પેઠે ફાટવાથી એના ત્રટત્ ત્રટત્ શબ્દોએ મ્હોટા અવાજ કરી મૂકયાથી એનું મન અનેક પ્રહારો વડે શાલવૃક્ષ ભાંગી જાય એમ ભાંગી ગયું. જાણે યમરાજા પોતાની જીવ્હાથી પક્ષીઓનો ભક્ષ કરવાને તૈયાર થઇ રહ્યો હોયની એમ ઉંચે પ્રસરતી જવાલાઓથી અગ્નિ સળગવા લાગ્યો. જાણે એક નવીન વિશ્વામિત્ર આવ્યો હોયની એમ એ અગ્નિએ ધુમાડાથી તારાઓને ઢાંકી દઇને લાલચોળ તણખાઓવડે આકાશને કેવળ મંગળમય બનાવી દીધું; અને સમસ્ત લીલા અને સુકા તૃણ-વૃક્ષ-લતાદિને બાળવા લાગ્યો; કારણકે ખલપુરૂષ નિરન્તર સર્વંકષ (સર્વની કસોટી કરનાર) હોય છે. જાણે યમનો સહાયક હોયની એમ એ પગ વગરના, ઘણા પગવાળા, બે પગાં, ચોપગાં, સૌનો સંહાર કરવા લાગ્યો. ધુમાડાથી ભરાઇ ગએલા આકાશને વિષે સૂર્ય તો એક ત્રાંબાના અરીસા જેવો અને એનો તડકો કસુંબાના કીટા જેવો દેખાવા લાગ્યો. એ વખતે દાવને લીધે, તારા યૂથના પરિવાર સહિત તું તૃષાતુર થવાથી અસંતોષી જનની પેઠે સર્વ દિશાઓમાં દોડવા લાગ્યો. એમાં નાની નાની ડાળીઓને નમાવી દેતો, વૃક્ષના સમૂહને ભાંગી નાંખતો અને મ્હોટી મ્હોટી શાખાઓને મરડી નાખતો તું મહા કષ્ટે, બાલતપસ્વી દુર્ગતિના હેતુભુત રાજ્યને જેમ પ્રાપ્ત કરે તેમ, એક પંકથી ભરેલા સરોવરને પામતો હવો. (શ્રી વીરપ્રભુ મેઘકુમારને કહે છે) હે મુનિ, તે જોઇને તું જન્મથી જ દારિદ્રી એવો માણસ જેમ અલ્પ પણ ધન પામીને સંતોષ પામે તેમ, મનને વિષે અતિ

સંતોષ પામ્યો, અને તૃષાતુર હોવાથી પરિણામ વિચાર્યા વિના એ કાદવવાળા સરોવરને વિષે અવળે માર્ગે પેઠો; અથવા તો વ્યથાથી પીડાતા પ્રાણીઓ મતિશૂન્ય થઇ જાય છે. અવળે માર્ગે પેસવાથી તું, મહા આરંભના કરનારા પ્રાણીઓ દુર્ગતિના સાગરને વિષે ખુંચી જાય છે તેમ, અગાધ કાદવમાં ખુંચી બેઠો; અને મહા મોહને વશ એવો જીવ ઘરરૂપી ન્યાસમાંથી નીકળી શકતો નથી તેમ, એ કાદવમાંથી તું લેશમાત્ર પણ નીકળી શક્યો નહીં. ત્યાં અગાઉ વાસ કરી રહેલો એક પ્રતિસ્પર્દ્ધી હસ્તી પોતાના બે દન્તૂશળથી તને નદીના તટની જેમ પીઠપર પ્રહાર કરવા લાગ્યો. એ પ્રહારની વેદના તેં વર્ષ વર્ષ જેવડા સાત દિવસ સુધી સહન કરી. અને તે તારૂં સર્વ એકસોનેવીશ વર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી તું આર્તધ્યાને મૃત્યુ પામ્યો; અને પુનઃ પણ વિન્ધ્યાટવીની તલાટીને વિષે હસ્તીપણે ઉત્પન્ન થયો; કારણકે એ આર્તધ્યાન તિર્યંચની ગતિને આપનારૂં છે. હે મેઘકુમાર, તારા એ ભવમાં પૂર્વની જેવાજ ગુણવાળો અને ચાર દન્તૂશળવાળો તું સાતસોને પચાસ હસ્તીના યૂથનો સ્વામી થઇ મેરૂપ્રભ નામે વિચરવા લાગ્યો. એકવાર દાવાનળ સળગેલો જોઇને તને, વૃદ્ધાવસ્થાના માણસને યૌવનને વિષે અનુભવેલું યાદ આવે છે તેમ તારી પૂર્વજાતિનું સ્મરણ થયું. એટલે તેં તારા યૂથ સહિત ગંગાને તીરે, ચતુરંગસેના યુક્ત ભૂપતિ શત્રુવર્ગને ઉન્મૂલન કરે તેમ, વૃક્ષાદિને ઉન્મૂલન કર્યા. અને ત્યાં ચતુર્માસને વિષે મુનિ કરે છે તેમ તેં આત્માની રક્ષાને અર્થે ત્રણ અતિ વિસ્તારવાળા સ્થંડિલ[1] બનાવ્યાં. પછી ત્યાં ઉગેલા દરેક તરણાને તેં જિનકલ્પી મુનિ પજુસણ ઉપર પ્રત્યેક કેશને ચુંપી કાઢે છે તેમ, ઉખેડી નાંખ્યાં. તે ત્રણે સ્થંડિલને તેં હથેળી જેવાં, માણસના કેશ વિનાના મસ્તક જેવા અથવા કહો કે દર્પણભૂમિ જેવાં સ્વચ્છ અને સાફ કર્યા. એવામાં એકવાર પુનઃ દાવાનળ પ્રકટ્યો એટલે તું ભયભીત ભિલ્લ જેમ પર્વતપર

---

૧ મંડળ મુનિ પણ ચોમાસામાં લઘુનીતિ, વડીનીતિ અને આહારને માટે ત્રણ સ્થંડિલ રાખે છે

જતો રહે તેમ, તારા યૂથને લઇને તે સ્થંડિલો પ્રત્યે દોડી ગયો. ત્યાં તો પહેલું સ્થંડિલ, વૈરભાવ ત્યજી દીધો છે જેમણે એવા મૃગાદિ પ્રાણિઓએ રોકી દીધું હતું; કારણકે સમાન એવા દુઃખને વિષે શત્રુવટ જતી રહે છે અને મિત્રતા થાય છે. પછી તું આગળ ચાલ્યો તો બીજું સ્થંડિલ પણ એ જ પ્રમાણે રોકાયલું હતું; કારણકે ખપ પડે છે ત્યારે આપણી પોતાની વસ્તુ પણ મળતી નથી. એ બન્ને સ્થંડિલ એ પ્રમાણે રોકાઇ જવાથી તું તારા પરિવાર સહિત ત્રીજા સ્થંડિલને વિષે જઇને રહ્યો; અથવા તો આપણી પાસે સારી રીતે દ્રવ્યાદિ હોય તો થોડો ઘણો ઉપકાર કરવોજ ત્યાં તેં ખરજ આવવાથી તારો એક પગ ઉંચો કર્યો; તે જાણે ઉંચી ઉંચી ગતિ પ્રાપ્ત કરવાને તેં પ્રસ્થાન જ કર્યું હોયની ! પણ એટલામાં બલવાન જાનવરોથી પ્રેરાયેલો એક ભયાતુર દીન સસલો ઓચિંતો એ તેં ઉંચા કરેલા પગને સ્થાને આવીને ઉભો રહ્યો. એટલે હે મેઘ, તું એ સસલાપર દયાળુ હોઇને, ત્રેતાયુગને વિષે જેમ ધર્મ તેમ, ત્રણ પગેજ નિશ્ચળ ઉભો રહ્યો. અહો ! જેને વિષે આવી ઉત્કૃષ્ટ દયા દૃષ્ટિગોચર થાય છે એવા તિર્યગ્ભવને પણ ધન્ય છે ! એ દયાની ઓળખાણ પણ જેમાં નથી એવા મનુષ્યભવે કરીને શું (લાભ છે) ? દયાની સંગાથે પરિચય છે જેને વિષે એવો પશુજન્મ પણ ભલે પ્રાપ્ત થાઓ; પણ જેને વિષે એ દયા માણસને લેશપણ રૂચિકર થતી નથી એવો મનુષ્યભવ તો જોઇએજ નહિં. તત્વનું લક્ષણ તો કરૂણાજ છે એમ તિર્યંચો સુદ્ધા સમજે છે, પણ કુતીર્થિઓ તો નાનાપ્રકારના શાસ્ત્રના પારંગત છતા પણ એ વાત જાણતા જ નથી. અથવા તો જેમનાં નેત્રો મિથ્યાત્વથી છવાયલાં છે એવાઓ તો એક બાજુએ રહ્યા; પણ જેઓ જિનભગવાન્‌ના અનુયાયી છે એમના ચિત્તને વિષેયે કરૂણા નથી એજ અમને દુઃખ થાય છે 'સર્વ પ્રાણીની રક્ષા' ને પ્રતિપાદન કરનારૂં એવું જિનેશ્વરનું વચન જેઓ નિરન્તર શ્રવણ કરે છે, ચરચે છે તથા સભાને વિષે સમજાવે છે એવા જૈનો પણ જ્યારે દયા ધારવાને વિષે શિથિલ

થાય છે ત્યારે અમારે બીજાને કોને કહેવું. અથવા અમારે કરવું પણ શું ? અમે તો એ સસલાને વિષે દયાર્દ્ર ચિત્તવાળા એ મેરૂપ્રભ હસ્તીની હર્ષ સહિત સ્તુતિ કરીએ છીએ, પુનઃ પુનઃ સ્તવના કરીએ છીએ. પછી, હે મેઘમુનિ, એ દાવાનળ અઢી દિવસ પર્યન્ત રહીને શાન્ત પડ્યો; અથવા તો કાળેકરીને ઘાસ પણ પાકી જાય છે. દવ શમ્યો એટલે સિંહ પ્રમુખ પ્રાણીઓ, શત્રુનું સૈન્ય જતું રહ્યા પછી લોકો દુર્ગ (કિલ્લા) થકી નીકળે તેમ, સ્થંડિલ થકી બહાર નીકળ્યા. તે વખતે તું પણ તૃષાતુર હોઇને તેં અધર રાખેલો પગ, દુર્ગતિના મસ્તક ઉપરજ હોયની એમ ભૂમિપર મુકીને જળપાન કરવાને દોડી જવાનું કરવા લાગ્યો; ત્યાં તો ચિરકાળ પર્યન્ત પગ એ પ્રમાણે એકજ સ્થિતિમાં રહેવાથી, ટેક ખિન્ન થવાને લીધે તું ગિરિવરનું શિખર પડે તેમ પૃથ્વી ઉપર તુટી પડ્યો. ત્યાં ગીધ અને કાક પ્રમુખ પક્ષીઓએ તારા જેવા તૃષાતુરની કદર્થના કરી તેથીજ, અહો ! એઓ નરકને વિષે પણ પંચકુળ થયાં. અને તેં એ પ્રમાણે સસલા ઉપર કરૂણા કરીને વ્યથા સહન કરી તેથી તું વણિક્જન રત્નનો સમુચ્ચય પામે તેમ નરભવ પામ્યો. તારૂં સર્વ સો વર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી મૃત્યુ પામી શ્રેણિકરાજાના પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો, કારણકે દયા ખરેખર કામધેનુજ છે. (શ્રી વીર પ્રભુ કહે છે) હે મેઘકુમાર, તેં પશુના અવતારને વિષે એક સસલા જેવાને વિષે દયાળુ થઇને એવી વેદના સહન કરી તો, હે વિવેકી, આ વખતે ફક્ત સાધુઓનો સંઘટ્ટ થયો તેમાં કેમ મુંઝાયો ? આવા શાન્ત ઋષિ મુનિના ચરણ તો નિત્ય કોઇ ભાગ્યશાળીનાજ શરીરપર પડે છે; કારણકે અમૃતની વૃષ્ટિ કંઇ સર્વની ઉપર થતી નથી.

એ સર્વ સાંભળીને મેઘમુનિને તેનાં એક પૂર્વભવનું સ્મરણ થયું; અથવા તો એ અનન્ત હોય તોપણ સ્વામીના પ્રસાદથી યાદ આવે જ છે. આમ પ્રભુએ તેનું દુર્ધ્યાન દૂર કરાવીને તેનામાં સંવેગ ઉત્પન્ન કર્યો; કારણકે વૈદ્ય પણ ઔષધનો નિશ્ચય કરીને અસુખમયરોગ નથી ઉત્પન્ન કરતો શું ? (પછી) એણે ચિત્તને વિષે

આદ્રતા કરીને જાણે કાયાને વિષે પણ એ આદ્રતા કરવાની ઈચ્છા રાખતો હોય એમ, હર્ષાશ્રુ સહિત પ્રભુની પ્રદક્ષિણા કરી. વારંવાર પ્રભુને નમસ્કાર કરીને તેણે 'મિથ્યાદુષ્કૃત' દીધું; કારણકે વિરૂપકાર્ય થઇ ગયે છતે મહાત્માપુરૂષોને અત્યંત પશ્ચાત્તાપ થાય છે. પછી એણે પ્રભુને વિજ્ઞાપના કરી કે " હે વિશ્વસ્વામિન્, હવેથી હું આ મારાં બે નેત્રો શિવાય શેષ અંગ મુનિઓને આપી દઉંછું. એ અંગનો, સેવકજનનો જેમ સ્વામી ઉપયોગ કરે છે તેમ, આ સર્વ મહાત્મા સાધુઓ યથારૂચિ ઉપયોગ કરો. " પછી એણે પોતાનો આ ખડ્ગધારાસમ અભિગ્રહ યાવજ્જીવ પાળ્યો.

ત્યાર પછી એ નિરંતર ભગવંતની સાથે પૃથ્વીઉપર વિહાર કરવા લાગ્યો; કારણકે કલ્પવૃક્ષ સેવવાનું મળ્યે છતે કયો માણસ દૂર જાય છે ? એણે અગીયાર અંગોનો ગુરૂ સમક્ષ અભ્યાસ કર્યો; કારણકે તેમના ઉપદેશ વિના મૂળાક્ષરનો પણ બોધ થતો નથી. વળી જીવરક્ષાને વિષે તત્પર રહીને એણે નિરન્તર વિવિધ તપશ્ચર્યા કરી; કારણકે એ (જીવરક્ષા) વિના કરેલો તપ અંધપુરૂષ આગળ રજ્જુ (દોરડું) હોય એવો છે. એક સંવત્સર ઉપરાંત એણે 'ગુણરત્ન' તપ કર્યો. એ તપ, ચંદ્રમાની જેટલી કળાઓ છે તેટલા અર્થાત્ સોળ માસ પર્યન્ત કરવો પડે છે. પહેલા માસને વિષે એણે એકેક દિવસને આંતરે ઉપવાસ કર્યો; તથા દિવસે ઉત્કુટુક આસને અને રાત્રીએ વીરાસને રહેવા માંડયું. બીજા માસને વિષે બબ્બે ઉપવાસ, અને ત્રીજાને વિષે ત્રણ ત્રણ-એમ સોળમા માસને વિષે સોળ ઉપવાસ સુધી વધાર્યો; અને પ્રથમ માસને વિષે જે પ્રમાણે બેવડું આસન ધારણ કર્યું હતું તેજ પ્રમાણે સર્વે માસને વિષે પણ નિરંતર પ્રતિપાદન કર્યું. એમ ચારસોને એંશી દિવસ પર્યન્ત એણે ઉગ્ર તપ કર્યો; કારણકે સત્ત્વવંત પ્રાણીઓને કંઇ દુષ્કર નથી. પછી એણે દ્રવ્યથી અને ભાવથી સંલેખના કરી; કારણકે જેમ પ્રાણના સંબંધમાં બને છે તેમ, અહિં પણ અન્તઃશુદ્ધિ વિના બાહ્ય શુદ્ધિ થતી નથી. તેમાં શરીરની, અસ્થિ અને ચર્મને વિષે અવશેષતા-એ પહેલી દ્રવ્ય

સંલેખના; તથા કષાયાદિને ઓછા કરવા એ બીજી ભાવસંલેખના સમજવી એ સર્વ કરી રહ્યાં પછી એ મેઘમુનિએ અનશન ગ્રહણ કરવાને ઇચ્છાતુર થઇ હર્ષસહિત શ્રી જિનપતિને નમસ્કાર કરી અંજલિજોડી એમની આજ્ઞા માગી કે ' હે સ્વામિ, આપની આજ્ઞા હોય તો મારી અનશન કરવાની ઇચ્છા વર્તે છે ગુરૂઓની સર્વ કાર્યોને વિષે આજ્ઞા માગવી પડે છે તો આવા કાર્યને વિષે માગવી પડે તેમા તો શું કહેવું ? ભગવાને કહ્યું-હે મેઘમુનિ, તમારૂં ઇચ્છિત પૂર્ણ કરીને તમારા ધર્મરૂપી પ્રાસાદની ઉપર ધ્વજ ચઢાવો પછી મેઘમુનિએ પણ પ્રભુને નમસ્કાર કરીને તથા ચતુર્વિધસંઘની આદર સહિત ક્ષમા માગીને રાજગૃહનગરની પાસે આવેલા વિપુલગિરિની ઉપર આરોહણ કર્યું, તે જાણે દેવગતિએ જવાને અર્થે પહેલું પ્રયાણ કર્યું હોયની ! આરોહણ કરીને એઓ શિલાપટ્ટપર પ્રતિલેખના (શુદ્ધિ) કરી અનશન કરી રહ્યા; કારણકે મહાત્માઓની આરંભની કે અંતની, સર્વ ક્રિયાઓ શુદ્ધ હોય છે. ખાતેજ ઉત્સાહવંત એવા એ મુનિએ પ્રભુના વચનને અનુસરીને સિંહની પેઠે-અને સાથે વળી કવચ ધારીની પેઠે અનશન પાળ્યુ-અને આયુષ્ય પૂર્ણ કર્યું. પછી ત્યાંથી તે વિજય નામના વિમાનને વિષે દેવતાપણે ઉત્પન્ન થયા, કારણકે એવા પુરૂષોની ગતિ શુભ જ હોય છે ત્યાંના બાર વર્ષના વ્રતપર્યાય પછી ત્યાંથી ચ્યવીને વિદેહને વિષે આવી કર્મરહિત થઇ એ મુક્તિ પામશે.

હવે અહિં શ્રાવકશિરોમણિ અભયકુમાર નિત્ય બ્રાહ્મમુહૂર્તને વિષે પંચપરમેષ્ટીનું સ્મરણ કરતો જાગી ઉઠતો. " ત્રણ જગતના જ્ઞાનવાળા તથા સુર, અસુર અને મનુષ્યોએ પૂજ્ય એવા શ્રીમહાવીરપ્રભુ મારા દેવ અને ગુરૂ છે, સર્વ રત્નોને વિષે જેમ ચિંતારત્ન તેમ સર્વ કુળોને વિષે શ્રેષ્ઠ એવા શ્રાવકકુળને વિષે હું ઉત્પન્ન થયો છું, અને મે સમ્યક્ત્વમૂળ બારવ્રત અંગીકાર કરેલા છે "-એ પ્રમાણે તે નિત્ય જાગીને ધ્યાન કરતો. પછી તે ગૃહચૈત્યને વિષે પ્રતિમાઓનું વંદન-પૂજન કરતો

અને તેમની જ સમક્ષ, યથાવિધિ પ્રત્યાખ્યાન કરતો. પછી પ્રભાતે શ્વેત વસ્ત્રો પહેરીને પરિવાર સહિત ત્રણવાર નિસ્સિહિ કહીને જિનમંદિરને વિષે જતો. ત્યાં ત્રણ પ્રદક્ષિણા દઇ ત્રણ વખત ભૂમિપર મસ્તકથી સ્પર્શ કરીને જિનેશ્વરની પ્રતિમાને વંદન કરતો; અને મુખકોશ બાંધી ગર્ભદ્વારને વિષે પ્રવેશ કરીને સુગંધી પુષ્પોવડે સર્વ બિંબોની ભક્તિસહિત પૂજા કરતો; અને તેની આગળ બહુ પ્રકારના નૈવેદ્ય ધરતો. પછી નવ હાથ સુધી ભૂમિને તપાસી તથા ત્રણવાર પ્રમાર્જીને, અન્ય ત્રણે દિશાઓ તરફથી દૃષ્ટિ સંહરી લઇ તેને જિનેશ્વરના મુખ ભણી જ રાખીને, પ્રમાર્જેલી ભૂમિને વિષે બેસીને તે દેવવંદન કરતો. ઇર્યાપથિકી પ્રતિક્રમી નમસ્કાર ઉચ્ચરીને તે ઉત્તમ યોગમુદ્રાએ શક્રસ્તવ કહેતો. (બંને હાથની આંગળીઓને એક બીજાની વચ્ચે નાખી કોશાકાર કરી બન્ને કોણીને કુક્ષિને વિષે રાખવાથી યોગમુદ્રા થાય છે.) પછી જિનમુદ્રાથી અર્હિંતના સ્થાપના સ્તવનથી આરંભીને સિદ્ધસ્તવન પર્યન્ત સ્તુતિગર્ભ દંડકોને વિચારી; તથા મુક્તાશુક્તિ મુદ્રાથી, અસાધારણ ગુણોને લીધે ઉદાત્ત અને સંવેગસૂચક એવા સૂત્રોવડે પ્રણિધાન કરી; મન-વચન-કાયાની ગુપ્તિથી ગુપ્ત એવો એ અભયકુમાર, વર્ણાર્દ-પ્રતિમાન્વિક તથા છદ્મસ્થ, સમવસરણસ્થ અને મુક્તિસ્થ-એવી જિનેશ્વરની ત્રણ દશાઓને ભાવતો નિરન્તર વિધિસહિત ચૈત્યવંદન કરતો. પછી પોતાના સર્વ રસાલા સહિત ગુરૂને નમન કરવા જતો. ત્યાં ગુરૂને એકસોને બત્રીસ સ્થાનેએ શુદ્ધ એવું દ્વાદશાવર્ત વંદન કરીને તે પુનઃ પ્રત્યાખ્યાન કરતો. પછી શેષ મુનિઓને પણ તે મોટા-નાનાને અનુક્રમે નમસ્કાર કરતો; અને પ્રત્યેકને શરીર તથા સંયમની નિરાબાધતા પૂછતો. પછી અંજલિ જોડીને ગુરૂના મુખથકી વ્યાખ્યાન સાંભળતો; અને તે પૂરૂં થયે ઉભો થઇ ગુરૂને વાંદીને પોતાને સ્થાને જતો ત્યાં જઇ રાજ્યકાર્યો કરીને માધ્યાહ્નિક જિન પૂજા કરતો. પછી પોતાના પરિવારની ખબરઅંતર પુછી, વિશુદ્ધ અન્નપાનથી મુનિઓને પ્રતિલાભી, દુર્બળ શ્રાવકોને જમાડી તથા

દીન-અનાથાદિને મેઘની પેઠે ઇષ્ટાર્થદાનવડે સંતોષ પમાડી પોતાનું પ્રત્યાખ્યાન સંભારીને, પોતે સત્યભવથી ભોજન ગ્રહણ કરતો. પુનઃ પણ સુનીતિસહિત રાજ્યકાર્યોનો વિચાર કરીને દિવસને આઠમે ભાગે (એક પ્રહર દિવસ છતે) તે સાંજનું ભોજન લેતો. પછી જિનબિંબની બહુમાન સહિત સંધ્યા-અર્ચા કરીને, પ્રતિક્રમણ કરી પુનઃ સ્વાધ્યાય કરતો. શક્તિને અનુસાર અબ્રહ્મનો ત્યાગ કરતો. અને દેવ, ગુરૂ તથા પરમેષ્ટીનમસ્કારનું સ્મરણ કરીને યોગ્ય સમયે નિદ્રા લેતો. જ્યારે નિદ્રામાંથી જાગી જતો ત્યારે બ્રહ્મચારી મુનિઓને વિષે પરમ હર્ષ ધારણ કરતો આ પ્રમાણે ચિંતવન કરતો-સ્ત્રીઓના કૃષ્ણ એવા કેશને વિષે, તથા મલમ અને ધાતુરૂપ મળને વિષે, મૂઢ લોકો કેવી રીતે વૈડુર્યમણિના કિરણોની શોભાની કલ્પના કરતા હશે ? હા ! દિગ્મૂઢ જનો પશ્ચિમ દિશાને જેમ પૂર્વદિશા માને છે તેમ વિપર્યસ્ત બુદ્ધિના રાગાંધ મનુષ્યો પ્રીતિને લીધે, સ્ત્રીના કર્ણ-ગંડસ્થલ-ઓષ્ટ-દૃષ્ટિ-નાસા-મુખ-દન્ત આદિને અનુક્રમે પ્રેંખા-આદર્શ-પ્રવાળા કમળ-સુવર્ણ-યષ્ટી ચંદ્રમા-કુન્દપુષ્પની કળીઓ માને છે. વળી હર્ષથી ગૌરાંગી સ્ત્રીઓનાં સ્તનયુગલ જોઈને મોહને લીધે તેમને સુવર્ણના કુંભ માને છે પણ માંસના લોચા નથી માનતા. એજ પ્રમાણે એ વિવેકશુન્ય જનો સ્ત્રીઓના શેષ અંગોને વિષે પણ પોતાને ગમે એવું આરોપણ કરે છે એ શું ? વળી અસ્થિર પ્રેમને વિષે પણ વિલાસ એવા એ મૂઢ લોકો સ્ત્રીએ પોતાના મુખમાંથી આપેલું લાળયુક્ત ઉચ્છિષ્ટ તામ્બુલને પણ અમૃત સમાન ગણે છે ! એટલુંજ નહિં પણ સ્ત્રી જો નિર્દયપણે મસ્તકપર પ્રહાર કરે છે તો એ લોકો, કદલિવૃક્ષ જેમ પુષ્પોને ધારણ કરે તેમ હર્ષના રોમાંચને ધારણ કરે છે. માટે જેઓ બાળપણાથી આરંભીને યાવજ્જીવ બ્રહ્મચર્ય પાળે છે તેમને ધન્ય છે ! અથવા તો સ્વર્ગની વલના કમળોની સુવાસ વિષે શું કહેવું ? ત્યાસથી (ભોગવ્યા વિનાજ આપી દઈને-પડતા મૂકીને) અથવા ભોગવ્યા પછી પણ જે સજ્જનો વિષયો ત્યજી દે છે તેમને ધન્ય છે ! વધારે શું કહેવું ? જે માણસ ગમે તે રીતે, ગમે તે અવસ્થાને વિષે, ગમે તે સમયે

અને ગમે તે સમયે કામને પરાજય કરે છે તે જ વિજેતા છે; તેની અમે સ્તુતિ કરીએ છીએ; તેજ સકળ પૃથ્વીનો શૃંગાર અને સ્વર્ગનું આભૂષણ છે. તેનાથકીજ કીર્તિ પ્રસરે છે, ગુણી જ તે છે અને સર્વ શુભ પણ તેને વિષે જ છે. એવું કયું ઉત્તમ વર્ષ થશે, એવો કયો માસ થશે, એવો કયો પક્ષ થશે, એવી કઇ તિથિ થશે-અને એવું કયું મુહૂર્ત કે ક્ષણ થશે-કે જેને વિષે હું મેઘકુમારની પેઠે સર્વસંગ પરિહરીને શ્રી મહાવીરપ્રભુના ચરણ સમીપે દીક્ષા અંગીકાર કરીશ ? કયારે હું નિરન્તર ભગવાનના ચરણકમળની સેવા કરતો છતો, સૂર્યની સંગાથે બુધગ્રહ ફરે છે તેમ, તેમની સંગાથે વિહાર કરીશ ? " એ પ્રમાણે ચિંતવન કરતો પુનઃ નિદ્રા લઇ વખત થયે તેનો ત્યાગ કરી, ઉઠીને પૂર્વ પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરતો. કારણકે વિચક્ષણ પુરૂષ કદાપિ વૃથા ભમતો ફરે ખરો ?

આ પ્રમાણે અભયકુમાર નિત્ય ચ્હડતે ચડતે હર્ષસહિત અનુષ્ઠાન કરતો; કારણકે દિવસપતિ સૂર્ય શું કદિ પણ આકાશમાં) ચડ્યા વગર રહે છે ? વળી તે, રોગીના દેહને ઉત્તમ ઔષધીથી વૈદ્ય શુદ્ધ કરે છે તેમ, પોતાના આત્માને યથાયોગ્ય રીતે ધર્મકાર્ય કરીને શુદ્ધ કરતો; તથા પોતાને વખને પોતાની પટ્ટરાણી-સુપેનાંગજા સાથે પ્રમોદ સહિત નાના પ્રકારના વિનોદ પણ કરતો. એમ ઉત્સાહ-મંત્ર-અને પ્રભુશક્તિની પેઠે પરસ્પર શત્રુભાવરહિત એવા ધર્મ-અર્થ-અને કામને યોગ્ય સમયે પ્રયોજીને બુદ્ધિશાળી અભયકુમાર અત્યંત વિરાજવા લાગ્યો.

સર્ગ ૪ થો.

હવે પિતાના આદેશથી સદા લીલામાત્રવડે નીતિપૂર્વક રાજ્યલક્ષ્મીનું ચિંતવન કરતા ધીમંતશિરોમણિ નંદાપુત્ર–અભયકુમારની સેવા કરવાને જ હોયની એમ શિશિરઋતુ બેઠી. તે વખતે ઉત્તરદિશાના વાયુને પ્રાપ્ત કરીને શીત સર્વતઃ વિસ્તાર પામવા લાગી. પણ એમાં લેશમાત્ર આશ્ચર્ય નહોતું કારણકે વિભુના ઘરના વાયુથી લોકને વિષે કોણ નથી વિજ્રંભ[1] પામતું? વળી અત્યંત જડતાવાળા એવા એ કાળને વિષે રાત્રી પણ વૃદ્ધિ પામવા લાગી; અથવા તો પરસ્પર મૈત્રિભાવ ધારણ કરનારા એવા એ બેમાંથી એક વૃદ્ધિ પામ્યો એટલે અન્ય પણ વૃદ્ધિ પામે છે. તથા દિવસો જાણે "આપણો પતિ-સૂર્ય, સહસ્રકરવાળો છતાં પણ જડતાને લીધે શું નિસ્તેજ થઈ ગયો" એમ જાણીને નિશ્ચયે અત્યંત વિષાદને આધીન થઈને જ હોયની એમ કૃશ (ટુંકા) થવા લાગ્યા. થંડી તો એટલી કડકડતી પડવા લાગી કે સર્વત્ર તળાવડીઓનાં જળ પણ ઠરી ગયાં; તો ભાજનને[2] વિષે રહેલાં ઘૃતની તો વાત જ શી? હિમના સમૂહોએ લક્ષ્મીના નિવાસભૂત એવા કમળપુષ્પોનો પણ ક્ષીણમાત્રમાં સંહાર કરી નાંખ્યો; અથવા તો મનુષ્ય પણ જડની સાથે મળીને, એકલા ગુણોના જ નિવાસભૂત (ગુણશાળી) હોય એવાને પણ શું શું ઉપસર્ગ નથી કરતો? તે વખતે સૂર્યોદયસમયે વાતો શીતવાયુ પણ ધાન્યના સમૂહ–તૃણ અને વૃક્ષોની શાખાઓને બાળી નાંખવા લાગ્યો અને પ્રાણીઓના અંગ પણ કંપાવવા લાગ્યો; અહો! દિવસ પામીને (ઉદય-ઉચ્ચ સ્થોતિ પ્રાપ્ત કરીને) કોઇ વિરલ જ માનવજનને હિતકર્તા થાય છે. (પણ) ધનવાન્ લોકો તો ચંપકપ્રમુખના તેલના અભ્યંગ કરી તથા કેસરઆદિના વિલેપન કરીને સગડી પાસે બેસી સુખમાં કાળ નિર્ગમન કરવા લાગ્યા. અત્યંત શીતથી પીડાતા

---

૧. (૧) વિસ્તાર પામવો; (૨) બગાસું ખાવું. ૨ પાત્ર, વાસણ.

દરિદ્રી માણસોનાં બાળકો નિરન્તર ભોજન કે વસ્ત્ર વિનાનાં હોઇને અંગોપાંગ સંકોચાઇ જવાને લીધે, જાણે ચતુર ગવૈયા જ હોયની એમ દંતવીણા વગાડવા લાગ્યા. માર્ગને વિષે શીતથી પીડાતા પાંથજનો પણ સ્ત્રીના પરિરંભથી થતા શીતાપનોદને સંભારીને જ જાણે, હૃદયને વિષે રહેલી એવી એ સ્ત્રીનો પરિરંભ કરવાને ઇચ્છતા હોયની એમ તે (હૃદય) ને ભુજાવડે દાબવા (ભીડવા) લાગ્યા. તાપનો ઉત્પાદક સૂર્ય છે; તથા જળનો ઉત્પાદક મેઘ છે– એમ ભુવનને વિષે સર્વ વસ્તુનું કંઇને કંઇ ઉત્પાદક કારણ હોય છે; પણ આ શીતનું તો કાંઇ જ કારણ જણાતું નથી, તો શું એને માતા કે પિતા કોઇ નહિં હોય? લોકો પણ પરસ્પર કહેવા લાગ્યા કે આ દુષ્ટ ઋતુથી કદર્થના પામતા એવા અમે અમારાં કામકાજ પણ કરી શકતા નથી, માટે હવે એ આપણું દુઃખ લઇને ક્યારે જશે ! દિશાઓ પણ સર્વે "અહો ! અમારૂં વિભુત્વ છતાં પણ આ શીત કોઇ એવે પ્રકારે જનોને નિરન્તર . દુઃખ દે છે કે અમે તેમનું રક્ષણ કરી શકતી નથી" એવા ખેદથીજ જાણે પ્રભાતે પ્રભાતે મ્લાનિ પામવા લાગી. ચંદન–કપૂર–ચંદ્રજ્યોત્સના–મૃણાલ અને મુક્તાફળના હાર એ સર્વને વિષેથી સૌભાગ્ય (નીકળીને) કેસર–અગ્નિ અને સૂર્યની પ્રભાને વિષે આવ્યું: અથવાતો સર્વ વસ્તુની સમય આવ્યે કિંમત થાય છે. પ્રિયંગુલતાથી સમન્વિત એવા સિંદુવાર વૃક્ષોને તથા કુંદલતાએ સંયુક્ત એવા રોધ્ર તરૂવરોને, બરાબર પોતાને વખતે આવેલા બળવાન્ વાયુને લીધે પુષ્પો આવ્યાં: અથવાતો સમર્થ એવા વાયુના સેવનથી કોણ પુષ્પિત (નવજુવાન) નથી થતું ? ઉષ્ણતાને તો સમયજ્ઞ એવા પ્રજાપતિએ ઉંડા કુવાને વિષે, મ્હોટા વડની છાયાને વિષે અને સ્ત્રીઓના સુંદર ગોળ સ્તનયુગળને વિષે રાખી–તે જાણે બીજને અર્થે રાખી હોયની ! (ઉષ્ણતા પુનઃ જોઇએ ત્યારે ક્યાંથી લાવવી. માટે ધાન્યને માટે બીજ રાખી મુકે છે તેમ ત્યાં બી તરીકે રાખી મુકી).

તે સમયે, જેમણે હેમાચળને પણ ડોલાવીને પોતાનું સામર્થ્ય પ્રસ્વાર કર્યું હતું એવા, તથા પૃથ્વીપતિ રાજાઓ અને સ્વર્ગપતિ ઇંદ્ર

સુદ્ધાં જેમના ચરણની સેવા કરી રહ્યા હતા એવા શ્રીવીરજિનેશ્વર ગૌતમસ્વામી પ્રમુખ સંસદ્દ સહિત ત્યાં આવીને સમવસર્યા. એટલે પોતાના સૈન્યના ચાલવાથી ઉડતી રજથી પ્રજાપતિ-સૂર્યને આચ્છાદિત કરતો શ્રેણિકનરેશ્વર તેમને વંદન કરવા ગયો; કારણ કે જેમની સુરપતિ પણ ઉપાસના કરે છે એવા પ્રભુને વાંદવા જવાને કોણ ઉતાવળું નથી થતું ? જિનરાજને નમસ્કાર કરી દેશના સાંભળી ભૂપતિ સંધ્યા સમયે જેવો નગરભણી પાછો ફરતો હતો તેવામાં સરોવરના સમીપભાગમાં નાસિકાના અગ્રભાગને વિષે દૃષ્ટિને સ્થિત કરી શીતોપસર્ગ સહન કરવાની ઇચ્છાથી બે પ્રકારે[1] કાર્યોત્સર્ગ કરતા, મૂર્તિમાન સદ્ધર્મના સમૂહ હોયની એવા એક નિઃવસ્ત્ર મુનિ તેની દૃષ્ટિએ પડયા. એટલે એમના સદ્‌ગુણોની પ્રશંસા કરતાં કરતાં વાહન થકી નીચે ઉતરી, રતિ સહવર્તમાન વિજયશાલી કામદેવ હોયની એવા મહીપતિએ ચેલ્લણારાણી સહિત અતિ હર્ષવડે મુનિને વંદના કરી. પછી ચિત્તને વિષે સંતોષ પામી પુનઃ વાહનમાં બેસી સાધુની સ્તુતિથી કર્મ ખપાવતાં તેણે, જીવ કર્મપ્રકૃતિ સહિત પુરને વિષે પ્રવેશ કરે તેમ રાણી સહિત નગરને વિષે પ્રવેશ કર્યો. ત્યાર પછી મહાન્ સામંતો આદિને રજા આપી આદરસહિત સાયંતન કૃત્ય સમાપ્ત કરી કર્પૂર-અગુરૂ-ધૂપ આદિથી વાસિત એવા વાસગૃહને વિષે પ્રવેશ કર્યો ત્યાં એ નરેશ્વરે, પયોનિધિ-સમુદ્રને વિષે શેષનાગની પીઠપર શ્રીકૃષ્ણવાસુદેવ લક્ષ્મીની સંગાથે શયન કરે છે તેમ, ચેલ્લણારાણીની સાથે એકજ સુકોમળ પલંગપર સ્નેહ સહિત શયન કર્યું, અને " મનથી તો આપણું પ્રથમથીજ ઐક્ય છે તો ચાલો હવે શરીરથી પણ એ (ઐક્ય) કરીએ " એમ વિચારીને જ હોયની એમ દંપતી પરસ્પર (શરીર) મર્દનપૂર્વક ગાઢ આલિંગન દઈને સૂતાં.

હવે નિદ્રાવશ થયા પછી તેમનું ગાઢ આલિંગન છુટી ગયું (કારણ કે એ (નિદ્રા) સર્વ પુરૂષાર્થનો ઘાત કરનારી છે); રાણીનો હાથ જાણે શીતની પરીક્ષા કરવાનેજ હોયની એમ

૧ (૧) દ્રવ્યથી, શરીરનો (૨) ભાવથી, ગાઢ ધ્યાનનો, ત્યાગ કરતા.

પ્રચ્છદપટમાંથી બહાર નીકળી ગયો. "આસજનની પેઠે મારે આ ચેટકરાજાની પુત્રીના સૌંદર્યવાન્ અંગોનો કોઇકાળે ક્યાંઇએ સમાગમ થયો નથી, તો આ વખતે આ હાથ દેખાય છે તે કેવોક છે" એમ વિચારીને જ જાણે રાણીના એ બહાર રહેલા હાથને વિષે સર્વત્ર શીત વ્યાપી ગઇ. એટલે એ વેદનાને લીધે ચેલ્લણા જાગી ઉઠી; કારણ કે જડતા સર્વ દિશાને વિષે સુખકર્તા નથી. એટલે લતા પોતાના ફળનેજ જેમ તેમ, એણે સીત્કાર કરીને હાથને પ્રચ્છદપટને વિષે લઇ લીધો; અને દિવસે જોયેલા મુનિનું સ્મરણ થઇ આવવાથી એ બોલી ઉઠી-હા! એનું શું થયું હશે?" પણ પુનઃ ક્ષણવારમાં ધ્વજાની અગ્રપટ્ટીના સમાન સરલ આશયવાળી એ નિદ્રાવશ થઇ ગઇ. તેજ ક્ષણે રાજા જાગી ગયો; કારણકે મહંત પુરૂષોને નિદ્રા સદા-સ્વલ્પ હોય છે. જાગીજવાથી રાણીના શબ્દો એને કાને પડયા; અને તેથી એ ક્રોધે ભરાયો; કારણકે પ્રિયાને વિષે અત્યંત આસકત હોય છે એઓ પણ ઇર્ષ્યાળુભાવથી રહિત હોતા નથી. રાજાએ વિચાર કર્યો કે કમળિનીના કમળદંડને વિષે ભ્રમર વાસ કરે છે તેમ એના હૃદયને વિષે કોઇ મલીમસ જને વાસ કર્યો છે, તેથી 'તેને શીતથી પીડા થતી હશે' એમ એ શોક કરે છે; કારણ કે ચેતન હૃદયને વિષે હોય છે તેજ બોલી નાંખે છે. માટે નિશ્ચયે સ્ત્રીઓ, દુર્જનની ચિત્તવૃત્તિની પેઠે, દ્રવ્ય આપવાથી, માન દેવાથી, સુંદર નયવડે સમજાવવાથી, લાભ દેખાડવાથી, લોભમાં નાંખવાથી, બહુ ભય બતાવવાથી, કામથી, ભોગથી, અમૃતમય વાણીથી, વિશાળ કળાચાતુરીથી કે સૌંદર્ય-ગાંભીર્ય-સુરૂપ-શૂરતા-સૌભાગ્ય-દાક્ષિણ્ય-સુધૈર્ય-યૌવન આદિથી પણ નિરન્તર અથાહ્ય છે. શાકિની-વૃશ્ચિક સર્પ-યોગેની-વેતાલ-ભૂત-ગૃહયક્ષ અને રાક્ષસ પ્રમુખને વશ કરવાને ઔષધી-મંત્ર આદિ તંત્રયન્ત્ર વિદ્યમાન છે; પણ નારીજનને વશ કરવાનો તો કોઇ ઉપાયજ નથી.

આમ એ સતી સ્ત્રીના સતીત્વને ઉલટું પ્રકલ્પીને ભૂપતિએ જે તેણી કલંકિત હોવાની શંકા કરી તે હા! પેટ ચોળીને શૂળ

ઉત્પન્ન કર્યો જેવું થયું ! કુત્સિત વાદીની પેઠે દુષ્ટ વિકલ્પો કરી કરીને અને સત્કવિની પેઠે જાગતા પડી રહીને એણે આખી રાત્રી દુઃખમાંજ નિર્ગમન કરી; કારણ કે ક્રોધથી કોપિત ચિત્તવાળાઓને નિદ્રા ક્યાંથી હોય ? પછી પ્રભાત થયે પ્રચંડ પ્રતાપવાળા મહીપતિએ નંદાપુત્ર અભયકુમારને આદેશ કર્યો કે-અંતઃપુર દૂષિત છે માટે એને ભસ્મ કરી નાખો, વેદના વચનની પેઠે મારા વચનને વિષે લેશમાત્ર શંકા ન લાવવી. એમ કહીને એ નદીના વેગ કરતાં પણ વધારે ત્વરાથી શ્રીજિનપતિને વંદન કરવા ગયો, તે જાણે આચાર અને વિચારને વિષે દુરાગ્રહી એવો એ પાછળ શું થાય છે એ કંઇ જાણે નહિં એટલાજ માટે હોયની ! જેને કોઇનો ભય નથી એવો અભય પણ પિતાથી ભય પામ્યો, અને આપત્તિ સમયે મિત્રતુલ્ય એવા હૃદયની સાથે મંત્રણા કરવા લાગ્યો-આ કાર્ય વિચારવા યોગ્ય છે છતાં પૂજ્યપિતાએ મને વગર વિચાર્યે કરવાનો કેમ આદેશ કર્યો ? કારણ કે દુધમાં પણ કદાપિ પૂરા હોય, શંખને વિષે પણ કદાપિ કૃષ્ણ લાંછન હોય, અમૃતને વિષે પણ કદાપિ વિષ હોય, પણ જનનીને વિષે કદીપણ કલંક હોય નહિં, માટે મારે જનનીનું રક્ષણ કરવું સુકૃતજ છે. પણ વળી પૂજ્યપિતાની આજ્ઞા જુદી છે. આહા ! મારે "એક બાજુએ સિંહ અને બીજી બાજુએ નદી" જેવું થયું છે, માટે હવે શું કરવું ? એમને સમુદ્રના કલ્લોલ જેવો આરંભમાં અતિ દુર્ધર એવો ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો છે માટે આવે વખતે કંઇ બ્હાનું બતાવી એવું કરૂં કે એમનો એ ક્રોધ સ્વચ્છંદિ માણસના હાથમાંથી દાસીજન નાસી જાય તેમ ભ્રંશ પામે (છુટો પડે, નાશ પામે, શાન્ત થાય.) એમ વિચાર કરીને એ વિચક્ષણ મંત્રીશ્વરે અન્તઃપુરના સમીપ ભાગે રહેલી પુરાતન ઝુપડીઓને સળગાવી દીધી, અને વાત એમ ફેલાવી કે અન્તઃપુરને વિષે આગ લાગી છે; (ખરે) સત્પુરૂષોના કાર્ય સુંદરપરિણામવાળા હોય છે.

હવે અહિં સમવસરણને વિષે જઇને શ્રેણિકરાજાએ પ્રભુને

પૂછયું-હે જિનેશ્વર, ચેલ્લણા પતિવ્રતા છે કે અપતિવ્રતા ?” પણ, અહો ! આ એનો પ્રશ્ન મુંડન કરાવ્યા પછી નક્ષત્ર પૂછવા જેવો હતો. પ્રભુએ કહ્યું એ પતિવ્રતા સ્ત્રી છે; એના વિષે વિરૂદ્ધ શંકા ન લાવ. એ તો સીતા અને સુંદરીની પેઠે સર્વ સતીને વિષે શિરોમણિ છે. એ સાંભળીને તો એને એના અવિચારીપણે કરેલા કાર્યનો અતિશય પશ્ચાતાપ થયો તેથી ઉભો થઇ પ્રભુના ચરણકમળને નમસ્કાર કરી, ધનુષ્યથી છુટેલાં બાણની જેમ, અતિ વેગથી દોડતો આવ્યો અને સામા આવતા અભયકુમારને પુછવા લાગ્યો—હા ! મારા આદેશ પ્રમાણે તું બધું કરી ચૂકયો કે ? એણે પણ ઉત્તર આપ્યો કે રામનું ભૂષણ પિતાનો આદેશ પાળવામાં હતું તેમ મારૂં પણ આપનો આદેશ પાળવામાં જ છે હે પિતા, મેં તેજ વખતે તે બજાવ્યો છે; આ સેવકે કદિ પણ એ (આદેશ) અન્યથા કર્યો છે ?” તે સાંભળીને, તનને વિષે કફ અને સાથે વાયુ વ્યાપે તેમ રાજાના શરીરને વિષે શોક અને કોપ બન્ને વ્યાપી ગયા; અને એ કહેવા લાગ્યો-હે દુષ્ટ, તેં શુધ્ધ શીલવ્રત પાળનારી તારી પતિવ્રતા માતાઓને બાળી નાંખી ! તેં એમ ધાર્યું હશે જે હું લંકાને વિષે વિભીષણ એકલો રાજ્ય કરતો હતો તેમ, આ નગરને વિષે એકલો રાજ્ય કરીશ ! તું જ જીવતો રહ્યા કરતાં એ અગ્નિને વિષે કેમ ન પડયો, તને શું મંદિરને વિષે બેસારીને પૂજવો છે ?” આ પ્રમાણે નરેશ્વર અભયકુમારને ક્રોધયુક્ત વચનો કહેવા લાગ્યો: અથવાતો રાજાઓ રસનેન્દ્રિય જીહ્વાને યથા રૂચિ હલાવે છે. અર્થાત્ એઓ મનમાં આવે એમ બોલી નાખે છે.

પિતાના એવા કોપના શબ્દો સાંભળીને અભયકુમાર હાથ જોડીને બોલ્યો—હે તાત, અરિહંત પ્રભુનાં વચન જેણે હંમેશાં સાંભળ્યાં છે એવા મારા જેવાને એક અજ્ઞાનીની પેઠે બાળમૃત્યુ યોગ્ય છે ખરૂં ? હું તો સમયે (વખત આવ્યે) જિન ભગવંત પાસે દીક્ષા લેવાનો છું. જો પુજ્ય પિતાએ પ્રથમ એવી આજ્ઞા કરી હોત તો હું સળગતી અગ્નિને વિષે પડયો હોત. પણ પોતાની મેળે એમ પડીને બળી મરવાથી તો ધર્મ કે કીર્તિ એ બેમાંનું એકે

પ્રાપ્ત થતું નથી. ત્યારે નૃપતિએ પુનઃ કહ્યું–અહો ! મેં ભૂલ કરી ત્યારે તેં પણ કેમ ભૂલ કરી ?. અરે ! એક મૂર્ખ માણસ કુવામાં પડે તો શું બીજાઓ પણ પડે છે કે ? ભારવાહક જેવો તું પણ હવે એમનું મુખ કયાં જોવાનો છે ! તું તારીજ માતાઓનો પ્રાણહારક કયાંથી થયો ? દિવ્યને વિષે પંચમ લોકપાળ સાક્ષીભૂત થાય છે તેમ તું આવાં કાર્યોને વિષે સાક્ષિભૂત કયાંથી થયો ? શું તને પણ મતિ ન સૂઝી ?" આમ બોલતાં બોલતાં મૂર્છા આવવાથી નરેશ્વર ક્ષણવારમાં, પ્રતિસ્પર્ધી હસ્તીથી ભેદાતાં અંગવાળા ગજરાજની પેઠે ધરણી ઉપર ઢળી પડયો

તે વખતે "આહા ! જાણે એ સર્વ મેં પરમાર્થતઃ (સત્યપણે) કર્યું હોયની એમ તેમને યથાસ્થિત વાત ન કહીં " એમ અતિ ખેદ ધારણ કરતા અભયકુમારે શીતોપચારવડે પિતાને ક્ષણમાં સચેતન કર્યો. પછી નમન કરીને તે બોલ્યો–હે સ્વામિ, આપના પ્રસાદથી, નિત્ય ઉલ્લાસ પામતા એવા નિર્મળ શીલ–અલંકારથી શોભતા અન્તપુરઃને વિષે અત્યન્ત ક્ષેમકુશળ વર્તે છે; અથવા ધર્મ હોય ત્યાં સુધી પાપ કેવી રીતે પ્રવેશ કરી શકે ? મહાસાગર સમાન ગભીર હૃદયવાળા આપના જેવાની, આજ મારા માતૃજન પર અકૃપા થઇ એ એમનાં દુર્ભાગ્યને લીધેજ; એમાં આપ કંઇ કારણભૂત નથી; કારણ કે ધરતી કંપાયમાન થાય તે કોઇ અરિષ્ટને લીધે જ થાય છે. હે પ્રતાપે કરીને લકેશ્વર જેવા પૂજ્યપિતા, હે ભાગ્યભાજન, મેં ક્ષણવાર વિચાર કરીને અંતપુરઃની પાસે આવેલી હસ્તીના જીર્ણ ઝુંપડીઓ બાળી નાંખી છે, અને એમ કરીને આપની આજ્ઞા પણ પાળી છે. એ સાંભળી હર્ષાશ્રુ વર્ષાવતા રાજાએ પુત્રને કહ્યું–હે વત્સ, ભુવનને વિષે તુંજ માત્ર લોચનવાળો છે, કારણ કે તેં આજે હૃદય રૂપી ચક્ષુથી જોયું છે; અને ધન અને કીર્તિરૂપી ઉત્તમ સદ્ગુણ ઉપાર્જન કર્યા છે. તુંજ પુત્રાને વિષે શિરોમણિ છે. તુંજ ગોત્ર રૂપી કમળને સૂર્ય સમાન છે; તુંજ ગમે તેવી બુદ્ધિથી અજીત છે; અથવા તુંજ સર્વગુણસંપન્ન છે, કારણ કે તેં

જ આ કલંકથી મને ઉગાર્યો છે. અન્યથા, હું મુખ કેવી રીતે બતાવત ?” અહો ! રાજાની આ વાણી અમૃતમય હતી, અથવા તો જીત થયા પછી સૌ પોતપોતાને અદ્વિતીય માને છે. તે વખતે નરપતિએ અભયને મહા કૃપા બતાવીને ઇનામ આપ્યું. પણ માતૃજનની રક્ષા કરવાથી તેણે જે ઉપાર્જના કરી તેની પાસે એ તુચ્છ ધનની ઉપાર્જના કશામાત્રમાં નહોતી.

હવે રાજગૃહેશ્વર શ્રેણિક નરપતિ ચેટકરાજપુત્રી ચેલ્લણાને જાણે પુનઃ નવો અવતાર આવ્યો હોય એમ માનીને તેનાં દર્શન કરવાને અત્યન્ત ઉત્સુક બની તેના ઉંચા વાસગૃહ પ્રત્યે ગયો. ત્યાં તે તેણીની સંગાથે નવનવીન પ્રેમને વહન કરતો વિવિધ પ્રકારના વિનોદ સહિત ક્રીડા કરવા લાગ્યો; કારણકે, શિશિરઋતુને વિષે મેઘથી આચ્છાદિત થઈને પુનઃ બહાર નીકળેલા સૂર્યની જેમ વિપત્તિ ઓળંગી આવેલો સ્વજન અત્યંત વધારે પ્રિય લાગે છે.

એકદા તે રાજાને કહેવા લાગી—હે પ્રિય સ્વામિ, મને એક સ્તંભનો એક સુંદર મહેલ કરાવી આપો; કે જેથી હું, શિખાને લીધે એક મયૂરી બીજીઓથી અઢે છે તેમ, આપની અન્ય રાણીઓથી વિશેષ થાઉં. હું આપના પ્રસાદથી અતિ સુખને લીધે ઉદય કે અસ્ત કંઇ જાણતી નથી; તેથી, હે પ્રાણપતિ, મહા વિમાનને વિષે સુરાંગનાઓ ક્રીડા કરે છે તેમ, હું ત્યાં રહીને ક્રીડા કરવાને ઇચ્છું છું.” મહીપતિએ એ વાતની હા કહી; કારણકે પ્રિયાને અર્થે પુરૂષ શું શું નથી કરતો ? પછી એણે “ચેલ્લણાને રહેવા માટે આકાશ સાથે વાતો કરતો એક સુંદર એકસ્તંભનો મહેલ તૈયાર કરાવ” એમ અભયમંત્રીશ્વરને આદેશ કર્યો; કારણકે જેનાથી પોતાનું પ્રયોજન નિષ્પન્ન થાય એવાનેજ સ્વામીએ પોતાનું કાર્ય સોંપવું કહ્યુ છે. આ અભયકુમારે પણ વાસ્તુવિદ્યાનેવિષે પ્રવીણ એવા સુથારને એ કામનો આદેશ કર્યો. કારણ કે જે ઉદાર ચિત્તવાળા પુરૂષોને અન્ય માણસો કામ કરનારા હોય છે તેઓ પોતે શું કદિ કામ કરે છે ખરા ?

પછી એ સુથારે અભયમંત્રીશ્વરના આદેશથી સ્તંભને અર્થે અરણ્યને વિષે જઇ, ખરીદી કરનારો બજારને વિષે કરિયાણાની પરીક્ષા કરે છે, તેમ, સર્વત્ર વૃક્ષેવૃક્ષની પરીક્ષા કરવા માંડી. એમ કરતાં, પ્રસન્ન અને રસયુક્ત કાવ્યને વિષે કવિજનનું મન વિશ્રમે છે તેમ એકાદ વૃક્ષને વિષે એનું મન વિશ્રામ પામ્યું. યોગ્ય લક્ષણથી ઉપલક્ષિત એવા એ તરૂવરને નિહાળીને એણે હૃદયને વિષે વિચાર કર્યો કે–ગાઢ છાયાવાળું આ વૃક્ષ બે ભાગમાં વ્હેંચાયલું છે; વૃષભની પેઠે એ પુષ્ટ સ્કંધ[1] યુક્ત છે; રાજાની પેઠે છત્રવાળું છે; વેદની પેઠે શાખા અને પ્રશાખાનું ધામ છે, અને સમુદ્રની પેઠે ઉલ્લાસ પામતા પ્રવાળાનું સ્થાન છે. વળી એ પવિત્ર નરેશ્વરની પેઠે પુણ્યયુકત છે; પુણ્યના અધિક આરંભની પેઠે ફળોએ કરીને સહિત છે; મગધેશ્વરના રાજ્યની પેઠે ઉંડા મૂળવાળું છે અને સાધુપુરૂષના મનની જેમ પૃથુ અને ઉન્નત છે. અહિં જેવાં તેવાં વૃક્ષો પણ પ્રાયઃ અધિષ્ઠાયક દેવતા વિનાનાં હોતાં નથી; અને આતો વળી આવી લક્ષ્મીએ યુક્ત હોવાથી દેવતાથી અધિષ્ઠિતજ છે એમ સ્પષ્ટ જણાય છે. તેથી એને છેદવું ન જોઇએ કારણકે કદાચિત્ વિઘ્ન કરે. માટે હું નિશ્ચયે ઉપવાસ પૂર્વક વિધાન કરૂં કે જેથી આ મારૂં કાર્ય ત્રણમંગળે કરીને સહિત થાય" એ બુદ્ધિશાલી સુથારે એવો નિશ્ચય કરી ઉપવાસ કરી પ્રતિજ્ઞાને આગલે દિવસે બિંબને કરે છે તેમ સુગંધિ ધૂપ–ગંધ–કુસુમ આદિથી એ વૃક્ષને સુવાસિત કર્યું. એ વખતે એ તરૂવરના અધિષ્ઠાયક દેવતાએ શ્રેણિકરાજાના પુત્ર અભયકુમારને જઇને કહ્યું કે–હું સર્વ ઋતુના પુષ્પો અને ફળના સમૂહથી યુક્ત એવા વૃક્ષોની વાટિકાએ કરીને સહિત એવો તારા મન ધાર્યો મહેલ તને કરી આપીશ માટે મારૂં આશ્રયભૂત જે વૃક્ષ છે તે તારે છેદાવવું નહિં: માટે સત્વર તારા સુથારને પાછો બોલાવી લે; કારણ કે અર્કને[2] વિષે મધ મળે ત્યારે પર્વતપર કોણ જાય ?" એ પરથી રાજકુમારે એ સુથારને ' આપણું કાર્ય સિદ્ધ થઇ

---

૧ (૧) થડ (૨) ખભા. ૨. આકડાનું વૃક્ષ

ચૂકયું છે ' એમ હર્ષ સહિત કહેવરાવીને પાછો બોલાવી લીધો. એટલે દેવતાએ ક્ષણવારમાં એ પ્રાસાદ બનાવી દીધો; અથવા તો સ્વર્ગના વાસી એવા એઓને ચિંતવ્યા માત્રથીજ સર્વ વસ્તુ સિદ્ધ થાય છે.

પછી ન્હાના-મ્હોટા સર્વ અમાત્યોના શિરોમણિ એવા એ અભયમંત્રીશ્વરે રાજાને ત્યાં આગળ લઈ આવીને કહ્યું કે-હે પ્રભુ, આપના યશના સમુહ જેવો આ સુધાથી ધોળેલો એક સ્તંભનો મહેલ આપ દૃષ્ટિએ કરીને આદર સહિત નિરખો. વળી સર્વદા ફુલી રહેલાં તથા ફળી રહેલાં આમ્રવૃક્ષ, રાયણના વૃક્ષ, બીજોરાંના વૃક્ષ, નારંગી તથા ખજુરના વૃક્ષ, અશોક વૃક્ષ, દાડિમ તથા સંતરાના વૃક્ષ અને કદલી તથા મલ્લિકાના વૃક્ષોથી ભરાઇ ગયેલો, અને બંધુજીવ બાણ-આસન-જાતિ-સપ્તલા-પાટલ-ચંપક-રાજચંપક-દ્રાક્ષ-નાગવલ્લી પ્રમુખ લતાઓનાં મંડપોથી ઉભરાઇ જતો એવો આ બાગ આપ નિહાળો. એટલે રાજાએ કહ્યું-અહો ! તને ફક્ત મહેલ કરવાનું કહ્યું હતું ત્યાં તેં તો સાથે બાગ સુદ્ધાં બનાવી દીધો; અથવા તો સુખે કરીને વિવક્ષિત અર્થનો વિન્યાસ કરતા એવા ઉત્તમ કવિજનની કૃતિમાંથી વ્યંગ્યાર્થ સુદ્ધાં નિકળેજ છે " પછી સ્થિર લગ્ને અને ઉત્તમ દિવસે ભૂપતિએ પ્રમોદ સહિત મહેલની અધિદેવતાજ હોયની એવી પોતાની હર્ષ પામેલી પ્રિય પટ્ટરાણીને તેને વિષે વાસ કરાવ્યો. ત્યાં તરૂવરોની કુંજને વિષે નિરન્તર પોતાના સખીજન સાથે ઉચ્ચ પ્રકારની ક્રીડાને વિષે લીન એવી એ ચેલ્લણા વનદેવતા સંગાથે આનન્દકેલિ કરતી કામપ્રિયા રતિ હોયની એમ વિરાજવા લાગી; અને વળી તેની સાથે ઉપવનના પુષ્પોવડે જિનબિંબની પૂજા કરવાથી તથા પતિના કેશપાશ પૂરવાથી એ ધર્મ અને કામ બન્ને ઉપાર્જન કરવા લાગી; કારણકે વિવેકીજનોની લક્ષ્મી બન્ને લોકને સધાવનારી છે. આ પ્રમાણે એ પ્રાસાદને વિષે, ધર્માર્થને કોઇપણ પ્રકારે વિઘ્ન ન આવે એવી રીતે ભોગ ભોગવતા દંપતી, વિમાનને વિષે સુરપતિ અને સુરાંગના કરે છે તેમ સુખમાં કાળ નિર્ગમન કરવા લાગ્યા.

એવામાં ' એકદા એજ નગરમાં એક માતંગપતિની પત્નીને આમ્રભક્ષણ કરવાનો તીવ્ર દોહદ ઉત્પન્ન થયો તેથી એણે પોતાના સ્વામી પાસે એ ફળ માગ્યાં; અથવા તો પતિજ સ્ત્રીઓને યાચના કરવાનું સ્થાન છે. એ પરથી માતંગપતિએ કહ્યું–તું ઘેલી થઈ જણાય છે કે આવી સમય વગરની યાચના કરે છે. સ્ત્રીએ કહ્યું–હે નાથ, એ ફળ ચેલ્લણાના ઉપવનને વિષે છે; બજારમાં કોઇ જગ્યાએ નથી. એ પરથી માતંગપતિ દિવસેજ તે બાગને વિષે ગયો; અને પરિપકવ એવાં ઉત્તમ આમ્રફળ જોઇ આવ્યો; કારણકે ચોરલોકોને દિવસે જોયેલી વસ્તુ રાત્રીએ ચોરી જવી સહેલી પડે છે. પછી રાત્રીસમયે ત્યાં જઇને અવનામિની વિદ્યાએ કરીને, ઉંચી શાખાઓને હર્ષસહિત નીચી નમાવીને પોતે જ એનો વાવનાર હોઇને એ ગ્રહણ કરતો હોય એમ, એણે સ્વેચ્છાપૂર્વક આમ્રફળો ગ્રહણ કર્યા. પછી એણે ઉન્નામિની વિદ્યાનું સ્મરણ કર્યું એટલે શાખાઓ સદ્ભાગ્યે બંદિખાનામાંથી છુટી અત્યંત હર્ષ થયાથીજ હોયની એમ ક્ષણમાં ઉંચી જતી રહી. હવે પ્રભાતે, કમળો તોડી લીધાથી શોભારહિત થઈ જતી કમલિનીની જેમ, આમ્રફળો તોડી લીધેલાં હોવાથી નિર્માલ્ય દેખાતા આમ્રવૃક્ષને એકાએક જોઇને ચેલ્લણા ચિત્તમાં બહુ વિષાદ પામી. અને એ વાત એણે જઇને રાજાને કહી કે–હે આર્યપુત્ર, કોઇએ આમ્રવૃક્ષની વાટિકાના ફળ તોડી લીધાં છે તેથી એ સુવર્ણાલંકાર વિનાની વિધવા સ્ત્રી જેવી થઈ ગઈ છે." પૃથ્વીપતિએ એ સાંભળીને તત્ક્ષણ અભયકુમારને આદેશ કર્યો કે–હે અદ્ભૂતબુદ્ધિના નિધાન, સત્વર આનો ચોર પકડી લાવ; કારણકે જેને વિષે આવું લોકોત્તર સામર્થ્ય છે તેનાથી અન્તઃપુરને વિષે પણ હાનિ થવાનો સંભવ છે. અભયકુમારે કહ્યું–હે પૂજ્યતાત, આવી મ્હોટી મ્હોટી વાતો કરવી એમાં કાંઇ પ્રભુતા આવી જતી નથી; આ આમ્રફળના ચોરને હું જરૂર શોધી લાવીશ: અથવા તો ન્યાસ દાખલ મૂકેલી વસ્તુને તેના મૂળસ્વામીને પાછી સોંપવી એમાંજ ખરી પ્રભુતા છે.

હવે અભયકુમાર તો ચોરને પકડવાને માટે માણસોના વેષ ભાષણ અને ચેષ્ટિતને નિહાળતો નિહાળતો, કૌતુકવાન્ વિદેશીય યુવાનની પેઠે, માર્ગને વિષે ત્રિક ચતુષ્ક ચત્વર પ્રમુખ સ્થળોએ ભમવા લાગ્યો એ રાજપુત્ર બહુબહુ ઉપાયોવડે આમ્રફળના ચોરની ગવેષણા કરવા લાગ્યો, તોપણ વૈદ્યને રોગીજનની નાડીનો ધબકારો જણાતો નથી તેમ એ એને કયાંઇ જણાયો નહીં એવામા એકવાર કોઇ સ્થળે નાગરિકજનો સગીતક કરાવતા હતા ત્યા સુદ્ધા રાજપુત્ર ચોરને ગોઞવવાની આશાએ ગયો, અથવા તો પોતાના કાર્ય સિદ્ધ કરવાની ઇચ્છાવાળા જનો ચિત્તને વિષે કદાપિ ઉદ્વેગ રાખતા નથી ત્યા કુમારને આસન આપીને એક જણ બોલ્યો—" હે સ્વામી, કૃપા કરીને ક્ષણવાર આ આસનપર બિરાજો " કારણકે સ્વામીજન પ્રતિ કયો માણસ સત્કાર નથી કરતો ? નાગરિકનો એવો વિવેક જોઇ મત્રીશ્વરે આસન ગ્રહણ કર્યું, અને કહ્યું કે જ્યા સુધી નાટ્યકારો નથી આવ્યા ત્યા સુધી હુ એક કથા કહુ છુ તે સાભળો કારણકે રસિકજનોને ક્ષણમાત્ર વિનોદ વિના બેસી રહેવુ ગમતુ નથી " એ સાભળી અજલિ જોડીને પૌરજનો બોલ્યા—હે બૃહસ્પતિની જેવી બુદ્ધિવાળા કુમાર, આપની મ્હોટી મહેરબાનીની આપની વાણી તો, જેણે સુકૃત્ય કર્યો હશે તેનેજ શ્રવણે પડશે, કારણકે નિર્ભાગીજનના ગૃહને વિષે કદિ રત્નવૃષ્ટિ હોય નહિ પછી એણે કથાનો પ્રારભ કર્યો કે—

વસંતપુર નામનુ એક નગર છે તેને વિષે સેંકડો ઉપવન—વાવ તળાવ—સરોવર—જળાશય—પ્રાસાદ—ગૃહ—બજાર આદિ આવી રહ્યા છે ત્યાના લોકો કૃતજ્ઞ દયાળુ—પરોપકારી—વિનયી—વિચક્ષણ ઉદાર—ગભીર—ધૈર્યવાન—દક્ષ—દાક્ષિણ્યવાન્ અને સરલ આશયવાળા છે ત્યા એક જીર્ણશેઠ નામનો વ્યવહારિક રહેતો હતો, એ પોતાના એવા કર્મને લીધે સમસ્ત વૈભવ ખોઇ બેઠો હતો, જે દિવસે એને ભોજન મળતુ તે દિવસ એને હર્ષની વધામણીનો હતો એને એક એકની એક પુત્રી હતી એના લોચનની ચચળ કીકીઓ લીલામંડિત કર્યા કરતી હોવાથી યુવકજનના

મનને વિષે કામવિકાર ઉત્પન્ન કરતી હતી. દરિદ્ર અવસ્થા હોવાથી, એ વયે પહોચ્યા છતાં પણ હજુ કુંમારિકા હતી. એનો પિતા એને દરિદ્રના પુત્રવેરે આપવાની ના જ કહેતો હતો; અને કોઇ ધનવાન્ તો એને લેવાની હા પાડતો નહીં; કારણકે માણસ (વર) હમેશાં વધુના માબાપ પાસેથી મ્હોટી મ્હેરામણી મ્હેરવાની ઇચ્છા રાખે છે. હવે એ કુમારિકા યોગ્ય વર પ્રાપ્ત કરવાને કામદેવની મૂર્તિની પૂજા કરતી તેથી કયાંઇ ઉપવનને વિષે જઇને રોજ પુષ્પો ચોરી લાવતી; કારણકે એની પાસે પુષ્પો લેવા જેટલું મૂલ્ય પણ નહોતું. પુષ્પો નિરન્તર ચોરાતાં જાણી એકદા એ ઉપવનનો સ્વામી-માળી " આજ ઘણા દિવસોના ભક્ષ એવા ચોરને પકડી પાડીને સત્વર પાછો વાળીશ " એવા વિચારથી યોગિની પેઠ શ્વાસ રોકીને વૃક્ષો વચ્ચે સંતાયો. એવામાં એ કુમારિકા આવી; અને આવતાંની સાથેજ, રાગયુક્ત દૃષ્ટિથી જોતા એવા એ માળીના અન્તઃકરણને એણે હરણ કર્યું; કારણકે જેનામાં સુમન (પુષ્પ) હરણ કરવાની શક્તિ છે તેની પાસે મન તે કોણમાત્ર છે? એને જોઇને એનાં અંગેઅંગ કંપવા લાગ્યાં અને એનો મત્સર હતો તે તો તત્ક્ષણ શમી ગયો; અથવા તો શરીરને વિષે દાહજ્વરથી થતો જે દાહ તે અત્યંત શીતજ્વરની આગળ રહેતો જ નથી. પછી એણે તેને આગ્રહથી હાથવની પકડી રાખીને કહ્યું-હે સુંદર સ્ત્રી, તું મને સત્વર તારી સાથે વિલાસ કરવા દે, કારણકે મેં તને, તેં બહુ દિવસ પર્યન્ત ચોરેલાં પુષ્પોવડે, હવે ખરીદી છે. " એ સાંભળી એ કુમારિકા બોલી-અરે ભલામાણસ, આ તું ઠીક નથી બોલતો. હું હજુ કુમારિકા છું અને પુરૂષના સ્પર્શને યોગ્ય નથી; અથવા તો વેશ્યાજનજ આ સર્વને લાયક છે. હે માળી, તું મારી પાસે શા માટે બોલાવે છે? જો કોઈ માણસ તારી પુત્રી, બ્હેન, કે બ્હેનની પુત્રીને આવો અન્યાય કરે તો તું ગમે તે પ્રકારે એનું રક્ષણ કરે ખરો કે નહિં?" માળી બોલ્યો-હે કુંભસ્તની, તું મહા પંડિતા જણાય છે. પણ હવે અહિં આઓ લવારો કરવો રહેવા દે. હું તારી કોઈ ભાર્યે પ્રતિજ્ઞા કરાવ્યા પછી જ તને

છોડવાનો છું; તે પહેલાં નહિં." કુમારિકાએ વિચાર્યું-આટલી મ્હોટી વય થયા છતાં કુમારાવસ્થા ભોગવવી (અવિવાહિત રહેવું) એ અયુક્ત છે; વળી કૌમારાવસ્થા પણ જો અક્ષત નહિં હોય તો મને કોઇ પરણશે પણ નહિં; કારણકે ભેદાયલો મણિ કોણ ગ્રહણ કરે?" એમ વિચારીને માળીને તેણીએ કહ્યું-કે દુરાચરી, તું મારી પાસે કેવી પ્રતિજ્ઞા કરાવવા માગે છે?" આ સાંભળીને માળીએ પુષ્કળ સંકલ્પવિકલ્પથી ચિત્તને વિહ્વળ કરી નાખીને કહ્યું-હે વિશાળનેત્રવાળી, તારે પરણીને આ તારા સુવર્ણના પદ્મની પેઠે ચળકાટ મારતા તથા નવનીત સમાન કોમળ એવા અંગનો પ્રથમ મને ઉપભોગ લેવા દેવો; અથવાતો પહેલા બળિદાન દેવોને જ દેવું પડે છે. પછી કુમારિકાએ પણ "જમવા બેઠેલા માણસે ભોજનનો પહેલો કોળીઓ કાકપક્ષીઓને નાખવો પડે છે એમાં કંઇ અસત્ય નથી" એમ નિશ્ચય કરીને તેનું વચન માન્ય કર્યું. અને સિંહ પાસેથી નાસીને હરિણી પોતાના યૂથને વિષે જતી રહે તેમ, તેની પાસેથી આમ અખંડશીલે છુટીને હર્ષસહિત પોતાને સ્થાને ગઇ.

પછી એકદા કોઇ મ્હોટા ધનવાન વરે એની સાથે આદરસહિત લગ્ન કર્યા; અથવા તો કરિયાણું સારૂં હોય તો કાળાંતરે પણ લોકોને વિષે તેની કિમત થાય છે એમાં સંશય નથી એ દંપતીને એકત્ર થયેલાં જોઇને સૂર્ય પણ પશ્ચિમદિશાની સાથે સંગમોત્સુક હોયની એમ અસ્ત પામ્યો. અથવા તો ૧વારૂણીનું નિરન્તર સેવન કરવાથી કોનો અસ્ત, અર્થાત્ ક્ષય નથી થતો? દિવસપતિ-સૂર્ય અસ્ત પામ્યે છતે જેને વિષે જેવું સંભાવ્યપણું હતું તેને વિષે તે રહ્યું નહીં; કારણકે મહાન્ એવા પણ આકાશને રાગ થયો; અને જડ (જળ) થકી ઉદ્ભવતા એવા બિચારાં કમળો ઉલટાં સંકોચ પામ્યાં. જે આકાશમાર્ગને વિષે રહીને સૂર્ય ચરાચર જગતને વિષે ઉદ્યોત કરતો હતો એજ આકાશને વિષે હવે જેમનાં પગલાં થયાં એવાં મલિનાત્મ અંધકાર પુનઃ તે (ચરાચર જગત્) ને અન્ધ બનાવવા લાગ્યાં—

૧ (૧) પશ્ચિમ દિશા. (૨) મદ્ય-દારૂ.

એવા અંધકારને ધિક્કાર છે ! મિત્રને જોવાની અપેક્ષાથી નેત્રોને પ્રસારતું હોયની એમ ગગન પણ તે વખતે ચકચક થતા તારાઓથી શોભવા લાગ્યું. વળી સમસ્ત તામસજીવો (ખળ પુરૂષો–ઘુવડપક્ષીઓ) ઉલ્લાસ પામવા લાગ્યા કારણકે ભુવનને વિષે પોતાનું રાજ્ય થાય ત્યારે કોણ વિકસ્વર નથી થતું ? એવામાં તો " હા ! મિત્ર (સુહૃત–સૂર્ય) ના જવાથી અન્ધકારે વિશ્વને દુઃખ દેવા માંડયું છે " એવા શોકથીજ હોયની એમ ક્ષણવાર મુખપર સેહેજ રક્તવર્ણ ધારણ કરતો ચંદ્રમા એ અન્ધકારનો વિનાશ કરવાને ઉદયાચળપર આવ્યો. અમૃતરશ્મિ–(ચંદ્ર) મંડળ હજુતો આકાશને વિષે એક કોસ પ્રમાણ ઉંચે નહોતું આવ્યું ત્યાં તો એ શરદ્‌ના મેઘ સમાન કોમળ (શીતળ) થઈ ગયું; અથવા તો અમૃત (જળ) સ્વભાવથકીજ શીતળ છે. અહો ! આ કલાવાન્ ચંદ્રમાની કોઇ લોકોત્તરજ કળા છે કે શીતળ એવા પણ એણે આ વખતે અન્ધકારનો વિનાશ કર્યો; ચક્રવાકનાં યુગલને પરસ્પર વિયોગ પમાડ્યા અને કમળખંધનથી મધુકરને મુક્ત કર્યો. આ ચંદ્રમા જેવો સુવૃત્ત છે, શીતળ છે, કળાવાન્ છે તેવો જ જો નિષ્કલંક હોત તો જગતને વિષે એનો કોઇ પ્રતિસ્પર્દ્ધિ રહેત નહિ, અથવાતો આ વિશ્વને વિષે કોણ સર્વગુણસંપન્ન છે ? એ વખતે કર્ણપાશને વિષે ચંચળ કુંડળ પહેરી, કંઠરૂપી કંદલને ગ્રૈવેયકથી અલંકૃત કરી, સ્તનમંડળનો મનહર હારથી અવરોધ કરી, બાહુયુગને શ્રેષ્ઠ કેયૂરવડે શોભાવી, હસ્તકમળને કંકણોથી તથા અંગુલિકાને વજ્રાંકિત મુદ્રાથી વિભૂષિત કરી; વળી કટિપ્રદેશને વિષે સુંદર ઘુઘરીઓને લીધે શબ્દ કરતી મેખલા, ચરણને વિષે રણઝણાટ કરતા નૂપુરો, અંગે સુવાસિત વિલેપન તથા નિર્મળ કસુંબાના વસ્ત્ર ધારણ કરી, એ નવોઢા શ્રેષ્ઠિપુત્રી કલહંસીની સુંદર ગતિને પણ તુચ્છકારી કાઢે એવી રીતે પદન્યાસ કરતી (પગલાં મૂકતી) શયનગૃહને વિષે ગઇ.

ત્યાં આમ્રવૃક્ષના અંકુરો ખાવાથી મત્ત થયેલી કોકિલાના જેવા મધુરસ્વરવડે એણે પોતાના પ્રિય પતિને કહ્યું–હે પ્રાણનાથ, પૂર્વે એકદા હું એક મ્હોટા સંકટને વિષે આવી પડી હતી તે વખતે મેં બાગવાનની

આગળ, પહેલાં તેની પાસે જવાની પ્રતિજ્ઞા કરી છે માટે હે આર્યપુત્ર, કૃપા કરીને મને સત્વર આજ્ઞા આપો, કે જેથી આપના પ્રસાદથી તેની આગળ મારી પ્રતિજ્ઞા સત્ય ઠરે; કારણકે માણસની પ્રતિજ્ઞા એ જ એનું જીવન છે. જો કે હું તેની પાસે એકવાર જઇ આવવાની છુ તો પણ નિશ્ચયે હું આપની જ છું એમ સમજજો, કારણકે અલંકારો મહાન્ ઉત્સવોને વિષે બીજાઓ માગી લઇ જાય છે તોપણ એ એના ધણીના જ કહેવાય છે " એ સાંભળીને એનો પતિ અતિ હર્ષ પામી વિચારવા લાગ્યો કે-અહો ! યુધિષ્ઠિરની પેઠે પોતાની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરવા તત્પર થયેલી આ સ્વર્ગગંગાના સમાન નિર્મળ આશયવાળી સ્ત્રીને ધન્ય છે ! " એવો નિશ્ચય કરીને એણે સ્ત્રીને કહ્યુ-હે પદ્મલોચના, જા તારી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરી આવ " પ્રાય: લોકો પોતાનું બોલેલું ક્ષણવારમાં વૃથા કરનારા હોય છે, પણ સત્યને વિષે નિરત તો બહુ થોડા જ હોય છે.

પછી ક્ષીરસમુદ્રથકી લક્ષ્મી નીકળી તેમ એ નવોઢા વાસમંદિરથકી નીકળીને જવા લાગી ત્યાં તો ક્ષણવારમાં એને, કુગતિને વિષે ભ્રમણ કર્યા કરતા ચરટ એટલે ચાડીઆ જ હોયની એવા ચોરલોકો મળ્યા " આપણે ઉત્તમ શકુન જોઇને નીકળ્યા છીએ કારણકે આવો સાક્ષાત્ નિધાન પોતાની મેળે આવી મળ્યો, માટે એને, એકદમ ઉપાડો-એકદમ ઉપાડો " એમ કહીને એને ઉપાડી લઇ જવા લાગ્યા એટલે એણે એમને કહ્યુ-હે ભાઇઓ, હું આવા કાર્યને અર્થે જાઉછુ, માટે ત્યાથી પાછી આવું ત્યારે મારા આભૂષણો તમે ભયે લઇ લેજો એ સાભળીને એઓએ એને જવા દીધા એટલે આગળ ચાલતા, ઉંદરડીને વિકરાળ બિલાડો મળે તેમ, એને ક્ષુધાથી કૃશ થઈ ગયેલા ઉદરવાળો તથા અત્યંત ઉંડા જતા રહેલા નેત્રોવાળો રાક્ષસ મળ્યો " કરડીઆને વિષે, રહેલી ઉદરડી પોતાની મેળે એમા છિદ્ર પાડીને બહાર નીકળતા સર્પના મુખને વિષે પડે તેમ, આ સ્રી, લાઘણને લીધે બળી ગયેલુ છે શરીર જેનુ એવા મારા જેવાના હાથમા, દૈવની સાનુકૂળતાને લીધે આવી છે, " એમ કહીને સિંહ મૃગલીને પકડે છે

તેમ એણે એને ખાઇ જવાની ઈચ્છાથી પકડી રાખી; પણ એની પાસેથી એ પૂર્વનીપેઠે પોતાની પ્રતિજ્ઞાની વાત કહીને છુટી. અથવા તો કાર્યસિદ્ધિ અનેક વિઘ્નોએ કરીને સહિત છે. એમ ત્યાંથી છુટીને એ પુષ્પચોરી-જનારી નવોઢા બાગવાન પાસે ગઇ અને તેને કહ્યું-મારી બુદ્ધિને જે ઠીક લાગ્યું એ મેં તો આ કર્યું, હવે તારા કુળને જે યોગ્ય લાગે તે તું કર. " એ સાંભળી એ બાગવાન " અહો ! આણે તો પ્રતિજ્ઞા પાળી; માટે એ મહા સતી સ્ત્રી છે; અને તેથી કુળદેવતાની પેઠે મારે વાંદવા યોગ્ય છે," એમ કહીને એ એને ચરણે પડ્યો; અથવા તો આ લોકને વિષે એક સદ્ભાવજ નથી ફળતો શું ? ચરણે પડીને એણે કહ્યું, હે સતી સ્ત્રી, તું આજથી મ્હારી બ્હેન છે, ફુઇ છે-માસી છે અથવા માતા છે; માટે હે પતિવ્રતા, તું ઉત્તમ ગૃહિણી થા, અને ઘેર પાછી જા. એમ કહીને એણે એને વિદાય કરી.

હવે અહિં પેલો રાક્ષસ તો " એ મારૂં ભક્ષ પુનઃ ક્યારે મારી પાસે આવશે, " એમ સ્મરણ કરતો હતો એવામાં તો બ્રાહ્મણને શ્રાદ્ધતિથિ તેમ, શીલવતી શ્રેષ્ઠિવધુ એની પાસે આવી. ત્યાં આવીને એણે એને કહ્યું-હે પુણ્યાત્મા, એ બાગવાને મને પુણ્યાર્થે આમ આમ (કહીને) રજા આપી " યુદ્ધને વિષે એક સુભટનું ઉદ્ભટ વાક્ય સાંભળીને અન્ય સુભટને શુરાતન ચઢે છે તેમ, એ નવોઢાની એ વાત સાંભળીને રાક્ષસને અતુલ પૌરૂષ ચડ્યું કે શું હું રાક્ષસ થઇને એ માળીમાંથી પણ જઇશ ? મારામાં શું એના કરતાં ઓછું સત્વ છે ? એમ વિચારી તેને નમન કરીને " તારે ઘેર જા અને ચિરકાળ આયુષ્ય ભોગવ " એમ કહી તેને જવાની રજા આપી. એટલે ત્યાંથી એ, પાંડુપુત્રો પાસે તેમની રાજ્યલક્ષ્મી આવી હતી તેમ, જે દિશાએ તે પ્રથમ ગઇ હતી તે દિશાતરફ ચક્ષુ દઇને જોઇ રહેલા ચોરલોકોની પાસે આવી અને એમની આગળ, માળી તથા રાક્ષસ સબંધી હકીકત કહી બતાવી; કારણકે પોતે પૂર્વે જોયા હોય એવા ઉપાયવડે કયો બુદ્ધિમન્ પોતાની રક્ષા નથી કરતો ? એ નવોઢાએ કહી-બતાવેલી વાત સાંભળીને જેમને

કાંટો ચઢયો હતો એવા એ ચોરલોકો બોલ્યા—ત્યારે જીવિતને ખરાબર તૃણસમાનજ ગણનારા એવા અમે શું એ માળી અને રાક્ષસ કરતાં કાંઇ ઓછા છીએ ? એમ કહી એને નમન કરીને કહેવા લાગ્યા-હે બ્હેન, તારે ઘેર જા અને તારા સ્વામિનાથને પ્રિયકર્તા થા; અને તારાગણવડે શરદ્કાળની રાત્રી વિરાજે છે તેમ ઉત્તમ આભૂષણોવડે નિત્ય વિરાજી રહે. આમ તેમની પાસેથી છુટીને તે ઘેર ગઇ અને પ્રિયપતિ આગળ માળી, ચોર તથા રાક્ષસ સંબંધી સર્વ હકીકત કહી સંભળાવી, અથવા તો બીજા પાસે પણ જેણે પોતાનો સુંદર સદ્ભાવ જણાવ્યો હતો તે પતિથી તો એ શેનીજ ગોપવે ? પ્રિયાની આ બધી વાત સાંભળીને પતિ તો અત્યંત વિસ્મય પામ્યો; અને એની સાથે સુખે કરીને ભોગવિલાસ ભોગવતાં આખી રાત્રી ક્ષણની જેમ નિર્ગમન કરી. અથવા, તો સુખને વિષે નિમગ્ન એવા પ્રાણીઓને નિરન્તર એમ જ થાય છે."

પ્રભાત સમય થયો એટલે અત્યંત ઉંચા એવા ઉદયાચળના શિખરની–ગેરૂથી ભરપૂર એવી ભૂમિને વિષે આગમન કરવાથી જ હોયની એમ સહેજ લાલ દેખાતી છે મૂર્તિ જેની એવો સૂર્ય અખિલ વિશ્વને પોતાની કાંતિના સમૂહથી રક્ત કરતો ઉદય પામ્યો. "આ (પર્વતો) નીજ ગુહાને વિષે આ મારો શત્રુ દુષ્ટ-અન્ધકાર નિરન્તર વસે છે" એવા રોષથી જ જાણે હોયની એમ ઉષ્ણદીધિતિ-સૂર્ય પોતાના પાદપ્રહારવડે પર્વતોના શિખરોને તાડન કરવા લાગ્યો. "હે પ્રિય, સ્વભાવથીજ આપના શત્રુ એવા આ અન્ધકારને મેં નિવિડપણે બાંધીને પકડી રાખ્યો હતો" એમ પદ્મિની સૂર્યને પોતાનામાંથી બહાર નીકળતા ભમરોના મિષથી અન્ધકારના સમૂહને બતાવવા લાગી. ચક્રવાકપક્ષી જાણે વિયોગથી થયેલા જ્વરના દાહની શાન્તિને અર્થે જ હોયની એમ પોતાની પત્ની-ચક્રવાકીને પોતે બિસતંતુ આપવા લાગ્યો; અને ઘુવડ પ્રમુખ પક્ષીઓ અન્ધકારને વિષે જઇ રહેવા લાગ્યા. અથવા તો સૌને પોતપોતાના જેવાઓનીજ સાથે સંગતિ હોય છે અહો ! આ વાયુ પણ ભાગ્યશાળી ! કારણ કે અશરીરી છતાં

પણ એ કમળિનીઓના સમૂહને, સર્વાંગે ગાઢ આલિંગન દઇને એમની સુગંધીરૂપી લક્ષ્મીને હરણ કરી લઇ આવ્યો છેઃ અથવા તો એમ થયા શિવાય શુરવીર પુરૂષથકી છુટકારો થતોજ નથી. તે ક્ષણે દંપતી પોતાના સર્વે પ્રભાતનાં કાર્યો યથાપ્રકારે કરવા લાગ્યાં; કારણ કે સજ્જનો જે જે સમયે જે જે કરવાનું હોય છે તેને વિષે કદાપિ પ્રમાદ કરતા નથી. પ્રભાતે ઉઠીને જે પુરૂષ પોતાનાં આધીન-ભક્તિયુક્ત-સુકોમળ-વિવેકી તથા સુખદુઃખને વિષે સમાન એવાં મિત્ર-કલત્ર અને તનયને જુએ છે તેને બહુ-ધન્ય છે.

હવે શ્રેષ્ઠીકુમારે, પણ " આ સ્ત્રી એવા ઉત્તમ ગુણોવાળી છે " એમ, ચિત્તને વિષે વિચાર કરીને એને બંધુસમક્ષ કુટુંબને પાળવાનું કામ સોંપ્યું. કારણ કે એવા અનેક કુટુમ્બિઓ હોય છે કે જેમને સ્ત્રીજ પ્રમાણરૂપ છે. (આટલી વાત કહી અભયકુમારે લોકોને પૂછયું) "આ ભર્તા-બાગવાન-ચોરલોકો અને રાક્ષસ એ ચારમાંથી કોણે સૌથી દુષ્કર કાર્ય કર્યું" ? એ કહો. એ સાંભળી ઈર્ષ્યાળુ લોકો કહેવા લાગ્યા કે-અનન્તબુદ્ધિના નિધાન એવા ભર્તારે સૌથી દુષ્કર કાર્ય કર્યું; કારણ કે એણે એ સુંદર રૂપથી શોભતી પોતાની નવોઢા પ્રિયાને પોતે ભોગવ્યા પૂર્વે બીજાની પાસે મોકલી, કારણ કે એના કરતાં પ્રાણ આપવા એ સહેલા છે; અમારા જેવાને જો એમ થયું હોત-તો અમે તો એ કટુભાષિણી, પ્રિયાને પકડીને ખદિરની લાકડીના પ્રહારથી એવી જર્જરિત કરત કે છ માસ પર્યન્ત ખાટલે રહેત. " વળી એ ઉત્તર નહિં સહન કરનારા ક્ષુધાતુર પ્રતિવાદીઓ એમ કહેવા લાગ્યા કે-ક્ષુધાએ પીડિત છતા પણ રાક્ષસે એને એમ જવા દીધી, માટે એ રાક્ષસ જ ખરો સત્વવંત ઠર્યો; કેમકે કુષ્ટ-જ્વર-અર્શ સોજો-ઉદર-સ્રાવ-પૃષ્ટ-અક્ષિ-દંત-મુખ અને શીર્ષ પ્રમુખની વેદના છતાં પણ મહિના અને વરસો પર્યન્ત જીવિત ટકે છે, પણ ક્ષુધા તો એક ક્ષણવાર પણ સહન થઇ શકતી નથી. વળી ત્રણત્રણ લાંઘણ કરી અટની ઉતરેલા જન્મથીજ દરિદ્રી ક્ષુધાનિધિ બ્રાહ્મણને ઘૃતપૂરના ભોજનની જેમ એ રાક્ષસજાતિને માણસનું

માંસ બહુ સ્વાદિષ્ટ લાગે છે. પણ પરસ્ત્રીલંપટ પુરૂષો તો કહેવા લાગ્યા-તમે સર્વ મૂર્ખ છો; પહેલો જરા વિચાર તો કરો; પછી નિર્ણયપર આવો. અસાધારણ રૂપથી વિરાજતી, કામપ્રિયા-રતિનો પણ પરાજય કરનારી અને દુષ્ટવર્તનવાળા પુરૂષરૂપી હસ્તીઓને બાંધવાને આલાનસ્તંભ જેવી એ સ્ત્રીને જેણે લીલામાત્રમાં મુનિની પેઠે સત્વર ત્યજી દીધી, એ માળીએજ પરમ દુષ્કર કાર્ય કર્યું છે, કારણ કે મહાકવિને કાવ્યકૃતિને વિષે, અને તર્કરૂપી ચક્ર ફેરવવાવાળાને વિવાદને વિષે જેવો રસ આવે છે તેવો તરૂણ પુરૂષોને તરૂણ સ્ત્રીને વિષે રસ આવે છે. " (છેલ્લે) એટલામાં તો માતંગપતિ બોલ્યો-અરે. તમે લોકો બદરીફળને વૃન્ત કયાં હોય તે જાણતા જ નથી. માટે રાજકુમાર પાસે ઉત્તર આપવાને તમારામાં કોઇને વિષે યોગ્યતા નથી. હે સ્વામી, જેમણે સર્વ સુવર્ણના આભૂષણોથી યુક્ત એવી પણ એ સ્ત્રીને એ પ્રમાણે રાત્રીએ છોડી દીધી, એ ચોરલોકો જ એકલા મહા દુષ્કૃત કાર્ય કરનારા ઠરે છે. કારણ કે જેને અર્થે લોકો સમુદ્ર તરે છે, હજારો શસ્ત્રોવડે ઘોર યુદ્ધ કરે છે, નિરન્તર વિવિધ પ્રકારની ધાતુઓને ધમે છે, ભયંકર રસકૂપિકાને વિષે પ્રવેશ કરે છે, નિત્ય કોદાળીવડે રોહણાચળને ખોદે છે અને અંગચ્છેદપૂર્વક દેવ પૂજન કરે છે, એવી પોતાની મેળે આવી મળેલી લક્ષ્મીને કહો કોઈ કયારે પણ જવા દે ખરી ?

આ પ્રમાણે એ માતંગપતિને બોલતો જોઇને અભયકુમારે નિશ્ચય કર્યો કે આમ્રફળનો ચોર એજ છે. વિચક્ષણ પુરૂષો એટલા માટેજ કહે છે કે મૌન ધારણ કરવું એજ સ્વાર્થને સાધનારૂં છે (કારણ કે માતંગપતિ બોલ્યો ન હોત તો પકડાત નહિં.) પછી રાજપુત્રે એને પૂછયું-અરે માતંગપતિ, તેં અમારા આમ્રફળ કેવી રીતે ચોર્યાં તે કહે. એણે કહ્યું-હે સ્વામી, મારી વિદ્યાથી સ્પર્શ કરીને કારણ કે મારા જેવાને એ વિદ્યાનું ફળ ચોરીજ છે. " પછી આ વૃતાન્ત મંત્રીશ્વરે જઇને મગધરાજને નિવેદન કર્યું અને એ આમ્રફળના ચોરને પણ એમને સોંપ્યો.

કારણ કે તસ્કરનો મોક્ષ કે નિગ્રહ રાજાની આજ્ઞાથીજ થાય છે. પછી રાજાએ પુત્ર–અભયને આદેશ કર્યો કે "હે વત્સ, આપણે બીજા તસ્કરની પણ ઉપેક્ષા કરતા નથી; ત્યારે આ તો વિદ્યાના બળવાળો છતાં દુર્જન છે અને વળી રાજાનાજ ઘરમાં ચોરી કરનારો છે. એ સાંભળી મંત્રિશિરોમણિ અભયે નરેશ્વરને કહ્યું– ત્યારે, પહેલાં એની પાસેથી એ વિદ્યા ગ્રહણ કરવાનું તો કરો; કારણ કે આપણે છોડી દીધા વિના એ કંડીઆમાંના સર્પની જેમ ક્યાં જવાનો છે? એવું પુત્રનું વચન સાંભળી તે પ્રમાણ કરી પેલા માતંગપતિને ભૂમિપર બેસારી રાજાએ પોતે આસનપર બેસી તેની પાસે વિદ્યાનો પાઠ લેવો શરૂ કર્યો. કારણ કે રાજાઓને કહ્યા વિના 'નીતિ શું છે' એની ખબર પડતી નથી. પછી મગધેશ્વરે મ્હોટે સ્વરે એનો પાઠ કરવા માંડયો પણ કુલટા સ્ત્રી ગૃહને વિષે રહે નહિં તેમ એ એના ચિત્તવિષે રહી નહિં. એટલે એણે માતંગપતિને કહ્યું–તું બરાબર પાઠ કરાવતો નથી; અને કંઇ મ્હોટું કપટ કરતો જણાય છે. એ સાંભળી બુદ્ધિશાળી અભયે કહ્યું–હે પૂજ્યપિતા, આપ બહુ વિનયવડે વિદ્યા ગ્રહણ કરો. કારણ કે વિદ્યાને ત્રણ રીતે ગ્રહણ કરી શકાય છે, વિદ્યાથી-વિનયથી અને દ્રવ્યથી, એને ગ્રહણ કરવાનો બીજો કોઈ માર્ગ નથી. એમાં પણ વિચારવંત પુરૂષો વિનયનેજ શ્રેષ્ટ ગણે છે. કારણ કે એના વિના બીજા બે 'કાર્યસિદ્ધિને' આપતા નથી; જેમ સંયમ વિનાના સમક્તિ અને જ્ઞાન કાર્યસિદ્ધિ આપતા નથી તેમ. માટે હે તાત, આપ એને આસનપર બેસારો અને તમે પોતે ભૂમિપર બેસો; એમ કરવાથીજ એ (વિદ્યા) આપને વિષે સંક્રમણ કરશે; કારણ કે જળ પણ ઉચ્ચ ભૂમિથી નીચી ભૂમિ તરફ જાય છે." એ પરથી મહીપતિએ વિદ્યાને અર્થે ક્ષણવાર એમ કર્યું; કારણ કે પોતાના કાર્યને અર્થે લોકો પ્રણત નથી થતા શું? પછી "હવે તો એ આપનો વિદ્યાગુરૂ થયો માટે એને છોડી દ્યો" એમ કહીને અભયકુમારે એ માતંગપતિને મગધેશ્વર પાસેથી

મુક્ત કરાવ્યો; અથવા તો કળાવડે એકવાર તો મ્હોટી આપત્તિમાંથી પણ છુટી જવાય છે. હવે અહિં માતંગપત્ની પણ, "મારો દોહદ નહોતો પૂરવો" એમ નિરન્તર ચિંતવન કર્યા કરતી હતી એવામાં તો એનો પતિ પારધીના હાથમાંથી છુટી આવેલા ભુંડની જેમ અક્ષતઅંગે પાછો આવ્યો.

હવે મગધનાથ શ્રેણિકનરેશ્વર અભયકુમારની બુદ્ધિથી નિષ્કંટક થયેલી એવી રાજ્યલક્ષ્મી પાલન કરવા લાગ્યા. એવામાં સુર અને અસુરોને પણ જેમના ચરણ કમળ પૂજવા લાયક છે એવા શ્રીમાન્ વીરતીર્થંકર પુનઃ ત્યાં આવીને સમવસર્યા એટલે ઉદ્યાનપાળકે આવીને રાજાને જિનભગવાન્ આવ્યાની વધામણી દીધી. રાજાએ પણ એને દારિદ્રયરૂપી કંદના અંકુરને ઉન્મૂલન કરનારૂં એવું દ્રવ્યનું ઈનામ આપ્યું. પછી તેજસ્વી, વાંકી ડોકવાળા, ઉન્નત સ્કંધવાળા અને સ્નિગ્ધ કેશવાળવાળા, જિનેશ્વર ભગવાનના આગમનની વાત સાંભળીને જાણે હર્ષસહિત નૃત્ય કરતા એવા, વિસ્તારયુક્ત પૃષ્ટપ્રદેશવાળા, અસ્થૂલ-કૃશ મુખવાળા, સીધા કાનવાળા, તથા વાયુ અને અંતઃકરણની જેવા વેગવાળા એક ઉત્તમ અશ્વપર આરૂઢ થઈને મગધપતિ-શ્રેણિક મહીપાળ પ્રભુને વંદન કરવા ચાલ્યો; અથવા તો એના ભાગ્યની તો હવે સીમાજ રહી નહિં. જેમના હાથને વિષે સુંદર ખડગો નાચી રહી હતી તથા વિશાળ વજ્રો પણ શોભી રહ્યાં હતાં એવા આગળ-પાછળ તથા બન્ને બાજુએ ચાલતા ઉંચા શ્રેષ્ઠ પદાતિ (પાળા) થી, સિંદૂરના સમૂહને લીધે રક્ત છે કુંભમંડળ જેમના એવા, પવનથી હાલતા મેઘ જેવા હસ્તીઓથી; સૂર્યના અશ્વોનો પણ જાણે હેષારવથી ઉપહાસ કરનારા એવા તુરંગોથી, તથા જંગમ પ્રાસાદો હોય એવા ઘંટા-પતાકા અને કળશવાળા રથોથી વિરાજમાન એવો નરેશ્વર જાણે પૃથ્વીપર ઉતરેલો સ્વર્ગપતિ-ઇંદ્રજ હોયની એમ ચાલવા લાગ્યો તે વખતે સામંતોના મસ્તકપર રહેલા કલગીઓથી વ્યાપેલા છત્રોની અંતરાળે નરપતિના શીષપર રહેલું શ્વેત છત્ર નીલકમળોની વચ્ચે આવેલા શ્વેત કમળની પેઠે શોભવા લાગ્યું.

આગળ ચાલ્યા ત્યાં માર્ગને વિષે કોઇએ જન્મતાંવેતજ ત્યજી દીધેલી, સુંદર આકૃતિની, માર્જાર-ઉંદર-સર્પ તથા શ્વાનના શવ કરતાં પણ અત્યંત દુર્ગન્ધ મારતી એક બાલિકા પડેલી હતી. રણક્ષેત્રને વિષે પણ કદાપિ પાછી પાની ન કરતા એવા સૈનિકો એની દુર્ગન્ધથી નાસિકા બંધ કરીને ગંધહસ્તીના ગંધથી બીજા હસ્તીઓ નાસી જાય તેમ, ક્ષણમાં ભાગી જવા લાગ્યા. રાજાએ પૂછયું-અરે આ શું થયું? એટલે એક જણે કહ્યું-હે રાજન્, અહીં એક સાક્ષાત્ પાપનીમાળા હોયની એવી અત્યંત દુર્ગન્ધ મારતી બાળા પડેલી છે. પછી ભૂપતિએ પંડે એને જોઇ પણ એને તો લેશમાત્ર પણ જુગુપ્સા થઇ નહિં. પછી 'મારે એનું ચરિત પુછવું પડશે' એમ વિચારતે આગળ ચાલ્યો. સમવસરણને વિષે પહોચી જિનભગવાનને વંદન કરી રાજાએ પૂછયું—હે સ્વામી, આજે મેં માર્ગને વિષે જે બાળિકા જોઇ એણે શું કર્મ કર્યું હશે કે જેથી એ લસણની જેમ દુર્ગન્ધભાવને પામી છે? એ પરથી શ્રી વીરજિનેન્દ્ર જનસમૂહને બોધ થાય એવા હેતુથી કહેવા લાગ્યાઃ—

પર્યન્તદેશને[1] વિષે શાલિગ્રામ નામના ગામમાં ધનમિત્ર નામનો ધનાઢ્ય વણિક રહેતો હતો; અથવા તો સ્થળને વિષે શું કમળો નથી હોતાં? એ ધનમિત્રને જંગમ વનલક્ષ્મી હોયની એવી ધનશ્રી નામની પુત્રી હતી. અન્યદા એના પિતાએ ગ્રીષ્મકાળને વિષે એનાં લગ્ન આરંભ્યાં; તે વખતે યુગપ્રમાણ ભૂમિને વિષે દૃષ્ટિ દઇ ચાલતા એવા, એક અતિ શાંત અને દાંત મુનિએ તે શ્રેષ્ઠીના ગૃહને વિષે ભિક્ષાર્થે પ્રવેશ કર્યો. એમના દક્ષિણ હસ્તને વિષે એક જાડી યષ્ટિકા હતી; અને એમના ચરણની આંગળીઓના વધી ગયેલા નખ જાણે મદોન્મત્ત કામદેવરૂપી હસ્તીને ભેદવાને અંકુશો હોયની એવા જણાતા હતા. સત્યને વિષે અનુરક્ત છતાં એ જનાર્દન[2] નહોતા, અને મળ (કર્મમળ) થી મુક્ત છતાં પણ મળયુક્ત (મલીન શરીરવાળા) હતા. શેઠે એના

---

૧ સીમાડે આવેલો દેશ. ૨ કૃષ્ણ, વિષ્ણુ. (૨) લોકોને દુઃખ દેનાર.

બન્ધુએ સહિત મુનિને નમસ્કાર કર્યો; અને પુત્રીને કહ્યું-હે પુત્રિ, હારા વિવાહમંગળને વિષે આજે મુનિરાજ પધાર્યા એ આળસુને ઘેર ગંગા આવી છે, માતંગના ગૃહને વિષે સ્વર્ગથકી ઐરાવણ ઉતર્યો છે; વૈતાઢયપર્વતની ગુફાને વિષે મણિના દીપકનો ઉદ્યોત થયો છે; દરિદ્રીને ઘેર રત્નનો વર્ષાદ વરસ્યો છે અને મરૂભૂમિને વિષે કલ્પતરૂ ઉગ્યો છે એક તો પર્યન્તદેશને વિષે અને વળી હારા વિવાહ જેવા મંગળિક સમયે આમ ઓચિંતા મુનિરાજ પધાર્યા છે માટે એમને વિવિધ અને મનહર એષણીય અન્નપાનથી પ્રતિલાભ. એટલે જેણે શરીરપર ઉત્તમ સુવર્ણાલંકાર ધારણ કર્યાં છે, શ્રીખંડ કર્પૂર આદિથી વિલેપન કર્યું છે તથા શ્રેષ્ઠ વસ્ત્ર પહેર્યાં છે એવી એ હર્ષસહિત મુનિને ભિક્ષા આપવાને આગળ આવી. એવામાં એમનાં પ્રસ્વેદવાળા અંગવસ્ત્રના મળના ગંધે, જાણે આગળ જતાં પણ એને વિષે રહેવાનું છે માટે એવા પોતાના (ભવિષ્યના) વાસસ્થળને જોવાને ઉત્સુક હોયની એમ, એને વિષે પ્રવેશ કર્યો. એટલે શૃંગારને વિષે મોહવાળી એવી એ બાળાએ નાક મરડયું અને વિચાર્યું કે-જિનેશ્વર ભગવાને સકળ જગતના સંદેહને નિવારવાવાળો એવો સર્વ રીતે સુંદર ધર્મ પ્રરૂપ્યો છે; પણ અચિત્તજળથી યે સ્નાન કરવાનું કહ્યું હોત તો તેથી શું દૂષણ થાત ? આવા ચાકિકની જેવા મલીન અને ચોંટતા આવતા શરીરે શામાટે ભમ્યા કરવું જોઇએ ? (વીરભગવાન કહે છે-હે શ્રેણિકરાજા) આ પ્રમાણે પોતાની બુદ્ધિએ કલ્પિત એવા સંકલ્પ-વિકલ્પ કરતી એ બાળિકાએ એ વખતે દુર્ગંધરૂપ દુઃસહ પાપ બાંધ્યુ; કારણકે ધ્યાનને અનુસારે કર્મ બંધાય છે. અનુક્રમે એની આલોચના લીધા વિના કાળધર્મ પામીને આજ નગરમાં ગણિકાના ઉદરને વિષે ઉત્પન્ન થઇ. એ ગર્ભમાં આવી ત્યારે એની માતાને વૈરિની લક્ષ્મી જોવાથીજ હોયની એમ દુઃખ ઉત્પન્ન થયું. એણે ગર્ભપાત કરવાને તીવ્ર ઔષધીઓ આપી પરન્તુ સર્વ નિષ્ફળ ગઈ, અથવા તો નિકાચિત આયુષ્યને તોડવાને કોઇ સમર્થ નથી. આજે જ એ વેશ્યાએ પૂર્વભવના કર્મને

લીધે દુર્ગન્ધથી ભરેલી એવી આ પુત્રીને જન્મ આપીને એને, પાકી ગયેલા વ્રણના પરૂનીજ જેમ તત્ક્ષણ માર્ગને વિષે ત્યજી દીધી છે. એ સાંભળીને પુનઃ મહીપાળે ભગવાનને પૂછ્યું-હે પ્રભુ, એ વેશ્યાની પુત્રી છે એજ ઓછું દુઃખ નથી; એને એથી વધારે દુઃખ શા વાસ્તે ભોગવવું પડે છે? કારણ કે નારકીના જીવ શિવાય અન્ય કોઇ જીવ એકાન્ત દુઃખી નથી. સ્પષ્ટ છે વિકાસ જેનો એવા કેવળજ્ઞાનથી સકળલોકના વિસ્તારને નીરખતા એવા પ્રભુએ કહ્યું-એણે પૂર્વે કરેલું સર્વ પાપ ભોગવી લીધું છે; અને હવે એ સુખ ભોગવશે, તે કેવી રીતે તે તું સાંભળ-આઠ વર્ષ પર્યન્ત એ તારી અતિપ્રિય પટ્ટરાણી થઇને રહેશે. કારણ કે સાળવીએ વણેલું એવું પણ સુકોમળ વસ્ત્ર રાજાઓને ભોગવવા લાયક નથી શું? ત્યારે મહીપતિએ કૌતુકને લીધે પૂછ્યું-પણ હે જિનેશ્વર, મને એની શી રીતે ખબર પડે? અતીત-અનાગત અને વર્તમાનના જાણનારા એવા ભગવાને ઉત્તર આપ્યો-હે પૃથ્વીપતિ, તું હર્ષસહિત તારી રાણીઓ સાથે ક્રીડા કરતો હોઇશ તે વખતે જે તારી પીઠપર લીલાએ કરીને પર્યાણ માંડીને ચઢી જાય તેનેજ તું આ ધારજે." પ્રભુનું આવું કહેવું સાંભળીને કુતૂહલથી આકર્ષાતું છે મન જેનું એવો શ્રેણિકરાજા-અહો માનસસરોવરની હંસીની જેમ, એ કેવી રીતે મારી પ્રિયવલ્લભા થશે?-એવા વિચારમાં તીર્થંકર મહારાજાને વંદન કરીને પોતાને આવાસે ગયો.

હવે અહિં માર્ગને વિષે જતી કોઈ મહીયારીએ એ બાળિકાને જોઇને વિચાર્યું-અહો! આ તે દેવાંગનાએ પડતી મૂકેલી કોઇ દેવકન્યા છે કે પૃથ્વીમાંથી નીકળેલી એની (પૃથ્વીની) પુત્રી છે? મારે કંઇ સંતતિ નથી તેથી હું એને લઇ લઉં, તો એ મારી પુત્રી થશે, કારણ કે જેને પોતાનું આભૂષણ નથી તેનું તે શું પારકું લાવીને નથી પહેરતો? અહો! મૃત્યુની સ્થાપના કરવાને માટે એવા વિધાતાએ નિશ્ચયે મારે માટે આ માર્ગને વિષે માર્જાર-ઉંદર-શ્વાન-વ્યવસાય ઇત્યાદિ આદિ માંસાહારી પ્રાણીઓ.પ!

એનું રક્ષણ કર્યું છે." એમ નિશ્ચય કરીને એણે એક નિધાનની પેઠે એને ઉચકી લીધી અને હર્ષપૂર્વક ઘેર લઇ ગઇ. ત્યાં તેને પોતાનાજ ફરજંદની જેમ એનું પાલણપોષણ કરવા લાગી; અથવા તો માણસને અહીં ક્યાંઇથી પણ લાભ મળીજ રહે છે. ઉછરતી ઉછરતી એ કન્યા અનુક્રમે બાલ્યાવસ્થા અને પછી કૌમારાવસ્થા અનુભવીને યૌવનવયને પામી; કારણકે પ્રથમ સાહિત્ય તથા વ્યાકરણને વિષે બોધ થયા પછી ઉજ્વળ એવા પ્રમાણશાસ્ત્રનું અવગાહન થઈ શકે છે. નિરન્તર ઘૃત-ક્ષીર-દહીં-ચોરડી આદિના ભોજનથી તેનું શરીર અતિ પુષ્ટ થયું; અથવા તો ઉત્તમ ગોચરને વિષે સુખે કરીને ચર્યા કરતી ગાયો પણ પુષ્ટ થાય છે.

પછી એકદા એ પોતાની માતાની સાથે શૃંગારલીલાના રસના રંગમંદિર સમાન એવા કૌમુદીમહોત્સવને જોવાને અર્થે નગરમાં આવી. આચ્છાદનવસ્ત્રથી ઢાંકી દીધું છે સર્વ અંગ જેમણે એવા શ્રેણિકરાજા અને અભયકુમાર પણ ગુપ્ત રીતે એ રાત્રીના લોકમેળાને વિષે આવ્યા; કારણ કે એમ કરવાથી સર્વ કૌતુક યથેચ્છ પ્રકારે જોઇ શકાય છે. ત્યાં જનો સર્વે પોતે પોતાનાં, પારકે પારકાનાં, મ્હોટે મ્હોટાના, બાળકે બાળકોનાં, યુવાને યુવાનોનાં અને સ્ત્રીએ સ્ત્રીઓનાં, એમ સર્વત્ર પોતપોતાનાં વિભાગમાં વ્હેંચાઇ જઇ અહમિંદ્રો હોયની એમ ક્રીડા કરી રહ્યા હતા. આ મહોત્સવને વિષે રાસડો લેતી સ્ત્રીઓને જોવાની ઉત્કંઠાવાળા માણસોની, તીર્થને વિષે યાત્રાના ઉત્સવને દિવસે થાય તેવી મહા ઠઠ જામી હતી. એ વખતે પેલી ભરવાડપુત્રી રાજાના ખભાપર પોતાનો હાથ નાંખીને કૌતુક જોવામાં પડી. રાજા પણ પોતાની ચર્યા કાઇ ન જાણે એમ એ કુમારિકાના ભારને સહન કરતો ઉભો રહ્યો. પણ એના અંગના સ્પર્શથી, નિરન્તર નિરંકુશ એવો કામદેવ જાગૃત થયો; કારણ કે સૂર્યની મૂર્તિના કિરણના યોગથી સૂર્યમણિ થકી અગ્નિ નથી ઉત્પન્ન થતો શું? એ પરથી કામદેવને લીધે વિહ્વલ થયું છે ચિત્ત જેનું એવા મહીપતિએ વિચાર કર્યો કે આ કુમારિકાનું સુંદર શરીર સહકારતરૂના પલ્લવ અને

શિરીષના પુષ્પ કરતાં પણ અધિક કોમળ છે. તેથી એને શોધી કાઢીને પણ જો હું એને પરણીશ તો સર્વ લોક એમ જાણશે કે લોલુપ ઇંદ્રિયોવાળો રાજા જે જે રૂપવતી સ્ત્રીને જુએ છે તે સર્વની વાંછા કરે છે. માટે કોઇ બીજે પ્રકારે એને ગ્રહણ કરૂં" એમ વિચારીને ભૂપતિએ પોતાની મુદ્રિકાને, જાણે પોતાનું સાક્ષાત્ ઉત્સુક હૃદય હોયની એમ, તેને વસ્ત્રે બાંધી દીધી. પછી મહીપાળે અભયકુમારને કહ્યું–હે વત્સ, આપણે આવ્યા એવા જ ઠગાયા છીએ-કોઇ મારી મુદ્રિકા ચોરી ગયું લાગે છે. વીંટી ગઇ અને જોવાની મઝા પણ ગઇ. આ અંગુઠી ગઈ તેથી મારા આત્માને કંઇ દુઃખ થતું નથી. પણ સુવર્ણની હાનિ થઇ એજ દુઃખકર છે, કારણ કે સોનું જાય એ સારૂં નથી. માટે વિના વિલંબે એકેક માણસને તપાસ; કારણ કે અગાધ એવા જળને વિષે પડતાંની સાથે જ જો રત્નને ગ્રહણ ન કરી લઇએ તો તે સદાને માટે ગયું જ સમજવું. એ પરથી રાજપુત્રે, શેત્રંજને વિષે એક હુશિઆર રમનાર પોતાની સોગઠીઓથી સામાવાળાની સોગઠીઓની ચાલ બંધ કરી દે છે તેમ, પોતાના માણસોથી લોકોના જવા આવવાના દ્વાર બંધ કરાવ્યા; અને પૂર્વે દરવાજા બંધ કરીને દ્વારિકામાં કરવામાં આવ્યું હતું એ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ, સામાન્ય કે જઘન્ય લક્ષણના એકેક માનવીને બ'ાર કાઢવા લાગ્યો. અને એ લોકોનાં અનુક્રમે મસ્તક પ્રમુખ સર્વ સ્થાનોને એ વિચક્ષણ મંત્રીશ્વર, હસ્તલિખિત લેખને શોધનાર એવો પુરૂષ પ્રત્યેક અક્ષરેઅક્ષર તપાસે તેમ, બરાબર તપાસવા લાગ્યો. એ પ્રમાણે દરેક માણસને બારીક રીતે તપાસતાં ભરવાડની પુત્રીના વસ્ત્રમાં રાજાની અંગુઠી દીઠામાં આવી; કારણ કે મન દઇને કામ કરનારની નિશ્ચયે સિદ્ધિ થાય છે. પછી રાજકુમારે એ કુમારિકાને કહ્યુ–અરે! તે રાજાની મુદ્રિકા કેવી રીતે ચોરી લીધી? તું દેખાય છે તો ન્હાની, પણ તારા પરાક્રમ મ્હોટા છે એ એક આશ્ચર્ય છે? એ બાળ કન્યાએ તો કાનપર હાથ મૂકીને કહ્યું–હે સ્વામી, હું એમાંનું કશું જાણતી નથી મેં એ ચોરી હોય, કે ચોરાવી હોય અથવા એ

કાર્યમાં મારી દૃષ્ટિની સંજ્ઞા પણ હોય તો સર્વ લોકપાળો અને દશે દિગ્પાળો એ મારૂં ચેષ્ટિત જાણતા હશે તેથી હું કહો તો વિષમ એવું પણ દિવ્ય કરૂં અથવા વિશ્વાસયુક્ત એવા દેવતાનો સ્પર્શ કરૂં." એ સાંભળી કુમારે તો જાણ્યું જે આના શરીરની ગૌરતા-તેજ-લાવણ્ય અને સુંદર આકૃતિથી અનુરાગી થઇને પિતાએ જ આ કાર્ય કર્યું હશે, નહિંતો એની આવી દૃઢતા ક્યાંથી હોય ? પણ એણે એને તો એમ કહ્યું જે-બ્હેન, તું સત્ય કહેતી હોઇશ તથાપિ આ ચોરીની વસ્તુ ત્હારી પાસે જોવા છતાં હું તને કેવી રીતે છોડી શકું ? માટે હમણાં રાજા પાસે ચાલ ત્યાં એમને આ વાત જણાવ્યા પછી સર્વ સારૂં થશે" એમ એને સમાશ્વાસન આપીને રાજા પાસે લઇ ગયો. કારણ કે સુપુત્રો હમેશાં પિતાની ઇચ્છા પ્રમાણે ચાલનારા હોય છે.

પુત્ર ત્યાં જઇ પિતાને પ્રણામ કરી ઉભો રહ્યો એટલે રાજાએ કહ્યું-કે બુદ્ધિરૂપી કમળિનીને સૂર્ય સમાન એવા પુત્ર, તેં ખરેખર આ તસ્કરરાજને પકડી કાઢયો જણાય છે; નહિંતો મુખપર આવી રક્તતા ક્યાંથી હોય ?" હાજરજવાબી પુત્ર-મંત્રીશ્વરે કહ્યું-હા પિતાજી, જેણે આપના મનની સાથે આ મુદ્રા પણ ગ્રહણ કરી છે તે આ જ ચોર." નરપતિએ જરા હસીને કહ્યું-હે સુપુત્ર, સત્ય છે; નિશ્ચયે એમજ છે. ગમે તેમ કરીને પણ હું એ સ્ત્રીને પરણવાને ઇચ્છુ છું; કારણકે હલકા કુળમાંથી પણ સ્ત્રીરત્નને ગ્રહણ કરવુ એમ કહ્યું છે પછી રાજપુત્રે એ કુમારીકાના ભયાતુર માતપિતાને બોલાવીને કહ્યું-તમારી પુત્રીએ રાજાની વીંટી ચોરી છે; કારણ કે લોભને લીધે માણસ શું નથી કરતો ? માટે જો તમે તમારી પુત્રી રાજાને આપો તો તમારો છૂટકો થાય; અન્યથા નહિં. માટે જલદી વિચાર કરીને યોગ્ય લાગે તેમ કરો; કારણકે બાળક અપરાધ કરે છે તો તેની શિક્ષા તેના માબાપને થાય છે" એ પરથી એ કન્યાના માતપિતાએ વિચાર્યું-શક્તિથી કે ભક્તિથી પણ રાજા આપણી પુત્રીને જરૂર લઇ લેવાનો છે. માટે આપણે પોતે જ એને એ

દેવી.' કારણકે હસતાં છતાં કે રડવા છતાં પણ પરોણો જ્યારે આવવાનોજ છે ત્યારે હસતાં છતાં આવે એજ સારો." એમ વિચાર કરીને અંજળી જોડી એઓ બોલ્યાં-આ વસ્તુ નિશ્ચયે રાજનીજ છે; કાગડાના માળામાં કોયલ ઉછરે છે તેમ અમારા ઘરમાં તો માત્ર એ ઉછરીજ છે. વળી, અમારી પુત્રીને એક રાજા જેવો વર મળે તો પછી અમારે ત્રણ ભુવનને વિષેથી કઇ વસ્તુ અલભ્ય રહી ? કારણકે હવે તો અમને નવેનિધાન અને ચૌદ રત્ન પ્રાપ્ત થયાં ! અમારી પુત્રીને એક ભૂપતિ વર મળશે એવું અમે સ્વપ્નને વિષે યે ધાર્યું નહોતું. કારણકે કવચિત્ કદા પણ સ્રીને ઇંદ્ર પતિ પ્રાપ્ત થાય એવી કોઇ સંભાવના કરે ખરૂં ? માટે આ ઉત્તમ આચરણવાળી કન્યાને આપ એવી રીતે ગ્રહણ કરો કે એની બ્હેન રાજ્યલક્ષ્મીની સાથે રહે; અને અમે પણ કાશ્યપ મુનિની પેઠે આપના શ્વશુરપણાને પામીએ." પછી મહીપતિએ એ કન્યાનું અતિ હર્ષ સહિત પાણિગ્રહણ કર્યું. અથવા તો આ પૃથ્વીને વિષે ગમે તેવી ઇચ્છા થાય તે રાજાને જ શોભે છે. પછી મગધરાજે કુલવાન્ એવી ચેલ્લણા પ્રમુખ રાણીઓને વિષે પણ એને, અનુરાગને લીધે, પટ્ટરાણીનું પદ આપ્યું; કારણ કે પ્રેમવિન્હલ માણસ કુલ-અકુલ જોતો નથી.

હવે એ નવોઢા રાણીની સાથે સ્નેહને લીધે મનોહર એવા પાંચ પ્રકારના વિષય ભોગવતાં રાજાને શિયાળાના દિવસની જેમ આઠ વર્ષ ઝટ વહ્યાં ગયાં. એકદા એ હાર-જીત કરાવનારા પાસાઓવતી સર્વ રાણીઓની સાથે, ઇંદ્ર રંભા પ્રમુખ દેવીઓની સાથે ક્રીડા કરે તેમ, હર્ષસહિત ક્રીડા કરવા લાગ્યો. ક્રીડાને વિષે સર્વેએ એવું પણ કર્યું કે જે જીતે તે હારનારની પીઠપર બેસે; કારણ કે દ્યુતને વિષે રાજા અને રંક બન્ને સરખા છે. પછી જ્યારે અન્ય સર્વ રાણીઓ જીતતી ત્યારે પોતાનો જય થયો એમ સૂચવવાને પોતાના વસ્ત્રનો પ્રાંતભાગ રાજાના શરીરપર નાખતી; કારણ કે સર્વ ચેષ્ટા કુલને અનુસરીને હોય છે. પણ જ્યારે પેલી વેશ્યા પુત્રી જીતી ત્યારે, ધિક્કાર છે તેને કે ! અન્ય રાણીઓની ઉત્તમ

ચેષ્ટા જોઈ હતી છતા પણ તત્ક્ષણ મહીપતિની પીઠપર ચઢી બેઠી, કારણ કે પોતાનો મૂળ જે સ્વભાવ હોય છે તેજ આગળ થાય છે ભૂપાલની પૃષ્ટપર રહેલી એ "હે નાથ, નીચ એવી છતા પણ હુ આપની કૃપાથી ઉચ્ચપદને પામી છુ, તો હવે આપ મને એથી પણ અધિક પદ અપાવો" એમ જાણે સૂચવતી હોયની આ વખતે તીર્થંકર મહારાજનુ વચન યાદ આવવાથી મગધનાથ શ્રેણિક નરેશ્વરને હસવુ આવ્યુ એટલે પેલી રાણીએ પીઠ ઉપરથી ઉતરીને પતિને ઉપહાસનુ કારણ પૂછયુ, કારણ કે મહતપુરૂષો અકારણ કાર્ય કરતા નથી રાજાએ કહ્યુ-હે પૂર્ણિમાના ચદ્રમાના વ્યાધિને વૃદ્ધિ પમાડનાર મુખકમળવાળી સ્ત્રી, એ તો સહેજ લીલાએ કરીને હસ્યો હતો, કારણ કે આપણી પોતાના ગોઠીને વિષે જેમ કરવુ હોય તેમ થાય છે પણ મધુર શબ્દો બોલતી એ રાણીએ પુન રાજાને કહ્યુ-હે પ્રાણનાથ, હુ આપને સત્યભાવથી પૂછુ છુ, અને આપ તો માત્ર એ વચનને હસવામા કાઢી નાખોછો માટે કૃપા કરીને મને ખરૂ કહો" આમ આગ્રહ લઈને બેઠી ખરૂ છે કે સ્ત્રીઓનો આગ્રહ કીડીના ગ્રહ કરતા પણ વધે છે

પછી રાજાએ તેને, જિનેશ્વર ભગવાને કહેલુ તેનુ પૂર્વજન્મથી આરભીને પૃષ્ટરોહણ પર્યન્ત યથાસ્થિત ચરિત અથેતિ કહી સભળાવ્યુ અહો ધન્ય છે તેણીને ! કે પતિના મુખથકી એવુ પોતાનુ ચરિત્ર સાભળીને તેણીને સસાર પર વૈરાગ્ય થયો. મ્હોટો એવો પણ વૈરાગ્યનો હેતુ ક્વચિત દેખાય છે પણ તે કોઈ વિરલાને જ પ્રાપ્ત થાય છે "અહો ! જિનધર્મની હીલના હુ ખદાયક છે, કારણ કે પૂર્વભવને વિષે આવા શ્રાવકના કુળને વિષે જન્મ પામેલી હતી, છતા પણ ધિક્કાર છે મને કે આ વખતે સમસ્ત કુળોને વિષે અધમ એવા વેશ્યાના કુળને વિષે ઉત્પન્ન થઇ કસ્તુરી, ચદન અને કપુરના વિલેપનથી સુગધમય થયા છતા પણ હા ! હુ અપવિત્ર-પરૂ આદિ પદાર્થોથી વિષમ એવા દુર્ગન્ધભાવને પણ પામી માટે જેઓ અજ્ઞાનભાવથી પણ મુનિને હહવે છે, નિન્દે છે કે હીલના કરે છે તેઓ નરક-તિર્યંચની યાતનાને

ભોગવીને માતંગ-ઢોંગ આદિ જાતિને વિષે ઉત્પન્ન થાય છે; તો મુનિની હીલનાનું ફળ જાણવા છતાં પણ જેઓ એમને એ પ્રમાણે સ્ખલના કરે છે તેમના જેવા બિચારા અબ્રહ્મ-હિંસા આદિને વિષે મગ્ન પ્રાણીઓનું તો શું જ થતુ હશે? માટે હવે તો હું દુઃખરૂપી વનને બાળીને ભસ્મ કરનારૂં એવું ચારિત્ર જ ગ્રહણ કરૂં" એમ હર્ષસહિત વિચાર કરીને રાણીએ રાજા પાસે દીક્ષાને વાસ્તે રજા માગી; અથવા તો મહંતજનોનું ચિંતવન સદ્ય ફળીભૂત થાય છે. મારૂં ઐહિક જીવન આપના પ્રસાદથી જ હતું; હવે મને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો છે માટે હે પ્રાણનાથ, હું હવે આવતા ભવને સાધીશ; કારણ કે સત્સંગ છે તે ઉભય લોકને સાધનારો છે. કૃપા કરીને મને રજા આપો કે જેથી હું સત્વર શ્રી વીરભગવાન પાસે જઇને મોક્ષસુખ પ્રાપ્ત કરાવનારી એવી દીક્ષા ગ્રહણ કરૂં; કારણ કે શક્તિ હોય છતાં કયો માણસ પોતાના બંધનને નથી ત્રોડતો? રાજાએ કહ્યુ-"જેનાં બુધ્ધિરૂપ નેત્ર ઉઘડ્યાં છે એવી હે સ્ત્રી, તને ધન્ય છે! તું પૃથ્વીને વિષે પુણ્યનું ભાજન છે; કારણ કે તું શ્રી વીરપ્રભુની શિષ્યા થઇશ;' અથવા તો કલ્પદ્રુમની ચાકરી પણ કોને મળે છે? અમે 'સત્ય શું છે' એ જાણીએ છીએ છતાં પણ પાપાચરણ ત્યજતા નથી. કામભોગના નશ્વરપણાને લીધે અમારી પ્રભુતા પણ ક્ષણિક છે. વૃદ્ધ બળદ વાડામાંથી બહાર નીકળી શકતો નથી તેમ અમે આત્માનો પાપ થકી ઉદ્ધાર કરી શકતા નથી. હે સુંદરિ, તારા વિઘ્ન દૂર થાઓ અને તું તારૂં મનવાંછિત સારી રીતે સાધ. એમ કહીને ભૂપતિએ તેણીને રજા આપી. કારણ કે એ શ્રીકૃષ્ણની પેઠે, દિક્ષા લેવાને ઉત્સુક એવાં જનને નિષેધ કરતો નહિ. પછી રાજાએ સુંદર મહોત્સવ કરાવ્યો અને રાણીએ પ્રણયિજનને પ્રમોદ આપનારૂં એવું દાન દેવા માંડયું. ત્યાર પછી નિવૃત્ત થયું છે મન જેનું એવી એ રાણીએ દીક્ષા ગ્રહણ કરી.

હવે વૈભારગિરિની ગુફાને વિષે ન્યાયમાર્ગને ઉલંઘીને આચરણ કરનારો કલિકાળનો બન્ધુ હોયની એવો **લોહખુર** નામનો ચોર વસતો

હતો. અથવાતો એવા ધિક્કારવા લાયક પાપાત્મા પુરૂષોને નિર્જનસ્થળને વિષે પ્રીતિ હોય છે. લાભ્ય અને બળ-એ બન્નેના પણ એકજ સ્વામી એવો એ એ બન્નેની સંધિ કરાવતો છતાં પણ નગરને વિષે સંધિનો ભેદ કરી (ઘરોમાં ખાતર દઇ) દ્રવ્યવાન્ લોકોનાં ઘર ભાંગીને નિત્ય ચોરી કરતો હતો. એણે લોભને વશ થઇને એકદમ અર્થનો સંચય કરવાને વૈભારપર્વતની ભૂમિને ગુફામય બનાવી દીધી હતી. અસ્થિ (હાડકાં)ની છે ખુર (ખરી) જેને એવાઓ અર્થાત્ પશુઓ પણ પૃથ્વીને ખોદવાને ઇચ્છે છે તો આ તો લોહખુર એટલે લોહાની ખરીવાળો કહેવાયો માટે એ એને કેમ ન ખોદે ? એને અન્ય અનેક વૃત્તિ હતી, પણ ચોરીની વૃત્તિપર તે અત્યંત પ્રીતિ ધરાવતો હતો; અથવા તો ભુંડ તો ઉત્તમ એવા પણ ભોજનનો ત્યાગ કરીને પુરીષને વિષેજ અનુરક્ત રહે છે. એ લોહખુરને, શુક્રવારની સાથે (પત્નિ તરીકે) જોડાયલી રોહિણી જ તેમ, તથા ચંદ્રમાને પણ રોહિણી જ જેમ, તેમ, મનુષ્યમાત્રનો વૈરિભુત-એવો જે-ક્રોધ-તેનું અવરોહણ કરનારી (તેને ઉતારનારી) રોહિણી નામે અતિમાન્ય સ્ત્રી હતી લોહખુરને આ રોહિણીની કુક્ષીએ રૌહિણેય નામનો પુત્ર થયો હતો એ સંચાર કરતો (જતાં આવતાં) કદી અમિત્રમંડળની દૃષ્ટિએ પડતો નહિં માટે ચંદ્રમા કરતાં પણ અધિક હતો. પિતાના જેવું જ રૂપ, અને પિતાના જેવા જ સમસ્ત ગુણોને લીધે એ જાણે બીજો લોહખુર હોયની એવો દેખાતો હતો; અથવા તો પુત્રો પ્રાય: પિતાના જેવા જ હોય છે.

એકદા એ લોહખુર ચોરે પોતાનો કાળ નજીક આવ્યો જાણી પુત્રને પોતાની પાસે બોલાવ્યો અને આ પ્રમાણે કહ્યું (કારણ કે પોતપોતાના રહસ્ય એક બીજાનો સમક્ષ કહેવાનો એ સમય છે) "હે પુત્ર, નિરન્તર તારા સુખનું એકજ કારણભૂત એવું મારૂં વચન જો તું અવશ્ય માન એમ હો તો હું તે તને કહું; કારણ કે પોતાનું વચન કોણ નિરર્થક ગુમાવે ? આજ્ઞાંકિત પુત્રે ઉત્તર આપ્યો હે પિતા, ઉત્તમ પુત્ર હોય તે કદાપિ કવચિત

પણ પિતાનું વચન ઉલંઘન કરે ખરો? માટે આપ જે આજ્ઞા હોય તે ફરમાવો." એકલા વિનયથી જ પૂર્ણ એવું પુત્રનું બોલવું સાંભળીને હર્ષ પામી દુષ્ટ આશયવાળા લોહખુરે, મ્હોટા પેટવાળો માણસ પોતાની ફાંદ ઉપર જ જેમ, તેમ પુત્રના અંગોપર પોતાનો હાથ ફેરવી કહ્યું હે વત્સ, તું આપણા કુળનું એક આભરણરૂપ છો; અને રઘુપતિ રામચંદ્રની પેઠે પિતાના વિષે આવી ઉત્તમ ભક્તિ પ્રદર્શિત કરે છે માટે સર્વ લોકને વિષે તું જ એક કલાનિધાન છો. માટે હે પુત્ર, આ વીરતીર્થંકર મણ્યાદિના ત્રણ ગઢને વિષે વિરાજતા છતા પોતાના ધર્મની દેશના આપે છે તો તું જાણે બ્હેરો હો તેમ તેમનું વચન કદિ પણ કાને સાંભળીશ નહિં. હે પ્રિયવત્સ, એમ છતાં પણ જો કદાપિ તું એ સાંભળ તો એ પ્રમાણે કદી અનુવર્તન કરીશ નહિં. આ પૃથ્વીને વિષે લોકો વિદ્યાથી જ જેમ, તેમ, એમની પાસે કોઇ લોકોત્તર કળા છે એનાથી ઠગાય છે તુંડને તેમજ મુંડને સર્વત મુંડનારૂં એવું એમનું વચન જે કોઇ શ્રવણ કરે છે તેને પગ-બાંધેલા રાસભની પેઠે બ્રહ્મચર્ય પાળવું પડે છે અને રોગીજનની પેઠે લાંઘણો કરવી પડે છે, એટલુંજ નહિં પણ એના દ્રવ્યનો વિનાશ થાય છે અને એને ભિક્ષા માગી માગીને ખાવાનો વખત આવે છે. અથવા તો આ વિષે વધારે શું કહું? એવો માણસ દેહથી, વર્ણથી અને સંપત્તિથી ટળી જાય છે. તેટલા માટે હે પુત્ર, એ વીરના વાકયશ્રવણ શિવાય બીજું તને જે ગમે તે સર્વદા કરજે. જો તું આ પ્રમાણે વર્તીશ તો તને સર્વ પ્રકારે સકળવૃદ્ધિ અને સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત થશે મ્હારે ત્હારા જેવો કાર્યદક્ષ, કુળભૂષણ અને બુદ્ધિશાળી પુત્ર હોવાથી, ધનાઢય અને ગૌરવવાળાને જેમ બીજા માણસોની ચિંતા હોતી નથી તેમ, પાછળ કઇપણ બીજી ચિંતા નથી" પુત્રે પિતાના વચન 'તથાસ્તુ' કહીને સ્વીકાર્યાં એટલે પોતાની બુદ્ધિ પ્રમાણે સમાધિ લઇને એ લોહખુર મૃત્યુ પામ્યો. અને એનાં પાપકર્મો એને નીચગતિને વિષે લઇ ગયા કારણ કે કર્મોને પણ શું ચોરનો ભય હોય ખરો?

પછી પિતાના દેહનો સંસ્કાર કરી તથા મહા વિસ્તારસહિત એનું ઐાર્ધ્વદૈહિક પણ સમાપ્ત કરી, વ્યવસાય રહિત એવો એ રોહિણેય ચોર શોકને વિષે રહેવા લાગ્યો; કારણકે અંધકારનો નાશ થયે ઘુવડને પણ દુઃખ થાય છે.

અનુક્રમે કાળ જતો ગયો તેમ તસ્કરશિરોમણિ રોહિણેય શોક ત્યજી દઇને પિતાની જેમ નગરને વિષે ચોરી કરવા લાગ્યો કારણકે શોક ફક્ત પાંચ દિવસનો જ હોય છે. એવામાં નાના પ્રકારના ગામ-નગર આદિથી યુક્ત એવી પૃથ્વીપર વિહાર કરી ભવિકજનને પ્રબોધ પમાડતા શ્રીમન્ મહાવીરજિનેશ્વર એ નગરને વિષે આવી સમવસર્યા. તત્ક્ષણ વૈમાનિક આદિ દેવતાઓએ ત્રણગઢની રચના પ્રમુખ કાર્યો કર્યે છતે ભગવાને, એમનાથી (દેવોથી) નિરન્તર સંચાર કરાતા સુવર્ણપદ્મોપર ચરણકમળ મૂકી પૂર્વદિશાને મુખેથી સમવસરણને વિષે પ્રવેશ કરી સિંહાસનપર બેસી મનુષ્ય અને દેવતાઓની પર્ષદાને યોજન પર્યન્ત સંભળાતી વાણીવડે ધર્મદેશના આપી. તે વખતે નગર તરફ આવવા નીકળેલો રોહિણેયચોર, ભવ્યપુરૂષ વીર્યબળવડે મોહનીયકર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિને ઓળંગીને ગ્રંથીપ્રદેશ[૧] પ્રાપ્ત કરે છે તેવી રીતે પ્રભુના વ્યાખ્યાનપ્રદેશને પ્રાપ્ત કરતો હવો (ની નજદીક આવ્યો) એટલે પિતાએ ભોળવેલો એવો એ વિચાર કરવા લાગ્યો-જો હું પાસે જઇશ તો એની વાણી સાંભળીશ, પણ ત્યારે જવાનો બીજો એકે માર્ગ નથી. તેથી હા ! હું, ઘન એવી જાળને વિષે મત્સ્ય આવી પડે તેમ, મ્હોટા કષ્ટને વિષે આવી પડ્યો છું. વળી જો હું નગરમાં ન જતાં ઘેર પાછો જાઉં તો મારાં સર્વે કાર્યો દરિદ્રીની પેઠે રખડી પડે એમ છે; માટે કાન બંધ કરીને બહેરો થાઉં; કારણકે કાર્યને વશે શું ઘેલાપણું પણ નથી અંગીકાર કરવું પડતું ? એમ વિચાર કરીને તત્ક્ષણ કાનને ઘૃતના કુડલાની જેમ

૧ મોહનીય કર્મની શીતેર કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ હોય છે; તેને ઓળંગીને-ઓછી કરીને, એક કોડાકોડી સાગરોપમથી કંઇ ઓછીએ આવે ત્યારે જીવ ગ્રંથીપ્રદેશે પહોચ્યો કહેવાય છે.

પોતાની આંગળીવડે સજ્જડ રીતે બંધ કરીને, પાછળ જાણે ધાડ આવતી હોય એમ ઉતાવળે પગલે ગામમાં ગયો. એમ માર્ગને વિષે નિરન્તર આ પ્રકારે ગમનાગમન કરતાં તેણે કેટલાક દિવસ નિર્ગમન કર્યા. અહો ! ધિક્કાર છે વિપર્યસ્તમતિવાળાઓની આવી ચેષ્ટાને ! એકદા હમેશની પેઠે એ પ્રકારે ઉતાવળે પગલે જતા એ રોહિણેયને " તું એમ મોહનિદ્રામાં કેમ સૂઇ રહ્યો છે? અરે ! જાગૃત થા, " એમ પ્રતિબોધ આપવાને માટે જ હોયની એમ પગને વિષે કાંટો વાગ્યો. કાંટો ઘણો ઉંડો પેસી જવાથી અત્યંત પીડા પામતો એ એક પગલું પણ આગળ ચાલી શકયો નહિં; અથવા તો જે વેદનાનું ફળ ઉત્તર કાળને વિષે અતિ સુંદર થવાનું હોય છે તે વેદના પણ પ્રશંસાપાત્ર છે. એટલે એ કાંટાને ખેંચી કાઢવાને તેણે કાનમાંથી થોડો વખત આંગળી કાઢી લીધી; તે જાણે એણે અત્યારસુધી સુગતિને વિષે જવાનાં દ્વાર બંધ કર્યાં હતાં તે જાણે હવે ઉઘાડ્યાં હોયની ! કાનમાંથી આંગળી લઇલઇને એનાવડે એ કાંટો કાઢતો હતો તેજ ક્ષણે " દેવતાઓની માળા કદિ કરમાતી નથી; એમનાં લોચન નિમેષરહિત હોય છે, અને એમને શરીરે રજ, મળ કે પ્રસ્વેદ એમાંનું કંઇ હોતું નથી " એવી શ્રી વીરભગવાનની અમૃતમય વાણી, જાણે તે (ચોર) ના શરીરની રક્ષા કરવાને સમર્થ એવા મંત્રાક્ષરરાજ હોયની એમ તેના કર્ણરૂપી કોટરને વિષે ઓચિંતી પ્રાપ્ત થઇ. એટલે એ ચોર " અહો ધિક્કાર છે મને કે મેં બહુ સાંભળ્યું; અથવા તો એણે (વીરતીર્થંકરે) ચોરી ન કરવા વિષે કંઇ કહ્યું નથી " એમ બોલતાં બોલતાં પોતાના કાન બંધ કરી દીધા, તે જાણે અંદર પેસવા પામેલી સત્યવાત રખે બહાર નીકળી જશે એવા ભયથીજ હોયની ! પછી એ ચોરશિરોમણિ દેવતાની પેઠે પવનવેગે નગરમાં ગયો અને ત્યાં ચોરી કરીને, ધાન્યના ક્ષેત્રને તીડનો સમૂહ ઉપદ્રવ કરે તેમ અતિશય ઉપદ્રવ કર્યો.

આ પ્રમાણે નગરને વિષે નિરન્તર ચોરી થવા લાગી. એટલે એકદા ત્યાંના સર્વ શેઠીઆઓ મળીને મગધરાજ—શ્રેણિકભૂપાળ પાસે

ગયા; અને તેને નમીને હર્ષસહિત તેની પાસે બેઠા; કારણકે રાજા પ્રજાને પિતાતુલ્ય ગણાય છે. પછી એમણે વિજ્ઞાપના કરી કે " હે મહીપતિ, તમારી કૃપાથી અમારે કોઇ વાતની ન્યૂનતા નથી; અમારાં હાટ અને ઘર કરિઆણાંથી ભરેલાં છે અને ઉત્તમ સમૃદ્ધિના ભાજન છે. પણ હે રાજા, હમેશાં રાત્રીને વિષે ચોરલોકો આવીને ચોરી કરી જાય છે. એથી " વાવે કોક અને લણે કોક " એ જે લોકોને વિષે કહેવત છે તે ખરી પડે છે." એ સાંભળતાજ, મ્હોટા સંગ્રામને વિષે તીક્ષ્ણ એવાં શસ્ત્રોના પ્રહારથી પણ કદિ પીડા ન પામતો એવો શ્રેણિકરાજા પણ ચિત્તને વિષે અતિ ખેદ પામ્યો. લાલચોળ નેત્ર કરી લલાટને વિષે ભ્રકુટી ચઢાવી, હોઠ ફફડાવતો એ કોપ કરીને કોટવાળને કહેવા લાગ્યો (કારણકે શીતળતાજ કેવળ સિદ્ધિ આપનારી નથી). રાજાએ કહ્યું–અરે, તું કંઇ તારૂં અહિં લેણું મૂકી ગયો છે; અથવા કોઇને અન્તરાળે તેં તે કંઇ મને તારો જામીન કર્યો છે, અથવા તું કંઈ મારો પિત્રાઇ થઇને આવ્યો છે, અથવા કંઇ ભાણેજ કે જમાઇ છો જેથી આ પ્રમાણે વૃથા મારો પગાર ખાય છે ? કારણકે તારી ઉપેક્ષાને લીધે, રાજાના માણસો નિઃપુત્રનું (વાંઝીઆનું) ઘર લુંટે તેમ, ચોરલોકો નગરને લુંટે છે. તેં તે અમને શું નિઃસત્વ ધાર્યા કે તું અમારો કંઇ ભયજ રાખતો નથી ? અપરાધ માલમ પડશે તો કોપને લીધે અમે તને શિક્ષા કરશું. " એ સાંભળીને કોટવાળે નમીને રાજાને કહ્યું–હે નરપતિ, સર્વ ચોરોને વિષે અગ્રેસર એવો પેલો રૌહિણેય ચોર છે એ નજરે પડે છે છતાં પણ, આ પૃથ્વીપરના ઇંદ્ર–કેસરીસિંહની પેઠે એ પકડાતો નથી. વીજળીના ઝબકારાની જેમ કુદકો મારીને તે શાળા, ઘર કે બજારને ઉલ્લંઘીને જતો રહે છે અને તેથીજ તે આપણી પોતાની બપોર પછીની છાયાની પેઠે પકડી શકાતો નથી. માટે કૃપા કરી આ મારૂં કોટવાળપણું આપ પાછું લ્યો; મારે એ જોઇતું નથી. જેનાથી એ સચવાય તેને એ આપો. "

પછી રાજાએ ભ્રકુટીના ઉલ્લાસથી સંજ્ઞા કરેલા અભયમંત્રીશ્વરે

કોટવાળને કહ્યું-તમે ખેદ ન કરો; હમણાં જ જઇને હસ્તિ, અશ્વ આદિ સૈન્યને સજ્જ કરીને નગર બહાર લાવો. પછી જ્યારે એ ચોરને નગરને વિષે પ્રવેશ કરતાં તમે જુઓ ત્યારે, અજાના લોભને લીધે હાથી અંદર ગયા પછી યંત્રમંદિરને ઘેરી લીધામાં આવે છે તેમ તમે નગરને ઘેરી લેજો-આસપાસ ફરી વળજો. તેથી કટકને જોઇને ત્રાસ પામેલો એવો એ, જળના મોઝાંએ વેગથકી ઉછાળેલો મત્સ્ય ક્ષણમાત્રમાં સમુદ્રના તટપર જ પડે છે તેમ તરતજ નગરની બહાર પડશે. એટલે તમે પછી જાળને વિષે મૃગને પકડવામાં આવે તેમ એને પકડી લેજો." એ સાંભળી "બહુ સારૂં" એમ કહી એમનું વચન અંગીકાર કરી કોટવાળ ચોરને પકડવાને વાસ્તે સર્વ તૈયારી કરવા ગયો. પછી રાજાએ પણ નગરજનોને "હવે તમે આકુળતા ત્યજી દઇને ઘેર જાઓ; ચિંતા ન કરશો" એમ કહીને આશ્વાસન આપ્યું કારણકે નીતિશાળી પુરૂષોનું એજ એક તાન હોય છે.

હવે અહિં કોટવાળ પોતાની સકળસેનાને લઇને નગરની બહાર આવ્યો છે તે દિવસે પેલો રૌહિણેય ચોર તો કોઇ ગ્રામાન્તરે ગયો હતો. પણ રાત્રીએ ત્યાંથી પાછો આવ્યો ત્યારે મુગ્ધભાવથકી એણે નગરને વિષે પ્રવેશ કર્યો; કારણકે મોહ (ભૂલ) થકી કૂપને વિષે પણ પડી જવાય છે. પછી ઉપર કહ્યા એ પ્રકારવડે તેજ વખતે ચોરને પકડી લઈ બાંધીને રાજા પાસે લઇ જવામાં આવ્યો; કારણકે બુદ્ધિના યોગથી શું શું પરાક્રમ નથી થતું? ત્યાં રાજાએ અભયકુમારને કહ્યું-શિષ્ટજનને પાળવા અને દુષ્ટલોકોને શિક્ષા કરવી એજ આપણો ધર્મ છે. તો જ્યારે હવે ચોરનો પત્તો લાગ્યો છે ત્યારે એને સત્વર શિક્ષા કરો. કારણકે કદાપિ વ્યાધિની ક્ષણવાર પણ ઉપેક્ષા કરવી યોગ્ય નથી." પણ અભયમંત્રીશ્વરે નમન કરીને પિતાને કહ્યું-હે તાત, આપણે એને પકડ્યો છે ખરો, પણ એની પાસે કંઇ ચોરીનો મુદ્દાનો માલ નથી. માટે વિચાર કર્યા વિના એને શિક્ષા કરવી એ અયોગ્ય છે; કારણકે વિચાર એ જ આ દુનીઆને વિષે સર્વોત્તમ છે.

એપરથી રાજાએ ચોરને પૂછયું-તું કયાં રહે છે? અહિં શામાટે આવ્યો હતો ? તુંજ રાૈહિણેય કે?" પોતાનું નામ સાંભળીને ચકિત થયો છતો પણ એ બોલ્યો-મારૂં નામ દુર્ગચંડ છે, હું શાલિગ્રામને વિષે હમેશાં રહું છું, અને કૃષિકારની વૃત્તિથી આજીવિકા ચલાવું છું, કંઇ કાર્ય પ્રસંગે અહિં આવ્યો હતો તેમાં શ્રમિત થવાથી દેવમંદિરને વિષે સૂઇ ગયો હતો. કારણકે સદાચારવંત એવા પણ મને કોણ વિશ્વાસ લાવીને અહિં પોતાના ઘરમાં રાખે ? પછી હે પૃથ્વીપતિ, રાત્રીનો કેટલોક ભાગ વ્યતીત થયો એટલે હું નિદ્રામાંથી જાગીને વિચાર કર્યો વિના ઘેર જવાને પ્રવૃત્ત થયો; અથવા તો બુદ્ધિ હમેશાં પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે કામ કરે છે. પછી મને પહેરેગિરોએ પકડવા માંડ્યો એટલે અસ્થિ ભાંગી જશે એની પણ દરકાર નહિં કરીને મેં કિલ્લાને ઉલ્લંઘી જવા માટે કુદકો માર્યો; કારણકે કુવામાં પડતો માણસ વિહ્વળ થઇને કુશને પણ પકડવા જાય છે. હું કુદકો મારીને અંગને કંઈ પણ ઇજા થયા વિના નગરની બહાર પડ્યો; તો ત્યાંએ આ આરક્ષકલોકોએ મને મત્સ્યની પેઠે પકડી લીધો. કારણકે અપુણ્યરાશિ જીવ આદરથકી પણ જે જે વ્યવસાય કરે છે તે સર્વે અફળ થાય છે. હે દયાનિધિ, નિર્દોષ એવા પણ મને આ પ્રમાણે શા માટે ચોરની પેઠે નિર્દયપણે બાંધીને અહિં આણ્યો છે ? અથવાતો એમાં મારા અશુભ કર્મોનો જ વાંક છે.

પણ રાજાએ તો એને એ વખતે બંદિખાને મોકલાવ્યો. અને તેના કહેલા ગામને વિષે તેનો વૃત્તાન્ત મેળવવાને માટે પોતાના માણસને મોકલ્યો; કારણકે નિશ્ચય કર્યા પછી જ એને છોડાય કે શિક્ષા કરાય એમ હતું. હવે એ શાલિગ્રામને વિષે રાૈહિણેય ચોરે પોતે પ્રકલ્પેલો સંકેત ગામના લોકોને પૂર્વે પ્રથમથી જ કરી રાખેલો હતો; કારણકે જેઓ દુષ્ટ આશયવાળા હોય છે તેઓ સુખને માટે દ્વારો બાંધી જ રાખે છે. પેલા રાજસેવકે આખા શાલિગ્રામમાં ઘેર ઘેર પૂછયું તો સાૈએ કહ્યું કે દુર્ગચંડ અહિં જ રહે છે પણ આજે કંઇ બહાર ગયો છે કારણકે એક

જ સ્થળે બેસીરહેનારાનું પેટ ભરાતું નથી. પછી એ ગામવાળાઓએ કહ્યું એ સર્વ યથાસ્થિત આ રાજપુરૂષે, રાજાને નિવેદન કર્યું. એટલે અભયકુમારે પણ તે સાંભળીને વિચાર્યું કે અહો ! ચોરનો સંકેત પણ અત્યંત ગૂઢ છે.

પછી રાજપુત્રે એક આકાશ સાથે વાતો કરતો સાતભૂમિનો પ્રાસાદ તૈયાર કરાવ્યો; તેમાં નાના પ્રકારના મણિ જડિત સુવર્ણની ભીંતો રચાવી; સેંકડો દેદિપ્યમાન ઉલ્લેચ બંધાવ્યા; અને સુરાંગના સમાન વારાંગનાઓ તથા સુંદર કંઠવાળા ગંધર્વોને પણ તેમાં રાખ્યા; કારણકે પૃથ્વીપતિ-રાજાઓને પોતાનું ઇચ્છિત સિદ્ધ નથી થતું શું ? એ પછી મંત્રીશ્વરે ગેલા ચોરનું સત્ય વૃત્તાન્ત જાણવાને માટે એને મદ્યપાનથી બેભાન કરી ઉત્તમ વસ્ત્રો પહેરાવી ક્ષણવારમાં તે મહેલને વિષે એક સુંદર શય્યાને વિષે સુવરાવ્યો. કારણકે ક્રોધી-વ્યસની-રોગી-પ્રિયાને વિષે રક્ત-મદ્યપાન કરનારો અને વિપત્તિમાં આવી પડેલો-એટલા માણસોના ચિત્તને વિષે રહેલું રહસ્ય સત્વર પ્રગટ થાય છે. ત્યાં અલ્પ સમયમાં મદ્ય પરિણત પામ્યો (ઉતરી ગયો) એટલે રૌહિણેય બેઠો થયો; અને અરણ્યવાસીજન નગરની શોભાને જોઇને વિસ્મય પામે છે તેમ, એ આ સઘળું જોઇને વિસ્મય પામ્યો. "આ તે શું ઇંદ્રજાળ છે, કે કંઈ મારી મતિનો વિભ્રમ થયો છે ? આતે કંઈ સ્વપ્ન છે કે કંઇ બીજું છું ?" આમ તે મનને વિષે ચિન્તવન કરે છે એવામાં તો ત્યાં રહેલા માણસો બોલવા લાગ્યા-હે પ્રભો, આપ આ મહા વિમાનને વિષે ઉત્પન્ન થયા છો, તમે ચંદ્રસૂર્ય તપે ત્યાં સુધી જયવંતા વર્તો અને આનન્દ પામો. અમે આ આપના સેવકો છીએ. અમે સ્વામીને ઇચ્છતા હતા તેવામાં જ આપ અમારા સ્વામી ઉત્પન્ન થયા છો. હે નાથ, માનવલોકને દુર્લભ એવી સુરાંગનાઓ પોતે તમારી પાસે આવી છે માટે ચંદ્રમા તારાઓની સાથે કરે તેમ, આપ આમની સાથે આદરસહિત ભોગવિલાસ કરો." ઇત્યાદિ બહુ બહુ ખુશામતના શબ્દો કહીને, તેમણે તેની પાસે નૃત્ય-ગીત પ્રમુખ કરવાને અર્થે, એકદમ હાથ એકઠા કર્યા તે

જાણે " તને પણ થોડા વખત પછી એમજ થશે " (હાથ બંધાશે) એમ સૂચવન કરતા હોયની ! એટલામાં તો કાંચનનો દંડ ધારણ કરીને કોઈ એક પુરૂષ ત્યાં આવ્યો અને ક્રોધથીજ જાણે હોયની એમ ભ્રકુટી ચઢાવીને બોલ્યો-અરે ! તમે આ એકદમ શું કરવા માંડયું ?" પેલાઓએ કહ્યું-હે પ્રતિહાર, અમે તો અમારા સ્વામીને લોકાલોકને વિષે તેને જે પ્રચુરતર ફળ પ્રાપ્ત થયું છે તે યથેચ્છપણે બતાવવામાં પડ્યા છીએ. " એ સાંભળીને પ્રતિહાર બોલ્યો-ભલે તમે તમારૂં કૌશલ (કુશળતા) બતાવો પણ આમની પાસે દેવસ્થિતિનું વિધાન કરાવો. માનવજન પણ પોતાની ફરજનું ઉલ્લંઘન કરતા નથી તો તમે તો દેવતા છતાં પણ કેમ ભૂલોછો ?" " એ સ્થિતિ કયા પ્રકારની છે " એમ પૂછવાપરથી એ પ્રતિહારે આક્ષેપસહિત કહ્યું-તમે નિશ્ચયે ગર્ભેશ્વર જ છો કારણકે જે મૂળ કરવાનું છે તે પણ તમે વિસ્મૃત થઇ ગયા છો. જે દેવતા આ વિમાનને વિષે ઉત્પન્ન થાય છે તેને પ્રથમજ, શ્વશૂરના ગૃહને વિષે પ્રવેશ કરતાં પહેલાં વરને શ્લોકાદિ ઉત્તમ કાવ્યો પૂછવામાં આવે છે તેમ, તેનાં દુષ્કૃત્ય અને સુકૃત્ય વિષે પુછવામાં આવે છે. " પોતાને સ્વામી પ્રાપ્ત થયા તેથી હર્ષ પામીને એઓ પણ બોલ્યા-આપે કહ્યું તે ખરૂં છે; એ સુપ્રસિદ્ધ છતાં પણ અમે આજ ભૂલી ગયા કારણકે હર્ષને લીધે કોણ ઉતાવળું થઇને ભૂલ નથી કરતું ? માટે, હે નીતિજ્ઞ પ્રતિહાર, આપજ એમને એ વિષે પૂછો. " એ સાંભળીને પ્રતિહારે જ પૂછવા માંડયું કે-હે દેવ, આપ આપના પૂર્વભવના પુણ્યકર્મ અને પાપકર્મ નિવેદન કરો. " આ સાંભળીને રૌહિણેય " શું એ સત્ય છે કે હું સ્વર્ગને વિષે દેવતા ઉત્પન્ન થયો છું ? અથવા આ તે સર્વ અભયકુમારની બુદ્ધિનો ઉઠાવ છે ? " એમ વિતર્ક કરવા લાગ્યો. અથવા તો આવું હોય ત્યારે કોને સંદેહ ન થાય ? " આ વાતનો નિશ્ચય કેવી રીતે કરવો ? " એમ કરતાં તો તે મનમાં બોલ્યો-હુંહું, યાદ આવ્યું, કાંટો કાઢતી વખતે મેં જે મહાવીર પ્રભુની સુરસ્વરૂપ પ્રતિપાદન કરનારી વાણી પરાણે સાંભળી હતી

તેની સાથે જો આ સર્વ મળતું આવશે તો તો હું નિશ્ચયે સ્ફુટપણે ખરી વાત કહીશ; અન્યથા મને ગમશે તેવા ઉત્તર આપીશ; કારણકે 'વાંકે લાકુડે વાંકો જ વેહ' હોય છે." પછી તે પુનઃ બરાબર રીતે પરીક્ષા કરવા લાગ્યો તો જિનેશ્વરે કહેલું નેત્રનું અનિમેષપણું વગેરે અહિં કયાંઇ દેખાયું નહિં; કારણકે સુવર્ણનો વેષ લઇને રહેલું તામ્ર કદિ સુવર્ણની પરીક્ષામાં પસાર થાય ખરૂં? 'ત્યારે આ તે શું સર્વ કપટ રચાયું હશે' એમ વિચાર કરવા લાગ્યો એટલામાં પ્રતિહારે તેને કહ્યું-હે સ્વામિન, આ સર્વ દેવ-દેવીઓ આપનું ચરિત્ર સાંભળવાને ઉત્સુક થઇ રહ્યાં છે." તે સાંભળી ચોરે કહ્યું-અગર જો કે મ્હોટા લોકોએ પોતાની મેળે પોતાનો વૃત્તાન્ત કહેવો એ અયોગ્ય છે તેપણ ભક્તિને લીધે અનુરક્ત એવા આ મારા અપ્સરા વગેરે પ્રત્યે હું તે કહીશ. મેં રમ્ય સુરાલયો કરાવ્યા હતા તથા બિંબની પ્રતિષ્ઠા અને વિવિધ પૂજાઓ કરી હતી; વળી સમ્મેતશિખર-શત્રુંજય-રૈવતાચળ આદિ તીર્થોએ અનેકવાર યાત્રા કરી હતી તથા અનુપમ એવું સંઘવાત્સલ્ય કર્યું હતું; પંગુ-અંધ-દીન આદિને નિરન્તર દાન આપ્યાં હતાં; ઉત્તમ છે આદર જેનો એવા જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યા હતા તથા નિષ્કલંક શીલ પાળ્યું હતું. નિરન્તર ઉપવાસ-છઠ્ઠ આદિ દુસ્તપ તપશ્ચર્યા કરી હતી; તથા બારે ભાવનાઓ ભાવતો હતો. હું નિત્ય આ પ્રમાણે કૃત્યો કરતો હતો" એમ રૌહિણેયે પ્રતિહારને પોતે પોતાના પૂર્વના ભવના કાર્યો ગણાવ્યાં. કારણકે કૂડું કહેવું હોય ત્યારે શામાટે ઓછું કહેવું? પછી પ્રતિહારે પુનઃ કહ્યું-હે પ્રભો, હવે આપ આપના પૂર્વભવના દુશ્ચરિત-પાપાચરણ હોય તે કહો. કારણકે જ્યોતિષીઓ શું ઉચ્ચફળવાળા ગ્રહોને નિરૂપણ કરીને પછી શું ઇતરગ્રહોને નથી નિરૂપણ કરતા? એ છેલ્લા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં લોહખુરના પુત્રે કહ્યું-નિરન્તર ઉત્તમ સાધુઓનો સંસર્ગ હોવાથી મેં કદિ પાપાચરણ કર્યું જ નથી, પણ લોકને વિષે મેં તે બીજાઓના સંબંધમાં સાંભળ્યું છે. હે પ્રતિહાર, મારા ગુરૂની કોઇ એવી

કૃપાને લીધેજ હું નિરન્તર એવી રીતે સુકૃત્યોનો વિચાર કર્યા કરતો કે પાપ તો મારાથી દૂરને દૂર નાસી જતું. અથવા તો સૂર્યની પાસે અંધકાર કેમ ટકી શકે ? પણ દંડધારી પ્રતિહારે વળી પૂછયું–કોઇનો અવતાર કદિપણ એકજ ભાવવડે નિર્ગમન[1] થતો નથી, મ્હોટા સાધુને પણ અન્તમુહૂર્તને વિષે મહામહા પ્રમાદાચરણ થઇ જાય છે. માટે તમારાથી પરસ્ત્રીગમન–ચોરી આદિ દોષયુક્ત આચરણ થઇ ગયાં હશે; કારણકે નિરન્તર અતિ ઉત્તમ એવાં ક્ષીર ભોજન પ્રાપ્ત થતાં હોય તેનાપર પણ શું અરૂચિ નથી થતી ? તે સાંભળી ચોરશિરોમણિ રૌહિણેય બોલ્યો–હે ચતુર- પ્રતિહાર, મેં સ્વપ્નને વિષે પણ ચોરી–પરદારાગમન કે અન્ય કિંચિત પાપાચરણ નથી કર્યું. જો કર્યું હોય તો પછી સુસાધુની સેવા કેવી સમજવી ? વળી તમેજ કહો કે જો એવાં કોઇ પાપ કર્યાં હોય તો આવી સ્વર્ગસંપત્તિ મને કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય ? કારણકે યવના બીજમાંથી કદિ શાળની ઉત્પત્તિ સંભવે ખરી ? ”

પછી આ સર્વ વાત તેણે જઇને અભયકુમારને નિવેદન કરી અને કહ્યું–હે સ્વામિન્, એ ચોર પણ મહા ધુતારો છે, કારણકે એણે એ પ્રકારે આપણને પણ ઠગવાની બાજી આદરી છે. ” હવે પાછળ ચોર પણ ચિરકાળપર્યન્ત ચમત્કાર પામી પોતાના ચિત્તને વિષે વિચાર કરવા લાગ્યો–જો તે વખતે જિનેશ્વરે કહેલાં અમૃત વચન મને કર્ણગોચર ન થયાં હોત તો હું અનેક પ્રકારની સેંકડો [1]યાતનાવડે નરક સમાન દુઃખ ભોગવીને ક્યારનો યમ પાસે પહોંચી ગયો હોત, કારણકે મારા જેનાઓનું આવુંજ અવસાન હોય છે. હાર મેં તીર્થંકર મહારાજનું વચનામૃત ત્યજી દઇને ચોરી કરનારાનું મહાવિષ સમાન ભાષણ સાંભળ્યું; અથવા તો ઉંટ તો અત્યન્ત સુરભિ એવા આમ્રવૃક્ષને ત્યજીને કડવા લીંબડાને જ ખાય છે. હા ! મારા પિતાએ મને છેતરીને જિન ભગવાનના વાક્યામૃતનું પાન કરવા થકી દૂરજ રાખ્યો; અને તેથી જ મારી આ અવસ્થા થઇ

---

૧ પાપી પ્રાણીઓને પરમાધાર્મિક (પરમાધામી) નરકથી કરવામાં આવતી નાના પ્રકારની પીડા

છે; અથવા, તો જેને શાકિની જેવી માતા હોય તેનું કયાં સુધી સારૂં, થયાં કરે ? માટે, હવે જો હું આ વિપત્તિમાંથી જીવતો છૂટીશ તો હું એ મહાવીર પ્રભુનો શિષ્ય થઇશ. અહો ! તેઓને જ ધન્ય છે કે જેઓ બાળપણથી જ એ પ્રભુને આશ્રયીને રહે છે."

અહીં અભયકુમાર પણ વિચાર કરવા લાગ્યો કે આવા આવા સજ્જડ ઉપાયો કરતાં છતાં પણ એ પકડાઇ આવતો નથી તો હવે ચાલ જઇને શ્રી મહાવીર પ્રભુને પૂછું; કારણકે હાથે કંકણ ત્યાં આરસીનું શું પ્રયોજન છે ? પછી તેણે જઇને પ્રભુને નમી અંજલિ જોડી પૂછયું-હે પ્રભુ, હે સર્વ સંદેહરૂપી અંધકારને દૂર કરનાર સૂર્ય, આજ (અમે પકડયો છે તેજ) ચોર છે કે નહિં " કેવળજ્ઞાનના પ્રકાશથી સર્વ વસ્તુસમૂહ જેમને પ્રગટ જણાય છે એવા પ્રભુએ ઉત્તર આપ્યો—એ ચોર હતો (ખરો); (પણ) હમણાં મારો શિષ્ય (થયો) છે. ચોર થકી ઇતર અર્થાત્ સજ્જન પુરૂષો કાંઇ ખાણમાં પાકતા નથી." એ સાંભળી અભયકુમાર ભગવાનને નમન કરી ઘેર આવ્યો અને પેલા રૌહિણેયને સત્વર રાજાને કહીને બન્દિખાનેથી મુક્ત કરાવ્યો; અથવાતો એ હવે સંસારરૂપી બન્દિખાના થકી પણ મુક્ત થવાનો છે.

હવે બન્દિગૃહથી મુક્ત થયેલો રૌહિણેય પણ શ્રીજિનેશ્વર પાસે જઇ તેમને નમસ્કાર કરી વિનય સહિત વિજ્ઞાપના કરવા લાગ્યો-હે વિભો, આપની યોજનપર્યન્ત વિસ્તાર પામતી વાણી જગત્રયને વિષે જયવન્તી વર્તો. અભયકુમારની બુદ્ધિએ રચેલી જે મ્હોટી કપટમય પાશને વિષે મ્હોટા મ્હોટા રાજસિંહો સુદ્ધાં બંધાઇ જાય છે તેને વિષે મારા જેવો એક દીન મૃગ પડ્યો હતો-તે આપની વાણીરૂપી કાતર ન હોત તો તેમાંથી કયારેયે છૂટી શકત નહીં. મેં શ્રદ્ધા વિના પણ આપની વાણીરૂપી અમૃતનું પાન કર્યું તો આ મૃત્યુથી છૂટ્યો; માટે હે નાથ, આપ હવે એવું બતાવો કે જેથી હું જન્મ-જરા-મૃત્યુથી સંકુલ એવા આ સંસારથી મુક્ત થાઉં. એપરથી શ્રી જિનભગવાને તેના[illegible] વી સમ્યક્ત્વ [illegible] ધર્મનો [illegible] કર્યો

કારણકે અખિલ વિશ્વને વિષે પોતાના કિરણના સમૂહવડે ઉદ્યોત કરતો એવો સૂર્ય કદિ પણ માતંગના ઘરને ત્યજી દે ખરો ?" જ્યારે હું વિરતિને યોગ્ય થાઉં ત્યારે, હે પ્રભો, આપ મને એ આપજો" એમ રૌહિણેયે વિજ્ઞાપના કર્યાથી શ્રી ભગવાને કહ્યું–હે ભદ્ર, તું નિશ્ચયે એને યોગ્ય જ છે. પછી એણે કહ્યું-ત્યારે હું આપની પાસે દિક્ષા ગ્રહણ કરીશ, પણ મારે લગાર રાજાને વાત કહેવાની છે. એટલે રાજાએ પણ કહ્યું-હે પુન્યતાના નિધાન, તારે કહેવું હોય તે નિઃશંક થઇ કહે. પેલો કહે-હે રાજન્, આપે જેના વિષે સાંભળ્યું છે તે રૌહિણેય નિશ્ચયે હું પોતે જ છું. વિષમેષુ કામદેવ ચારિત્રરત્નને લુંટે છે તેમ મેં આપના આખા નગરને લૂંટયું છે. હે મહીપતિ, વિપત્તિને દળી નાંખનારી એવી શ્રી વીરપરમાત્માની વાણીને ફક્ત એક જ વાર સાંભળવાથી મેં, મહા ગારૂડવિદ્યા સર્પનો પરાભવ કરે છે તેમ અભયકુમારની બુદ્ધિનો પણ પરાભવ કર્યો છે. માટે આપના કોઈ વિચક્ષણ પુરૂષને મારી સાથે મોકલો કે જેથી હું તેને મારી સર્વ લુંટ બતાવી દઉં. પછી હું પ્રભુ પાસે વ્રત ગ્રહણ કરીશ કારણકે અન્યથા મારા જેવાઓની શુદ્ધિ થાય નહિ. એ સાંભળી રાજાએ આદર સહિત તેની પ્રશંસા કરી કે-પુણ્યવાન્ જીવના જેવા લક્ષણવાળા એવા તને ધન્યવાદ ઘટે છે કારણકે એક જ વારના વ્યસનથી[1] તને ક્ષણ માત્રમાં કસુંબાના વસ્ત્રની પેઠે વિરાગિતા[2] ઉત્પન્ન થઇ છે.

પછી રાજાના આદેશથી અભયકુમાર તસ્કરની સાથે ચાલ્યો તેને એ પોતાને આશ્રમે લઇ ગયો. લોકો પણ કૌતુકને લીધે તેમની પાછળ ગયા; કારણકે જનસમૂહનો સ્વભાવ એવો હોય છે કે તેઓ વાજીંત્ર વિના પણ નૃત્ય કરવા મંડી જાય છે. ત્યાં એ ચોરે ખાડાને વિષે, પર્વતોને વિષે અને સરોવરના તટને વિષે, તથા કુંજ-ગુહા અને વનને વિષે દાટેલું સર્વ ધન ન્યાસની[3] પેઠે રાજપુત્રને અર્પણ કર્યું.

---

૧ વ્યસન. (૧) દઢપણે લગાવવું અથવા પાસ દેવો; (૨) દુઃખનો અનુભવ
૨. વિરાગિતા. (૧) વિશેષ રંગ (લાલચોળ રંગ), (૨) વૈરાગ્ય. ૩. થાપણ

સુનીતિમાન્ કુમારે પણ જે જેનું હતું તે તેને આપી દીધું. પણ પોતે તો એક શેષપૂર પણ ઘેર લઇ ગયો નહીં. કારણકે અન્યથા શું સકળ વિશ્વને વિષે ન્યાયઘંટા વાગે ખરી ? પછી રૌહિણેયે પોતાના બાંધવોને સમગ્ર વૃત્તાન્ત યથાસ્થિત કહીને પોતાનો અભિપ્રાય જણાવી એમને પ્રતિબોધ આપ્યો; કારણકે ભગવાનના પ્રસાદથી એને પણ કંઇક કૃપા ઉત્પન્ન થઇ હતી. પછી અત્યન્ત હર્ષને લીધે મગધેશ્વરે પોતે એ રૌહિણેયનો ઉત્તમ નિષ્ક્રમણોત્સવ કર્યો; કારણકે જે પોતાનો કટુસ્વભાવ ત્યજી દઇને ક્ષણવારમાં આમ્રવૃક્ષના સ્વભાવને પામ્યો એ કેમ ન પૂજાય ? પછી જગતના એકનાયક એવા શ્રીવર્દ્ધમાન સ્વામીએ એ લોહખુરના પુત્ર રૌહિણેયને દીક્ષા આપી. અહો ! આ ચોર જેવાનું પણ ભવિતવ્યતાના યોગે કેવું કેવું કલ્યાણ થયું ! એ મહા મુનિએ દીક્ષા ગ્રહણ કરી વૈરાગ્યને લીધે એક દિવસના ઉપવાસથી આરંભીને છ માસ પર્યન્તના ઉપવાસ કરવે કરીને અતિ દુષ્કર એવી તપશ્ચર્યા કરી; કારણકે ધર્મી જીવ મોક્ષને પ્રાપ્ત કરવાને વાસ્તે શું શું નથી કરતો ? પ્રાંતે, દ્રવ્યથી અને ભાવથી અતિકૃશ એવા આ રૌહિણેય મુનિ, જીવોને અત્યન્ત અભયદાન આપી, તીર્થંકર મહારાજાનો આદેશ લઇ પર્વતના શિખરપર જઇ દેહની ઉચ્ચ પ્રકારની સંલેખના પૂર્વક, નિર્દોષ એવું પાદપાદોપગમન કરી, સર્વ તીર્થંકર, સિદ્ધ, આચાર્યો, ઉપાધ્યાય તથા ઉત્તમ મુનિઓનું પણ સ્મરણ કરતા કરતા સ્વર્ગે ગયા

સર્ગ ૫ મો.

લક્ષ્મીનો ક્રીડાપ્રદેશજ હોયની એવો એક મધ્યસ્થલોકોથી વસાયલો આર્દ્રકદેશ નામે દ્વીપ છે. એ દ્વીપને વિષે સુગંધી પદાર્થોની બજાર જેવું એલચી-લવિંગ-કક્કોલી-જાઈફળ આદિના વૃક્ષોથી મઘમઘી રહેલું વન હતું. જાતિવંત મુક્તાફળની જેમ એની ભૂમિ જળયુક્ત[1] હતી; તથા મેંઢા નિમાળાથીયુક્ત હોય છે તેમ, લીલાઘાસના સમૂહથી ભરપૂર હતી. છીપોને વિષે મુક્તાફળના સમૂહ નીપજે છે તેમ, એને વિષે સર્વઋતુઓના ધાન્ય અને ફળ પુષ્કળ ઢગલાબંધ નીપજતા હતા. ત્યાં આર્દ્ર આર્દ્રક (આદુ) ની પેઠે ચિત્તને ચમત્કાર પમાડનાર આર્દ્રક નામે એક પ્રખ્યાત નગર હતું. એ નગરની હાથીદાંત-પરવાળાં-મુકતાફળ-માણિક્ય આદિથી ભરેલી બજારો, જાણે સાક્ષાત્ એમની ખાણોજ હોયની એમ શોભી રહી હતી. ઉંડી જળેભરેલી અને કમળ પુષ્પોએ કરીને યુક્ત એવી એની વાવો જાણે એને જોવા આવેલા નેત્ર પ્રસારી રહેલા પાતાળભુવનોજ હોયની (એવી જણાતી હતી). ત્યાં છેદ ઈંધનને વિષેજ હતો, બંધન પુષ્પોને વિષે જ હતું, નિન્દા મૂર્ખ જનોનીજ થતી હતી, અને નિપીડન[2] વસ્ત્રોને વિષેજ હતું.

આ નગરમાં અર્થીજનોને દાન દેવામાં કલ્પવૃક્ષ જેવો એક આર્દ્રક નામે રાજા હતો. જયલક્ષ્મીરૂપી ઉત્તમ સ્ત્રીને પ્રાપ્ત કરવાને ઉત્સુક એવા એ મહીપતિને એનું સર્વત્ર અસ્ખલિતપણે પ્રસરતું ખડ્ગજ નિરન્તર દૂતનું કાર્ય કરતું. એના એ ખડ્ગરૂપી વાયુથી ચોરરૂપી વૃક્ષો નાશ પામ્યાં હતાં એમાં કંઈ આશ્ચર્ય નહોતું; વિચિત્ર જ એ હતું કે એનાથી મ્હોટા મ્હોટા મહીપતિઓ પણ નાસી જતા હતા. વળી એ પણ એક ચમત્કાર[3] જેવું જ હતું કે એ

---

૧. જળ (૧) તેજ. મોતી તેજસ્વી કે પાણીદાર; (૨) પાણી-નીર. ત્યાં જળાશયો બહુ હતાં ૨ નીચોવવું તે. ૩. મહીભૃત્ થકી ઉત્પન્ન થઈને પાછી મહીભૃત્‌ના જ મસ્તકને વિષે આરૂઢ થાય એ આશ્ચર્ય-વિરોધ. શમાવતાં મહીભૃત્‌ના બેઉ જગ્યાએ જુદાજુદા અર્થ લેવા. (૧) રાજા (૨) પર્વત રાજાથકી ઉત્પન્ન થયેલી એટલે રાજાની કીર્તી પર્વત પર પણ પહોંચી હતી-અર્થાત્ બહુ વિસ્તરી હતી.

મહીભૃતથકી ઉત્પન્ન થયેલી કીર્તિરૂપી નદી સકળ પૃથ્વીપર ફેલાઇ જઇને પછી મહીભૃતના મસ્તકપર પણ આરૂઢ થઇ હતી. કામદેવને જેમ રતિ તેમ એ રાજાને લાવણ્ય-રૂપ આદિથી સકળ લોકને વ્યામોહ પમાડનારી આર્દ્રકા નામે પત્ની હતી. કુલટા સ્ત્રીઓએ નિરન્તર નિર્દયપણે કદર્થના પમાડેલું એવું જે-શીલ-તે પોતાના રક્ષણને માટે એ-ક્ષત્રિયાણીને શરણે ગયું હતું. ૧શાલીનતારૂપી સ્ત્રી પોતાનો સર્વ વૈભવ વારાંગનાઓએ હરી લીધેલો હોવાને લીધે જાણે એની ફરિયાદ કરવાને માટેજ હોયની એમ એ આર્દ્રકાની પાસે જઈ રહી હતી. એ દંપતીને નિર્મળ ગુણોવાળા અને સારા છેડાવાળા પટની પેઠે પરગુહ્યનો ગોપક-આર્દ્રક નામે પુત્ર થયો. બાળક છતાં પણ મ્હોટા માણસ જેવી બુદ્ધિ ધરાવનારો, સર્વ માંગલિક લક્ષણો-ચિન્હોથી ભરપૂર શરીરવાળો અને વળી કાર્તિકેયની જેમ અપ્રતિહત શકિતવાળો એ કુમાર સૌ કોઇને અત્યંત આનન્દ ઉપજાવે એવો હતો. એ શુરવીર હતો છતાં એની વાણી ઉપતાપ આપનારી નહોતી, એની મૂર્તિ દુર્દર્શ ન્હોતી; એનો સ્વભાવ આગ્રહી નહોતો; અને એનું મન અભિમાની નહોતું. આ આર્દ્રકરાજાને અને શ્રેણિકભૂપતિને, રાવણને અને શિવને હતી તેવી, પરસ્પર મૈત્રી હતી

એકદા શ્રેણિકમહીપાળે જાણે પોતાનો મૂર્તિમાન્ સ્નેહ જ હોયની એવું ભેટણું લઈને એક મંત્રીને આર્દ્રકરાજા પાસે મોકલ્યો. એ મંત્રીએ પણ ત્યાં જઇને સભાને વિષે વિરાજેલા રાજાને બહુ આદર સહિત પ્રણામ કરીને કૃષ્ણ લવણ, નિમ્બપત્ર અને કંબળ પ્રમુખ વસ્તુઓ ભેટ કરી. એ ચીજો જોઇને આર્દ્રકરાજા ચિત્તને વિષે અતિ હર્ષ પામ્યો; કારણકે જે દેશમાં જે વસ્તુ મળતી નથી તે દેશમાં તે વસ્તુ નિશ્ચયે મૂલ્યવાન્ ગણાય છે. પછી નરપતિએ એ સચિવને પૂછ્યું-મારો બાન્ધવ શ્રેણિકનરેશ્વર અને તેનો સર્વ પરિવાર કુશળ તો છે? સચિવે કહ્યું-હે સ્વામિન્ કમલ૩ (લા) ને ઉલ્લાસ કરાવવાવાળા, પ્રતાપરૂપી

---

૧ શરમાળપણું. ૨ દશા. (૧) વસ્ત્રના છેડા. (૨) સ્થીતિ
૩ (૧) કમળ પુષ્પ (૨) કમળા-લક્ષ્મી

ધનવાળા, સચ્ચકને આનન્દ આપવાવાળા તથા વૃત્તનો વિધ્વંસ કરનારા. એવા દિનપતિ-સૂર્યની પેઠે અત્યંત ભાગ્યવાન્ એવા મારા સ્વામી સર્વ પ્રકારે કુશળ છે. પછી આર્દ્રકકુમારે પોતાના પિતાને પૂછયું-હે તાત, આપને જેની સાથે દિવસ ને રવિની જેવી પ્રીતિ છે એ આ શ્રેણિકરાજા કોણ છે? આર્દ્રકરાજાએ કહ્યું-હે વત્સ, એ શ્રેણિકરાજા મગધદેશનો અધિપતિ છે. તેના પૂર્વજોની સાથે આપણા પૂર્વજોને સદા મિત્રાચારી હતી. તે સાંભળી વસન્તમાસની શરૂઆતમાં આમ્રવૃક્ષ પુષ્પોથી ભરાઇ જાય તેમ, આર્દ્રકકુમાર ઉભરાઇ જતા હર્ષના રોમાંચથી પૂરાઇ જઇ આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો-હે સચિવ, ચંદ્રમાને જેમ બુધ તેમ શ્રેણિકરાજાને સર્વગુણસંપન્ન એવો કોઈ પુત્ર છે કે? હું તેની સાથે સત્યને અને પવિત્રતાને તથા ન્યાયને અને ગૌરવને છે તેવી શાશ્વતી મૈત્રી કરવા ઇચ્છું છું.

સચિવે ઉત્તર આપ્યો-હે સ્વામિન્, અમારા શ્રેણિકમહારાજાને પાંચસોએ મંત્રીઓમાં મ્હોટો અભયકુમાર નામે પુત્ર છે. એ ઉત્પત્તિકી બુદ્ધિનું તો જાણે ધામ છે, કરૂણામૃતનો સાગર છે, અને પરોપકાર કરવાને વિષે નિરન્તર તત્પર છે. વળી એ કલાવાન્, ધર્મવેત્તા તથા પરાક્રમી છે; એટલું જ નહિં પણ યાચકોના મનોવાંછિત પૂર્ણ કરવાને વિષે કલ્પવૃક્ષ સમાન છે, ગુણ અને અગુણના ભેદ જાણનારો છે, કૃતજ્ઞ છે તથા લોકપ્રિય છે. તમે એને દૃષ્ટિએ તો વખતે નહિં જોયો હોય, પણ શું તમે એના વિષે કાને સાંભળ્યું પણ નથી? શું સહસ્રકિરણ-સૂર્યને કોઇ ન જાણતું હોય એમ બને ખરૂં? સકળ પૃથ્વીને વિષે એવા કોઇ પણ ગુણો નથી કે જેઓએ આકાશને વિષે તારાગણની જેમ એનામાં વાસ નહિં કર્યો હોય. પછી આર્દ્રકરાજાએ કહ્યું-હે પુત્ર, તું શ્રેણિકરાજાના પુત્રની સાથે મિત્રાચારી કરવા ધારે છે એ બહુ યુક્ત છે; કારણકે કુલક્રમાગત રીત-રિવાજને કોણ નથી અનુસરતું?" આવો પિતાનો

---

૧ (૧) ઉત્તમ પ્રાંતોનો સમુહ (૨) ચક્રવાકપક્ષી

આદેશ સાંભળીને તે આર્દ્રકકુમાર બમણો ઉત્સાહમાં આવ્યો; કારણકે મયૂર ઉત્કંઠિત તો હતોજ ત્યાં વળી સંલાપ (ટોકાર) પણ કર્યો! તેથી તેણે સંભ્રમ સહિત શ્રેણિકરાજાના સચિવને કાનમાં કહ્યું-હે મંત્રીશ્વર, તમે મને કહ્યા શિવાય જશો નહી. શ્રેણિકરાજાના મંત્રીએ આર્દ્રકકુમારનું કહેવું કબુલ રાખ્યું; કારણકે સુંદર કાર્યમાં કોણ સહાય ન આપે? પછી રાજાની સારી રીતે આગતાસ્વાગતા પામેલો એ સચિવ પ્રતિહારે બતાવેલા આવાસને વિષે જઇ રહ્યો; કારણકે જેમના સ્વામી સામર્થ્યવાન્ હોય છે, એના સેવકો, પણ સારો સત્કાર પામે જ છે.

એકદા (થોડા દિવસો ગયા પછી) આર્દ્રકરાજાએ એને મુક્તાફલાદિક આપીને પોતાના માણસ સાથે એને દેશ મોકલ્યો. એ વખતે આર્દ્રકકુમારે પણ શ્રેણિકરાજાના મંત્રીને કહ્યું-અરે ભાઈ, તમે મારીવતી અભયકુમારને એટલું કહેજો જે-હે બુદ્ધિધન, દશરથ જેવી રીતે ઇંદ્રની સાથે, તેવી રીતે આર્દ્રકકુમાર દૂર રહેલા એવા પણ તમોની સાથે મૈત્રી કરવા ઇચ્છે છે. " એ પ્રમાણે સંદેશો કહીને જાણે ભવિષ્યમાં શરૂ થનારા અભયકુમારનો પહેલાંથી જ સતકાર કરવાને હોયની એમ એને, મુક્તાફળ વગેરે આપીને એણે વિસર્જન કર્યો. પછી એ બન્નેએ રાજગૃહનગરે જઇને આર્દ્રક રાજાએ આપેલી સર્વ વસ્તુ શ્રેણિક મહીપતિને અર્પણ કરી. પેલા સચિવે પણ આર્દ્રકકુમારે આપેલી ભેટની વસ્તુઓ અભયકુમારને આપીને તેનો સંદેશો કહ્યો. એ સાંભળી જિનશાસનનો જાણકાર એવો અભયકુમાર વિચારવા લાગ્યો. આ આર્દ્રકકુમારે નિશ્ચયે પૂર્વ જન્મને વિષે સંયમ પાળ્યો હશે; પણ પોતાનું સાધુપણું વિરાધ્યાથી એ, માસક્ષપક[૧] ચંડકૌશિક જ્યોતિષ્કોને વિષે ઉત્પન્ન થયો હતો તેમ કેવળ અનાર્યોને વિષે ઉત્પન્ન થયો છે. આ ભાગ્યભાજન આર્દ્રકને હવે સિદ્ધિ નિશ્ચયે હાથને વિષે જ છે; કારણકે અભવિ કે

---

૧ મહિનાના ઉપવાસ કરનાર.

દુરભવિ જન કદિપણ મારી મિત્રાચારી ઇચ્છતો નથી. વળી નિશ્ચયે સમાન શીલ-ધર્મ-ચેષ્ટિત અને-વયવાળા પ્રાણીઓને જ સંગાઢ મૈત્રી થાય છે. કારણકે નિઃસંશય અર્ધ ભાગ અર્ધ ભાગોની સાથે, અને ચતુર્થ ભાગ ચતુર્થ ભાગોની સાથે જ મળી જાય છે. માટે કોઇપણ ઉપાયથી એ આર્દ્રકકુમારને એવી રીતે પ્રબોધ પમાડું કે જેથી એ પોતાના ચિત્તને ધર્મને વિષે યોજે. માટે એક ભેટ તરીકે હું એને જિનેશ્વરની પ્રતિમા મોકલું કે જેથી એ જોઇને કદાચિત્ એને પોતાનો પૂર્વ જન્મ સ્મરણમાં આવશે. ” એમ વિચારીને મૂર્તિમાન ચિન્તારત્ન હોયની એવી જાતિવંત રત્નોની બનાવેલી શ્રીઆદિદેવની એક અપ્રતિમ પ્રતિમાને ઘંટિકા-ધૂપદહન[1] પ્રમુખ ઉપકરણો સહિત, ભવસાગર તરી જવાને માટે એક હોડી હોયની એવી મંજુષાને વિષે મૂકી એને દ્વારે તાળું દઇ પોતાની મુદ્રાથી મુદ્રાપિત કરી. અભયકુમારના આવા બુદ્ધિવૈભવે દેવતાઓના ગુરૂ બૃહસ્પતિના ચિત્તને વિષે પણ નિશ્ચયે આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કર્યું; કારણકે એણે અભવ્ય અથવા દુરભવ્ય ઇત્યાદિનો પોતાની મેળે નિશ્ચય કરી એ આર્દ્રકકુમારને પ્રતિબોધ પમાડવાને આવો ઉપાય યોજ્યો. પછી જ્યારે શ્રેણિકરાજાએ આર્દ્રકરાજાના માણસને મ્હોટી મ્હોટી ભેટો આપીને વિદાય કર્યો (કારણકે સત્પુરૂષો સ્નેહની વૃદ્ધિ થાય એવાં કાર્યો કરે છે) ત્યારે અભયકુમારે પણ તેનો સારી રીતે સત્કાર કરીને પેલી પેટી તેને સોંપી અને કહ્યું કે-તું મારા બાન્ધવ આર્દ્રકકુમારને આ પેટી આપજે અને મારીવતી કહેજે કે-તારે એકલાએ એ પેટી એકાન્તમાં ઉઘાડવી અને તેમાં રહેલી વસ્તુને આદર સહિત જોવી: પણ બીજા કોઇને એ બતાવવી નહિં. ”

પેલા માણસે અભયકુમારનું કહેવું હર્ષ સહિત સાંભળી લીધું; અને પોતાને નગરે જઈ પોતાના સ્વામી આર્દ્રકરાજાને, આપવાની હતી એ ભેટો આપીને પછી આર્દ્રકકુમારને પણ પેલી મંજુષા સોંપી; અને અભયકુમારનો સંદેશો સ્ફુટપણે કહ્યો.

---

૧ જેમાં ધૂપ બાળવામાં આવે છે તે. ધૂપધાણું.

ત્યાર પછી આર્દ્રકકુમારે પણ એકાન્તમાં જઇ પેલી પેટી ઉઘાડી; તો, પરમાત્માની કળા જેવી, યુગાદિ ભગવાનની-અંધકારનો નાશ કરવાને સમર્થ એવી-પ્રતિમા એની દૃષ્ટિએ પડી. એ જોઇ એણે વિચાર્યું-અહો ! આ કોઇ ઉત્તમ આભુષણ છે. હું તે શું એને મસ્તકને વિષે-કંઠને વિષે કે કર્ણને વિષે, કયાં ધારણ કરૂં ? એ તે બાહુનું, કરનું, વક્ષઃસ્થળનું કે બીજા કોઇ અવયવનું આભરણ છે ? અથવા એ તે કંઇ બીજી જ વસ્તુ છે ? આ વસ્તુ મેં પૂર્વે કોઇ સ્થળે દીઠેલી લાગે છે; પણ માણસને જેમ ગર્ભવાસ, તેમ મને કંઇ સ્મરણમાં આવતું નથી. એમ વિચાર કરતાં કરતાં એને જાતિનું સ્મરણ કરાવનારી મૂર્છા આવી; અથવા તો કષ્ટ વિના કંઇ ફળ નથી. મૂર્છા વળી એટલે એને સદ્ય જાતિસ્મરણજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું; અને ભૂલી ગયેલી વાત પ્રભાતે યાદ આવે છે એમ એને પોતાના પૂર્વ ભવનો વૃત્તાન્ત યાદ આવ્યો-

હું આથી ત્રીજે ભવે, મગધ દેશને વિષે વસંતપુર નગરમાં સામાયિક નામનો ગૃહસ્થ હતો; અને મારે બન્ધુમતી નામે પ્રિય સ્ત્રી હતી. ત્યાં એકદા જંગમ કલ્પવૃક્ષ હોયની એવા સુસ્થિતઆચાર્ય પધાર્યા હતા. તેમને વંદના કરવાને હું મારી પત્નીને લઇ ગયો હતો (કારણકે ભંડાર ઉઘડ્યો સાંભળીને લેવા જવાની કોણ નથી ઉતાવળ કરતું ?) પછી આદર થકી તેમને પ્રણામ કરી મેં અને મારી સ્ત્રીએ તેમના મુખ થકી ધર્મદેશના સાંભળી હતી; કારણકે ચંદ્રમા થકી અમૃત જ ઉપલબ્ધ થાય છે. એ ગુરૂ મહારાજના વાક્યથી, ઉત્તમ મંત્રના જોરથી શરીરમાંથી વિષ માત્ર નીકળી જાય છે તેમ અમારા અંતઃકરણમાંથી સકળ ભોગની ઇચ્છા સત્વર નીકળી ગઈ. એટલે અમે સુસ્થિત આચાર્યની પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી; કારણકે પ્રયત્ન માત્રમાં ફળ જ પ્રધાન છે. પછી સંયમ પાળતો હું સાધુઓની સાથે અને મારી પત્ની સાધ્વીઓની સંગાથે રહેવા લાગી; કારણકે ધર્મ નીતિવડે જ સિદ્ધ થાય છે. એકદા હું ગુરૂ સંગાથે એક નગરમાં ગયો હતો. ત્યાં

બન્ધુમતી પણ સાધ્વીઓની સાથે તે વખતે આવી હતી. મેં સંવેગથી[૧] દીક્ષા ગ્રહણ કરી હતી તોપણ બન્ધુમતીને જોઇને મને પૂર્વના ભોગવિલાસ યાદ આવ્યા; કારણકે કર્મની ગતિ વિચિત્ર છે ! એટલે હું આત્માને ભૂલી જઇને એને વિષે અતિ અનુરક્ત થયો; કારણકે કામને વશ થયેલો પ્રાણી પોતાની અવસ્થા ભૂલી જાય છે. પછી મેં મારો અભિપ્રાય એક બીજા સાધુને જણાવ્યો હતો, તેણે પણ તે પ્રવર્તિની-સાધ્વીને જણાવ્યો હતો કારણકે સજ્જનો નિરન્તર પાપભીરૂ હોય છે પ્રવર્તિનીએ પણ એ મારો અભિપ્રાય બન્ધુમતીને નિવેદન કર્યો; કારણકે સર્વે ધાર્મિકજનોની આવી જ મતિ હોય છે. તે જાણીને સતી સાધ્વી બંધુમતી વિષાદ પામી; કારણકે ધર્મકાર્યોને વિષે વિપરીતતા જોઇને કોને ખેદ ન થાય ? પછી એણે પ્રવર્તિનીને કહ્યું-જો ગાઢ અનુરાગને લીધે એ મદોન્મત્ત હસ્તીની પેઠે પોતાની હદનું ઉલ્લંઘન કરશે તો વૃદ્ધ થયેલી ગાયની પેઠે મારા જેવી અબળાની કોણ જાણે કયા પ્રકારની ગતિ થશે ? હું દૂર દેશાન્તરે જઇશ તો પણ ચંદ્રમા જેમ કુમુદ્વતીનો તેમ એ મારો રાગ મૂકશે નહિં. આમ એ મ્હારે નિમિત્તે ભવસાગરને વિષે પડશે; પણ હે સ્વામિનિ, મારૂં કે તેનું શીલ ખંડિત ન થાય એટલા માટે હું તો નિશ્ચયે સત્વર મૃત્યુ અંગીકાર કરીશ; કારણકે વિષમ કાર્ય આવી પડે ત્યારે પ્રાણ ત્યાગ કરવા એજ સારૂં છે. " એમ કહી મહા સત્વનો ભંડાર એવી એ બન્ધુમતી સાધ્વીએ અનશન કરી દેહનો અને તેની સાથે વિપત્તિનો પણ અંત આણ્યો. એટલે ક્ષણમાં એ તો સ્વર્ગને વિષે ગઇ કારણકે એવી રીતે મૃત્યુ પામેલા શુદ્ધ આત્માવાળાઓની શુભ ગતિ હોય છે. પછી એનો વૃત્તાન્ત જાણી હું તો પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યો. અહો ! ધિક્કાર છે મને ! કે મેં આવું પાપકાર્ય કર્યું. કેમકે મેં એવી પ્રાર્થના કરીને બંધુમતીસાધ્વીનો ઘાત કર્યો; તેથી મને ઋષિહત્યાજ ફક્ત નહિં પણ સ્રીહત્યા સુદ્ધાં લાગી. તેથી મને નરકને વિષે પણ રહેવાનું નહિં મળે; અને આ લોકમાં તો હું સદા નિન્દાપાત્ર થઈશ. પુરૂષ થઇને

---

૧ વૈરાગ્યથી-વિરાગ દશાથી જ.

પણ હું મુંઝાઇ ગયો કે જેથી મેં વ્રતને કલંકિત કર્યું ! મારે મુખે જે શ્મશ્રુ છે તે એક શ્વાનને મુખે કેમ ન ઉગી ? એક બન્ધુમતી સાધ્વીજ ફક્ત જગતને વિષે સત્વવતી છે કારણકે એણે મારા તરફથી કલંકિત થવાની આશંકાથી પોતાના દેહનો અંત આણ્યો. એણે તો પોતાનું વ્રત લેશમાત્ર પણ ભાગ્યા શિવાય ફક્ત મારાજ દોષને લીધે મૃત્યુ અંગીકાર કર્યું; ત્યારે હૃદય થકી પણ શીલનો ભંગ કર્યો છે જેણે એવા મારા જેવાએ જીવવું યોગ્ય કહેવાય ખરૂં ? માટે હું પણ નિશ્ચયે પ્રાણ ત્યાગ કરીશ " એવો વિચાર કરીને તે વખતે મેં પણ અનશન ગ્રહણ કર્યું હતું. શુભ ધ્યાને મૃત્યુ પામીને હું પણ સ્વર્ગને વિષે દેવતા થયો હતો; કારણકે અનુતાપના હેતુથી મને પણ શ્રેષ્ઠ ગતિ પ્રાપ્ત થઇ હતી. પછી સ્વર્ગથકી ચ્યવીને હું આ ધર્મરહિત એવા દેશને વિષે ઉત્પન્ન થયો છું; અથવાતો શુભાશુભ કર્મ ચિરકાળે પણ ફળે જ છે.

" જો અભયકુમારે આ પ્રતિમા ન મોકલી હોત તો અન્ધારા કુવામાં રહેલા અંધપુરૂષની જેમ, આ મોહસાગરમાંથી મારો કોણ ઉદ્ધાર કરત ? અનાર્યદેશરૂપી શય્યાને વિષે ભાવનિદ્રામાં સૂતેલા મારા જેવાને જેણે પ્રબોધ પમાડ્યો એવી જે એની આ બુદ્ધિ-તેને હું પોતે બલિરૂપ થઇશ. માટે અભયકુમાર હવે મારો પિતા, માતા, મિત્ર, સ્નિગ્ધબંધુ અને સહોદર થયો છે; અથવા તો એટલેથી શું ? એ હવે મારો ગુરૂ થયો છે. એવું કયું ભાગ્યશાળી વર્ષ-કયો માસ-કયો દિવસ, કયો પ્રહર અને કયો ક્ષણ આવશે કે જેને વિષે મારે અભયકુમારનો મેળાપ થશે ? માટે તાત આજ્ઞા આપે તો લઇને, અને નહિંતો લીધા વિના પણ હું તેની પાસે જઇશ; કારણકે કરવા યોગ્ય કાર્ય હોય તે ગમે તેમ પણ કરવું. પછી તેજ દિવસથી આરંભીને તે એ યુગાદીશ્વરની પ્રતિમાની પ્રતિદિન પૂજા કરવા લાગ્યો.

એકદા વખત જોઇને એણે એના પિતાને વિજ્ઞાપના કરી; કારણકે રાજાઓને તક જોઇને જ વિજ્ઞાપના કરવી જોઇએ; અન્યથા સિદ્ધિ થતી નથી. એણે કહ્યું-હે તાત, ચકોર જેમ

ચંદ્રમાના દર્શન કરવાને તેમ હું શ્રેણિકપુત્ર-અભયકુમારના દર્શન કરવાને અતિ ઉત્કંઠિત થયો છું" પુત્રવિયોગ સહન કરવાને અશક્ત એવા આર્દ્રકરાજાએ કહ્યુ-હે વત્સ, પરદેશગમન સારૂં નથી, કેમકે પરભૂમિ નિરન્તર વિઘ્નયુક્ત હોય છે માટે હે પુત્ર, તુ અહિંજ રહીને એની સાથે મિત્રાચારી બાધ, કારણકે એકબીજાથી દૂર રહેતા એવા પણ મેઘને અને મયૂરને મૈત્રી નથી શુ ? આપણા અને એના પૂર્વજો વચ્ચે જે પ્રીતિ હતી તે પણ એ પ્રમાણે જ હતી માટે તુ પણ એમજ કર, કારણકે કુળનો સમ્પ્રદાય હમેશા શ્રેયસ્કર છે" પિતાએ આમ કહ્યાથી, પત્નીને વિષે અનુરક્ત અને સાથે રણક્ષેત્રને વિષે ઉત્કંઠિત એવો સુભટ યુદ્ધને વિષે જઇ શકતો નથી તથા યુદ્ધથી દૂર પણ રહી શકતો નથી તેમ આર્દ્રકકુમાર પણ પિતાની આજ્ઞા છતા અહિ રહી શકયો નહી, તેમ અભયકુમારના દર્શનની ઉત્કંઠા છતા તેની પાસે પણ જઇ શકયો નહીં એટલે ત્યારથી એ સર્વદા, હસ્તી જેમ મદના બિન્દુઓ વર્ષાવે તેમ, અશ્રુજળની ધારા વર્ષાવવા લાગ્યો જે દિશાને વિષે અભયકુમાર રહેતો હતો તે દિશા તરફ નિરન્તર મુખ કરીને એ ભોજન-આસન-સ્નાન-શયન પ્રમુખ ક્રિયાઓ કરવા લાગ્યો. પક્ષીની પેઠે પાખ કરીને પણ ઉડીને એની પાસે એકદમ જવાને એ ઇચ્છવા લાગ્યો એના વિના એને એકાન્તમા કે માણસોના સાથમા પણ, જળ વિના મત્સ્યને જેમ સ્થળને વિષે તેમ, ચેન પડતુ નહિ એથી એને મળવાની ઉત્કંઠાને લીધે પોતાના માણસો સુદ્ધાને પૂછયુ કે-મગધદેશ કઇ દિશાએ આવેલો છે તથા એમા રાજગૃહ નગર પણ કયા આવ્યુ ?

પુત્રની આવી ચેષ્ટા જોઇને ભૂપતિએ પણ વિચાર્યું કે નિ:સશય હવે આ મારો પુત્ર અભયકુમાર પાસે ગયા વિના નહિ રહે, હું જોઇ રહીશ ને એ હાથમાથી જતો રહેશે, કારણકે જેનુ મન ઉછળી રહ્યુ છે તે કોઇ દિવસ રહે ખરો ? માટે હવે હુ એને એવી સારી રીતે કબજામા રાખુ કે જેથી એ ભાગી જઇ શકે જ નહીં, કારણકે પાખ છતા પણ પાજરામા પૂરેલું પક્ષી કયા જઇ

શકે ? " એમ વિચાર કરી એણે પોતાના પાંચસો સુભટોને આદેશ કર્યો કે તમારે આર્દ્રકકુમારને બંદોબસ્તમાં રાખવો અને મગધદેશ તરફ જવા દેવો નહિં." રાજાનો આવો આદેશ થયો એટલે તો એઓ, કર્મપ્રકૃતિ જેમ સંસારી જીવની સાથે જ રહે છે તેમ, આર્દ્રકકુમારની સાથેને સાથે રહેવા લાગ્યા; એને એકલો મૂકતા જ નહિં. એટલે તો એ પોતાને જાણે બન્દીખાને નાખ્યો હોય એમ માનતો, અભયકુમારના ચરણનું સ્મરણ કરતો છતો નીકળી જવાનો આવો ઉપાય કરવા લાગ્યોઃ-એણે હમેશાં અશ્વોને ખેલાવવાના મેદાનમાં પોતાનો અશ્વ ખેલાવવો શરૂ કર્યો; કારણકે આળસ ખાઇ ગયેલા માણસોની કદાપિ સિદ્ધિ થતી નથી. પાંચસોએ અશ્વવાર-સુભટો એની પાસે ઉભા રહેતા અને એ (આર્દ્રકકુમાર) પોતાના અશ્વને ખેલાવતો ખેલાવતો દૂર જઇ અલ્પસમયમાં પાછો આવતો. આ પ્રમાણે તેમને વિશ્વાસ પમાડી તે નિરન્તર વધારે વધારે દૂર જવા આવવા લાગ્યો; અથવા તો ધર્મને વાસ્તે કપટ (કરવું એ) સુંદર છે. એ આમ કરવા લાગ્યો એટલે સામન્તોને વિશ્વાસ બેઠો; અથવા તો એમ કરવાથી આખી પૃથ્વીને પણ વિશ્વાસ બેસે એમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી.

પછી એણે પોતાના વિશ્વાસુ માણસોને પોતાનો અભિપ્રાય જણાવ્યો; કારણકે આપણું ચિંતિત નહિં અગુઢ રાખવાથી તેમ વળી નહિં અતિગુઢ રાખવાથી સિદ્ધ થાય છે. એણે એમની પાસે સમુદ્રને વિષે એક પ્રવહણ તૈયાર રખાવ્યું ને તેમાં, આત્માને વિષે જ્ઞાન પ્રમુખ ભરે તેમ, રત્નો ભર્યાં. વળી પહેલેથી જ, જંગમ પ્રાસાદ જ હોયની એવા એ વહાણને વિષે એણે શ્રી આદીશ્વરની પ્રતિમા પણ મૂકાવી. પછી પૂર્વની પેઠે અશ્વને ફેરવતો ફેરવતો એ બહુ દૂર જઇ અદૃશ્ય થઇ ગયો અને ક્ષણમાત્રમાં, ઉન્નત એવા ગુણસ્થાનને પ્રાપ્ત થયો હોયની તેમ, એ પ્રવહણપર આરૂઢ થયો. આ પ્રમાણે એ આ ગુરૂસમાન નૌકાવડે મિથ્યાત્વરૂપ સાગરને ઉલ્લંઘીને, ભવ્ય પુરૂષ દર્શનને પ્રાપ્ત કરે તેમ, આર્યદેશ પ્રત્યે પામ્યો. ત્યાં વાહનથકી ઉતરીને એણે સત્વર, એ

પોતે અત્યારસુધી રાખેલી થાપણ જ હોયની એવી શ્રી જિનપ્રતિમાને અભયકુમાર પાસે મોકલી દીધી, અને જિનમંદિર, જિનબિંબ, પુસ્તક અને ચતુર્વિધ સંઘ-એ સાત ક્ષેત્રોને વિષે ધર્મબીજની વૃદ્ધિને અર્થે ધનનો વ્યય કર્યો. પછી યતિનો વેષ ધારણ કરી એણે ઉત્તમ મંત્ર જેવું સામાયિકસૂત્ર સુદ્ધાં પોતે ઉચ્ચર્યું. પણ એવામાં તો દેવતાએ ગગનને વિષે રહીને વાણી કહી કે હે આર્દ્રકકુમાર, તું જ સિંહની પેઠે શુરવીર અને સત્વવાન્ છે, કારણકે તેં આ પ્રમાણે ક્ષણવારમાં રાજ્ય તજીને દીક્ષા લેવા માંડી છે. પણ હજુ તારે ભોગાવળી કર્મ બાકી છે તે પ્રતિબંધક છે. માટે જ્યાં સુધી એ પૂરેપૂરાં ક્ષય પામે ત્યાં સુધી વિલંબ કર. કારણકે નિકાચિત કર્મ ભોગવ્યા વિના ક્ષય પામતું નથી; એ ભોગાવળી કર્મ બાકી હોય ત્યાં સુધી જિનેશ્વર ભગવાન્ પણ દીક્ષા આચરતા નથી માટે એમના શેષ અનુયાયિઓએ પણ તેમજ આચરણ કરવું. તેથી એ કર્મ ભોગવી લીધા પછી જ તું દીક્ષા ગ્રહણ કરજે, હમણા આગ્રહ ત્યજી દે; કારણકે જે પુનઃ પાછળથી ઉત્પન્ન થવાનું છે તેનો હમણાં નાશ કરવાથી પણ શું?" એ પરથી એણે પોતાના પૌરૂષ[1] વિષે ખુબ મનન કર્યું; અને દેવતાના વચનને નહિં ગણીને દીક્ષા લીધી જ; કારણકે અર્થીજન દોષ જોતો નથી.

હવે આ આર્દ્રકકુમાર પ્રત્યેકબુદ્ધ વિહાર કરતા કરતા કોઈ ભવિતવ્યતાના યોગે જ વસંતપુર નામના નગરને વિષે આવ્યા; કે જ્યાં આકાશ સાથે વાતો કરતી ચુનાથી ધોળેલી હવેલીઓ જાણે દાતારજનોનાં યશના પિંડ જ હોયની એમ વિરાજી રહી હતી; તથા અતિશય સુગંધ અને વિકાસને લીધે લક્ષ્મીના નિવાસસ્થાન એવા પુષ્પોવડે વાટિકાઓ તરતની ગુંથેલી માળાઓની જેમ, શોભી રહી હતી. એ નગરના કોઇ દેવમંદિરમાં, એ જંગમ શમતા રસ હોયની એવા મુનિ ધર્મધ્યાનપરાયણ થઇ કાયોત્સર્ગે રહ્યા.

આ નગરને વિષે નિર્મળ ગુણોએ કરીને શ્રેષ્ઠ એવો એક

---

૧ પુરૂષત્વ-આત્મબળ

અત્યંત સમૃદ્ધિવાન્ દેવદત્ત નામનો શેઠ વસતો હતો. એને પોતાની સમાન રૂપ-ગુણ-વય આદિથી શોભતી ધનવતી નામે પત્ની હતી. (હવે) પેલો જે બન્ધુમતીનો જીવ હતો તે સ્વર્ગથકી ચ્યવીને આ દંપતીને ત્યાં પુત્રીપણે અવતર્યો હતો; અને જંગમ લક્ષ્મી જ હોયની એવી એ પુત્રીનું શ્રીમતી એવું નામ પાડયું હતું. ધાવમાતાઓથી ઉછેરાતી અને બન્ધુજનોથી લાડ લડાવાતી એવી એ બાળા અનુક્રમે હમણાં રમવા જવા જેટલી વયે પહોંચી હતી. એટલે આ વખતે એ સમાન વયની બ્હેનપણીઓ સાથે રમતી રમતી જાણે એ જંગમતીર્થને વંદન કરવાને જ હોયની એમ એજ દેવમંદિરને વિષે આવી; અને ત્યાં સર્વે પતિ વરવાની રમત રમવા લાગી; અથવા તો બાળપણુને વિષે તો પોતપોતાના સ્વભાવને ઉચિત એવીજ ચેષ્ટાઓ થાય છે. એમાં સૌ પરસ્પર કહેવા લાગી-"હે સખીઓ, સૌ પોતપોતાનો મનવાંછિત વર વરો," એટલે સૌએ એમ કર્યું; અહો ! જેને વિષે આવા પ્રકારની ક્રીડાઓ અત્યંત વિલસી રહી છે એવી જે બાલ્યાવસ્થા તેની કયો માણસ સ્પૃહા નથી કરતો ? એવામાં શ્રીમતી બોલી-હે સખીઓ, હું તો આ મુનિને વરી; એજ મારા વર છે. કારણકે ક્ષુધાથકી પર એવું જે-ભોજન-તે કદિ કોઇને રૂચેછે ખરૂં ? તે વખતે આકાશવાણી થઈ કે-હે વત્સે, તેં ઠીક વર પસંદ કર્યો, તેં ઠીક વર પસંદ કર્યો; કારણકે અનેક જણ અસારગ્રાહી હોય છે; સારગ્રાહી તો બહુ વિરલા જ હોય છે." એમ પ્રશંસા કરી દેવતાએ મહા ગર્જનાપૂર્વક રત્નવૃષ્ટિ કરી; કારણકે દાન વિનાની એકલી પ્રશંસા એના ઘરને વિષે જ રહો (અર્થાત્ કંઇ કામની નથી.) ગર્જનાથી ભય પામીને શ્રેષ્ઠીપુત્રી, જાણે "ચિરકાળે મને પતિ મળ્યા છે, તે હવે જતા ન રહો" એવી બુદ્ધિથી જ હોયની એમ મુનિને ચરણે વળગી પડી. એટલે "અહો ! આ મારા વ્રતરૂપી રોપને, પુત્રને જેમ અતિશય લાડ તેમ, વાયુરૂપી અનુકુળ ઉપસર્ગ થવા માંડ્યો" એમ વિચારી સાધુ સત્વર ત્યાંથી નીકળી ગયા; અથવા તો અગ્નિને પાસે આવતો જાણીને કોણ શીઘ્ર નથી

જતું રહેતું ? પછી, જેનો કોઇ સ્વામી ન હોય એવી લક્ષ્મી રાજાની છે એમ ગણી રાજા પોતે ત્યાં આવ્યો ' કારણ કે એની મેળે સુખને વિષે આવીને પડતો રસ કોને ગળ્યો નથી લાગતો ? પણ અહો ! પોતે અનેક દેશના સ્વામી છતાં અને વળી અનેક કરોથી સ્ફુરાયમાન થતા છતાં પણ રાજાઓ, રાહુથી જેમ સૂર્યચંદ્ર હેરાન થાય છે તેમ, ફક્ત એક લોભને લીધે બહુ હેરાન થાય છે. કારણ કે એ રાજાના સેવકો જેવા પેલા રત્નોને ગ્રહણ કરવાને પ્રવૃત્ત થયા તેવા તેમણે (રત્નોને સ્થાને) ફૂત્કાર કરતા સર્પો જોયા. રાજા લોભી હતો છતાં પણ રત્નોને લીધા વિના પાછો ગયો; કારણ કે જ્યાં સુધી ભય બતાવવામાં આવતો નથી ત્યાં સુધીજ લજ્જા રહે છે. એટલામાં આકાશને વિષે દેવી બોલી–" આ ધન મેં શ્રીમતીને વર તરફથી વરણા તરીકે આપ્યું છે. " એ સાંભળી લક્ષ્યથી ભ્રષ્ટ થયેલા ધનુર્ધારીની પેઠે રાજા વિલક્ષ થઇ ગયો, (ઝંખવાણો પડયો.) પછી સમસ્ત રત્નો શ્રીમતીનો પિતા પોતાને ઘેર લઇ ગયો; કારણ કે પોતાની મેળે ભેટ દાખલ આવી મળેલું ધન કોઇ મૂકી દે ખરો ? લોકો પણ આશ્ચર્ય પામતા પામતા ક્ષણવારમાં પોતપોતાને સ્થાને જતા રહ્યા; કારણ કે ગમે એટલાં કૌતુકો જોવાથી પણ કંઇ પેટ ભરાતું નથી.

હવે કેટલેક વર્ષે શ્રીમતી નાનાપ્રકારના યુવાનોના મનરૂપી નેત્રોને વશ કરવાને કામણરૂપ એવી યૌવનાવસ્થાને પામી; તેના સોનારૂપાના નૂપુરોવાળા ચરણ જાણે કમળોનો પરાજય કરીને (તેમણે) પ્રાપ્ત કરેલો એવો જે યશ–તેનાથી યુક્ત હોયની એમ વિરાજવા લાગ્યા. હાથીની સૂંઢ જેવી એની બન્ને સરલ અને કોમળ જંઘા એની કાયાની અને ચિત્તની જાણે સરલતા સૂચવતી હોયની ! (એવી હતી) એના ગોળ, વિશાળ, કદળીસ્તંભ જેવા ઉરૂ જાણે શંભુના નેત્રના અગ્નિથી તપી ગયેલા કામદેવે આલિંગન કરેલા હોયની એવા શોભતા હતા. વળી કામદેવરૂપી ભિલ્લ અજીત થઇ પડયો છે; તે પણ એના મરૂદેશની ભૂમિ જેવા ઉચ્ચ નિતમ્બપ્રદેશનોજ જાણે આશ્રય લઇને હોયની ! ઉપર

રહેલી ત્રિવલિવાળી એની કુક્ષિ પણ કૃશ હતી. અથવા તો વ (બ) લિથી[1] પરાજય પામેલો એવો કોણ કૃશ નથી થઈ જતા ? એના વિસ્તારવંત અને પુષ્ટ વક્ષોજ જાણે યુવાનોના ચિત્તને મોહ પમાડવાને ઇંદ્રજાળિકના (બે) ગોળાજ હોયની એવા શોભતા હતા. ભુજાના અગ્રભાગે રહેલા એના બન્ને કર જાણે, એના ચન્દ્રવદનની શોભાને નહિં જોઇ શકવાથી (પોતાના) નાળવા (રૂપી ચરણ) ને ઉંચા રાખી (પોતે) અધોમુખે (મુખ નીચું કરી) રહેલા બે કમળોજ હોયની એવા દીપતા હતા. ચંદ્રમાનું કલાવાનૂપણું તોજ જણાય કે જો (ચંદ્ર) એના મુખની તદ્દન પાસે આવીને પોતાની કળા બતાવે; અન્યથા તો (શરમાઈને દૂર જતો રહ્યો છે એટલે) ત્યાં રહ્યો રહ્યો ભલે મુખવિકાસ કર્યો કરે[2] ? એમ એનાં બીજા પણ અવયવો લોકોના ચિત્તને પ્રીતિ ઉપજાવનાર હતા; અથવા તો મોદકનું તો સઘળું યે મિષ્ટ જ છે.

હવે આવી યૌવનમાં આવેલી શ્રીમતીને પરણવાને, પદ્મિનીની પાસે જેમ ભ્રમરો આવે છે તેમ અનેક સુંદર વર આવતા. તે વખતે એનો પિતા કહેતો કે–હે પુત્રી, ઘણા ઘણા ઉત્તમ વરનાં માગાં આવે છે માટે તું એમાંના કોઇને કબુલ રાખ. ત્યારે શ્રીમતી પણ કહેતી કે–હે પિતા, હું તો સાક્ષાત્ નિધાન જેવા જે ભટ્ટારક (સાધુ) દેવમંદિરને વિષે આવ્યા હતા તેનેજ વરી ચુકી છું. વળી એ વખતે એ મારાં કાર્યથી પ્રસન્ન થયેલી દેવીએ વરણામાં રત્નની વૃષ્ટિ કરી હતી તેથી તે (કાર્ય) દેવની પણ સાક્ષિએ થયેલું છે. વળી હે તાત, આપ પણ એ રત્નો લઇ આવ્યા તેથી આપની પણ એમાં ખરી સંમતિ થયેલી છે; એમાં જરાએ વાણીનો વ્યાપાર (મોઢાની વાતો) નથી.

---

૧ વલિ ને બદલે બલિ પણ ક્વચિત્ વપરાય છે. અને બલિ નો બળવાન્ એવો પણ અર્થ થાય છે.

૨ બગાસાં ખાધા કરે. ભાવાર્થ એવો છે કે ચંદ્રમા પણ તેના મુખ સૌંદર્યથી લજ્જાઇ જઇ દુર જતો રહ્યો છે, અહીં આવી શકતો નથી, ત્યાં બેઠો બેઠો બગાસા ખાય છે.

માટે સર્વ લોકની સાક્ષીએ મારા આ પ્રમાણે તેની સાથે સંકલ્પ કર્યા પછી મને બીજા સુરેન્દ્ર સમાન વરને પણ આપવી યોગ્ય નથી. કારણ કે આપે શું "સત્પુરૂષો વચનની પેઠે કન્યા પણ એકજવાર આપે છે" એવું જે સર્વ લોકો કહે છે તે નથી સાંભળ્યું ?" પુત્રીનાં આવાં બુદ્ધિવાળાં વચનો સાંભળીને દેવદત્તને કહેવું પડયું કે—હે બાળા તું જાણે બ્રહસ્પતિનીજ પુત્રી હોયની એમ મહા પંડિતા છે. પણ એ મુનિ કયાં હશે તે આપણે જાણતા નથી, કારણ કે જાણે ચરણે ભ્રમરા હોયની એમ એ મુનિજનો એક સ્થળે પગવાળીને બેસતા નથી. એ તારા અભિષ્ટ મુનિ આવશે કે નહિં તે પણ કહેવાય નહિં; છતાં વળી દૈવયોગે અહિં આવી ચડશે તો તે ઓળખાશે પણ કેવી રીતે ? કારણ કે આ નગરમાં એવા સાધુઓ કંઈ થોડા ઘણા આવતા નથી; અને વળી તેઓ સર્વે એકસરખાજ હોય છે. છાશ ઉજળી અને દુધ પણ ઉજળું-એનો ભેદ કોણ ઓળખાવી શકે ? વળી હે પુત્રી એ તને ચાહે છે કે નહિં એની પણ તને ખબર છે ? માટે જ્વરનો નિગ્રહ કરનાર એવા પણ તક્ષકસર્પના મસ્તકના મણિ જેવા (અગ્રાહ્ય) એ સાધુની વાત પડતી મૂક. અને આ જે આટલા બધા શ્રીમંત-કુળવાન-સુભગ અને રૂપવંત વર આવ્યા છે એમનામાંના એકને તું વર. એ સાંભળી પુત્રીએ કહ્યું હે તાત, આપે જે આદેશ કર્યો તે નિઃસંશય તેમજ છે; આપ વડીલનાં વચનો સત્ય જ છે પણ હે પૂજ્યપિતાજી, તે વખતે જે ગર્જના થઈ હતી તેથી ચમકી જઈને હું એ મુનિના ચરણે વળગી પડી હતી તેથી, બુદ્ધિમાન પુરૂષો જેમ શ્લોકાદિના લક્ષણને તેમ, મેં એમના ચરણે એક લક્ષણ જોયું હતું; આ ભવમાં નિશ્ચયે એ સાધુ જ મારા સ્વામી છે; અન્યથા સુંદર એવા પણ ભોગો-તે જાણે રોગો હોયની એમ મારે કંઇ કામના નથી. એના શિવાય અન્ય ગમે તેવા ઉત્કૃષ્ટ વર, પંચધારાએ વહેતી એવી પણ મુખની વાણી તૃપ્તિશાલી જનને જેમ અરૂચિકર છે તેમ મારા ચિત્તને બીલકુલ અરૂચિકર છે. પુત્રીનાં

આવાં ડહાપણ ભરેલાં વચનો સાંભળીને "તારાં પુણ્ય બળવત્તર હશે તો એ એને અહીં ખેંચી લાવશે" એમ શેઠે કહ્યું, કારણ માબાપનો અપત્યપ્રત્યે આવો જ પ્રેમ હોય છે.

હવે પિતાના એવા-આદેશ-વચનથી શ્રીમતી ભિક્ષુક સાધુઓને વર્ષાઋતુના મેઘની જેમ અવિશ્રાન્તપણે દાન દેવા લાગી. પાદચિન્હને જોવાની ઇચ્છાને લીધે એ નીચી નમી નમીને મુનિઓને વંદન કરવા લાગી; અહો ! જેનો જેને અર્થ હોય છે તેનો તેને વિષે જ આદર હોય છે. આર્દ્રકમુનિ તો શકુન જોવા પણ એ નગર તરફ આવ્યા નહિ; કારણ કે જે ગામ જવું ન હોય તેની વાટ કોણ પૂછે ? પણ દિશા ભૂલી જવાને લીધે જ એઓ બારમે વર્ષે ત્યાં આવી ચડ્યા. માટેજ લોકો કહે છે કે માણસનું ધાર્યું કશુંયે થતું નથી. ત્યાં એ મુનિ માધુકરી વૃતિ કરતા કરતા ઘટ્ટકુટીપ્રભાતન્યાયે[1] શ્રીમતીને જ ઘેર આવી ચડ્યા. એટલે નાનાપ્રકારના પશુ ગોસમૂહને વિષે ગોવાળણી જેમ વૃષભને ઓળખી કાઢે તેમ શ્રીમતીએ પણ એમને ચિન્હ જોઇને ઓળખી કાઢ્યા. તે પરથી તેમને પ્રેમપૂર્વક કહ્યું-હે પ્રાણનાથ, જેમને મેં બાળપણને વિષે દેવમંદિરમાં ક્રીડા કરતાં કરતાં સ્વેચ્છાએ વર્યા હતા એવા-આપ હરિણી સમાન મારા જેવી મુગ્ધાને ત્યજી દઇને કોઇ દેશાન્તરે જતા રહ્યા હતા; કારણ કે બાળકને છેતરવું બહુ સહેલું છે. પણ હવે તો હું મૂકીશ ત્યારે જ તમે જવા પામશો; કારણ કે એક વાર છેતરાયો એ પુનઃ સાવધાન રહે છે. હે ચન્દ્રબન્ધુ સ્વામીનાથ જ્યારથી આપને મેં જોયા નથી ત્યારથી કુમુદિનીની પેઠે હું દુઃખે કાળ નિર્ગમન કરૂં છું. માટે હે મહા કરૂણાસાગર, હવે આપ કૃપા કરીને મારી સાથે લગ્ન કરો; કારણ કે સત્પુરૂષો

૧ઘટ્ટ=કર; કુટી=સ્થાન; ઘટ્ટકુટી=કર લેવાનું સ્ટેશન. કર લેવાના સ્ટેશન આગળજ પ્રભાત થવું એ ન્યાયને ઘટ્ટકુટીપ્રભાત ન્યાય કહે છે. (કર ન આપવો પડે માટે કોઇ, (દ્રષ્ટાંત તરીકે ગાડીવાળો) રાત્રીને સમયે આડે અવળે રસ્તે થઇને ગાડું હાંકે પણ સવાર પડયે તો જ્યાં આવવુંજ ન્હોતું એ સ્ટેશન આગળ જ અજાણપણે આવી ચડયો જુએ છે; અને કર આપવો પડે છે,

નિરન્તર દુઃખીજનો તરફ વત્સલભાવ રાખે છે. જો કદિ વ્રતને વિષે આગ્રહ કરીને, મને નહિં પરણો તો હું તમને નિશ્ચયે સ્ત્રીહત્યા દઈશ. શ્રીમતી આ પ્રમાણે બોલતી હતી એટલામાં તો ત્યાં બહુ માણસો એકઠાં થઈ ગયાં; તથા આલેખાઈ ગયુ છે મન જેનું એવો રાજા પણ આવી પહોંચ્યો. નૃપતિ પ્રમુખ સર્વ લોકો કહેવા લાગ્યા-હે સાધુ, આ બાળાની પ્રાર્થના સફલ કરો; કારણ કે સાધુ અને કલ્પતરૂ બન્નેને સમાન જ ગણ્યાં છે સાધુએ ઉત્તર આપ્યો-હે અંગના, રોગી જેમ અપથ્યને વિષ તેમ તમે મારે વિષે પ્રેમ દર્શાવેલો એ ખોટું છે કારણ કે:-

शल्यं कामा विषं कामाः कामा आशीविषोपमा ।
कामांश्च प्रार्थयमाना अकामा यान्तिदुर्गतिम् ॥

અર્થાત્ કામ શલ્ય જેવો છે, કામ વિષસમાન છે અને કામ સર્પની ઉપમાને યોગ્ય છે; વળી કામની પ્રાર્થના કરનારાઓ પોતાનાં કામ (મનવાંછિત કાર્યો) પૂર્ણ કર્યા વિના દુર્ગતિમાં જાય છે. એ શલ્યાદિ ત્રણ વાના તો આ જન્મને વિષેજ પીડા કરે છે પરન્તુ આ કામ તો પાપકર્મોની પેઠે ભવોભવ દુઃખદાયક થાય છે. પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરીને, જે કામભોગને ઘરના કચરાની પેઠે ત્યજી દીધા છે તેવા ભોગવિલાસને હું હવે કેવી રીતે ભોગવું ? કારણ કે કોઈ માણસ વમન કરેલું પાછું ખાતો નથી માટે તમે મારી આગળ અશુભ સ્વપ્નની જેમ કામભોગની વાત પણ કરવી રહેવા દો. એ સાંભળીને રાજા પ્રમુખ સૌ કહેવા લાગ્યા-હે મુનિવર એ સર્વ સત્ય છે; પણ અમારે જે કંઇ કહેવાનું છે તે, હે મુનિ, તમે સાંભળો. બહુ બહુ વર્ષો થયાં, આણે પરણવા લાયક વયે પહોંચ્યા છતાં પણ સ્વપ્નને વિષે યે આપના શિવાય અન્ય વરને ઈચ્છયો નથી, માટે હે વિચક્ષણ મુનિ, એનો મનોરથ પૂર્ણ કરો; અન્યથા સ્ત્રીહઠને લીધે કદાચિત્ પ્રાણ ત્યાગ કરશે. એમ ન થવા દો. હે સાધુ, ભોગવિલાસ ભોગવી લઈ પુનઃ પણ દીક્ષા આચરજો; કારણ કે એમ કરવાથી પાછળથી પણ શુદ્ધ થવાય છે, ” એ સાંભળી મુનિએ દેવતાનું દીક્ષાપ્રતિષેધક

વચન યાદ આવવાથી તથા શ્રીમતીના બન્ધુ અને સગા આદિની પ્રાર્થનાથી, પોતાને અરૂચિકર એવું પણ એ લોકોનું કહેલું માન્ય કર્યું. કારણ કે પાંચ માણસો ભેગા થઇને એકલો હોય એને ગાંડો કરી મૂકે છે. ચારિત્રનો ત્યાગ કરીને એણે શ્રેષ્ઠીપુત્રીનું પાણિગ્રહણ કર્યું; અથવા તો કર્મને અન્યથા કરવાને કોઇ સમર્થ નથી.

પછી આર્દ્રકકુમારે શ્રીમતીની સંગાથે રહીને ગૃહસ્થાશ્રમ પાળવા માંડયો: અહો! પ્રાણીને એકજ ભવને વિષે અનેક અવસ્થાઓ થાય છે. પ્રીતિપૂર્વક વિવિધપ્રકારના ભોગવિલાસ અનુભવતા એ દંપતીને એક કુલદીપક સમાન પુત્ર થયો; એણે વખત ગયે ધાવણ મૂકયું; અને એની જીભ પણ કોઈ વૃક્ષનાં એવાં મૂળીઆંથી અત્યંત મર્દન થઇ હોયની એમ અનુક્રમે સારી રીતે છુટી પડવા લાગી. પુત્ર એટલી વયે પહોંચ્યો એટલે હવે સ્વામીએ શ્રીમતીને કહ્યું-હે પતિવ્રતા, રોહિણીને જેમ બુધ તેમ તને હવે આ પુત્ર સહાય્યકર્તા થયો છે. માટે મને રજા આપ કે જેથી હું પુનઃ વ્રત આદરૂં; કારણ કે, પાશથકી જેમ પક્ષી તેમ હું આ ગૃહસ્થાવાસ થકી નીકળી જવા ઇચ્છું છું. જો તું હા નહિં કહે તો હું દીક્ષા નહિં લઉં; કારણ કે એ વારંવાર ગ્રહણ કરવી અને મૂકી દેવી એ બાળકની રમત કહેવાય, ” શ્રીમતી તો આપરથી આ વૃત્તાન્ત પોતાના પુત્રને જણાવવાને રૂ કાંતવાનો રેંટીઓ અને પુણી લઇને બેઠી: કારણ કે સ્ત્રીઓને એકદમ બુદ્ધિ સૂઝી આવે છે. માતાને રૂ કાંતતી જોઇને પુત્ર બોલ્યો-હે માતા, તેં આ સામાન્ય માણસોની પેઠે શું કરવા માંડયું? માતાએ કહ્યું-હે વત્સ, તારા પિતા દીક્ષા લેવાના છે તેથી મેં એ આદર્યું છે; કારણ કે પતિ વિનાની સ્ત્રીઓને પ્રાયઃ એજ આજીવિકા છે. એ પરથી પુત્ર લાડવાળાં, વિશ્વાસજનક શબ્દોથી માતાને કહેવા લાગ્યો-હું મારા પિતાને બાંધી રાખીશ. પછી એ કેમ કરીને જશે? એમ કહીને એણે રેંટીઆપરથી સૂતરનો તાંતણો લઇલઇને, ચોથું મંગળ ફરતી વખતે સાળો

વરના ચરણ બાંધે છે તેમ, પિતાના ચરણ બાંધ્યા. પછી કહેવા લાગ્યો—માતા, તું હવે ભય રાખીશ નહિં. મેં મારા પિતાને સજ્જડ બાંધ્યા છે, એટલે એ કર્મથી બધાયલા સંસારી જીવની પેઠે અહિંથી છુટી જઇ શકશે નહિં. એટલે આર્દ્રકકુમારે પણ વિચાર્યું-અહો ! આ બાળને પણ નારંગી આદિ ફળને વિષે હોય તેવો મારે વિષે કોઇ અવર્ણનીય સ્નેહ છે. માટે આ મારા પગપર પુત્રે સૂતરના જેટલા આંટા દીધા છે તેટલા વરસ પર્યન્ત હું ગૃહસ્થાશ્રમને વિષે રહીશ કારણ કે એ આંટા અદૃષ્ટેજ દેવરાવ્યા છે. એમ કહી એણે એ આંટા ગણી જોયા તો સ્વર્ગમાર્ગના બંધની જેટલા બરાબર બાર થયા. આમ એ આર્દ્રકકુમાર વ્રત લેતાં અટક્યો; માટેજ વિદ્વાન લોકો કહે છે કે મ્હોટા માણસોના પણ **श्रेयांसि बहुविघ्नानि** (ઉત્તમ કાર્યો બહુ વિઘ્નયુક્ત) હોય છે. આ પ્રમાણે શ્રીમતીએ પુત્રદ્વારા પતિને વ્રત ગ્રહણ કરતા અટકાવ્યા; કારણ કે અન્ય ઉપાયથી સિદ્ધિ થતી હોય ત્યાં સુધી વૈર કોણ ઉત્પન્ન કરે ? પણ આર્દ્રકકુમારને તો સમૃદ્ધિવાન એવો પણ ગૃહવાસ પ્રીતિદાયક થઈ પડ્યો નહિં; કારણ કે રાજહંસને સુવર્ણનું પાંજરૂ યે સુખકારક થતું નથી

હવે આર્દ્રકકુમારે સુખે દુઃખે પણ સંસાર ચલાવવા માંડ્યો; અને જેમ તેમ કરીને બાર વર્ષ નિર્ગમન કર્યા. બારમા વર્ષને અન્તે એણે એકવાર રાત્રીને વિષે પોતાના મનમાં સંવેગ રૂપી રસની નીક સમાન એવો વિચાર કરવા માંડ્યો-અહો ! ગતભવને વિષે મેં નિશ્ચયે વ્રતભંગ કર્યું હશે, તેનાજ પ્રભાવથી (મને ખેદ થાય છે કે) હું અનાર્યદેશમાં ઉત્પન્ન થયો; અને તેમાં પણ વ્રતભંગનું ફળ જાણતા છતાંયે મેં-પાપીએ કાયાએ કરીને હમણાં વ્રતને ભાંગીને તેના કડકેકડકા કરી નાખ્યા જ્યારે અજ્ઞાનપણે પાપ કર્યાથી પણ મહા દુઃખ ભોગવવું પડે છે; ત્યાર તો જાણતાં છતાં પણ એ (પાપકર્મ) કરનારની તો શી ગતિ થશે ? આ પૃથ્વીપર જેઓ ધર્મને ઓળખતા જ નથી તેઓની અવસ્થા શોક કરવા લાયક છે, પણ જેઓ જાણતા છતાંયે એ

કરતા નથી તેઓ એ કરતાં વધારે શોક કરવા લાયક છે; અને જેઓ ધર્મને ગ્રહણ કરીને એને અધવચ્ચે પડતો મૂકે છે એઓની અવસ્થા તો સૌથી વધારે શોક કરવા લાયક છે. મારે પણ આ છેલ્લા ગણાવેલા જનવર્ગ જેવું થયું છે. માટે હું હવે એ શુદ્ધિને અર્થે દીક્ષા ગ્રહણ કરૂં; કારણ કે બુડેલો એવો ડાહ્યો માણસ કદિ વધારે બુડવાનું કરે ખરો ?" એમ વિચારીને એણે પ્રભાત થયે એટલે શ્રીમતીને કહ્યું-હવે હું દીક્ષા લઇશ, કારણ કે હવે તારો પુત્ર, વૃષભની પેઠે, કામકાજની ધુરાને વહન કરી શકે એવો થયો છે. એ સાંભળીને બુદ્ધિવાન્ એવી શ્રીમતી સતીએ પતિને જવા દીધા; કારણ કે પંડિતજનો કોઇપણ કાર્યને વિષે એકાગ્રહી થતા નથી. પછી આર્દ્રકકુમારે અનન્તાનન્ત દુષ્કર્મોને મૂળમાંથી ઉખેડી નાંખવાને સમર્થ એવી ભાગવતી-દીક્ષા પુનઃ ગ્રહણ કરી. પુનઃ દીક્ષા ગ્રહણ કરીને એ મહાત્મા મુનિએ ત્રણ જગતના ગુરૂ એવા શ્રીમહાવીર ભગવંતના ચરણને વંદન કરવા તથા પોતાના ગુરૂ અભયકુમારનાં દર્શન કરવા રાજગૃહનગર ભણી વિહાર કર્યો કારણ કે કયો વિદ્વાન પુરૂષ વિશિષ્ટ ગુણના લાભને અર્થે પ્રયત્ન નથી કરતો ?

હવે પેલા પાંચસો સામન્તો જેઓ પૂર્વે આ આર્દ્રકકુમારના રક્ષકો હતા એઓ હમણાં ચોરવૃત્તિથી અરણ્યને વિષે રહેતા હતા; કારણ કે રાજસેવાથી વિમુક્ત એવા પાયદળને બીજો શો માર્ગ રહ્યો ? માર્ગને વિષે જતા આ આર્દ્રકમુનિને, કપિલમુનિને પાંચસો ચોરો મળ્યા હતા તેમ પોતાના આ પાંચસો સામન્તો મળ્યા એમણે મુનિને ઓળખી કાઢ્યા અને હર્ષ સહિત વાંદ્યા; કારણ કે ચીરકાળે સ્વામીને જોવાથી કોને હર્ષ નથી થતો ? મુનિએ પણ ધર્મલાભ પૂર્વક એમને કહ્યું-અરે ભાઇઓ, તમે ખાટકીની જેમ આ શી કુજીવિકા લઇ બેઠા છો ? પેલાઓએ કહ્યું-હે સ્વામી, તમે તે વખતે અમને છેતરીને ક્યાં જતા રહ્યા તેની અમને બીલકુલ ખબર પડી નહિં, અમે તો તમને બહુબહુ પ્રયાસવડે સર્વત્ર શોધ્યા, પરંતુ અમારા જેવા ભાગ્યહીનને આપ મળ્યાજ નહિં, એટલે

રણક્ષેત્રને વિષેથી પલાયન કરી ગયેલાઓની પેઠે અમે રાજાને મુખ બતાવવાને અસમર્થ હોઇને (ત્યારથીજ) અહિં રહ્યા છીએ. સ્વામીની સેવાથી ભ્રષ્ટ થયેલા એવા અમે અહિં ચોરવૃત્તિથી જ આજીવિકા ચલાવીએ છીએ; કારણકે સ્થાન થકી ભ્રષ્ટ એવા દંત–કેશ–નખ–અને માણસો શોભતા નથી. સાધુએ કહ્યું–અરે, તમે અહિં આ પ્રમાણે દુઃખમાં રહો છો એ યુક્ત નથી, કારણકે આ નરજન્મ છે તે યુગશમિલાન્યાયે દુર્લભ છે. પેલાઓએ પૂછ્યું–હે સ્વામી યુગશમિલા શું ? ત્યારે ભવ્યજનને પ્રતિબોધ પમાડવાને વિષે ચતુર એવા મુનિએ કહ્યું–કોઈ માણસ સમુદ્રના પૂર્વ ભાગમાં એક યુગને લઇને નાંખે, અને એના છેક પશ્ચિમ ભાગમાં એ યુગની સળીને લઇને નાંખે, તો જેમ ઘણેકાળે પણ એ સળીનો યુગના છિદ્રને વિષે પ્રવેશ થવો દુર્લભ છે, તેમ મનુષ્યનો ભવ પણ એકવાર ગુમાવ્યો તો પુનઃ મળવો દુર્લભ છે. વળી એ સળી તો કોઇવાર પણ પ્રચંડવાયુથી ઉછાળા મારતા મોજાંઓથી પ્રેરાઇને એ યુગના છિદ્રને પામે પણ ખરી; પરન્તુ નિદ્રા–હાસ્ય કષાય આદિથી વૃથા ગુમાવેલો મનુષ્યજન્મ તો બીજીવાર મળતોજ નથી. માટે હે વિવેકી આમન્તો, સર્વ પુરૂષાર્થને સધાવવાવાળો એવો નરજન્મ પ્રાપ્ત કરીને ધર્મકાર્યને વિષે પ્રવૃત્ત થાઓ. મન, વચન અને કાયાએ કરીને નિરન્તર ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણીઓની ઉત્તમ રક્ષા કરવી–કરાવવી અને કરવાની અનુજ્ઞા આપવી; તથા સર્વદા સર્વ પ્રાણીઓને વિષે અનુકમ્પાવાળું–લોકોને પ્રિય–અને પહેલેથી વિચારેલું એવું સત્ય ભાષણ કરવું; વળી સૂક્ષ્મ કે બાદર પણ પારકી વસ્તુને મહા સર્પના વિષની પેઠે ત્યજી દેવી; અને સર્વ દેવ–મનુષ્ય અને તિર્યંચની સ્ત્રીઓને યાવજ્જીવ મન–વચન–કાયાએ કરીને માતા અને બ્હેન સમાન નિરખવી; તથા અપથ્યને વિષે જેમ રોગી કરે તેમ, બાહ્ય–અભ્યંતર સર્વ પરિગ્રહને વિષે સદાકાળ મૂર્છાનો ત્યાગ કરવો; એ 'ધર્મ' કહેવાય છે એ ધર્મ ઉત્કૃષ્ટ બન્ધુ સમાન છે, પરમવત્સળ મિત્ર જેવો છે. વળી દુઃખરૂપી સર્પને દૂર કરવા મહામંત્રતુલ્ય

છે; અને પાપરૂપી વ્યાધિનું ઉત્તમ ઔષધરૂપ છે. જો તમે સ્વામિભક્ત હો તો હુંયે એનો પુત્ર છું એટલે એક સારસને માર્ગે બીજા સારસો ચાલે છે તેમ તમે પણ મારે માર્ગે ચાલો. પોતાના સ્વામીના પુત્રનો આવો ઉપદેશ સાંભળીને તેઓ બોલ્યા-અમારા ગૃહવાસને વિષે આપ અમારા સ્વામી હતા તો હવે તમારો બોધ પામેલા અમારા જેવાના આપ ગુરૂ પણ થાઓ. માટે હે સ્વામી, હવે અમને દીક્ષા આપીને આ સંસારમાંથી તારો; કારણકે *કુવામાં પડતો એવો કોણ માણસ હસ્તનો ટેકો નથી ઇચ્છતો?* પછી મુનિવરે એ સર્વ સામંતોને દીક્ષા આપી, કારણકે મ્હોટા પુરૂષો સર્વદા હજારોના ઉદર ભરવાવાળા હોય છે.

પછી આગળ આર્દ્રકમુનિ અને પાછળ તત્કાળદીક્ષિત પાંચસો યે સાધુઓ-એમ વિહાર કરતા એઓ જાણે યૂથપતિ-હસ્તી અને એનાં બચ્ચાંઓ ચાલ્યાં જતાં હોયની એમ અત્યંત શોભવા લાગ્યા. એવામાં માર્ગને વિષે એ મુનિસિંહને, દુઃખે જોઇ શકાય એવો, દુર્મુખ અને કલહપ્રિય ક્ષુદ્રવાદ્ય જેવો ગોશાળ સામો મળ્યો. પોતાને વિશેષ જ્ઞાની માનતો એ ગોશાળ વગર બોલાવ્યે વાચાળ થતો આવ્યો અને આર્દ્રકમુનિની સાથે વિવાદ કરવા લાગ્યો. એટલે ત્યાં તો ભુચરપ્રાણીઓ, અને ખેચર-વિદ્યાધરાદિ એકઠા થઈ ગયા અને નેત્ર પ્રસારીને જોવા લાગ્યા; કારણકે પારકું વગરપૈસાનું કૌતુક કોણ નથી જોતું? ગોશાળે આર્દ્રકમુનિને કહ્યું-તમે આ કેશલોચાદિ ક્રિયા કરો છો તે સર્વ ઉષરભૂમિને વિષે બીજ વાવવાની જેમ વ્યર્થ છે; કારણકે શુભાશુભ ફલ આપનારી એવી એકલી નિયતિજ, સર્વ ધાન્યોને જેમ વૃષ્ટિ તેમ, સર્વ ભાવની હેતુરૂપ છે. અથવા તો અશ્વો સર્વે અશ્વસમાન છે, હસ્તીઓ હસ્તી જેવા છે, મનુષ્યો સર્વે મનુષ્ય જેવા છે, અને સ્ત્રીઓ પણ સર્વે સ્ત્રી તુલ્ય છે; વળી ટાઢ શિયાળામાં પડે છે, તડકો ઉન્હાળામાં પડે છે, અને વર્ષાદ ચોમાસામાં આવે છે-એ સર્વ બનાવોમાં નિયતિ જ કારણરૂપ છે હે મુનિ, જો એ ઠેકાણે નિયતિ કારણરૂપ ન હોય તો આ નિયતાકારકો

બહુ અલ્પ છે તે કેમ હોય ? સ્વર્ગાદિ પણ જો પ્રાપ્ત થવાનાં હશે તો તે અહિં (આ પૃથ્વીપર) પણ પ્રાપ્ત થશે. માટે તમે તુષખંડનની પેઠે વૃથા તપશ્ચર્યાનું દુઃખ સહન કરો છો.

ગોશાળાએ આ પ્રમાણે આક્ષેપ સહિત અને મ્હોટે સ્વરે મુનિને કહ્યું તે સાંભળીને એ મુનિરાજથી પણ બોલ્યા વિના રહેવાયું નહિં, કારણકે મૃગરાજસિંહ શું કોઇની પણ હાક સહન કરે ખરો ? એ સાધુ બોલ્યા-અરે ! તારો કપોલવાદ માત્ર પામરજનોની પર્ષદાને વિષે જ સારો છે; (કારણકે) શિયાળીઆની કીકીયારી શિયાળીઆઓના ટોળાને વિષે જ દીપે છે. આ નિયતિની સાથે જ કર્મ, સ્વભાવ, કાળ અને ઉદ્યમ હોય તો જ કાર્યસિદ્ધિ થાય છે. જો નિયતિજ સર્વ ભાવવસ્તુઓનું કારણ હોય તો કોઠારને વિષે રહેલાં બીજ પણ કાર્ય કેમ ન સાધે (કેમ ન ઉગે) ? " નિયતાકાર કાળ " એમ તેં પ્રતિપાદન કર્યું એટલે તેં સ્વયમેવ કાળને પણ પ્રમાણરૂપ માન્યો કહેવાય. પણ નિયતિ પ્રમુખ વિના એકલો કાળ પણ હેતુરૂપ નથી; કારણકે એમ હોય તો કોઇ વખત વર્ષાકાળને વિષે પણ વૃષ્ટિ થતી નથી એ કેમ બને ? પ્રતિમા બનાવવાને યોગ્ય અથવા અયોગ્ય એવા પાષાણ અથવા કાષ્ટના નિશ્ચિત દૃષ્ટાન્તોથી 'સ્વભાવ' ની હેતુતા પણ સિદ્ધજ છે; એટલે કે બીજાઓની સાથે 'સ્વભાવ' પણ એક હેતુ છે, એમ સિદ્ધ થાય છે. વળી એ 'સ્વભાવ' એકલો હેતુભૂત છે એમ પણ ન માનવું; કારણકે જો એમ હોય તો પુરૂષના પ્રયત્ન વિના પણ યોગ્ય કાષ્ટની પ્રતિમા બનત. વ્યવહારનું સમપણું છે તોપણ કોઇ સ્થળે લાભ થાય છે અને અન્ય સ્થળે નથી થતો માટે ' કર્મ ' પણ નિશ્ચયે ઉપર કહેલા હેતુઓના સાથે એક હેતુ છે એમ સમજવું. વળી નિકાચિત એવું જે કર્મ તે પણ કોઇ વખત ઉપર કહ્યા એ પુરૂષકાર-આદિકથી પરાજય પામે છે માટે કર્મ પણ એકલું જ કારણભૂત નથી. ઉદ્યમથી ભૂમિ ખોદવાથી જળનો પ્રવાહ નીકળે છે માટે એ ઉદ્યમને પણ તારે એક હેતુ માનવો પડશે, વળી નિયતિ

પ્રમુખ વિના આ પુરૂષકાર (ઉદ્યમ) એકલો જ હેતુરૂપ નથી; કારણકે પ્રયત્ન કર્યે છતે પણ ભૂમિમાંથી જળ નિસરતું નથી એમ પણ કવચિત્ બને છે. માટે એ સર્વે ભેગાં મળીનેજ (કોઇ) કાર્યના હેતુભૂત થાય છે. એકજ વસ્તુમાંથી કદિ પણ બીજી વસ્તુ સંભવતી નથી; સર્વ વસ્તુઓ સામગ્ય (ઘણી-ઘણી-અનેક વસ્તુઓ) થકી ઉત્પન્ન થાય છે, માટે નિશ્ચયે આ વિવાદના વસ્તુ રૂપ કાર્યની ઉત્પત્તિ અન્વય-વ્યતિરેકના અનુવિધાયિત્વને લીધે નિયતિ પ્રમુખ સર્વના એકત્ર મળવા થકી જ થાય છે. જેના અન્વયવ્યતિરેકનું જે અનુવિધાન કરે છે તે તેમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે. દૃષ્ટાંત તરીકે (જેમકે) અંકુર એ બીજાદિનો અનુવિધાયક છે. વળી વિવાદના વસ્તુરૂપ એવું એ કાર્ય કાળાદિ સામગ્રીનું અનુવિધાયક છે માટે એ એમાંથી જ ઉત્પન્ન થાય છે એવું અનુમાન પણ થાય છે. આ પ્રમાણે યુક્તિ-પ્રમાણ આદિવડે આર્દ્રકમુનિએ પરાજય પમાડ્યો એટલે એ ગોશાળ (ભો) મૌન રહ્યો; કહ્યું છે કે સૂર્યના પ્રતાપ આગળ પતંગીયું કયાં સુધી તેજસ્વી દેખાય ? ખેચરાદિ પણ હર્ષ સહિત જયમંગળ શબ્દ કરતા, યુદ્ધને વિષે વિજય પામેલા સુભટની જેમ આર્દ્રકમુનિની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા.

અહીંથી આગળ ચાલતાં આર્દ્રકમુનિ હસ્તિતાપસ નામના એક આશ્રમ પાસે આવી પહોંચ્યા. તે આશ્રમની ઝુંપડીઓ સર્વે તાપસ અને તાપસીઓથી પુરાઇ ગઇ હતી. વળી ત્યાં તડકામાં હસ્તિનું માંસ પડેલું હતું; તથા સર્વત્ર હસ્તિનાં અસ્થિ-ચર્મ-દાંત આદિ વેરાયલાં પડ્યાં હતાં તેથી એ એક ખાટકીના ઘર જેવો જણાતો હતો. એ તાપસો અહીં નિરન્તર હસ્તિઓને જ હણી અર્વાચીન માંસાહારી લોકોની પેઠે માંસપર જ નિર્વાહ કરતા હતા. એમનો અભિપ્રાય એવો હતો કે એક હસ્તિનું માંસ ઘણા કાળ સુધી ચાલે છે માટે એકેક હસ્તિને જ મારવો સારૂં છે. કોળ-ભૂંડ-છાગ-હરણ-મત્સ્ય-મૃગ આદિ પ્રાણીઓ હણવાં પડે ... આવે છે તથા ધાન્ય પણ બહુ બહુ પ્રકારનાં થાય છે.

પણ એમનો વિનાશ શા માટે કરવો જોઈએ ? સર્વ વસ્તુઓનો આહાર કરવામા અધિક પાપનો લાભ થાય છે પણ વિચક્ષણ હોય તેજ આવક તથા વ્યયનો પૂર્ણ વિચાર કરે છે. ” પોતાની બુદ્ધિએ જીવદયાતત્પર એવા એ તાંપસોએ આ પ્રમાણે ‘ ધર્મ ’ ને કલ્પી કાઢીને હમણા એક હસ્તાને પોતાની એક મહાન્ત પુજી હોયની એમ વધ કરવાને બન્ધનોવતી બાંધ્યો હતો મ્હોટી શૃંખલાને વિષે રહેલો આ હસ્તિ જ્યા હતો તેજ માર્ગે જગમ જીવન-બાધક જ હોયની એવા આર્દ્રકમુનિ ચાલવા લાગ્યા અનેક લોકો જેને ભક્તિસહિત વદન કરી રહ્યા છે એવા તથા પાચસો સાધુઓના પરિવારવાળા આ મુનિને જોઇને લઘુકર્મા એટલે હળુકર્મી હોવાથી એ હસ્તિ વિચારવા લાગ્યો-આ મુનિને નમન કરનારાઓને ધન્ય છે, હું પણ એને હમણા જઇને નમું-પણ મને તો તસ્કરની જેમ બાધ્યો છે, માટે હું હીનપુણ્ય છુ, એટલે શુ કરૂ ? એટલામાતો મુનિની દૃષ્ટિ પડવાથી એની સાકળ જીર્ણ થઇ ગયેલા દોરડાની પેઠે ત્રુટી ગઇ, કારણકે એના પ્રભાવથી તો કર્મના બન્ધ સુદ્ધા સત્વર નાશ પામે છે (સાકળનુ બન્ધન ગયુ એટલે) હસ્તિ પરમભક્તિ સહિત વદન કરવાને મુનિ સન્મુખ દોડ્યો એટલે લોકો એના ભયથી ચોતરફ નાસવા લાગ્યા પણ મુનિ તો એમને એમ ઉભા રહ્યા તેથી માણસો એકમુખે બોલવા લાગ્યા આ હસ્તી નિશ્ચયે મુનિને હણશે, કારણકે પશુઓને કાર્યાકાર્યનો વિવેક હોતો નથી પણ એ હસ્તી તો જઇને સુઢ નીચી નમાવીને મુનિને ચરણે પડ્યો તે જાણે એમ જણાવતો હોયના કે આ ચરણના પ્રતાપે મારો મોક્ષ થયો છે મુનિને વારવાર પૂર્ણ હર્ષથી નિહાળતો હસ્તી તો ક્ષણમા મહા અટવીમા જતો રહ્યો (પણ) મુનિનો આવો પ્રભાવાતિશય જોઇને તાપસોને એનાપર ક્રોધ થયો, (કારણકે) ક્યા અવિવેકીને ગુણવાન તરફ મત્સર નથી થતો ? મુનિએ અ તરાવ કોમળ વાણીથી તાપસોને કહ્યુ-તમે આ ધર્મને મિથ્યાજ્ઞાનવડે પ્રકલ્પો છો (ધર્મ શુ છે એનુ તમને જ્ઞાન નથી)

આહાર વિના આ દેહ ટકી શકતો નથી એ વાત તો સત્ય છે પરન્તુ એ આહાર ધાન્યનો હોય તેજ સારો છે. સર્વ સાવદ્યનો જેમણે ત્યાગ કર્યો છે એવા યતિઓને, સચિત્ત આહાર અથવા તો ગૃહસ્થોએ એમને અર્થે પ્રાસુક કરેલો હોય એવો પણ, કલ્પતો નથી; તો આ કાચું માંસ પકાવેલું તેમાં અને પકવ્યા પછીનામાં પણ અનન્ત જીવ ઉત્પન્ન થાય છે એવા માંસની વાતજ શી કરવી ? એક હસ્તી હણવો એ સારો-એવો જે તમારો અભિપ્રાય છે તે પણ યુક્ત નથી; કારણકે પંચેન્દ્રિય જીવનું ચૈતન્ય ગુરૂ હોય છે અને એકેન્દ્રિયોનું ચૈતન્ય તો સ્વલ્પ હોય છે. આવી આવી યુક્તિવડે આર્દ્રકમુનિએ એ તાપસોને સદ્ય પ્રતિબોધ પમાડ્યો; અને એમને શ્રી મહાવીર ભગવંતના સમવસરણમાં મોકલ્યા. ત્યાં તેમને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થવાથી તેમણે દીક્ષા ગ્રહણ કરી.

એવામાં હસ્તીના મોક્ષની અને તાપસોના પ્રતિબોધની વાત સાંભળી શ્રેણિકરાજા અભયકુમારને લઇને આર્દ્રકમુનિ પાસે આવ્યો; અને એમને સહપરિવાર વંદન કર્યું. મુનિએ પણ કલ્પવૃક્ષ સમાન ઇચ્છિત આપનારો એવો ધર્મલાભ દીધો. રાજાએ પૂછ્યું-હે મુનિ, શૈલેશીકરણથી જેમ અયોગી એવા મુનીંદ્રનો તેમ, તમારા દર્શનથી આ હસ્તીનો મોક્ષ થયો એ ચિત્રથી,[1] ભીંતની પેઠે મારૂં મન પૂરાઇ ગયું છે. એ સાંભળી સરલ હૃદયવાળા મુનિએ કહ્યું-હે રાજન્, એ હસ્તિનો મોક્ષ થયો (છુટ્યો) એમાં કંઇ દુષ્કર નથી; તરાકથી કાંતેલા સૂતરના બંધનમાંથી છુટવું એજ દુષ્કર છે. એ સાંભળીને વિસ્મય પામેલા શ્રેણિકરાજાએ પ્રશ્ન કર્યો-હે ભગવન્, આ તરાકના સૂતરની વળી શી વાત છે (એતો કહો). મહર્ષિએ, એ પરથી ભવ્યજીવોને સ્વર્ગ અને મોક્ષ સુદ્ધાં પ્રાપ્ત કરવામાં (અપાવવામાં) જમાનરૂપ એવું પોતાનું ચરિત્ર કહી સંભળાવ્યું. અનેક સત્વથી સંકીર્ણ એવું મુનિનું ચરિત્ર સાંભળીને રાજા, અભયકુમાર અને સર્વ માણસો વિસ્મય પામ્યા.

---

૧ ચિત્ર=(૧) છબી,

પછી કૃતજ્ઞતાના ગુણથી શોભતા એવા મુનિએ અભયકુમારને કહ્યું-તું જ એક મારો પરમ મિત્ર અને ધર્મબન્ધુ છો. હે મહાબુદ્ધિ રાજપુત્ર, તેં જે પ્રતિમા મોકલી હતી તેને નિરખ્યા કર્યાથી મને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું હતું. હે બન્ધુ, તેં મને ધર્મ પમાડી સ્વર્ગના સુખ હસ્તગત કરાવ્યાં છે અને મને મોક્ષપદ આપ્યું છે. હું અનાર્યદેશરૂપી અન્ધારા કુવામાં પડ્યો હતો તેમાંથી તમારી બુદ્ધિરૂપી દોરડાવડે તમે મને ખેંચી લઈને ધર્મદેશના કુશળ તટપર મૂક્યો છે. તમે મને પ્રતિબોધ પમાડ્યો એટલે જ મેં દીક્ષા ગ્રહણ કરી છે, માટે તમે મારા ગુરૂ છો; કારણકે ગૃહસ્થ હોય કે ત્યાગી હોય પણ ધર્મ પમાડે એ ગુરૂ કહેવાય. હું આ તમારો ઉપકાર કોઇ ભવમાં વાળી શકું એમ નથી; કેમકે સમ્યકત્વ પમાડનારને પ્રત્યુપકાર કરી શકાતો જ નથી. અરે અભયકુમાર, તું વિવિધ ભવ્યપ્રાણીઓને પ્રતિબોધ પમાડીને ઉત્તરોત્તર ધર્મકાર્યમાં નિરન્તર વૃદ્ધિ પામતો જા. એ સાંભળીને અભયકુમારે કહ્યું-હે પ્રભુ, એમ ન કહો; શુભ કે અશુભ ફળ પ્રાપ્ત થાય છે તેમા બીજા તો નિમિત્ત માત્ર છે; દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવરૂપી સમગ્ર સામગ્રીની સહાયતા હોય તોજ પ્રાણીઓ પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય એવા પદાર્થોને સંપાદન કરે છે. એમાં કર્તાહર્તા કોઇ છે નહિં. પછી મહીપાળ, અભયકુમાર અને અન્ય સર્વ મુનિરાજને વંદન કરીને સ્વસ્થાનકે ગયા; અને એ મુનિરાજ સહપરિવાર સમવસરણ પ્રત્યે પધાર્યા. ત્યાં શ્રીવીરપરમાત્માને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દઇ વંદન કરી યથાસ્થાને બેઠા અને એમના વાક્યામૃતનું પાન કર્યું. પછી આ આર્દ્રકમુનિએ નિરન્તર જિનેશ્વર ભગવાનની પર્યુપાસનાવડે પોતાના આત્માને નિર્મળ કર્યો; રાખવડે દર્પણને નિર્મળ કરે તેમ. અનુક્રમે ઘાતિકર્મનો ક્ષય કરીને, કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું; અને કેટલેક કાળે સર્વ કર્મનો ક્ષય કરી મોક્ષે ગયા.

એકદા શ્રી વીરજિનેશ્વર કેવળજ્ઞાનરૂપી દીપકથી ત્રણ જગતને વિષે ઉદ્યોત કરતા પુનઃ રાજગૃહનગરે આવી સમવસર્યા.

ત્યાં દેવતાઓએ સમવસરણ રચ્યું તેને વિષે રહીને દેવમનુષ્યની પર્ષદાને આ પ્રમાણે ધર્મનો ઉપદેશ આપવા માંડ્યો-' ચુલ્લ ' નું વગેરે દશ દૃષ્ટાન્તોએ કરીને દુર્લભ એવો મનુષ્યભવ પ્રાપ્ત કરીને વિદ્વજ્જનોએ ધર્મને વિષે ઉદ્યમ કરવો. શ્રેષ્ઠ ઔષધીવડે વ્યાધિ નાશ પામે છે તેમ, ધર્મથી વિપત્તિ નાશ પામે છે, અને ચિંતામણિથી જ જેમ, તેમ, સર્વ લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય છે. કદિ ધર્મ કરતાં છતાંયે ગ્રીષ્મઋતુમાં સરોવરનાં નીરની જેમ, લાભાન્તરાય (કર્મ) ને લીધે, વિભવ ક્ષીણ થાય, તો પણ એ (ધર્મ) ના જ મહાન પ્રભાવવડે, પ્રાણીને પુનઃ અહિં ને અહિં જ જિનદત્તની પેઠે ઉચ્ચ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય છે. એ જિનદત્તનું વૃત્તાન્ત આ પ્રમાણે છેઃ—

વિચિત્ર પ્રકારના ચિત્રોએ કરીને યુક્ત, ન્યાયવંતજનોથી વસાયેલું વસંતપુર નામનું એક સુંદર નગર હતું. ત્યાં ચુનાથી ધોળેલા હજારો મહેલ હતા; તે જાણે નગરની શોભા નિરખવાને શેષ નાગના મસ્તકો બહાર આવ્યાં હોયની ! આ નગરમાં શત્રુઓરૂપી કુમુદના સમુહને સંકોચાવવામાં સૂર્યસમાન જિતશત્રુ નામનો નામપ્રમાણેગુણવાળો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેના વક્તૃત્વગુણને લીધે બૃહસ્પતિએ (શરમાઇ જઇને) સ્વર્ગનો, અને એના ઉદાર સ્વભાવને લીધે બળિરાજાએ પાતાળનો આશ્રય લીધો હોયની ! ત્યાં સાધુઓની ઉપાસના કરનારાઓમાં અગ્રેસર અને ધાર્મિક પુરૂષોમાં મુખ્ય એવો જિનદત્ત નામનો એક શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો. એ પોતાના નામની જેમ જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આશ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ અને મોક્ષ એ નવે તત્વોનું જ્ઞાન ધરાવતો હતો. વળી એ મોક્ષસંપત્તિનું સબળ કારણ જે દાન—એ હર્ષસહિત આપતો હતો, શીલવ્રત પાળતો હતો, યથાશક્તિ તપશ્ચર્યા કરતો હતો અને ભાવના પણ ભાવતો હતો આ પ્રમાણે ધર્મના રહસ્યને જાણનારાઓમાં શ્રેષ્ઠ એવો એ શ્રેષ્ઠી પોતાના મનુષ્યભવને સફળ કરતો હતો. એ ધનવાન હતો અને વળી દાનનિપુણ પણ હતો તેથી પોતાને ઘેર, ઘરબહાર, લોકમાં, રાજદ્વારે અને અન્ય સર્વ સ્થળે એનું બહુ માન હતું.

એને જિનદાસી નામે ડહાપણુ, વિનય, સૌન્દર્ય, શીલ આદિ ગુણોએ યુક્ત સ્ત્રી હતી. જિનદત્ત શેઠને જિનદાસીની કુક્ષિથી, જાણે ઘરનો ભાર ધારણુ કરવાને ચાર મૂળસ્તંભો હોયની એવા નાગદેવ, જિનદેવ, ધનદેવ અને સોમદેવ નામના પુત્રો થયા હતા. એમને અનુક્રમે નાગશ્રી, જિનશ્રી, ધનશ્રી અને સોમશ્રી નામની શીલરૂપી સુગંધે યુક્ત સ્ત્રીઓ હતી. ઘેર કામકાજ કરનારા દાસદાસીઓ હોવાથી શેઠના પુત્રો અને પુત્રવધુઓ, મણિ-સુવર્ણના આભુષણો ધારણુ કરી સુખમાં રહેતા હતા. જિનદત્ત શેઠ તો સમેતશિખર-અષ્ટાપદ આદિ તીર્થોની, અનર્ગલ દ્રવ્ય ખરચી બહુ બહુવાર યાત્રા કરવા જતો-શ્રીસંઘની ભક્તિ કરતો-પુસ્તકો લખાવતો અને જિનમંદિરોનો તથા સાથે દુર્બળ શ્રાવકોનો સુદ્ધાં ઉદ્ધાર કરતો. વળી એણે વસંતપુર નગરને વિષે જ જાણે દેવતાઓનું વિમાન હોયની એવું, કાન્તિ યુક્ત કુરસબંધીવાળું, અત્યન્ત સુંદર જિનમંદિર કરાવ્યું હતું-તે ઉંચા શોભિતા સ્તંભોને લીધે મનહરણુ કરતું હતું. તેમાં હાલતી પુતળીઓ અને સુવર્ણના કુંભોએ કરીને યુક્ત મંડપ તથા ગજ-અશ્વ અને મનુષ્યોની બેઠકો કરેલી હતી. વળી એ એક પર્વતના શિખર જેવું મહા પ્રમાણુવાળું, સુવર્ણના દંડ અને કળશથી તથા ઘણા તોરણને લીધે રમ્ય જણાતું હતું. એ જિનમંદિરમાં પછી એણે શ્રીઆદીશ્વરભગવાનની અદ્વિતીય પ્રતિમાનું અને (એમ કરીને) સુગતિને વિષે પોતાના આત્માનું સ્થાપન કર્યું. આ મંદિરને વિષે એ ત્રણે સંધ્યાએ ગીતવાદ્ય આદિથી મનોહર એવી દેવપૂજા કરવા લાગ્યો. વળી અઠ્ઠાઇ, કલ્યાણક તથા ચતુર્માસાદિ પર્વોને વિષે તો એ હર્ષોલ્લાસથી વિશેષ મહિમા કરવા લાગ્યો.

આ પ્રમાણે જિનદત્ત શ્રેષ્ઠી ધર્મકાર્યને વિષે તત્પર રહેતો હતો એવામાં દુષ્કર્મના યોગે એની લક્ષ્મી જતી રહી; અથવા કુલટાસ્ત્રીની પેઠે એ ક્યાંય પણ સ્થિર રહેતી નથી. આમ થવાથી નગરને વિષે પોતાનો નિર્વાહ ન ચાલતો જોઇ, એ કુટુંબ પરિવારને લઇ ગામડામાં રહેવા ગયો; કારણ કે દરિદ્રતા હોય

ત્યાં શું સારૂં હોય ? ગામડામાં છાશ-દહીં, ઇંધન-પાણી આદિની છત હોય છે માટે જ દુર્બળ લોકો ત્યાં રહેવાનું પસંદ કરે છે. પછી તૃણ-કાષ્ટ આદિ લાવી એની એક ઝુંપડી બનાવી શેઠ સહકુટુંબ એમાં રહેવા લાગ્યા, કમળ કાદવને વિષે રહે તેમ. શેઠના ચારે પુત્રો લોકોના ક્ષેત્રને વિષે હળ ફેરવવા રહ્યા; અથવા તો આ સંસારમાં કોનો ઉદયાસ્ત નથી થતો ? શેઠની પુત્રવધુઓ પણ ઘરમાં પાણી ભરી લાવવું વગેરે કાર્યો કરવા લાગી; અથવા તો જેમ વિધિ વગાડે તેમ નાચવું પડે છે. શેઠની સ્ત્રી જિનદાસી ઘરની અંદરનું સર્વ કામકાજ કરવા લાગી; કારણ કે ઘરમાં (બેસીને) કોણે પુણ્ય કર્યું છે ? શેઠ પોતે પોતાના પુત્રોનાં બાળબચ્ચાંને રમાડવાનું કામ કરવા લાગ્યા. અહો ! આવા ધર્મિષ્ટ પ્રાણીઓની પણ દુર્દશા કરનાર વિધિને ધિક્કાર છે ! એમાં યે વળી આ પ્રમાણે નિરન્તર મહેનતમજુરીનું કામ કરતાં છતાં પણ એમને ખાવાને ઘેંશ અને તેલ જ મળતાં. તથાપિ (આવું આવું દુઃખ છતાં પણ) સત્વનો ભંડાર એવો જિનદત્ત શેઠ કિંચિત્ પણ ખેદ પામ્યો નહીં, તેમ એણે ધર્મકાર્યને વિષે પણ ઉદ્યમ ત્યજ્યો નહીં.

આવી દુઃખી અવસ્થાને વિષે માંડમાંડ કેટલોક સમય વ્યતીત થયો. એવામાં એકદા શેઠે ચારે પુત્રોને બોલાવીને કહ્યું-હું જિનેશ્વર ભગવાનના દર્શન કરવા શહેરમાં જાઉંછું. પુત્રોએ એકમુખે કહ્યું-તાત, ગાંડા થઇ ગયા જણાઓ છો. ધર્મ ધર્મ એમ કરીકરીને તમે તો અમારો જીવ લીધો. દેહથી, વર્ણથી તથા લક્ષ્મીથી ભ્રષ્ટ થયા તોપણ ધર્મ ધર્મ કરતા રહેતા નથી ! હે ધર્મઘેલા તાત, તમે ધર્માર્થે દ્રવ્ય વાપરી વાપરીને ઘરને ચારે ખુણે ભૂખ તો લાવીને મુકી છે ! માટે હવે મૌન ધારણ કરીને અહીં પડયા રહો. તમારે દેવને શું કરવા છે ? એ તો તમારા ચિત્તમાં છે જ. એ સાંભળીને શેઠે કહ્યું, અરે બાળકો, તમે કંઇજ સમજતા નથી તેથી જ આવું ન્હાના બાળકો જેવું

બોલો છો સુક્ત દાનભોગથી લક્ષ્મી ક્વચિત નાશ પામતી નથી નિરંતર પાણી કાઢીએ તો પણ કુવો કદિ ખાલી થાય ખરો? પરન્તુ લક્ષ્મીનો નાશ તો પાપકર્મના ઉદયથીજ થાય છે, ક્ષયરોગથી ઘેરાયેલા મનુષ્યના શરીરનો નાશ થાય છે તેમ અથવા તો તમારા જેવા અવિવેકીઓની સાથે વાદ શો કરવો? હું મારૂં ધાર્યું કરીશ કારણ કે વિજ્ઞપુરૂષો સ્વાર્થ બગાડતા નથી એમ કહી પુત્રોની ઇચ્છા વિરૂદ્ધ પણ, આજે મારા મહદ્ભાગ્ય કે હું ચૈત્યના દર્શન કરીશ, એવી ભાવના ભાવતો, શેઠ શહેર ભણી ચાલ્યો

શેઠ શહેરમા પેઠા પણ શહેરીઓએ કૌતુકથી પણ એના સામું જોયુ નહીં, તો સભાષણ કે જુહાર તો કરે જ કોણ? અહો! દારિદ્રય ખરેખર એક પરમ અદશ્યીકરણ છે કારણ કે એ જેની પાસે હોય છે એને સમીપરહેલા ચક્ષુવાળાઓ પણ દેખતા નથી! શ્રેષ્ઠીએ વિચાર કર્યો-તેજ હું છુ, ને તેજ આ માણસો પણ છે, એમને હુ જોઉ છું પણ એઓ મને [મારી તરફ] જોતા નથી. અહો દારિદ્રયનુ જ ભિત આશ્ચર્યકારી છે. માટે જ કહ્યું છે કે હે દારિદ્રય, તને નમસ્કાર છે, તારી કૃપાથી હું સિદ્ધ થયો છું, કારણ કે હું સર્વને દેખું છુ, એઓ મને દેખતા નથી. પછી જળસ્થાને જઇ પોતાના હાથે જળ ગળી સ્નાન કરી જિનેશ્વરના મદિરના દ્વારમા પ્રવેશ કર્યો ત્યાજ, અહો! આતો જિનદત્ત શેઠ છે એમ ચિન્તવન કરતી એક પુષ્પવાળી પુષ્પની માળા હાથમા લઇને એમને કહેવા લાગી-અહો શેઠ, આ મારી માળા બહુ સારી છે તે તમે ગ્રહણ કરો શેઠે કહ્યુ-મારી પાસે એક બદામ પણ નથી તો હુ તે કેવી રીતે લઉ? પુષ્પવાળીએ કહ્યુ-હે તાત, અમે અદ્યાપિ આપનુ આપેલુ જ ખાઇએ છીએ, આતો એની ફકત નિશાની દાખલની શેષ છે માટે હે તાત, આપની પુત્રીપર કૃપા કરીને એ ગ્રહણ કરો એમ કહીને એ પુષ્પવાળીએ શેઠના ચરણ પકડી રાખ્યા ત્યારે શ્રેષ્ઠીએ કહ્યું-હે પુત્રી, હું તો અહી ફકત દર્શન કરવાને આવ્યો છુ પરન્તુ તારી માળા ભલે લાવ પછી એ પુષ્પવાળીના હાથમાથી માળા લઇ

ત્રણ વખત નિસ્સિહિ કહી રોમાંચિત થઇ શેઠે દેવમંદિરની અંદર પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં સર્વને પહેરવાનાં હતાં એવા વસ્ત્રમાંથી વસ્ત્ર પહેરી, મુખકોશ કરી, મંદિરના ગર્ભગેહ (ગભારા) માં પેઠો. તે વખતે એના આખા શરીરપર રોમાંચ પ્રકટ થયા અને એને હર્ષના આંસુ આવ્યાં. જિનેશ્વરનું પૂજન કરતાં કરતાં એણે વિજ્ઞાપન કરી કે– હે ભગવાન્, એક એવા દિવસો હતા કે જેને વિષે હું સુવર્ણના પુષ્પોથી અને આભૂષણોથી આપની પૂજા કરતો; વળી ઉત્સવ હોય ત્યારે મ્હોટા ઠાઠમાઠથી, વિધિ પ્રમાણે, રથયાત્રા-સંગીતક [ગીત-વાદ્-નૃત્ય] વગેરે સહિત હું આપની ભક્તિ કરતો. અને એક આવો દિવસ પણ આવ્યો છે કે જ્યારે હું દુઃખી છું અને પારકાં પુષ્પો લઇને આપની પૂજા કરૂં છું. નિશ્ચયે કોઇ ધર્મકાર્ય કરતા ધર્માત્મા પુરૂષને મેં અન્તરાય કર્યો હશે તે આજે આવીને ઉભો રહ્યો છે. આમ ભાવના ભાવતાં શેઠનું મન અત્યંત આર્દ્ર થયું. એણે જીનપ્રભુની પૂજા કરી બહાર આવી ચૈત્યવંદન કર્યું. પછી વસ્ત્ર બદલી, ધર્મઘોષ આચાર્ય વ્યાખ્યાન કરતા હતા ત્યાં ગયો; જઇને સૂરિશ્રીને વંદન કરીને સભાને છેડે બેઠો. સૂરિશ્રીએ એમને મહાન્ સંભ્રમસહિત ધર્મલાભ દીધો. "વ્યાખ્યાન કરતા હોય છે ત્યારે સૂરિજી કોઇ ધનવાનનો પણ આવો ગૌરવ કરતા નથી માટે શું રાજા તો નથી આવ્યા" એમ વિચારી શ્રોતાજનોએ પાછું વાળી જોયું તો-હાથમાં લાકડી છે, મલિન અને ફાટેલા વસ્ત્રો પહેર્યાં છે, કરચલીવાળી ચામડી લટકે છે, હાડપીંજર દેખાય છે, મસ્તકે શ્વેતવાળના ગુંચળા છે એવા જિનદત્ત શેઠને ભાળ્યા. એઓ વિચારવા લાગ્યા, અહો ! આ વૃદ્ધ રંકપ્રાય જિનદત્તનો સૂરિજીએ કોઇ કારણને લઈને મહા સત્કાર કર્યો છે. એટલામાં તો ગુણીજનનું બહુમાન કરતા એવા સુરિશ્રીએ શેઠને, આગળ આવો, આગળ આવો એમ કહ્યું. પણ શેઠ બોલ્યા-હે પ્રભુ અહીં જ ઠીક છે. એમ કહે છે ત્યાં તો શ્રાવકોએ એમને લઇને સૂરિશ્રીની પાસે જ બેસાડયા. એ વખતે સૂરિશ્રીએ કહ્યું-અહો શ્રાવકો, એક ચિત્તે સાંભળો-આ જિનદત્ત

શેઠ ઉત્તમ શ્રમણોપાસક છે એણે જ આ ચોવીશ જિનેશ્વરનુ મદિર કરાવ્યુ છે એણે વળી ઘણે સ્થળે જિનાલયો તથા ઉપાશ્રયો કરાવ્યા છે આધર્મીવાત્સલ્ય કર્યા છે, અનેક તીર્થયાત્રા કરી છે, તથા વદન પ્રતિક્રમણ-તપશ્ચર્યા આદિ પણ ઘણી કરી છે ધન્ય છે એના પુણ્યકર્મોને, એના ઉત્તમ જન્મને, એની શ્રેષ્ઠબુદ્ધિને, એના ધર્મિષ્ઠપણાને અને એના ધૈર્ય તથા ગાભીર્યને !

આ પ્રમાણે સૂરિશ્રીએ પોતે જિનદત્તની પ્રશસા કરી કારણ કે ગુણોની પ્રશસા કરવી એને આગમને વિષે દર્શનાચાર કહ્યો છે પછી સરલ સ્વભાવવાળા આવા સૂરિજીને વદન કરીને જિનદત્ત ઉભો થયો એટલે કોઇ યોગી જેવા જણાતા પુરૂષે એને એકાન્તમા લઇ જઇને કહ્યુ-હે શેઠ, તમને ગુરૂજીએ એક મ્હોટા માણસ કહ્યા છે, માટે તમો જો મારી પ્રાર્થનાનો ભગ ન કરો તો હુ તમારી પાસે કઇ યાચના કરૂ શેઠે "મારી સ્થિતિ તો આવી છે એ પ્રત્યક્ષ છે માટે એ શુ માગે છે એ જોઉ તો ખરા" એમ વિચારીને કહ્યુ-હે ભદ્ર, તારે ઇષ્ટ હોય તે કહી દે એટલે પેલાએ કહ્યુ-મારી પાસે દારિદ્રયને હાકી કાઢનાર એવો એક ઉત્તમ મત્ર છે તે તને આપુ છુ તે લે કારણ કે તારા જેવુ બીજુ કોઈ પાત્ર (ઉત્તમ પાત્ર) નથી જિનદત્તે કહ્યુ હે ભદ્ર, એ મત્ર તો તારી પાસે ભલે રહ્યો, મારે હવે ધર્મ કરવાનો સમય છે, ધન સચયનો નથી એ સાભળી પેલાએ કહ્યુ-મે તારી પાસેથી પહેલેથી જ માગી લીધુ છે માટે હવે કૃપા કરીને આ મત્ર ગ્રહણ કર, અને આગ્રહ ત્યજી દે એ પરથી શ્રેષ્ઠીએ વિચાર્યું-સર્વ લોકો તથા મારા પુત્રો સુદ્ધા એક મતે કહે છે કે ધર્મમા કાઇ નથી, જો હોત તો, જે જિનદત્ત પૂર્વે આવો વૈભવવાળો હતો તે આજે આમ દારિદ્રયશિરોમણિ થાત નહી, માટે આવો વિકલ્પ નાશ કરવાને તથા ધર્મની ખ્યાતિને અર્થે હુ આ પુરૂષ આપે છે તે મત્ર ગ્રહણ કરૂ એમ વિચારીને શેઠે પેલાને કહ્યુ-જો એમ જ હોય તો ભલે આપો પેલાએ પણ એને પ્રીતિપૂર્વક એ મત્ર દે જેનો નવ અક્ષરમા સમાસ થતો

હતો તે આપ્યો અને કહ્યું કે એનો એકસોને આઠવાર જપ કરવો. શેઠે તે પરથી કૃષ્ણા ચતુર્દશીને દિવસે સ્મશાનને વિષે જઈને વિધિ પ્રમાણે એનો જપ કર્યો એટલે તો સ્વર્ગ થકી એક વિમાન ત્યાં આવ્યું તેમાંથી આમ તેમ હાલતાં કુંડળવાળો એક દેવતા નીકળીને કહેવા લાગ્યો–હે શ્રેષ્ઠી, તેં મને કેમ યાદ કર્યો ? જિનદત્તે કહ્યું–હે દેવ ! કેમ, તે તું પોતે જાણે જ છે. દેવતાએ કહ્યું–જો એમ હોય તો તારે જોઈએ તે માગી લે. શેઠે કહ્યું–પુષ્પવાળીએ આપેલાં પુષ્પો વડે મેં *જિનેશ્વરની* પૂજા કરી એનું મેં જે પુણ્ય ઉપાર્જન કર્યું હોય તેનું ફળ તું મને આપ. બાકી જિનેશ્વરના મંદિર–તીર્થયાત્રા આદિ કરવાથી મેં જે ઉપાર્જન કર્યું છે તે તો ભંડારમાં ભલે રહ્યું. એ સાંભળી દેવે કહ્યું–હે શ્રેષ્ઠી, તેં પારકા પુષ્પોએ પૂજન કર્યાથી પણ સુગતિ ઉપાર્જન કરી છે. એ હું તને આપી શકતો નથી; પરંતુ હું કંઇ તારે માટે કરૂં છું. તારા ઘરના ચારે ખુણામાં તને નિધાન પ્રાપ્ત થશે. એમ કહીને એ દેવતા સદ્ય પોતાને સ્થાનકે ગયો.

હવે જિનદત્ત શેઠ તો શહેરમાંથી પોતાના ગામડામાં જઈ પોતાના પુત્રોને કહેવા લાગ્યો–હે પુત્રો, ચાલો આપણે શહેરમાં જઈએ. પેલાઓએ ઉત્તર આપ્યો–હે પિતા, તમારૂં ગાંડપણ હજુ ગયું નહિં. વારંવાર આટલી બધી હેરવણીફેરવણી કોણ કરશે ? અહિંઆં તેલ ને ઘેંશ મળે છે તેથી શું તમારૂં ચાલતું નથી ? વળી અહીંઆંથી પણ છેક ભ્રષ્ટ થઈશું. માટે અમે તો આવતા નથી તમે એકલા જાઓ; કારણ કે ફર્યાફર કરવાથી શું દારિદ્રય છેદાવાનું છે ? એ સાંભળી પિતાએ કહ્યું–શુકનથી મેં ત્યાં લાભ જેવું જોયું છે; આપણે આપણા નગરમાં જઈએ એથી વખતે આપણી દશા વળવી હોય તો વળે. પુત્રોએ કહ્યું—જો તમારે ન જ રહેવું હોય તો ભલે એમ કરો–એમ કહીને એઓ પણ અનુમત થયા (કારણ કે હવે એમને શુભ કર્મ ઉદય આવ્યા હતા) પછી શેઠ કુટુંબપરિવાર સહિત શહેરમાં આવ્યા. આવીને પોતાને ઘેર જઇ જુએ છે તો તદન નિર્માલ્ય થઇ ગયેલું માલમ પડ્યું.

એ પરથી શેઠ વિચારવા લાગ્યો–અહો, આ ઘરના દ્વારપર રહેલા પણ ભેગા થઈ ગયા છે–જાણે શેઠ કયારે આવશે એનો વિચાર કરવાને જ હોયની ! આ દ્વાર પણ મારા ગાલની પેઠે ઢીલા થઇ ગયા છે; અને ભીતમાંથી મારા દાંતની જેમ ઇટો પણ નીકળી ગઈ છે. વળી મારા વાળની જેમ આ ઘરનાં ઢાંકણરૂપ લાકડાં જતા રહ્યા છે; ચિત્રશાળાના ચિત્ર મારાં લોચનની પેઠે ગળી ગયાં છે; ઉંદરોએ ધાન્યની સ્પર્દ્ધાથીજ હોયની એમ ધુળના ઢગલા કર્યા છે; મયૂરના છત્રની જગ્યાએ લીંબડો ઉગ્યો છે. વળી અમે જંગમોએ જે ભાગ્ય ગુમાવ્યું છે તે ભાગ્ય આ તૃણવલ્લી આદિ સ્થાવરોને આવી મળ્યું છે. મારાં ભાગ્યની પેઠે આ પાટીઆં પણ પોતાના સ્થાનથકી ચલિત થયા છે. વળી ચરણને વિષે જેમ ત્રણ તેમ આ ભીંતોમાં પણ ફાટ પડેલી છે. એટલું જ નહિ પણ જ્યાં જ્યાં ઓરડાઓમાં ઉત્તમ ઉલ્લોચ જડેલા હતા ત્યાં પણ કરોળીઆઓએ જાળાં બાંધી દીધાં છે. આમ પોતાની પૂર્વદશાને સંભારતાં અને વર્તમાનને અવલોકતાં શેઠે સૌને લઇને ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો, અને પુત્રવધુઓ પાસે ગોમયનો એક ગોમુખ કરાવી ત્યાં બે જળના કુંભ મુકાવ્યા.

શેઠના નાગદેવ આદિ પુત્રો તો ગળીઆ બળદોની પેઠે ભુમિપર લાંબા પગ પસારીને પડ્યા શેઠે એમને કહ્યું–ઘણો સમય થયાં તમે જિનમંદિરનાં દર્શન કર્યા નથી માટે તમે સર્વ સ્થળે જઇને દર્શન કરી આવો. એ સાંભળીને તો પુત્રો ક્રોધે ધમધમાયમાન થઇ કહેવા લાગ્યા–હે પિતાજી, તમે હજુ પણ ધર્મનો કેડો મુકતા નથી? અમારા જેવા માર્ગના શ્રમથી ખિન્ન થયેલાને તમે ચૈત્યપરિપાટી કરવા જવાનુ કહો છો તે નિશ્ચયે માળપરથી પડેલાને પ્રહાર કરવા જેવું છે. પણ શેઠે તો કહ્યું–હે પુત્રો, તમે ક્ષણવાર તો ઉઠો અને દેવને વંદન કરો કે જેથી આપણને ઇષ્ટ ભોજન મળે. આ સાંભળી પુત્રો–આ શ્વાનની પેઠે ભસતા રહેશે નહીં–એમ કહીને તેની સાથે દેવદર્શન કરી આવ્યા. ઘેર આવીને શેઠે કહ્યું–ચાલો હવે હું તમને શાળ–દાળ આદિનું

ભોજન કરાવું; કારણ કે દેવવંદન ઇચ્છિત આપવાવાળું છે. પણ પુત્રોએ કહ્યું-તમારા દાળભાતને દૂર રાખોને; અમને ફક્ત ઘેંશ જ ઇષ્ટ છે તેનુંજ પારણા કરાવો. પણ દૃઢ શ્રદ્ધાવાળા પિતાએ કહ્યું-હવે તમે ઘેંશનું નામ મૂકો, તમને શાળ આદિ આપું તો કહો તમે શું ધર્મકાર્ય કરશો ? પુત્રોએ કહ્યું-હે તાત, તમે દુષ્કર એવાં પણ ધર્મકાર્યો કરવાનું કહેશો તે અમે હર્ષસહિત કરીશું. શેઠે કહ્યું-જો એમ હોય તો તમારે નિરન્તર ત્રણકાળ દેવપૂજન, બે વખત પ્રતિક્રમણ, ચૈત્યવંદન, શક્તિને અનુસરીને પ્રત્યાખ્યાન, ઇત્યાદિ ઉભયલોકને વિષે સુખકારી એવા ધર્મકાર્ય કરવાં. એટલે " આપણે રાત્રિને વિષે શીત, દિવસે તાપ, વખતબેવખત કુભોજન, પગે કાંટા વાગવા-ઇત્યાદિ અનેક દુઃખ સહન કર્યાં છે; તો આવા વંદન, પ્રતિક્રમણ પ્રમુખ જે એનાં કરતાં બહુ સહેલાં છે તે અમે જરૂર કરશું " એમ સર્વે પુત્રોએ સાથે કહ્યું. શેઠની પુત્રવધુઓએ પણ કહ્યું કે-પારકાં ઘરનાં કામકાજ કરતાં ધર્મનાં કામ સુખે કરી શકાય એવાં છે માટે અમે પણ હવેથી તે અવશ્ય કરશું. છેવટે શેઠના પૌત્રોએ પણ એ પ્રમાણે કરવાનું કહ્યું. એટલે શેઠે પુત્ર-વધુ-અને પૌત્રો સર્વ પાસે એક કાગળપર એ એમના હસ્તાક્ષરે લખાવી લીધું.

પછી એમણે બલિવિધાન પૂર્વક ભૂમિનું પૂજન કરીને પુત્રો પાસે એક ખુણો ખોદાવ્યું, તો એક મ્હોટો કળશ તેમના જોવામાં આવ્યો એટલે એમણે વિચાર્યું-અહો ! આજે ચિરકાળે પૂજ્યપિતાશ્રીને ક્યાંથી આ નિધાન યાદ આવ્યો ? પછી એ ઉઘાડીને જોયું તો એમાં એમણે સુવર્ણ-પદ્મરાગાદિમણિ તથા માણિક્યનો સમૂહ દીઠો. પિતાની આજ્ઞાથી, એમાંનું થોડું સુવર્ણ વેચીને પુત્રોએ, વસ્ત્ર, સ્થાળ-કચોળાં પ્રમુખ વાસણો, તથા શાળ આદિ આણ્યાં અને તત્ક્ષણ વધુઓએ ઉત્તમ રસોઇ બનાવી એટલે જિનદત્ત વગેરે સૌએ ભોજન કર્યું: (અહો આ ભોજન જ એક વસ્તુ સર્વત્ર જય પામે છે.) ભોજન કરી રહ્યા પછી શ્રેષ્ઠી ભેટણું લઇ પુત્રો સહવર્તમાન, સારાં વસ્ત્રો પહેરી રાજમંદિરે ગયો ત્યાં રાજાને ભેટ ધરી, નમન કરી શેઠ

અને એના પુત્રો અતિગૌરવસહિત આપવામાં આવેલા આસનોપર બેઠા. એટલે રાજા મહીપેન પોતે ગૌરવસહિત બોલ્યો-અહો શેઠ ! આજે તો ઘણે દિવસે આવ્યા ? જ્યારે જ્યારે મહાજન અમારી આગળ આવતું ત્યારે ત્યારે મને વિચાર થતો કે આ મહાજનમાં જિનદત્ત શેઠ કેમ ક્યાંય પણ દેખાતા નથી ? શેઠે કહ્યું-અહીં અમારે કમાણી નહોતી એથી આપના ચરણકમળ થકી દૂર ગયા હતા. વળી પાછા ભાગ્યના ઉદયે ફરીને માણસાઈમાં આવ્યા એટલે આપ મહારાજાનું સ્મરણ કરતા સૌ અહિં આવ્યા છીએ. એ સાંભળી રાજાએ ખુશી થઈને પોતાને હાથે શેઠને અને એના પુત્રોને માયૂરછત્ર અને સુવર્ણની સાંકળી આપ્યાં. ત્યાંથી અર્થીજનોને દાન આપતા આપતા લોકો તરફથી પ્રશંસા મેળવતા શેઠ ઘેર આવ્યા. એના સ્વજન સંબંધીઓ કહેવા લાગ્યા-અહો ! શેઠે દૂર જતી રહેલી લક્ષ્મીને પણ ધર્મને પ્રભાવે પાછી વાળી ! પછી થોડા વખતમાં સૂથારોને બોલાવીને શેઠે ઘર પણ સમરાવ્યું, એક તંબોળી જેમ નાગરવેલના ઢગલાને કરે તેમ.

હવે પછી નિરન્તર પુત્રો-પુત્રવધુઓ અને પૌત્રો, સૌ કંઈક ભયે અને કંઈક ભાવે, શેઠે કહેલા તે ધર્મકાર્યો કરતા હતા. એક દિવસ આળસ કરીને એ વંદનાદિ કર્યા વિના રહેલા. તેથી શેઠે એમને પૂછયું કે આજે તમે પોતપોતાના અનુષ્ઠાન કેમ કર્યા ? તેઓએ ઉત્તર આપ્યો કે-હે તાત, અમે રાજદ્વાર થકી મોડા આવ્યા એટલે પરિશ્રમને લીધે નિદ્રા આવવા માંડી-એ કારણથી અમે દેવવંદન આદિ કંઈ કર્યું નથી. એ સાંભળી શેઠે કૃત્રિમ કોપ કરીને કહ્યું કે-તમે તમારૂં પોતાનું કહેલું કેમ અત્યારમાં જ ભૂલી ગયા ? થોડા વખત પહેલાં હળ ફેરવવું પડતું હતું તેથી શ્રમ પડતો ન્હોતો; ને હવે વાહનમાં બેસીને જાઓ આવો છો એમાં શ્રમ પડે છે ! હવે તમને વગર ચિંતાએ ભોજન મળે છે તેથી અતિશય સુખલંપટપણાને લીધે તમારાં શરીર ફુલી ગયાં છે એટલે તમને ધર્મકાર્ય કરવા ગમતાં

ભોજન કરાવું; કારણ કે દેવવંદન ઇચ્છિત આપવાવાળું છે. પણ પુત્રોએ કહ્યું-તમારા દાળભાતને દૂર રાખોને; અમને ફક્ત ઘેંશ જ ઇષ્ટ છે તેનું જ પારણું કરાવો. પણ દઢ શ્રદ્ધાવાળા પિતાએ કહ્યું-હવે તમે ઘેંશનું નામ મૂકો, તમને શાળ આદિ આપું તો કહો તમે શું ધર્મકાર્ય કરશો ? પુત્રોએ કહ્યું-હે તાત, તમે દુષ્કર એવાં પણ ધર્મકાર્યો કરવાનું કહેશો તે અમે હર્ષસહિત કરીશું. શેઠે કહ્યું-જો એમ હોય તો તમારે નિરન્તર ત્રણકાળ દેવપૂજન, બે વખત પ્રતિક્રમણ, ચૈત્યવંદન, શક્તિને અનુસરીને પ્રત્યાખ્યાન, ઇત્યાદિ ઉભયલોકને વિષે સુખકારી એવા ધર્મકાર્ય કરવાં. એટલે " આપણે રાત્રિને વિષે શીત, દિવસે તાપ, વખતબેવખત કુભોજન, પગે કાંટા વાગવા-ઇત્યાદિ અનેક દુઃખ સહન કર્યાં છે; તો આવા વંદન, પ્રતિક્રમણ પ્રમુખ જે એનાં કરતાં બહુ સહેલાં છે તે અમે જરૂર કરશું " એમ સર્વે પુત્રોએ સાથે કહ્યું. શેઠની પુત્રવધુઓએ પણ કહ્યું કે-પારકાં ઘરનાં કામકાજ કરતાં ધર્મનાં કામ સુખે કરી શકાય એવાં છે માટે અમે પણ હવેથી તે અવસ્ય કરશું. છેવટે શેઠના પૌત્રોએ પણ એ પ્રમાણે કરવાનું કહ્યું. એટલે શેઠે પુત્ર-વધુ-અને પૌત્રો સર્વ પાસે એક કાગળપર એ એમના હસ્તાક્ષરે લખાવી લીધું.

પછી એમણે બલિવિધાન પૂર્વક ભૂમિનું પૂજન કરીને પુત્રો પાસે એક ખુણે ખોદાવ્યું. તો એક મ્હોટો કળશ તેમના જોવામાં આવ્યો એટલે એમણે વિચાર્યું-અહો ! આજે ચિરકાળે પૂર્વ્યપિતાશ્રીને ક્યાંથી આ નિધાન યાદ આવ્યો ? પછી એ ઉઘાડીને જોયું તો એમાં એમણે સુવર્ણ-પદ્મરાગાદિમણિ તથા માણિક્યનો સમૂહ દીઠો. પિતાની આજ્ઞાથી, એમાંનું થોડું સુવર્ણ વેચીને પુત્રોએ, વસ્ત્ર, સ્થાળ-કચોળાં પ્રમુખ વાસણો, તથા શાળ આદિ આણ્યાં અને તત્ક્ષણ વધુઓએ ઉત્તમ રસોઇ બનાવી એટલે જિનદત્ત વગેરે સૌએ ભોજન કર્યું: (અ... આ ભોજન જ એક વસ્તુ સર્વત્ર જય પામે છે.) ભોજન ક... રહ્યા પછી શ્રેષ્ઠી ભેટણું લઇ પુત્રો સહવર્તમાન, પહેરી રાજમંદિરે ગયો ત્યા રાજાને ભેટ ધરી, ન...

અને એના પુત્રો અતિગૌરવસહિત આપવામાં આવેલા આસનોપર બેઠા. એટલે રાજા મહીસેન પોતે ગૌરવસહિત બોલ્યો-અહો શેઠ ! આજે તો ઘણે દિવસે આવ્યા ? જ્યારે જ્યારે મહાજન અમારી આગળ આવતું ત્યારે ત્યારે મને વિચાર થતો કે આ મહાજનમાં જિનદત્ત શેઠ કેમ ક્યાંય પણ દેખાતા નથી ? શેઠે કહ્યું-અહીં અમારે કમાણી નહોતી એથી આપના ચરણકમળ થકી દૂર ગયા હતા. વળી પાછા ભાગ્યના ઉદયે ફરીને માણુસાઈમાં આવ્યા એટલે આપ મહારાજાનું સ્મરણ કરતા સૌ અહિં આવ્યા છીએ. એ સાંભળી રાજાએ ખુશી થઈને પોતાને હાથે શેઠને અને એના પુત્રોને મયૂરછત્ર અને સુવર્ણની સાંકળી આપ્યાં. ત્યાંથી અર્થીજનોને દાન આપતા આપતા લોકો તરફથી પ્રશંસા મેળવતા શેઠ ઘેર આવ્યા. એના સ્વજન સંબંધીઓ કહેવા લાગ્યા-અહો ! શેઠે દૂર જતી રહેલી લક્ષ્મીને પણ ધર્મને પ્રભાવે પાછી વાળી ! પછી થોડા વખતમાં સુથારોને બોલાવીને શેઠે ઘર પણ સમરાવ્યું, એક તંબોળી જેમ નાગરવેલના ઢગલાને કરે તેમ.

હવે પછી નિરન્તર પુત્રો-પુત્રવધુઓ અને પૌત્રો, સૌ કંઈક ભયે અને કંઈક ભાવે, શેઠે કહેલા તે ધર્મકાર્યો કરતા હતા. એક દિવસ આળસ કરીને એ વંદનાદિ કર્યા વિના રહેલા તેથી શેઠે એમને પૂછ્યું કે આજે તમે પોતપોતાના અનુષ્ઠાન કેમ કર્યા ? તેઓએ ઉત્તર આપ્યો કે-હે તાત, અમે રાજદ્વાર થકી મોડા આવ્યા એટલે પરિશ્રમને લીધે નિદ્રા આવવા માંડી-એ કારણથી અમે દેવવંદન આદિ કંઇ કર્યું નથી. એ સાંભળી શેઠે કૃત્રિમ કોપ કરીને કહ્યું કે-તમે તમારૂં પોતાનું કહેલું કેમ અત્યારમાં જ ભૂલી ગયા ? થોડા વખત પહેલાં હળ ફેરવવું પડતું હતું તેથી શ્રમ પડતો નહોતો; ને હવે વાહનમાં બેસીને જાઓ આવો છો એમાં શ્રમ પડે છે ! હવે તમને વગર ચિંતાએ ભોજન મળે છે તેથી અતિશય સુખલંપટપણાને લીધે તમારાં શરીર ફુલી ગયાં છે એટલે તમને ધર્મકાર્ય કરવા ગમતાં

નથી. માટે હવે પેલો કાગળ લાવીને, તમારૂં પોતાનું લખેલું રદ કરો કારણકે પુત્રોને બીજો શો દંડ હોય ? એ સાંભળીને પુત્રો પિતાને ચરણે પડ્યા અને કહેવા લાગ્યા-અમે એક વાર ભૂલ્યા, 'અમને કુબુદ્ધિ ઉપજી; હવેથી અમે અમારૂં પ્રતિપાદન કરેલું નિરન્તર કરીશું', માટે અમારાપર કૃપા કરી આ અમારો અપરાધ ક્ષમા કરો. શેઠે એ સાંભળી એમને ક્ષમા કરી. એઓ પણ ત્યાર પછી ધર્મકાર્યોને વિષે નિરન્તર પૂર્વવત્ પ્રવૃત્તિ કરવા લાગ્યા; અથવા તો કહેલું છે કે પોષણ કરવા લાયક એવી જે પ્રવૃતિઓ છે તે પોષણ કરનારાઓને જ આધીન છે. ચાલો આપણે પોતપોતાના અનુષ્ઠાન વહેલાં વહેલાં કરી લઈએ; નહિંતર પિતાશ્રી આવશે તો આપણને ઉપાલંભ દેશે-આમ વિચારીને પુત્રો, પુત્રવધુઓ અને પૌત્રો સર્વે વંદન પ્રતિક્રમણ આદિ એમના આવ્યા પહેલાં કરી લેતા. આ પ્રમાણે એઓ પ્રતિદિન કરતા એથી એમનું મન ધર્મકાર્યને વિષે લીન થયું. કોઈ વખત માંદગીઆદિના કારણને લીધે પોતાના ધર્મકાર્ય ન કરી શકતા ત્યારે તેમને બીલકુલ ચેન પડતું નહિં. એઓ પ્રીતિ પૂર્વક પરસ્પર કહેતા કે-પૂજ્યતાતે આપણને સુખી કર્યા છે તથા આપણને તાર્યા છે. એ જ આપણને ઉત્તમભોજન, વસ્ત્ર અને આભૂષણો આપે છે અને આપણી પાસે ધર્મકાર્ય કરાવે છે. કલ્પદ્રુમથી અધિક એવા પૂજ્યતાતની કૃપાથી આપણને તો અહિં સંસાર ને સ્વર્ગ એક છે. પછી અનુક્રમે જિનદત્તને નિશ્ચય થયો કે મારૂં કુટુંબ હવે ધર્મને વિષે નિશ્ચળ છે ત્યારે એણે એમને શેષ ત્રણ નિધાન ઉઘાડીને બતાવ્યા. પછી શેઠ પ્રમુખ સર્વે પોતાનું ધન સાતક્ષેત્રને વિષે વાવરીને પોતપોતાને સમયે ઉત્તમ દેવલોકની (સંપત્તિ) ને પામતા હવા. ત્યાંથી કેટલાએક ભવ કરીને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી એકાન્તસુખે કરીને વ્યાપ્ત એવી શાશ્વતી સિદ્ધિને પામશે.

[શ્રી વીરપ્રભુ કહે છે] આવું ધર્મનું માહાત્મ્ય છે સાંભળીને તમે એ ધર્મને વિષે આદરભક્તિ ગાયન કરતા રહો

જેથી તમને પણ અચળ એવી સુખસન્તતિનો લાભ થાય.

પ્રભુ આ પ્રમાણે મધુરવાણીવડે ઉપદેશ આપતા હતા એવામાં એ પાંચવર્ણના મણિઓએ યુક્ત અને દેવતા તથા મનુષ્યોથી પૂર્ણ એવી સમવસરણની ભૂમિને વિષે, એક કોઢીઆએ પ્રવેશ કર્યો; દેવમંદિરને વિષે એક કાગડો પ્રવેશ કરે તેમ એણે, ચિત્રાનક્ષત્ર જેમ જળવડે ધાન્યોને સિંચે છે તેમ, નિશંકપણે પોતાના શરીરપરના પરૂઆદિનું પ્રભુના ચરણપર સિંચન કર્યું. એ જોઈને મગધપતિ-શ્રેણિકરાજા એ કોઢીઆપર બહુ કોપાયમાન થયા; કારણકે જિનેશ્વરઆદિની આશાતના કરનારાઓપર વિદ્વાન્ પુરૂષ કોપ કરે છે એ યોગ્ય જ છે. " આ પાપી છે, અમર્યાદ છે, નિર્લજ્જ છે અને એને કોઈનો ભય પણ નથી કારણકે ઇન્દ્રાદિ જોઈ રહેતા છતાં એ પ્રભુને એમ કરે છે જો આ ઇન્દ્ર વગેરે કોઈ હેતુને લઈને આ પાપીને શિક્ષા ન કરે તો ભલે ન કરે; એ રહ્યા. હું જ એને યોગ્ય સ્ફુટ ઔષધ આપીશ. એના જેવાને શરીરનિગ્રહ (માર) શિવાય બીજી શિક્ષા ન જોઈએ પ્રભુનો આમ પરાભવ થાય છે તે જોઈને જેને કંઈપણ લાગતું નથી એવા નીચશિરોમણિજનો જન્મતા ન હોય તો જ સારૂ. " આ પ્રમાણે શ્રેણિકરાજા ચિંતવન કરતો હતો ત્યાં વીરપ્રભુને છીંક આવી એટલે પેલા કુષ્ટીએ એમને કહ્યું-તમે મૃત્યુ પામો (મરો), એવામા રાજાને છીક આવી ત્યારે એણે કહ્યું-(ઘણું) જીવો, વળી અભયકુમારને છીંક આવી ત્યારે એણે કહ્યુ-જીવો અથવા મરો, અને કાળશૌકરિકને છીંક આવી ત્યારે એણે કહ્યું-તું ન મર કે ન જીવ એ કુષ્ટિએ આવું આવું કહ્યુ એટલે તો હોમ નાખવાથી અગ્નિ જાજ્વલ્યમાન થાય એમ રાજા અધિક કોપાયમાન થયો. " એણે એક તો પ્રભુ તરફ એવુ (અનત્) આચરણ કર્યું અને વળી આવાં દુર્વાક્યો કહ્યાં-એ ખરાબર દાઝયા ઉપર ડામ જેવું થયું. " સમવસરણમા છે તેથી એને હુ શુ કરૂં-બહાર આવે એટલે એને સ્વાદ ચખાડું. " દેશના પૂરી થઈ એટલે કુષ્ટી, પ્રભુને નમીને ચાલવા લાગ્યો ત્યા તો રાજાએ પોતાના માણસોને

એને પકડી લેવાની સંજ્ઞા કરી. પણ જેવા એ સેવકો એને અટકાવવા ગયા તેવામાંતો દીવ્યરૂપ ધારણ કરીને પક્ષીની પેઠે ઉંચે આકાશમાં જતો રહ્યો. એટલે એમણે આવીને એ વૃત્તાન્ત રાજાને નિવેદન કર્યું. તે પરથી વિસ્મય પામીને રાજાએ ત્રણજગતના સ્વામી વીરપ્રભુને પૂછયું-હે ભગવન્, આ કોઢીઓ તમને ચરણે પરૂ ચોપડી ગયો અને વળી હમણાં દિવ્યરૂપ લઈ આકાશમાં જતો રહ્યો-એ કોણ હતો ?

(શ્રેણિકરાજાનો આ પ્રશ્ન સાંભળીને) હસ્તતળને વિષે રહેલા આમળાની જેમ વિશ્વની સકળ વસ્તુને જાણનાર પ્રભુએ એનું વૃત્તાન્ત મૂળથી કહેવું પ્રારંભ કર્યું—

હે રાજા, ગાયો, વૃષભો અને વત્સો જ્યાં સુખે ચર્યા કરે છે એવા વત્સદેશને વિષે, જઘન્ય તેમજ ઉત્તમ લોકોની માતા હોયની એવી કૌશામ્બી નામે નગરી છે. તે નગરીના દેવમંદિરોના શિખરોપર હાલતી ધ્વજાના વસ્ત્ર લોકોને આચારને વિષે તત્પર જોઇને પ્રીતિવડે નૃત્ય કરતો ધર્મ જ હોયની શું (એવા દેખાય છે !) શ્રીમંત અને ઉદાર નાગરિકોના ઉત્તમ કસ્તુરીથી સુગંધી રહેલા ગૃહોને વિષે જે યક્ષકર્દમ હોય છે તે શિવાય નગરને વિષે અન્યત્ર ક્યાંય કર્દમ દેખાતો નથી. તેની, અનેક વસ્તુઓથી ભરેલી એક સરખી દુકાનોને વિષે, દ્રવ્ય આપતાં સર્વ વસ્તુઓ મળે છે; ' નથી ' એ જ નથી મળતું. ત્યાં બંધ અને પાત ગુણશ્રેણિનો જ છે; અને માયા-લોભ-મદ-ભય-શોક અને જુગુપ્સા કેવળ કર્મગ્રંથને વિષે જ છે; વળી વિતંડાવાદ, નિગ્રહસ્થાન, અધ્યક્ષબાધિત પ્રતિજ્ઞા અને છલ તર્કશાસ્ત્રમાં જ છે. પ્રજાને વિષે એમાંનું કંઇ નથી.

આવી આ નગરીને વિષે, કલ્પવૃક્ષની પેઠે અર્થીજનોનાં મનવાંછિત પુરનારો અને શત્રુઓના સેંકડો સૈન્યપર વિજય મેળવનારો શતાનીક નામનો રાજા હતો. તે સમુદ્રના જેવો ગંભીર, મેરૂપર્વત જેવો અચળ, વાયુના જેવો બળવાન્ અને સૂર્યના જેવો તેજસ્વી હતો. વળી તે અમૃતસમાન મધુર, ચંદ્રમા સદૃશ

શિશિર (ઠંડો,) બૃહસ્પતિ તુલ્ય નીતિજ્ઞ, અને રામ જેવો નીતિમાન્ હતો પણ એનામાં એક દૂષણ હતું: પરસ્ત્રીથી દૂર રહેતા છતાં, પર (શત્રુની) રાજ્યલક્ષ્મીને નિઃશંક મને (એમની) ઇચ્છા વિરૂદ્ધ સંગ્રહ કરતો! ત્યાં મહામૂર્ખ અને દરિદ્રશિરોમણિ એવો એક સેડુમક નામનો બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. પોતાની સ્ત્રીની સાથે સ્થિતિને અનુસરતા ભોગ ભોગવતાં એક પુલિન્દની પેઠે મહા કષ્ટે કરીને એણે કેટલાક દિવસ નિર્ગમન કર્યા, એવામાં એની સ્ત્રીને ગર્ભ રહ્યો. ગર્ભવતી એવી તે એકદા કહેવા લાગી–ઘી વગેરે તમે લઇ આવો, સુવાવડમાં એ વસ્તુઓ જોઈશે. બ્રાહ્મણે કહ્યુ–હે પ્રિયે, હું એ કયાંથી લાવું? અમાસના ચદ્રમાની પેઠે મારામાં પણ એક પણ કળા નથી. કળાહીનપણાને લીધે મને કંઈપણ મળતું નથી; લોકોમાં એ કળા જ મૂલ્યવતી ગણાય છે; જાતિ કે કુળ કાંઈપણ મૂલ્યવાળા ગણાતાં નથી. એ વખતે બ્રાહ્મણીને બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થવાથી કહેવા લાગી–તમે જઇને રાજાને વળગો–એથી જ તમને લક્ષ્મી મળશે. અર્થીજનોનાં મનવાંછિતને પૂરવામાં શક્તિમાન્ હોઇને રાજાઓ જ કામકુંભ છે; (બાકી જે) કામકુંભની વાતો છે તે તો અસત્ય છે. પણ આ રાજાઓ સામા માણસના ગુણ અવગુણની પરીક્ષા કરતા નથી; દેવોની પેઠે અત્યન્ત ભક્તિથી જ એમની મહેરબાની મેળવી શકાય છે. બ્રાહ્મણીનાં આવાં વચન અંગીકાર કરીને બ્રાહ્મણ પુષ્પ ફળ–પત્ર આદિ લઇ જઇને મહા આદરસહિત શતાનીકરાજાની નિરન્તર સેવા કરવા લાગ્યો બુદ્ધિહીન જનો પારકી બુદ્ધિ પ્રમાણે વર્તન કરે તો તે યે સુદર છે

એવામા અન્યદા ચંપાનગરીના રાજા દધિવાહન ભૂપાળે આવીને, પાળા–અશ્વ–હસ્તી આદિથી કૌશાંબી નગરીને ચોતરફ ઘેરી; પરિધિ[1] ચદ્રમાને ઘેરી રહ્યું છે તેમ. પણ શતાનીક રાજા કેઇ મ્હોટો પ્રપંચ શોધતો અંદર જ રહ્યો. કારણકે જે કાર્ય પરાક્રમથી

૧ ચદ્ર અને સૂર્યની આસપાસ ધૂમસના કુંડાળા જેવું દેખાય છે, તે 'પરિધિ' કહેવાય છે

અશકય હોય એ ઉપાય વડે કરવું કહ્યું છે. બહુ સમય વીતવાથી દધિવાહન રાજાના સુભટો વિષાદ પામ્યા અને એણે પણ જાણ્યું કે કૌશાંબીનો કિલ્લો લઈ શકાય એવો નથી. પછી એણે વર્ષાકાળને વિષે ઘણો કાળ થવાથી ઘેર જવાને ઉત્કંઠા થઇ હોયની એમ, પાછું ફરવા માંડયું. એ વખતે પુષ્પને કારણે પેલો સેડુબક વિપ્ર ઉપવને ગયો હતો તેણે પાકી ગયેલા પત્રોવાળા વૃક્ષની જેવું, ખિન્ન થઇ ગયેલું સૈન્ય જોયું. એટલે સત્વર આવીને એણે શતાનીક રાજાને કહ્યું-હે સ્વામી, તમારો શત્રુ થાકી પાછો જાય છે; માટે જો તમે પ્રયત્ન કરશો તો એનો પરાજય કરી શકશો; કારણકે પ્રયત્ન મ્હોટા વૃક્ષની પેઠે સમય આવ્યે ફળે જ છે. આવું બ્રાહ્મણનું યુક્ત વચન સાંભળીને ચંપાના રાજાના સૈન્યની પાછળ પોતાનું સૈન્ય લઇને, શતાનીકરાજા એકદમ ચાલ્યો; અને મેઘ જેમ જળનો વરસાદ વરસાવે તેમ તેણે તીરનો વર્ષાદ વરસાવી મૂકયો. એનાથી દુઃખી થઇને ચંપાધિપતિ દધિવાહન રાજાના સુભટો વૃષભો નાસે તેમ નાસવા માંડ્યા. તેથી સૈન્ય તજી દઇ, બહુ અલ્પ સામગ્રી રહી હતી તે લઇને ચંપાનો રાજા પોતાને નગર પહોંચી ગયો; કારણકે પોતે કુશળ (રહ્યો) હોય તો સર્વ કાર્ય સિદ્ધ થાય છે. એનાં કોશ-હસ્તી આદિ (પાછળ રહ્યાં હતાં તે) શતાનીક રાજાએ પોતાને સ્વાધીન કર્યાં; અથવા તો સ્વામી નષ્ટ થયે છતે એના સેવકોએ પણ શું નષ્ટ થવું ?

હવે શતાનીક રાજાએ અત્યંત હર્ષ સહિત નગરીને વિષે પ્રવેશ કર્યો. પછી બ્રાહ્મણને કહ્યું-હે વિપ્ર, તું તને ગમે એ માગ. પણ નિર્ભાગ્યશિરોમણિ એવો એ બોલ્યો-" હે રાજન, હું મારી સ્રીને પુછીને માગીશ; " કેમકે મૂર્ખજનો હમેશાં બીજાનાં મુખ સામું જોનારા હોય છે. પછી શ્રાદ્ધમાં જમી આવ્યો હોય એમ અત્યન્ત હર્ષ પામતો ઘેર જઇને એ બ્રાહ્મણ પોતાની સ્રીને પૂછવા લાગ્યો-હે ભદ્રિની, રાજા (આપણા પર) તુષ્ટમાન થયા છે માટે કહે એની પાસે હું શું માગું ? બુદ્ધિની નિધાન એવી એ

બ્રાહ્મણીએ વિચાર્યું–જો હું એને ગામ આદિ માગવાનું કહીશ તો એ ઉત્તમ લાવણ્યવાળી અન્ય સ્ત્રી પરણી લાવશે અને મને વાત પણ પૂછશે નહિં; કારણકે ધનવાન્ લોકોની આવી જ સ્થિતિ હોય છે. માટે એને કંઇ એવું અલ્પ માગવાનું કહું કે જેથી એ મને ત્યજી દે નહિં; કારણકે કયો સમજુ માણસ પોતાના જ અશ્વોથી પોતાના ઉપર ધાડ લાવશે. પછી એણે ભટ્ટને કહ્યું–તમારે રાજા પાસે જઇને આટલું માગવું–પ્રતિદિન એમની સાથે સભા વચ્ચે ગુપ્ત વાત કરવા દે, વળી સૌથી પહેલું આસન આપે, ભોજન આપે અને દક્ષિણામાં એક સુવર્ણ મહોર આપે. આટલાં વાનાં તમારે એની પાસે માગવાં. એટલે બ્રાહ્મણે જઈ રાજા પાસે એ પ્રમાણેની યાચના કરી. રાજાએ કહ્યું–અરે, તેં આમાં મારી પાસે શું માગ્યું ? કલ્પદ્રુમ પાસે એક પાંદડાની યાચના શું કરી ? બ્રાહ્મણે ઉત્તર આપ્યો–હે રાજન્, બ્રાહ્મણીએ કહ્યા ઉપરાંત એક હલકામાં હલકી કીરેટ પણ હું વધારે માગતો નથી. હે મહીપતિ, પાણી પણ મારી બુદ્ધિમતી બ્રાહ્મણી કહે છે તેટલું જ હું પીઉં છું. એજ મારો પરમ મિત્ર છે, એજ પરમ દેવતા છે, એજ મારૂં સર્વસ્વ છે, અને એજ મારૂં જીવિત છે. રાજાએ પણ વિચાર્યું–એ મૂર્ખ આટલી જ કૃપાને લાયક છે. પાણીની ડોલ છે તે સમુદ્ર પાસેથી પણ પોતામાં સમાઇ શકે એટલું જ ગ્રહણ કરે છે. એવો વિચાર કરીને તથા એનો ઋજુ સ્વભાવ જોઇને, એણે જે યાચના કરી હતી તે સર્વે એને આપી. એ (બ્રાહ્મણ) પણ રાજા સાથે વાર્તાચિત કરવાનું મળવાથી તથા અગ્રાસને બેસીને ભોજન કરતો હોવાથી અને ઉપરાંત એક સુવર્ણ મહોરની દક્ષિણા મેળવતો હોવાથી એની સંભાવના થવા લાગી. રાજાનો માનીતો હોવાથી લોકો પણ નિત્ય એને બોલાવવા લાગ્યા. જેનાપર રાજા સંતુષ્ટ થાય છે એને કલ્પવૃક્ષ પણ ફળે છે.

દક્ષિણાના લોભથી એ બ્રાહ્મણ તો જમેલુ પુનઃ પુનઃ વમન કરવા લાગ્યો અને પાછું જમવા લાગ્યો; કારણકે બ્રાહ્મણોને કિંચિત

પણ યોગ્ય લોભ નથી હોતો. દક્ષિણામાં ઘણું દ્રવ્ય મળ્યું એથી એને બહુ જ સારૂં થયું અને તરૂવરમાંથી શાખા નીકળવા માંડે એમ એનું કુટુમ્બ વિસ્તાર પામવા લાગ્યું. પણ અજીર્ણ આહાર અને વમનને લીધે કાચોરસ ઉપર ને ઉપર રહેવાથી એને ત્વચામાં વિકાર થયો કારણકે જેવી ક્રિયા હોય છે, તેવું જ ફળ પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રતિકાર નહિ કરવાથી એનો વ્યાધિ વધ્યો. વૈર, વ્યાધિ, ઋણ અને અગ્નિ-એ ચારે વાનાં સરખાં છે. એની નાસિકા આગળથી બેસી ગઈ, એના હસ્ત અને ચરણ ફાટી ગયા અને એનો સ્વર તુટી ગયો, તો પણ અતૃપ્તની પેઠે એણે રાજાની સાથે પાંચે ઇન્દ્રિયોના ભોગોપભોગ શરૂ રાખ્યા; કારણકે એવા ભૂખાળ લોકોને લેશ પણ શરમ હોતી નથી. એ જોઇ મંત્રીઓએ તો રાજાને કહ્યું-આ કુષ્ટરોગ છે તે ચેપી રોગ છે; માટે ભોજન વગેરેમાં એની સાથે સંબંધ રાખવો એ યુક્ત નથી; એવું હેત શા કામનું કે જેથી પોતાનો વિનાશ થાય ? માટે હે સ્વામી, આના નીરોગી પુત્રો છે એમના માંના કોઇને એને સ્થાને રાખો, આદેશીને સ્થાને આદેશ રાખવામાં (મૂકવામાં) આવે છે તેવી રીતે. મહીપતિએ એ વાતની હા કહી એટલે મંત્રીઓએ વિપ્રને કહેવરાવ્યું કે-હવે તારે રાજમહેલમાં પોતે ન આવતાં તારા પુત્રોને મોકલવા. તું ઘરમાં જ સારો છે. એ સાંભળી અત્યન્ત ખિન્ન થયેલો એવો બ્રાહ્મણ પછી પોતાના પુત્રને રાજમંદિરમાં મોકલવા લાગ્યો. વ્યાધિએ તો અતિ ઉગ્રરૂપ ધારણ કર્યું એટલે વળી પુત્રોએ પિતાને ઘરની બહાર એક કુટીર (ઝુંપડી) કરાવીને એમાં રાખ્યો. ત્યાં એ એકલો કેવી રીતે રહી શકશે એમ વિચારીને જ હોયની એમ એની આસપાસ પુષ્કળ માખીઓ બણબણવા લાગી. એક જુના પુરાણા ખાટલામાં પડ્યો પડ્યો તે બબડતો તેને કોઇ ઉત્તર પણ આપતું નહીં; તો કહ્યું કરવાની તો વાત જ શી ? એના પુત્રો એની આજ્ઞા ન પાળતા એટલું જ નહિં પણ એની સામા ઉલ્લુંઠ વચન સુદ્ધાં કહેવા લાગ્યા. જગી પુત્રવધૂઓ પણ કાળના પ્રવર્મા

તુચ્છ આહાર દઈને કુતરાને નાખે એમ અવજ્ઞાથી એને આપવા લાગી; અને ધિક્કાર છે એમને કે નાક મચકોડતી, મુખ બગાડતી, ખભા મરડતી અને ત્રાંસી આંખે જોતી થુંકવા લાગી. એવાં વધુઓનાં આચરિત જોઇ વિપ્રે વિચાર્યું-એઓ ભલે એવી ચેષ્ટાઓ કરે; મારે પારકી પુત્રીઓનો શો દોષ કાહાડવો? આ મારા પુત્રોનો જ એમાં દોષ છે કે જેઓ મારી જ સંપત્તિ લઇને મારે જ મસ્તકે પગ મુકવા તૈયાર થયા છે! અથવાતો તળાવની કૃપાથી એમાં રહેલું જળ વૃદ્ધિ પામે છે ત્યારે એ તળાવના જ કિનારાને તોડી નાખે છે! વળી સુવર્ણ સમાન તેજસ્વી એવો જે અગ્નિ જે કાષ્ટમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે તે કાષ્ટને જ પ્રથમ બાળી નાખે છે. માટે આ કૃતઘ્ન પુત્રોને મારા અપમાનનું ફળ સત્વર દેખાડું જેથી મારૂં વેર વળે.

આ પ્રમાણે વિચાર કરીને સર્વ પુત્રોને બોલાવી એણે કહ્યું-આ કુષ્ટ રોગને લીધે દુઃખી થવાથી મને વિરક્તભાવ ઉત્પન્ન થયો છે. માટે હવે આપણો કુળાચાર કરીને હું પ્રાણત્યાગ કરવા ઈચ્છુંછું. એ સાંભળીને પુત્રો તો જાણે અમૃતનુંપાન કરતા હોયની એમ હર્ષ પામ્યા. "બહુ જ સારૂં થયું કે એ મરવાને તૈયાર થયા છે; વગર ઔષધે વ્યાધિ જતો હોય તો ભલે જાય." એમ વિચારીને કહેવા લાગ્યા-હે તાત, અમને આજ્ઞા આપો; આપનું કહ્યું કરવાને અમે તૈયાર છીએ. પિતાએ કહ્યું-એક પુષ્ટ અંગવાળા છાગ (બોકડા) ને તમે અહીં લઇ આવો તેને વિવિધ મન્ત્રોથી પવિત્ર કરીને હું તમને સોંપીશ. પછી તમે તેને સૌ સાથે મળીને ભક્ષણ કરજો કે જેથી આપણા કુળને વિષે શાન્તિ અને આરોગ્ય થશે.

"હે પ્રિય, આજે બળદને પ્રસવ થયો છે" એમ લોકો કહેતા તો તે વાતને પણ સત્ય માનનારા એવા (ભોળા) સેડુબકે પણ કોણ જાણે કેમ આ વખતે પ્રપંચ રચ્યોઃ અથવા તો લોકોને શિક્ષા વિના પોતાની પાપબુદ્ધિની ખબર પડતી નથી. પેલા પુત્રોએ તો પિતાનો પ્રપંચ નહિં સમજીને એના કહેવા પ્રમાણે

પશુ આણીને એને આપ્યો; અથવાતો યુવાનોને મતિ ક્યાંથી હોય? સેડુબકે પશુને અન્નની સાથે પોતાના અંગમાંથી નીકળતું મળ-પરૂ આદિ પણ આપવા માંડયું. એમ કરતાં જ્યારે પશુની સાતે ધાતુઓ મહા કુષ્ટરોગે ભેદી નાખી ત્યારે એને મારી નાખીને વિપ્રે પોતાના પુત્રોને સોંપ્યો. એમણે પણ પિતાનો અભિપ્રાય નહિં સમજીને એ પશુનું ભક્ષણ કર્યું. એટલે પિતા જાણે કૃતાર્થ થયો હોયની એમ આનન્દ પામવા લાગ્યો. એણે પુત્રોને કહ્યું-હું હવે નિશ્ચિંત થયો છું એટલે કોઇ તીર્થસ્થળે જાઉં છું. આ જન્મનો તો આમ અંત આવ્યો માટે હવે અન્ય જન્મ કરવાની મારી ઇચ્છા છે.

પુત્રોને આ પ્રમાણે કહીને સેડુબક બ્રાહ્મણ સર્પના રાફડામાંથી ભાગી નીકળતો હોયની એમ ઘર થકી ચાલી નીકળ્યો. ચાલતા ચાલતાં અસંખ્ય ભયાનક જાનવરોવાળા એક અરણ્યમાં આવી પહોંચ્યો. માર્ગના શ્રમથી થાકેલા અને સૂર્યના તાપથી અકળાઇ ગયેલા સેડુબકને, એના કુષ્ટરોગની સાથે સ્પર્દ્ધા કરતી હોયની એવી તૃષાએ મુંઝવ્યો. પાણી પાણી કરતો આમ તેમ ભટકતો હતો એવામાં એના જીવિતવ્યની આશા સમાન એક પાણીનો ધરો એની દૃષ્ટિએ પડયો. તીરપર ઉગેલાં હરીતકી-ખદીર-આમળા-લીંબડા-બાવળ વગેરે વૃક્ષોનાં પુષ્પ અને ફળ એ ધરાના અત્યન્ત તપી ગયેલા જળમાં પડયા કરતાં હોવાથી એ જળ જાણે કવાથ [ઉકાળા] જેવું દેખાતું હતું. એવું જળ પણ સેડુબકે અમૃત સમાન માનીને પીધું: પ્રસ્તાવ એટલે અમુક અવસર જ ખરેખર વસ્તુઓને અમુલ્યપણું બક્ષે છે. જેમ જેમ એ જળ પુનઃ પુનઃ પીવા લાગ્યો તેમ તેમ એને વિરેચન થવા લાગ્યું અને શરીરમાંથી કૃમિઓ બહાર નીકળવા લાગ્યા. તેણે આ પ્રમાણે નિરન્તર કર્યું શરૂ રાખ્યું તેથી અલ્પ સમયમાં એની કાયા સુવર્ણની સમાન અત્યન્ત દેદીપ્યમાન થઈ ગઇ. પોતાના શરીરની એ પ્રકારની કાન્તિ જોઇને તે અન્તઃકરણને વિષે અત્યન્ત હર્ષ પામવા લાગ્યો કે-મેં સ્વપ્નને વિષે પણ આરોગ્યના પ્રાપ્ત થશે એવું ધાર્યું નહોતું. મહા

બળવાન એવો વિધાતા અનુકુળ હોય છે ત્યારે ન ધાર્યું હોય એવું બને છે અને તે પ્રતિકુળ હોય છે ત્યારે ધાર્યા કાર્ય પણ પડ્યાં રહે છે માટે હવે મારા કૌશામ્બીના લોકોને મારી આ શરીરની કાન્તિ નજરે પાડું, કારણ કે જ્યાં સુધી લોકો દેખે નહિ ત્યાં સુધી ગમે એવી શ્રેષ્ઠ શોભા હોય તેથી પણ શું? વળી મારા કુપાત્ર પુત્રોની શી દશા થઇ છે એ પણ હું જોઉં કારણ કે ભાગ્યશાળી પુરૂષો જ પોતાના ઉત્કર્ષ પગથીઆને નજરે જુએ છે! એમ વિચારીને પાછો વળી નગરી ભણી ચાલ્યો નગરમાં પ્રવેશ કર્યો એટલે નગરવાસીઓ એને વિસ્મય નેત્રોથી જોઇ રહ્યા, અને કહેવા લાગ્યા "અહો! આ વિપ્ર ક્યાંથી આવ્યો તદ્દન નીરોગી થઇ આવ્યો? તારી સ્થીતિ બદલાઇ ગયેલી જોઇને અમને અત્યન્ત આશ્ચર્ય થાય છે!" બ્રાહ્મણે એમને ઉત્તર આપ્યો-નિરન્તર એકાગ્ર ચિત્તે ઉત્તમ તીર્થની સેવા કર્યાથી મને દેવ પ્રસન્ન થયા અને એણે મારો વ્યાધિ દૂર કર્યો અથવા તો-દેવતા પ્રસન્ન થાય છે તો આ દેહ જ સ્વર્ગ બનાવી દે છે. લોકો કહેવા લાગ્યા-અહો ધન્ય છે આ વિપ્રને કે દેવતાની કૃપા એણે પ્રાપ્ત કરી! આમ પ્રશંસા પામતા સદ્દગકે પોતાના ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો, તો અનેક કીડાઓથી ખવાઇ ગયેલા પત્રવાળા વૃક્ષોની જેમ મહા વ્યાધિથી પીડાતા એના પુત્રો એની નજરે પડ્યા અત્યન્ત હર્ષ સહિત પિતાએ પુત્રોને કહ્યું હે કુપુત્રો, તમે મારી અવજ્ઞાનું પુરેપૂરૂં ફળ ભોગવો એ સાંભળી પુત્રો કહેવા લાગ્યા-હે તાત, તમે આવું નિર્દય આચરણ તમારા જ પુત્રો પ્રત્યે કેમ કર્યું? તમારી બુદ્ધિ બળી ગઇ છે! તમે આવું કુકર્મ કરતાં પાપથી પણ ડર્યા નહિ અથવા તમારા આ પત્નીઆથી પણ લજ્જા પામ્યા નહિ? એ સાંભળી પિતા પણ ક્રોધથી આક્રોશ કરી બોલ્યો—અરે દુષ્ટો! તમારા પોતાનાં કાર્યો તો તમે સંભારો કે તમે તમારા પિતાનો પણ કેવી રીતે એક શ્વાનની પેઠે પરાભવ કર્યો છે! તમારા પોતાના જ પાપને લીધે ભય ને લજ્જા જેઉ ગ્લા ગ્યા છે તેથી જ તમે,

જેના થકી આ ઉચ્ચ પદવીને પામ્યા છે એવા મને બહુ વિડંબના પમાડી છે ! અથવા તો લોકો પારકા અલ્પ દોષને મ્હોટા રૂપમાં જુએ છે અને પોતાના પર્વત સમાન મહાન્ દોષો હોય છે તેને ભાળતા જ નથી. વળી તમે બ્રાહ્મણનો કે વણિકનો વંશ જાણતા નથી લાગતા તેથી જ તમે મારા ઉપર એટલી આફત ગુજારી હતી. તો હવે જાણજો કે મારા જેવા રંકે તમારા જેવા ઉચ્ચ પદવાળાની આ સ્થિતિ કરી છે ! અથવાનો એક કાંકરી પણ ઘડો ફોડે છે.

પુત્રોની સાથે આ પ્રમાણે પિતાને કલહ કરતો જોઇને લોકો કહેવા લાગ્યા–આ તો મુગ્ધ-બાળક હતા એમણે તો ભૂલ કરી, પણ તેં જાણતાં છતાં (જાણી જોઇને) કેમ ભૂલ કરી ? એક જણ કુપને વિષે પડે તેથી બીજાએ પણ શું એમ કરવું ? શું તેં નથી સાંભળ્યું કે પુત્ર કુપુત્ર થાય પણ પિતા કુપિતા ન થાય ? આ પ્રમાણે સર્વ લોકો એકમુખે એ સેડુબકની નિન્દા કરવા લાગ્યાઃ અથવા તો લોકો તો ક્ષણમાં સ્તુતિ કરે છે અને ક્ષણમાં નિન્દા પણ કરે છે. પછી લોકોના તિરસ્કારને લીધે સેડુબકે કૌશામ્બી નગરી ત્યજી દીધી; કારણ કે જનાપવાદના ભયથી રામે પણ સીતાને ત્યજી દીધી હતી.

(શ્રી વીરપ્રભુ શ્રેણિકરાજાને કહે છે) હે શ્રેણિકરાજા, કૌશામ્બી નગરી પડતી મુકીને એ સેડુબક વિપ્ર ચાલી નીકળ્યો તે તારે નગર આવ્યો ને આજીવિકાને અર્થે તારા દ્વારપાળનો આશ્રય લઇને રહ્યો; કારણ કે વિદેશને વિષે ધનહીનની એવી જ વૃત્તિ હોય છે. હે રાજા, જિનના વિહારથી જ લોકોપર ઉપકાર થાય છે માટે વિચરતા વિચરતા અમે એકદા આ નગરમાં પણ આવ્યા હતા. તે સમયે તારો દ્વારપાળ એ સેડુબકને " તારે હું આવું ત્યાંસુધી આ સ્થાનેથી જવું નહી " એમ કહીને મને વંદન કરવા આવ્યો. પણ પાછળ સેડુબક બ્રાહ્મણ જાણે કાળમાંથી આવેલો રંક ભિક્ષુક હોયની એમ દુર્ગાદેવીને શહેરીઓએ ચડાવેલ બળિ ખાવા લાગ્યો. અતિલોલુપ હતો તેથી તેણે કંઠપર્યન્ત

ખાધું તેથી અને વળી ગ્રીષ્મ ઋતુનો ઉત્કટ તાપ હતો તેથી તેને બહુજ તરસ લાગી. એટલે એને વિચાર થયો કે આ જળચરો જે છે એમને પૂરાં ભાગ્યવાન સમજવાં કે એઓ વિશ્વના જીવનભૂત એવા જળને વિષે જ પ્રથમ ઉત્પન્ન થાય છે. વળી રાત્રિદિવસ જળને વિષે જ રહ્યાં છતાં એઓ યથારૂચિ જળ ઉપર તરી આવે છે, અંદર ડુબકી મારે છે અને આડાઅવળા પણ ફર્યાફર કરે છે. એટલું જ નહિં પણ આવું અમૃતસમાન ઠંડુ જળ નિરન્તર પીએ છેઃ અથવા તો "અમૃત" તો ફક્ત વાર્તામાં જ છે; આ જળ છે તેજ અમૃત છે. આમ વિચારતો એ તૃષાતુર છતાં પણ દ્વારપાળના ભયથી કોઇ જળાશયે જળ પીવા ગયો નહીં. અહો! સેવકનું જીવતર ખરે કષ્ટદાયક છે. તૃષાથી પીડાતો ગરીબ બિચારો જળ, જળ એમ બૂમ પાડવા લાગ્યો; મંદબુધ્ધિ શિષ્ય શ્લોકાદિ ગોખવા મંડી જાય તેમ. તૃષાને દુઃખે મૃત્યુ પામીને એ નગરની બહારની વાવમાં એક દેડકો [ઉત્પન્ન] થયો કારણ કે જે લેશ્યામાં જન્તુ મૃત્યુ પામે છે એજ લેશ્યામાં એ ઉત્પન્ન થાય છે.

"હે રાજન્, (વીરપ્રભુ શ્રેણિકમહીપતિને સંબોધી કહે છે) અમે પાછા ફરતા ફરતા તારા જ નગરને વિષે આવ્યા, જાણે એ દેડકાના કોઇ મહદ્ભાગ્યથી આકર્ષાઇને હોયની એમ. તે વખતે સર્વ લોકો અમને વંદન કરવા આવતા હતા ત્યારે વાવમાંથી પાણી ભરવા આવેલી પનહારીઓમાં આવા પ્રકારનો સંલાપ થયો—એક બોલી, અરે બ્હેન, આજે શું કોઇ મહાન્ ઉત્સવ છે કે જેને લીધે સર્વ લોકો એક સાથે હર્ષમાં જતા જણાય છે? ત્યારે બીજી આક્ષેપ સહિત કહેવા લાગી—અરે તું તો કોઇ ગર્વ શ્રીમંતની પુત્રી છો અથવા તો કેવળ મૂર્ખ છો કે એટલું જાણતી નથી.! સુરેન્દ્રો સુધ્ધા સેવકજનની પેઠે જેમના ચરણને વિષે સાષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણામ કરે છે એવા શ્રીમાન્ મહાવીર ઉદ્યાનને વિષે પધાર્યા છે એવા એ મહાવીર જિનને તું નથી જાણતી તો એમજ સમજજે કે તું કાંઇ પણ

નથી જાણતો; કારણ કે મહા તેજસ્વી સૂર્યમંડળનો ઉદય થાય છે ત્યારે મંદનેત્રવાળાને પણ એની ખબર પડે છે. પનહારીઓના આવા સંલાપ સાંભળીને જેને સંજ્ઞા થઇ એવો એ દેડકો વિચારવા લાગ્યો-મેં પૂર્વે ક્યાંય નિશ્ચયે 'મહાવીર' એવો શબ્દ સાંભળ્યો છે. ઉહાપોહ કરતાં એને પોતાનો પૂર્વભવ સ્મરણમાં આવ્યો; તે જાણે એને ભવિષ્યમાં થનારા પ્રતિબોધની વાતને નિવેદન કરવાને હોયની ! દ્વારપાળ મને દરવાજો સોંપીને તે વખતે જેમને વંદન કરવા ગયો હતો તેજ આ મહાવીર પધાર્યા છે. માટે આ લોકો એ જિનેશ્વરને વંદન કરવાને જાય છે એમ હું પણ જાઉં, કારણ કે તીર્થ તો સૌનું છે. એમ વિચારીને એ દેડકો કુદતો કુદતો અમને વંદન કરવાને આવવા નીકળ્યો એવામાં માર્ગને વિષે, હે રાજન્, તારા અશ્વોની ખરી નીચે દબાઇ ગયો; અને મૃત્યુ પામ્યો. મરણસમયે શુભ ધ્યાન રહ્યું એથી એ દેવયોનિને વિષે ઉત્પન્ન થયો છે અને દર્દુરાંક એવું એનું સાર્થક નામાભિધાન છે. ભાવ થકી તો એ સૂર્ય સમાન છે; એની ક્રિયા જ એક ખદ્યોત (પતંગીઆ) જેવી છે. આ વખતે દેવતાઓની સભામાં, હે રાજન્, ઇંદ્રે તારી પ્રશંસા કરી કારણ કે ગુણીજનોનો પરના ગુણોપર પક્ષપાત હોય છે. ઇંદ્રે એમ કહ્યું કે-આ વખતે ભરતક્ષેત્રને વિષે શ્રેણિકરાજા જેવો કોઇ શ્રાવક નથી: મણિ તો બહુ છે પરંતુ ચિન્તામણિ તુલ્ય કોઇ મણિ નથી. એ શ્રેણિકને સુર તેમજ સુરેન્દ્ર-કોઇ પણ જૈન ધર્મથી ચળાવવાને સમર્થ નથી. જેવી રીતે જિનેશ્વર ભગવાનના વચનને ગુરૂકર્મી પ્રાણી સત્ય માનતો નથી, તેવી રીતે એ દર્દુરાંકદેવે ઇંદ્રે કરેલી વાતને સત્ય માની નહિં તેથી એ (દર્દુરાંકદેવ) આ તારી પરીક્ષા કરવાને આવ્યો હતો. એણે અમારા ચરણપર 'ગોશીર્ષચન્દનનું' વિલેપન કર્યું છે પરન્તુ તારી દૃષ્ટિને મોહ પમાડીને અન્ય દેખાડ્યું છે શ્રેણિક રાજાએ પુનઃ કહ્યું-હે ભગવંત, એ વાત તો હું સમજ્યો; પણ ત્યારે એણે જે મંગલિક અને અમંગલિક શબ્દો કહ્યા એનો હેતુ શો સમજવો તે જણાવશો.

ભગવાને કહ્યુ-એણે " મરો " એમ કહ્યુ તે એવા અભિપ્રાયથી કે આ ભવને વિષે રહેતા તો કષ્ટ જ છે અને મૃત્યુ પછી મને મોક્ષ મળવાનો છે તો મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય માટે " મરો " એમ કહ્યુ છે વળી હે રાજન્, તને આ જન્મમાજ સુખ છે, મૃત્યુ પછી તો નરક મળવાનુ છે, માટે જ તને એણે " જીવો " એમ કહ્યુ છે, અને અભયકુમારને બેઉવાના કહ્યા એ એવા અભિપ્રાયથી કે એ આ જન્મમા ધર્મકાર્યો કરે છે અને મૃત્યુ પછી અન્યજન્મમા પણ એ દેવગતિમા જવાનો છે માટે એ જીવો કે મરો એ બેઊ સરખુ છે કાળશૌકરિકને એણે બેઉ વાનાનો નિષેધ બતાવ્યો એ એવા અભિપ્રાયથી કે આ જન્મમા એ પાપકાર્યો કરે છે અને મૃત્યુ પછી એ સાતમી નરકે જવાનો છે

શ્રી વીરપરમાત્માએ દર્દુરાંક દેવના આચરિત વિષે ખુલાસો કરતા શ્રેણિક રાજાની નરકગતિ થવાની કહી એ સાભળીને એને કપારી છુટી અથવા તો નરકની વાત સાભળતાજ ભય ઉત્પન્ન થાય છે, તો એ દુખ ભોગવવા પડવાનુ સાભળીને થાય એમા શુ આશ્ચર્ય ? શ્રેણિકરાજાએ પૂછ્યુ—હે જગન્નાથ, આપ જેવા મારા સ્વામી છતા મારે નરકગતિ કેમ ? કલ્પદ્રુમ છતા દારિદ્રય હોય નહીં પ્રભુએ ઉત્તર આપ્યો—હે મહીપતિ, તે નરકનુ જ આયુષ્ય બાધ્યુ છે, માટે તારે ત્યા જ જવુ પડશે, એ વિષયે અન્યથા સમજવુ જ નહિ હે રાજન્, નિકાચિત કર્મ જે છે તેને અન્યથા કરવાને દેવ, દાનવ, ચક્રવર્તી કે અમે પોતે પણ સમર્થ નથી જેમ મુનિની પાસે મહાઆઢ્ય રાજા કે રકને વિષે જરાએ અતર નથી તેમ એ કર્મની પાસે પણ નથી હે નરપતિ તુ ભવિષ્યમા થનારા ચોવીશ જિનેશ્વરમા પ્રથમ પદ્મનાભ નામે જિનેશ્વર થવાનો છુ માટે વૃથા ખેદ કરવો રહેવા દે પણ શ્રેણિકભૂપતિએ પુન વિજ્ઞાપના કરી કે-હે ભગવત જેમ દુ સાધ્ય એવા પણ સન્નિપાતને વિષે ઉત્તમ વૈદ્ય બુદ્ધિથી વિચાર કરીને ઔષધ આપે છે તેમ નિર્મળ કેવળજ્ઞાનરૂપી લોચનવાળા આપ મને દુર્ગતિથી છુટાવનારો કોઈ

ઉપાય બતાવો. એ સાંભળીને તીર્થંકર મહારાજા પણ સમાધાનને માટે બોલ્યા-જો કપિલા બ્રાહ્મણી પાસે તું સાધુઓને દાન દેવરાવ અને કાળશૌકરિકને (પ્રાણીઓનો) વધ કરતો અટકાવ તો તારો નરકવાસ મટે. પણ અમને તો નિશ્ચય છે કે "સોમનાથ મરવાનો યે નથી; અને આચાર્ય એને કાષ્ઠની ચિતા પર બેસાડવાના યે નથી."

જિનેશ્વર ભગવાને કહેલી આ વાકયાવલીને સંજીવિની સમાન સમજી એમને પ્રણામ કરીને મગધેશ્વર શ્રેણિકરાજા પોતાના નગર ભણી પાછો વળ્યો. એ વખતે એજ દર્દુરાંક દેવે એની પરીક્ષા કરવાને એને માયાવડે, જાળ નાંખી મત્સ્ય પકડતો એક મુનિ દેખાડયો. એ મુનિને જોઇ એને બોલાવીને રાજાએ પૂછયું-આ શું આદર્યું ? મુનિએ ઉત્તર આપ્યો-આ મત્સ્યો વેચીને મારે એક ઉત્તમ કાંબળી લેવી છે. એ કાંબળી હું શરીર પર ઓઢીને વર્ષાકાળને વિષે અપૂકાય જીવોની રક્ષા કરીશ. કારણકે દયા એજ ધર્મનું મૂળ છે. રાજાએ વિચાર્યું-આ મુનિ મુગ્ધ બુદ્ધિવાળા એટલે મૂર્ખ જણાય છે કે એકેન્દ્રિયની રક્ષાને અર્થે પંચેન્દ્રિયનો વિનાશ કરે છે. અલ્પ પાપનો ભય રાખે છે અને પડે છે તો તે બહુ બહુ પાપમાં; હવાડાથી બ્હીએ છે, ને પડે છે કુવામાં. પછી એ મુનિને રાજાએ કંબળ અપાવી; કારણ કે શાસનની હીલણા થતી અટકાવવાને કુપાત્રને પણ (દાન) દેવું કહ્યું છે. આગળ ચાલતાં રાજાને દેવતાએ (માયાવડે) એક ગર્ભવતી સાધ્વી દેખાડી કે જે દુકાને દુકાને કંઇ દ્રવ્ય માગતી હતી. આવી સ્થિતિમાં સાધ્વીને જોઇને રાજાને અત્યન્ત ખેદ થયો; કારણકે આવું અયોગ્ય જોઇને કયો શ્રાવક ન દુહવાય ? આ બીજી શાસનની હીલણા ઉત્પન્ન થઇ એ-ખેતીમાં જળના દુષ્કાળને શમાવે (૦ નું શમન કરે) ત્યાં તેમાં તીડ આવવા જેવું થયું. આવી સાધ્વીઓ ભગવતી દીક્ષા ગ્રહણ કરીને પણ એને કેમ વૃથા ગુમાવે છે એમ ચિન્તવીને રાજાએ એ સાધ્વીને બોલાવીને કહ્યું-એક અકાર્ય કરીને પુનઃ પાછું એને શા માટે

ખુલ્લું બતાવવું પડે છે ? માંસ ખાઇને પાછાં અસ્થિ કોઇ ગળે બાંધે ખરાં ? તારૂં સર્વ કાર્ય હું નીવેડી આપીશ એમ કહીને રાજાએ સાધ્વીને ગુપ્ત અપ્રચ્છન્નપણે રાખી; કારણકે પોતાની જાંગ ઉઘાડતાં માણસ પોતે જ લજવાય છે. પ્રસવકાળ નજીક આવ્યે સર્વ કળાના જાણ એવા નૃપતિએ પોતે એનું સૂતિકર્મ કર્યું કારણકે એ સમય એવો હતો. એની એવી દુર્ગન્ધ છુટી કે નાસિકા ફાટી જાય; તોપણ શાસનના રક્ષક એવા રાજાને એના તરફ અભાવ ન થયો. વળી પ્રસવ થતાં જ બાળકે દેવતાની માયાવડે એટલું ગાઢ રૂદન કરવા માંડયું કે ત્રણ ત્રણ શેરી સુધી તે સંભળાવા લાગ્યું. એ જોઇને શ્રાવકશિરોમણિ નરપતિ અત્યન્ત દુઃખી થયો. એ કહેવા લાગ્યો-ઉપાય ચાલ્યો ત્યાંસુધી તો અત્યારસુધીનું સર્વ મેં ગુપ્ત રાખ્યું; પણ હવે કાંઈ બુદ્ધિ સુઝતી નથી તો આ કેમ કરીને હવે ગુપ્ત રહેશે ? અથવા તો આકાશ ફાટયું તે કોનાથી સાંધી શકાય ?

(દેવતાએ પોતાની માયાવડે બહુ બહુ પ્રકારે પરીક્ષા કરી તે સર્વમાં) રાજાની પૂર્ણ દ્રઢતા જાણીને પેલા દેવતાએ પોતાનું રૂપ પ્રકટ કર્યું અને એ હર્ષ સહિત બોલ્યો-હે રાજન્, દેવતાઓની સભામાં ઇન્દ્રે તને જેવો પ્રશંસ્યો છે તેવો જ તું છે; અથવા એથી પણ અધિક છો. પ્રકાશ કદિ અન્ધકાર થઇ જાય; મેરૂ પર્વત કદિ ચલાયમાન થાય, જળ કદિ અગ્નિરૂપ થાય, અમૃત વિષ થઇ જાય, અથવા સૂર્ય કદિ પશ્ચિમ દિશામાં ઉદય પામે; તોપણ, હે સત્વના ભંડાર, તું કદિ પણ સમ્યકત્વથી ચલિત થવાનો નથી. સમુદ્રના મહિમાનો પાર પામી શકાય પરંતુ તારા મહિમાનો પાર સર્વથા અલક્ષ્ય જ છે. મારા જેવા તારૂં કયા પ્રકારનું સન્માન કરી શકે એમ છે ? તોપણ હું કંઈક તારૂં સન્માન કરવાને ઇચ્છુંછું. તેથી હું તને આ હાર અને આ બે ગોળા આપું છું તેનો તું સ્વીકાર કર. એમાં આ હાર જે છે તે ત્રુટશે તો એને જે સાંધશે તેનું મૃત્યુ થશે એમ કહીને એ બે ગોળાઓ અને

હાર રાજાને આપીને ક્ષણમાં જતો રહ્યો. (એ ત્રણ વસ્તુઓમાં) એકલા એક હારનું જ મૂલ્ય મગધના રાજ્યના મુલ્ય જેટલું હતું.

પછી રાજાએ કપિલાને બોલાવીને ગૌરવ સહિત કહ્યું-હે શુદ્ધમતિ, તું મુનિઓને આદર સહિત ભિક્ષા આપ. તું જે કંઇ માગીશ તે સર્વ હું તને આપીશ. કારણકે મુનિદાન જે છે તે ઉત્તમ છે. કપિલાએ કહ્યું-હે રાજા, તમે મને કદાપિ સર્વ સુવર્ણમય બનાવી દ્યો તોપણ હું એ કરવાની નથી; કારણકે મેં આટલો બધો કાળ મારા આત્માને મુનિદાનથી કલંકિત કર્યો નથી તો હવે થોડા માટે કોણ એ દૂષણ વ્હોરી લે ? રાજાએ એને પત્થર સમાન કઠોર જાણીને પડતી મુકી. પછી એ કાળશૌકરિક કસાઇને કહ્યું-તું તારી પ્રાણીવધ કરવાની વૃત્તિ પડતી મુક. તું દ્રવ્યને અર્થે એવું પાપકાર્ય કરે છે તો ચાલ, હું તને એટલું બધું દ્રવ્ય આપું કે તું કુબેરભંડારીની જેવો થઇ જા. પેલાએ કહ્યું-આ મારી વૃત્તિ કેવી રીતે પાપરૂપ કહેવાય ? એનાથી તો નિરન્તર પુષ્કળ પ્રાણીઓ હયાતિ ભોગવે છે (જીવે છે). માટે એને હું કેવી રીતે ત્યજી શકું ? મારી એવી ઇચ્છા છે કે એ, ને એ જ મારી વૃત્તિમાં મારૂં મૃત્યુ થાય. રાજાએ " એ પાપી આ પાપ કર્યા કરતો કોઇ રીતે અટકવાનો નથી " એમ વિચારીને એને નરક સમાન કુવામાં નંખાવ્યો. હે પાપી, પ્રાણીઓનો વધ કરે છે એથી તું નરકને વિષે જ જઇશ એમ કહી કહીને એને આખો દિવસ અને રાત્રી ત્યાં રાખ્યો અને જઇને ભગવંતને વાત કરી કે એ કાળશૌકરિક પાસે એની વૃત્તિ છેલ્લા આઠ પહોર થયાં તો પડતી મુકાવી છે. પણ જિનેશ્વર ભગવંતે કહ્યું-હે રાજન્, એણે તો કુવામા રહ્યા છતાં પણ માટીના પાંચસો પાડા બનાવીને એમનો વધ કર્યો છે. હે મહીપતિ, આ કાળશૌકરિક અને કપિલા બેઉ અભવિ છે. અમેધ્ય (મળ) અને લસણની પેઠે એ બેઉ પોતાનો મૂળ સ્વભાવ ત્યજવાના નથી. બનવાની વસ્તુ અવશ્ય બને જ છે; અન્યથા થતી નથી. આ પ્રમાણે પ્રભુનો પ્રતિબોધ પામીને રાજા નમન કરીને

સ્વસ્થાનકે ગયો. ભગવાન્ વીરજિનેશ્વર પણ ભવ્યજનોને પ્રતિબોધ પમાડવા અન્યત્ર વિહાર કરી ગયા. અથવા તો સૂર્યને સર્વ જગતપર પ્રકાશ કરવાનો છે.

હવે કેટલેક કાળે પેલા કાળસૌકરિકને મૃત્યુ પાસે આવ્યું, કારણકે પ્રાણી માત્રની એ જ પ્રકૃતિ છે. હંમેશા પાંચસો પાંચસો પાડાનો વધ કરવાથી એણે જે પાપ બાંધ્યું હતું તે હવે આવીને ઉભું રહ્યું. એના પ્રભાવથી એના શરીરમાં મહાન્ વ્યાધિઓ ઉત્પન્ન થયા. એની એને વ્યથા થવા લાગી. અથવા તો જેવું આપ્યું હોય તેવું જ મળે છે. હે માતા, હે પિતા, હે આજ્ઞાકિત સુલસ, હું વગર રક્ષાએ મૃત્યુ પામું છું-એમ એ વારંવાર આક્રંદ કરવા લાગ્યો, અને એની પાસે બેઠેલા બીજાઓ પણ એના દુઃખે દુઃખી થઈને આંસુ લાવીને રૂદન કરવા લાગ્યા. એનો પુત્ર સુલસ તો પોતાના પિતાને સુખ વર્તાય એટલા માટે વેણુ-વીણા મૃદંગ આદિ વાજીંત્રોવડે, અને અત્યન્ત મધુર અને લાવણ્યવતી વેશ્યા સ્ત્રીઓના ગાયનવડે, સંગીત કરાવવા લાગ્યો. વળી કપૂર, કસ્તુરી મિશ્રિત ચંદનના રસવડે પિતાના શરીરપર વિલેપન કરવા લાગ્યો અને એની નાસિકા આગળ ઉત્તમ ધૂપ બાળવા લાગ્યો. એને મધુર અને નાના પ્રકારના ભોજન જમાડવા લાગ્યો અને અત્યંત કોમળ શય્યાને વિષે સુવરાવવા લાગ્યો. પણ એવા એવા મનોજ્ઞ શબ્દાદિ સુદ્ધાં અનેક પાપના ભારવાળાને પ્રતિકૂળ લાગ્યા, પિત્તના વ્યાધિવાળાને સાકર લાગે તેમ. એને ન જાગવું ગોઠતું કે ન ઉંઘવું ગોઠતું, ન બેસવું ગમતું કે ન ઉઠવું ગમતું, નહોતું એને જમવાનું ગમતું કે નહોતું ભૂખ્યા રહેવું ગમતું.

પોતાના પિતાની આવી આવી ચેષ્ટાઓ જોઇને પુત્ર સુલસને ભય લાગ્યો, અથવા તો શ્રેણિબંધ ઉત્પાત જોઇને કયો માણસ ન ક્ષોભ પામે? સુલસે જઈને સર્વ હકીકત અભયકુમારને નિવેદન કરી, અથવા તો નન્દાના નન્દન (અભયકુમાર) વિના અન્ય કોણ શુભ ચાહી શકે? ઉત્પત્તિકી આદિ બુદ્ધિઓએ

સંપજ્ઞ એવા એ મંત્રીશ્વરે કહ્યું–અનેક પ્રાણીઓનો વધ કરતાં તારા પિતાએ જે ઘોરપાપ ઉપાર્જન કર્યું છે તે, ભરેલા કુંભમાં જળ સમાતું નથી તેમ, સાતમી નારકીમાં પણ સમાયું નથી; અને આજ ભવમાં તારા પિતાની પાસે આવીને ઉભું રહ્યું છે. કારણકે અત્યન્ત ઉગ્ર પુણ્ય કે પાપનું ફળ આજ ભવમાં ત્રણ વર્ષમાં, ત્રણ માસમાં, ત્રણ પક્ષમાં, અથવા ત્રણ દિવસમાં મળે છે. માટે એને હવે અતિ બીભત્સ વસ્તુઓનો અનુભવ કરાવો; કારણકે સન્નિપાતવાળાને કટુ ઔષધ જ અપાય છે. એ પરથી એ સુલસે ઘેર જઈ અભયકુમારના વચનપર શ્રદ્ધા રાખી પિતાને અતિ તીક્ષ્ણકંટકની શય્યાને વિષે સુવાડ્યા; અત્યન્ત દુર્ગંધ મારતા પુરીષવડે એના અંગપર વિલેપન કર્યું; નીરસ, કુત્સિત અને તિખું ભોજન આપ્યું; અત્યન્ત ખારૂં, ઉષ્ણ અને તીખું જળ પીવાને આપ્યું; ઉંટ ખર પ્રમુખના કર્કશ શબ્દો શ્રવણ કરાવ્યા; કાણા–વામન–પંગુ–અન્ધ વગેરેનાં રૂપ દેખાડ્યાં. એ સર્વને એ કાલશૌકરિક કસાઈ, પાપના ઉદયને લીધે, સુખરૂપ અનુભવવા લાગ્યો. એણે કહ્યું–હે પુત્ર, આ શય્યા અતિ સુંદર અને માખણથી પણ કોમળ છે; આ સુગન્ધી વિલેપન નાસિકાએ પાન કરવા લાયક છે. આ ભોજન છે તે અતિ સ્વાદિષ્ટ અને દેવતાઓના ભોજનથી પણ ઉત્કૃષ્ટ છે. વળી આ જળ તો કેવળ થંડુ અને જાણે માનસ સરોવર થકી આણેલું હોય એમ મનપસંદ છે. આ શબ્દો પણ શ્રવણગોચર થાય છે તે અમૃત સમાન મધુર અને જાણે દેવતાઓના ગાયકો ગાતા હોયની એવા છે. આ રૂપ જે મારી દૃષ્ટિએ પડે છે તે પણ દેવતાઓના રૂપ જ હોયની એવાં છે; એવાં પૂર્વે ન જોયેલાં રૂપનું મૂલ્ય પણ આંકી શકાય એમ નથી. મારા જન્મમાં તો મેં આવું સુખ કદાપિ અનુભવ્યું નથી; જ્યારે ભાગ્યમાં હોય છે ત્યારે જ દશા વળે છે. હે પુત્ર, તારા જેવા સુપુત્રે મને પ્રથમથી જ વિના કારણે શા માટે આવાં સુખથી દૂર રાખ્યો ?

પિતાની આવી ચેષ્ટા તથા વચનો જોઈને સુલસ વૈરાગ્ય

પ્રાપ્ત થયો હોય એમ વિચારવા લાગ્યોઃ આહા ! મારા પિતાને આ જ ભવને વિષે હિંસાના મહા પાપનું કેવું ફળ મળ્યું ? વળી ભવાન્તરને વિષે પણ કાળ, મહાકાળ આદિ દુર્ગતિને વિષે દુઃખ સહન કરતાં એનું શું થશે ? સુલસ આમ ચિન્તવન કરતો હતો અને અન્ય સ્વજનો આક્રંદ કરતા હતા એવામાં તો કાલશૌકરિક એકપણ શરણ લીધા વિના પંચત્વ પામ્યો; અને અપ્રતિષ્ઠાન નામની સાતમી નારકીને વિષે તેત્રીશ સાગરોપમને આયુષ્યે ઉત્પન્ન થયો. પછી સર્વ બાન્ધવોએ મળીને સુલસને કહ્યું-હે સુબુદ્ધિ, ક્રમે કરીને પ્રાપ્ત થયેલ તારા પિતાનું પદ તું હવે સ્વીકાર. તારીજ કૃપાવડે સ્વજનો અને સેવકો આજીવિકા ચલાવે છે; તો પ્રભુત્વ અને લોકોને સંતોષ-એ ઉભય જાણતો છતાં તું શામાટે નિરૂદ્યમી રહે છે ? કાલશૌકરિકને સ્થાને તું હવે અમારો થા; કારણકે નીતિશાલિ પુરૂષો સ્વામીના પુત્રને સ્વામીની સમાન રાખવાને કહે છે. સુલસે કહ્યું-તમે આ કહ્યું તે મને ગોઠતું નથી; કારણકે હું આ પાપકર્મ કોઈ રીતે કરવાને ઉત્સુક નથી. જીવનો ઘાત કરીને પ્રભુત્વ અને બન્ધુઓનું પોષણ કરવું-એ ઉભયથી સર્યું (એ બેઉ મારે કામના નથી) કારણકે એ બેઉ દુર્ગતિના હેતુભૂત છે. એના બાન્ધવોએ સુલસને કહ્યું-શું તારા પૂર્વજો મૂર્ખ હતા કે જેમણે સ્વજનોને અને ઈતર લોકોને આધારભૂત એવું આ કાર્ય અત્યારસુધી કર્યું છે ? પણ તું પંડિત ઠર્યો; અથવા તો તારૂં પાંડિત્ય જાણ્યું ! તુંજ અમને ગળે પકડીને તારી પોતાની સાથે અમારો પણ વધ કરવા તૈયાર થયો છે ! યથાસ્થિત કુલાચારને પાળે તેજ પુત્ર કહેવાય છે; કુળાચાર નહિં પાળનારા મનુષ્યો અને તિર્યંચમાં કંઇં પણ અન્તર નથી. (કુળાચાર નહિં પાળનારા તિર્યંચ જેવા સમજવા.)

એ લોકો આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા એટલે સુલસે એમને કહ્યું-શું આપણા પૂર્વજો પંગુ, વ્યાધિગ્રસ્ત, અન્ધ કે દરિદ્રી હોય તો એમના વંશજોએ પણ એવા થવું ? ગાડરીઓ પ્રવાહ

તો મૂર્ખોને જ શોભે. નરકને વિષે લઇ જાય એવો કુળાચાર શા કામનો ? સદ્ય પાચન ન થાય એવું ભોજન ઉત્તમ હોય તોપણ શા કામનું ? વળી મારા પિતાનું આવું પાપકાર્યોથી ઉત્પન્ન થયેલું દુઃખ તમે જોયું છે છતાં પણ તમે આમ મૂર્ખતા ભર્યું કેમ બોલો છો ? અથવા તો બહુ શું કહેવું ! આવું અતિશય ઘોર અને અશુભ ફળ આપનારૂં કાર્ય હું કરવાનો જ નથી. મિથ્યા આગ્રહને વળગી રહીને પુનઃ પણ સુલસના બન્ધુઓએ એને કહ્યું–તું પાપકાર્યોથી ડરે છે માટે નિશ્ચયે તું બ્હીકણ છો. સર્વ પાપ અમે ભેગા મળીને વ્હેંચી લેઈશું. તારે તો આ બાબતમાં ગંગાસ્નાન જ છે. (તારે માથે કંઇ નથી.) જેવી રીતે વિષ્ણુએ રાહુનો શિરચ્છેદ કર્યો હતો તેવી રીતે તારે ફક્ત એક પાડાનો શિરચ્છેદ કરવાનો છે; પછીનું તો સર્વ અમો કરી લેશું. આવું સાંભળીને તો એમને પ્રતિબોધ પમાડવાને મહાત્મા સુલસે સદ્ય પોતાના પગ પર એક કુહાડાવતી પ્રહાર કર્યો. (આવા ઉત્તમ પુરૂષોમાં શું સત્ત્વ નથી હોતું ?) એટલે પ્રહારની વેદનાને લીધે તે પૃથ્વી પર પડી ગયો અને કરૂણસ્વરે રૂદન કરવા લાગ્યો–હે બન્ધુઓ, મને આ પગમાં બહુજ પીડા થાય છે; માટે ગોત્રજો વિભુતિ–સુખમાં ભાગ પડાવે છે તેમ તમે એ મારી પીડા ભાગ પાડીને વ્હેચી લ્યો; કે જેથી હું ક્ષણમાત્રમાં સાજો થાઉં. એ સાંભળી પેલાઓએ કહ્યું–પારકી પીડા કોણ લેવાને સમર્થ છે ? ભરસમુદ્રમાં અગ્નિ લાગે તેને કોણ બુઝવી શકે ? સુલસે કહ્યું–જ્યારે તમે એ મારૂં દુઃખ લેવાને શક્તિમાન નથી ત્યારે પ્રાણીના વધથી ઉત્પન્ન થનારૂં દુઃખ તમે કઇ યુક્તિથી લઇ લેવા સમર્થ થશો ? નદીના જળમાં ડુબતો છતાં જે પ્રાણી બ્હાર નીકળી જઇ શકતો નથી તે સમુદ્રના જળના પુરમાંથી તો ક્યાંથી જ નીકળી શકશે ? જે કાર્ય જે પ્રાણી કરે છે તે કાર્યનું ફળ એ પ્રાણીને જ ભોગવવાનું છેઃ અગ્નિમાં પ્રવેશ કરે છે તેજ બળી જાય છે; તટસ્થ (બાજુએ ઉભેલા) હોય છે એમને કંઇ નથી. પ્રાણી એકલો જ આ સંસારમાં આવે છે અને

જાય છે પણ એકલો જ. વળી સમુદ્રને વિષે માછલું એકલું ફર્યા કરે છે તેમ એ આ સંસારમાં એકલો જ પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે. એ પ્રાણીને દુર્ગતિમાં પડતાં માતા, પિતા, ભ્રાતા, મિત્ર કે સ્વામી કોઇ પણ ધારી રાખી શકતું નથી. ફક્ત એક ધર્મ જ પ્રાણીને (દુર્ગતિમાંથી) ધારણ (રક્ષણ) કરી શકે છે; સમુદ્રમાં પડેલાનું, મહાન્ પ્રવહણ (વહાણ) રક્ષણ કરે છે તેમ. માટે એવો કસાઇનો વ્યાપાર ત્યજી દઇને ધર્મને વિષે પ્રયત્ન કરો; વિષનો પરિત્યાગ કરીને અમૃતને ગ્રહણ કરો.

આવાં આવાં મનોહર વાકયો સંભળાવીને સુલસે પોતાનાં બન્ધુઓને પ્રતિબોધ પમાડ્યાઃ કારણકે અભયકુમાર જેવાથી જેને બોધ થયો તેનામાં અન્યને પ્રતિબોધ પમાડવાનું સામર્થ્ય આવે એમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી.

પછી સર્વ પાપાચરણને ત્યજી દઇને, ધર્મને જ સારભૂત માન્યો છે જેણે એવા અભયકુમારને પોતાના ગુરૂ માની, મેરૂપર્વત સમાન અચળ સમક્તિવાળો સુલસ નિત્ય હર્ષથી વિધિ પ્રમાણે શ્રાદ્ધધર્મ પાળવા લાગ્યો.



પરિશિષ્ટ—ટિપ્પણી.

પૃષ્ઠ. પંક્તિ.

૭—૮. કુશાગ્રપુર ઉત્તર હિન્દુસ્તાનમાં, અત્યારે બુંદેલખંડ કહેવાય છે એ દેશમાં પૂર્વે કુશાવતી, કુશસ્થળ-એ નામનાં નગરો હતાં એમ કોઈ સ્થળે ઊેખ છે. એમાંથી તો આ કુશાગ્રપુર ન હોય ?

૮—૧૦. યુગલીઆ. ત્રીજા આરામાં (શ્રી ઋષભદેવના વખતમાં) સ્ત્રીને પેટે પુત્રપુત્રીનું યુગલ અવતરતું. તે પરથી તે કાળના મનુષ્યો યુગલિક-યુગલીઆ કહેવાતા.

૯—૨. હરિના ઉદરમાં.......ઈત્યાદિ. હરિ-વિષ્ણુ-એ પોતાના ઉદરમાં સ્વર્ગલોક, મૃત્યુલોક અને પાતાળલોક-એમ ત્રણે લોક એટલે ભુવનો દેખાડયાં હતાં. સરખાવો, " માર્કંડઋષિ વિશ્વસ્થિતિનું અવલોકન કરવાને હરિની કુક્ષિને વિષે પેઠા હતા." (પૃષ્ટ ૪૬. પં. ૫).

૧૦—૫. શ્રી પાર્શ્વનાથનું શાસન. કેમકે એ વખતે એમનું શાસન વર્તતું કહેવાય. શ્રી મહાવીરના નિર્વાણ બાદ મહાવીરનું શાસન, ધર્મરાજ્ય પ્રવર્તતું કહેવાય. જુઓ પૃષ્ઠ ૩૩. પં. ૧૯.

૧૦—૭. સમ્યકત્વ તીર્થંકરે પ્રરૂપેલાં તત્વોપર સ્વાભાવિકરીતે અથવા ગુરૂના ઉપદેશથી ઉત્પન્ન થયેલી શ્રદ્ધા. અણુવ્રત માટે જુઓ પૃષ્ઠ ૧૩૫. પં ૨.

૧૨—૭. બળિ. દેવ આદિને ધરવામાં, આપવામાં આવતા ભોજ્ય પદાર્થ.

શરાવ માટીના પાત્ર.

૧૩. ૨—૩. સરખાવો:—

निवातपद्मस्तिमितेन चक्षुषा नृपस्य कान्तं पिबतः सुताननम् ।
महोदधेः पूर इवेन्दुदर्शनात् गुरुः प्रहर्षः प्रबभूव नात्मनि ॥

રઘુવંશ સર્ગ ૩. શ્લોક ૧૭.

૧૩—૩. ચંદ્રમાના ઉદયથી સાગર......ઇત્યાદિ. આવો વિચાર પૂર્વના કવિઓએ બહુવાર દર્શાવ્યો છે તેપરથી એમ ચોકકસ થાય છે કે

પૂર્વે પણ 'ચંદ્રમાના ઉદય પર,ભરતીનો આધાર છે' એ વાત પ્રસિદ્ધ અને લોકમાન્ય હતી.

૧૩—૮. કર્મબન્ધ આદિ. અમુક કાર્ય કરવાથી, કર્મનો બંધ થશે-કર્મ બંધાશે, ઇત્યાદિ

૧૩—૧૭. આદીશ્વરના ચરણને યુગળીઆ પ્રક્ષાલન કરે. શ્રી વીરવિજય આચાર્ય પણ નવ અંગપૂજાના દુહામાં લાવ્યા છે કેઃ— જળ ભરી સંપુટપત્રમાં, યુગલિક નર પૂજંત; ઋષભચરણ અંગુઠડે, દાયક ભવજળઅંત 'યુગલીઆ' ના અર્થ માટે જુઓ પૃષ્ટ ૮, પં. ૧૭ ઉપરનું ટિપ્પણ.

૧૪—૧. કૌસ્તુભ મણિ. સમુદ્રમંથનથી ચૌદ રત્નો નીકળ્યા કહેવાય છે એ ચૌદમાં આ કૌસ્તુભમણિ પણ એક છે. એને વિષ્ણુએ પોતાના હૃદયપર ધારણ કર્યું હતું. જુઓ રઘુવંશ સર્ગ ૬. શ્લોક ૪૯. सकौस्तुभं ह्रेपयतीव कृष्णम् ।

૧૪—૬ પટહ વજડાવવો. ઢોલ પીટાવવો.

અમારિ ઘોષણા. જીવની બીલકુલ હિંસા ન કરવી એવી ઉદ્ઘોષણા, એવો સાદ પડાવવો.

૧૫—૧૬. પિતાની પત્ની. અર્થાત્ પોતાની માતા.

૧૫—૧૯. વિદૂર પર્વતની ભૂમિ......ઇત્યાદિ. આવો જ વિચાર કવિકુલભૂષણ કાલીદાસે પણ જણાવ્યો છે विदूरभूमिर्नवमेघश-ब्दादुद्भिन्नया रत्नशलाकयेव ॥ કુમારસંભવ, ૧-૨૪.

૧૬—૩ ભંભાસાર બૌદ્ધલોકોના ઇતિહાસમાં અશોકરાજાના પુત્રનું, આને મળતું આવતું 'બિમ્બિસાર' એવું નામ છે લગભગ એકજ સમયે અને દેશમાં થઈ ગયેલા એવા ઐતિહાસિક પુરૂષો, નામના સાદૃશ્યથી, જૂદી જૂદી વ્યક્તિ નહિ પણ એક જ વ્યક્તિ હોય એવું અનુમાન નીકળી શકે ખરૂં ?

૧૭—૨૩. વિષ કન્યા. જેની સાથે સંયોગ કર્યાથી વિષ વ્યાપીને મૃત્યુ ઉત્પન્ન થાય એવી કન્યા

૧૮—૩. નગરના અધિષ્ઠાયક દેવ. નગરનું પાલન-રક્ષણ કરનાર દેવ.

૧૯—૧ વિકરણ ....સહાય કરે છે આ એક સસ્કૃત વ્યાકરણનો નિયમ છે જેમકે रक्ष् એ પ્રકૃતિ છે, ति પ્રત્યય છે, અને વચ્ચે સહાય કરનાર अ આવે ત્યારે વાચ્ય અર્થ નીકળે (रक्ष्+अ+ति=रक्षति થયુ એ વાચ્ય અર્થ નીકળ્યો).

૧૯—૨૩ પારિજાત એ નામનુ. સ્વર્ગમા એક વૃક્ષ છે એને, ત્યાથી શ્રી કૃષ્ણે લાવીને પોતાની એક પત્ની રુક્મિણીને આપ્યુ હતુ.

૨૦—૨૪ સર્વકામગુણવાળુ (ભોજન) સપૂર્ણ સતોષ કારક, તૃપ્તિ થાય એવુ

૨૩—૧૪. શૂન્યભાવને ધારણ કરતો ક્ષય પામતો, ક્ષીણ થતો

૨૪—૭ ગૌરી હિમાચળની પુત્રી પાર્વતી

૨૪—૨૧ મસ્તકપર કોટલો ઇત્યાદિ અત્યારે ડાક્તર લોકો આખની ગરમી ઓછી કરી શીતતા લાવવા માટે લમણા પર ' બ્લિસ્ટર ' ઉપસાવે છે કોટલો એ આ ' બ્લિસ્ટર '

૨૫—૧૫ ગજરાજને... જોયો ઉત્તમ પુરુષનો જન્મ થવાનો હોય છે ત્યારે પૂર્વેથી સ્વપ્નના રૂપમા કઈ આભાસ જેવુ જણાય છે તીર્થંકર, ચક્રવર્તી આદિ મહાપુરુષોની માતાઓ એવા સ્વપ્ન જુએ છે એ સુપ્રસિદ્ધ છે બુદ્ધદેવની માતા તે રાજા શુદ્ધોદનની પત્નીએ પણ એવુ સ્વપ્ન જોયાની હકીકત છે તે આ પ્રમાણે —

> "That night the wife of King Suddhodana
> "Maya, the Queen, asleep beside her Lord,
> "Dreamed a strange dream, dreamed that a star from heaven-
> "Splendid, six-rayed, in colour rosy pearl,
> "Shot through the void and shining into her,
> "Entered her womb upon the right"
>
> *The Light of Asia*

૨૫—૨૧ શ્રુતસામ્રાજ્યનો લાભ સકળ શાસ્ત્રજ્ઞાન (રૂપી રાજ્ય)ની પ્રાપ્તિ

૨૫—૨૨. અદ્વૈત. અદ્વિતીય.

૨૫—૨૫. પ્રદ્યુમ્ન. રુકિમણીની કુક્ષિએ ઉત્પન્ન થયેલ કૃષ્ણનો પુત્ર.

૨૮—૧૧. બન્ને લોક. આ લોક અને પરલોક. બન્ને કુળ. પિતાનું કુળ અને શ્વશૂરનું કુળ.

૨૮—૨૨. સંસારી જીવ........પ્રણાય કરતો. કારણ કે જ્યાંસુધી 'મુક્ત' થઇ ઠરી ઠામ ન બેસે ત્યાંસુધી એને ચોર્યાશીનાફેરા' માં ફર્યાજ કરવાનું છે. અખંડ=બીલકુલ વિસામો લીધા વિના,

૨૮—૨૪. લાજ. જવ વગેરેની ધાણી અથવા પલાળેલા ચોખા. એ વડે વધાવવાનો પૂર્વે ચાલ હતો જૂઓ રઘુવંશ સર્ગ ૨-૧૦, (तं) अवाकिरन् बाललताः प्रसूनैराचारलाजैरिव पौरकन्याः ॥

૨૯—૧૫. અપ્રમત્ત ગુણસ્થાન. જૈનશાસ્ત્રમાં ગુણના ઉત્તરોત્તર ચૌદ સ્થાન કે (મોક્ષ મહેલે ચઢવાના) પગથીઆં કલ્પ્યાં છે, તેમાં અપ્રમત્ત સાતમું છે. અપ્રમત્ત=પ્રમાદદોષરહિત, નિર્મળ.

૩૦—૧૩ ગુરૂજનનો પ્રબળ પક્ષપાત. આપસમાન વડીલનો અત્યંત પ્રેમ.

૩૧—૭. ગજદંત. (પર્વતો) મેરૂ પર્વતની ચાર દિશાએ માલ્યવાન, વિદ્યુત્પ્રભ, સૌમનસ અને ગંધમાદન એમ ચાર પર્વતો આવેલા છે તે ગજદંત પર્વતો કહેવાય છે. કેમકે એઓ ગજ—હસ્તીના દાંતના આકારના છે.

૩૩—૧૭-૧૮. પાપની નિંદા......ઇત્યાદિ મૃત્યુસમયની આ કરણી 'સંલેખના' કહેવાય છે. (જુઓ આ ચરિત્રનો બીજો ભાગ પૃષ્ટ ૨૪૩)

૩૫—૨૦. રિક્ત હસ્તે. ખાલી હાથે (પુષ્પ ફળ, દ્રવ્ય આદિની કંઇપણ ભેટ લાવ્યા વિના).

જૂઓ:—रिक्तहस्तो न वै पश्येद्राजानं देवतां गुरुम् ।
दैवज्ञं च विशेषेण फलेन फलमादिशेत् ॥

૩૫—૭. દોહદ. ગર્ભ ધારણ કર્યા પછી સ્રીને થતી વિવિધ ઇચ્છા.

૩૭—૨૦. કેન્દ્રસ્થાન. ગ્રહોનાં બાર સ્થાન કહ્યાં છે તેમાં પહેલું, ચોથું, છઠ્ઠું ને દશમું આટલા 'કેન્દ્રસ્થાન' છે. મુખસ્થાનને વિષે='લગ્ન' ને વિષે-સ્થિર લગ્ને. ગુરૂ=બૃહસ્પતિ

૪૦—૧૦. કુન્દ પુષ્પ. આ પુષ્પ ઉજ્જવળતા માટે પ્રસિદ્ધ છે; જેવી રીતે ગાયનું દુધ, દાડમ, ચંદ્રમાના કિરણો વગેરે 'નિર્મળતા' ને માટે પ્રસિદ્ધ છે (પૃષ્ટ ૨૧ પં. ૧૫).

૪૦—૨૦. ઉત્પત્તિકી બુદ્ધિ. કોઇના પ્રશ્ન કે શંકાનો એકદમ તુરત ખુલાસો સુઝી આવવો તે Presence of Mind. ઉત્પત્તિકી, કાર્મણિકી, વૈનયિકી અને પારિણામિકી-એમ ચાર પ્રકારની બુદ્ધિ કહેવાય છે.

૪૦—૪. સમિતિ. જુઓ પૃષ્ટ ૭ ની ફુટનોટ ૬.

૪૦—૨૭. પાદ. (૧) કિરણ (૨) ચરણ.

૪૧—૪. પ્રજ્ઞાવિશાળા ....વગેરે. આ ત્રણે ઉપમિતભવ-પ્રપંચકથાના પાત્રો છે. જેવી રીતે પ્રજ્ઞા (સમજણ) પુરૂષને આગમ પાસે લઇ જાય, (આગમ એટલે શાસ્ત્રનો પરિચય કરાવે).

૪૨—૬. શિવનો પિતા......કારણ કે શિવ કોનો પુત્ર છે તે કોઇ જાણતું નથી.

૪૨—૧૦. માતૃપુત્રક. આ એક મ્હેણું છે. ફલાણી બાઇનો આ દીકરો છે એમ કહેવાતું નથી. બાપનુંજ નામ લેવાય. એ ફલાણા ફલાણા ગૃહસ્થનો પુત્ર છે એમ કહેવું ઉચિત છે.

૪૪—૨૮. પુત્રીને શિખામણ દીધી આની સાથે સરખાવો શકુન્તલાને સાસરે મોકલતાં કણ્વઋષિએ શિખામણ આપી હતી એઃ-

शुश्रूषस्व गुरून्कुरु प्रियसखीवृत्तिं सपत्नीजने
भर्तुर्विप्रकृतापि रोषणतया मा स्म प्रतीपं गमः ।
भूयिष्ठं भव दक्षिणा परिजने भाग्येष्वनुत्सेकिनी
यान्त्येवं गृहिणीपदं युवतयो वामाः कुलस्याधयः ॥

શકુન્તલા નાટક અંક ૪-૧૭.

૪૫—૨૦. ગુણ. (૧) સદ્ગુણ, (૨) દોરી.

૪૫ છેલ્લી. શિવવાસ મોક્ષ, મુક્તિ કવિજનો મોક્ષને મુક્તિનગરી, મુક્તિવધુ, શિવવધુ–એવા એવા અલંકારિક નામો આપેછે

૪૬—૫ માર્કંડઋષિ એ એક મોટા ઋષિ થઇ ગયા એમણે એક પુરાણ રચ્યુ છે જે એમના નામથી ' માર્કંડેય પુરાણ ' કહેવાયછે

૪૬—૧૧. શુ અહિં ગોળ વહેચાય છે? પૂછનાર બાળક એટલે એને ગોળ કે એવી મિષ્ટ વસ્તુ વહાલી હોય એટલે એ જ યાદ આવે

૪૭—૧૨ કળા (૧) સામર્થ્ય, હિકમત (૨) ચદ્રમાની કળા digit ' કળા ' નો એક ત્રીજો અર્થ પણ થાય છે તે માટે જુઓ પૃષ્ટ ૬ ની નોટ ૩

૪૮—૧૮ રાજાએ અભયને પુત્રની જેમ ..ઇત્યાદિ દુષ્યન્ત રાજાને પણ પોતાના પુત્ર અરિદમનને ઓળખ્યા શિવાય પણ જોતાવેંત થાય છે કે—किं नु खलु बालेऽ स्मिन्नौरसे इव पुत्रे स्निह्यति मे मन ॥ શકુન્તલા નાટક અંક ૭ મો

૪૯—૧૧ ભદ્રહુસ્તી અમુક જાતિના હસ્તીઓ 'ભદ્રહસ્તી' કહેવાય છે એ હસ્તી જે રાજ્યમા હોય એ રાજ્ય સદા કુશળ રહેતુ કહેવાય છે

૪૯—૧૪ કમલિની પદ્મને જન્મ આપે. કમલિની-તળાવડી કમળને ઉત્પન્ન કરે તેમ

સર્ગ બીજો

૫૧—૨૫ ચાર વિદ્યાઓ (૧) આન્વીક્ષિકી, (૨) ત્રયી, (૩) વાર્તા અને (૪) દંડનીતિ, જો કે સાધારણત તો વિદ્યાઓ ચૌદ ગણાય છે પણ આપણે આપણા (૧) દ્રવ્યાનુયોગ, (૨) ચરણકરણાનુયોગ (૩) ગણિતાનુયોગ અને (૪) કથાનુયોગ છે એજ ચાર વિદ્યા લઇએ

૫૧—૯ ગુચ્છ ઘુંટી

૫૧—૧૬ કેશના ગુચ્છને ધારણ કરનારૂ ઉરસ્થળ, વિષ્ણુને ઉરસ્થળપર એટલે છાતીએ વાળનો ગુચ્છ હતો, જે ' શ્રીવત્સ ' કહેવાય છે આ અભયને પણ એવો જ ગુચ્છ છે એમ કહીને કવિ એને પૂર્ણ

૫૧—૧૮. જાનુપર્યન્ત દીર્ઘ બાહુ. જાનુ એટલે ગોઠણ સુધી પહોંચતા હાથ હોવા એ મહાપુરૂષનું એક લક્ષણ છે.

૫૧—૨૬. બિમ્બફળ સદૃશ ઓષ્ટ. બિમ્બફળ=એક જાતના વૃક્ષનું ફળ. એ જ્યારે પરિપક્વ હોય છે ત્યારે એનો વર્ણ લાલ થાય છે. સાધારણતઃ સ્ત્રીઓના ઓષ્ટને એની ઉપમા અપાય છે.

૫૨—૮. કીર્તિની યષ્ટિ. કીર્તિરૂપી છડી Mace.

૫૨—૨૪ વિમર્શ. વિચાર. પ્રકર્ષ. બુધ્ધિનો ઉત્કર્ષ. બુધ્ધિ એટલે સરસ્વતી તો કુમારિકા હોવાથી એને સંતતિ હોય નહિં, અને આ બેઉ વાનાં એનાં નિકટનાં–સંતતિ જેવાં જ; માટે એમને એના ભ્રાતૃસુત–ભગિની કલ્પ્યા હશે.

૫૨—૨૫. જળભર્યા ભાદ્રપદના મેઘના જેવો ગંભીર સ્વર. સરખાવો—अस्मद्दे जलभृतमेघस्तनितगंभीरमांसलः कुतोऽन्वेष भारतीनिर्घोषः । (ઉત્તરરામ ચરિત્ર અંક).

૫૨—૨૪. મંત્રશક્તિ. રાજાની ત્રણ પ્રકારની શક્તિ કહેવાય છેઃ (૧) પ્રભુત્વ શક્તિ (પોતાના પ્રભુત્વ–સર્વ શ્રેષ્ઠ પદવીરૂપી શક્તિ). (૨) મંત્રશક્તિ, મંત્રણાશક્તિ (સાચી સલાહરૂપ, સુવિચારપૂર્વક કાર્ય કરવારૂપ શક્તિ; (૩) ઉત્સાહ શક્તિ.

૫૩—૨. સામુદ્રિક શાસ્ત્ર. શરીરપરના વિશિષ્ટ લક્ષણો–ચિન્હોનો અર્થ–પ્રભાવ સમજાવનારૂં શાસ્ત્ર.

૫૩—૧૯. સરખાવોઃ—

बालादपि गृहीतव्यं युक्तमुक्तं मनीषिभिः ।
रवेरविषये किं न प्रदीपस्य प्रकाशनम् ॥ સુભાષિત.

૫૩—૨૨. ઢીલાં પડી ગયેલાં કંકણો. પતિવિરહને લીધે કંકણો નહિં, પણ હસ્ત વગેરે અવયવો ઢીલાં, કૃશ, પાતળા થઈ ગયા હતા. એટલે ઢીલા હસ્તપર રહેલાં કંકણો મોટાં પડેલાં.

૫૪—૭ સ્ત્રીઓની વિવિધ ચેષ્ટા. કવિજનો આવી અસંભવિત હાસ્યજનક ચેષ્ટાઓ વર્ણવીને 'निरंकुशाः कवयः' એ બિરૂદની યોગ્યતા સિદ્ધ કરતા હશે ?

૫૪—છેલ્લી. ગૌર્ય=ગોરાપણું, ગોરૂં રૂપ. હુર્ય=મુખ્ય.

'૫૫—છેલ્લી.' પોતાની બ્હેન વિદ્યાધર વેરે પરણાવી. પૂર્વે પૃથ્વીપતિ રાજાઓ અને આકાશગામી વિદ્યાધરો વચ્ચે કન્યા લેવા દેવાનો રિવાજ રાસગ્રંથો આદિ સ્થળોએ વર્ણવેલો પ્રસિદ્ધ છે.

૬૦ -૩. કળશની હારનો આશ્રય લઈને વાંસ રહ્યા. અહિં 'વાંસનો આશ્રય લઈને કળશ રહ્યા' એમ વાંચવું.

૬૦—૫. આશ્રય લે. અહિં 'ન આશ્રય લે' એમ જોઇએ.

૬૦—૮. અહિં લગ્ન સમયે સ્ત્રીઓના સંભાષણ વર્ણવ્યાં છે એવા જ પ્રકારના આલાપ-સંલાપ શ્રી ઋષભદેવના લગ્નસમયે આનંદની રેલમછેલ કરતી રમણીઓના મુખમાં શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યે મૂકયા છે. જુઓ શ્રી આદિનાથ ચરિત્ર. શ્રી જૈ. ધ. પ્ર. સભાએ પ્રસિદ્ધ કરેલ. આવૃત્તિ પહેલી પૃષ્ટ ૧૦૧.

૬૩—૮. અભયકુમારની લગ્ન વિધિ. આ વ્યવહાર (સરાવ-સંપૂટનું સૂરણ, યુગ-તરાક આદિથી પોંખણું વગેરે) શ્રી ઋષભદેવના લગ્ન વખતે સ્વર્ગપતિ ઇન્દ્રે પાસે રહીને બતાવેલો અદ્યાપિપર્યન્ત ચાલતો આવ્યો છે. જુઓ એજ ચરિત્ર પૃષ્ઠ ૧૦૪.

૬૧—૨૬. અષ્ટમીના ચન્દ્રમાના ભ્રમથી લલાટપર તિલક કરેલું છે તે કવિ કહે છે કે તિલક નથી પણ આર્દ્રા નક્ષત્ર છે જે (અષ્ટમીના ચંદ્ર અને લલાટ વચ્ચે સાદૃશ્ય હોવાથી) લલાટને ભૂલથી ચંદ્રમા અર્થાત્ પોતાનો પતિ સમજીને એની પાસે આવ્યું છે. ('આર્દ્રા નક્ષત્ર' એ એકજ તારાનું છે એટલે જ 'તિલક' નું ઉપમાન થઇ શકયું છે,—એ ધ્યાનમા રાખવું).

૬૪—૨૨. અનિમેષ નેત્રે ...ઇત્યાદિ. એમ કહીને જાણે બોલ્યા વિના હૃદયના સંદેશા મોકલવા લાગ્યા! આને અંગ્રેજીમાં 'speechless messages' કહે છે. જુઓ,

"I did receive fair speechless messages"
(Merchant of Venice.)

"She speaks, yet she says nothing; what of that?
"Her eye discourses, I will answer it"
(Romeo a[illegible] Jul[illegible])

૬૪—૨૩. જન્મભવન. અહિં 'જન્મભવન²' આમ જોઇએ.

૬૪—૨૮. જ્યોતિપની. અહિં '૨. જયોતિષની' આમ જોઇએ.

૬૫—૩. સંસારીજીવ અને ભવિતવ્યતા. આ બેઉ 'ઉપમિત-ભવપ્રપંચાકથા '.માં એના કર્તાએ પ્રપંચેલા પાત્રો છે. નરયોનિ. મનુષ્યભવ.

૬૫—૯. છાયાયુક્ત સૂર્ય. છાયા અને સંજ્ઞા-એમ બે સૂર્યની સ્ત્રીઓ છે. ('છાયા' થી 'શનિ' નો જન્મ થયો છે.)

૬૫—૧૫ અમાસનો ચંદ્રમા......ઈત્યાદિ. અમાસનો ચંદ્રમા સૂર્યના કિરણને અટકાવી રાખે છે-ગ્રહણ કરતો જ નથી. (અમાસને દિવસે એને લીધેજ એ વરતાતો નથી. ચંદ્રમાને સૂર્યનું તેજ મળે તો જ પ્રકાશિત દેખાય. કારણ કે એને પોતાનું તેજ નથી. ત્યારે અત્યારે અંગ્રેજ લોકોએ શોધેલી કહેવાતી The moon has no light (lustre) of its own' આ વાત પૂર્વે પણ લોકોની જાણ બહાર નહોતી એમ આ પરથી સિદ્ધ થાય છે.

૬૫—૨૩. કીર્તિયુક્ત શાશ્વત ધર્મ. હસ્તમેળાપ છુટે એ વખતે પુષ્કળ દાન દેવું એવો રાજાનો નિરંતરનો ધર્મ છે અને એમાંજ એમની કીર્તિ છે.

૬૬—૧૭. અહિં કવિએ શત્રુને જીતવા માટેના ચાર ઉપાયો કહેવાય છે તે બતાવ્યા છે; (૧) સામ, એટલે સંધિ અથવા સમાધાની; (૨) દામ, એટલે શત્રુના માણસોને રૂશ્વત આદિ આપવી; (૩) ભેદ, એટલે શત્રુના પક્ષના હોય એમનામાં ફાટતુટ કરાવવી; (૪) દંડ, એટલે ખુલ્લી રીતે યુદ્ધમાં ઉતરી પડવું.

૬૭—૩. ધર્મપુત્ર યુધિષ્ઠર. સત્યજ ઉચરવું, ન્યાયને પંથેજ અનુસરવું આદિ શ્રેષ્ટ મનુષ્યધર્મનું અનુપાલન કરતો હોવાથી યુધિષ્ઠિર ધર્મ, ધર્મપુત્ર આદિ નામથી ઓળખાય છે.

૬૭—૪. પદ્મમિત્ર. બાંધવજનોરૂપ 'પદ્મોને' વિકસાવવામાં 'મિત્ર' એટલે સૂર્ય જેવો.

૬૭—૧૦. હું પુત્રને ખોળામાં બેસાડીશ......ઈત્યાદિ. પુત્ર

સંબંધી આવા મનોરથોવાળું, કવિએ આલેખેલું ચિત્ર જોઇને ખરેખર કોઇ પણ સહૃદયનું ચિત્ત વેધાયા વિના નહિં રહે !

૬૭—૧૫. ત્રિશંકુની પેઠે......ઇત્યાદિ. એવી વાર્તા છે કે અયોધ્યાના રાજા ત્રિશંકુને જ્યારે વિશ્વામિત્ર ઋષિએ વસિષ્ટ ઋષિની મરજી વિરૂદ્ધ, પોતાની શકિતથી, સ્વર્ગમાં મોકલવા માંડયો ત્યારે ઇંદ્રાદિક દેવોએ એને સ્વર્ગમાં પેસવા ન દેતાં પાછો ફેંકયો. નીચેથી ઋષિનો પ્રયાસ ઉપર મોકલવાનો, ને દેવોનો નિશ્ચય કે એને ન આવવા દેવો એમ વિરોધ થવાથી એ અન્તરીક્ષમાં લટકી રહ્યો. આ ઉપરથી હાલ કહેવત ચાલે છે કે ત્રિશંકુરિવ અન્તરાલે તિષ્ટ.

૬૮—૧૭. જળને નિર્મળ કરનાર...ઈત્યાદિ. અહિં 'મલિનતાનો ખરો ઉપાય જળ છે' એમ જોઇએ.

૭૦—૨૫. અપુણ્યરાશિવાળી. જેની પાસે ગયા ભવનો પુણ્યરાશિ-પુણ્યસંચય કંઇ નથી એવી. કુષ્માંડવલ્લી=તુંબડી. કુષ્માંડફળ=તુંબડું.

૭૦—૧૮. એનું નામ સૌથી પ્રથમ લેવાય છે. જુઓ 'ભરહેસર' ની સજ્ઝાય:—सुलसा चन्दनबाला मणोरमा मयणरेहा दमयन्ती ઇત્યાદિ, (આઠમી ગાથા). એમાં સતી સ્ત્રીઓ ગણાવી છે એમાં પહેલી એને ગણાવી.

૭૦—૨૮. ઇન્દ્રે ભરત પાસે......ઇત્યાદિ. ઇન્દ્રનું મનહર રૂપ જોઇને એકદા ભરત ચક્રવર્તીએ એને પુછેલું કે તમે સ્વર્ગમાં કયે રૂપે રહો છો ? આ પ્રત્યક્ષ છે એ રૂપે કે અન્ય રૂપે ? (કારણ કે દેવો કામરૂપી હોય છે) એ પ્રશ્નનો ઇદ્રમહારાજે ઉત્તર આપ્યો હતો કે "અમારૂં સ્વર્ગમાં જે રૂપ હોય છે તે માનવજાતથી જોઇ શકાય જ નહિં, એટલું અમારૂં તેજ તીવ્ર હોય છે." એ પછી ચક્રવર્તીની પ્રાર્થના પરથી એણે એને સ્વર્ગના તેજમાં ઝળહળી રહેલી કરીને પોતાની એક આંગળી બતાવી હતી

૭૧—૪. સૌધર્મકલ્પ. સૌધર્મ દેવલોક.

૭૧—૫. સનતકુમાર. એ એક ચક્રવર્તી રાજા થઇ ગયો. એને આખે શરીરે કોઇ આકરો કુષ્ટનો વ્યાધિ થયો હતો. પણ એ પોતાનાં

આગલા ભવનાં અશુભ કર્મ ઉદયે આવ્યા છે અને એ ભોગવ્યા વિના છુટકો નથી એમ સત્યપણે સમજી એ વ્યાધિનો પ્રતીકાર કરવા કોઇ વૈદ્યનુ ઔષધ કરતો નહિ એ વખતે એના મનની દઢતાની પરીક્ષા કરવા કોઇ દેવતા સ્વર્ગમાથી વૈદ્યનુ રૂપ લઇને એની પાસે આવ્યા હતા વ્યાધિ જોઇ ઔષધ આપવા માડયુ પરન્તુ ચક્રવર્તીએ દલીલ પૂર્વક ના કહી ઔષધ લીધુ નહિ, ને પોતે ધારે તો પોતાનાજ મુખના શુકથી પોતાની કાયા નિર્મળ કચન જેવી કરી દેવાની પોતાની શક્તિ જાહેર કરી, અને થોડુક કરી બતાવ્યુ પણ ખરૂ

૭૧—૩ દુરભવ્ય (જન) જેનો ઘણે કાળે મોક્ષ થવાનો હોય એવો

અભવ્ય જેનો મોક્ષ થવાનોજ નથી એવો
ભવ્ય સામગ્રીને સદ્ભાવે જેનો તુરત મોક્ષ થવાનો છે એવો

૭૧—૨૨ દેવીની પેઠે પુત્રની ખામી છે દેવદેવીને પુત્ર પુત્ર્યાદિ સતતિ હોતી નથી, તેમ મારે પણ નથી

૭૧—૨૫ નિકાચિત કર્મ. નિશ્ચિતકર્મ, અવશ્ય ભોગવવુ પડે તે નિકાચિત ન હોય તે તપશ્ચર્યાદિવડે ભોગવાઇ જવાય છે

૭૩—૭ વિદેહભૂમિ મહાવિદેહક્ષેત્ર જમ્બૂદ્વીપના ભરતક્ષેત્ર વગેરે સાત ક્ષેત્રો છે (જુઓ પૃષ્ટ ૪ ની નોટ ૪) તેમા એ ચોથુ ને સૌથી મોટુ છે એ નીલવત તથા નિષધ પર્વતોની વચ્ચે આવેલુ છે એના ચાર ભાગ છે —પૂર્વ વિદેહ, પશ્ચિમ વિદેહ, ઉત્તર કુરૂ ને દેવ કુરૂ એ મેરૂ પર્વતની ચારે દિશાએ આવી રહેલા છે એમાના પ્રત્યેકને આઠ આઠ વિજયો છે એક આઠમા એક 'પુષ્કળાવતી' નામનો વિજય છે એમા અત્યારે (વર્તમાન) શ્રીસીમધરજિન વિચરે છે બીજા આઠમા એક 'વત્સ' નામનો વિજય છે એમા વર્તમાનકાળે શ્રી બાહુજિન વિચરે છે ત્રીજા આઠમા એક નલિનાવતી' નામનો વિજય' છે તેમા શ્રી સુબાહુજિન અત્યારે વિચરે છે ચોથા આઠમા એક 'વપ્ર' નામે છે એમા હાલ શ્રી યુગધરજિન વિચરે છે

૭૩—૧૮ સતતિ હોય એને ધન્યવાદ આપનારો મહા કવિ

કાલીદાસનો નીચેનો સુંદર આકર્ષક શ્લોક ખાસ મનન કરવા લાયક છેઃ—

आलक्ष्यदन्तमुकुलाननिमित्तहासै-
रव्यक्तवर्णरमणीयवचःप्रवृत्तीन् ।
अंकाश्रयप्रणयिनस्तनयान्वहन्तो
धन्यास्तदंगरजसा मलिनीभवन्ति ॥

શકુન્તલા નાટક, અંક ૩. ૧૭.

૭૪—૬. ભિન્નભિન્ન પ્રકારના રસ........ઇત્યાદિ. બજારપક્ષે રસ=ઘી, તેલ, દુધ આદિ રસ પ્રવાહી પદાર્થો; સૂત્ર=સૂતર; અર્થ=દ્રવ્ય. અન્તઃકરણપક્ષે રસ=લાગણી, ભાવ Sentiments; સૂત્ર=નિયમો, શાસ્ત્રના વાક્યો precepts; અર્થ=શબ્દ કે વાક્યનો અર્થ meaning.

૭૪—૭. અનેક જાતિઓ. નગરપક્ષે બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય આદિ ચાર જાતિ–વર્ણ. તર્કશાસ્ત્રપક્ષે અમુક વર્ગના પદાર્થોનો વિશિષ્ટગુણ, જેથી એ વર્ગ બીજા વર્ગથી ભિન્ન ઓળખી શકાય જેમકે गोत्व, अश्वत्व આદિથી ગો, અશ્વ આદિ ઓળખાય.

૭૪—૨૨. ખડ્ગલતા ખારા ને ઉષ્ણ જળથી સિંચાતી છતાં... ઇત્યાદિ. લતા એટલે કોઇપણ વેલા ઉપર ખારું કે ઉષ્ણ જળ સિંચાય છતાં ફળ આપે એમ કહેવું એ વિરોધ. પણ અહિં લતા એ એ રાજાની ખડ્ગલતા–ખડ્ગ–તલવાર છે. અને એ જળ એ શત્રુઓની સ્ત્રીઓનાં, પતિનો પરાજય થવાથી, નિસરેલાં અશ્રુજળ છે–જે ખારાં ને ઉષ્ણ હોય. સ્વાદિષ્ટ ને શીત ફળ–એ એ ચેદીરાજાએ શત્રુપર મેળવેલા વિજયરૂપ ફળ. આમ વિરોધ શમાવવો.

૭૪—૨૦. યશ સમસ્ત જગતને શ્વેત બનાવતો હતો હતો. કારણ કે સંસ્કૃત કવિજનોએ 'યશ' પુણ્ય, હાસ્ય આદિનો શ્વેતવર્ણ કલ્પ્યો છે. જ્યારે શાપ, પાપ વગેરેનો શ્યામ ગણેલો છે. અંગ્રેજ કવિઓ પણ એમજ ગણે છે. જુઓઃ—

"No might nor greatness in mortality
"Can censure' scape, back-wounding calumny
"The *Whitest* virtue strikes "

Measure for Measure Act III Sc. II.

"The frequency of crimes has washed them *white*"

Cowper's Garden. L 71

શત્રુઓના મુખપર કાળાશ પાથરી દેતો હતો શત્રુઓ યુદ્ધમાં પરાજય પામે એટલે એમના મુખપર ગ્લાનિ આવે-એ ગ્લાનિરૂપ કાળાશ

૭૪—૬. પછી જાગરણ .....ઈત્યાદિ ઉપર સામાન્ય ઉક્તિ કહી એને દૃઢ કરનારૂ આ દૃષ્ટાન્ત આપ્યું છે શાસ્રમા કહ્યુ છે કે બાળક અવતર્યા પછી છઠ્ઠે વાસે દેવીની પૂજા કરી જાગરણ કરવું.

પોતાના દોષ અહિં 'પોતાનાઓના દોષ' એમ જોઇએ

૭૫—૨ પૃષ્ઠભાગે બાણ મારવામાં પરાઙ્મુખ રહેતો. પીઠ બતાવે નમીપડે, પરાજય પામીને જતા રહે એમને પછી હેરાન કરતો નહિં.

૭૫—૧૮ સપ્તર્ષિ તારાઓ સાત ઋષિઓના નામ પરથી પડેલો આકાશમા દેખાતો સાત તારાઓનો જુમખો

૭૫—૧૮ પરમાર્થવેદી સૌથી શ્રેષ્ઠ શુ એ સમજનારો, ઉત્કૃષ્ટ શાસ્રજ્ઞાનવાળો

૭૫—૩ મહાસાગરે પર્વતોને સોંપી દીધા અહિ 'મહાસાગરે પર્વતોને સોપી દીધા નહોતા' એમ જોઇએ એવી કથા છે કે પૂર્વના કાળમા પર્વતોને પાખો હતી તેથી એઓ ઉડી ઉડીને સ્વર્ગમા જઈ ઇન્દ્રાદિ દેવોને પણ હેરાન કરતા એથી કોપાયમાન થઇ ઇન્દ્રે એમની પાખો કાપી નાખી હતી એમાથી મૈનાક વગેરે પર્વત સમુદ્રમા પેસી જવાથી બચી ગયા હતા એમને સમુદ્રે પોતાના આશ્રિત ગણીને ઇન્દ્રને સોપ્યા નહોતા સરખાવો આ ચરિત્રનો બીજો ભાગ પૃષ્ઠ ૧૭૪ ૨૧

૭૬—૧૩. મરૂગ્રામની સભાને વિષે. કેમકે મરૂદેશ એટલે મારવાડ, ત્યાં જળનો દુષ્કાળ, એટલે લોકો મલિન જેવાં રહે એમને 'જળથી ન્હાઇ ધોઇ પવિત્ર થવાનું' કહેવા શિવાય બીજો શો ઉપદેશ આપવાનો હોય ?

૭૬—૧૬. તેલીનો જેવાં મલિન વસ્ત્ર. આ, ઢુંઢક સાધુઓને અપેક્ષીને તો નહિં કહ્યું હોય ?

૭૬—૧૯. નગ્ન રહી સંતાતા ફરનારા .....વગેરે. આ, વળી દિગમ્બરી સાધુઓને અપેક્ષીને કહ્યું હોય એમ નથી લાગતું ?

૭૬—૨૦. શરીરે ભસ્મ અને મસ્તકે જટા......ઇત્યાદિ. આ વાત પણ અન્ય મતના જોગીઓને અપેક્ષીને જ કરી જણાય છે.

૭૬—૨૨. સ્ત્રીઓની જેવું કટિવસ્ત્ર પહેરી......ઇત્યાદિ. આ વાત પણ 'કૃષ્ણ ગોવાળીઆ' ને લક્ષીને કેમ ન કરી હોય ?

૭૮—૧૧. વિરૂપ. કદ્રૂપ.

૭૮—૧૯. ચંદ્રમા ભગ્ન થઇ ગયો છે. ભગ્ન=મનભંગ, નિરાશ.

બહુલપક્ષ=(૧) બહોળોપક્ષ, સમ્બન્ધીવર્ગ; (૨) કૃષ્ણપક્ષ, અંધારીયું.

૭૮—૨૩. કોઇ બે લોકની સ્ત્રીઓ ઉપર. સ્વર્ગલોક, મૃત્યુલોક ને પાતાળલોક-એ ત્રણમાંના હરકોઇ બે લોક.

૭૮—૨૬. ઉદરપર ત્રણ રેખા .....ઇત્યાદિ. સ્ત્રીઓને ઉદર પર ત્રિવળિ હોય, ત્રણ રેખા પડેલી દેખાય એ પણ એક સૌન્દર્ય ગણાય છે. જુઓ:—" मध्येन सा वेदिविलग्नमध्या । वलित्रयं चारु बभार बाला ॥ કુમારસંભવ ૧. ૩૯.

૭૮—૨૫. અતિકૃશ એવું ઉદર. અહિં 'અતિકૃશ' ને બદલે 'કૃશ' જોઇએ.

૭૮—૨૭. સ્થૂળતાથી કંઇ મળતું નથી......ઇત્યાદિ. સ્થૂળતા=(૧) જાડાપણું, (૨) જાડી બુદ્ધિ, મૌર્ખ્ય.

મધ્યસ્થતા. અથવા મધ્યમતા=(૧) સાધારણત્વ, (૨) નિષ્પક્ષપાત.

૭૯—૪ કદલીવૃક્ષ અહિં 'કદલીસ્થભ' જોઇએ

૭૯—૨. એના નિરન્તર ફળદાયી .. ....ઇત્યાદિ એના ઉરૂ અમુક બાબતમાં કદલીસ્તંભ કરતા ચઢી જાય છે માટે (સમાનતા નથી તેથી) એને એની ઉપમા શી રીતે આપવી ? જુઓકે કદળી એટલે કેળ એકજ વાર ફળનારી, અને આ સ્ત્રીજાતિ હમ્મેશ સતતિ રૂપી ફળ આપનારી, કેળ સારરહિતમધ્યભાગવાળી (કેમકે એને છેક ટોચે ફળ આવે છે), અને આ સ્ત્રી સર્વત્ર સાર-સત્વ-વાળી.

૭૬—૫ વિશાળ નેત્રો ઇત્યાદિ સુદર સ્ત્રીઓ સાધારણત મૃગનયની, હરિણાક્ષી–એવા નામથી સબોધાય છે પણ આનાં તો એ પ્રાણીઓ કરતા પણ વિશાલ નેત્રો છે

૭૯—૮–૧૦ રકતતા અને કાન્તિમાં કોણ વધે છે એ બાબતમા નીવેડો લાવવા આના ચરણો કમળો સાથે યુદ્ધ કરવા તૈયાર થયા એમા કમળો હારી જવાના ભયથીજ જાણે જળરૂપી દુર્ગમા પેસી ગયા છે તે હજુ ત્યાને ત્યા છે હજુ એમનો ભય ગયો નથી !

૭૯—૨૪ ઘુણાક્ષર ન્યાયે ઘુણ નામના જીવડા કાષ્ટને કોતરે ઝે એ કોતરતા વખતે અચાનક અક્ષર પડી જાય છે–એવી રીતે, અજાણતા

૮૦—૬ અમૃતનો જન- ક્ષીર સાગર છે અમૃત ક્ષીરસાગર માથી નીકળ્યુ હતુ, એટલે ક્ષીરસાગર (સમુદ્ર) એનો પિતા કહેવાય

૮૦—૮ કયા પુરૂષોત્તમની સાથે ઇત્યાદિ એક લક્ષ્મી તો પુરૂષોત્તમ (વિષ્ણુ) ને વરી હતી પણ આ કયા પુરૂષોત્તમ (ઉત્તમ પુરૂષ) ને વરશે તે મારથી કહી શકાય નહિ કારણ કે એ વાત વિધિના હાથમા છે સરખાવો – **न जाने मोकारं कामिह समुपस्थास्यति विधि·** । શકુન્તલા અંક ૨ શ્લો ૧૦

૮૦—૧૦ કગ્રહણ કરવો (૧) કર-વેરા tax લેવો, (૨) કર-પાણિ ગ્રહણ કરવુ–પરણવુ

૮૦—૧૪ ઘૃતની ધારા ધારે ઘી–બ્રાહ્મણોમા પીરસાય છે એવી રીતનુ

૮૧—૬. વાહ્નિક ગોત્ર......ઈત્યાદિ વાહ્નિક ગોત્ર 'હૈયય' કરતાં ઉતરતું હશે.

૮૧—૨૬. સર્વ કળાઓનો નિધિ......ઈત્યાદિ. સંપૂર્ણ કળામાં પ્રકાશતો હોઇને આકાશરૂપી ઉત્કૃષ્ટ રથને દેદીપ્યમાન કરવામાં સૂર્યસદૃશ એવો.

૮૨—૨૨. કાકતાલીય ન્યાયથી. અણધાર્યા. કાકનું બેસવું (થાય) ને તાડનું પડવું (થાય)—એવી અણધારી રીતે. સરખાવો 'ઘૂણાક્ષર ન્યાય.' (પૃષ્ટ ૭૯. ૨૪)

૮૨—૨૩. શૌર્યગુણ વડે......ઈત્યાદિ. શૂરવીરતામાં સિંહ, મહોન્મત્તતામાં નાગ-હસ્તિ, ગંભીરતામાં સમુદ્ર અને ધૈર્યગુણમાં હેમાચળ પ્રસિદ્ધ છે; પણ આ મારા સ્વામી તો એ બધાં કરતાં ચઢી જાય છે.

૮૩—૨૬. દૃષ્ટિને વિષે લીન......ઈત્યાદિ......આવોજ વિચાર એક સ્થળે મહાન્ અંગ્રેજ કવિ શેક્સપીયરે દર્શાવ્યો છેઃ—

"All senses to that sense did make their repair
"To feel only looking on fairest of fair:
"Methought all his senses were locked in his eye,
"As jewels in crystal for some prince to buy."

૮૪—૧. તિલોત્તમા. એ નામની એક સ્વર્ગની અપ્સરા.

૮૫—૯. ચક્રવાક અને ચક્રવાકી. મહાત્માના શાપથી, રાત્રીના સમયમાં વિરહાવસ્થા ભોગવતું કલ્પેલું પક્ષીયુગલવિશેષ

૮૫—૨૪. અમૃતવલ્લી. અમરવેલ નામની લતા

૮૫—૧૩. રસજ્વર. શરીરમાં ઉત્પન્ન થતા રસમાં કંઇક ગોટાળો થઇ જવાથી આવતો જ્વર-તાવ

૮૪—૧૧. રૂકિમણીનો કૃષ્ણ ઉપર રાગ બંધાયો હતો. રૂકિમણી વિદર્ભ દેશના રાજા ભીષ્મકની પુત્રી હતી. પિતાએ પુત્રીનું વેશવાલ શિશુપાલ સાથે કર્યું હતું. પરંતુ એનો ગુપ્ત પ્રેમ કૃષ્ણ ઉપર હોવાથી એણે એને પત્રદ્વારા જણાવ્યાથી એ (કૃષ્ણ) આવીને એનું હરણ કરી ગયો હતો

૮૬—૮. પદ્મદ્રહ. સ્વર્ગમાં એ નામનો એક દ્રહ (ધરો) છે.

૮૬—૧૯. ભારંડપક્ષી. કવિકલ્પિત પક્ષીવિશેષ.

૮૬—૨૩. ચિત્રા અને સ્વાતિ. સત્યાવીશ નક્ષત્રો ગણાવ્યાં છે. એમાં આ ચૌદમું અને પંદરમું–એમ જૂદાં જૂદાં નક્ષત્રો છે. એટલે એમનો ઉદય એક સાથે હોય નહિં. છતાં થાય તો ઇષ્ટ–ઇચ્છવા યોગ્ય જ ગણાય કેમકે એ બેઉ શુભ, માંગલ્યકારિ ગણાય છે. સ્વાતિ નક્ષત્રમાં તો મેઘજળના બિન્દુઓનાં સમુદ્રની છીપમાં મોતી બંધાય છે. स्वात्यां सागरशुक्तिसंपुटगतं तज्जायते मौक्तिकम् ।

૮૭—૧૬. સમુદ્રમન્થન સમયે......ઇત્યાદિ. વાત એમ છે કે એકવાર દેવોને અમૃતનો ખપ પડ્યો, પણ તે, સમુદ્રનું મન્થન કરે તો જ ઉપર તરી આવે એમ હતું. એટલે શ્રીકૃષ્ણે મન્દરાચળનો રવાયો કરી, અને વાસુકિનાગનું દોરડું કરી પોતે જ સમુદ્ર વલોવી અમૃત કાઢ્યું. પણ એ સમયે ત્યાં દૈત્યો પણ હાજર હતા એઓ એ (અમૃત) ઉપાડી ગયા હતા.

૮૯—૧૩. કમળિની=પદ્મિની. આ શબ્દ અહિં 'કમળોની તલાવડી' ના અર્થમાં છે 'કમળનો સમૂહ' એવો પણ એનો અર્થ થાય છે.

૮૯—છેલ્લી. વાડવાગ્નિવાળા સમુદ્રને વિષે લબ્ધિ હોય નહિં. વાડવાગ્નિ=સમુદ્ર તળે કલ્પેલો અગ્નિ. સમુદ્રમાં નદીઓના પાણી આવે પણ અંદર રહેલા અગ્નિથી શોષાઈ જાય એટલે 'લબ્ધિ' એટલે લાભ–વધારો થાય જ નહિં.

૯૦—૪. ગાન્ધર્વ વિવાહ આઠ જાતિના વિવાહ હિન્દુ શાસ્ત્રકારોએ ગણાવ્યા છે. બ્રાહ્મ, દૈવ, આર્ષ, પ્રાજાપત્ય, આસુર, ગાન્ધર્વ, રાક્ષસ અને પૈશાચ. એમાં ગાન્ધર્વ વિવાહ કન્યા અને યુવકના પરસ્પરના પ્રેમ કે મનોવૃત્તિથી જ થાય છે. इच्छयान्योन्यसंयोगः कन्यायाश्च वरस्य च । મનુસ્મૃતિ ૩ ૩૨. એમાં કંઇ વિધિ–વિધાન હોતું નથી તેમ બાન્ધવજનોના અનુમતિ પણ લેવાની નથી. कथमपि अबान्धवकृता स्नेहप्रवृत्तिः ।

૯૦—૧૦. સુલસાનો વિલાપ અને રૂદન. સુલસા જેવી

ધર્મિષ્ટ અને ભાવિની બળવત્તા સમજનારી પ્રથમ પંક્તિની શ્રાવિકાને રૂદન કે વિલાપ હોય નહિં. પરંતુ અકથ્ય સંતાપજનક હૃદયજ્વાળાને પ્હાર વિલાપ રૂપે માર્ગ ન મળે તો હૃદય શતધા ફાટી જાય. જુઓ ઉત્તરરામ ચરિત્ર અંક ત્રીજો:—

पुरोत्पीडे तडागस्य परीवाहः प्रतिक्रिया ।
शोकक्षोभे च हृदयं प्रलापैरेव धार्यते ॥

૯૩—૭. અગ્નિશર્મા. દુર્ભાગી બ્રાહ્મણનું નામ, જયાં ત્યાં અગ્નિશર્મા જ સંભળાય છે.

૯૫—૫. વીચિતરંગ ન્યાયે જળને વિષે એક મોજું બીજાને ધક્કો મારે છે, બીજું ત્રીજાને ધકકેલે છે અને એ પ્રમાણે દૂર દૂર સુધી જળકલ્લોલ પહોંચી જાય છે એમ. હાલના વિજ્ઞાનની–વિદ્યુતની પ્રગતિના જમાનામાં તો સાબીત પણ થયું છે કે જળનાં જ મોજાં કે કલ્લોલોની જેમ હવાના અને અવાજના કલ્લોલો (waves of air and sound) ધકકેલાઇ ધકકેલાઇને અલ્પકાળમાં એટલે દૂર દૂર જાય છે કે સાધારણ બુદ્ધિવાળાને એ વાત ગળે જ ન ઉતરે.

૯૫—૧૮. રૂક્ષ (ભકિત) લૂખી; કંઇ લેવું દેવું ન પડે એવી; વણિક્ મિત્રની તાળી જેવી.

૯૫—૧૯. રાજપિંડ......ઇત્યાદિ સાધુઓને રાજાના ઘરનો પિંડ (આહાર વગેરે) અગ્રાહ્ય છે. એનાં કારણો વિસ્તાર સહિત આચારાંગ સૂત્રના અધ્યાયમાં બતાવ્યાં છે.

૯૫—૨૩. માસક્ષપણ મહિનાના ઉપવાસ.

૯૫—૨૫. શિરોબાધા. માથાનો દુખાવો

૯૬—૧. અભિગ્રહ નિયમ ગ્રહણ કરવો.

૯૬—૪. આ લોકો ક્ષુધા કેવી રીતે......ઇત્યાદિ અહિં આ (નીચે રહેલા) નારકીના જીવો ક્ષુધા કેમ સહન કરતા હશે એ જોવા, જાણવા ઈચ્છતો હોયની એમ અધોમુખ મુદ્રિકા ધારણ કરી રહ્યો " એમ જોઇએ.

૯૭—૨૬. બાળ તપસ્વી અજ્ઞાન તપસ્વી; (લાભાલાભ) સમજ્યા વિના તપશ્ચર્યા કરનાર.

૯૮—૬. અલ્પર્દ્ધિક. અલ્પ સમૃધ્ધિવાળો

૯૮—૧૧. લેશ્યા. મનોવૃત્તિ.

૯૮—૨૩. પતિરૂપ દેવતા. પતિદેવ, ભર્તાર.

૯૯—૨૧. અપવાદ ઉત્સર્ગ કરતાં બળવાન છે ઉત્સર્ગ= સામાન્ય નિયમ. અપવાદ=વિશિષ્ટ નિયમ.

अपवादे रिवोत्सर्गाः कृतव्यावृत्तयः परैः । કુમારસંભવ સર્ગ ૨. શ્લોક ૨૭.

अपवाद इवोत्सर्गं व्यावर्तयितुमीश्वर : । રઘુવંશ સર્ગ ૧૫ શ્લોક ૭.

૯૯—૨૫ કાર્ય એવી રીતે કરવું જોઇએ કે......ઈત્યાદિ. અત્યારે રીતસર કહેવત એવી છે કે સાપ મરે નહિ ને લાકડી ભાંગે નહિ. સર્પ વહ્યો આવતો હોય એને જમીનપર લાકડી ઠપકારી ઠપકારીને દૂર રાખવો એને લાકડી વની મારી નાખવો નહિ એમ બહુ જોસથી ઠપકારીને લાકડી પણ ભાંગી નાખવી નહિ. આપણે ફક્ત કાર્ય સાધી લેવું.

૯૯—૨૦. માંસ મગાવ્યું પૂર્વે જૈનોમાં માંસ ભોજન થતું હોવું જોઇએ એનું આ એક નહિ, પણ શ્રી નેમનાથના લગ્ન સમયે અનેક અવાચક પશુઓ એકઠાં કરવામાં આવ્યા હતા, આદિ દૃષ્ટાન્તો છે. એમ કેમ હશે ?

૧૦૦—છેલ્લી અશોક વાટિકા એ નામનો શ્રેણિક રાજાનો બગીચો

૧૦૧—૨૫. ઉગ્રસેન રાજાને કંસ થયો હતો એમ. કંસ મથુરાના રાજા ઉગ્રસેનનો પુત્ર અને કૃષ્ણનો કટ્ટો શત્રુ હતો. વેર ઉત્પન્ન થવાનું કારણ એમ કહેવાય છે કે વસુદેવના દેવકી સાથે લગ્ન થયા પછી એકદા એવી આકાશવાણી એણે સાંભળી કે દેવકીના આઠમા ફરઝંદથી એનુ મૃત્યુ થશે. એ પરથી એણે વસુદેવ અને દેવકી બેઉને બન્દિખાને નાખ્યા અને મજબૂત બેડીઓ પહેરાવી. વળી એમનાપર સખત પહેરો મૂકયો. દેવકીને જે જે ફરઝંદ થયા તેને એણે દેવકી પાસેથી જન્મતાં વેત જ લઈ લીધા અને મરણશરણ કર્યાં. આ પ્રમાણે એણે એના છ ફરઝંદોને ઠેકાણે કર્યાં. (પણ એના સાતમા અને આઠમા ફરઝંદ બળરામ અને કૃષ્ણને એની ગમે એટલી

ચોકી છતાં નન્દને ઘેર સલામત પહોંચાડી દીધા. આ બેમાંથી 'કૃષ્ણે છેવટે દ્વંદ્વયુદ્ધમાં એના પ્રાણ લીધા.)

૧૦૧—૧૭. પુત્રપ્રાપ્તિઅર્થે સ્ત્રીઓ રાત્રીદિવસ......ઇત્યાદિ. અહિં કવિએ જે વિચારો દર્શાવ્યા છે. એનેજ મળતા 'કૃતપૂણ્ય' ની માતાના સંબંધમાં દર્શાવ્યા છે. જુઓ આ ચરિત્રનો બીજો ભાગ પૃષ્ટ ૧૫૬.

૧૦૨—૧૮. પુષ્પદન્ત. સૂર્ય અને ચંદ્રમા. પર્વદિવસે. પુર્ણિમાને દિવસે.

૧૦૨—૨૪. શ્રી ત્રિકૂટપર્વતની ભૂમિ......પેઠે. અહિં "શ્રી ત્રિકૂટપર્વતનાં ત્રણ શિખરો પૃથ્વીપર આવ્યાં હોયની એમ" એમ જોઈએ.

સર્ગ ત્રીજો.

૧૦૩—ગંગાના પુલિન પ્રદેશ જેવી શય્યા પુલિન પ્રદેશ એટલે રેતીવાળો કિનારો=Sand banks એમાં પગ મૂકતાં જેમ અંદર ઉતરી જાય તેમ, શય્યા પણ એવી નરમ કે શરીર અંદર પેસી જાય.

૧૦૫—૨૧ સુધર્મા. એ ઇન્દ્રની સભાનું નામ છે.

૧૦૫—૨૯. મેરૂની સન્મુખ કુલાચલો શોભે તેમ. આઠ કુલાચલો-કુલપર્વતો કહ્યા છેઃ-પદ્મોત્તર, નીલવાન્, સુહસ્તી, અંજનગિરિ, કુમુદ, પલાશ, વતંસ અને રોચન કે રોહણગિરિ. જુઓ લોકપ્રકાશ સર્ગ ૧૮. ૯૧. ધ્યાનમાં રાખવું કે આ આઠે મેરૂની સન્મુખ, મેરૂની અકેક વિદિશાએ બબ્બે આવેલા છે. સાત વર્ષધર પર્વતો કહેવાય છે એ જૂદા. જુઓ પૃષ્ટ ૪, ટીકા ૩.

૧૦૬—૨૦. મેરૂપર્વતની ભૂમિની પેઠે. મેરૂપર્વતને ચાર વન છે તેમાં એક 'નન્દન' વન છે. બીજાં ત્રણ 'ભદ્રશાળ,' 'સૌમનસ' અને 'પંડક' છે.

૧૦૭—૭ અશોક વૃક્ષની જેમ દોહદ......ઇત્યાદિ. જુઓ પૃષ્ટ ૭૫ ની ફુટનોટ.

૧૦૭—૧૨. વૈભારગિરિ. રાજગૃહીની સમીપે આવેલો પર્વત.

૧૦૭—છેલ્લી. તક્ષકનાગ. આ એક જાતના મહા ભયંકર નાગ છે એના મસ્તકેથી 'મણિ' લઈ લેવા જેવો મશ્કેલ ... એવા

મ્હોટા ભયંકર નાગને મસ્તકે મણિ હોય છે અને એ, એઓ રાત્રીને સમયે ભક્ષ શોધવા નીકળે છે ત્યારે ચોદિશ પ્રકાશ પાડે છે એમ કહેવાય છે.

૧૦૪—૮. મેઘવૃષ્ટિથી કદમ્બ વૃક્ષ......ઇત્યાદિ મેઘની ગર્જના થાય ત્યારે કદમ્બવૃક્ષને અંકુરો ફુટે છે એમ કહેવાય છે.

૧૦૯—૧૭. બાર બાર સૂર્યોપર વિજય... ..ઇત્યાદિ. એના દેહની કાન્તિ બાર સૂર્યોની એકત્ર કાન્તિ–તેજ–થી પણ અધિક હતી. હિન્દુ શાસ્ત્રકારોએ બાર સૂર્ય કહ્યા છે. એ બારે સામટા જગતૂના લય વખતે જ પ્રકાશતા કહેવાય છે.

૧૦૯—૧૮–૧૯. ચરણ......નેત્ર......ઇત્યાદિ. દેવનાં આ ખાસ લક્ષણો છે. એનાથી એઓ ઓળખાઇ આવે છે કે એઓ દેવતા છે, મનુષ્ય નથી. (જુઓ પૃષ્ટ ૧૦૪–૧૯.) દમયન્તીને સ્વયંવરમાં વરવા માટે જે વરૂણ આદિ દેવો નળનું જ રૂપ ધારણ કરીને આવેલા હતા એમને દમયન્તીએ એ જ લક્ષણોથી ઓળખી કાઢ્યા હતા. જુઓ નળાખ્યાનઃ—

साऽपशद्विबुधान् सर्वानस्वेदान् स्तब्धलोचनान् ।

× × × × × × ×

भूमिष्ठो नैषधश्चैव निमेषेण च सूचितः ॥

૧૧૦—૧૫. પૂર્વ તરફનો વાયુ .....ઇત્યાદિ. બીજાં કારણોની સાથે પૂર્વના વાયુનો સદ્ભાવ હોય ત્યારે જ મેઘવૃષ્ટિ થાય છે.

૧૧૦. જ્યાં જ્યાં પ્રસંગ ઉપસ્થિત થયો છે ત્યાં ત્યાં ઋતુઆદિનાં વર્ણનારૂપ વિષયો, જે કાવ્યનાં અલંકાર ગણાય છે તે આ કાવ્યકાર આપવા ચૂકયા નથી. અહિં જેમ વર્ષાઋતુનું તેમ અન્યત્ર (પૃષ્ટ ૧૬૦) શિશિરઋતુનું, અને (પૃષ્ટ ૧૪૯) ગ્રીષ્મઋતુનું–એમ તાદશ વર્ણન આપ્યા છે. સ્ત્રી–પુરૂષોના સુંદર સ્વરૂપ પણ ઉત્તમ ચિત્રકારની પીછીથી ચીતર્યા છે. (જો કે મારા નમ્ર મત પ્રમાણે તો યોગીઓ–સાધુઓ અને તેમાં પણ શ્રી અર્હતના પંચમહાવ્રત આચાર્યોએ આવા કાવ્યોમાં અને અન્યત્ર (' અજિત શાન્તિ સ્તવન ' જેવામાં) પણ હદને ઉલ્લંઘીને સ્ત્રીનાં અંગોપાંગ–હાવભાવ આદિનાં કામોત્તેજક વર્ણન ન કર્યાં હોત તો શી ખોટ જાત !)

૧૧૧—૧૫. મલિન મેઘ. કૃષ્ણવર્ણા-કાળા મેઘ; (કારણ કે પાણીથી ભરેલા).

૧૧૧—૧૯. હંસ પક્ષીઓ......ચાલી નીકળ્યાં. કારણ કે વર્ષાઋતુ એમને પ્રતિકૂળ છે. (વર્ષાઋતુમાં હંસ સંતાઇ જાય છે અને મયૂરોનું બળ વધે છે. શરદમાં એથી ઉલટું બને છે).

૧૧૨—૮. વને વને કલ્પદ્રુમ હોય? સરખાવોઃ—

शैले शैले न माणिक्यं मौक्तिकं न गजे गजे ।
साधवो नहि सर्वत्र चन्दनं न वने वने ॥ સુભાષિત.

૧૧૩. અજાગળ સ્તન જેવાં. નકામાં. (અજાને ગળે સ્તન જેવા આકારનાં લટકતાં હોય છે એ કંઇ દુધ દેતાં નથી તેથી નકામાં છે).

૧૧૨—૮. તિથિએ તિથિએ... ..ઇત્યાદિ. હમેશાં પુનેમ હોય?

૧૧૪—૧૯. સૂર્ય ચંદ્રનાં દર્શન કરાવ્યાં. શાસ્ત્રકારોએ (શુદ્ધિ અર્થે) 'સોળ સંસ્કાર' કરવાના કહ્યા છે. એમાંનો આ એક સંસ્કાર છે. બીજા ષષ્ઠીજાગરણ, નામકરણ, ચૂડાકરણ, ઉપવીત............વગેરે છે.

૧૧૫. મેઘકુમારનો સમસ્યા વિનોદ. હાલની સ્ત્રીઓની વિદ્વત્તા, અરે! ખરી કેળવણીના અભાવના જમાનામાં તો આપણે આવા વિનોદ આદિ પુસ્તકમાંથી વાંચીને જ સન્તોષ માની બેસી રહેવાનું છે. કયો રાજપુત્ર કે કહેવાતો ગૃહસ્થ પણ પોતાની પત્ની સાથે આવું ગોષ્ટીસુખ અનુભવતો હશે? પૂર્વના આચાર્યોએ રાસ વગેરે કથાનુયોગના ગ્રંથોમાં અનેક અનેક સ્થળોએ નાયકનાયિકાના લગ્નની પ્રથમ રાત્રી વગેરે અવસરોએ આવા આનન્દજનક પ્રસંગો ચીતર્યા છે તે અત્યારની લક્ષાધિપતિઓની સંતતિ સુદ્ધાં વિકટ નિશાના ઘોર સ્વપ્ન જ સમજશે? હા લક્ષ્મી! તારે સરસ્વતીની સાથે કયા ભવનું વૈર હશે! સરસ્વતી! તારે પણ શું લક્ષ્મીની સપત્ની તરીકે જ જન્મારો કાઢવો છે?

૧૨૦—૧૪. ગુરૂજન. વડીલ; માતપિતા, (અહિં) જ્યેષ્ટબન્ધુ નન્દિવર્ધન આદિ.

૧૨૦—૧૭. નિઃસંગ. ત્યાગી. પ્રભુતો ત્યાગી હતા પરન્તુ ઇન્દ્રમહારાજાએ વ્યવહારાનુસાર, એક દેવદૂષ્ય, જે એક લક્ષમૂલ્યનું હતું, તે પ્રભુને ખભે મૂકયું હતું. એ મેળવવાની લાલસામાં એક બ્રાહ્મણ પ્રભુના વિહારમાં એમની પાછળ પાછળ ભમતો હતો. એ વાતની પ્રભુને ખબર પડી એટલે એમાંથી અરધું એ બ્રાહ્મણને આપી દીધું હતું. (બાકીનું અરધું પણ એના ભાગ્યે એને જ મળી ગયું હતું.)

૧૨૦—૧૮. અનન્ત વીર્યવાળા. શ્રી જિનભગવાનનાં ચાર વાનાં અનન્ત હોય છે. (૧) અનન્ત વીર્ય, (૨) અનન્ત જ્ઞાન, (૩) અનન્ત ચારિત્ર અને (૪) અનન્ત દર્શન.

૧૨૦—૧૯. ઉપસર્ગો. તિર્યંચ-અસુર આદિ કૃત કાયક્લેશ.

૧૨૦—૨૦. ઘાતકર્મ. આઠ પ્રકારનાં કર્મમાં જ્ઞાનાવરણી, દર્શનાવરણી, મોહનીય અને અન્તરાય-એ ચાર 'ઘાતિ' કહેવાય છે કેમકે એ આત્માના જ્ઞાન, દર્શન આદિ ગુણોનો 'ઘાત' કરનારા છે (કેવળજ્ઞાન થવા દેતા નથી).

૧૨૦—૨૩. શરીર સુગન્ધમય......ઇત્યાદિ. અહિંથી શરૂ કરીને શ્રી જિન પ્રભુના જે ચોત્રીશ 'અતિશય' (ઐશ્વર્ય) Extra-ordinary Superhuman Qualifications કહેવાય છે તે વર્ણવ્યા છે.

૧૨૧—૧૦. વિરૂપપણું. (૧) અરૂપીતા, (૨) કદ્રૂપતા.

૧૨૧—૧૧ પૃષ્ઠભાગે. કારણ કે સામેનો પવન નહિં સારો; પીઠનો-પાછળનો સારો.

૧૨૧—૧૪. ભાવકંટકો કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ આદિ અભ્યન્તર શત્રુઓ.

૧૨૨-૨૧. સૂત્રાનુયોગને વિષે સુખે પ્રવેશ કરવાને....ઇત્યાદિ. સૂત્રગ્રંથો સહેલાઇથી સમજી શકાય માટે. પૂર્વાચાર્યોએ ચાર 'દ્વાર'. રચ્યા છે. જેનો પ્રથમ અભ્યાસ થયો હોય તો સૂત્રો સુખે-સહેલાઇથી સમજી શકાય છે દ્રવ્ય-અનુયોગ, ચરણકરણ-અનુયોગ, ગણિત-અનુયોગ અને ધર્મકથા-અનુયોગ-એ ચાર અનુયોગરૂપી ચાર દ્વાર સમજવાં.

૧૨૨—૨૬. દેવચ્છંદ. સમવસરણને વિષે, પાછળ, તીર્થંકર

મહારાજને દેશનાને અન્તે વિશ્રામ લેવાને માટે દેવતાઓએ રચેલું સ્થાનવિશેષ–Chamber.

૧૨૩—૨૦. ભામંડળ. ભા–કાન્તિ–મંડળ. પ્રભુનું સર્વ તેજ લોકો સહન ન કરી શકે, એની સામુ જોઈ જ ન શકે, માટે, એવું ભામંડળ હોય તો એને વિષે એ તેજ સંક્રમણ થાય ને ત્યાં પણ રહે. એમ ભાગ પડી જાય એટલે પછી જોનારને મુંઝવણ ન રહે. (અત્યારે જે જે સ્થળે વીજળીની બત્તીનાં કારખાનાં છે ત્યાંથી એનો પ્રવાહ current જોસબંધ આવે, અને જેટલો આવે તેટલો વપરાય નહિં તો સામટો એકત્ર થયેલો નુકસાન કરી બેસે, યન્ત્રકામ ફાડી નાખે, માટે વધારાનો ઝીલવાને–સંઘરવાને વચ્ચે વચ્ચે સ્ટેશનો કર્યાં છે ત્યાં એનો સંગ્રહ થાય છે. આ વાત સમજવાથી ભા–મંડળના ઉપયોગની વાત ધ્યાનમાં ઉતરશે)

૧૨૩—૨૨. મોહરાજા શોક સહિત......ઇત્યાદિ (સરખાવો આ ચરિત્રનો બીજો ભાગ પૃષ્ટ ૧૯૬. પંક્તિ ૧.)

૧૨૪—૧૩. અન્યોઅન્ય મત્સરભાવને ધારણ કરતા પ્રાણીઓ ......ઇત્યાદિ. આવા મહાત્માની હાજરીમાં એવાનું સ્વાભાવિક વેર જતું રહે છે. અન્યત્ર પણ કહ્યું છે કે:—

विरोधिसत्त्वोज्झितपूर्वमत्सरम्

× × × ×

तपोवनं तच्च बभूव पावनम् ॥

કુમારસંભવ કાવ્ય સર્ગ ૫ શ્લોક ૧૭

૧૨૪—૧૫. ત્રીજા પ્રાકારને વિષે સર્વ વાહનો રહ્યાં વળી. અહિં "વળી ત્રીજા પ્રાકાર–ગઢને વિષે સર્વ વાહનો રહ્યાં." એમ વાચવું.

૧૨૪—૧૬. અભિયોગી. (સભામાં આવેલાઓની સેવામાં આવેલાં) 'સેવકો' અર્થાત્ વાહનો.

૧૨૫—૧૦. ગુણશીલ ચૈત્ય શ્રેણિકરાજાના ઉદ્યાનમાં આવેલું એ નામનું–ચૈત્ય–જિનમંદિર.

૧૨૬—૯. સેચનક હસ્તી. આ 'સેચનક' નામના હસ્તીની ઉત્પત્તિ વગેરે માટે જુઓ આ ચરિત્રનો બીજો ભાગ પૃષ્ટ ૧૭૪–૧૭૫.

ભવ્ય પુરૂષ અહંકારથી ઉતરે. આ એક 'ઉપમિતભવપ્રપંચા' કથામાંથી દ્દષ્ટાન્ત છે. જ્ઞાન આદિ પ્રાપ્ત થાય એટલે અહંકાર ટળે એ સ્વાભાવિક છે.

૧૨૬—૨૩ છત્ર......નો ત્યાગ કર્યો. દેવગુરૂ 'સન્મુખ ગમન' કરતાં આ વસ્તુઓનો ત્યાગ કરવો, એ 'અભિગમન' કેમ કરવું-કેમ પાળવું-કેમ સાચવવું-એમ સમજાવવાનાં છેવટ એ વિધિ જ 'અભિગમન સાચવવાં' કહેવાય છે. જુઓ આ ચરિત્રનો બીજો ભાગ પૃષ્ટ ૧૯૫ ની સવિસ્તર ટીકા.

૧૨૬—૨૭. એકસાટી ઉત્તરાસંગ. એક પડો ખેસ રાખવો. આ પણ એક 'અભિગમન સાચવવા' નું છે.

૧૨૭—૧૨. મેરૂ પર્વતને 'ચલિત' કરીને સુરપતિને 'નિશ્ચળ' કર્યો હતો. મેરૂને ધણધણાવીને ઈન્દ્રના મનનો સંદેહ ભાંગ્યો હતો. વાત એમ છે કે પ્રભુના જન્મોત્સવવખતે ઈન્દ્રને સંદેહ થયો હતો કે જે પુષ્કળ જળ દેવો તરફથી અભિષેક અર્થે એકઠું કરવામાં આવ્યું હતું તેનો એક સામટો અભિષેક પ્રભુ સહન કરી શકશે કે નહિ. પ્રભુને જન્મતાંની સાથેજ 'અવધિજ્ઞાન' તો હોય છે એટલે ઈન્દ્રનો એ સંદેહ જાણી ગયા, અને પોતામા કેટલી શકિત છે એ બતાવવા એમણે ફક્ત પોતાના એક અંગુઠાના જોરે મેરૂને કમ્પાયમાન કર્યો હતો.

૧૨૭—૨૫ જનવર્ગથી જનક્ષેત્રની પેઠે મનુષ્ય લોક જેમ મનુષ્યોથી ભરપૂર છે, શૂન્ય નથી, એમ આપના ચરણકમળ શૂન્ય રહેતા નથી દેવોના વૃન્દ એની સમીપે બેઠાને બેઠા જ રહે છે

૧૨૭—૧૫ અન્દ્ર વ્યાકરણ. પ્રભુને નિશાળે મોકલવામા આવ્યા ત્યારે ત્યા, પ્રભુમા તો સર્વ વિદ્યાઓ વિદ્યમાન છે-એમ એના વિદ્યાગુરૂને બતાવવા માટે, ઈન્દ્ર સ્વર્ગથકી બ્રાહ્મણનુ રૂપ લઈને આવ્યા હતા, અને ગુરૂના દેખતા કેટલાક પ્રશ્ન પ્રભુને પૂછ્યા હતા એ પ્રશ્નોના ઉત્તર ગુરૂ પોતે પણ ન આપી શકયો અને પ્રભુએ તો સર્વ શંકાઓનુ સદ્ય સમાધાન કર્યું (પછી ઈન્દ્રે પોતાનું રૂપ પ્રકટ કર્યું હતું). એ વખતે જે પ્રશ્નોત્તરી થઈ હતી તેનો એક ગ્રથ થયો, જેને 'ઈન્દ્ર' ના નામ પરથી ઐન્દ્ર વ્યાકરણ કહેવામાં આવ્યુ.

૧૨૭—૨૨. ગ્રીષ્મઋતુમાં જળાશયોમાં જળ વૃદ્ધિ પામે છે એમ. વાવ, કુવા વગેરેમાં ઉન્હાળામાં જળ ઉંચા આવે છે એ સુપ્રસિદ્ધ છે.

૧૨૭—૨૬. જઘન્ય પદ. સૌથી ઉતરતું-સંસારી તરીકેનું-પદ. કહેવાની મતલબ એ છે કે આપનો જન્મ થયો ત્યારથી, અને સંસારમાં હતા તે વખતે પણ, દેવતાઓ આપની સેવામાં હાજર ને હાજર હતા. (સંસાર ત્યજી સાધુ થયા એ એ કરતાં ચઢતું પદ. અને હવે કેવળજ્ઞાનના ધણી થયા છે એ એથી પણ ઉંચું-ઉત્કૃષ્ટ પદ).

૧૨૭—૨. સંગમક દેવ. આ સંગમક દેવે શ્રી વીરને અનેક પ્રાણાંત ઉપસર્ગો કર્યા હતા.

૧૨૮—૧૪. સર્વ કોઇની ભાષાને અનુસરતી વાણી. પ્રભુ દેશના આપે એ સૌ કોઇ-દેવ મનુષ્ય અને તિર્યંચ સુદ્ધાં પોતપોતાની ભાષામાં સમજી જાય એવી ભાષા પ્રભુની હોય. આ પણ પ્રભુનો એક 'અતિશય' અર્થાત્ ઐશ્વર્ય છે.

૧૨૯—૧૫. યોજન પર્યન્ત પ્રસરતી વાણી. એક યોજન સુધીમાં સંભળાય એવી વાણી પ્રભુની હોય. આ પણ એક 'અતિશય'

૧૨૯—૧૭. કંસે સુલસાના પુત્રોને...ઇત્યાદિ. અહિંઆ ગ્રંથ કર્તાની કંઇ ભૂલ કે સ્મૃતિદોષ થયો જણાય છે. કારણ કે ખરી હકીકત કંસે સુલસાના પુત્રોને નહિં પણ દેવકીના પુત્રોને મારી નાખ્યા હતા એમ છે. જૂઓ પૃષ્ટ ૧૦૧ પં. ૮૫ ઉપરનું ટિપ્પણ.

૧૨૯-૨૪ રાજા ગાયોનાં ટોળાં......ઇત્યાદિ. પૂર્વે એમ બનતું કે એક રાજાને બીજા પડોશના રાજાની સાથે શત્રુતા હોય તો એ રાજાના ગામની ગાયો સીમમાં ચરવા ગઇ હોય ત્યાંથી એને સ્થાને ન જવા દેતાં, રાજસેવકો મોકલી રૂંધીને-અટકાવીને વાળી લઇ જતા. એને 'ધણ' વાળી જવું કહેતા. (વાળી જનાર રાજા બળવાન ગણાતો, અને સામાવાળો એમાં પોતાનું અપમાન-અપકીર્તિ થઇ સમજતો. ગાયો જેવા નિર્દોષ અને વળી પવિત્ર પ્રાણીને માટે રાજાઓ પોતાનું શીર પણ આપવા તૈયાર થતા).

૧૩૨—૫ રસકુપિકાનો પ્રયોગ. અહિં 'રસકૂપિકાને વિષે પ્રવેશ' એમ જોઇએ. રસકુપિકા=જેના સ્પર્શથી લોહ આદિ હલકી ધાતુઓ 'સુવર્ણ' થઇ જતી કહેવાય છે એવા રસની કુઇ.

૧૩૨—૪. રોહણાચળની ભૂમિનું ખોદવું. રોહણગિરિ નામનો પર્વત છે એમાંથી રત્નો મળી આવે છે.

૧૩૨—૬. નિમિત્ત-આદેશ. કોઈનું શુભ થવાનું છે કે અશુભ થવાનું છે એ પોતાના જ્ઞાનબળથી કહેવું. (નિમિત્તિક=એવું જ્ઞાન ધરાવનાર)

૧૩૧—૧૫. ઋદ્ધિવાન પુરુષ ગામથકી નગરમાં .....વગેરે (ગામડામાં) માણસ પાસે પૈસો થાય એટલે ગામડું મૂકી શહેરમા રહેવા આવે છે એમ

૧૩૨—મનુષ્ય ભવનાં દુઃખ. બુદ્ધદેવ પણ સંસારમા સર્વત્ર ક્લેશ જ જુએ છે —

"Birth is sorrow, old age is sorrow, disease is sorrow, union with one whom we do not love is sorrow, separation from one whom we do love is sorrow, in short, our five bonds with the things of the earth are sorrow".

૧૩૨—૨૦. જાણે ઉપર અહિં "ખાટલા ઉપર" એમ જોઈએ.

૧૩૩—૬. તલથકી શ્યામ મરી વગેરે. તલ પણ કાળા અને મરી પણ કાળા કહેવાનો ભાવાર્થ એવો છે કે સર્વત્ર મરણ જ છે, સ્વર્ગમાએ એકાન્ત સુખ નથી આપણામા અત્યારે કહેવત છે કે 'કોણ કાળું ને કોણ ગોરૂં!'

૧૩૩—૧૬ અન્ત્યદશા. કનિષ્ઠ દશા

૧૩૩—૧૯ અહિં આ પૃથ્વી પર

૧૩૩—૨૪ માળાની ગ્લાનિ..... ઇત્યાદિ. માળા કરમાઇ જાય છે.. ..વગેરે ગણાવ્યા એ સ્વર્ગના દેવોને ચ્યવન એટલે મૃત્યુ સમયના ચિન્હો છે

૧૩૪—૨ અશુચિની ખાણ એવી માનવીની કુક્ષિને વિષે અશુચિમય એવી માનવી–મનુષ્યણી–સ્ત્રી–ના ઉદરમાથી મનુષ્ય જન્મે છે પણ દેવોના સબંધમા એવુ કંઇ નથી–એઓ તો પુષ્પની શય્યામાથી બેઠા થાય છે–ઉત્પન્ન થાય છે

૧૩૪—૭ (રાસભોનો) આરવ શબ્દ, ભુકવુ.

૧૩૪—૨—૧૭ આ આખા પારીગ્રાફમા દિવ્ય જીવન અને મનુષ્યજીવન વચ્ચેનો ભેદ દર્શાવ્યો છે

૧૩૪—૨૭ દ્રવ્યવિવર્જન પરિગ્રહનો ત્યાગ

૧૩૫—૩ 'દેશ' થી ત્યાગ ઓછોવત્તો–થોરો ત્યાગ

૧૩૫—૬ અતિચાર ઉલ્લઘન Transgression વ્રત નિયમના અનુપાલનમા કઇ દોષ, સહેજ ભૂલ કરવી તે (વ્રત નિયમનો એકદમ ભગ એ 'અનાચાર')

૧૩૫—૫ છવિછેદ બળદ આદિ પશુઓના નાક કાન વગેરે છેદવા, વીંધવા એ (છવિ=ચામડી)

૧૩૫—૫ ભક્તપાનનો વ્યવચ્છેદ. પશુ આદિને ખોરાક પાણી આદિમા અતરાય પાડવો, અટકાયત કરવી, વખતસર 'નીરણ' ન કરવી વગેરે

૧૩૫—૧૨ વેરિના રાજ્યમાં જવુ અહિ "વેરિના રાજ્ય ઉપર ચઢાઇ લઇ જવી" એમ જોઇએ પારકુ રાજ્ય લઇ લેવુ એ 'અદત્ત–આદાન' નો એક પ્રકાર જ કહેવાય (વદિતા સૂત્રમા 'વિરુદ્ધ ગમન'–એમ 'અતિચાર' કહ્યો છે અન્યત્ર 'રાજ્ય વિરુદ્ધ ગુન્હો' એમ કહ્યુ છે)

૧૩૫—૧૯ નસ્તુ અહિ 'વાસ્તુ' જોઇએ વાસ્તુ=ઘર, દુકાન વગેરે

૧૩૫—૨૨ અનુક્રમે બબ્બેનુ બન્ધન પહેલા બેનુ બધન ધનનુ બન્ધન અને ધાન્યનુ બધન એમા ધનનુ બન્ધન એવી રીતે કે દશ કોથળી દ્રવ્યનુ 'પરિગ્રહ પ્રમાણ રાખ્યુ હોય ને એથી વધી જાય તો બે કોથળી ની એક કરી નાખવી ધાન્યનુ બન્ધન એવી રીતે કે દશ માપ અનાજનુ પ્રમાણ' કર્યુ હોય અને તે કરતા વધી જાય તો દશ માપનુ એક કરી નાખવુ (મોટા માપ બાધવા)

બન્ને નુ યોજન બીજા બેનુ યોજન ક્ષેત્રનુ યોજન અને વાસ્તુનુ યોજન એમા ક્ષેત્રનુ યોજન એટલે બે ક્ષેત્રનુ એક કરી નાખવુ (વચ્ચે વાડ હોય તે કાઢી નાખવી) વાસ્તુનુ યોજન એટલે બે ઘર કે હાટ હોય એની વચ્ચેનો કરો કાઢી નાખીને એક કરી નાખવુ

બબ્બેનું દાન. ત્રીજાં બેનું દાનઃ સોનાનું દાન અને રૂપાનું દાન. દાન એટલે (સ્ત્રી પુત્રાદિને) આપી દેવું, અગર ચોપડામાં એમને નામે ચડાવી દેવું.

બબ્બેનું ગર્ભાધાન. ચોથાં બેનું ગર્ભાધાનઃ દ્વિઃપદ એટલે બેપગાં દાસ દાસીઓ વગેરે, અને ચતુષ્પદ એટલે ચોપગાં-ઢોર ઢાંખર. આ બેઉ ધારેલા 'પ્રમાણ' થી વધી જતાં હોય તો બર્ભાધાન એટલે ગર્ભનું અધાન-ગર્ભનું ન ધારણ કરવાપણું, થાય એમ કરવું; અથવા મોડો ગર્ભધારણ કરાવવો.

કુપ્યની 'ભાવથી' વૃદ્ધિ. કુપ્ય એટલે સોનારૂપા શિવાયની (હલકી) ધાતુ. એનાં વાસણકુસણ વગેરે ધારેલી સંખ્યાથી વધી જાય તો (ભાંગી નાખી) 'ભાવથી' વૃદ્ધિ, એટલે 'કદમાં' વૃદ્ધિ કરાવવી-મ્હોટાં કરાવવાં (અને એમ કરીને ધારેલી સંખ્યા ન વધે એમ કરવું.)

૧૩૫—૨૫ ગૃહસ્થ એટલે સંસારી, શ્રાવકને તપાવેલા લોહના ગોળા જેવા કહ્યા-એનું કારણ એ કે, જેમ એ તપાવેલો લોહનો ગોળો એક જગ્યાએ અટકાવ્યો રાખ્યો સારો અથવા ઝાઝું ન ફરવા દેતાં થોડું ફર્યો સારો (કેમકે જ્યાં જ્યાં એ ફરશે-જશે ત્યાં ત્યાં એનાથી અનેક જીવજન્તુની હાનિ થશે); તેમ શ્રાવક પણ લીલ, ફુલ, વનસ્પતિ આદિથી પૂર્ણ એવી ચોમાસાની ઋતુમાં અને અન્ય ઋતુઓમાં પણ જ્યાં જ્યાં ગમનાગમન કરે ત્યાં ત્યાં એનાથી જીવોની વિરાધના જ થવાની. માટે ગૃહસ્થ-શ્રાવક જવા આવવાના અન્તરનો નિયમ ધારે, અમુક પ્રમાણ બાંધે એ એને બહુ ઉત્તમ એટલે હિતકારક છે.

૧૩૬—૭ સચિત્ત. ચૂલે (અગ્નિપર) ચડ્યા વિનાનું બધું 'સચિત્ત' કહેવાય.

તુચ્છ ઔષધી. ખાવાનું થોડું ને ફેંકી દેવાનું ઝાઝું-એવી વસ્તુઓ; જેવીકે બોર (જેમાં ઠળીયો મોટો ને ખાવાનું તો ફક્ત ઉપલી છાલ જ); શેરડી (જેમાં રસ થોડો, ને છોતાં ઝાઝાં) વગેરે.

૧૩૬—૧૬. વન રોપીને. અહિં 'તથા વન રોપીને' એમ જોઇએ.

૧૩૬—૩૦. 'જંગમ તથા સ્થાવર વિષ. સર્પ વગેરે પ્રાણી જંગમ વિષ કહેવાય; જ્યારે અફીણ, સોમલ, વચ્છનાગ વગેરે પદાર્થો સ્થાવર વિષ કહેવાય.

૧૩૭—૧૪. અપધ્યાન. ધર્મધ્યાન, શુકલધ્યાન, આર્ત્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાન–એ ચાર પ્રકારનાં ધ્યાનમાં છેલ્લાં બે અપધ્યાન–દુષ્ટ-ધ્યાન કહેવાય.

૧૩૭—૪. ગળકંબળ. બળદ વગેરે પશુઓને ગળા નીચે જાડી ચામડી લટકતી હોય છે તે.

૧૩૭—૮. જળ કાઢીને. અહિં 'જળ ઉલેચાવી નાખીને' એમ વાંચવું.

૧૩૭—૧૬. કન્દર્પ. કામોદ્દીપક વચન બોલવાં.
મુખરતા. અઘટતા લવારો કર્યા કરવો.
કુચિતપણું. શરીરના અંગોપાંગવડે હાસ્યજનક કુચેષ્ટા કરવી, ચાળા પાડવા.
ભોગાતિરિક્તતા. ભોગ–ઉપભોગ–ની વસ્તુઓ ખપ કરતાં વિશેષ રાખવી.
સંયુક્તાધિકરણતા. શસ્ત્ર, ઘંટી, મુશળ વગેરે અધિકરણો તૈયાર સજ્જ કરી રાખવાં, કોઇ માગવા આવે એને આપવાં; વગેરે.

૧૩૭—૧૩. અનર્થ દંડ. જે થકી આત્માને નિરર્થક દંડાવું પડે, પાપ વહોરવું પડે એ.

૧૩૭—૧૪. કૃપાણ આદિનું દાન. શસ્ત્રો માગ્યાં આપવાં.

૧૩૭—૧૭. સર્વ સાવદ્ય યોગ ત્યજીને સંસારનાં કાર્યો ત્યજીને.

૧૩૭—૧૯. મન, વચન અને કાયાનો સાવદ્ય વ્યાપાર (૧) સંસારનાં કાર્યોની ચિન્તા કરવી; (૨) કર્કશ ભાષા બોલવી; (૩) ભૂમિ પ્રમાર્જ્યા વિના બેસવું વગેરે.

૧૩૭—૨૦. અનવસ્થાન અસ્થિરતા, નિરાદર.
પ્રેષણ. નિયમ ધાર્યો હોય એથી બ્હાર કંઇ મોકલવું કરવું.

આનયન ધારેલી ભૂમિની બહારથી કંઇ મગાવવુ વગેરે.

શબ્દાનુપાત. શબ્દ, ખોંખારા વગેરે વડે પોતાની હાજરી જણાવવી.

રૂપાનુપાત. (ઉંચા થઈ) શરીર દેખાડી, સામા વાળાની દૃષ્ટિએ પડવું.

પુદ્‌ગળક્ષેપ આપણી ધારેલી ભૂમિની બહાર કોઇના તરફ કાંકરો આદિ નાખવો

આદાન. કંઇ લેવું કરવું.

ઉત્સર્ગ. મળમૂત્ર આદિ પરઠવવાં.

સંસ્તાર. સંથારો, બીછાનું. દેહનો અસત્કાર= સ્નાન, ભૂષા વગેરેનો ત્યાગ.

૧૩૮—૨. સ્મૃતિનો અભાવ (વિધિ કરવાનું) વીસરી જવું.

૧૩૮—૧. ઉપસ્થાપનાનો અભાવ. સ્મરણશક્તિ જાગ્રત ન હોવી તે

૧૩૮—૪. સચિત્તક્ષેપ સચિત્ત–દોષવાળી આહાર પાણીની વસ્તુ ઉપર પ્રાશુક–નિર્દોષ વસ્તુ મુકવી વિહિતક્ષેપ=નિર્દોષ ભોજ્ય પદાર્થોને દોષિત વસ્તુ વડે ઢાકવા

૧૩૮—૪. પારકાનો વ્યપદેશ. વસ્તુ પોતાની હોય છતાં પારકી છે એમ બ્હાનું કાઢવુ

કાલાતિક્રમદાન ભિક્ષાનો સમય વીતી ગયા પછી, સાધુને અન્નપાનાદિ માટે બોલાવવા

૧૩૮—૭ પૃષ્ટ ૧૩૫ થી આરંભીને અહિં સુધી શ્રાદ્ધધર્મના આચાર અને અતિચાર ગણાવ્યા છે ભીમસિંહ માણેકવાળા 'સાર્થ પંચપ્રતિક્રમણ' ના મ્હોટાં પુસ્તકમા શ્રાદ્ધધર્મના અતિચાર સવિસ્તર વર્ણવ્યા છે તે વાચવાની જિજ્ઞાસુઓને મારી ભલામણ છે

૧૩૮—૧૮ શંકા જિનેશ્વર ભાષિત વચન પર શંકા.

કાંક્ષા પરદર્શન પર અભિલાષા.

વિચિકિત્સા સત્કર્મના ફળને વિષે સંદેહ.

સંસ્તવના અહિં 'પ્રશંસા તથા પરિચય' એમ જોઇએ.

ઉત્સર્પણા. ધર્મનું મહાત્મ્ય વધારવું; શાસન દીપાવવું.

૧૩૯—૧૧. આટકપ્રમાણ. આટક એક જાતનું માપ છે. (ચાર 'પ્રસ્થ').

અંદર આવ્યો. અંદર લાવવામાં આવ્યો. સિદ્ધકરેલો=તૈયાર કરેલો, રાંધેલો.

૧૩૯—૧૪. યોગ્યચૂર્ણ. અહિં 'યોગચૂર્ણ' વાંચવું.

૧૪૦—૨૨. દેવચ્છંદ. જુઓ પૃષ્ઠ ૧૨૨, પં. ૨૬નું ટિપ્પણ.

૧૪૦—૨૫. ગૌતમ ગણધરે દેશના આપી. શ્રી જિન ભગવંતની દેશના પૂરી થયા પછી બીજી પૌરૂષીને વિષે ગણધર દેશના આપવા બેસે છે-એના ત્રણ ગુણ બતાવ્યા છે:—એક તો પ્રભુને ખેદાપનોદ એટલે વિશ્રાન્તિ મળે છે, બીજું શિષ્યનું સામર્થ્ય પ્રકાશમાં આવે છે, અને ત્રીજું, બન્ને બાજુએ (ગુરૂરાજ તથા શ્રોતૃવર્ગને) પ્રતીત થાય છે.

૧૪૧—૧૨. ઉત્તરસાધક. સહાયક.

૧૪૧—૨૩. ઇન્દુલેખાની પેઠે..........ઇત્યાદિ. ઇન્દુલેખા એટલે ચંદ્રમા પરલોક પામે-અસ્ત થાય ત્યાંસુધી યોગીજનો આસન-બદ્ધ રહે છે. પછીજ એઓનું આસનબંધન છૂટે છે અને એઓ સિદ્ધિ-મનોવાંછિત પ્રાપ્ત કરે છે—એ પ્રમાણે જ્યારે હું પરલોક પામું (મૃત્યુ પામું) ત્યાંસુધી તું સંસારબદ્ધ રહે. પછી છૂટીને તારૂં મનોવાંછિત પૂર્ણ કરજે.

૧૪૨—૧ સંધ્યાસમયના મેઘના રંગ......ચપળ જીવિત મનુષ્યની જીંદગીને સર્વ ધર્મવાળાઓએ આવાજ શબ્દોમાં વર્ણવીછે:-

"Like the dew on the mountain,
"Like the foam on the river,
"Like the bubble on the fountain,
"Thou art gone, and for ever." (*English poet*).

"Life is like a dream, a sleep, a shadow, a vapour, water spilt on the ground, a tale that is told, not only short but contemptible."

(*The Bible*)

૧૪૨. સમુદ્રતરંગવત્ ચંચળ..... ઇત્યાદિ. લક્ષ્મી, યૌવન આદિ, સંસારીની પ્રત્યેક વસ્તુની ચંચળતા દર્શાવનારો, પ્રભુ પાસે રક્ષણ માગતા ભક્તજનના મુખમાંથી નીકળેલો એક સુંદર શ્લોક જેમાં આ મેઘકુમારની સર્વ દલીલોનો સમાવેશ થઇ જાય છે, તે મને યાદ આવવાથી અહિં ટાંકી બતાવવાની અભિલાષા રોકી શકતો નથી

आयुर्नश्यति पश्यतां प्रतिदिनं याति क्षयं यौवनम्
प्रत्यायान्ति गताः पुनर्न दिवसाः कालो जगद्भक्षकः ।
लक्ष्मीस्तोयतरंगभंगचपला विद्युच्चलं जीवितम्
तस्मान्मां शरणागतं शरणद त्वं रक्ष रक्षाधुना ॥

૧૪૩—૨૭. ઉદ્ગમશુદ્ધ......ઇત્યાદિ આ અને બીજા પ્રકારો મળીને ૪૭ પ્રકારે શુદ્ધ-એવો આહાર જ સાધુને ઉપયોગમાં આવી શકે છે

ત્રણ ગુપ્તિ અને પાંચ સમિતિ જુઓ પૃષ્ટ ૭ ની ફુટનોટ ૫-૬.

૧૪૩—૩૦. માસ-આદિ પડિમા એક માસ આદિ પર્યન્ત કરાતી એક જાતિની તપશ્ચર્યા શ્રાવક આવી અગ્યાર 'પડિમા' વહન કરે, ત્યારે સાધુને એવી બાર વહેવાની કહી છે જુઓ **इगारसहिं उवासगपडिमाहिं वारसहिं भिक्खुपडिमाहिं** ।

૧૪૪ પરીષહ ક્ષુધા, તૃષા આદિ સહન કરવા રૂપ બાવીશ પરીષહો

ઉપસર્ગ જુઓ પૃષ્ટ ૧૨૦ પંક્તિ ૧૯ ઉપરનું ટિપ્પણ.

૧૪૩—૧૯ જીવિતને વિષે ક્યા પ્રતિબંધ છે? જીવિતની સાથે કયા આત્યન્તિક સંયોગ છે?

૧૪૪—૨ દ્રવ્ય ક્ષેત્ર આદિ અભિગ્રહ અમુક જ દ્રવ્ય-પદાર્થ વાપરવાનો, તથા અમુક જ ક્ષેત્ર અન્તર પર્યન્ત જવા આવવાનો નિયમ

૧૪૪—૫ ગુરૂકુળ ગુરુનો આશ્રમ-ઉપાશ્રય

૧૪૪—૧૭. દુઃખેથી ઉખેડી શકાય . ..છેડવા એ સહેલું છે.

અહિં "વાંસને છેદવા-કાપી લેવા એ સહેલું છે પરન્તુ જમીનની અંદરથી કોખેડી કાઢવા દુષ્કર છે" એમ જોઇએ

૧૪૫—૨૩. અષ્ટાન્હિક. આઠ દિવસ પર્યન્ત.

૧૪૫ અમારિ ઘોષણા વજડાવી. જુઓ પૃષ્ટ ૧૪ પંક્તિ ૬ ઉપરનું ટિપ્પણ.

૧૪૬—૯. લૂણ ઉતારતી હતી. અવતરણ-ઉતારણ માથે ઉતારવાનો પ્રસિદ્ધ દેશાચાર છે.

૧૪૬—૨૭. સચિત્ત ભિક્ષા. કારણ કે ભિક્ષામાં 'જીવન્ત જીવવાળી' વસ્તુ અર્થાત્ મેઘકુમારને આપવાનો છે.

૧૪૬—૨૮. સંપ્રદાન યોગ્યપાત્ર. એનો બીજો અર્થ 'યોગ્ય વસ્તુ' પણ થાય છે.

૧૪૭—૫. યતનાપૂર્વક. જીવજન્તુની વિરાધના ન થાય એવી રીતે-સાવધાનતાપૂર્વક.

૧૪૭—૧૬. આવશ્યક 'આવશ્યક' એટલે અવશ્ય કરવાની વિધિ-પ્રતિક્રમણ. સામાન્યતઃ તો આવશ્યક છ છેઃ—સામાયિક, ચઉવિસત્થો (ચોવીશ જિનની સ્તુતિ). વાંદણા (વંદનક), પ્રતિક્રમણ, કાયોત્સર્ગ અને પચ્ચખ્ખાણ (પ્રત્યાખ્યાન). પણ અહિં એ શબ્દ એના રૂઢ અર્થમાં વાપર્યો છે. અર્થાત્ અહિં આવશ્યક એટલે 'પ્રતિક્રમણ' લેવું. 'પ્રતિક્રમણ' નો અર્થ 'પાપનું અણકરવું'— undo, remove, destroy sins પાપ ટાળવું-પાપ દૂર થાય એવું ક્રિયાવિધાન કરવું—એમ મૂળ સૂત્રમાં અર્થ કર્યો છેઃ

'મૂળ સૂત્રે પડિક્કમણું (પ્રતિક્રમણ) ભાખ્યું પાપનણું અણકરવું'. અથવા 'પ્રતિક્રમણ' નો એમ પણ અર્થ થાય કે 'શુભયોગ થકી અશુભ યોગને વિષે ગમન થઈ ગયું હોય એમાંથી પાછું શુભ યોગને વિષે ક્રમણ કરવું' (પ્રતિ ક્રમણ કરવું).

સ્વાધ્યાય ભણવું-ભણેલું વિચારવું.
વાચના. ગુરૂ પાસેથી નવો પાઠ લેવો.

૧૪૭—૧૯. એક કાષ્ટ હાથને લભ્ય છે.....ઇત્યાદિ જેમ કાષ્ટ ઉચકવામાં-ઉપાડવામાં 'હાથ' નું કામ પડે છે, 'ચપટી' કામ આવતી નથીઃ તેમ : ધને રાત્રીના સંથારા માટે જગ્યા નિર્માણ કરી

આપવામાં એનો દીક્ષાપર્યાય જોવાનો હોય છે; નહિં કે એની પૂર્વની સંસારી પદવી.

૧૪૭—૨૪. કુમુદપુષ્પોના સમૂહની પેઠે નિદ્રા આવી નહિં. કુમુદ પુષ્પોની જેમ ઉન્નિદ્ર રહ્યો મેઘકુમાર, ઉન્નિદ્ર-નિદ્રા આવ્યા વિનાનો. કુમુદો (ચંદ્રવિકાસી કમળો), (રાત્રીએ) ઉન્નિદ્ર-અણુ બીડાયલા-વિકસિત

૧૪૮—૩ જિનમુદ્રા. ધ્યાન ધરતી વખતે જિનપ્રભુ ઉભા રહે એમ ઉભા રહેવું. બે ચરણ વચ્ચેનુ અન્તર આગળ ચાર આંગળનું હોય, અને પાછળ એથ કંઈક ન્યૂન હોય એવી રીતે.

૧૪૮—૮ . પાંચ શક્રસ્તવાદિક શક્ર એટલે ઈન્દ્રમહારાજ -એમણે કરેલી પ્રભુની સ્તવના, જે 'નમુંથ્થુણં' નામથી ઓળખાય છે, એ, અર્થાત્ પાંચ 'નમુંથુણં' વગેર કહેવા પૂર્વક.

૧૪૮—૧. ક્ષેત્ર સમાસ પૃથ્વી-પૃથ્વીપરના દેશો આદિ ભૂગોળ સબંધી, હકીકતનું વર્ણન જેમા કરેલું છે એવો ગ્રન્થ છે.

૧૪૮—૧૬. વિભાવ વૈભવ-રાજપુત્ર તરીકેનું મહત્વ.

૧૪૮—૨૫. નૂતન ગૃહને વિષે .ઈત્યાદિ નવા જ ઘરમાં, ઘર બંધાઇ તૈયાર થયું ત્યાં જ એમા આગ લાગે-એમ .. ..થયું.

૧૪૯—૨૫ સૂર્યના અશ્વો આપણા કવિઓ જેમ, સૂર્યને અશ્વો જોડેલા રથમા બેસી આકાશમા સચાર-પ્રયાણ કરતો કલ્પે છે (અને એમની ધીમી કે ઉતાવળી ચાલને લઇને દિવસો લાંબા કે ટુંકા થાય છે એવી પણ અલકારિક કલ્પના કરવામાં આવે છે) એમ પાશ્ચિમાત્ય કવિજનો પણ સૂર્યને એવા જ કાલ્પનિક લેબાસમાં વર્ણવે છે જુઓઃ—

"Gallop apace, you fiery-footed steeds
"Towards Phoebus' lodging, such a waggoner
"As Phaeton would whip you to the west"
"And bring in night immediately".

(*Romeo and Juliet*).

૧૫૦—૧૮. જવાસાને લીલો જ રાખ્યો. 'જવાસો'

નામની વનસ્પતિ આવે છે એ ગ્રીષ્મઋતુમાં લીલીછમ રહે છે અને ચોમાસામાં સૂકાઇ જાય છે.

૧૫૨—૨૩. જિનકલ્પી સ્થવિરકલ્પી અને જિનકલ્પી-એમ બે પ્રકારના મુનિ કહ્યા છે. જેનામાં, શ્રી જિનપ્રભુ પાળતા એવો કઠિન કલ્પ એટલે આચાર પાળવાની શક્તિ વિદ્યમાન હોય એ 'જિનકલ્પી'. (એ આચાર તપ, શ્રુત, સત્વ, બળ અને વિહાર એ પાંચ વાનાં પરત્વે છે).

૧૫૨—૨૭. ભયભીત ભિલ્લ જેમ. અહિં "ભિલ્લ લોકોથી ભય પામીને માણસ જેમ" એમ જોઇએ.

૧૫૩—૧૬. ત્રેતાયુગ. (૧) કૃતયુગ અથવા સત્યયુગ, (૨) ત્રેતાયુગ, (૩) દ્વાપરયુગ અને (૪) કલિયુગ-આમ ચાર યુગ ગણાવ્યા છે. એમાં ધર્મ અનુક્રમે ઘટતો ઘટતો પળાતો આવ્યો છે. કૃતયુગમાં પૂર્ણપૂર્ણે, સોએ સો ટકા પળાતો ધર્મ ચાર પગે ઉભેલો કલ્પ્યો છે. ત્રેતાયુગમાં એથી ઓછો, પોણોસો ટકા પળાતો, એટલે ત્રણ પગે ઉભેલો કલ્પ્યો છે એજ પ્રમાણે 'દ્વાપર' માં બે પગે ઉભેલો કલ્પ્યો છે. અને વર્તમાન 'કલિયુગ' માં એક પગે ઉભેલો કલ્પ્યો છે, કારણ કે બહુ જ જુજ પાળવામાં આવે છે.

૧૫૩—૨૨ કુતીર્થિઓ. કુગુરૂના અનુયાયીઓ; અધર્મીઓ.

૧૫૪—છેલ્લી. અમૃતમય કળા નથી ઉત્પન્ન કરતો? અમી નથી લાવતો?

૧૫૫—૪. વિરૂપ. અયોગ્ય, અઘટિત.

૧૫૫—૧૨. એકાદશ અંગ. આચારાંગ, સૂત્રકૃતાંગ, સ્થાનાંગ, સમવાયાંગ, ભગવતી, જ્ઞાતાધર્મકથા, ઉપાસકદશાંગ, અંતકૃતદશાંગ, અનુત્તરોપપાતિક, પ્રશ્નવ્યાકરણ, અને વિપાક-એમ શાસ્ત્રના અગીઆર અંગ કે સૂત્રો કહ્યા છે.

૨૦. ઉત્કુટિક. અહિં 'ઉત્કટિક' વાંચવું. ઉત્કટિક= ઉભડક.

વીરાસન. *યોગી લોકો ધ્યાનનિમગ્ન અવસ્થાને* વિષે શરીરને અમુક અમુક સ્થિતિમાં રાખે છે, બેસે છે એ સ્થિતિ posture ને 'આસન' કહે છે. (આસ્=બેસવું. એ ઉપરથી).

એવા ઘણી જાતના આસન છે એમાનુ એક ' વીરાસન ' છે પ્રભુની પ્રતિમાનુ જે પ્રમાણેનુ આસન દેવાલયમા હોય છે તે ' વીરાસન ' કે પર્યંકાસન કહેવાય છે બીજા આસનો ' ભદ્રાસન, ' ' પદ્માસન ' વગેરે છે

૧૫૫ ૨૯ અસ્થિ અને ચર્મ ..ઇત્યાદિ માત્ર હાડ અને ચામડી બાકી રહે ત્યા સુધી તપશ્ચર્યા કરી કરીને શરીર ગાળી નાખવુ.

૧૫૬—૨. અનશન મૃત્યુ નજીક આવ્યુ જાણી ચારે પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરવો તે (અન્ + અશન)

૧૫૬—૧૭ સિંહની પેઠે અને વળી કનકધારીની પેઠે સિંહ જેટલું બળ, અને વળી શરીરે બખ્તર–એમ બેવડા બળથી, '

૧૫૬—૨૧ વિદેહ. મહાવિદેહ ક્ષેત્ર જુઓ પૃષ્ઠ ૭૩ પંક્તિ ૭ નુ ટિપ્પણ

૧૫૬—૨૩ પંચપરમેષ્ઠી અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ

૧૫૬—૨૨ બ્રાહ્મ મુહૂર્ત રાત્રીનો છેલ્લો પહોર 'બ્રાહ્મ મુહૂર્ત ' કહેવાય છે.

૧૫૬—છેલ્લી ગૃહચૈત્ય ઘરદેરાસર

૧૫૭—૧ પ્રભુની પ્રતિમા સમક્ષ પ્રત્યાખ્યાન પ્રત્યાખ્યાન એટલે નિરાદર, અમુક જાતનો ત્યાગ–પચ્ચખ્ખાણ એ પચ્ચખ્ખાણ આદિ દેવગુરૂની સમક્ષ કરવાનુ કહ્યુ છે, એટલા માટે કે સાક્ષી પડતુ કર્યું હોય તો પછી એમા દૃઢ રહેવાય, અસ્થિર ન થઇ જવાય

૧૫૭—૨ ત્રણ નિસ્સિહી ત્રણ નૈષેધિકી–અમુક અમુક વ્યાપારનો નિષેધ-ત્યાગ કરૂ છુ એમ કહેવા રૂપ (૧) ઘરસબધી વ્યાપાર–કાર્યોનો ત્યાગ કરૂ છુ એમ દેરાસરના મુખ્ય દ્વારે પ્રવેશના જ બોલે (૨) રંગમડપમા પ્રવેશ કરતા દેરાસર સબધી કાર્યોના વિચારનો ત્યાગ કરૂ છુ એમ બોલે (૩) પ્રભુ સન્મુખ રહી દર્શન કરે, તે પહેલા જિનપૂજા સબધી સર્વ વિચારોનો ત્યાગ કરૂ છું એમ બોલે એમ ત્રણ સ્થળે ત્રણ નિસ્સિહી કહે

૧૫૭—૧૪ જિનમુદ્રા જુઓ પૃષ્ટ ૧૪૮ ૩ ઉપરનુ ટિપ્પણ

૧૫૭—૧૫ સ્થાપના સ્તવન પાચ પ્રકારના સ્તવન કહ્યા

છે (૧) 'નમુત્થુણં' કે શક્રસ્તવ, (૨) 'અરિહંત ચેઇયાણં' કે ચૈત્યસ્તવ અથવા સ્થાપનાસ્તવ, (૩) 'ચઉવિસત્થો' કે લોગસ્સ' અથવા નામસ્તવ, (૪) 'પુક્ખરવરદ્દી' કે શ્રુતસ્તવ અને (૫) સિદ્ધાણં બુદ્ધાણં' કે સિદ્ધસ્તવ આ પાંચ સ્તવનો પાંચ 'દંડક' કહેવાય છે

સ્તુતિગર્ભ. જેમાં (ચાર) સ્તુતિ આવે છે એવું

૧૫૭—૧૭. મુક્તાશુક્તિ મુદ્રા મોતીની બે છીપ જોડાયલી હોય એવી રીતે બેઉ હાથ પોલા રાખીને જોડવા એ

૧૫૭—૧૯. વર્ણાર્થપ્રતિમાત્રિક વર્ણ=શુદ્ધ ઉચ્ચાર કરવો. અર્થ=બોલવું તે સમજતા જવું, પ્રતિમા=પ્રભુની પ્રતિમા સમક્ષ દૃષ્ટિ રાખવી,-એ ત્રણવાના આ ત્રિકને વર્ણાદિ ત્રિક અથવા આલમ્બન ત્રિક પણ કહે છે આવા દશ ત્રિક કહ્યા છે નિસ્સિહિત્રિક, પ્રદક્ષિણાત્રિક, પ્રણામત્રિક, પૂજાત્રિક, અવસ્થાત્રિક, દિશિત્રિક (ત્રણ દિશાએથી દૃષ્ટિ સહરી લઈ પ્રભુપ્રતિમા સમીપજ રાખવી), પ્રમાર્જનત્રિક, આલમ્બનત્રિક, પ્રણિધાનત્રિક અને મુદ્રાત્રિક

૧૫૭—૨૩ દ્વાદશાવર્ત વન્દન જેમાં બાર આવર્ત આવે છે એવું વન્દન બે વખત 'વાંદણા' બોલીને વંદન કરીએ છીએ એમાં અકેક 'વાંદણા' માં ત્રણ ને ત્રણ છ આવર્ત આવે છે એટલે બે 'વાંદણાં' માં બાર 'આવર્ત' આવ્યા

વંદનના ત્રણ પ્રકાર કહ્યા છે —(૧) બે હાથ જોડીને, (૨) બે ખમાસમણા દઈને, (૩) બે વાંદણા બોલીને આ ત્રીજું—તે દ્વાદશાવર્ત વંદન જુએ 'ગુરુવંદનભાષ્ય' ની ગાથા પહેલી

૧૫૭—૨૫ સંયમ તથા શરીરની નિરાબાધતા શરીર બાધારહિત-સ્વસ્થ છે કે? સંયમ પણ નિર્બાધિતપણે પળાય છે કે?

૧૫૭—૨૮ માધ્યાન્હિક જિનપૂજન ત્રણ વખત પૂજન-અર્ચન કરવાનું કહ્યું છે—પ્રાત કાળે, મધ્યાન્હે અને સન્ધ્યાકાળે

૧૫૭—૩૦ અન્નપાનથી .. પ્રતિલાભી મુનિઓને અન્નપાન વહોરાવી

૧૫૮—૧૩ (ચડતે ચડતે) દર્ષ સહિત 'દર્ષ સહિત' ની જગ્યાએ 'હર્ષ' વાંચવું

૧૫૯—૧૯ પટરાણી સુમેનાગજા અહિં 'સુમેનાગજા વગેરે

પત્નીઓ ' એમ વાંચવું. શ્રેણિક રાજાની બ્હેન સુસેનાની અંગજા–પુત્રી–ને અભયકુમાર પરણ્યો હતો. (ફઇની પુત્રીને પરણવાનો નિષેધ નહિ હોય.)

૧૫૯—૨૦. ઉત્સાહશકિત વગેરે. જુઓ પૃષ્ટ ૫૨ પંકિત ૨૪ નું ટિપ્પણ.

૧૫૯—૨૧. પરસ્પર શત્રુભાવરહિત.......ઇત્યાદિ. ધર્મ, અર્થ અને કામને, પરસ્પર–માંહોમાંહે વિરોધ ન આવે એવી રીતે.

સર્ગ ચોથો

૧૬૧—૪. દંતવીણા વગાડવી. અતિશય થંડીને લીધે દાંત ધ્રુજે અને હેઠલા ઉપલાની સાથે અથડાય તેથી વીણાની જેવો અવાજ થાય એને ' દંતવીણા વગાડવી ' કહે છે.

૧૬૧—૫ પરિરંભ. આશ્લેષ. શીતાપનોદ=શીત–થંડીને દૂર કરવી તે; હુંફ.

૧૬૧—૧૯. સમય આવ્યે......લાગે છે. સરખાવો પૃષ્ટ ૨૫૦ પંકિત ૧૨. વળી જુઓ ' શિશુપાળવધ ' સર્ગ ૬ શ્લોક ૪૪.

समय एव करोति बलाबलं मणिगदन्त इतीव शरीरिणाम् ।
शरदि हंसरवा परुषाकृतस्वरमयूरमयूरमणीयताम् ॥

૧૬૨—૧૦. કાયોત્સર્ગ કાયાની સર્વ ચેષ્ટાઓ રૂંધી, ઉભા રહી ધ્યાન ધરવુ. કર્મ ખપાવવાં કર્મનો ક્ષેપ કરવો, કર્મનો ક્ષય કરવો.

૧૬૨—૧૮. પુર (૧) નગર, (૨) શરીર.

૧૬૨—૧૮ જીવ કર્મપ્રકૃતિસહિત. ઇત્યાદિ. પોતાની સમગ્ર ૧૫૮ પ્રકૃતિસહિત આઠ કર્મ જીવની સાથે લાગેલા જ છે માટે જ્યાં જ્યાં એ જીવ સંચાર કરે ત્યા ત્યા કર્મપ્રકૃતિ સાથે જ હોય–સાથે જ સચાર કરે

૧૬૩—૧. પ્રચ્છદપટ. ઓઢવાનુ વસ્ત્ર.
આસજન સમ્બન્ધી જન.
મલીમસ (૧) કૃષ્ણવર્ણો, શ્યામ. (૨) દુષ્ટ.

૧૬૪—૧૯. એક બાજુએ સિંહ ને બીજી બાજુએ નદી. આ " વ્યાઘ્રતટી ન્યાય " કહેવાય.

૧૬૬—૬. દિવ્ય. શાસ્ત્રમાં અપરાધીની પરીક્ષા કરવા માટે અમુક શિક્ષાઓ (ordeals) કહેલી છે તે ' દિવ્ય ' કહેવાય છે. આવા ' દિવ્ય ' વખતે પંચમ લોકપાળ એટલે રાજા હમેશાં સાક્ષી રહે છે-રાજાની હાજરી એવે વખતે હોય છે. સોમ, યમ, વરૂણ અને કુબેર એ ચાર લોકપાળ તો કહેવાય છે. રાજાને પાંચમો લોકપાળ (લોકોનું પાલન કરનાર) ગણ્યો.

૧૬૭—૩. સૌ પોતપોતાને અદ્વિતીય માને છે. અહિં " માણસ બીજો જ થઈ જાય છે-બદલાઇ જાય છે. " એમ જોઇએ.

૧૬૭—૨૧. અરિષ્ટ. અશુભ.

૧૬૮—૪. રસયુક્ત. (૧) કરૂણા, હાસ્ય વગેરે રસયુક્ત-રસિક (કાવ્ય); (૨) ભીનાશવાળું (વૃક્ષ). પ્રસન્ન=સહેલાઇથી સમજી શકાય એવું (કાવ્ય); મંગળમય (વૃક્ષ).

૧૬૮—૧૦. પ્રવાલ. (૧) સમુદ્રમાં ઉત્પન્ન થાય છે તે ' પ્રવાળા '; (૨) વૃક્ષના કુંપળીઆ.

૧૬૮. બિમ્બ. જિનબિમ્બ, જિનેશ્વરની પ્રતિમા.

૧૬૮—૧૭ ' વિધાન ' ની જગ્યાએ ' મંગળવિધાન ' જોઇએ. ' ત્રણ મંગળે કરીને સહિત ' ની જગ્યાએ ' સિદ્ધ ' જોઇએ.

૧૭૦—૨. માતંગ=ચંડાળ.

૧૭૦—૧૧. અવનામિની વિદ્યાને બળે ઉંચી વસ્તુ નીચી નમે છે, અને ઉન્નામિની વિદ્યાને બળે, નીચી નમેલી પાછી ઉંચી જાય છે.

૧૭૧—૪. ત્રણ રસ્તા ભેગા મળે તે સ્થાન ત્રિક; ચાર ભેગા મળે તે ચતુષ્ક, ચોક કહેવાય છે. ચત્વર=ઘણા રસ્તા ભેગા મળે તે સ્થાન

૧૭૩—૨૧ અસ્ત પામતો સૂર્ય. આપણા સંસ્કૃત કવિવરો જેમ ' સૂર્યાસ્ત ' ને માટે નવનવીન અલંકારિક કલ્પનાઓ ઉડાવે છે તેમ અન્ય પ્રજાના કવિવરો પણ એવી કલ્પનાઓ રચવામાં પાછા પડતા નથી જુઓ:—

" Now deep in ocean sunk the lamp of light"
(*Homer's Iliad VIII, 605.*)

વળી સરખાવો:—આ જ ચરિત્રના બીજા ભાગમાં પૃષ્ટ ૭૩ પંક્તિ ૧૧ મી, જ્યાં કવિ કહે છેઃ—સૂર્ય પશ્ચિમ સમુદ્રમાં ડુબવા લાગ્યો વગેરે.

૧૭૪—૧૩. સત્યને વિષે નિરત પોતાની પ્રતિજ્ઞા પાળવાવાળા. નિરત=અનુરક્ત.

૧૭૭—૨૩. પોતામાંથી (કમળમાંથી) બહાર નીકળતા ભ્રમર. સંધ્યાકાળે ભ્રમર કમળમાં પેસે છે તે રાત્રી પડે છે તોયે અંદર ને અંદર બેસી રહે છે એટલામાંતો એ કમળ પુષ્પો બીડાઇ જાય છે એટલે એ અંદર રહી જાય છે અને વળતા દિવસની પ્રભાતે બહાર નીકળવા પામે છે (અંદર રહી ગયેલા અને પ્રભાત થવાની વાટ જોતા એક ભ્રમરની થયેલી દશા વિષે 'ભ્રમરાષ્ટક' માંનો એક કરૂણોત્પાદક શ્લોક સેંકડો મનોરથો કરતા સંસારી માનવીને વિચારવા જેવો છેઃ—

रात्रिर्गमिष्यति भविष्यति सुप्रभातम्
भास्वानुदेष्यति हसिष्यति पंकजश्रीः ।
इत्थं विचिन्तयति कोशगते द्विरेफे
हा हन्त हन्त नलिनीं गज उज्जहार ॥

૧૭૯—૧૭. ભયંકર રસકુપિકા જુઓ પૃષ્ટ ૧૩૨ પંક્તિ ૫ ઉપરનું ટિપ્પણ

૧૭૮—૧૫ અનન્ત બુદ્ધિના નિધાન એવા અહિં "હે અનન્ત બુદ્ધિનિધાન (કુમાર), એના" એમ વાચવું

૧૮૧—૧૫ અસ્થૂલ મુખવાળા કૃશ-પાતળા મ્હોંવાળા આ બધાં ઉત્તમ જાતિના અશ્વના લક્ષણો છે.

૧૮૨ જુગુપ્સા. ઘૃણા, તિરસ્કાર

૧૮૨—૬ ગંધ હસ્તી ઉત્કટ મદગંધવાળો હાથી.

यस्य गन्धं समाघ्राय न तिष्ठन्ति प्रतिद्विपाः ।
तं गन्धहस्तिनं प्राहुः नृपतेर्विजयावहम् ॥

૧૮૨—૧૭ પર્યન્ત દેશ. છેવાડે આવેલો, ખુણે પડી ગયેલો દેશ.

૧૮૨—૧૭. શાલિગ્રામ નામના ગામડામાં ધનાઢ્ય વણિક. ઇત્યાદિ. 'ગામડા ગામમાં વળી ધનવાન કેવો ?' એવી કોઈ શંકા કરે તે દૂર કરવા માટે કાવ્યકર્ત્તા દૃષ્ટાન્ત આપે છે કે કમળ જેમ જળમાંયે હોય ને સ્થળને વિષે પણ હોય એમ ધનવાન શહેરમાંયે હોય તેમ ગામડામાં પણ હોય. (સિદ્ધાન્તને દૃષ્ટાન્તવડે સિદ્ધ કર્યું છે).

૧૮૨—૨૧. યુગ. ધોંસરૂં.

૧૮૨—૨૮. સત્યાનુરક્ત. સત્યા–સત્યભામાને વિષે અનુરક્ત છતાં 'જનાર્દન'–કૃષ્ણ નહિં એમ કહેવું એ વિરોધ. એ (વિરોધ), સત્યને વિષે અનુરક્ત છતાં 'જનાર્દન'–લોકોને દુખ દેનારા નહિં–એમ અર્થ કરીને શમાવવો. (વિરોધાભાસ અલંકાર).

૧૮૩—૮. એષણીય અન્નપાન......ઇત્યાદિ એમને વિશુદ્ધ અન્નપાન વહોરાવ.

૧૮૩—૧૫. (શૃંગારને વિષે) મૂઢ. મોહવાળી.

૧૮. અચિત્ત જળ. અગ્નિથી પાકું કરેલું–ઉકાળેલું જળ.

૨૦. ચાક્રિક. કુંભાર; તેલી. બેઉના શરીર એમના એવા ધંધાને લીધે ચીકણા હોય છે.

૨૫. આલોચના. પોતાથી કંઇ પાપાચરણ થઇ ગયું હોય એ ગુરૂ સમક્ષ પ્રકાશિત કરી એને માટે પશ્ચાત્તાપ કરવો. 'આલોચના' નો શબ્દાર્થ "વિચારી જવું" છે.

૨૯. નિકાચિત આયુષ્ય. જુઓ પૃષ્ટ ૭૧ પં. ૨૫ નું ટિપ્પણ.

૧૮૪—૧૪. અતીત, અનાગત અને વર્તમાનના જાણનારા. આવું જ્ઞાન ધરાવનારા મહાત્માઓની વાત, કુરૂક્ષેત્રના યુદ્ધને વર્ણવતા 'મહાભારત' ના સહોદર જેવા Iliad માં મહાન્ ગ્રીક કવિ હોમરે પણ કરી છે. જુઓ:—

"That sacred seer whose comprehensive view
"The past, the present and the future knew"
(Iliad Bk. I. L. 93-94.

[illegible]

ઇન્દ્ર. (નવ 'ગ્રૈવેયક' તથા પાંચ 'અનુત્તર વિમાન' ના ઇન્દ્ર અહમિન્દ્ર છે.)

૨૬. સૂર્યની મૂર્તિના કિરણો. સૂર્યના કિરણો. સૂર્ય અહિં કુમારિકાનું ઉપમાન છે તે એની 'જાતિ' નું જોઇએ માટે 'સૂર્ય' શબ્દની જગ્યાએ 'સૂર્યની મૂર્તિ'-એ શબ્દ વાપર્યો છે.

૧૮૬—૧૭ પૂર્વે દ્વારિકામાં કરવામાં આવ્યું હતું એમ. શ્રી કૃષ્ણના શાંબ અને પ્રદ્યુમ્ન નામના પુત્રોએ, મદિરાના નિશામાં કરેલા પ્રાણાંતક પ્રહારથી કોપાયમાન થયેલા દ્વિપાયન ઋષિએ મૃત્યુ પામ્યા બાદ અસુરના અવતારમાં દ્વારિકા નગરીને અગ્નિનો વર્ષાદ વરસાવી ભસ્મસાત્ કરી તે વખતે જેમણે જેમણે 'ચારિત્ર' લેવાની ઇચ્છા જણાવી હતી તેમને ખાત્રી કરી કરીને અંદરથી બહાર કાઢયા હતા-એમ વાત છે.

૧૮૮—૧૨. કાશ્યપ મુનિની પેઠે. પોતાની પુત્રી નહોતી એવી શકુન્તલાને આપીને કાશ્યપ ઋષિ દુષ્યન્ત રાજાના શ્વશૂર થયા હતા એમ.

૧૮૮—૭ નવે નિધાન ..વગેરે અત્યારે પ્રચલિત કહેવત આમ છે—નવે નિધિ અને અષ્ટ મહાસિદ્ધિ.

૧૮૮—૨૦. પાંચ પ્રકારના વિષયો પાંચે ઇન્દ્રિયોના વિષયો.

૧૮૮—૧૨. રાજ્યલક્ષ્મીની સાથે રહે રાજ્યવૈભવ ભોગવે

૧૮૯—૧૬ કીડીનો ગ્રહ શરીરપર કીડીનું વળગવું-ચોંટવું તે.

૧૮૯—છેલ્લી હીલના કરવી. અપવાદ બોલવા.

૧૮૦. યાતના. નરકમાં ભોગવવી પડતી ઘોર શિક્ષા.

૧૯૦—૨૩. વિષ્ણુની પેઠ ......ઇત્યાદિ જેને જેને ચારિત્ર લેવાનું મન થતું એ સર્વને, પોતાના પુત્ર પુત્રીઓને સુદ્ધાં, શ્રીકૃષ્ણે પાસે રહીને દીક્ષા અપાવી હતી.

૧૯૧—૨. ભાગ્ય અને બળ... ..ઇત્યાદિ. ભાગ્ય અને બળ બેઉને પોતામાં એકત્ર રાખતો એવો (એ લોહખુર). કહેવાનો ભાવાર્થ એવો છે કે એ બળવાન હતો તેમ ભાગ્યશાળી પણ હતો.

૧૯૧—૧૯. ચંદ્રમા કરતાં અહિં "ચંદ્રમાના પુત્ર-રૌહિણેય અર્થાત્ બુધના ગ્રહ કરતાં" એમ જોઇએ.

૧૯૧ -૧૮. આમિત્રમંડળની દૃષ્ટિએ ...ઇત્યાદિ. બુધનો

ગ્રહ જ્યાં જ્યાં સંચાર કરે છે ત્યાં ત્યાં એ અમિત્રમંડળનું લક્ષ્ય બને છે; અને આ ચોર જ્યાં જ્યાં સંચાર કરે છે ત્યાં ત્યાં અમિત્ર-મંડળનું લક્ષ્ય બનતો નથી. માટે ચોર એ ગ્રહ કરતાં અધિક. ગ્રહ-પક્ષે અમિત્રમંડળ=સૂર્યમંડળ નહિં. અર્થાત્ એ સૂર્યમંડળની દૃષ્ટિએ પડતો નથી. સૂર્યમંડળથી બહુ દૂર છે. ચોરપક્ષે અમિત્રમંડળ =શત્રુમંડળ. એનું લક્ષ્ય એ ચોર બનતો નહિં-શત્રુઓથી પકડાતો નહિં. 'મિત્ર' શબ્દના (૧) દોસ્તદાર, અને (૨) સૂર્ય-એ બે અર્થપર અહિં કવિએ અલંકાર રચ્યો છે.

૧૯૨—૧૪. તુંડને તેમજ મુંડને મુંડનારૂં. તુંડ=મુખ, મ્હોં. મુંડ=માથું. એ વીર મુંડને તો મુંડે છે-પણ સાથે તુંડને-મોઢાને પણ મુંડે છે (મોઢાને મુંડાય નહિ છતાં એમ કરે છે). આંખો મીચીને બધાને મુંડે છે-દીક્ષા આપે છે.

૧૯૪—૧૦. ઉત્તર કાળને વિષે. ભવિષ્યમાં જે વેદનાનું ફળ.... ..ઇત્યાદિ માટે સરખાવો અંગ્રેજી કહેવત All's well that ends well.

૧૯૪—૨૩. કાન બંધ કરી દીધા તે જાણે......ઇત્યાદિ. સરખાવોઃ—

"And so locks her in embracing, as if she would pin her to her heart that she might no more be in danger of losing."

(*Shakespeare's Winter's Tale Act V. 2.*)

૧૯૫—૧૯. શ્રેણિકનું કહેવું એમ છે કે પિત્રાઇ, ભાણેજ કે જમાઇને વૃથા પગાર આપવો પડે. પણ તને શી બાબત આપવો.

૧૯૫—૨૬. બપોર પછીની છાયાની પેઠે. આપણી બપોર પછીની છાયા લાંબી લાંબી થતી જાય છે અને આગળને આગળ જ ચાલ્યા કરે છે એથી પકડાતી નથી, તેમ એ ચોર પણ પકડાતો નથી.

૧૯૭—૧૬. આરક્ષક. પોલીસના માણસો.

૧૯૭—૧૭. અપુણ્યરાશિ. જેની પાસે પૂર્વભવની પુણ્યરૂપી કમાણી કાંઇ ન હોય એવા; પુણ્યહીન.

૧૯૯—૧૮ વરને શ્લોકાદિ ઉત્તમ કાવ્યો પૂછવામાં આવે છે અત્યારે ગુજરાતમા આ રિવાજ પ્રચલિત છે

૧૯૯—૩૦ મુગ્ધરૂપ પ્રતિપાદન કરનારી દેવતાને ઓળખાવનારી

૨૦૦—૨૬. ઇતર (ઉચ્ચકુળવાળા શિવાયના) બીજા, નિકૃષ્ટ કુળવાળા

૨૦૩—૧૦ વિષમેષુ વિષમ-અસહ્ય ઇષુ–બાણુ જેના છે એવો

૨૦૩—૪ વિગતને યોગ્ય થાઉ વ્રત–દીક્ષા લેવાની યોગ્યતા માનમા આવે ત્યારે

૨૦૪—૯ નિષ્ક્રમણોત્સવ. નિષ્ક્રમણ–સસારમાથી નીકળી જવુ એ વખતે અર્થાત્ દીક્ષા લેતી વખતે કરવામા આવતો ઉત્સવ

૨૦૪—૧૭ દ્રવ્યથી કૃશ અત્યન્ત તપશ્ચર્યાને લીધે શરીરે કૃશ–દુર્બળ

'ભાવ' થી કૃશ. જેની સર્વ ઇચ્છાઓ તૃષ્ણા આદિ કૃશ એટલે પાતળી પડી ગઇ છે, ઘટી ગઇ છે એવો.

૨૦૪—૧૯. ઉચ્ચ સલેખના મરણ સમયે મોક્ષની આરાધના કરવી તે મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાની કરણિ કરવી તે (જુઓ આ ચરિત્રનો બીજો ભાગ પૃષ્ટ ૨૪૩)

૨૦૪—૨૧ પાદપાદોપગમન કરી પડી ગયેલા વૃક્ષ આદિ જેમ એકજ સ્થિતિમા પડ્યા રહે છે તેમ પડ્યા રહી (પાદપ–વૃક્ષ આદિનો જેમ ઉપગમન કરી)

સર્ગ પાંચમો.

૨૦૫—૫ નિમાળાથી યુક્ત અહિ નિમાળાથી ભરપૂર' વાચવુ

૨૦૫—૧૫ નિન્દ્ય મૂર્ખ જનોની ઇત્યાદિ અહિ 'કુટ્ટન' મુઠાઓને વિષેજ હતુ" એમ વાચવુ મુઠા એટલે વૃક્ષના ઠીમચા એઓને જ કુટવા કાપવા પડતા (લોકોને વિષે છેદન, બન્ધન, કુટ્ટન કે નિપીડન–એમાનુ કઇ પણ દુ ખ ન્હોતુ)

૨૦૫ ૨૨ મહીપતિઓ નાસી જતા હતા અહિ "મહી

ભૂતો પણ નષ્ટ થતા હતા” એમ વાચવુ મહીભૃત્=(૧) રાજા, (૨) પર્વત નષ્ટ થતા હતા=(૧) નાશી જતા હતા, (૨) નાશ પામતા હતા

૨૦૬—૧૭ રાવણને અને શિવને હતો તેવી મૈત્રી જૈન માન્યતા અનુસાર રાવણ દૃઢ શ્રદ્ધાવાન્ સમકિની શ્રાવક હતો એવાને શિવની સાથે મૈત્રી કે પરિચય હોવાની વાત આ કાવ્યગ્રથના કર્તા શા માટે અને કયા જૈનગ્રથમાથી લાવ્યા હશે ?

૨૦૬—૧૦ પટ પડદો, ચક

૨૦૬—૨૨ કૃષ્ણલવણ, નિમ્બપત્ર આ બે વસ્તુને એના સ્ફુટ અર્થમા લઈએ તો તે કઇ નવાઇની વસ્તુ તરીકે દૂર દેશાવર ભેટ મોકલવા જેવી કહેવાય નહિ માટે એ બે કોઇ નવાઇની અમૂલ્ય વસ્તુઓ હોવી જોઇએ

૨૦૭—૧ ચક્ર (૧) ચક્રવાક પક્ષી (જેને, સૂર્ય હોય ત્યારે સયોગરૂપ આનન્દ થાય), (૨) માડળિક રાજાઓનુ મ ડળ

૨૦૭—૨ ધ્વાન્ત (૧) અન્ધકાર, (૨) વિરોધીઓ

૨૦૬—૧૨. કાર્તિકેયની જેમ અપ્રતિહત શક્તિવાળો. શક્તિ=(૧) સામર્થ્ય, (૨) કાર્તિકેયનુ એ નામનુ શસ્ત્ર અપ્રતિહત= જેને કોઈ હઠાવી ન શકે એવુ જુઓ —

“ आसीत्... . कार्तिकेय इव अप्रतिहतशक्ति शूद्रको नाम राजा ” શ્રીમદ્ બાણભટ્ટની કાદમ્બરી પૃષ્ટ ૧

૨૦૭—૧૦ ચદ્રમાને જેમ બુધ ...ઇત્યાદિ જુઓ પૃષ્ટ ૪૨ પક્તિ ૧૪

૨૦૭—૧૩ શાશ્વતી કાયમની, હમ્મેશને માટે

૧૬. ઉત્પત્તિકી બુદ્ધિ બુદ્ધિનો એક પ્રકાર છે Presence of mind જુઓ પૃષ્ટ ૪૦ પ ૨૦ ઉપરનુ ટિપ્પણ

૨૦૮—૨ ઉત્કણ્ઠિત ઉચા કઠ-ડોકવાળો (મયૂર), જિજ્ઞાસાવાળો (રાજપુત્ર)

સલાપ ટુહુકાર–ટૌકા (મયૂરના), શબ્દો (રાજાના)

૨૦૮—૨૪ માસક્ષપક ચડકૌશિક. મહિનાના ઉપવાસ કર

નાર ચંડકૌશિક નાગ. એવી કથા છે કે એ નાગ લોકોને બહુ હેરાન કરતો હતો, પણ પાછળથી શ્રી વીરના પ્રતિબોધથી વૈરાગ્ય પામી માસક્ષપણ કરી મૃત્યુ બાદ જ્યોતિષ્ક દેવતા થયો હતો. (જો એણે વ્રત વિરાધ્યું ન હોત તો એ એ કરતાં ચઢીયાતો વૈમાનિક દેવ થયો હોત).

૨૦૮—૨૭. સિદ્ધિ હાથને વિષે જ છે. સિદ્ધિ-મોક્ષ નજીક જ છે-એ આર્દ્રક 'ભવિ' જીવ છે.

૨૦૮—૨૭. અભવિ. જુઓ પૃષ્ટ ૭૧. પં. ૩ ઉપરનું ટિપ્પણ.

૨૦૯—૩. અર્દ્ધભાગ અર્દ્ધભાગોની સાથે........ઈત્યાદિ. અરધા અરધાઓની સાથે અને પાવલી પાવલીઓની સાથેજ ભળે છે.

૨૧૧—૧૯. કુમુદિની. કુમુદપુષ્પો. ચન્દ્રમા અને આ જાતિનાં કમળોને અત્યન્ત રાગ છે. ચંદ્રોદય થયે એ કમળો પ્રફુલ્લિત થાય છે.

૨૧૨—છેલ્લી. ચકોર (જેમ ચન્દ્રમાના દર્શન ઇચ્છે છે). ચંદ્રમાના જ કિરણોનું પાન કરીને રહેતું કહેવાતું પક્ષીવિશેષ. ચંદ્ર-ચકોરની પ્રીતિ સુપ્રસિદ્ધ છે.

૨૧૪—૪. કર્મપ્રકૃતિ જેમ......ઇત્યાદિ સરખાવો 'જીવ કર્મપ્રકૃતિ સહિત દેહને વિષે પ્રવેશ કરે છે' (પૃષ્ટ ૧૬૨ પં. ૧૬).

૨૧૪—૧૫. ધર્મને અર્થે કપટ કરવું સુંદર છે! કોણ જાણે કયી અપેક્ષાએ ગ્રન્થકર્તાએ આ વાત કહી હશે—એ કંઇ સમજાતું નથી. શિષ્યપરંપરા વધારવાના મોહમાં ફસેલા અત્યારના સાધુનામ-ધારી મહાત્માઓ અને એમને સહાય કરનારા ઉપાસક શ્રાવકો રખે આ વાકયના બળપર એમની દલીલોનો પાયો ચણતા! ધર્મને નામે અને ધર્મને માટે કંઈને વર્ત્તમાનમાં કોઇ કોઇ અયોગ્ય કાર્યો થતાં જોવામાં આવે છે એ કાર્યો તો સર્વથા વર્જ્ય જ સમજવાં. એને આ વાકયનું 'જોર' મળી શકે નહિ.

૨૧૪—૨૯. દર્શન. જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર—એ ત્રિકમાનું, એક.

૨૧૪—૨૯. ઉન્નત ગુણસ્થાન, ઉંચું ગુણસ્થાન. જુઓ પૃષ્ટ ૨૯ પં. ૧૫ નું ટિપ્પણ. ચઢતે ચઢતે ગુણસ્થાને અવનતિનો અવકર્ષ થતો જાય છે અને ઉન્નતિનો ઉત્કર્ષ થતો જાય છે.

૨૧૫—૧૯. પ્રતિબંધ. નડતર.

ભોગાવળી કર્મ. સંસાર ભોગવવા રૂપ કર્મ.

નિકાચિત. જુઓ પૃષ્ટ ૭૧. પં. ૨૫ નું ટિપ્પણ.

૨૧૬—૧૭. ક્ષુધાથકી પર એવું ભોજન......ઇત્યાદિ અહિં "ક્ષુધા (ભૂખ), અને ભાવતા ભોજનની પ્રાપ્તિ-એ બે એકસાથે કોઇ ભાગ્યશાળીને જ થાય છે." એમ જોઈએ. (ભૂખ લાગી હોય અને ભાવતું ભોજન મળી જાય-એવું કોકને જ થાય છે).

૨૧૭—૧. જેનો કોઇ સ્વામી ન હોય એવું ધન રાજાનું છે. પૂર્વે નિષ્પુત્ર ગુજરી જતા ધનિકોનું ધન રાજાના ભંડારમાં જતું. જુઓઃ—

नौव्यसने विपन्नस्य सार्थवाहस्य धनमित्रस्य राजगामी अर्थसंचयः (શકુન્તલા નાટક અંક ૬ ઠ્ઠો.) વળી પુત્ર નાગકેતુના મૃત્યુથી નિષ્પુત્ર થયેલા શ્રેષ્ઠીનું દ્રવ્ય હસ્તગત કરવા આવેલા રાજાની વાત કલ્પસૂત્રમાં પણ છે

૨૧૫—૨૧. ગુરૂ આદિના ઉપદેશ વિના, કોઇ વસ્તુના નિમિત્તે કરીને બોધ પામેલા પ્રત્યેકબુદ્ધ કહેવાય છે. એમની સંખ્યા ચૌદહજાર કહેવાય છે. એમાં વિશેષ પ્રસિદ્ધ ચાર છે. વળી પોતાની મેળે જ, જાતિસ્મરણ વગેરેથી પ્રબુદ્ધ થાય એઓ 'સ્વયંબુદ્ધ' કહેવાય છે.

૨૧૯—૧. એની સાથે પ્રકલ્પ......ઇત્યાદિ. એને દેવાનો સંકલ્પ કર્યા પછી.

૨૧૯—૩ સત્પુરૂષોના વચનની પેઠે કન્યા...ઇત્યાદિ. જુઓઃ—

सकृत् जल्पन्ति राजानः सकृत् जल्पन्ति सज्जनाः ।

सकृत् कन्याः प्रदीयन्ते त्रीण्येतानि सकृत्सकृत् ॥

૨૧૯—૨૪. લક્ષણ વિશિષ્ટલિંગ characteristic. (શ્લોકનું); શિનાની (ચરણ ઉપરની).

૨૧૯—૧૬ તક્ષક નાગ.... ઇત્યાદિ. જુઓ પૃષ્ટ ૧૦૭. પંક્તિ છેલ્લી ઉપરનું ટિપ્પણ.

૨૧૯—૨૭ પંચધારાએ વહેતી......ઇત્યાદિ અહિં "તૃપ્તિ

પર્યંત જમી ઊભા થયેલાને જેમ પાંચધારી લાપશી પણ અરૂચિકર છે તેમ'' એમ જોઇએ.

૨૨૦—૧૨. માધુકરી વૃત્તિ. મધુકર–ભ્રમર પુષ્પમાંથી રસ ચુસે છે પણ પુષ્પને ઇજા આવવા દેતો નથી તેમ સાધુ–યોગીજન ગૃહસ્થને ત્યાંથી ભિક્ષા લે છે તે એને અડચણ ન આવે, પાછળ જમનારાને અગવડ ન આવે એમ લે છે એટલે એ 'માધુકરી વૃત્તિ' કહેવાઇ. એને 'ગોચરી' ભિક્ષાવૃત્તિ પણ કહે છે; ગાય જેમ ભૂમિપર ઊગેલું ઉપર ઉપરથી ચરે છે અને પાછળ રહેવા દે છે એમ ગૃહસ્થને ત્યાં પાછળ રહેવા દઇ સાધુ થોડું થોડું વ્હોરે–લે. એમ ગોચરી, માધુકરી આદિ શબ્દો સમાનાર્થવાચી છે.

૨૨૨—છેલ્લી. સાળો વરના ચરણ બાંધે છે તેમ. સરખાવોઃ– સાળો વરના પગનો અંગુઠો ઝાલી રાખે છે. (પૃષ્ટ ૬૫ પં. ૧૫).

૨૨૫–૪ સ્થાનભ્રષ્ટ નખ, કેશ આદિ. જુઓઃ—

राजा कुलवधुः विप्राः मंत्रिणश्च पयोधराः ।
स्थानभ्रष्टा न शोभन्ते दन्ताः केशा नखा नराः ॥
(સુભાષિત ભાંડાગાર).

૨૨૫—૭. યુગશમિલા ન્યાય. મનુષ્યભવની દુર્લભતાના દશ દૃષ્ટાન્ત કહ્યાં છે એમાં એક આ દૃષ્ટાન્ત પણ છે.

૨૨૫—૧૮. ત્રસ ચલનસ્વભાવી, હાલી ચાલી શકે એ 'ત્રસ' જીવ કહેવાય છે. વનસ્પતિ આદિ હાલી ચાલી ન શકે એ 'સ્થાવર' કહેવાય છે

૨૨૫—૨૮ મૂર્છા લોભ, અસંતોષ.

૨૨૬—૧૯. ગોશાળ. એ શ્રીવીરનો એક ક્ષુદ્ર શિષ્ય હતો; તે રફ્તે રફ્તે ગુરૂથી વિરૂદ્ધ પ્રરૂપણા કરનો ફરતો ,

૨૩૦—૧૯. શૈલેશીકરણ. ચૌદમે 'અયોગી' ગુણસ્થાનકે મુનિજનો શૈલેશ–મેરૂની જેમ સર્વ આત્મપ્રદેશ સ્થિર કરી રહે છે એ "શૈલેશીકરણ" કહેવાય છે.

અયોગી (ગુનીંદ્રી). 'અયોગી' નામના ચૌદમે

ગુણસ્થાનકે રહેલા. અહિં મન, વચન અને કાયાનો 'અયોગ' એટલે 'યોજનો ત્યાગ' થાય છે એ પરથી 'અયોગી' કહેવાય છે.

૨૩૦—છેલ્લી. અનેક સત્વોથી સંપૂર્ણ. અનેક આશ્ચર્યકારી બનાવોથી ભરપૂર.

૨૩૧—૨૬. ઘાતિકર્મ. જુઓ પૃ. ૧૨૦ પં. ૨૦ ઉપરનું ટિપ્પણ.

૨૩૨—૧૭. વકતૃત્વ ગુણને લીધે...ઇત્યાદિ. વકતૃત્વશક્તિમાં 'બૃહસ્પતિ' અને દાનેશ્વરીમાં 'બળિરાજા' દૃષ્ટાન્તાસ્પદ છે. પણ આ રાજા તો એ બેઉથી ચઢી જતો.

૨૩૨—૨૨. આશ્રવ. સમયે સમયે નવાં નવા કર્મો સ્રવે એવું વર્તન.

સંવર. સર્વ આસ્રવોના દ્વારનો નિરોધ કરવો. નવાં કર્મ ન બંધાય એવું વર્તન રાખવું.

નિર્જરા. આત્માને લાગેલાં કર્મો 'જરી' જાય એમ કરવું.

૨૩૨—૨૫. ભાવના 'અનિત્ય' આદિ બાર ભાવના. (આ બાર ભાવનાનું બહુ સુંદર સ્વરૂપ આ ચરિત્રના બીજા ભાગમાં ગ્રંથકર્તાએ સમજાવ્યું છે. જુઓ પૃષ્ટ ૨૦૭. અથવા બીજી રીતે 'ચાર' ભાવના પણ કહેવાય છેઃ—મૈત્રીભાવના, પ્રમોદભાવના મધ્યસ્થ ભાવના અને કરૂણાભાવના.

૨૩૩—૨૧. ત્રણ સંધ્યા. પ્રાતઃ, મધ્યાન્હ, અને સાંજ.

૨૨. અઠ્ઠાઇ.—આઠ દિવસ. પાપારંભ ત્યજીને ધર્મકાર્યો જ કરવાના અમુક અમુક આઠ આઠ દિવસો કહ્યા તે અઠ્ઠાઇ કહેવાય છે. વરસમાં એવાં છ અઠ્ઠાઇ આવે છે ફાગણ માસમાં, અશાડ માસમાં અને કાર્તિક માસમાં-એમ ત્રણ ચાતુર્માસને અન્તે ત્રણ; ચૈત્ર માસ અને આસો માસમાં નવપદમહિમાની બે; અને પજુસણ પર્વની એક.

કલ્યાણક. જિન ભગવાનના પાંચ 'કલ્યાણક'

૨૪૨—૨૪ સાત ક્ષેત્ર જિનાલય, જિનપ્રતિમા જ્ઞાન, સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકા—એ સાત

૨૪૩—૨૨ કાલશૌકરિક એ નામનો એક કસાઇ હતો, જે હમેશા પાચસો પાડાનો વધ કરતો કહેવાય છે

૨૪૪—૧૭ યક્ષકર્દમ જુઓ પૃષ્ઠ ૧૪ ફુટ નોટ ૨

૧૮ કર્દમ કચરો, ગારો

૨૦ બધ અને પાત ઈત્યાદિ ગુણ એટલે અનાજ, કરિયાણુ વગેરેથી ભરેલા કોથળાઓને જ બાધવા પડતા (બધ), અને એમની થપો કરવી હોય એ જ વખતે પડી જતી (પાત)

૨૨ કર્મગ્રથ જેમા કર્મનુ સ્વરૂપ વર્ણવેલુ છે એ ગ્રથ એમા જ આ માયા લોભ આદિ (વર્ણન રૂપે) છે

નિગ્રહ ન ટકી શકે એવા દલીલ

વિતડાવાદ ખોટો વિવાદ

અધ્યક્ષબાધિત પ્રતિજ્ઞા પ્રત્યક્ષપણે દેખીતી રીતે અ સબદ્ધ-વિરોધી એવુ સિદ્ધાન્ત છત્ર હેત્વાભાસ–ખોટો હેતુ, કપટ

૨૪૫—૬ પુલિન્દ મ્લેચ્છ-શુદ્ર જન

૧૧ કળા (૧) ચન્દ્રમાની કળા તોલાત, (૨) હુન્નર

૨૪૮—૧૭ આદેશીને સ્થાને આદેશ ઇત્યાદિ સસ્કૃતમા એક ધાતુના રૂપાખ્યાન કરતી વખતે કોઈ વખતે એને સ્થાને બીજો આવી ઉભો રહે છે જેમકે गम् ધાતુના રૂપાખ્યાન વખતે गम् ને બદલે गच्छ् આવે છે અહિ गच्छ् એ गम् નો 'આદેશ' કહેવાય છે

૨૪૯—૨૫ હે પ્રિય, અહિ "હે વિપ્ર" એમ વાચવુ

સાત ધાતુઓ શરીરની અદર એની હયાતિ માટે આવશ્યક એવી-સાત સ્વરૂપ ધાતુઓ કહેલી છે રસ રક્ત, માસ મેદ, અસ્થિ, મજ્જા અને શુક્ર (વીર્ય)

• ૨૫૦—૨૨ પ્રસ્તાવ એટલે અમુક અનવસર ઇત્યાદિ સરખાવો પૃષ્ઠ ૧૬૧ પ ૧૯ અને એનાપરનુ ટિપ્પણ

૨૫૧—૧-૨ વિધાતા અનુકૂળ હોય છે વગેરે સરખાવો – Man proposes, God disposes

૨૫૨—૧-૨. પારકા અલ્પ દોષને......ઇત્યાદિ. સરખાવો:-

परगुणपरमाणून् पर्वतीकृत्य नित्यम् ।
निजहृदि विकसन्तः सन्ति सन्तः कियन्तः ॥

ભર્તૃહરિનું નીતિશતક.

૨૫૩—૭. અમૃત. દેવોનું ભોજન. દેવો અત્યન્ત શીતળ અને સ્વાદિષ્ટ એવા અમૃતનો આહાર કરનારા કહેવાય છે.

અમૃત તો ફક્ત વાર્તામાં જ છે......ઇત્યાદિ સરખાવો "કામ કુંભ" ની વાત કહેવાય છે તે અસત્ય છે; ખરા કામકુંભ તો આ રાજાઓ જ છે. (પૃષ્ટ ૨૪૫ પં. ૧૬-૧૭)

૨૫૪—૧૦. તીર્થ તો સોનું છે. 'તીર્થ' શબ્દનો અર્થ 'તારનાર' થાય છે. સરખાવો:—"જે તારે તે તીરથ રે". (પ્રાચીન પૂજા).

૨૫૪—૧૪. દર્દુરાંક. દર્દુર=દેડકો.

૨૫૪—૨૩. ગુરૂકર્મી. ભારેકર્મી; અનેક કર્મના ભારવાળો. સરખાવો: લઘુકર્મી (બહુ ઓછાં કર્મ ભોગવવાનાં રહેલાં હોય અર્થાત્ જેને કર્મનો ભાર ઘટી ગયો હોય એવો જીવ).

૨૫૬—૨. કપિલા બ્રાહ્મણી. એ શ્રેણિકના રાજ્યમાં એક બ્રાહ્મણી-દાસી હતી, જેને શ્રેણિકના ગમે તેટલા આગ્રહપૂર્વકનાં વચનો છતાં પોતાને હાથે દાન દેવું ગમ્યું નહોતું.

૨૫૬—૪ સોમનાથ મરવાનો યે નથી......ઇત્યાદિ. કોઈ બ્રાહ્મણ ગુરૂની અને એના સોમનાથ નામના શિષ્યની આ વાત છે. જેમાં બે જણને પરસ્પર વાદ થયો હતો. અહિં શ્રીવીરપ્રભુ શ્રેણિકને આ દૃષ્ટાન્ત આપીને એમ કહેવા ઇચ્છે છે કે-એ કસાઈ અને એ દાસી તારૂં કહ્યું માનવાના નથી, અને તારી નરકગતિ ટળવાની નથી.

૨૫૬—૭. સંજીવની. મરેલાંને જીવતાં કરનારી કહેવાતી ઔષધીવિશેષ.

૨૫૭—૨૬. હાર અને ગોળા. મોતીનો હાર અને દડા આ

હાર વિષે અતિ ચમત્કારી હકીકત છે તે આ ચરિત્રના બીજા ભાગમા વિસ્તારપૂર્વક વર્ણવી છે

૨૫૯ છેલ્લી ઉત્પત્તિકી આદિ બુદ્ધિઓ જુઓ પૃષ્ઠ ૪૦ ૫ ૨૦ ઉપરનુ ટિપ્પણ

૨૬૦—૭ બીભત્સ (વસ્તુઓ) જોતા ઘણા-ઉદ્વેગ થાય એવી

૨૬૧—૭ કાળ મહા-કાળ આદિ દુર્ગતિ સાતમી નરકમા કાળ, મહાકાળ, રૌરૂ અને મહારૌરૂ નામના ચાર નરકાવાસ કહ્યા છે તે

૭ અપ્રતિષ્ઠાન સાતમી નરકનો છેલ્લો પ્રતર

૯ એક પણ શરણુ લીધા વિના જુઓ પૃષ્ઠ ૩૩ ની ફુટનોટ ૪

પચત્વ પામ્યો મૃત્યુ પામ્યો (પાચ તત્વો એકત્ર થઈને આ દેહ બનેલો તે પાચે છૂટા પડી જઈ પોત પોતામા ભળી જાય એ મૃત્યુ)

૨૬૨—૧૧ વિષ્ણુએ રાહુનુ શીર છેદ્યુ હતુ એવી કથા છે કે સમુદ્રમાથી નીકળેલુ અમૃત દેવોને વ્હેચતા હતા તે વખતે આ અસુર-રાહુ દેવના વેષમા એ અમૃત લેવા ગયો ત્યા સૂર્ય અને ચદ્રમાએ એનુ કપટ વિષ્ણુને જણાવી દીધુ તેથી વિષ્ણુએ એનો શિરચ્છેદ કર્યો હતો (થોડુ અમૃત તે ચાખવા પામ્યો હતો તેથી તેનુ શીષ અમર રહ્યુ છે પણ ત્યારથી એ સૂર્ય અને ચદ્રમાને પોતાના શત્રુ ગણી એમના પર વેર લે છે અને એમનુ ગ્રહણ કરતો કહેવાય છે)

૨૬૩—૪ ધર્મ જ પ્રાણીને ઇત્યાદિ धारयतीति धर्म ।

——❀(૦)❀——

અભયકુમાર મંત્રીશ્વરનું જીવન ચરિત્ર.

આ પુસ્તક વિષે

આચાર્ય મહારાજ શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરજીનો અભિપ્રાય.

શ્રી ભાવનગર મધ્યે સુશ્રાવક શા. મોતીચંદ ઓધવજી યોગ્ય ધર્મલાભ

વિ. તમારો પત્ર તથા અભયકુમાર ચરિત્ર મળ્યું. પુસ્તક વાંચ્યું-તમોએ અસરકારક વિવેચનસહ ભાષાન્તર કર્યું છે-જમાનાને અનુસરી જેવી ઢબમાં જોઇએ તેવી ઢબમાં પુસ્તક રચાયું છે.

આવી સુંદર રહસ્યભરપૂર રચના માટે તમને ધર્મલાભપૂર્વક ધન્યવાદ ઘટે છે. જૈનના ગુર્જર સાહિત્યમાં ઉચ્ચ પુસ્તકની શૈલીનું આ પ્રથમ પુસ્તક દેખી અત્યાનન્દ થાય છે. આ પુસ્તક વાંચતાં આનન્દ સાથે જ્ઞાન મળે તેમ છે અને કંટાળો તો આવતો નથી. જનસમૂહ આ પુસ્તકને દેખી વાંચી સાર ગ્રહી પ્રસન્ન થશે અને તે પ્રમાણે થાઓ. આ પુસ્તક સંબંધી જેટલું વર્ણન કરવું તેટલું ઓછું છે. સમયના અભાવે આટલું લખી વિરમું છું. ધર્મસાધન કરશો. ધર્મકાર્ય લખશો. ૐ શાન્તિઃ

અમદાવાદ
ઝવેરી વાડો } લી. મુનિ બુદ્ધિસાગર.

રા. બ. કમળાશંકર પ્રાણશંકર બી. એ.

અમદાવાદ પ્રેમચંદ રાયચંદ ટ્રેનીંગ કોલેજના પ્રીન્સીપાલ; અને ભાવનગર કોલેજ, ડેકન કોલેજ તથા એલ્ફીન્સ્ટન કોલેજના સંસ્કૃતના પ્રોફેસર-એમણે આપેલો અભિપ્રાયઃ—

શ્રી અભયકુમાર મંત્રીશ્વરનું
જીવન ચરિત્ર ભા. ૨ જો.

આ ભાષાન્તર વાંચી મને ઘણો આનંદ થયો છે મૂળ સાથે મેં કેટલોક ભાગ મેળવી જોયો છે. ભાષાન્તર શુદ્ધ અને સરળ છે એ એની વખાણવા લાયક ખુબી છે આ મહાકાવ્યમાંથી વાચકને

આનન્દની સાથે ઘણો નીતિબોધ મળે એમ છે ભાષાન્તરકાર રા. મોતીચંદ ઓધવજીએ ભાષાન્તર એવી પ્રાસાદિક ભાષામાં કર્યું છે કે સાધારણ રીતે ભાષાન્તરો ક્લિષ્ટ હોય છે તેવું આ નથી એ એનો સ્તુત્ય ગુણ છે પૃષ્ટ ટિપ્પણમાં તેમજ પરિશિષ્ટમાં ભાષાન્તરકારે સાધારણ વાચકવર્ગને માટે ઉપયોગી નોધ આપી છે મૂળ ગ્રંથકાર શ્રીમાન ચંદ્રતિલકનું મહાકાવ્ય સુંદર છે, તે સરળ છે અને તેમાં ઉપમા અને અર્થાન્તરન્યાસ સ્થળે સ્થળે જોવામાં આવે છે. આવા સુંદર મહા કાવ્યને સરળ ગુજરાતી ભાષામાં વાચક સમક્ષ મૂકી રા. મોતીચંદે ગુર્જર સાહિત્યની સારી સેવા બજાવી છે. પુસ્તક ઉત્તેજનને પાત્ર છે.

સુરત તા, ૨૩-૧-૨૪.

કમળાશંકર પ્રાણશંકર ત્રિવેદી

રા. રા. કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી. એમ. એ., એલ એલ બી. મુંબાઈની સ્મૉલકૉઝીસ કોર્ટના ચીફ જડજ–એમણે આપેલો અભિપ્રાય:–

A very readable production. One of the best Gujarati renderings of Sanskrit Mahakavyas yet published.

" બુદ્ધિપ્રકાશ " ના માર્ચના અંકમાં

કાવ્ય સાહિત્યનું આ એક કિંમતી પુસ્તક છે * * * * * સાહિત્ય અને ચારિત્રની દૃષ્ટિએ તેનું વાચન હિતાવહ અને ઉપયોગી માલમ પડશે અને એક વાર્તાની જેમ તે રસદાયક જણાશે.

